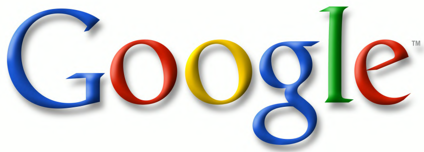

Finck

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

under medvärkan af

C. G. ESTLANDER,
J. AHRENBERG, W. CHYDENIUS, F. ELFVING, B. ESTLANDER,
I. A. HEIKEL, S. LEMSTRÖM, A. RAMSAY, M. W. af SCHULTÉN,
E. SCHYBERGSON, R. TIGERSTEDT, J. J. TIKKANEN,
R. F. v. WILLEBRAND

utgifven af

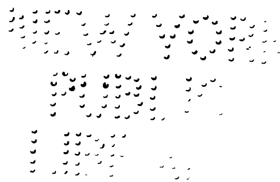
F. GUSTAFSSON och M. G. SCHYBERGSON.

Förra halfåret, 1889.

Tom. XXVI.

HELSINGFORS
J. SIMELII ARFVINGARS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG, 1889.

Några karaktäristiska drag ur den nyare ryska novellistiken.

Af **Alfred Jensen.**

I dagar af ve och väl
Hur himmelska tonerna voro
Från sångarens lyra! All saknad, all oro
Än slumrade djupt i vår själ.

Hur gladt i de hänsvunna dar
Oss tjusade siarens snille!
Förhoppningens bägare tömma vi ville,
Och lätt tycktes korset man bar.

Hvi träder du, skald, icke fram?
Ack, lyran, som fordom oss gifvit
Förtröstan och glädje, förstummad har blifvit.
Nu sörjer hon, höljd utaf dam.

O, elda ånyo vår själ
Och sjung oss om lyckan, den dyra,
Och stränga med siareblicken din lyra,
Hvars toner vi känna så väl.

Men siaren svarar: „en gång
Min tro blef förhånad. O, veten:
Jag var den bedragne. Tron icke profeten!
O, tron icke mera hans sång!

Min håg blifvit tung och beklämd.
Mig tonernas lek icke gläder.
Nej, hällre då tystna! Ej mera jag kväder,
Ty lyran nu klingar förstämd.

O, sjöng jag som hjärtat mig bjöd,
Min sång blefve tröstlös som döden.
I kännen den sång, som vid Babylons flöden
Bland smäktande judarna ljöd."

Så manade fåfängt vi fram
Gudomlige sångarn. Hans lyra,
Som tonat så ofta i glädje och yra,
Var klanglös och höljd utaf dam.

Så lyder en dikt vid namn *Skalden,* författad af en af det yngre Rysslands mer framstående skalder, *A. Borivikowskij,* och detta poem kunde med skäl sättas såsom motto för hela den moderna ryska skönliteraturen, så pessimistisk och tröstlös synes den vara.

Då man kallar denna literatur „modern", får detta uttryck ej tagas i fullt samma bemärkelse, som då man till exempel talar om den „moderna skolan" i Skandinavien eller „Jung-Deutschland" i den tyska romanliteraturen, utan i mer temporär och rent estetisk mening. Det unga Ryssland har intet bestämdt program och sätter inga samhällsproblem under debatt; det ingår ej närmare på kvinnofrågan eller andra ämnen, som äro „brännande" i de så kallade kulturländerna, och det af lätt insedda skäl, lika litet som det har någon tendens i direkt mening. Och dock kan den ryska novellistiken med fullt skäl göra anspråk på benämningen „modern", naturligtvis ur rysk synpunkt, så till vida som en tendens ändock medelbart framträder mycket skarpt genom *sanningen* i de enkla, naturtrogna skildringarna af det mänskliga lifvet, sådant det värkligen *är* på dessa ändlösa stepper och vid dessa trögt rinnande floder, på samma gång som den genom sin mästerliga själsanalys och skarpa detaljskildring lämnar en god del af den öfriga europeiska literaturen långt bakom sig. Den är *realistisk* i strängaste mening; därför blir den ock, såsom en trogen afspegling af sitt land och sitt folk, en de svikna förhoppningarnas, dådlöshetens, glädjearmodets poesi. Det är, för att sammanfatta det i ett ord, *lidandets* poesi, som här träder oss till mötes på nästan hvartenda blad.

Det är självklart att i en så långsamt utvecklad stat som Ryssland, där konstpoesin framträdt jämförelsevis sent och då hufvudsakligen genom utländskt, i synnerhet franskt inflytande, novellen, såsom varande en af de yngre poesiarterna, icke kan räkna gamla anor. Den älsta novellliteratur, som man egentligen kan tala om i Ryssland, uppkom först omedelbart före och under Peter den stores epokgörande regering och bestod hufvudsakligen af allegoriska och didaktiska skildringar (likasom ju förhållandet är med det äldre dramat), bygda på gamla sago- och legendmotiv. Under Katarina II kom den franska klassiciteten till sin fulla rätt och tog sig, påvärkad äfven af engelskt inflytande, inom romanen uttryck i dels sentimentala, dels frivola berättelser, där kärleken var det stående temat. Puschkin, ryska poesins pånyttfödare, försökte sig äfven såsom prosaist; men likasom hans talrika poetiska berättelser à la Byron, kunde hans noveller ej frigöra sig från en viss osjälfständighet, och denna „sentimentala naturalism“, såsom stilriktningen kallats af en rysk kritiker, har nu föga mer än ett rent literaturhistoriskt värde. Annat var däremot förhållandet med Gogol, den ryska realismens fader, och först från hans tid (ungefär 40-talet) kan man i Ryssland tala om en romanliteratur i modern betydelse.

Men för så vidt det gäller den ryska novellistikens utveckling i våra dagar, har man att vända sig företrädesvis till trenne ryktbara namn: *Dostojevskij*, *Turgenjeff* och *Tolstoj*. Af dem tillhöra, såsom bekant, de båda förra en redan utgången generation (Dostojevskij dog år 1881, två år före Turgenjeff), och deras värksamhet faller hufvudsakligen på 60- samt början af 70-talet, men deras inflytande värkar kraftigt än i dag: kring dem grupperar sig hela den nya skolan af yngre talanger, som troget gått i mästarnes fotspår. Ännu för kort tid sedan voro dessa koryféer nästan alldeles okända utom Rysslands gränser, och de hafva utan tvifvel till god del de höga förebilderna att tacka för att en del af desses ryktbarhet återfaller äfven på dem. Huru länge hade det till exempel ej kunnat dröja, innan Dostojevskijs „Brott och straff“ („Raskolnikoff“) blifvit bekant i utlandet, därest romanen ej föregåtts af den i västerlandet bosatte Turgenjeffs värk,

som efterhand började öfversättas och vinna allmänt erkännande, och utan Dostojevskij skulle näppeligen en Garschins namn så snart hafva hunnit blifva kändt i västerlandet! Men sedan Europas ögon en gång öppnats för denna skattkammare, har man i Frankrike och Tyskland med fördubblad ifver skyndat att med sin literatur införlifva ryska alster, och därifrån ha de snart äfven hittat vägen till den skandinaviska norden. Hittils har jämförelsevis ytterst litet gjorts i Sverige för att träda i direkt literär förbindelse med den östra grannen, och Finland, som redan genom sitt geografiska läge härvidlag bort kunna tjäna såsom mellanlänk, har af ett eller annat skäl intagit en ganska passiv hållning i detta hänseende.

Då en stor del af den nyare ryska novellistiken inflyter i de ryska tidskrifterna, och då många af författarna ännu äro jämförelsevis unga, är det tydligt att materialet måste blifva mycket ofullständigt, och att man näppeligen kan få någon fullt klar öfverblick däraf. Men af hvad de redan producerat, för så vidt det är kändt, torde man dock kunna närmelsevis sluta sig till gången af deras skriftställarskap och utan fara att misstaga sig göra vissa generella anmärkningar rörande den nyare novellistiken. Ty hos dem alla finnes så att säga en gemensam röd tråd, visande tillbaka på den källa, hvarur de öst: Dostojevskij—Turgenjeff, och likheten mellan de äldre och de yngre är omisskännelig. Oafsedt den gradskilnad, som ligger i större eller mindre begåfning, samt en annan, inre skiljaktighet, hvilken längre fram skall belysas, finnes det egentligen endast en olikhet mellan den äldre och den yngre skolan, och denna är af mer formell art; under det att Dostojevskij, Turgenjeff med flere ännu hade så mycken ihärdighet, lifskraft och — man kan väl säga mod, att de kunde koncentrera sin skaldeverksamhet på större, i plan och komposition mer genomtänkta och utarbetade värk, tyckes denna uthållighet nästan alldeles saknas hos de yngre. Litet hvar äro de såsom Gontscharoffs „Oblomoff" fulla af de bästa föresatser och ansatser; men det är som om krafterna och viljan sveke, och af ordlös förtviflan eller ett slags slö resignation stanna de, innan de hunnit halfvägs ens. Därför ser man ock numera jämförelse-

vis få större romaner: alt är episodartadt, skizzeradt, fragmentariskt. De skildra icke, såsom man vanligtvis tänker sig ett epos, ett lefnadslopp eller ens en sammanhängande följd af handlingar, utan fastmer katastrofen, eller rättare sagdt, en viss betecknande situation omedelbart före eller efter densamma, hvarunder hjältens natur psykologiskt dissekeras och hans själstillstånd eller handling motiveras med skoningslös följdriktighet. De beskrifva sålunda mer än de berätta, och slutet blir därför oftast disharmoniskt, otillfredsställande.

Det är, likasom också hos de äldre författarna, en stor *andlig* likhet, som förenar alla dessa hjältar: deras ryska naturer förneka sig nästan aldrig, och resultatet af deras handlande — för så vidt man kan tala om hanling i värklig mening, ty där saknas hufvudbetingelsen, *friheten* — är mestadels att de gå under i en eller annan tragisk konflikt. Antingen hängifva de sig åt krass njutningslystnad eller falhet (jämför Garschins skizz *Ett möte*), hvarunder deras sinne förslöas och deras samvete dödas, eller ock, om de af naturen äro ädla, förtäras de af en inre obetvinglig oro och ängslan, som — till straff för ett förfeladt lif — drifver dem till självmord, vansinne eller brott. Orsakerna härtill skola längre fram närmare vidröras; här må blott nämnas att *en* torde stå att finna i de *historiska* förhållandena och den andliga isolering, som ännu, vida mer än någonsin Kyrills och Peter den stores ljudbeteckning, skiljer Ryssland från det öfriga Europa. Förutom af Turgenjeff, hvilken själf insåg och led af denna, såsom det föreföll honom, ofyllbara klyfta mellan öster- och västerlandet, har denna isolering näppeligen mer träffande uttalats än af *Tschaadajeff*, en före detta öfverste, hvilken för några tiotal år sedan vågade uttala sina åsikter härom och därför — blef förklarad för sinnesrubbad. Följande utdrag af denna slående uppfattning af den ryska nationalkaraktären må anföras:

Det är en af de småaktiga egendomligheterna i vår sociala bildning, att sanningar, som i andra länder redan länge varit kända, och det af folk, som i många hänseenden stå på en lägre kulturgrad, först nu upptäckts hos oss. Och detta kommer sig däraf, att vi aldrig gått hand i hand med de andra natio-

nerna. Vi tillhöra ingen af mänsklighetens stora familjer, vare sig i väster- eller österlandet; vi ha hvarken det förras eller det senares traditioner. Vi tyckas nästan lefva utanför tiden, och människosläktets allmänna världshistoriska bildning har ej berört oss. Denna underbara kedja af idéer, denna det mänskliga vetandets historia, som under århundradenas lopp utvecklat sig, har alls icke haft något inflytande på oss. Hvad som hos andra folk redan längesedan öfvergått i kött och blod, är hos oss ännu i denna dag ett tomt teoretiserande . . .

Om man skådar kring sig, tyckes alt så att säga vara på rörlig fot. Vi lefva som vore vi nomader. Ingen har en fullt bestämd sfär för sin värksamhet; ingenting finnes som fängslar hans sympati, hans böjelser. Intet beständigt, intet oföränderligt. Alt flyr sin kos, utan att lämna spår efter sig utåt eller inåt.[1]

Hos alla andra folk finna vi perioder af fullt kraftig, lidelsefull värksamhet, perioder af ungdomlig utveckling, hvarmed de bästa minnen, den skönaste diktning, de fruktbaraste idéer äro förknippade, och däri ligger källan till deras historia. *Vi* hafva intet dylikt att uppvisa! I första tiden påträffar man hos oss ett vildt barbari, därpå rå vidskepelse och så ett grymt, förödmjukande herravälde af eröfrare, ett herravälde hvars spår ännu ej utplånats. Det är vår ungdoms sorgliga historia. Vi hafva aldrig egt denna ålder af okuflig dådlust, denna den sedliga folkkraftens poetiska lek. Den tid af vårt sociala lif, som motsvarar denna ålder, utfylles af ett dunkelt vara, utan kraft och energi. I vårt minne finnas inga hänförande erinringar, inga stora, till efterdöme manande förebilder i den nationella traditionen. Vi lefva i en viss likgiltighet för alt, omgifna af en den trångaste horisont, utan forntid, utan framtid.

Nationerna lefva ytterst endast under påvärkan af de mäk-

---

[1]) Man kan härvid ej underlåta att tänka på de i sin tröstlösa intighet djupt gripande slutorden i Turgenjeffs „*Rök*", då Litvinoff sitter ensam i kupén: „Rök är alt, rök och dunst! Ingenstädes allvar eller fasthet! En annan vind behöfver blott blåsa upp, och alt sopas spårlöst bort. Alt ryskt är idel rök. Oupphörligt är alt stadt i förändring; städse dyka nya molnbildningar upp. Det ena fenomenet jagar det andra, och dock är det i själfva värket blott ett och det samma. Alt tränger på och störtar fram och förskingras utan att lämna ett spår efter sig, utan att hafva ernått något. En annan vind stiger upp, och alt får en annan riktning, slår öfver till raka motsatsen för att åter begynna samma frukt- och väsenlösa skuggspel. Rök och dunst — ingenting annat!"

tiga intrycken af det förflutna och af beröringen med andra folk. Icke ens denna förutsättning finnes hos oss. Vi hafva kommit till världen såsom oäkta barn, utan förbindelse med medmänniskor. Med hammare måste vi plugga in i våra hufvud hvad hos andra inläres af instinkt och vana. Våra minnen sträcka sig icke längre tillbaka än till gårdagen. Vi växa, men bli icke fullvuxna; vi gå framåt, men på en sidoväg, som icke leder till målet.

Alla Europas folk hafva en gemensam fysionomi, resultatet af deras allmänna historia, men därjämte en egen individuell karaktär. De idéer, som förena dem, äro pliktens, lagens, sanningens, ordningens. Huru skola dessa idéer, som saknas hos oss, kunna ersättas? Ty hvad vi sakna, det är västerns grundlighet, metod, logik, syllogism. Detta är ett allmänt drag i vårt väsen, ett fel som i västerlandet uppträder endast enstaka.

I enlighet med vårt läge mellan öster- och västerlandet hade vi bort hos oss förena de båda stora förutsättningarna för bildning: fantasi och förnuft. Men i självfva värket kunde man frestas att tro det mänsklighetens allmänna lag icke vore skrifven för oss. Pilgrimer i världen, hafva vi icke gifvit världen något, icke vunnit något däraf, icke lagt en enda idé till den stora massan af mänsklighetens idéer. Med intet hafva vi bidragit till det mänskliga vetandets utveckling, utan fastmer vanstält alt, som detta vetande gifvit oss . . . Jag upprepar det: vi hafva lefvat och vi lefva såsom ett varnande exempel för kommande släkten, hvilka för visso skola draga nytta däraf. Men för närvarande bilda vi en lucka i den allmänna utvecklingsprocessen.

Den talangfullaste af de nya författarna är obestridligt *Vsevolod Garschin*, och om honom må några biografiska notiser anföras, dels därför att hans lif ligger helt bakom oss, dels därför, att det kan sägas vara nästan typiskt för den ryske författarens. Född den 14 februari 1855 på ett gods i distriktet Bachmut (guvernementet Jekaterinoslav), uppfostrades han i ett gymnasium i Petersburg och begynte år 1874 studera vid bärgsakademin. Såsom frivillig tjänstgjorde han vid ett infanteriregemente under kriget 1877, och fick i slaget vid Ajeslar den 23 augusti ett ben

afskjutet, så att han måste föras till släktingar i Charkoff. För tapperhet befordrad till officer, lämnade han militärlifvet 1878 och egnade sig uteslutande åt lingvistiska studier och literär värksamhet. Efter återkomsten till hufvudstaden utgaf han 1882 första bandet af sina berättelser och tillbragte denna sommar på det i världsliteraturen bekanta Spasskoje, Turgenjeffs egendom, där han knöt bekantskap med Turgenjeffs bäste vän, den svärmiske skalden och idylliske målaren *Jakob Polonskij* (känd äfven såsom novellist). Följande år skrefvos skizzerna *Den röda vallmon* och *Björnarne,* år 1885 *Nadeschda Nikolajevna,* 1886 *Sagan om den högfärdige Aggej* och 1887 *Signal.* Gift år 1883 med en medicine studentska Solotoff, hade han lyckats få plats vid en järnväg, en anställning som han innehade till kort före sin tidiga död.

Hela Garschins personlighet visar oss hufvuddragen af den ädlare ryska karaktären: nästan kvinligt vek, oegennyttig, hjälpsam mot vänner (härutinnan lik Dostojevskij och Turgenjeff), men på samma gång svag och pessimistiskt anlagd, ett ständigt offer för den specielt ryska *chandra,* melankolin, likasom Puschkins „Jevgenij Onjägin" en genom „öfverkultur" blaserad person, som dock i grund och botten har ett öppet öga för det goda, som finnes bland alt detta onda. Redan i högsta klassen under skoltiden visade sig hos honom de första symptomen af en måhända ärfd själssjuklighet, som sedan aldrig lämnade honom och som tvifvelsutan fick ökad näring genom de hemska scener han bevittnade på slagfälten. År 1879 framträdde sjukdomen märkbarare, i form af hemlighetsfull ångest och beklämning, och höll i ända till slutet af 1880, då han ansåg sig botad genom en badkur i södra Ryssland. Men det var endast skenbart. Om höstarna kände han sig visserligen fullkomligt frisk, men på vårarna och somrarna dukade han under för de hypokondriska anfallen. Han magrade alt mer och blef slutligen så svag, att han måste ligga till sängs. På sista tiden hade han påbörjat en novell (med ämne från Peter den stores tid), som han nedlade mycken tid och möda på, men energin brast, och arbetet blef aldrig fullbordadt. I början af 1888 skulle han företaga en badresa till Kislovodsk

i Kaukasien. Den 31 mars på morgonen, nästan omedelbart före afresan, gick han från sin bostad, belägen i fjärde våningen, men hade knapt hunnit till andra trappan, innan han fick ett anfall antagligen af svindel eller själsförvirring och föll öfver räcket. Han var ännu vid medvetande, då han med brutet ben fördes till sjukhuset, men där förlorade han sansen dagen därpå och dog den 5 april.

Det är ej synnerligt mycket Garschin hann skrifva (endast två band berättelser), men det är ganska karaktäristiskt, och man skall däri drag för drag återfinna författaren själf, tecknad från den ena eller andra sidan. I den fragmentariska dubbel-skizzen *Djädoff och Bjäbinin* till exempel skildrar han den krets, hvari han själf är en länk: det brutna, halfva konstnärslifvet i Ryssland, naturligtvis måladt i svart som alt annat. Den gripande monologen *En natt* ger oss nästan en aning om författarens eget sorgliga slut: en självspillings sista stunder med dess kvalfulla tankar och bittra ånger vid afskedet från detta lif, hvars gåfvor man förspilt och som man knapt aktar värdt ett hederligt skott ens, ehuru man ändå har så svårt att skilja sig därifrån — den berömda Hamlet-monologen i rysk dräkt. I den psykologiska skildringen *Den röda vallmon,* tillegnad den samma år aflidne Turgenjeffs minne, är det de dystra, töckniga minnena från hospitalen i södra Ryssland, som omsatts i konstnärlig form, och i den allegoriska sagan *Attalea princeps* gisslas ironiskt de vanmäktiga frihetssträfvandena i Ryssland, där friheten tyckes dömd att gå under, just då man hoppas att den som bäst skall utveckla sig.

Men högst torde Garschin sättas i sin första berättelse, *Fyra dagar,* som skrefs på sjuklägret i Charkoff och först offentliggjordes i „Otetschestvennija Sapiski", samt i *Soldaten Ivanoffs anteckningar,* författad å Spasskoje, och om han i de öfriga novellerna följt hufvudsakligen Dostojevskij, har han här haft två andra förebilder: den berömde målaren Vereschtschagin, tolkaren af „den namnlösa folkmassans lidande", samt Leo Tolstojs ypperliga krigsmålningar („Kosackerna", „Minnen från Sevastopol", „Krig och fred"), hvilka båda hafva samma tendens: att åskådliggöra kriget i dess blodiga nakenhet med all dess

förbannelse och elände. I enkla, lefvande drag (såsom endast ett ögonvittne är mäktigt) upprullas här taflor från det vintriga fälttåget, öfvergången öfver Donau, den första sammandrabbningen, betecknande episoder, visande soldaternas uthållighet och försakelser, befälets råhet och så vidare. Icke utan rörelse kan man läsa särskildt det ställe, som skildrar det ögonblick, då trupperna tågade förbi tsaren. „Tårarna flödade ymnigt utför kejsarens kinder. Det bleka, uttröttade ansiktet var prägladt af medvetandet om det ansvarsfulla beslutet. Handen var krampaktigt sluten kring tyglarna, och läpparna skälfde.“ I sin naturtrohet nästan vidrig, utan att därför förlora i konstnärligt värde, är slutligen scenen på slagfältet, där den sårade måste tillbringa flere förfärliga dagar i närheten af liket af en egyptisk soldat.

Det finnes en annan, ännu lefvande författare, som är något besläktad med Garschin, ehuru han ej kan mäta sig med denne, och det är pseudonymen *Maksim Bjälinskij*, af hvars skizzer dock mången redan tyder på ett visst konstladt manér och på en bizarr, fantastisk affektation. Hans utkast *En natt* till exempel är blott en dålig imitation af Garschins skizz med samma namn, skildrande en självmördares vankelmod i de sista stunderna, ehuru här kärleken till lifvet tyckes segra i det afgörande ögonblicket, då han vid morgongryningens bleka skimmer får syn på sin hembygd, som ligger framför honom i fjärran. „Där utbreder sig en slätt, ändlös, jämn och slät som en bordduk. Endast fläckvis skjuta små kedjor af kullar upp, likasom de spända ådrorna på en kraftigt bygd kropp, och floder blänka, utgjutande sig i olika riktningar. Här och där framskymta äfven skogar och fält såsom gröna och gula strimmor. Städerna skimra klart såsom krigsläger, och de små, grå byarna se ut som myrstackar; röken stiger upp i ringlar, och järnvägståget glida såsom blodiglar fram på skenorna, förande spannmålen, den stora slättens rikdom, hän till utlandet. — Han ville skratta och — plötsligt började han gråta: lifvet hade vunnit seger. Och han kände huru hans blod blef varmare, huru hans hjärta slog i takt med miljoner andra hjärtan, huru hans nerver flätades hop med alla andras nerver, huru han vardt till ett atomartadt

stoftkorn i detta jättestora hela, till en obetydande del i den allmänna organismen, och huru han uppgick i detta väsen, som han nyss drömt om, som han hittils älskat ända till självförnekelse och hvars smärtor kommit honom att bäfva. — Och ändå ville solen icke gå upp!“ . . . Med detta plötsliga slut afbrytes skildringen och lämnar läsaren fortfarande i ovisshet huruvida Orloff värkligen kvarstår vid sitt sista beslut att bära lifvet och lidandet, eller om han redan i följande minut skall vackla igen.

Lika litet tillfredsställande är en annan af Bjälinskijs skizzer, *Väninnorna.* En ung flicka Marta har vid Tauriska trädgården stämt möte med sin älskare Sankjevitsch, en student af den vanliga nihilist-typen. Hon väntar förgäfves och får slutligen af en kamrat till denne ett bref, hvari den trolöse kort förklarar att hans fru — Marta hade aldrig haft en aning om att Sankjevitsch var gift — fått ett stort arf, att han försonat sig med henne och att de nu företagit en resa till utlandet. Förtviflad och öfvergifven, sjunker den stackars Marta ned på en bänk, tils hennes uppmärksamhet om en stund fästes vid en ung, blek kvinna, insvept i en tjock ylleduk. Hon igenkänner i henne en bekant från skoltiden, och gladt öfverraskad, börjar hon förtro sig åt sin väninna. Denna hör likgiltigt på, och då Marta naivt förundrar sig häröfver, får hon endast antydningsvis på sina många frågor veta åt hvilket eländigt lif hennes väninna hemfallit. Och så följas de åt ett stycke, och författaren lämnar läsaren med det tunga intryck, att Marta snart också skall vandra samma väg.

Det är, som man finner, en vanlig och dess värre alt för sann episod ur storstadslifvet, framstäld i konsten otaliga gånger förut. Men hvad som ger Bjälinskijs framställning ett visst värde och behag, äro hans fina naturskildringar. Bjälinskij är framför alt målare, och det ända därhän, att han kan sägas hafva infört *impressionismen* i ryska novellistiken. Att skildra färgskiftningarna i naturen just i ett visst tidsmoment och alltid subjektivt, det är hans styrka och — svaghet, ty han förfaller här just genom sin sträfvan efter natur i — onatur. Följande prof ur hans skrifter äro tillräckliga.

Rakt framför henne strålade solnedgångens tafla. *Rökfär-*

gade och *purpurglänsande* moln utbredde sig öfver den *kalla* solen. Längre ned på det *klargröna* himlahvalfvet rullade molnen ihop sig till *gyllene* ulltappar, och längst ned på den *bernstensfärgade* bakgrunden *mörknade* konturerna af tak bakom ett nät af trädgrenar. De *svarta* stammarna i fjärran syntes i *rosenfärgadt* ljus, och öfver alt hvilade ett *orange-skimmer*. —

Hennes hufvud lutade sig ned, och ett *svart*, nästan orörligt hårstrå skuggade hennes *hvita* nacke" (!).

Himlens glans begynte slockna. Öfver den *bernstensfärgade* rymden *svartnade violblå* moln. Ett matt, *rosenlikt halfdunkel* famnade alla föremål, och dimman på ängen blef *hvit*. —

Djup tystnad rådde. Skymningen blef *grå;* till vänster simmade buskarna i dimma. Himlens glans var släckt, och på det ställe, där solen gått ned, *förbleknade en gulaktig rodnad.*"

Men Bjälinskij har skrifvit en liten fin berättelse, obeskrifligt originell, utan att därför förfalla i dessa genom sin öfverdrift osmakliga effektsökerier. Den heter *De små* och skildrar med skalkaktig humor och skarp blick den fjortonåriga Nastenkas stora fröjder och små sorger. Hennes mor är död, och hennes råa, stränga far har lämnat henne i farmoderns vård på landet, där hon tillbringar sina dagar med ostyriga lekar och barnsliga fantasier. Fadern kommer för att hämta henne och sätta henne i skola. Komisk är hennes förtviflan, då hon på en enda afton skall försöka lära sig alt hvad hon försummat under sommaren och pluggar: „aime, tu J'aimes" och så vidare, under det hennes tankar flyga åt tusen håll; eller farmoderns förundran, då hon bland Nastenkas kvarlämnade saker finner — äfven verser, som Nastenka i svärmiska ögonblick diktat till en pojke, med hvilken hon under ett regnväder gjort en flyktig bekantskap! — Den lilla berättelsen kan anses så mycket mer beaktansvärd, som den, med en och annan impressionistisk ansats, är hållen i en genomgående ljus och sund ton.

De ämnen, som med största förkärlek behandlas af den „unga skolan", äro hufvudsakligen af *erotisk* art, äfven dessa tragiska, och här är Turgenjeffs inflytande påtagligt. Man torde erinra sig från Turgenjeffs romaner att det företrädesvis är den ensidiga, det vill säga ej besvarade eller

genom yttre eller inre förhållanden afbrutna kärleken, som denna „den olyckliga kärlekens" skald behandlar. Man torde också minnas det egendomliga draget hos Turgenjeff, att han så att säga låter könen byta plats: mannens kraft och energi öfverflyttas vanligen till kvinnan, under det att han skildras såsom den svage, den tro- eller viljelöse. Dessa drag återfinnas rikligt hos det unga Ryssland.

En yngre författare — i någon af de baltiska provinserna, om jag ej missminner mig — *Nikolai v. Kromer* har skrifvit en novell *Snöflingan*, hvars innehåll är i korthet följande: Hjältinnan älskar en officer, men vill icke gifta sig med honom, af obestämd fruktan att en tid skall komma, då böjelsen svalnar. De lefva dock en tid lyckligt tillsammans (utan vigsel), men så drager han ut i kriget, och berättelsen får härmed ett tvärt, otillfredsställande slut, utan egentlig lösning. Novellen är i öfrigt obetydlig, men den bör anföras, därför att den är bygd på ett ryskt sagomotiv, som är karaktäristiskt för den ryska novellistiken: „Snöflingan" (jämför tyskarnes „Schneewittchen", den nordiska sagans „Prinsessan Snöhvit") är en flicka, som påträffas i snön och växer upp till fager mö, som vinner allas hjärtan genom sin älskvärdhet. „Men då den årstid kom, då Jarilo (fruktbarhetens gud, hvars fest firas den 29 juni) sänker sig mot jorden, och den kalla, hvita vintern viker för den varma, gröna sommaren, då blef Snöflingan tyst och eftertänksam. Men då vintern åter kom med is och snö, då lifvades hon upp och var älskvärdare än någonsin. Alla egenskaper smyckade henne utom *en:* kärleken, och folket sade att hon hade en isklump i stället för hjärta." — Visserligen är det sant att det ej är kärlek, som kvinnan saknar i den ryska novellen, tvärtom tecknas hon ofta såsom okufligt stark i sin passion; men hon framställes ändå såsom ett underligt, gåtlikt väsen, och någon hemlighetsfull, okänd makt — Turgenjeff kallar den ödet — ställer sig oftast mellan henne och den älskade. Det blir sålunda mer eller mindre *psykologiska problem,* som hälst behandlas.

Främst inom denna riktning står en kvinna, den nu 63-åriga *Nadeschda Dmitrijevna Chvoschstschinskaja*, känd i de ryska tidskrifterna under märket *W. Krestovskij,* (ej att

förväxla med belletristen *Vsevolod Krestovskij*, officer [f. 1840], författare till kriminella Petersburgerromaner), hvilken utmärker sig för synnerligt fint tecknade kvinnokaraktärer och en rätt god själsanalys. I berättelsen *Återseendet* till exempel skildrar hon den inre strid en kvinna utkämpar i valet mellan sin äkta man, som hon ej sett på många år, och „den andre", och som — ovanligt nog — slutar med att moderskärleken till det äkta barnet fäller utslaget.

I två andra berättelser *Farväl*, och *Vera*, uppställer hon två andra kvinnotyper, på sätt och vis hvarandras motsats. I „Farväl" kommer en ung tjänsteman Svetkoff till hufvudstaden för att uppsöka en flicka, som han älskar och som han icke sett på tre långa år. Han har fått ett litet arf och vill nu, full af glädje och framtidshopp, gifta sig med henne. Men redan vid ankomsten till Petersburg gripes han af dystra aningar, hvilka bekräftas, då han kommer till hennes hem. Han hade väntat sig en enkel, snarare torftig bostad, men finner en yppig våning. Flickans fader hade dött under misstänkta omständigheter och anklagad för oredlighet; sonen har anställning såsom ett slags politisk spion, och dottern Ljubov står i begrepp att antaga ett tvetydigt anbud af en redan gift grefve, som vistas vid en utländsk badort. Återseendet blir därför ganska kyligt; visserligen älskar hon honom fortfarande, men hon tillstår öppet att hon så vant sig vid det njutningsrika, flärdfulla lifvet, att hon ej kan slita sig därifrån, ehuru hon är medveten om att hon störtar sig i fördärfvet. De skiljas åt — farväl för alltid! Svetkoff lämnar redan samma dag hufvudstaden och med den äfven sitt lifs lycka bakom sig för att fjärran i landsorten framlefva ett hvardagligt, tomt lif såsom lägre tjänsteman. — Hjältinnan Vera i den andra berättelsen är däremot en enkel, modig, arbetsam, försakande kvinna, hvilken, själf i saknad af stöd eller medel, af oegennyttig vänskap och af ett inre behof att hafva någon att omhulda, hjälper en målare Karsoff, en svag stackare, hvars talang dödats i förtid och som till råga på olyckan hotas med att blifva blind.

Man har jämfört den moderna ryska literaturen med den så kallade naturalistiska skolan i Frankrike, och till en

viss grad må jämförelsen hafva sitt berättigande. Men *ett* stort företräde har den ryska framför den franska: den står i allmänhet i *sedligt* afseende högre; den ömtåliga sexuella frågan behandlas här alltid med stort sedligt allvar och grannlagenhet, utan att därför det rent konstnärliga och „realistiska“ lider intrång häraf, och hos de yngre författarne, likasom hos Turgenjeff, återfinner man alltid en prägel af man kan nästan säga kysk renhet. Visserligen finnas några, till exempel *Nemirovitsch-Dantschenko, Lebedeff, Muravlin* och framför alt den beryktade publicisten furst *Meschtscherskij*, hvilka rent af ockra på det osedliga, men dessa tillhöra lyckligtvis undantagen, likasom ock deras produkter såsom konstvärk sakna bestående värde. Sjuttonhundratalets fransk-engelska roman i Ryssland dolde ofta under en falskt konventionell, stundom vidrigt sentimental ton ett vida osedligare innehåll än någonsin de grofva skildringarna i Leo Tolstojs bondberättelser. För att finna icke blott den stora estetiska, utan ock den *etiska* skilnaden mellan då och nu, behöfver man blott jämföra de enkla, sanna dialogerna hos Turgenjeff eller i Gontscharoffs *Oblomoff* (förf. 1859) med nedanstående utdrag ur romanen „Den olycklige Nikanor“, skrifven af okänd författare 84 år förut:

Och jag tog mig friheten att gå fram till Eleonore. Med stor ömhet kyste hon mig på tinningen och räckte mig armen, hvilken jag fattade. Och då vi trädde in i trädgården, gick kaptenen före oss, ledsagande värdinnan; så kommo Eleonore och jag, och därpå följde min vän Alexei med värdens brorson. Och hvar och en af dessa grupper hade sitt särskilda samtal: kaptenen underhöll sig med värdfolket om trädgården; Alexei samtalade med brorsonen om krig och vetenskap, men jag och Eleonore fortforo med vårt samtal om väderlekens angenäma behag (!). Och så gingo vi längs allén fram till verandan, men Eleonore bad mig att vika af med henne åt vänster till ett ställe, där hon ville plocka vackra äpplen. Jag lydde gärna hennes uppmaning, och då vi kommit dit, plockade Eleonore ett härligt äpple. Sedan hon med en fickknif skurit sönder det, räckte hon det åt mig och bad mig smaka därpå. Med stort nöje tog jag äpplet, åt upp det och sade henne: „Nådiga fröken, jag har ännu aldrig i mitt lif ätit ett äpple af så angenäm smak.“ — „Ack, herr Nikanor — sade

hon — edert öfverdrifna lof förefaller mig såsom tadel.“ — „Nej, jag bedyrar, min nådiga, att jag icke smickrar; ty hvilken frukt och af hvad slag det än vore, kunde den dock ej vara mig så smaklig och ljuf som detta äpple, hvars sötma icke blott min matstrupe, utan och mitt hjärta känner (!).“ — „Ack — sade Eleonore — kanske smakar detta äpple er så bra, därför att det plockats från mitt älsklingsträd och därför att jag förärat er det. Jag önskar att ni ock hädanefter måtte finna så stort behag i mitt älsklingsträds frukt.“ — „Jag skulle skatta mig lycklig, nådiga fröken, om jag finge den äran att vara eder herr faders trädgårdsmästare, ty då skulle jag icke blott ansa, utan ock alltid ära edert älsklingsträd.“ [1])

Men hvilka ämnen än behandlas — i de allra flesta fall är utgången tragisk, och alltid är grundtonen mollartad. Maksim Bjälinskij har i sin fantastiska berättelse *De dödas stad,* hvari skildras en genom sorgen öfver hustruns död vansinnig kyrkogårdsvaktares visioner, rent af fråssat i denna hyperpessimism, denna tro på det ondas seger öfver det goda och på döden.

Om i de lefvandes stad en sorgsen sång klingar, tränger den knapt hörbart öfver äfven till de dödas stad (= kyrkogården) såsom en suck, såsom en sjuk själs lätta, kvalfulla stönande. Och den tar en spöklik skepnad, varder till en bild af lidandet, förvandlar sig till en mager, blek kvinna med långt hår, hvilken döljer ansiktet i händerna, och på vingar, hvilka sprida en kall fläkt, sväfvar den vidare — ut i världarna öfver stjärnorna, äfven där ännu finnande ett finkänsligt öra, som uppfångar de sällsamma, sorgsna tonerna. Och om där (i de lefvandes stad) det onda firar segrar och dess triumfjubel skakar luften, förfärande de klenmodige och uppmuntrande de brottslige, då tränger detta ljud äfven hit till den eviga fridens hvilostäder såsom en fjärran åskas dån; och likt vinden, som i det fuktiga höstvädret hvirflar upp torra löf i luften, sätter det de lätta skuggorna i rörelse, fyller själarna med fasa, ingjuter lif i alt ondt, som redan länge sedan tycktes dödt, ilar alt

[1]) Detta utdrag är gjordt efter *Alex. v. Reinholdt:* Geschichte der russ. Litteratur, en bland de bästa icke-ryska uppslagsböcker i fråga om den *samfälda* ryska skönliteraturen. — *Honeggers, Jordans* och *K. Hallers* literaturhistorier äro föga att rekommendera, åtminstone icke de båda förra.

vidare. Alt längre ilar det hän, antagande jättestora dimensioner, såsom ett haf, såsom världsoceanen, och dess blodiga böljor slå rasande mot världsaltets stränder, och de klara stjärnorna, hvilka glänsa såsom silfver, varda mörka. — — —

— — — Alla tårar, som redan gjutits af mänskligheten och alla, som ännu komma att gjutas, förena sig till en glödande ström. Den hotar hvart ögonblick att öfversvämma sina bräddar och slita mitt hjärta i tusen stycken. — — — Och mitt eget elände går under i oceanen af hela mänsklighetens elände, likasom hvarje enskild stämma försvinner i den af flere tusen röster bestående kören. Det finnes ingen förlossning för mig; jag kan ingenstädes fly undan mina ögons blick, den har trängt djupt in i min själ, och för priset af eget lidande har jag köpt den smärta, som kallas världssmärta.

— — — Det är tid att sticka svärdet i skidan. Broder omfamne broder, afundsjukan skyle sitt anlete, mördaren bäfve, fråssaren säge: jag är mätt, den rike hålle sig fjärran från det hus han bygt, och hädarens mun tige! Nåd, nåd! Redan hafva alla döda kommit fram ur sina grafvar, och deras ve sargar mitt hjärta. Bedjande utsträcka de armarna; dem tynger den börda af synder och laster de tagit med sig i grafven, och de trå efter den eviga friden. Och de klara stjärnorna och träden och jorden och de bedrägliga hamnarna, som kretsa omkring på blå vingar, och bäcken, som i sina böljor återspeglar den kalla himlen — alt var fyldt af medlidande, och alt suckade: nåd! nåd! Men det finnes ingen nåd, och medlidandet tiger; det är stumt, ty det har intet tungomål; dess ögon äro torra, ty det har inga tårar. Utan deltagande se dess likgiltiga ögon på oss, och det saknar öron. Det har för länge sedan förvandlats till en stenstod.

— — — Det finnes ingen nåd; medlidandet tiger. Med slutna ögon sväfvar öfver kyrkogården skuggan af en död yngling. Och hans skyddsängel, *framtidens ande,* med den fårade pannan, krossar vred de håfvor, som voro bestämda åt honom.

— — — Månskenet har alldeles slocknat. Blott en stråle däraf, som tränger genom min hjärna, utbreder sig såsom en hvit strimma öfver de döda. För hundrade gången har hoppet gäckat mig, och jag ser huru de tallösa dödskallarna hånskratta. — — En ensam, gammal drömmare! hvartill är jag nyttig? *Hvarför*

lefver jag? Nej, *döden* så fort som möjligt! Kom du bleke, kom du kalle!"

Det är en vanskig uppgift att söka påvisa källan till denna hopp- och tröstlösa världsåskådning. Man har hänvisat på det vemodsfulla drag, som skulle ligga i självfva den slaviska folkkaraktären, och man har därvid åberopat sig på den mollartade ton, som dallrar redan i folkvisan. Men detta torde dock endast till en viss grad vara sant, ty dels är „slaviskt" ett altför omfångsrikt begrepp för att berättiga till ett sådant slutomdöme — skilnaden ensamt mellan Stor- och Lillryssland är ju i detta hänseende i ögonen fallande — dels går äfven den germanska folkvisans grundton i moll, utan att man på denna enda grund sökt konstruera fram några teorier om själfva folklynnet eller konstpoesin. Man har vidare (såsom Tschaadajeff) framhållit såsom medvärkande orsaker det mongoliska förtrycket och den tsariska absolutismen, och visst är att flere århundradens asiatisk träldom icke kunnat förgå utan att lämna djupa spår efter sig. Slutligen har man velat visa att den ryska literaturen tagit den riktning den nu har därför att *satiren*, som i sådana fall plägar tjäna till afledning för misstämningen, är mera främmande för ryssarne.[1]) Men dessa förklaringsgrunder äro icke till fylles, ty ensamt med stöd häraf borde ju den novellistiska literaturen vara likadan nu som till exempel under Nikolais tid, ja snarare mindre mörk och tröstlös än den värkligen är. Då i slutet af 50- och början af 60-talet de gamla banden begynte lossna och den så kallade *anklagande* literaturen frodades såsom ogräs, voro skildringarna visserligen också hållna i svart, men då *stred* den, ty där fans kraft, där fans hänförelse och tron på seger. Icke ens den pessimi-

[1]) Detta påstående kan vara sant så till vida, som satiren på grund af gifna förhållanden icke haft tillfälle att så öppet framträda. Men däraf kan ingalunda den slutsats dragas, att den skulle såsom sådan vara främmande för ryssen. Några drag ur de gamla *bylinorna* samt sådana framstående författare som *Gribojedoff*, *Gogol*, *Saltykoff-Schtschedrin* m. fl. tyda på raka motsatsen. Och öfverhufvud kan väl sägas att just ett *indignatio facit versus*, om ock omedvetet, är det som satt pennan i de ryska skaldernas hand. Ett slående exempel härpå är t. ex. Puschkins „Jevgenij Onjägin."

stiske Dostojevskij kunde sluta sin „Raskolnikoff“ utan en försonande epilog, bådande en ny, bättre dag, och den gamle Turgenjeff, hvilken eljes var färdig att förtvifla om alt, håller dock ännu i sin sista „dikt på prosa“ (*Ryska språket*) sin ideella tro på *framtiden* upprätt. Literaturen var äfven då (ur social-politisk synpunkt) hufvudsakligen *negativ*, men den var det endast såsom medel, såsom — efter hvad man hoppades — öfvergående stadium, tils något bättre, något positivt hunne skapas, hvaremot negationen hos de yngre tyckes vara nästan blott själfändamål. På 30- och 40-talet, säger Bjälinskij i en af sina berättelser, torde människorna icke hafva förhållit sig så likgiltigt gentemot ödets hårda slag som nu. De voro löjliga i sin entusiasm för det ideella, som de upptäckte och funno i alt; ja till och med i kärleken sågo de ett ideal. Numera åter framkallar detta ord endast ett homeriskt löje hos vår förnuftiga, tänkande ungdom. — Och samma summa af det nuvarande drager Krestovskij i slutorden till berättelsen „Farväl“:

För hans ögon öppnade sig en svart grift. Nyss nedsjönk i den en ung, första och enda kärlek. Alt som var heligt för hjärtat, alt som utgjorde dess salighet, det enda hvari det kunde finna frid och ro — farväl! Men om ock hjärtat brister, om det än håller på att förblöda, låt oss dock uppriktigt och sant säga: far väl! om endast det allmänna bästa, denna hälgedom, för hvilken man kämpat och alltid, hand i hand med trogna meningsfränder, kommer att kämpa — om blott *det* hålles vid lif och med oförsvagad kraft får bestå. Men just denna hälgedom, framtiden, hotas med undergång. Hvad har det blifvit af samhället?... Människorna sky numera till den grad allvarliga, upphöjda ord, att de icke längre äro mäktiga af upphöjda gärningar.

Förr i tiden fans det människor, som uppträdde inför det tröga samhället i skapnad af larmande, oroliga, farliga svärmare, såsom de kallades. De voro farliga, men blott för denna egoismens och råhetens dödande, frätande röta, som angriper och förstör unga, uppspirande krafter i deras brodd. Dessa „farliga“ människor tände kunskapens fackla, värmde själarna, väckte hos dem nytt lif och lofvade med ord och föredöme att nästa generation skulle fortsätta deras värk. Det är *hon*, den nuvarande generationen, för hvilken de gingo i borgen! Och åter drages hon

ned i dyn; åter frodas själfviskhet, lågsinthet, sedefördärf, modlöshet . . . Där är den — den svarta griften: framtidens graf.

Man torde näppeligen misstaga sig, om man ställer denna märkliga förändring hos sinnena, denna regress efter uppsvinget under 60-talet i samband med de andliga rörelser, som föregingo och efterföljde *lifegenskapens upphäfvande*. Man hade uppenbart spänt bågen för högt och så att säga satt alt på ett kort. Man väntade sig med ens de bästa frukter af denna reform, och man hade glömt att själfva Rousseau en gång yttrat att „lifegenskapens afskaffande är en stor och skön sak, men på samma gång *farlig*, ty *först* böra folkmassorna göras mogna därför.“ Man hade förut alt ifrån Radischtscheff († 1802); hvilken för sin „Resa mellan Petersburg och Moskva“, hvari han skildrar missförhållandena på landet, deporterades af Katarina II, ja ända från den märklige bonden Ivan Pososchkoffs[1]) dagar vant sig att hysa altför sangviniska förhoppningar om den kommande bonde-emancipationen, så att ett bakslag måste inträda, då den förvärkligades och dess goda resultat ej genast visade sig, i det den icke åtföljdes af en motsvarande förbättring i andligt hänseende. Lägger man härtill nihilismens ofruktbara sträfvanden och oftast klandervärda medel att åstadkomma förbättring, det passiva motståndet hos detta okunniga folk, som med sitt *nitjevo* (ingenting) och *avosj* (kanhända) kvarstod i sin slöa resignation, bigotterit samt en politisk-reaktionär vind, förstår man kanske huru den ryska skönliteraturen — och någon annan literatur existerar knapt i Ryssland — kunnat blifva hvad den är. Förkväfvas kunde den ej, ty därtill är den för ung och lifskraftig, men den blef en det halfstumma lidandets poesi, som just därigenom värkar så sympatiskt och gripande på oss. Och såsom Nekrassoff — en i formen

[1]) En simpel bonde, hvilken under tre års tid arbetade på en bok *Om fattigdom och rikdom,* som han inlämnade till Peter den store. Detta för sin tid ytterst märkliga arbete bestod af tre delar; 1:o) missförhållanden inom prästerskapet, krigsförvaltningen och rättsskipningen samt deras botemedel; 2:o) brister och reformer hos köpmännen och handtvärkarne samt om „röfvares och kringstrykande bönders oskick“; 3:o) förbättringsförslag rörande bondeståndet, jordegendomen och statshushållningen. — Författaren fängslades och dog i Peter-Paulfästningen år 1726.

något rå, folklig skald, hvars värde ännu icke blifvit fullt uppskattadt — i sin „Bekännelse“, kunna väl det unga Rysslands författare utbrista:

Ej törs jag hoppas att af folket
För alltid ihågkommen bli.
Ty ack, min dikt är ej den högsta,
Är ej den *fria* poesi.

Den saknar konstens högsta prägel.
Och dock — hur varmt är ej mitt blod!
I mina sånger jublar *hämden,*
Och *kärlek* eldar upp mitt mod!

Fins det då ingen räddning i alt detta elände, ingen enda hoppets stråle, som mäktar genomtränga detta kaos af mörker? Jo, det finnes det, och det nuvarande Ryssland har att uppvisa ett i sitt slag inom hela världshistorien allenastående snille: grefve *Leo Tolstoj*. Då Finsk tidskrift redan meddelat en redogörelse för denna mans lefnad och för den högst märkliga riktning hans skriftställeri efter svåra inre strider tagit på sista tiden, och då en sådan ligger utom omfånget af och syftet med dessa rader, må det här vara nog att påpeka betydelsen af Tolstojs inflytande på den nyare ryska literaturen. Likasom Bjälinskij i en af sina berättelser låter hjälten tänka:

O, huru hatade han ej *staden!* Åt detta odjur, denna giriga, blodtörstiga gud med hundra käftar, hade han offrat hela sin ungdoms sträfvande. Och icke blott han, ty det fans många andra offer, många andra lidanden och gäckade förhoppningar, månget förfeladt lif. Men odjuret förblef ständigt otillfredsstäldt, vildt och kallt, och ständigt gapade dess blodiga svalg, kräfvande ständigt nya skaror af offer. Och med en dåsig slöhet blickade dess tallösa ögon på offeraltaret!

— på samma sätt hatar ock Tolstoj den moderna öfverkulturen, sådan den framträder i de stora städerna. Likasom Bjälinskij uppställer han frågan: *hvarför* lefva vi?, men han stannar icke härvid såsom denne, utan söker praktiskt, positivt lösa tillvarons gåta och finna lifvets ändamål. Vi lefva för att blifva *lyckliga,* och lyckan be-

står, såsom redan den gamla grekiska filosofin lärde, i sedlig fullkomlighet och ett naturligt lif samt — hvilket är för Tolstoj karaktäristiskt — på grundvalen af den ursprungliga kristendomen, *kärlekens* religion. Stå ej det onda emot, och öfva alltid barmhertighet — i denna kategoriska imperativ sammanfattar Tolstoj sin enkla samhällslära. Och för att kunna göra detta måste man *itji v' narodu*, gå till *folket*, tränga in i själfva folkmedvetandet och genom personligt föredöme och uppoffrande människovänlighet efterhand frigöra det från den mörkrets makt[1]), okunnigheten, lätjan, liderligheten, vinningslystnaden, hvarunder det ännu slafvar.

Det må här nämnas att Tolstoj egentligen icke är den första som framkommit med dessa praktisk-filosofiska satser, ty redan *Dostojevskij* föresväfvade något dylikt, om ock mer dunkelt, i hans sista, tyvärr ofullbordade roman *Bröderne Karamasoff* (1879—80). Den yngre af bröderne, Aljoscha, vill gå i kloster, men klosterfadern Sosima fordrar att Aljoscha först skall lära känna världen och gifta sig, innan han aflägger det bindande klosterlöftet. Denna „starets" Sosima är ingen fantasiskapelse, utan ett troget porträtt af en pater Kliment, hvilken dragit sig undan från världen till en eremithydda, där Dostojevskij och Tolstoj besökte honom. Följande lärosatser, som inlagts i „Bröderne Karamasoff" och vidare utvecklats af Tolstoj, uttalades därvid bland annat samtalsvis.

Den, som ej tror på Gud, tror ej häller på Guds folk. Men den, som vunnit tron på Guds folk, han skall äfven skåda hans allra heligaste, äfven om han förut icke trott därpå. Endast och allenast *folket* och dess framtida andliga kraft kan omvända ateisterna, hvilka lösryckt sig från fosterlandets jord . . . Hvad det beträffar, att hvarje människa har skuld gentemot alla och för alt, oafsedt hans egna synder, hafven J dömt fullkomligt riktigt. Så snart blott människorna fattat denna tanke, kommer till dem det himmelska riket, och det ej blott i föreställningen, utan i värkligheten. Ty förrän en människa icke värkligt blifvit en broder till en och hvar, kommer icke häller broderlighe-

---

[1]) Mörkrets makt är, såsom bekant, titeln på Tolstojs sista större arbete, ett bondedrama i 5 akter.

ten. Aldrig, genom ingen vetenskap och inga medel skola människorna kunna lära sig att så fördela sina egodelar och rättigheter sinsemellan, att de därvid kunna undgå att ömsesidigt förfördela hvarandra . . . J frågen *när* detta skall ske? Det *skall* gå i fullbordan, men dessförinnan måste *perioden af den mänskliga isoleringen förflyta.* Ty för närvarande sträfvar hvar och en efter att så mycket som möjligt isolera sin egen person; hvar och en söker att hos sig själf blott erfara lifvets fullhet. Aldrig kan nu för tiden det mänskliga förståndet inse att individens sanna sällhet icke består i hans enskilda, personliga kraft utan i sammanhang med hela mänskligheten. Men en gång skall Människones sons tecken visa sig på himmelen, men till dess måste fälttecknet bevaras, så att den stora tanken icke dör ut.

En likaså intressant som svår uppgift kunde det vara att jämföra denna mystisk-religiösa, revolutionära rörelse i Ryssland, hvarför Tolstoj är det kraftigaste uttrycket, med den politisk-sociala rörelsen i västra och mellersta Europa. Båda hafva uppvuxit på analog jordmån: missnöje med det nuvarande samhällsskicket, och båda utgöra en skarp protest mot den regress, som å ena sidan följt på de mer eller mindre vanmäktiga frihetssträfvandena 1789, 1830 och 1848 och å den andra sidan inträdde efter den stora bondereformen 1861. Men under det rörelsen i de stora, i industri och kultur högre stående staterna i västern riktat sig hufvudsakligen *utåt,* har den i östern — i enlighet med ryssens mer kontemplativt anlagda natur — vändt sig snarare *inåt.* Tolstoj lägger hufvudvikten på den *moraliska,* sedliga utvecklingen, Marx på den *nationalekonomiska.* Medlen blifva härigenom väsentligt olika, men båda sträfva de ytterst till samma mål, och båda äro de i grund och botten lika idealistiska och optimistiska. Det onda, som Dostojevskij-Tolstoj på sitt språk kallar den mänskliga *isoleringen,* motsvarar alldeles hvad Marx från sin ståndpunkt benämner *Kapitalismus.* Och båda äro de kiliaster, de där tro på ett kommande tusen-årigt rike. Pater Kliments mystiska profetia, att detta ideal skall nås först i en långt aflägsen tid, då „människones sons tecken visar sig på himmelen", heter hos Marx alldeles parallelt: „Om efter denna kapitalismens tid i den sociala staten äfven människornas moraliska förbättring inträdt, skall in-

gen stat mer vara af nöden, utan man skall kunna lefva i anarki, hvarvid staten är att betrakta såsom uteslutande prohibitivt värkande."

Frånsedt emellertid Tolstojs ännu oöfverskådliga betydelse ur social-etisk synpunkt, är han sålunda att anse såsom hufvudmannen för den egentliga *folklifsskildringen* (genom sina senaste bynoveller, af hvilka flertalet redan torde vara kändt för den svenska allmänheten genom öfversättningar), *proletariatets* skald. Han är ju visserligen icke den första härvidlag, ty många, många före honom hafva konstnärligt behandlat böndernas olyckliga lott, altifrån den lillryske skalden *Artemovskij-Gulak*[1]) (i början af 1800-talet) och fram till Turgenjeff, *Pomjalovskij* († 1863), *Gljeb Uspenskij* med flere, hvilkas namn redan tillhöra literaturhistorien; men Tolstoj är den första som med positiv tendens i värklig mening sänkt sig till folket och skrifvit icke blott *om*, utan framför alt *för* det samma.

Bland de yngre, hvilka synas hafva mest påvärkats af Tolstoj, må här blott nämnas en: *Vladimir Korolenko,* som förlagt sina skizzer till Sibirien, detta egendomliga land, hvarpå den literära uppmärksamheten först kan sägas hafva riktats genom Dostojevskijs bekanta *Minnen från döda huset.* En af Korolenkos berättelser, *Jaschka bultaren,* skildrar scener från ett sibiriskt fängelse. Hjälten Jaschka, hvilken fått sitt egendomliga binamn af den vana han alltid hade att bulta och klappa i sin cell, är en gammal-rysk sekterist, hvilken inspärrats i undersökningshäktet för förment sinnesrubbning. Jaschka är en af dessa i Ryssland så vanliga „troende" *(raskoljniki),* hvilka hålla sig till den „gamla, sanna tron" och negera alt bestående öfverhufvud, icke blott på det religiösa, utan ock på det rättsliga och sociala området. „Stridande för Gud", bekämpa de sedan århundraden tillbaka hårdnackadt både staten och den ortodoxa kyrkan och se i bonde-emancipationen ett gudlöst värk, som gjort tillståndet i Ryssland sju resor värre än det var förut. Om nu ett litet frökorn af detta negerande faller i en så mager jordmån som en stackars

---

[1]) Har författat en längre dikt, *Husbonden och hans hund,* hvari hunden misshandlas, huru mycket han än söker göra sin herre till lags.

Perm-bondes hjärna, uppstår häraf ett underligt virrvarr af fantastiska, oklara föreställningar, och Jaschka, hvilken för öfrigt uppför sig stillsamt och tämligen redigt besvarar vanliga frågor, blir trots sitt förtviflade motstånd bortförd till hospitalet, där han har att vänta sig samma „psykiatriska“ metod, som gjort en annan fånge, Timoschka, till krympling . . .

Den andra berättelsen af de två, som varit tillgängliga, *Stackars Makar*, är en sibirisk skildring om huru en gammal bonde super sig full på krogen julaftonen. Hemkommen till sin hustru, som väntat fåfängt både på honom och på pengar, har han under natten en hemsk dröm, så lefvande framstäld, att man nästan glömmer både overkligheten och omöjligheten däri. Han begifver sig nämligen — drömmer han — midt i julnatten i den stränga vinterkylan ut för att fånga en räf, som han vill sälja för hustruns räkning. Han förvillar sig i *tajgan* (den vilda urskogen) och dör, ensam och öfvergifven i snön, utmattad och stelfrusen. Om en stund vaknar han åter upp och finner att *popen* (byprästen), som dött för flere år sedan, står vid hans sida och befaller honom att följa med till *tojon* (herren). Han lyder, och under ditvägen timar mycket underbart, som Makar alls icke kan förstå: skaror af ridande bönder, hvilka dött för längesedan, tyckas hafva samma mål, men fastän han går till fots, hinner han pilsnabt förbi dem alla. Framkommen till en stor, varm sal, börjar Makar ändtligen få ögonen öppna: det är *domen* som förestår. Under förhöret inför den stränge tojon söker Makar hemlighålla så många fel som möjligt, men då hans goda och dåliga handlingar skola vägas, flyger den goda vågskålen fjäderlätt upp, och Makar dömes skoningslöst att förvandlas till en häst, som alltid skall köra för *ispravniken* (kretsdomaren). Makar blir tillintetgjord af förtviflan, men så får han syn på tojons son, hvilken kommit in i salen, hvarpå det heter:

Och då skedde på en gång något mycket märkvärdigt. Makar, samma Makar, som aldrig i sitt lif sagt mer än tio ord på en gång, kände plötsligt vältalighetens gåfva inom sig. Han började tala och förvånades själf öfver sina ord. Det var som om en annan, ny Makar talade och som om den gamle Makar

hörde på. Han kunde knapt tro sina öron: han talade flytande och med värme; orden kvälde fram ur hans mun och ordnade sig till långa, afrundade satser. — — — Och han kände att alt hvad han talade kom af djupaste öfvertygelse.

— — — Makar började med att säga, det han alls inte hade lust att komma som hästkrake i kretsdomarens stall. Inte som om han var rädd för tungt arbete, men domen var orättvis. Och då domen var orättvis, ville han inte foga sig däri, och han skulle inte röra en lem, om man också gjorde med honom hvad man ville. Och om han så skulle tjäna själfva den onde som dräng, skulle han ändå inte skjutsa ispravniken, för det var orättvist.

Och på detta sätt fortfor Makars försvarstal till tojons stora förundran, och popen bekräftade gång på gång riktigheten af hans försvarsgrunder. Hade någonsin en människa varit vänlig och kärleksfull mot honom? Och hans barn, hvar voro de? Och själf hade han blifvit grå med sin andra hustru, och nu stodo de båda öfvergifna och ensamma, såsom två furor på steppen, dem hvarje snöstorm godtyckligt kan piska. „Men — frågade tojon — huru kommer det till att dina ögon äro så sura och dina kläder så trasiga, då det finnes andra människor som hålla sig så rena och snygga?“

Här var Makar nära att förlora modet, ty han måste tillstå att han såg ut som en slusk och att han supit upp pengarna, som han skulle köpa sig nya stöflar för. Men om ett ögonblick repade han mod igen. Om hvilka *andra* talade tojon? Menade han kanske dem, som bo i de rika husen, så kunde Makar sjunga en helt annan visa om dem. Deras ögon voro klara, ty de hade icke gjutit så många tårar som han, och deras ansikten glänste, ty de plägade tvätta sig med kostliga oljor, och deras yppiga kläder voro väfda af främmande händer. Äfven han hade födts till världen med klara ögon såsom de andra och med ett rent hjärta, som var öppet för alt skönt i världen. Då han nu blickade tillbaka på sitt lif, kunde han ej förstå huru han så länge kunnat bära denna tunga börda. Och det hade han gjort endast därför, att en stjärna lyst mot honom genom töcknet: *hoppet*. Han hade hoppats och hoppats, men den bättre lott han hoppats hade ej kommit. Nu var han vid slutet — stjärnan hade slocknat. Och om hans

sura ögon och smutsiga ansikte, hans ovårdade skägg och trasiga kläder hindrade honom att komma in i de rättfärdigas boningar — godt; då ville han gömma sig djupt i jorden, så att ingen behöfde se honom, men *skyldig* var han icke! Nej, han rådde inte för det! Makar tystnade och sänkte hufvudet; men då han åter blickade upp och såg huru det godas vågskål sjönk och huru tojon och popen och alla tjänarne gräto och torkade ögonen med rockärmarne, då började äfven han gråta: *medlidandets* tårar föllo på hans sargade hjärta, medlidande med honom själf, med stackars, stackars Makar! . . .

Då han på morgonen vaknade upp från sitt rus, kände han att ögonen voro fuktiga: han hade värkligen gråtit i drömmen!

Den lilla berättelsen, hvars värde ytterligare ökas genom den storslagna naturskildringen och den fläkt af *humor*, som genomgår densamma, tarfvar ingen särskild utläggning; den talar tillräckligt för sig själf, och med den kan denna uppsats lämpligast afslutas. Den äldre gruppen af det „moderna" Ryssland (Garschin med flere) var uteslutande negativ; den yngre söker, likasom den så kallade anklagande literaturen, efter något positivt och har i Tolstoj funnit sitt mest karaktäristiska och storartade uttryck. Den äldre skolan var, om man ser noga till, i själfva värket ganska egoistisk och gjorde, såsom Raskolnikoff, sitt eget lilla jag till medelpunkten för alla mänskliga plågor. Tolstoj har sökt bekämpa och utrota denna egoism och velat i dess ställe sätta en annan mänsklig drift: *sympati*-driften såsom driffjädern och fröet till den nya bättre världsordning, som enligt hans förmenande hvarken stat eller kyrka mäktar skapa. Från *lidande* till *medlidande* — kortare kan man näppeligen karaktärisera den hittils skedda utvecklingen hos den nyare ryska skönliteraturen, eller, såsom den svenska skalden så vackert uttrycker det i de fyra raderna:

Mot *lidandet* har satts ett annat ord:
Medlidande! När det går ut i världen,
Kanske ifrån en Dostojevskijs bord,
I tiggarns lumpor det begynner färden!

Johannes Takanen.

Johannes Takanen. Elämä ja teokset. Kirjoittanut *Eliel Aspelin*. 203 pag. 4:o.

Det är tydligt att författaren till ofvanskrifna arbete sparat hvarken kostnader eller möda för att göra det värdigt sitt ämne. I afseende å utstyrsel med illustrationer står boken hors concours inom den finska literaturen. Utom ett vackert porträtt af Takanen, tecknadt af fröken M. Wiik och reproduceradt i ljustryck, finna vi nämligen här en stor mängd af bildhuggarens arbeten afbildade, de förnämsta, Aino, Rebecka och Andromeda, såsom särskilda planscher i förträfflig, hos Boussod-Valadon & C:ie i Paris utförd fotogravyr, de öfriga dels i zinkotypi (i Wien), dels i träsnitt (i Köpenhamn) efter teckningar [1]) eller fotografier. För illustrationernas skull är dessutom boken, trots finskan, tryckt på centraltryckeriet i Köpenhamn; också är i själfva värket det typografiska arbetet nästan i allo lofvärdt. Själffallet har detta resultat icke kunnat ernås utan betydande uppoffringar af författaren, som själf måst öfvertaga förlaget.

Redan dessa yttre omständigheter betyga att vi här ha att göra med en publikation af i vårt land ovanligt slag. Och förväntningarna svikas icke vid genomläsningen af texten, som hvad det samlade materialets fullständighet, stilens lugn och författarens pietet för konstnärens minne beträffar, lämnar intet öfrigt att önska. Med största uthållighet har hr Aspelin samlat uppgifter om Takanens lefnadsbana såväl från Finland som från utlandet, och bildhuggarens korrespondens, som med sällsynt fullständighet stått till hans förfogande, sätter honom i tillfälle ej blott

---

[1]) Dessa äro gjorda af fröknarna Wiik och Törnudd samt hrr Jac. Ahrenberg, A. Edelfelt och S. Keinänen.

att följa händelsernas gång, utan äfven och framför alt att öppna för oss Takanens hjärtegoda sinne.

Man kunde knappast tänka sig en större objektivitet, jag vore frestad att säga återhållsamhet, än den författaren ådagalägger i sin biografi öfver Takanen. Visserligen låter han oss äfven vid behof veta sin egen mening, men hans metod består dock till hufvudsaklig del i att anföra andras skildringar och omdömen samt i synnerhet att afskrifva Takanens bref. Vare detta ingalunda sagdt till klander. Ty om också författaren icke gifvit oss en sammanhängande psykologisk och kritisk analys af Takanens person och lifsgärning, så låter han i stället på anfördt sätt småningom hos läsaren uppväxa en bild af konstnären, till hvars riktighet man måste hysa obetingadt förtroende. Där detta material ej stått till buds, berättas bildhuggarens föga omväxlande, endast på pröfningar rika lefnad okonstladt på grund af de uppgifter författaren lyckats samla.

Så lära vi känna den lilla torpargossen från Vederlaks (född 8 dec. 1849), som genom sina träsniderier väcker välvilliga gynnares uppmärksamhet; vi följa honom först till Viborg, sedan till Helsingfors (1865), där han gör sina första konstnärliga studier under C. E. Sjöstrands ledning. Vi se honom under beskydd af den danska språkforskaren Wilh. Thomsen[1]) begifva sig ut i världen, till Köpenhamn (1867), i hvars akademi han arbetade ända till 1873. Slutligen resa vi med den unga konstnären till den eviga staden, som blir hans uppehållsort ända till hans död (1885). Under dessa tolf år besökte Takanen endast en gång (1879) hemlandet, dit han tog vägen öfver Paris. — Den viktigaste händelsen under senare delen af hans lif var hans giftermål med en romarinna, Giacinta Biavasco. Frukten af detta äktenskap blef tre barn, Kullervo, Melina och Toivo, af hvilka dock endast de två sistnämda öfverlefva fadren.

Det är icke min mening att gifva ett sammandrag af författarens biografiska skildring, och jag nöjer mig med

---

[1]) Valter Runeberg, som vanligen uppgifves hafva fört Takanen till Köpenhamn, hade redan tidigare anländt till den danska hufvudstaden.

att om hans vackra bok tillägga att han i slutet meddelar en 100 nummer stark förteckning öfver Takanens arbeten, däri upptagande äfven skizzer och utkast.

Fullkomligt riktigt resumerar författaren hufvudintrycket af sin bok, då han i slutkapitlet frågar sig huru det var möjligt att Finland så styfmoderligt kunde behandla en af sina bästa söner. Det var samma fråga som slog allas sinne, då från Rom kom underrättelsen om konstnärens plötsliga död. Först nu fick man klart för sig hvad man i Takanen ohjälpligen förlorat, och de åtgärder, hvilka genast vidtogos, såväl af allmänheten som af regeringen, för att åtminstone skydda den efterlämnade familjen mot brist, voro talande uttryck för smärtan öfver slaget och ångern öfver det försummade.

Ödet tycktes också vilja foga hån till oförrätt. Efter att i långa, tunga år ha låtit Takanen lida sjukdom och nöd — så mycket bittrare, som den äfven drabbade en älskad familj, syntes lyckan ändtligen en gång vilja le mot konstnären. Honom tillerkändes första priset vid täflingen för Alexandersmonumentet, och han skulle tillsammans med Runeberg få utföra stoden — det var den första stora beställning, som kommit honom till del, och första gången han kunde få pröfva sina krafter på en monumental uppgift; han fick guldmedalj på konstutställningen i Helsingfors 1885 och föreslogs samtidigt till erhållande af en beställning å 6 000 mark af finska staten. Horisonten ljusnade, framtiden låg åter solig framför honom, såsom den måhända hägrat en gång för ynglingens aning. Och just i detta ögonblick kom döden . . . . Takanen var då icke fylda trettiosex år gammal!

Det är med svidande hjärta man läser hans lidandes historia. Det är sorgligt att se en begåfvad konstnär, som under lyckligare förhållanden kunnat skapa värk, hvilka skulle ländt honom och hans fosterland till heder, nödgas förnöta en dyrbar tid, ej blott på att vara sin egen marmorhuggare, utan äfven på att tjäna som punkterare åt bättre lottade yrkesbröder. Månget arbete måste han sälja utan vinst eller till och med med förlust, för att få pen-

ningar. En del af bohaget i hans lilla hem vandrade till pantlånekontoret. Han arbetade som en träl från morgon till afton, men måste ändå ofta gå utan kvällsvard till sängs. Till och med lille Kullervo hade känning af fattigdomen, ty han kunde icke mer som förr få sitt färska ägg till frukost. Det är ju en bagatell i jämförelse med det öfriga, men åtminstone för modershjärtat var det svårare att bära än alt det andra. Under tiden lågo fordringsägarne öfver den stackars konstnären. Hyresvärden hotade att vräka honom med hustru och barn på gatan, växlar voro förfallna till inlösen, och till och med vänner, som försträckt Takanen penningar, läto honom veta att de höllo honom för en ärelös man, då han ej kunde betala! „Annat vore det“, säger Takanen i ett bref från denna tid, „om min hustru vore slösande, enfaldig och okunnig, såsom ofta händer. Men man måste tvärtom berömma henne, min kära hustru. Hon har gjort karl af mig. Tröstande mig på alt sätt, lider hon med mig, nöjd och utan knot, sin svåra lott. Och min gosse! Han hoppar och skrattar af glädje och kommer ofta till och med mitt gråtande hjärta att le och för en stund glömma bekymren“.

Och till alt detta kom en tilltagande sjuklighet, som ofta tvang Takanen till overksamhet under månader. Sorgligt nog måste orsaken till stor del sökas i den osunda atelier vid Tiberstranden, som fattigdomen förmådde honom att hålla under nästan hela hans vistelse i Rom. Först litet förr än döden afbröt hans korta bana, gåfvo honom de ljusnande utsikterna mod att hyra en bättre — tyvärr för sent.

Jag har bland mängden af de af hr Aspelin meddelade brefutdragen valt nyss citerade, emedan här framskymtar konstnärens goda genius, hans hustru. Det var nämligen alldeles icke ett tomt talesätt, då han sade att hon gjort honom till man. Takanen var från början ingen fast karaktär, och det var först hans giftermål och Kullervos födelse som förvandlade honom till ordentlig, sparsam och arbetsam. Detta äktenskap blef lyckligt, trots det materiella eländet och motsatsen mellan honom och henne — han en son af norden, hon ett äkta barn „af glödande söder“. Han var protestant, hon katolik. Men häri låg

ingen grund till divergens. Ty att döma af Takanens bref voro de väl båda religiösa, men på det enkla, okonstlade sätt, att de voro tacksamma mot en gemensam försyn för det goda de njutit i världen. Sinsemellan hade de öfverenskommit att de i deras äktenskap födda gossarna skulle uppfostras till faderns, flickorna till moderns religion, och det är vackert af fru Takanen att hon också efter mannens död höll denna öfverenskommelse i hälgd. Trots hennes biktfaders uppmaningar, döptes nämligen Toivo af protestantisk präst.

Det fans hos Takanen en naturlig adel, en hjärtegodhet, som gjorde honom afhållen, hvarthälst han kom. Italienarne sade om honom: „non è bello, ma *tanto* simpatico". Och tillika låg där öfver hans väsen ett drag af oegennytta och anspråkslöshet, som visserligen icke hindrade honom att vara fullt medveten om sitt konstnärsvärde. Han hade aldrig fått någon skolbildning, men ägde till ersättning ett medfödt godt förstånd och hade icke försummat de tillfällen, som erbjödo sig att taga igen det bristande.

Jag minnes huru han — ifall mig tillåtes att berätta en illustrerande episod ur egen erfarenhet — en gång bragte mig i förlägenhet. Vi hade varit tillsamman i Takanens atelier nära Piazza del popolo och vandrade af till en osteria för att få oss en fiaschetta godt Frascati, då en norsk bildhuggare plötsligt frågade mig hvarför man ej i våra dagar kunde frambringa värk jämförliga med antikens. Jag som estetiker borde veta det bäst, mente han. Mitt svar, att den antikiserande riktningen ej mer låg i tidens smak och att ett sådant arbete skulle ha svårt att få köpare, godkändes icke. Nog skulle ett godt värk alltid bli såldt, resonnerade norrmannen — och däri kunde han väl också i viss mån ha rätt. Nu vände han sig till Takanen, och denne svarade enkelt och kort att alla de förhållanden, hvari den moderna konstnären lefver, äro så motsatta antikens och den moderna människans sätt att tänka så olika, att hennes alster också måste bli helt annorlunda. Under sådana omständigheter kunde det icke tjäna till något att ytligt imitera de gamlas sätt att göra formerna. — Om denna sak kunde man skrifva en bok —

och kanske ändå ej komma på det klara därmed. Men den aktning och det bifall, hvarmed svaret åhördes, bevisade tydligt hvilket värde Takanens kamrater plägade sätta på hans omdöme. —

Det var emellertid en omständighet, som ofrivilligt gjorde intryck af landtlig naivitet — och detta var hans språk. Sitt modersmål var han blott sällan i tillfälle att begagna, och i hans sätt att behandla såväl danskan som italienskan låg alltid en viss finsk brytning, från hvilken han icke kunde befria sig. På utkastet till hans sista arbete, flickan som står modell, läste jag med förvåning „tutta nuta“ i stället för „tutta nuda“ (alldeles naken). Det felaktiga *t* härstammar ännu från den fjärran hembygden. Hans idiom var en egendomlig blandning af de språk han kände.

Takanen var emellertid ingalunda tafatt — han förstod tvärtom förträffligt att föra sig. Men hans oförmåga att hålla sig framme och göra sig påmint hade varit typisk äfven för den tid, då praktisk omöjlighet hörde till de kännetecknande dragen hos en konstnär. Här låg en af de väsentligaste orsakerna till att det icke gick honom bättre i denna värld, än hvad fallet blef. Andra orsaker kunde väl äfven framdragas. I vårt fattiga land äro beställningarna få, och bildhuggarens produkter äro både dyrare och svårare förstådda än målarkonstens alster. Och likväl är det knappast fattbart att den största beställning Takanen erhöll före det sista året han lefde icke öfversteg 6 000 mark — de flesta voro mycket obetydliga. Jag säger att det knapt kan förstås, då man betänker ej allenast att han var en af de mest ursprungligt begåfvade konstnärer vårt land frambragt, utan äfven att han rikligen fick skörda erkännande för sina värk. Men människan behöfver dess värre annat än ord för att lefva. Takanens lott var den fattige konstnärens vanliga, att nödgas hålla sig till små, genreartade motiv och utföra dem i liten skala, för att hafva någon utsikt att få dem sålda.

En man med större energi och mindre anspråkslöshet än Takanen hade väl med hans rika gåfvor brutit sig fram genom ännu svårare omständigheter. Man känner också i hans värk denna fläkt af mildhet, som gärna hade kunnat

vara förbunden med mera kraft. Men Takanen tyckes ha varit en ovanligt bildbar person, med stora möjligheter slumrande inom gränserna för sin förmåga. Såsom han har ingen hos oss framstält den kvinliga skönhetens tjusning. Man kan trygt påstå att intet värk af finsk konstnär vunnit sådan popularitet som Aino och Rebecka. Hvem känner icke den kärnfriska unga kvinnan, som skådar ut öfver hafvet? Hvem har ej beundrat den judiska brudens behag? Man har anmärkt mot Aino att uttrycket icke motsvarar situationen — figurens skönhet var hufvudsak för bildhuggaren. Också tyckes kroppen icke tyda på den ännu ej mognade ungdom, som vi äro vana att förbinda med vår föreställning om Joukahainens olyckliga syster. Det är intressant att af hr Aspelin erfara att Takanen till modell användt icke en ung flicka, utan en gift kvinna. Han älskade det fylliga, och hans figurer skilja sig härigenom redan vid första ögonkastet från Valter Runebergs kvinnoideal.

Ett annat exempel härpå är hans sista, ofullbordade arbete: den nya modellen („tutta nuda"), som dock ej är jämförligt med de ofvan nämda. Uttrycket synes här vara mindre väl träffadt — i alla fall bättre i skizzen, som hr Aspelin återgifver jämte den nästan färdiga statyn.

Jag misstar mig knappast, då jag håller Rebecka för en kärlekshymn, inspirerad af konstnärens känslor för sin egen brud. Det är i alla fall endast kärleken, som så rent, så omotståndligt kan tolka en kvinnas ljufhet. Hon är så skön som en smältande ton, där hon står försjunken i drömmar, betraktande det armband Eleazar bragt henne från Isak. Den enkla dräkten sveper mjukt, med flytande konturer kring kroppen.

Föga mindre berömda än hans kvinnofigurer äro Takanens porträtt, åtminstone det af Joh. Vilh. Snellman. Och likväl har man också här att anmärka att uttrycket ej fullt motsvarar vår föreställning om mannen, som omskapat Finland så som ingen annan. Hr Aspelin svarar härpå med rätta att bildhuggaren afbildat Snellman, sådan han visade sig för honom, såsom en vänlig och fridfärdig gubbe. Den väldige reformatorn, den stränge ämbetsmannen, den docerande filosofen och den hänsynslöse parti-

kämpen kände konstnären icke — och han föredrog alltid en värklighet, som erbjöd sig själfmant, framför tänkta ideal!

Också betygar den samling byster, som jämte Takanens öfriga konstnärliga kvarlåtenskap kommit i finska konstföreningens ägo, hans ovanliga förmåga i porträttet. Mer än någon annan genre gaf också denna honom hans lefvebröd.

Dessa sidor af Takanens konstnärsskap voro altså längesedan bekanta. Men det var åtminstone för anmälaren en öfverraskning att bildhuggaren i vissa skizzer, hvilka författaren låtit afbilda, ådagalägger ett föga vanligt sinne för det mäktiga, för monumentaliteten. Jag syftar här främst på den fjättrade Prometheus (sid. 80) samt de två apostelfurstarne, ämnade för svensk-tyska kyrkan i Viborg (sid. 102), alla tre, liksom så många andra af hans konstnärstankar, i brist på medel och beställningar, aldrig komna till utförande.

Hr Aspelin påpekar originaliteten i Takanens konst, hurusom han förmådde hålla sig fri från invärkan af den italienska skulpturen, som i våra dagar hufvudsakligen går fram i två starkt divergerande strömningar — å ena sidan en rå, hänsynslös naturalism, å den andra en äcklig sentimentalitet, höljd af spetsar och blommor. Anmälaren vill icke förneka den allmänna riktigheten af denna sats, utan blott påpeka att vår bildhuggare dock ingalunda var fullständigt oemottaglig för inflytelser från den konstvärld, i hvilken han lefde. Utan att det ringaste vilja förminska hans självständighet kan man nämligen mellan honom och bättre italienska skulptörer af den senare gruppen påvisa analogier, hvilka knappast äro tillfälliga. De äro ju för öfrigt icke alla hemfallna åt falsk känslosamhet och tomt skryt med stenhuggeriets konststycken. Tydligast skönjes denna påvärkan i den veka behandlingen af ytan, den något feta detaljeringen af det nakna, hårets svall samt återgifvandet af klädesstoff (Rebecka). Sin skicklighet som marmorhuggare hade han också säkerligen utbildat i täflan med italienarne.

Bestämdare framstår i alla fall egendomligheten af Takanens konst vid en jämförelse med antiken. I motsats

till Valter Runeberg höll han sig nämligen genast från början alldeles fri från den äldre, antikiserande riktningen, som i synnerhet i Danmark fortlefde på de ärorika thorvaldsenska traditionerna. Man bör emellertid härvid erinra sig att Runeberg redan tillhörde den närmast äldre konstnärsgenerationen, hvarför de båda bildhuggarna icke häller i Rom kommo i så nära förhållande till hvarandra, som man kunnat vänta. Denna själfständighet gentemot antiken gör sig naturligtvis i främsta rummet gällande i sådana arbeten, där konstnären tagit till behandling antika ämnen, hufvudsakligast i Venus med Amor, Andromeda och Amor, krossande hjärtan. I det förstnämda arbetet finna vi ett visst rococo-artadt koketteri, som sedermera försvann ur Takanens konst och som troligen, äfven det, kommit öfver från den moderna italienska skulpturen. Den lille spjufvern Amor är till och med banal i sin utomordentliga hvardaglighet. Också är figuren helt enkelt ett porträtt af praktpojken Kullervo, som endast försetts med vingar, alldeles för små för resten att bära hans ovanliga tyngd. Öfverraskande vacker är däremot den på klippan hopkrupna Andromeda. Men också här kan man icke upptäcka det ringaste lån från antiken. Visserligen är äfven för Takanen den sköna företeelsen hufvudsak; kompositionen tyckes nästan onödigt sluten, situationen och uttrycket äro blott antydda. Men under det linjespelet är afvägdt på det finaste, är det fullkomligt modernt, varmt blod som pulserar i den unga kvinnan. Om i något, så visar sig Takanens ursprungliga konstnärsbegåfning i det drag af lefvande lif, af fullblodig natur, som han förstår att gifva sina figurer. Det var säkerligen också främst detta som betingade hans popularitet.

Takanen tyckes för öfrigt icke haft något område, hvarifrån han med särskild förkärlek valde sina ämnen. Hufvudsaken var att dessa gåfvo honom för hans skaplynne lämpliga motiv. Hvardagslifvet tjänte honom lika väl till fyndort som den grekiska mytologin; „gossen lekande med en hund“ från hans tidigaste konstnärsår, „morgonen“ (se sid. 134), „modren lekande med sitt barn“ (se sid. 133) och hans sista arbete „den nya modellen“ äro exempel därpå. Gamla testamentet gaf honom idén till

Rebecka, den religiösa föreställningskretsen öfverhufvud till den bedjande ängeln och de två apostelfigurerna. Ur Kalevala hämtade han Väinämöinen (staty i Monrepos park invid Viborg, ungdomsarbete från Köpenhamn) samt Aino — utom den kända statyn existerar en skizz, där hon är tänkt i det ögonblick hon besvarar Väinämöinens frieri (afbildad å sid. 132). Hade han fått lefva, så skulle väl ännu flere Kalevafigurer framgått ur Takanens studio, ty man ser af hans bref huru under läsningen af finsk literatur den slumrande fosterlandskänslan uppflammar. Så utbrister han till exempel på ett ställe: „Sanningen att säga har mitt inre väsen förvandlats till så finskt, att jag aldrig skulle trott den fosterländska literaturen kunna öfva en så stor värkan“. Saken var den, att han i grund och botten förblifvit finne, mer än han själf visste af.

Sådana äro de allmänna konturerna af Takanen såsom människa och konstnär — åtminstone har denna bild, här visserligen tecknad i bristfulla drag, växt upp för anmälaren, såväl på grund af konstnärens arbeten, som under läsandet af hr Aspelins skildring samt på grund af hvad jag själf iakttog under de korta stunder jag för många år sen tillbragte i Takanens sällskap. Hvad jag under en senare längre vistelse i Rom hört om honom bidrager blott till att befästa densamma.

Trots den samvetsgrannhet hr Aspelin lagt i dagen i sin biografi, har han naturligtvis icke kunnat undgå vissa ofullständigheter och måhända äfven misstag. Nedanstående anmärkningar äro ämnade att vara anspråkslösa bidrag till historien om Takanens arbeten.

Några af dessa betecknas till exempel af författaren såsom försvunna, ehuru de ännu existera i Rom. Så lazzarongossen från Napoli, som, sittande på en sfinx, med mandolinen i hand, tigger om en almosa (afbildad sid. 77). Författaren säger: „kun ei ostajaa kuulunut, jäi se häviönalaiseksi“. Ännu sommaren 1888 fans emellertid detta tämligen obetydliga värk, endast föga skadadt, i en skulpturatelier vid via Margutta i Rom. — Ett annat ungdomsar-

bete, hvars slutliga öden författaren ej tyckes ha sig bekanta, är reliefen „Abraham utvisande Hagar“ (sid. 76). För det närvarande pryder densamma fru Takanens tambur i Rom. I hemmet, Via Gregoriana 7, finna vi dessutom en af skizzerna till „la mattina“ (sid. 134), det förtjusande lilla utkastet till en moder med sitt barn (afbildadt sid. 153), båda i bränd lera samt en af författaren icke omnämd terracottastudie till den nya modellen, hvilken jag för inskriptionens skull redan omtalat.

Då jag år 1882 på våren första gången vistades i Rom, stod i Takanens atelier en nästan färdig byst af geheimerådet C. von Haartman. I samma skick återfann jag bysten, endast gjuten i gips, hos fru Takanen, då jag senaste vår (1888) vistades i den eviga staden. Denna beställning, liksom den af ett dylikt porträtt af fröken von Haartman, geheimerådets dotter, utgör ett af bladen i Takanens lidandes historia (se sid. 146). För min del måste jag anse bilden för ett framstående arbete, både som porträtt och som konstvärk. Men Takanen lyckades icke behaga beställaren — och saken blef därvid. Kanske vore det af intresse för finska konstföreningen att öfvertaga bysten?

Jag vågar förutsätta att författaren misstagit sig, då han å sidd. 136 och 137 talar om Takanens återgifvande af det berömda vaxhufvudet i musée Vicar i Lille. Han uppgifver nämligen arbetet för en fri reproduktion efter en fotografi, emedan vid denna tid (1881) icke skulle existerat mer än en enda, i Alexander Dumas fils ego befintlig kopia af den mångomtalta bysten. — Hvarifrån författaren har denna uppgift vet jag ej. *Louis Gonse* citerar i Gazette des beaux arts (1878, I, sid. 202) ett bref af skalden, hvari det heter: „. . . . Je voudrais te montrer sur une table, près de ma bibliothèque devant une grande tenture de soie brodée d'animaux fantastiques de toutes couleurs, une tête de jeune fille en cire, copie unique que j'ai fait faire, de celle qui est au musée de Lille, qu'on rapporte à Raphaël; moi je la crois de Leonard, mais mon opinion ne fait rien à l'affaire“. Stöder sig författaren, såsom troligt är, på detta yttrande, så torde han därur draga en altför djärf slutsats. „Copie unique“ utesluter ingalunda möjligheten af förut existerande mekaniska afgjutningar, och att sådana

i själfva värket förefinnas framgår otvifvelaktigt af en artikel af Heydemann i Zeitschrift für bildende Kunst, 1886, sid. 8. För egen del har jag ej sett originalet, men känner sedan lång tid tillbaka det underbara flickhufvudet såväl genom Braun's fotografi, som genom Gaillards gravyr i nämda årgång af Gazette des beaux arts samt genom den färgade vaxkopian, som år 1886 utbjöds både i Paris (i en konsthandel vid boulevard St. Germain) och Berlin (Gurlitt), återgifven i färgtryck i Lützow's tidskrift för samma år. Altnog, den gipsmodell af det berömda hufvudet, som Takanen huggit i marmor, och som ännu står hos hans enka i Rom, föreföll mig afgjordt såsom en afgjutning direkt på originalet och ingalunda såsom en kopia. Redan a priori tyckes det också omöjligt att kopiera ett skulpturvärk på grund af en fotografi, som ger endast en enda sida af detsamma. — Takanens arbete torde här ha inskränkt sig till marmorhuggningen — ett af de många bevisen på det ekonomiska trångmål, hvari den framstående konstnären vid denna tid befann sig.

J. J. Tikkanen.

Tullpolitik.

Hans Forssell: Studier och kritiker. II. Sthlm. Norstedt & söner 1888. 440 sid. 8:o.

Hr Forssell, som för ett tiotal år sedan i förra delen af „Studier och kritiker" samlade sina tidigare offentliggjorda uppsatser i historiska och politiska frågor, har sedan dess fortfarit att till Sveriges periodiska literatur lämna värdefulla bidrag, hvilka, till stil och framställningssätt sina föregångares jämlikar, skilja sig från dem genom det olika valet af ämnen och sålunda, sinsemellan befryndade som de äro, bilda en egen grupp, hvilken väl förtjänat sin särskilda volym. Författaren har öfvergifvit den historiska skildringen och den politiska spekulationen för att i stället redogöra för de lagstiftningsföretag, genom hvilka man i utlandet sökt lösa samtidens brännande ekonomiska frågor. Hvad man i denna bok finner är framför alt torra fakta, referat af betänkanden, debatter och lagar. Men dessa fakta äro samlade med den sakkunskap och framstälda med det stilistiska mästerskap, som känneteckna en bland de främste af Sveriges nu lefvande statsmän och skriftställare. Och de ämnen, som här afhandlas, äro alla af stor betydelse och allmänt intresse; tullar, järnvägstariffer, myntpolitik och varupris röra enhvar och äro föremål för dagliga meningsutbyten. Med särskild uppmärksamhet följes, hos oss likasom öfveralt annanstädes, tullfrågornas gång, och litet hvar undrar öfver det fruktansvärda tariffkrig, som sedan åratal föres staterna emellan, öfver dess orsaker, öfver dess värkningar och öfver möjligheten af en framtida fred.

Det är icke länge sedan man skulle ansett ett sådant sakernas tillstånd som det nuvarande för en omöjlighet. Att det mellanfolkliga varuutbytet, som bringar förnödenheterna dit, där de behöfvas bäst och betalas mest, är ett godt och ej ett ondt, att den tull, som för afnämarena

fördyrar utländska produkter, i själfva värket beskattar dem till förmån för dessas inhemska tillvärkare och följaktligen är orättvis — dessa enkla och obestridliga satser hade under förra hälften af detta århundrade hunnit så pass växa in i allmänna medvetandet, att lagstiftarne sågo sig tvungna att frångå det nedärfda gränsspärrsystemet. Den engelska politiken gjorde början, den franska följde. Den 23 januari år 1860 afslöts mellan England och Frankrike ett fördrag, genom hvilket tullskyddets maximigräns bestämdes till 30 % af varuvärdet. Detta var det första undantaget från den dittils i Frankrike gällande allmänna skyddtulltaxan, „le tarif général", som innehöll icke mindre än trettiofyra absoluta införselförbud. Nya fördrag med andra stater medförde nya undantag från densamma, och småningom blef „le tarif général" väsentligen ersatt af en på sådana mellanfolkliga öfverenskommelser grundad „tarif conventionel", hvars likformighet berodde af den i hvarje traktat intagna bestämningen att hvardera kontrahenten skulle, hvad tullagstiftningen vidkom, behandla den andra lika gynnsamt som „den mest gynnade" nation, med hvilken han stod i handelsberöring. De genom ett tidigare fördrag bestämda tullsatserna för vissa varor sänktes sålunda, så snart ett senare fördrag med ett annat land för dessa varor bestämde lägre tullsatser, till samma belopp som dessa. År 1873 hade England, Belgien, Turkiet, Italien, Schweiz, Österrike, Sverige och Norge, Nederländerna och Portugal med Frankrike afslutat liknande traktater. Tyskland, som år 1862 med detsamma hade ingått en öfverenskommelse af denna art, löstes visserligen genom kriget 1870 från sina däri ingångna förbindelser, men Frankfurterfreden upptog emellertid från densamma, åtminstone delvis, den viktiga bestämmelsen om ömsesidig behandling som den mest gynnade nationen. Tyskland och Frankrike äro numera i sitt ömsesidiga förhållande fullkomligt obehindrade att förfoga öfver sina tulltariffer, men Frankrike kan icke åt England, Belgien, Nederländerna, Schweiz, Österrike eller Ryssland bevilja en nedsättning i tullsatser eller en förmån för handeln som ej tillika kommer Tyskland till godo, och tvärtom. Utan konvention åtnjuter Tyskland förmånen af Frank-

rikes tarif conventionel så länge och så vidt den gäller för någon af dessa nationer, och om det skulle falla Tyskland in att för någon eller några nationer tillämpa strängare bestämmelser i afseende å varuinförsel, än som gälla för någon af de nyss nämda staterna, kunna i kraft af fredsslutet dessa strängare vilkor dock icke gälla för Frankrike.

Efter mönstret af de franska traktaterna hade under 1860-talet ett helt system af förbindelser mellan Europas flesta stater utbildat sig. Det blef för enhvar af dem en nödvändighet att förvärfva sig förmånen att af de öfriga blifva, likasom Frankrike, behandlad såsom „den mest gynnade nationen“. Äfven de stater, hvilka såsom Spanien, Holland och Danmark, icke omedelbart ingingo någon förbindelse med Frankrike, kommo genom aftal med andra konventionsstater om behandling som den mest gynnade nationen i åtnjutande af de tullindringar, som blifvit en följd af de franska traktaterna.

Den allmänna meningens anslutning till frihandelsprincipen och politikens redan började sträfvan att förvärkliga densamma hafva emellertid afstannat, och en helt annan tingens ordning, än den man kunnat vänta sig, har inträdt. Orsaken är i främsta rummet den, att nationalitetskänslan i de skilda staterna på senare tid hufvudsakligen gifvit sig uttryck i folkens inbördes hat och regeringarnas inbördes misstroende. Denna ofridspolitik fann sitt märkligaste uttryck i 1870—71 års fransk-tyska krig, hvars följder ödesdigert invärkat på de kämpande makternas inre förhållanden.

Frankrike hade att betala ett skadestånd af fem miljarder, att icke blott återställa sitt krigsväsen på dess förra fot, utan äfven göra det värkligen dugligt för framtida försvar och möjligen för anfall. Då det gälde att finna medel för bestridandet af dessa utgifter måste alla ekonomiska betänkligheter vika. Kom så därtill att Thiers, som till en början ledde den unga republikens öden, var ifrig skyddstullvän och att hans protektionistiska sträfvanden, äfven om de i allmänhet icke kröntes med framgång, likväl förberedde sinnena för en förändring af handelspolitiken, i det de ingåfvo allmänheten föreställningen

att Frankrike genom traktaterna kommit i en beroende och detsamma ovärdig ställning till utlandet. De gamla fördragen förnyades emellertid, men endast för kort tid; och de i dem faststälda tullsatserna sänktes ej, utan lämnades i det närmaste oförändrade. Det var först år 1878, då ledningen öfvergått från de konservative till de liberale, som tendenser till en värkligt reaktionär handelspolitik begynte göra sig gällande. Dess närmaste synliga orsak var den svåra kris, som då skakade handelsvärlden. Vid denna tid förhandlade man ifrigt frågan om traktaterna, som inom kort åter skulle utlöpa. I motiven till det förslag till en allmän tulltaxa, afsedd att med bibehållande af tullsatserna i „le tarif conventionel“ ersätta den föråldrade „tarif général“, hvilket, upptaget till behandling redan 1877, år 1878 åter för deputeradekammaren framlades af dåvarande handelsministern M. Teisserenc de Bort, yttras bland annat: „Vi antogo vid framläggandet af 1877 års förslag att de ekonomiska åsikter, som altsedan 1860 haft öfvervikt i de flesta större stater, skulle bibehålla sitt inflytande på lagstiftningen. Vi hoppades då att de blifvande handelstraktaterna skulle beteckna ett nytt framsteg mot utbytets frihet. — — — Men värkningen af den kris, som med en sådan styrka träffar hela världens handel och industri, och begäret att af tullarna hämta största möjliga statsinkomster synas hafva gifvit idéerna en ny riktning. Nya och betecknande händelser hafva gifvit oss anledning att frukta att en lika mäktig som oförmodad reaktion leder de flesta stater till förhöjning af tulltarifferna — — — Inför en sådan ny sakernas ställning, som inträffar just i det ögonblick, då samtliga traktater utlöpa, kan Frankrike försiktigtvis icke afväpna sina underhandlare genom att frivilligt erbjuda fördelen af konventionstariffen åt stater, som ej skulle vilja betala densamma med reciproka medgifvanden, — — — — —“

Ehuru dessa motiv betona att franska regeringen ingalunda afsåg att „inträda på skyddets sluttande plan“, framgår emellertid af desamma mer än väl att hon godkände frihandeln endast under förutsättning att öfriga nationer tillförsäkrade Frankrike samma förmåner, som Frankrike erbjöd dem. Man hade således icke här, såsom

i England, kommit till insikt af att skyddstullen genom att på afnämarenas bekostnad rikta tillvärkarne skadar det land, där den åsättes, och att det följaktligen för en stat icke finnes det ringaste skäl att införa en sådan för dess eget välstånd olycksbringande anordning äfven om dess grannar göra det. Den franska frihandeln är bygd på reciprociteten, står och faller med denna.

Hvad den franska regeringen med nyss nämda lagförslag afsåg var att vinna handlingsfrihet, att skaffa sig ett vapen för att kunna skrämma traktatsmakterna vid underhandlingarna om de nya konventionerna. Förslaget innebar nämligen befogenhet för regeringen att höja tullsatserna för vissa uppräknade produkter med så kallade „centimes additionels", som dittils utgått för sådana varor, hvilka förtullats enligt „le tarif général". Öfverläggningarna om denna lagstiftningsåtgärd varade till den 8 april 1881 och ledde till stiftandet af en lag, som i hufvudsak bibehöll „le tarif conventionel" oförändrad som allmän tulltaxa och som sålunda innebar ett nederlag för protektionisterna, hvilka under förhandlingarna ihärdigt arbetat för återgång till ett mera prohibitivt system. Emellertid hade för flere artiklar antagits „les centimes additionels", en eventuell förhöjning af 24 % af tullsatserna. Denna tullförhöjning blef dock icke satt i värkställighet. Tarifftraktater, upptagande tullsatserna i „le tarif conventionel", delvis till och med modifierande desamma, afslötos omedelbart med Belgien, Italien, Portugal, Spanien och Sverige-Norge. De ratificerades år 1882 och skola alla utlöpa den 1 februari 1892. Denna tioåriga vapenhvila har emellertid år 1888, hvad Italien angår, brutits och lämnat rum för ett öppet krigstillstånd, som efter månader af osäkerhet och oro icke ännu ledt till någon ändgiltig uppgörelse.

I Frankrike har protektionismen sålunda väl lyckats fullständigt hämma frihandelsutvecklingen, men den har icke kunnat helt och hållet upprifva dess redan vunna resultat. I Tyskland däremot har den vunnit vida mer betydande segrar. Äfven här blef 1870 års krig orsaken till städse växande behof af statsmedel. Det gälde att anskaffa tillgångar åt en ny stor stat, som ville vara Europas första militärmakt. Det tyska riket fortsatte emel-

lertid till en början tullförbundets frihandelspolitik. Det var först år 1878, då särskilda förslag att öka riksinkomsterna hade strandat, som furst von Bismarck blef protektionist. Ännu vid öfvergången hyste han svåra betänkligheter. „Skyddstullar för enstaka industrigrenar värka", säger rikskanslern i en officiell skrifvelse, „såsom ett privilegium och möta från de icke skyddade näringarnas sida det motstånd, som hvarje privilegium framkallar". Då emellertid de flesta af de länder, till hvilka Tysklands handel var anvisad, omgåfvo sig med tullskrankor och sträfvade att öka desamma, så syntes det rikskanslern berättigadt och af nationens ekonomiska intresse påkalladt att vid tillgodoseendet af rikets finansiella behof *icke låta sig hållas tillbaka* af oron för att på samma gång de tyska produkterna skulle erhålla ett *ringa* företräde framför de utländska. Som försvar för protektionssystemet anföres i den ofvan nämda skrifvelsen att detsamma skall gynna icke någon eller några industrigrenar utan *hela* den inhemska produktionen.

Detta program låter förträffligt, men innebär en själfmotsägelse. Hvarje tillvärkare är tillika afnämare och måste såsom sådan betala den tull, som skyddar tillvärkaren af hans egna förbrukningsartiklar. Om nu tulltaxan anordnades så, att ingen blefve lidande, det vill säga så, att hvarje samhällets medlem i öfverpris för egen arbetsprodukt finge igen hvad han i öfverpris utbetalat för andras i hans förbrukning ingående produkter, så skulle i själfva värket ingen häraf hafva det ringaste gagn, och hela resultatet blefve blott att alla produkters pris sattes i högre siffertal. Vilkoret för att skyddstull skall medföra fördel för någon, är att den länder någon annan till nackdel. Det var emellertid under förutsättning att skyddstullarna skulle gagna alt tyskt arbete, som de förordades af furst von Bismarck. Väl medgaf han att det kunde finnas ett fåtal, som icke skulle draga någon fördel af tullskyddet, men detta fåtal skulle ej häller lida något men af detsamma.

Detta aktstycke, som började med dubier och slutade med en sofism, blef den nya tyska tullpolitikens program. Det är intressant att se huru man lyckliggjorde ett helt folk genom att fördyra dess förnödenheter.

Den intresseharmoni, ur hvilken skyddstullarna skulle

framgå, gaf sig uttryck i en förbittrad strid mellan jordbrukets och storindustrins målsmän. Jordbrukarne funno att den fördel de skulle erhålla af skyddstullen, komme att väl mycket afkortas genom den skyddstull, som för dem och deras arbetare fördyrade industrins alster. „Der deutsche Landwirthschaftsrath“ ingaf till riksdagen en af v. Wedell-Malchow undertecknad skrifvelse, hvari betonades att i det nya tarifförslaget åtskilliga såsom konsumtionsartiklar för jordbruket ganska viktiga fabrikat voro belagda med tullsatser, hvilka måste hafva till följd en betydlig förhöjning af samma artiklars pris inom landet. Inför dessa tullsatser frågade sig jordbrukaren såsom konsument af de sålunda fördyrade artiklarna, hvilken ersättning riksregeringen tänkt bereda honom för de ökade utgifterna. Och han fann denna ersättning mycket för liten och yrkade afgjordt på dess förhöjning. Men denna fordran var alt annat än behaglig för storindustrins målsmän, och särskildt för järnmanufakturisterna, mot hvilka angreppet närmast var riktadt. Deras förnämsta förkämpe, hr Stumm, genmälde under en debatt i riksdagen: „Eder beräkning visar att återinförandet af järntullarna skulle vålla jordägarne i Tyskland en årlig kostnad af två miljoner mark. Nå, men hvad betyder väl denna siffra? Om jag skulle göra upp en moträkning och säga Eder hvad spannmålstullarna betyda för industrin, så skulle jag komma till belopp, som visst icke skulle stanna vid två miljoner, utan förete helt andra siffror för dessa industrins nya *bördor*“ . . . . . „ så vida man öfverhufvud kan tala om en „börda“, rättade sig talaren, då han af frihandelsvännernas högljudda munterhet märkte sig hafva kommit in på osäker och farlig mark. Och han tillade: „jag är öfvertygad att hvarken jordbruk eller industri betungas af dessa ömsesidiga skyddstullar“. Han hade insett att man måste komma till en kompromiss, därest ej hela systemet skulle sättas på spel. Efter ifrig köpslagan med furst von Bismarck som mäklare lyckades man slutligen åvägabringa en öfverenskommelse, hvilken gaf jordbrukarne dubbelt så hög skyddstull för råg som den först föreslagna.

Under det sålunda de näringar, hvilka skulle skyd-

das, funno sig obehagligt berörda af att som ersättning för sina förmåner nödgas betala skatt åt hvarandra och grubblade öfver den svårlösta frågan om fördelen af det nya systemet värkligen skulle blifva större än bördan, fans det andra, som icke alls hade att vänta någon fördel, men väl säkra uppoffringar. Främst bland dessa gjorde sig den nordtyska spannmålshandeln hörd. Tysklands spannmålshandel omfattade, sade dess målsmän, icke blott en införsel af 42 miljoner centner, utan ock en utförsel af 22 miljoner centner, och denna rörelse bestod ingalunda blott däri, att utländsk vara importerades och inhemsk exporterades, eller att utländsk säd transito fördes genom landet, utan den bedrefs såsom en värklig förädlingsindustri, i det den utländska spannmålen dels renades, dels äfven uppblandades med tysk spannmål af bättre kvalitet för att sålunda, medelgod och städse af jämn beskaffenhet, blifva begärlig för de utländska köparne. Under sådana förhållanden blefve det spannmålshandlarnes ruin, om de tvunges att betala tull för den i afseende å vidare försäljning till utlandet importerade säden. Furst von Bismarck afvisade dessa yttranden med den moderna tyska nationalekonomins sats om den mellanfolkliga handelns kosmopolitiska egoism, men de stora nordtyska städerna hade den djärfheten att det oaktadt vidhålla sina påståenden, och deras ståndaktighet förskaffade dem den förmånen, att förbundsrådet bemyndigades tillåta införd spannmåls uppläggande i privat nederlag utan administrativ kontroll, samt att tullfrihet beviljades för den uti utförd „blandad“ spannmål ingående del af införd utländsk spannmål.

Men härmed voro ingalunda alla svårigheter öfvervunna. Då man en gång lofvat skydd åt alla industrier, så hade man ock följdriktigt bort bevilja sådant åt dem, som producerade råvaror, hvilka andra förarbetade. Det vill säga, man skulle bort låta de senare betala skatt åt de förra. Från protektionismens egen ståndpunkt kan man icke uppgifva något skäl för skyddstull på till exempel lifsförnödenheter, som ej lika väl talade för skyddstull på till exempel hudar, ull, hampa och lin. Man ville eller vågade emellertid icke draga ut konsekvensen af sin egen sats, och följden blef att en mängd varor, bland an-

nat de nyss nämnda, lämnades tullfria och att det från början så lofvande och enhetliga programmet brast i sär och blef ersatt af halfmesyrer, hvilka framgingo icke ur någon gemensam princip, utan ur den tillfälliga partiställningen inom riksdagen. Som doktrin gjorde protektionismen bankrutt, som praktisk politik visade den sig bestå däri, att den starkare riktade sig på den svagares bekostnad.

Emellertid kunde man naturligtvis icke helt och hållet undvika beskattning af råvaror, nödvändiga för den inhemska industrin. Då en gång jordbruket skulle skyddas genom tull på säd, kunde det icke hjälpas att till exempel den storartade kvarnindustrin, som importerade hvete från Rumänien och Ungern för att åter exportera mjöl till England och Belgien, finge finna sig i en kännbar försämring af sina arbetsvilkor. En svår strid måste ock uppstå mellan jordbruket, maltfabrikationen och ölbryggeriintressena. Jordbrukarne yrkade att tullen på korn måtte ställas så hög, att malttillvärkarne blefve tvungna att använda inhemsk råvara, men då kunde ock malttillvärkarne med skäl fordra att malttullen skulle skydda dem mot utländsk konkurrens, och då igen klagade ölbryggarne att deras stora och viktiga industri blef lidande. Många liknande exempel kunde anföras.

Sedan hr Forssells bok utkom, har i hans hemland utspelats ett liknande drama, hvilket beklagligtvis fått en liknande utgång. Samma axiomatiskt framstälda sats, att med afseende å skyddstullen alla näringars intressen äro solidariska, samma välklingande program: skydd för all inhemsk produktion, hafva ledt till ett lagstiftningsarbete, under hvilket de skarpaste intressekonflikter framträdt och intressepolitiken bedrifvit sitt spel hänsynslösare än någonsin. Det på förhand högt prisade „nya systemet", hvilket genom ett trollslag skulle medföra ekonomisk fred och endräkt, har likasom i Tyskland visat sig icke vara något system alls, utan en godtycklig beskattning af den ena näringen till förmån för den andra, en kapplöpning efter statsunderstöd, som icke ännu är ändad. Hr Forssell har uppträdt i främsta ledet bland den svenska protektionismens motståndare, men det har icke lyckats honom och hans meningsfränder att häjda denna rörelse,

och vanskligt är det att förutsäga huru länge den skall vara och huru vidt den skall sträcka sig.

Det synes emellertid som innebure protektionismen, huru stark den än för närvarande uppträder i särskilda länder, dock i sig själf fröet till sin egen upplösning, just därför att den icke uppbäres af ett för de skyddade gemensamt intresse, utan hvilar på tillfälliga kompromisser mellan stridiga anspråk. Och dessutom finnes det ett intresse, de icke skyddades, som, om det ock nu skjutes åt sidan, säkerligen åter en gång skall kunna göra sig gällande. Det är visserligen sant att allmänheten icke ännu rätt lärt sig känna bördan af de indirekta skatterna och att det ej är lätt att för den stora massan göra klart att skyddstullen på dem lägger en skatt, af hvilken en del går till producenterna. Man kan dock icke tro att valmännen i de skilda länderna skulle för all framtid lyssna till politiker och skriftställare, som aldrig tröttna att bevisa, först att skyddstullen icke höjer varuprisen och följaktligen ej betungar konsumenterna, och sedan att skyddstullen ändock gynnar producenterna, det vill säga höjer varuprisen. Förre statsministern Delbrück har i tyska riksdagen satt skyddstullmännen i trångmål genom att bedja dem förklara hur det ena af dessa påståenden öfverensstämmer med det andra; och så länge tullpolitiska frågor afhandlas, skall protektionismen städse blifva svaret skyldig.

Om åter skyddstullmännen ärligen medgifva hvad hela världen dock vet, att deras tull, om den värkligen skall motsvara sitt ändamål, måste fördyra de förnödenheter, på hvilka den hvilar, så komma de i uppenbar strid med de stora massorna, arbetarbefolkningen, som med alt skäl fordrar att så billigt som möjligt få köpa hvad den behöfver. Och då återstår för protektionisterna blott att påstå att skyddstullen skall höja arbetslönerna. Men detta är djärft sagdt. Priset på arbete beror, liksom priset på hvarje annan vara, af förhållandet mellan anbud och efterfrågan. Och det skall falla sig svårt att leda i bevis att skyddstullen, hvilken icke det ringaste ökar det i industrin nedlagda kapitalet, värkligen skall öka efterfrågan på arbete.

Wilhelm Chydenius.

I Bokhandeln.

Jonatan Reuter: Nya sånger och dikter; 209 s. 8:o. Sthlm 1888, Albert Bonnier; kr. 2: 75.

Hr Reuter är i dessa sånger alldeles den samma som i sina första, för fyra år sedan utgifna dikter. Sommarens sol och fägring, de friska hafsvindarna och det hurtiga skärfolket är det som i främsta rummet komma honom att sjunga. Nu, liksom då, finner han det härligt att lefva: han gläder sig att det finnes så mycket solsken i världen, och af detta solsken ser han ett fridfullt återsken på höstens och köldens kulna tid. Han besjunger i allmänhet icke naturen, i den mening att han skulle sätta sig ned för att beskrifva den, men när han är i naturen, sjunger han, ty han erfar

den mäktiga glädje — —
som riktigt vill spränga ett bröst itu,
som kan fylla ett hjärta i unga år
bland blad och blommor i sol och vår.

Men just emedan hans stämning i naturen endast bestämmes af denna känsla af välbefinnande och kraftfullhet, som söker sin afledning i arbetet

Hej, sol och sommar och fröjd och flit
och arbete dagen lång,
gif hit en spade, en lie hit,
sjung hit en arbetaresång!

— och icke i minsta mån påvärkas af fantasin, är den i poetiskt afseende föga fruktbar. När man en gång funnit uttryck i ord för sin känsla af lefnadslust, är det fara värdt att de följande utgjutelserna endast bli upprepningar af samma sak. Det kan icke häller förnekas att „Naturbilder och stämningar“ i den förra diktsamlingen äro de motsvarande styckena „Ute i naturen“ i denna öfverlägsna genom känslans och uttryckets friskhet. Bland de senare finnas visst många tilltalande bitar, men flere af förf:s met- och segelfärder äro ganska intetsägande.

Ute i världen är det liksom förut hufvudsakligen det goda och ädla förf. ser och vill framhålla i sina sånger. Särskildt sympatiserar han med alla som arbeta och som värka godt i tysthet.

Om man vore så duktig och flärdlös som han,
då vore man först en man

sjunger han om lotsen, och på ett annat ställe heter det:

Man talar ofta om dåd och bragd
och dater af tusen slag,
men att stå emot nöden oförsagd
det kallar jag karlatag.

Därför kan han icke häller glädjas vid Siegessäule i Berlin:

Nej, gyllne genius, stode du
ej stolt öfver blodadt stål,
men lycklig öfver att ändtligt nu
vore vunnet ett härligt mål,
ja stode där du och lyste fred
ut öfver all jordens rund —
då kan det hända jag fölle ned
i andakt för dig en stund!

Samma känsla af samhörighet med de ideella makterna i världen ger sig äfven uttryck på andra ställen:

Och fins det i hela världen
väl mycket att vörda så
som striden för egen tanke
och döden för den också!

Men om de små dikterna sålunda bära godt vittnesbörd om förf:s världsåskådning, göra de dock icke något djupare intryck, väl därför att de, som det förefaller, mer dikterats af eftertanken än af känslan.

Främst i samlingen stå utan gensägelse de två berättelserna „Svåra stunder“ och „Fiskefärd.“ Den episka begåfning, som redan i de tidigare dikterna iakttogs, framträder här ånyo — kanske icke så stark som där — när förf. berättar om sina kära skärboar, dem han känner så väl och bland hvilka han finner sig så hemmastadd, när han skildrar en skötfärd med en liten kärleksepisod eller berättar den sorgliga sannsagan om den duktiga fiskaren på Storlandsskär, som en mörk höstkväll föll öfver bord från sin båt och drunknade, lämnande de sina i armod. Skärgårdsfolket har i hr Reuter fått sin sångare, och det skall säkert äfven framgent lämna honom ämnen till smärre berättande dikter. Det vore roligt att höra honom i dessa någon gång använda hexameter; dess lugna rytm skulle säkert icke passa illa för hans enkla framställning.

Förf:s diktion skiljer sig rätt mycket från de flesta yngre diktares, hos hvilka de konstigt sammanträngda, noga utarbetade verserna genom sin egendomliga form lätt väcka föreställningen om något nytt och originelt, äfven där sådant i högre mening saknas. Hans språk är enkelt och föga koncentreradt; man skulle önska att det på sina ställen vore mindre trivialt. Kanske är

det hans kärlek till folket som gjort att han begagnat åtskilliga alldeles icke kärnfulla vändningar och uttryck, hvilka förefalla simpla för den som älskar ett vårdadt skriftspråk. — Att förf. kan skrifva verser med god klang har han visat både i de föregående dikterna och här; så mycket obehagligare beröres man därför af slarffelen och de krångliga verser, som här och där förekomma, t. ex. i „Hem."

För att sammanfatta omdömet: man gör i dessa dikter bekantskap med en sympatisk personlighet, frisk, enkel och rättänkande. Men det förefaller som om förf. hunnit till bottnen af sin poetiska talang. Det vore mycket glädjande om så ej vore fallet, ty hvad göres oss mer behof af på diktens område än skapande fantasi, ledd af just dessa egenskaper. Det må man åtminstone hoppas, att hr Reuter ännu skall på lediga stunder skänka oss flere berättelser om sina kära fiskare och äfven andra stycken af samma värde som „Konkurs", „Lycksalighetens ö", „Karlatag" och andra.

F. E.

Suomi, bilder från de tusen sjöars land, efter de förnämsta inhemska målares taflor; text af *K. Suomalainen,* öfversatt af *Ellen Nervander.* H:fors 1888, G. W. Edlund.

Det är en gammal bekant vi här möta. I sin ungdom hette den „En resa i Finland", texten var af Z. Topelius. Nu möter boken oss med nytt namn, förstorade planscher med rödt och blått tryck, ny text af K. Suomalainen och nytt titelblad. Vi kunna icke säga att vår gamla vän förändrat sig till sin fördel, särskildt hvad texten beträffar, men en gammal bekant ser man gärna igen. De små, fina stålsticksplanscherna måtte ha undergått många och egendomliga processer, innan de kunnat träda upp i form af kromolitografier. Som redan nämdes, är det förändrade trycket icke absolut lyckligt för alla planscher. I synnerhet ha de mörka bilderna lidit däraf, som t. ex. planscherna 8, 19, 23; i andra däremot som i 1, 2, 3, i synnerhet den sistnämda (den är för öfrigt alldeles ny) har reproduktionen i litografi icke skadat bilden det minsta. I allmänhet tyckes det vara bakgrunderna och de förmedlande tonerna som fallit sämst ut, hvarigenom en del bilder komma att framstå för mycket i svart och hvitt. Men i ett land, där fotografin ligger i sin linda, där det för turisten är nästan omöjligt att få köpa afbildningar af landskap, städer, dräkter m. m., bör man i alla fall vara tacksam för att ett någorlunda billigt och korrekt illustreradt arbete öfver landet kan erhållas för det otroligt billiga priset af 12 mark. Tolf mark för 35 planscher med text, fint band och omslagsvignett, är ett för våra förhållanden sällsynt pris.

Texten, som är ganska ledigt öfversatt, ehuru några fennicismer förekomma, lämnar dock föga utbyte för läsaren. Under

rubriken „Helsingfors“ lämnas exempelvis ingen enda faktisk upplysning om stadens läge, historia och betydelse för landet. Det nästa kapitlet, „Savolaksiskt landskap“, är ett prosauppkok på „Savolaisen laulu“. Några allmänna lyriska utgjutelser få vi likaledes i texten till den 5, 6, 9 m. fl. planscher. Bristen på faktiskt innehåll, på sakrik behandling af ämnet, är textens svagaste sida. I ett arbete af detta slag är denna brist så mycket mera att beklaga, som man vänder sig till en stor publik och antagligen räknar på den ström af turister, som vi med tillhjälp af vår turistförening kunna vänta till vårt land.

J. A.

Julius Centervall: Från Hellas och Levanten. Ströftåg till lands och vatten i Grekland och Mindre Asien; 418 sidd. 8:o. Sthlm 1888, Alb. Bonnier. 6 kr.

Det gamla Hellas och dess minnesmärken, folklif, seder och politik i det nya Hellas och den evigt sköna naturen i dessa näjder utgöra föremålen för förf:s skildringar. Han har varit sitt ämne varmt hängifven. Ingen iakttagelse har han ansett för så obetydlig, ingen stundens reflexion för så värdelös, att han ej anförtrott den åt sin dagbok — och från dagboken tyckes arbetet nära nog vara afskrifvet. Det saknar därför ej ursprunglighet, men då förf. ger läsaren till bästa alla de anteckningar han gjort, af hvad namn och värde de vara må, blir detta betänkligt. Det är ett ytterst bekvämt sätt att författa, men öfversiktlighet och reda ernås ej därigenom; hvad författaren vinner, det förlorar läsaren.

Redan första kapitlet ådagalägger detta. Ehuru det ingalunda kan anses höra till ämnet, behandlas på flere sidor lifvet i Neapel, framför alt den resandes eget privatlif, hans bekantskap med den och den mer eller mindre celebre arkeologen eller konsuln eller baronen. Då i följd af kolerans utbrott en direkt öfverfart från Neapel ej blef förf. möjlig, få vi följa honom helt hastigt genom Genua, Nizza och Monte Carlo till Marseille, som något utförligare skildras, och i sammanhang härmed Smyrna. Att Smyrna kommer in på detta ställe, beror på följande passus: „som bekant grundlades Massalia, som grekerna kallade staden, omkring 600 år f. Kr. af invånare från staden Fokaea, norr om Smyrna“. Glanspunkten i skildringen af Marseille ugöres af de loford, som egnas svenska konsuln därstädes, Claës Peyron, och de artigheter som sägas hans fru. Jag tror att nordbor gärna skola begagna hr Centervalls arbete som en kompletterande resehandbok, och i sådan händelse skola de helt säkert vara förf. tacksamma för de vinkar han ger om den ena och andra personen. Från denna synpunkt låta kanske dylika digressioner försvara sig.

Genom det sagda är förf:s framställningssätt redan till en viss grad karaktäriseradt. Det är i åtskilliga punkter ovårdadt och oordnadt, men ingalunda utan intresse. Skildringarna af folklifvet, karaktäriseringen af enskilda personer äro tilltalande och träffande, några partier, särdeles i arbetets senare del, värkligen fina — skada blott att förf. här och där fördärfvar intrycket genom misslyckade vitser. — Öfverfarten till Grekland är i det stora hela väl berättad. Af grekernas politiserande, af lifvet på gatorna i Athen, handel och vandel — af alla dessa intressanta förhållanden får man i andra kapitlet läsa en rätt god framställning. Dock behandlas — troligen i följd af dagboksanordningen — åter i femte kapitlet delvis samma ämnen. Gärna läser man äfven hvad förf. anför om nygrekiskan, om den ofantliga skilnaden mellan det nygrekiska folkspråket och det konstlade skriftspråket, som i hufvudsak är den gamla grekiska, hvilken användes för två tusen år sedan.

Tredje kapitlet innehåller redogörelser för utfärder hitåt och ditåt i Attika, stundom med en så ingående detaljbeskrifning af lokaliteterna, att rec. ej mäktat bilda sig något klart begrepp om saken i de fall, där han ej kunnat stöda sig vid minnena af egen åskådning. Som resehandbok skall väl arbetet åter här göra god tjänst. Fjärde kapitlet omfattar en beskrifning af de antika minnesmärkena i Athen, hvarvid äfven de allra nyaste upptäckterna (våren 1888) beröras. En sådan beskrifning är ingen lätt sak, och ett större antal afbildningar hade väl varit nödvändigt. Skada att en plankarta öfver Athen ej är bifogad; den skulle betydligt underhjälpa läsarens ingalunda lätta bemödanden att följa förf. på hans vandringar genom Athens gator. På afbildningar är dock i allmänhet ingen brist. De förekomma såväl inne i texten som på särskilda blad och framställa äldre och nyare minnesmärken, folktyper från skilda trakter i deras pittoreska dräkt, de kungliga o. s. v. Då de till en god del äro gjorda efter fotografier, som kunna fås af en tämligen god kvalitet i Athen, förhöja de betydligt arbetets värde.

Femte kapitlet, om grekernas politik, finanser, näringar, undervisningsväsende m. m., hör till bokens bästa partier. Förf:s framställning af de ofantliga framsteg grekerna gjort på nästan alla områden sedan befrielsekriget framtvingar ovilkorligen vår aktning för detta oroliga, sluga folk, som annars ej ens i hr Centervalls välvilliga skildringar förmår ingifva oss värklig sympati. — För det följande, som delvis innehåller intressanta partier, förbjuder oss utrymmet att närmare redogöra.

Att förf. ej alltid egnat sin framställning tillbörlig omsorg framgår af åtskilliga felaktiga uppgifter, bland hvilka jag påpekar de mera i ögonen fallande. Sid. 61 heter det om det ställe vid bäcken Ilissos, där enligt sagan Oreithyja bortröfvades af Borras, nordanvinden: „Platon skildrar i sin dialog *Faidon* hur Sokrates *här* lägrade sig i platanernas skugga ... under samtal

med sina *vänner.*" Alla genom de kursiverade orden lämnade uppgifterna äro oriktiga, därom kan förf. lätt öfvertyga sig genom att slå upp dialogen *Faidros.* — Att det är mindre riktigt att säga om Perikles (sid. 99) att „han förde åskan och blixten på sin tunga, när han ville *motsätta* sig något", finner man af Aristofanes Acharner vv. 530 ff. — Sid. 103 kallas Dionysosteatern i Athen den dramatiska konstens vagga. Detta är en minst sagdt föga noggrann uppgift. — Par sidor längre fram säges det att teaterbesökarne fingo betaldt för sitt besök. Så galet var det dock ej med det beryktade theorikon! — Kanske får man här, liksom på följande sida (106), då det talas om en blott *årlig* täflan på Dionysosteatern, antaga att uppgiften beror på en mindre lyckad stilisering. — Sid. 105 säger förf. att på Dionysosprästens stol framställas kärleksgudar i kamp med stridstuppar. Månne ej detta beror på något slags konfusion? Rec. har åtminstone till hands en fotografi af stolen, men finner ej något dylikt där. — Sid. 118 uppgifves att Areopagen och Pnyx äro täckta med tunnsådda barrträd och ljusa löfträd. Detta stämmer ej med rec:s hågkomster eller med fotografier öfver ställena. — Sid. 184 heter det: „bortom Elevsis är landet vid kusten och ett godt stycke inåt landet alldeles slätt. Så fortfar det till Megara." Här glömmer förf. tillvaron af gränsbärget Kerata. — Äfven i det följande äro uppgifterna ej alltid fullt exakta.

På baksidan af fjärde häftet har förläggaren aftryckt ett utdrag ur en recension af en tysk professor, som på det högsta lofordar hr Centervalls språk: „denna nordiska friskhet i språket, denna enkla, osminkade framställning, som hvad uttryckets kraft, naturlighet och frihet från alt sökt prål beträffar, är mönstergiltig." Vi vilja ej undanhålla läsarne detta omdöme och medgifva gärna att språket i allmänhet är klart, men tyvärr är det stundom tillgjordt och trivialt. Några exempel. „Det var dock ännu viktigare att göra från mig Napolis museum." — På kvällarne samlades fyra glada gossar: utom undertecknad..." och så får man veta hvilka författarens bekanta voro. På ett annat ställe förekommer ett liknande uttryck: „Ur en kupé stiga snart några raska gossar", men där nämner förf. sig själf sist. — „kapellet Notre Dame de la Garde, som länge beherskar utsikten. Den (?) glänser..." Troligtvis menas med detta skrufvade uttryck att det högt belägna kapellet länge skönjes af den som på ångbåten aflägsnar sig. — Om Korsika heter det: „Napoleons och andra banditers ö." Sådant kan vara kvickt nog, då det säges i riktigt sammanhang, men där det nu står är det ytterst löjligt. — Smakfull kan man hvarken med afseende å bilder eller språklig form kalla denna skildring: „Parthenons pelare, som om dagen äro gråbruna, eller på afstånd guldbruna, se, när solen flytt, ut som om sockerdagg, ungefär som den på russin, fallit på dem." — Sid. 49 säges att ögrekernas byxor „baktill hänga ned i en säck, stor nog att rymma en half tunna po-

tatis.“ Denna liknelse användes annars blott af bönder. — „De dammiga, i sol gassande (sig gassande?) boulevarderna.“ — Om Akademeia heter det: „Till och med den konservative bespottaren Aristofanes omtalar det (= den?) med vördnad.“ Hvarför skulle ej en konservativ person eller till och med en bespottare omtala en skön plats med vördnad? Hela uttrycket är malplaceradt. — En nog pojkaktig kvickhet ligger i följande: „Jag satte mig med ryggen mot kruthuset, under förhoppning att det till en annan dag skulle uppskjuta en möjligen tillärnad explosion, tog ett franskt bröd ur en ficka och Herodot ur en annan“ — Hvad förf. menar (sid. 85) med att han i omnibusvagnen instufvades bredvid professor Miliràs' fru, „som ej talar tyska“, har rec. ej lyckats begripa. — På sid. 98 talar förf. om stället för Eumenidernas källa i ordalag, som man ej gärna ville citera. De s. k. realistiska författarne skrifva dylikt så, att det åtminstone passar i sammanhanget, men här är det motbjudande. Ett af dylika felaktigheter vanställdt språk vågar jag icke kalla mönstergilt.

Man anmärker i Sverige om vår felaktiga finländska svenska. Men några provincialismer betyda litet i jämförelse med en massa stilistiska felaktigheter, sådana de förekomma i detta arbete, ämnadt att läsas af en stor allmänhet. Arbetet eger betydande förtjänster och kommer helt säkert att läsas. Rec. förvånar sig blott öfver att d:r Centervall, som gjort sig känd som en flitig och samvetsgrann författare inom den klassiska filologins område, ej aktat nödigt att underkasta sina reseanteckningar en sorgfälligare revision.

I. A. Heikel.

S. Schandorph: Från Isle de France och Sorö amt, autoriserad öfvers. af Erik Jäderin. Köpenhamn 1888, M. F. Blautenfeldt.

Förhållandet mellan grefven af Lauzun och Anna af Orleans, mademoiselle de Montpensier, under Ludvig XIV:s tid, har redan förut varit föremål för behandling af novellförfattarne. På trettitalet skulle kungagunstlingen Lauzun ha varit ett ideal af älskare, visserligen hetlefrad och obetänksam, men dock i allo ädelt passionerad, och „la grande mademoiselle“ den dygdeädla kvinnan i sin ungdoms fägring. I naturalismens tidehvarf blir hjälten en gaskognisk äfventyrare, ärelysten, liderlig och hemmastadd i alla hoflifvets hemligheter, och hjältinnan en medelålders fet koloss, som är nog naiv att på allvar förälska sig i hjälten. Trots en mängd platta, förlöjligande smådrag, hvarmed förf. vill betaga oss all illusion af idealet, måste man dock göra honom den rättvisan, att läsaren med sympati omfattar den stackars furstinnan, som midt bland flärden och orgierna hade bevarat ett enkelt och hedervärdt sinne. Af hennes passion begagnar sig

naturligtvis Lauzun för att klättra alt högre upp. Men mot deras förbindelse ställa sig Ludvigs krigsminister Louvois och hans älskarinna Montespan. Skildringen häraf, som utgör innehållet i den öfver 200 sidor långa novellen, har blifvit altför utdragen och något enformig. Det händer till och med vid flere episoder att man svårligen kan förstå deras sammanhang med eller invärkan på berättelsens utveckling. Inom denna ram äro nu de historiskt gifna dragen inflickade och retoucherade i enlighet med förf:s afsikter. Mesta värdet hafva skildringarna ifrån Ludvig XIV:s hoflif. De röja kulturhistoriska studier och omsorg om formen, ja mödan röjer sig till och med för mycket, förf. har ej rätt kunnat sammansmälta dem med själfva berättelsen. Skildringarna skulle vunnit i sannolikhet, om de varit mindre karrikerande. Ett par episoder äro af det slag, att de kanske icke borde förekomma i en anständig bok.

Det föregående är hvad titeln åsyftar med Isle de France. Från Sorö amt har förf. tre smärre berättelser ur landtlifvet, ett område där han sedan gammalt är hemvan. Bäst är „En julafton i hönshuset", där erotiken är satt åsido. De tvänne öfriga, „Poesi och mejeri" samt „Nattmannens dotter", äro något triviala. Erotiken är nämligen „af det lavere Slags", och bristen på allvar och styrka i de renare känslorna är påfallande. Icke som om tendensen i berättelserna vore omoralisk, den är snarare tvärtom moraliserande. Hufvudbristen är väl den, att förf. icke eger poesins lefvande anda att inblåsa i den hvardagliga värklighet han vill återge.

B. Estlander.

Henry de Pène: Altför vacker, öfvers. från originalets 19 upplaga; 327 s. 8:o. Sthlm 1888, Looström & C:o; 3 kr.

Föreliggande roman har på tvänne år upplefvat åtskilliga upplagor, den har erhållit Franska akademins pris och åtföljes af ett artigt bref från Octave Feuillet, som delger förf. sitt omdöme både såsom medlem af akademin och som äldre literär yrkesbroder.

Det kan vara svårt att säga hvad som beredt de Pènes bok denna framgång. Det är i sanning ingenting nytt, då man hämtar sitt stoff ur den högre aristokratin i Paris: grefvar, baroner, vicomter ooh ryttmästare, de stora middagarna, klubblifvet o. s. v., hvem har ej läst om detta den fina världens *far niente?* Icke är det häller på en spännande handling förf. lagt an. Tvärtom ha beskrifningarna öfvertaget, spirituella och träffande beskrifningar kanhända, men något utförliga i alla fall, dels af förberedande art öfver de uppträdande personernas lif, dels öfver societetslifvet och galamiddagarna hos hjältinnan, grefvinna de la Cabanne, öfver hennes platoniska kärlekshandel med Jean de Brébeuf, lifvet i klubben, duellen med alla dess formaliteter o. s. v. Karaktärs-

teckningen går hvarken på djupet eller på bredden. Jean i sin korrekta hvardaglighet och fadda elegans, grefve de la Cabanne, den nobla, sympatiska världsmannen och klubbledamoten, som låtit sig fångas af den fullkomliga skönheten hos hjältinnan, hvars ytlighet, fåfänga, egoism och själfförgudning äro hufvudföremålet för förf:s framställning, alt detta eller åtminstone större delen däraf tycker man sig ha läst förut i andra dussinromaner. Någon egentlig originalitet eller poetisk styrka torde läsaren ej böra påräkna i förevarande bok.

Hvad är då orsaken till dess framgång? I det ofvannämda brefvet talar Feuillet om förf:s sällsynt fina, smidiga och kraftfulla penna, och troligtvis bär originalet, om också icke i samma mån öfversättningen, syn för denna sagen. Dock är förf:s stil i dialogerna altför cirklad och afmätt för att blotta någon individualitet i karaktärerna. Till och med de la Cabannes unga och blyga dotter konverserar med samma toma elegans som de andra. Hvad tyckes om en ung flicka, nyss hemkommen från pensionen, som svarar sin far om sin tillkommande fästman: „herr de Clermont har förefallit mig korrekt i sin hållning, mycket väl uppfostrad, och han för en angenäm konversation, där det alldagliga ej intager mera plats än som är oundvikligt“ o. s. v.? — Eller är det bokens tendenser åt det moraliska? Förf. säger själf någonstädes att osedligheten är mycket större i literaturen än i värkligheten, och menar att publiken tröttnat på den. Också gör han kärlekshandeln mellan Jean och grefvinnan synnerligen misslyckad; „ingenting“, heter det i brefvet, „kan vara mera obarmhertigt gisslande och mera lärorikt för damerna än hennes sena förbindelse med den blodfattige Jean de Brébeuf“. Och grefven, som flere gånger uttalar sin förkastelsedom öfver sitt eget och andras sysslolösa och toma lif, egnar sig i slutet af boken, efter hustruns död, helt och hållet åt sina barn, som han älskar; hans dotters husliga lycka och sonens kall i militären heta de ädlare sträfvanden, som fylla den sista tredjedelen af hans lif. — Härtill kan måhända ytterligare räknas bokens monarkiska hållning och de angrepp och kvickheter, som de nuvarande radikala här och där äro föremål för.

B. Estlander.

Walter Besant: De fattigaste i London, öfvers. från engelska originalet „The children of Gibeon“; 288+254 s. 8:o. Stockholm 1888, Alb. Bonnier; 3 kr. 75 öre.

Romanen är icke präglad af något lysande snille, dess förf. skall måhända aldrig lyckas fullborda ett helgjutet, altigenom välgjordt arbete, svag som han är för teatereffekter, hemlighetsmakeri, schablonmässiga fyllnadsfigurer o. s. v. Likvisst skänker boken mycken tillfredsställelse ja nöje; tillfredsställelse, emedan förf. är en skicklig arrangör och dekoratör; nöje, emedan hans

stil är glädtig och spirituell, full af älskvärda löjen; ja stundom förmår Besant med hemlighetsfull konst locka fram fina, ädla gestalter af sällsynt tjuskraft. Sådana äro här de båda systrarna, en tvillingskonstellation, hvars milda sken sprider sitt ljus öfver det hela. Man tänke sig två flickor i hela glansen af ungdomlig fägring, utvecklade i en förfinad omgifning, friska, ljufva till själ och kropp, två fullkomliga exemplar af sin art, utan minsta vank eller lyte — och i trots af denna hög-ideala färg fulla af lifskraft och varm blod — Också Besant har dukat under för den för romanförfattare oöfvervinneliga frestelsen att ikläda försynen en mänsklig gestalt i lady Mildred med hennes listiga påfund och förmåga att genomdrifva det. Såsom redan antyddes, kunde åtskillig öfverflödig fyllnad — bifigurer och episoder — strykas utan att handlingen blefve lidande därpå. De som i likhet med förf. hafva sådan lätthet att producera, låta vanligtvis pennan skena af med sinnet för takt och måtta.

„De fattigaste i London" har egentligen sitt största intresse i rent filantropiskt hänseende. I den svåra och ömtåliga konsten att väcka medkänsla för olyckliga bröder och systrar är förf. en mästare, som fullt kan ställas vid sidan af Dickens; liksom denne uppnår han sina resultat genom trogna, objektiva skildringar. Kapitlen om arbetarne och arbeterskorna i Ivy Lane äro därför synnerligt intressanta. Främst gäller det här syflickorna, trälinnorna för $11^1/_2$ pence om dagen, och då deras ställning i hufvudsak är densamma öfveralt, har målningen universell betydelse. Det är med djup sympati man lyssnar till förf:s vältalighet och låter sig genomträngas af hans öfvertygelses värme; med tillfredsställelse erfar man att han i vidsträckt måtto eger allmänhetens öra i sitt hemland. Här och där klingar ett eko af Tschernischeffskijs sköna dröm — dock utan ryssens eld och kraft. I stället opererar Besant med mera klarhet och reellare åskådning.

Öfversättningen hade kunnat vara mera vårdad.

I. L—d.

Föreningen emot lifsmedeltullar: Grafisk framställning af den nya tullbeskattningen och förhöjningen i bränvinstillverkningsafgiften, beräknade å senast fullständigt kända eller 1886 års förhållanden. Sthlm, 1888.

Den svenska föreningen emot lifsmedeltullar har utvecklat en lofvärd värksamhet genom att utgifva ströskrifter, hvilka på ett populärt sätt behandla flere af dagens brännande ekonomiska frågor. Senast har föreningen publicerat en grafisk framställning af den nya tullbeskattningen, hvarvid läsaren är i tillfälle att göra högst intressanta jämförelser mellan förr och nu. Häftet innehåller 10 taflor med åtföljande text, på ett öfverskådligt och handgripligt sätt utvisande huruledes tullen på de viktigaste existensmedlen stegrats i oerhörd grad. Vi tillåta oss att ur beräk-

ningarna till pl. 7, „sammanfattning af förändringar i tullbeskattningen", anföra följande:

1886 drogo lifsmedel och vid beredning af lifsmedel använda ämnen i tull 23197 kr., 1889 beräknas tullen till 10 297 224 kr.; kreatur samt rå- och beredningsämnen, behöfliga för näringarna 1886 115 580 kr., 1889 1 811 011 kr.; allmänna förbrukningsartiklar 1886 172 110 kr., 1889 390 803 kr.; lyxartiklar resp. 602 491 och 1 042 868 kr.; kaffe, kaffesurrogat, té, vissa feta oljor etc. resp. 4 888 985 och 1 983 061 kr. Förhöjningen i brännvinstillvärkningsafgiften utgör 3 508 751 kr.

Den sista planschen framställer tullbeskattningens belopp, försåvidt den särskildt betungar en person af arbetsklassen. Där beräknas efter de föreskrifter för kosthåll, som blifvit af regeringen faststälda, tullförhöjningen för en utvandrare till 26 kr., en matros till 30 kr. och en soldat eller beväring till 21 kr. „Reflexionerna göra sig själfva." Vi tillönska broskyren spridning äfven hos oss.

Edv. Öhrnberg.

Johan Lindström (Saxon): *I Jämtebygd,* studier och skildringar; 118 s. 12:o Sthlm 1888, Alb. Bonnier; 1 kr. 50.

Af studier finner man mer i boken än af skildringar, studier i historiska böcker och arkivens handlingar — alt från hedenhös intill våra dagar. Men ej kan man påstå att materialet är bearbetadt. Det tar sig visserligen kuriöst ut att se i höga bokstäfver aftryckt: „Jemptelandz Beskrifning til sine Tingzlagh, Sockner och konungzgårder etc." men det är icke intressant att läsa. Vissa skildringar däremot äro rätt väl lyckade, såsom „På gränsen" och än mer „I buan" (d. ä. fäbodan). Säkert är att förf. varit sitt ämne, Jämtlands natur och dess folk och dess minnen, hängifven.

Men något helt har han ej lyckats åstadkomma. I framställningssättet finner man reminiscenser, delvis helt säkert medvetna, härifrån och därifrån. Språket är i allmänhet enkelt och klart, men stundom mycket affekteradt, en blandning af poesi och triviala vändningar. Kanske förf. med tiden lyckas i enkla folklifsskildringar. Men då bör han alltid låta „reflexionerna göra sig själfva", såsom han på ett ställe så riktigt uttrycker sig med utsatt citationstecken. Historiskt författarskap tyckes ej vara hans starka sida.

Men kanske gör jag förf. orätt. Han yttrar sig i företalet mycket anspråkslöst om boken, anser den nästan blott som ett fragment. Största värdet sätter han på den utstyrsel förläggaren gifvit den, och man måste medge att de talrika illustrationerna — en del efter taflor af Tirén — äro mer än vanligt fina och stämningsfulla. Och så tro vi gärna med förf. att „boken icke allenast torde äga något värde för Jämtlands folk, utan också

bli ett minne för turisten samt möjligen bidraga till att locka en eller annan dit upp".

I. A. H.

Bernhard Meijer: Excelsior! En fantasts historia; 351 + 290 s. 8:o. Sthlm 1888, Albert Bonnier; 4 kr. 50 öre.

Titeln på föreliggande roman leder ofrivilligt tanken på Longfellows berömda dikt med samma namn. Den idé, som utvecklas i den amerikanske skaldens inspirerade strofer, synes i själfva värket äfven hafva föresväfvat hr Meijer och tjänat såsom grund för hans åstundan att skrifva en roman. Men under det motivet hos Longfellow är taget ur rent abstrakt ideal synpunkt, utgör „En fantasts historia" ett försök att omsätta det i reell handling, hvars drifkraft psykologiskt dissekeras på ett visserligen mycket famlande sätt. Lika olikartad som behandlingen af stoffet, är äfven värkan af de färdiga alstren, i det hr M. med sina 640 sidor ej förmår frambringa ett enda intryck, i kraft och djup jämförligt med det som kvarlämnas af Longfellows nio strofer, skrifna som de äro med en klarhet, en koncentration utan like. Just dessa båda egenskaper — lifsvilkor för hvarje literär produkt—saknas totalt i hr Meijers bok:

Hufvudpersonen, Ragnar Möller, hvars lifs historia vi följa ända från barndomen, är hvad människorna pläga kalla en fantast, d. v. s. han hyser tidigt en brinnande längtan att höja sig till sedlig fullkomning, därigenom invärka på sin omgifning, vidare förädla sin samtid, omgestalta den gängse moralen, m. fl. världsförbättrande böjelser. Naturligtvis anfäktas han af otaliga inre tvifvel, råkar i pliktkollisioner af svåraste art; härvid gör sig förf. skyldig till odrägliga upprepningar och omsägningssynder utan att dock förmå ledsaga mannen ur de andliga labyrinter, dit han infört honom. Ragnars yttre omständigheter—han är literatör och publicist—äro klarare, men icke mindre långtrådigt återgifna. Hur han drifves från den ena förläggaren, den ena redaktionen till den andra, hur han lider smälek, brist, ja nöd för sin ärliga öfvertygelses skull och slutligen sjuk, förtidigt åldrad, beröfvas alt som gör lifvet drägligt för honom—det där är ju en bitter historia, som man hört förr. Någon karaktäristisk färg har förf. ej förmått förläna den. En ganska god studie är det gamla krigsrådets patriarkaliskt despotiska gestalt, som med sina myndiga sofismer kväfver hvarje uppror i huset, liksom för öfrigt förhållandena i Ragnars fädernehem utgöra bokens bästa delar. Till dessa kan äfven räknas episoden med hans lilla dotters födelse; det är uppriktig, sann rörelse, som här kommer till utbrott. Ganska aktningsbjudande sanningsrön äro också de själskval han lider till följd af de inre misshälligheterna i sina föräldrars hus. Hvad angår hans erotiska förbindelser, hvilka upptaga större delen af boken, äro de bland det ledsammaste man kan läsa, dels klumpigt framstälda, dels svällande ut till själsliga abnormiteter,

dels rent af idiotiska (såsom hans efterhängsenhet gentemot den „intelligenta“ Paula, som till svar på alt hans tal har endast tjuraktig tystnad eller „jag vet inte“), alltid öfverflödande af meningslöst pjoller.

Stilen är långdragen och utan några vinnande egenskaper.

I. L—d.

Theodor Hagberg: Calderons Lifvet är en dröm (Literaturhistoriska gengångare III); 66 s. liten 8:o. Upsala 1886, Almqvist & Wiksell; 80 öre.

Oaktadt den lärdom och grundliga utförlighet, hvarmed detta arbete är skrifvet, nödgas vi om detsamma fälla ett mindre godt totalomdöme. Liksom det af oss tidigare i tidskriften granskade första häftet af Literaturhistoriska gengångare, „Rolandssagan“, saknar det nu föreliggande vissa formella betingelser för att kunna blifva populärt. Man måste visserligen medge att en något större konformitet i ämnets behandling här gör sig gällande och att några så heterogena utflykter som de om Sofokles, Kung Lear och Ibsen i „Rolandssagan“ icke förekomma; men proportionerna mellan framställningen af hufvudsak och bisak äro också här mycket ojämt afvägda. Först nära midten af boken kommer förf. till sitt egentliga ämne; det föregående upptages mindre af en skildring af Calderons lif och skaldskap än af prolixa historiska upplysningar — bl. a. om Filip II, som regerade tidigare än Calderons blomstringstid inföll, om innehållet i ett praktspel, som uppfördes vid Filip IV:s hof, men ej har någonting att göra med Calderon, o. s. v. Sedermera följer en framställning af de spanska versformerna, hvilken genom definitioner, sådana som den, att assonans är lika med vokalljud, att den romaniska versens egendomlighet består i att man ej i den, lika litet som i den germaniska, kan tala om trokeer, jamber etc., samt uttryck, sådana som „rader med sjunkande ljudvågor“ m. m., blir mindre exakt och klar. När förf. slutligen kommer till det stycke han skall behandla, börjar han med en längre utvikning till alla de literära alster, i hvilka han finner tanken att lifvet är en dröm gå igen, t. ex. en saga i Tusen och en natt (refererad på sju sidor!), Shakespeares Taming of the shrew och Holbergs Jeppe. Men någon vidare jämförelse mellan behandlingssättet i dessa och i Calderons dram anställes ej. Öfverhufvudtaget äro de särskilda delarna af boken högst löst förbundna med hvarandra. Stilen är, liksom i seriens föregående häften, tung och enformig.

Saknaden af en utförlig innehållsresumé antyder att professor Hagberg möjligen afsett sitt arbete för en publik af specialister. Dessa har han dock icke lyckats erbjuda något nytt (hypotesen att Calderon hämtat sitt stoff ur Sveriges historia härrör från Fr. Cygnæus). Och sålunda måste enligt ref:s åsikt boken rangeras in bland den hybrida literatur, som icke är tillräck-

ligt vetenskaplig för att hafva intresse för fackmän och icke tillräckligt populär för att med framgång kunna bland den stora allmänheten sprida kännedom om förgångna tiders vittra storvärk och deras plats i den mänskliga odlingens utvecklingshistoria.

W. S.

E. E. Sundvik: Finska farmakopéen (fjärde upplagan), öfversatt och försedd med anmärkningar; andra upplagan, försedd med illustrationer och tillökad; 368 s. 8:o. Helsingfors, G. W. Edlund 1888; 10 mk.

Efter Berlins „Materia pharmaceutica" har i norden intet arbete af detta slag sett dagen. Först 1885 afhjälptes bristen genom utgifvandet af första upplagan af författarens kommentar till vår nya farmakopé. Redan då hälsades företaget af vårt lands fackmän med bifall, hvilket bäst bevisas däraf, att denna upplaga slutsåldes på två år — en för vetenskapliga arbeten af detta omfång i vårt land ytterst sällsynt framgång. — Både förf. och förläggaren tillkomma heder och erkänsla för den osparda möda de nedlagt på denna nya upplaga. Utom genom den stora mängd förändringar, hvilka företagits, har boken betydligt vunnit genom några tiotal träsnitt — bilder till de vegetabiliska drogerna. De vidtagna förändringarna beröra hufvudsakligast de kemiska läkemedlen, hvilka således äro utförligt nog behandlade. Ref. ämnar därför uteslutande hålla sig till de vegetabiliska drogerna.

Kamfern (sid. 67) förekommer numera i handeln äfven i komprimeradt tillstånd, i form af rektangulära, 4 cm. långa och 3 cm. tjocka kakor. Dessa erbjuda den fördel vid förvaring, att de äro mindre flyktiga än de omnämda runda. Att Cortex cinnamomi (sid. 107) vinnes från *Cinnamomum Cassia* Blume är väl numera intet tvifvel underkastadt. Farmakopéns fordran: „bör icke hafva någon främmande, slemmig smak", är för öfrigt ohållbar. Beståndsdelarna i frangulabarken (s. 108), frangulin och avornin, torde vara identiska. Caryophylli (s. 132) kunna hålla ända till 25 % flyktig olja. Stamplantan till Flores Cinae (s. 133) är numera icke obekant. Några farmakopéer anföra Berg's *Artemisia Cina,* andra *A. maritima* L. *var. Stechmanniana* Besser. Den förra har 12, den senare 18, men oftast äfvenledes 12 hålkfjäll, hvarför antagligen dessa tvänne arter äro identiska; i detta rätt sannolika fall borde den senare benämningen på grund af prioritetsrätt användas. Fig. 17 är icke en bild af bladen från *Cassia angustifolia,* utan från *C. acutifolia.* Fructus Juniperi (s. 146) kunna innehålla ända till 42 % socker, men mycket sällan 2 % flyktig olja (0,7—1,2 %). Steer's juniperin är sannolikt orent klorofyllan med en krysofanartad kropp. Rosenoljans (s. 230) välluktande beståndsdel är icke ett terpen, utan en syrehaltig, oljaktig vätska, hvars formel tilsvidare är okänd. Stearoptenet är däremot syrefritt och har sammansättningen C_{16} H_{34}. Rosenoljan

visar sålunda ett helt annat förhållande än flyktiga oljor i allmänhet. Bitterämnet gentiopikrin (s. 262) är icke identiskt med gentianinet och gentianasyran, i motsats till färgämnet gentisin. Å sid. 292 angifves såsom beståndsdel i Strychnosfröen igasursyra; denna hafva senare undersökningar bevisat icke existera. Däremot funno Dunstan och Short 1884 en glykosid *loganin*. Tubera jalapae innehålla i torkadt tillstånd, märkligt nog, mjölksaften i flytande form, således icke intorkad.

Att förläggaren icke höjt priset på denna upplaga, oaktadt kostnaderna genom anskaffandet af träsnitten och det eleganta pappret uppgått till rätt ansenliga summor, länder honom till heder. Ref. tillåter sig slutligen på det varmaste rekommendera boken och hoppas att den, som sig bör, snart skall hafva utträngt den äldre upplagan. **H. Lojander.**

Hugo Lojander: Droger ur växt- och djurriket, kort öfversigt; 156 s. 8:o. Tammerfors 1888, Hj. Hagelberg.

Af den mängd ur djur- och synnerligen ur växtvärlden hämtade ämnen, som under olika tider varit officinella, hafva de flesta försvunnit ur vår farmakopé, som numera innehåller endast några tiotal sådana. De hafva gjort så, sedan man lärt sig framställa och använda deras värksamma beståndsdelar eller sedan man förlorat tron på deras medicinska egenskaper. Många af dem användas dock ännu af menige man i olika syften. Man tänke på de talrika vid huskurer använda ämnena, på våra kryddor, färgträn, hartser och andra saker, som allmänheten blifvit van att köpa på apoteken och hvilka apotekaren därför håller till salu.

Hvad beträffar de värkligen officinella drogerna, innehåller farmakopén bestämda uppgifter om deras beskaffenhet o. s. v., men rörande de öfriga befinna sig apotekarne eller komma åtminstone snart nog att befinna sig i samma okunnighet som allmänheten, som köper deras vara, en bedröflig följd af det provisorium, hvari den farmaceutiska undervisningen under långa år befunnit sig.

Föreliggande lilla arbete betecknar en gryning till något bättre. Det är en liten, registerartad upplagsbok, där man kan få reda på hvarifrån alla dessa hundratals droger, som förekomma eller kunna förekomma på apoteken, härstamma och hvad de innehålla, då detta är bekant. Som förf. i företalet säger, hade det varit önskvärdt att beskrifning af drogerna och deras förfalskningar med ens upptagits, men detta fromma önskningsmål kan väl realiseras först då en ordnad kurs i droglära ingår i den farmaceutiska undervisningen hos oss, såsom redan är fallet i öfriga bildade länder.

Vi kunna endast buga oss för förf:s här ådagalagda kunskaper samt tillönska honom framgång i hans arbete för höjandet af apotekarebildningen. **F. E.**

Chicot: Alabama, världens ryktbaraste kapare; 288 s., 8:o. Norrköping 1887, M. W. Wallberg.

Det ryktbara kaparefartygets märkvärdiga historia skildras i denna bok på ett särdeles lifligt och anslående sätt. Gossar på 10—15 års ålder komma antagligen att sluka bokens innehåll, och en gosse i den åldern försäkrade att han aldrig läst en så „rolig“ bok.

O. N.

E. N. Setälä: Om de finsk-ugriska språken (ur Språkvetenskapliga sällskapets i Upsala förhandlingar i Upsala universitets årsskrift 1888), 24 s. stor 8:o.

Man talar hos oss ofta, dels på allvar dels på skämt, om „våra kusiner“ i vissa fjärmare guvernement och andra trakter, men få känna något synnerligt om dem. I Nordisk familjebok har rec. försökt ge en öfverblick af de finsk-ugriska språken; nu har behofvet af en sådan blifvit af en fullt kompetent fackman i väsentlig mån fyldt genom föreliggande innehållsrika, men dock jämförelsevis lätt lästa skrift. Visserligen vänder sig förf. egentligen till lingvisterna och talar måhända mer om språkforskningen och dess gång än om de många språken och deras beskaffenhet. Men han bibringar oss dock en ganska klar föreställning äfven härom, hvarförutom vi få en icke ringa inblick i de finsk-ugriska stammarnas, som kändt, mycket olika kulturförhållanden. Särskildt fägnar det oss att hr Setäläs föredrag — ty ett sådant är skriften ursprungligen — hållits i Sverige och sålunda där blir bekant. På denna sidan Bottenhafvet skall det säkert vara ett föremål för efterfrågan.

F. G.

Emanuel: Genom dolda verldar, svenskt original; 112 s. 8:o. Sthlm 1888, Z. Hæggströms förlagsexpedition; 1 kr. 25.

Förf. till denna skrift utvecklar i ett värdigt, enkelt och anslående språk sina tankar om religionen och i synnerhet det kommande lifvet. I detta tror han på en lidandets skola, en utveckling, en försoning äfven för de djupast fallna; han utlägger varmt betydelsen af själfförsakelse och ödmjukhet, tro och kärlek, såsom han, fri från dogmatiska villor, fattar korsets religion. Sist och väl högst bland sina gestalter ställer förf. mannen, som hånad och begabbad stred mot religiös ofördragsamhet och formalism, och „hemtade sin styrka i en from barnatro på sin Fader i himmelen“. — Framställningen undviker icke realistiska drag, men hade vunnit på att upptaga flere sådana. I alla fall kan den, likasom förf:s upphöjda lifsåskådning, lära våra andliga talare och skriftställare mycket mer än de vanliga predikomönstren och de vanliga jeremiaderna öfver vår tids „okyrklighet“.

F. G.

Öfversikt.

Literaturbref från Danmark. Det är endast i ringa grad Danmarks dramatiska literatur under en följd af år kunnat göra anspråk på allmänhetens intresse. Om det också under nästan hvarenda teatersäsong utkom något skådespel, som för en tid fängslade uppmärksamheten, hörde det dock till de största sällsyntheter att något af dem i längden höll sig uppe; värkligt literärt värde hade de vanligtvis icke, till och med om de, som Edvard Brandes' arbeten, kunde intressera genom stark betoning af en eller annan etisk eller social lära och genom en duktig teknik, eller om de, som Drachmanns „Det var en gång", hade framgång genom medel som vid närmare betraktande måste anses okonstnärliga. Något redde det sig väl, då gamle Höstrup återtog sin värksamhet som dramatisk skald. Ännu i fjor visade han genom sin dikt „Under snöglopp" att han alt ännu ägde sin ungdomskraft och glädtighet. Men riktigt ljusnade det först, då vi fingo något nytt från Norge; Björnson och Ibsen strålade som dioskurer på det nordiska skådespelets himmel. Dock, den kungliga danska teatern ville icke uppföra deras värk, och vår publik måste nöja sig med att lära känna dem i bokform, hvilket den också gjorde med en ifver, som kunnat uppfylla våra infödda författare med afund. Likasom förut, intaga också i år romanförfattarne och novellisterna det största rummet på den literära julmarknaden, men dock finnes det flera och värdefulla dramatiska arbeten att omnämna, värkligen intressanta saker, och i spetsen för dem som vanligt ett norskt skådespel.

Henrik Ibsen har utgifvit sin så länge med stor spänning emotsedda „Frun från hafvet", skådespel i fem akter, och har därigenom beredt de många, som älska och beundra den stora skaldens konst, en rik och glad öfverraskning. I sina dramatiska arbeten från de senare åren har Ibsen, som man vet, med en i den nyare literaturen ensamstående energi upptagit viktiga samhällsproblem och psykologiska frågor till en dryftning, som hvad skarpsinnighet och djup beträffar knappast kan tänkas öfverträffad. Som en väldig andens kämpe har han svingat sitt skarpa svärd mot alt som synts honom lågt och smått, skeft eller löjligt; mycket har han belett, mycket fult har han dragit i dagen, tankar och samvetsfrågor har han väckt mer än någon annan i våra dagar. Men han har varit som en af dessa läkare, hvilka väl kunna putsa och rengöra ett sår, men ej läka det. Från sin pessimistiska ståndpunkt har han icke tänkt sig mer än halfgjord

gärning, om än hans hälft varit mera än mången annan stormans hela. I hans sista värk är det som om han tagit steget fullt ut. Han ser icke blott sjukdomen, utan också botemedlet; han tager icke blott bort det mörka, men pekar äfven mot ljuset, visar hvarifrån vi själfva kunna draga det till oss. „Frun från hafvet“ är en vändpunkt i Ibsens konstnärskap. Han har icke slagit af ett grand på sina fordringar, han har icke närmat sig en fingersbredd den ståndpunkt, på hvilken det mörka bortresonneras, det fula öfverskyles. Mörkret är som förut ett faktum; men i naturen är det ljuset som lefver och värkar; om också icke alltid segrande, bär det dock ständigt i sig en möjlighet därtill. „Frun från hafvet“ är skildringen af en kamp mellan ljus och mörker — en kamp där mörkret måste vika. Det är onda makter som kämpa om henne, efter hvilken stycket har sitt namn, och de draga henne nedåt med en demonisk makt, af hvilken hon på ett hemlighetsfullt sätt känner sig bunden — en hemlighetsfull personifikation af det haf, vid hvars brädd hon vuxit upp. Hon är nära att sjunka, hon känner att böljorna likasom slå samman öfver henne, det finnes ingen som kan frälsa henne. Men då blir hon frälst — just därför att ingen kan räcka henne en hjälpsam hand — emedan hon i frihet och på eget ansvar tvingas att kämpa allena, att *välja själf*. Då vaknar alt som hos henne finnes stort och godt, och som en hel och sann personlighet finner hon styrka att utbryta i det helt och fulltonigt klingande „apage Satanas!“ som är mäktigt endast när det ljuder från dem, som tala för sig själfva och på *„eget ansvar“*. Det må ännu sägas att Ibsens nya skådespel i rent konstnärligt hänseende är det mest betydande han frambragt. Det är uppbygdt med en så slående konsekvens, att man, då man slutat boken, skämmes att man ett ögonblick under läsningen kunnat vara i tvifvel om utgången, och det hafva vi småfolk väl allesammans varit. Ibsen har gjort hvarje karaktär ny och stor, till och med de i sig själfva minsta; han har format hvarje replik med en så imponerande sakkännedom och omsorg, att de synas alldeles självfallna, frukten af den enklaste ingifvelse, gjorda af sig själfva. För scenen är stycket anlagdt med en duktighet utan all jämförelse, och framstående skådespelare skola här finna uppgifter, för hvilka de blifva skalden tack skyldiga, så länge de lefva.

Hvad beträffar det mest betydande danska skådespelet under årets lopp, ligger eget nog också dess tyngdpunkt i ett „apage, Satanas“, om det också för öfrigt har intet eller litet att göra med Ibsens diktning. Författaren, *Einar Christiansen*, en ganska ung man, har redan tidigare fått ett par kvicka och talangfulla lustspel uppförda på kungliga teatern i Köpenhamn; emellertid är det först med sin komedi „Broder Rus“ han antydt, eller om man så vill, bestyrkt att han fått en förmåga, som kan hafva betydelse utöfver dagen. Kännen I motivet? Det är en i sig själf rolig historia, som berättas oss i en gammaldansk sati-

risk dikt från reformationstiden. I Esroms kloster, där munkarne hittils alltid hafva fört ett fromt och gudligt lif, upptager man på enträgen begäran en ung klosterbroder. Från första början visar han sig älskvärd och blid och vinner snart sina bröders förtroende och hängifvenhet, men däraf betjänar han sig endast för att förföra de andra munkarne till vällefnad och lösaktighet, och snart är klostret på väg att blifva ett värkligt Sodom. Lyckligtvis upptäcker man att „Broder Rus“ är den lede satan i egen person, man lyckas mana honom bort, alt kommer i sina gamla gängor. Öfver detta ämne har Christiansen gjort ett af friskhet och djärf glädtighet sprittande skådespel. På grundvalen af denna gamla satir har han uppbygt sin bild af munklifvet med dess osunda askes och dess talrika missförhållanden; allvar och munterhet äro här på ett roligt sätt förenade, liflig dramatisk handling och en kraftig karaktäristik både af kulturförhållanden och personer. Lösningen är ny och vacker. Det är en ung kvinna som i kraft af sin sunda lifsåskådning och sin kärlek löser förtrollningen. Hennes vandel och handlingssätt syfta högre än blotta konflikten; hvad hon åstadkommer, då hon tillintetgör fanden och blottar honom som den „dumma djäfvulen“, är en värklig reformationshandling, den hjälper oss att förstå och uppfatta hvad det egentligen var som tilldrog sig i förra hälften af det sextonde århundradet. — *Karl Gjellerup* har utgifvit två nya skådespel: „Bröllopsgåfvan, en Rococo komedi“ och „Hagbart och Signe, en erotisk tragedi“. Anklagelsen för att med den sistnämda hafva velat åstadkomma en — „Iliad efter Homerus„ — (d. v. s. Oehlenschläger) tillbakavisar förf. med full rätt i företalet till sistnämda dram. Gjellerups „Hagbart och Signe“ har i värkligheten, frånsedt stoffet, som sången ger, ingen punkt gemensam med den nordiske diktarkungens pseudo-tragedi. Saxo är Oehlenschlägers källa, folkvisan Gjellerups. I enlighet härmed försiggår det tidigare styckets handling i forntiden, medan den yngre diktaren förlägger den till den kristna medeläldern. En annan, långt väsentligare skilnad ligger däri, att Oehlenschlägers skådespel med all sin öfversvallande lyrik och rika patos ingalunda kan göra anspråk på namnet tragedi, medan hos Gjellerup katastrofen grundar sig på en fullt belyst tragisk skuld. Som alt hvad Gjellerup under de senare åren skrifvit, utmärker sig också „Hagbart och Signe“ genom en säkert och väl genomtänkt plananläggning och en väl utarbetad teknik. Karaktärerna framstå klart inom ramen af tidsåldern och omgifningen; handlingen utvecklar sig naturligt och konsekvent, om man frånser det i dramatiskt afseende olämpliga i att Hagbart uppehåller sig en längre tid i Signes jungfrubur, förklädd och hållen för kvinna. Fäster man sig särskildt vid det rent formella, träffar man på åtskilligt intressant, isynnerhet de i vers affattade partierna. Skalden har dels begagnat den så kallade Niebelungenmetern, dels fyrfotad jambisk-anapästisk vers, känd från reformationstidens episka poesier, ofta med en

förtrollande värkan. Prosareplikerna äro däremot ofta märkbart tunga, stundom nästan ohjälpliga, och detta är på det hela taget det fel, som mest kan läggas Gjellerups dram till last. Väl innehåller den många fina och sköna enskildheter, icke få situationer äro återgifna med hänförande kraft, men i andra partier är det som kände man i altför hög grad den möda, hvarmed det arbetats på att hålla den i början anslagna tonarten uppe. I sin helhet förtjänar tragedin uppmärksamhet, men den stora publiken kan skalden lika litet här, som i sina mäktiga poesier „Brynhild" och „Thamyris", räkna på. Detta skall kanske bättre lyckas honom i hans själfulla „rococo-komedi" „Bröllopsgåfvan" med en intrig, som förefaller så enkel, men i själfva värket är omsorgsfullt genomtänkt, en nöjsamt tillspetsad dialog och många dels älskligt rörande, dels skämtsamt påfunna situationer från det storhertigliga sachsiska hofvet under peruktiden. — *Holger Drachmanns* tvänne dramatiska dikter „Turkisk rococo" och „Ester", hvilka äro sammanfattade i ett band, kännas som en frisk luftström efter den kvafva atmosfären i hans senaste, tendensiösa alster. Här är skalden återigen sig själf, sådan man kände honom från hans tidigare, friska och omedelbara poesier. I synnerhet skådespelet, hvars hufvudperson, den unge, lärde mohammedanen, går till botten i kampen mellan pliktkänsla och vördnad för det traditionella å ena sidan och kärlek och lefnadslust å den andra, ger en mängd bilder, hvilkas färgprakt man icke snart skall glömma. „Ester" är en ny och själfull behandling af samma föremål, som Drachmann tidigare upptagit i „Vattnets dotter" och „Syndaflodssagan".

Bland de större romanerna för i år blir *S. Schandorphs* „Birgittes öde" hält säkert den som af publiken kommer att ifrigast efterfrågas. Denna gång blir dock resultatet åtminstone delvis en missräkning. Boken är så osammanhängande i sin anläggning, utförandet så bredt och öfverlastadt af tillfälligtvis införda bipersoner och obetydande episoder, att läsaren ofta är nära att förlora tålamodet och afhålles från att bortlägga boken endast genom hoppet att det dock skall komma ett eller annat upplifvande element, någon af de situationsskildringar, hvari Schandorph så ofta excellerat. I detta hopp bedrages man icke häller. Många af de smärre bilderna i boken äro ren, god komik, och åtskilliga af personerna göra ett mycket lifligt intryck på läsarens fantasi. I synnerhet gäller detta om själfva hufvudpersonen, Birgitte, hvars rörande öde nödvändigt måste intressera en. Hon är värkligt originell, studerad efter naturen och väl tecknad — men som sagdt, för mycket är nedlagdt på utanvärket, och hela romanen kunde utan skada reduceras till hälften af sitt omfång. — Långt värdefullare romaner hafva utkommit af mindre namnkunniga författare, sådana som *Ingvor Bondesen*, som för några år sedan under pseudonymen Henning Fax debuterade med ganska lofvande berättelser med ämnen från nordens

tidigare medelålder, och som senare väckte uppmärksamhet genom sina nätta skildringar af danskt allmogelif: „Skovstrup folk“. För första gången har han nu gifvit sig i färd med en större och betydelsefullare uppgift och har löst den med icke ringa framgång. Hans nutidsroman, „Vagnen från lönnskogen“, är ett både talangfullt och duktigt arbete, som bådar sin författare en god framtid. Det är hufvudsakligen en skildring af tvänne kvinnors kamp om en man. Så till vida är ämnet ju icke nytt; men i dess behandling visar författaren en i vår nyare literatur ingalunda vanlig uppfinningsförmåga. Kompositionen är rik och omväxlande, och hvad som väger mest, den psykologiska utvecklingen fängslar genom energi och originalitet. I utmålningen af förhållandet mellan de tvänne makarna, mellan hvilka den ogifta kvinnan söker utså förvirring, är det en sanning och frihet, som väcker vår aktning. Man tror på nödvändigheten af den skildrade brytningen, man förstår den fullkomligt i det sammanhang med de uppträdande personerna och karaktärerna, i hvilket den framställes, och lika fullständigt förstår man och är med i stämningen, när till sist det hela slutar i frid och harmoni, i det den starka och ärliga hustrun segrar öfver den kloka och själfviska rivalen. Ännu värdefullare är det, som i år presterats af en annan, tydligen kvinlig pseudonym, *Aage Vang*, som för ett par år sedan debuterade med en mycket talangfull novell „Agnete“. I och med berättelsen „Trenne sinnen“ har Aage Vang försäkrat sig om ett rum bland de bästa danska prosaförfattarna. Med en sällsynt nobel lifsåskådning och en ovanlig bildning förenar hon en psykologisk insikt och en klarhet i framställningssättet, som förvåna en hos en konstnärinna med så kort värksamhet bakom sig. Hennes känsla är varm och rik, hennes fantasi nog lefvande för att låta alla hennes bilder träda fram med målerisk åskådlighet, hennes stil är rik och glansfull utan att vara öfverlastad. — Ännu en författarinna, fru *Erna Juel-Hansen,* har utgifvit en förträfflig bok „En ung dams historia“. Det är en af vår tids brännande frågor som debatteras. Hvilken fara kan det medföra att en ung flicka systematiskt hålles i okunnighet om det äktenskapliga förhållandet och i sådant hänseende öfverlämnas åt sina egna drömmar och halfklara föreställningar? Det är ett vanskligt ämne som här behandlas, men fru Juel-Hansen har med sin ädla och sanna skaldeförmåga, sitt djupt sedliga allvar bevisat att åtminstone hon har förmåga och personlighet nog för att kunna uttala sig härom utan att blifva rå. — Detsamma har icke lyckats fru *Amalie Skram* i hennes roman „Lucie“. Fru Skram är en lika skarp iakttagarinna af själslifvet som fru Juel-Hansen, och ingen skall förneka att hon är i besittning af en utomordentlig förmåga att realistiskt skildra personer och situationer. Men medan fru Juel-Hansen endast använder „vågade“ skildringar som ett nödvändigt medel för att klargöra ett stort och viktigt problem, är för fru Skram den detaljerade utmålningen

af det cyniska något i och för sig betydande, och det intresse man kunde hysa för hennes onekliga duktighet och sakkännedom, kväfves i vämjelse. — Huru norrmannen *John Paulsen* fortfarande kan få förläggare för sina ytliga, talanglösa produkter är icke lätt att förklara; icke desto mindre har han i år åter utgifvit en större berättelse, „Fru Cecilia". Den är grundad på ett godtköpsmotiv. Moder och dotter älska samma man, och den förstnämda, hvars dåliga rykte hotar att hindra dotterns förening med den älskade, uppoffrar sig och förgiftar sig. Utförandet är lika banalt som ämnet. Figurerna äro dockor utan spår af individuelt lif, icke en enda situation förmår fästa sig i läsarens minne, och hela stilen är i hög grad ovårdad. — *Carit Etlars* korsikanska berättelse „Vendetta" är som alla den bekanta författarens senare alster ett rent fabriksarbete, men bär dock ännu spår af hans på sin tid så öfverflödande uppfinningsförmåga och kommer väl nog att fängsla icke altför starkt utvecklade läsare. — Så mycket kan däremot knappast sägas om den digra volymen „Sverre präst", en gammal kungssaga, berättad ånyo af *Nicolai.* Det är icke någon hemlighet att denna pseudonym döljer teologieprofessorn vid Köpenhamns universitet H. Scharling. För någon tid sedan utgaf Nicolai en berättelse „Vid nyårstid i Nöddebo prästgård", som gjorde lycka genom sin milda skämtsamhet och sina naivt älskliga skildringar af danskt prästgårdslif. Men med denna bok var förf:s obetydliga talang, så väl som hans lifserfarenhet uttömd; det som härefter följde var, förutom ett par rent parodiska skådespel, endast en mycket torftig fortsättning af den förra berättelsen. Nu har professor Scharling fått den förtviflade idén att förtälja konung Sverres historia, som ju ända från medeltiden funnits i en förträfflig form. Hvad han tänkt uppnå härmed är icke lätt att säga; säkert är blott att resultatet i sin absoluta färglöshet är en så godt som oläslig historisk roman på 600 sidor. — Den hittils anonyme författaren till „Missljud och harmonier" har namngifvit sig som *Hans Juul* och utsändt ett nytt band under titeln „Svåra tider". Det innehåller tvänne berättelser, af hvilka den ena bär samma namn som boken; det är en bondenovell i ädel och allvarlig stil — något besläktad med Kristoffersens „Rödjomannen", dock med en mindre mörk stämning. „Starka Kaspersen" heter den andra; där ges oss en genom sin ärlighet och enkelhet icke mindre än genom sina rent konstnärliga företräden mycket tilltalande skildring af religiösa brytningar. Båda berättelserna måste betraktas som innehållsrika och väl formade diktningar, som förutspå mycket godt åt sin författares framtid. — Också *Kristian Gloersens* mindre berättelser äro af intresse. Gloersen är en fint bildad författare; han ger sig sällan i färd med stora uppgifter, men vid behandlingen af skenbart små sådana går han oftast på djupet. I föreliggande samling förefaller ett och annat — såsom „Under full musik" (skildringen af en

känd syndares, en förnäm mans begrafning) något flackt och trivialt, men i andra stycken, som „På villsam stråt“, „Julglädje“ och i synnerhet kärlekshistorien „Fanny“, finnes både innerlig känsla och god kolorit. — *L. Dillings* opus posthumum „Från Tyskland och Belgien“ innehåller två små, ganska täcka skizzer, den ena om olycklig kärlek, den andra om barnalek, samt en större berättelse „Från barrieren“ om en tysk Don Juan, som sätter en belgisk landsorts hela kvinliga befolkning i erotisk stämning utan att få tillfälle att åstadkomma större olyckor. Denna historia är, som det mesta af hvad Dilling skrifvit, ganska underhållande, men bär vid sidan häraf prägel af sin författares genomgående ytlighet och brist på värklig bildning. Något besläktade med Dillings arbeten är „Ensamma ungkarlar“, skizzer af *R. O. Andersen*, hvilka emellertid vittna om en djupare tänkande författare och med sin blandning af allvar och glädtighet för det mesta göra ett behagligare intryck. Ännu egendomligare äro dock de skizzer och berättelser, som under titeln „Unga Damer“ utgifvits af *August Balle*. I „Erla“, som upptager mer än hälften af boken, finnes mycket som är väl iakttaget, och historien är i sin helhet väl formad. I „En uppoffrande själ“ är en sinlig kvinnas sammanträffande med en värkligt ren, förälskad ung man skildradt med fin psykologisk känsla.

Gyldendalska bokhandeln har haft den förträffliga idén att utgifva den tyvärr så tidigt aflidne författaren *J. P. Jacobsens* samlade arbeten i en billig upplaga. Först och främst kommer den naturligtvis att innehålla „Fru Maria Grubbe“, den mest betydande historiska roman som är skrifven på danska och i flera hänseenden det med finaste konst genomförda prosaarbetet inom vår literatur — på en gång en kulturhistorisk bild och en psykologisk skildring af första rang; därnäst den innehållsrika nutidsdramen „Niels Lyhne“, novellen „Mogens“ och andra berättelser och till sist ett utdrag af författarns tankerika och målande smådikter. Samtidigt utkomma *Höstrups* skådespel i en billig folkupplaga.

Bland nya icke till skönliteraturen hörande arbeten skola utan tvifvel *Georg Brandes'* tvänne digra böcker „Intryck från Polen“ och „Intryck från Ryssland“ samla kring sig den största läsarekretsen. Det är helt säkert icke något långvarigt förstahands-studium författaren egnat dessa tvänne länder och deras kulturförhållanden. Det är intet tvifvel om att hans uppfattning i flera punkter skulle modifieras, i fall han finge tillfälle att uppehålla sig en längre tid på de ställen, hvilkas politiska, sociala, literära och konstnärliga förhållanden han skildrar. Men Brandes ser snabt och skarpt, han har gått till sitt arbete med goda förutsättningar, och hans iakttagelser göra öfverhufvudtaget ett pålitligt intryck. I alla fall står det fast att hans kåserier öfver Rysslands och Polens tillstånd äro rika på själfullhet och slående anmärkningar, så att boken värkar i hög grad fängslande. Sti-

len är, som alltid hos Brandes, glänsande och målerisk; till och med i de delar, där man icke kan sympatisera med författaren, är han underhållande, och man ryckes ovilkorligen med. — På literaturhistoriens område finnas tvänne, på konsthistoriens tre arbeten att anteckna. *Henrik Jäger* har med sin „Henrik Ibsen 1828—1888, en literär lifsbild", icke blott åstadkommit en utförlig lefnadsteckning med många nya upplysningar om den stora skalden, utan också med god uppfattning analyserat och tolkat hans värk. Försedd med porträtt och ypperliga illustrationer, är boken ett värkligt praktvärk. *A. D. Jörjesens* „Johannes Ewald" är den första fullt tillfredsställande monografi öfver Danmarks mest framstående lyriker. Också här finnes mycket nytt af historiskt intresse och mycken fin kritik. *Schelund* har i sin bok om Beethoven flitigt samlat upplysningar om den stora kompositören som människa; om hans konst får man däremot veta påfallande litet. *Emil Hannovers* „De galanta festernas målare, Antoine Vatteau" är en väl skrifven biografi med sund och själfständig uppskattning af mästarens konst. Också denna bok är utstyrd med förnäm elegans och goda illustrationer. — *L. Lunds* „Om värkliga porträtt af Jesus" måste betecknas som ett literärt kuriosum. Författaren tror sig kunna bevisa att af Jesus finnas åtskilliga porträtt och att i en del gnostiska gemmer finnas bilder, liknande honom, hvilka man antagit återgifva Sokrates' drag. Mycken flit har uppenbarligen blifvit nedlagd på arbetet, men resultatet är af intet värde. Ingen skall påvärkas af författarens argument, lika visst som man på de första sidorna upptäcker att han alldeles saknar logik. Se här blott ett exempel! Hr Lund vill bevisa att Jesus hade ett fult yttre; beviset lyder: en anonym författare från det andra århundradet berättar att apostelen Johannes en gång såg en bild af sig själf och att han vid detta tillfälle skulle hafva sagt att bilden liknade honom, men att han altså måste vara vackrare än Jesus.

Sigurd Müller.

Svenska teatern har slutat sin höstsäsong och börjat sin vårsäsong på ett värkligen glansfullt sätt. Repertoaren har ej allenast varit omväxlande, den har äfven haft att uppvisa arbeten af den gedigna art, som alltid bör utgöra grundtonen i vår svenska scens ledning. Då det gäller att tillfredsställa smaken och fordringarna hos en publik, hvilken är af så olika sammansättning som den helsingforsiska teaterpubliken, och hvilken dessutom är hänvisad till en och samma teater, erbjuder valet af repertoar svårigheter, hvilka knapt göra sig märkbara i de större städerna, där hvarje teater har sin gifna publik, sin bestämda genre och sin för densamma inöfvade personal. Detta tvång att söka vara de mest heterogena fordringar till lags måste självfallet kännas tryckande och kan ej undgå att värka hindrande på företagets konsekventa

gång. Så mycket mer förtjänt af erkännande är det att resultatet blifvit så godt och tillfredsställande. Madame de Girardins intrigpjes *Lady Tartuffe* hör visserligen ej till de skådespel, som kunna räkna på att intressera i vår tid, därtill saknar stycket altför mycket natur och realitet. Men de ha en viss häfd för sig på vår scen. Det franska intrigdramat har på sin tid nästan enväldigt beherskat äfven denna scen, och dess ättlingar med rent parisiskt eller tyskblandadt blod i sina ådror hafva ända till våra dagar gjort anspråk på brorslotten af repertoaren. En följd däraf är att en kanske ej så obetydlig del af de bättre platsernas publik anser att man knapt har en teater att tala om, ifall denna ej bjuder på franska konversations- och intrigstycken. Ja, man kan till och med såsom måttstock för en skådespelares talang få höra yttras att han duger eller icke „duger i konversationsstycken.“ Genom den flitiga öfning våra dramatiska artister under en lång följd af år haft i en hel serie dylika roller af stereotypt enahanda skaplynne, ha de äfven förvärfvat sig en viss hemvana i genren. Fru Brander har så många gånger spelat intriganta, tigerhjärtade och hycklande damer i elegant salongsskepelse, att hon ej behöfde göra någon särskild ansträngning för att ur alla reminiscenserna variera ut en mönstergiltig lady Tartuffe. Hr Rydgren känner likaså på sina fem huru „la jeunesse dorée“s lätta baroner böra taga sig ut på scenen, och hr Brander är snart fullkomligt hemma i saken rörande de giktbrutna, gamla eleganterna. Likaså har fru Bruno en hel samling icke så alldeles oskyldiga oskulder om sexton år på lager, att tagas fram i hvilken variation man behagar. Hr Berlin är däremot ej ännu riktigt på det klara med att en hederlig man ej nödvändigt behöfver vara en smula stel och träaktig.

Grefve Essex, Heinrich Laubes stora femaktssorgespel, hör likaså till dessa produkter, hvilka allmänheten en gång ansåg för höjden af dramatisk konst. Estetikens lagar, klädda i dialoger, monologer och scener, och alt detta insvept i rika draperier af ett uppstyltadt språk, som ansågs vara och njöts som glänsande poetiskt, detta är, i korthet taladt, schablonen för hela genren. I stället för den värkliga sanningen tog man till godo den poetiska sanningen, i stället för det naturligt sköna det poetiskt sköna, hvarvid man med poesi förstod ett slags grannlåtsmakeri med ord, hvilka voro alt annat än exakta uttryck för hvad de ville uttrycka. Skickligt hopstälda konflikter, efter konstens lagar stälda i tragiskt spännande följd, uppskaka nerverna, och versens klangfulla tonfall ljuder som klockringning kring de på eller utanför scenen i namnlös smärta döende — och publiken hänföres, applåderar och gråter. Bland detta slags „historiska“ sorgespel intager „Grefve Essex“ ett framstående rum, och dess införlifvande med repetoaren har varit en värklig vinning, särskildt som det allvarliga studium ett sådant stycke ålägger skådespelaren värkar i hög grad uppfostrande på dennes framställningsför-

måga. Äfven har vår svenska scen skådespelarekrafter, hvilka på ett fullt tillfredsställande sätt kunna, såsom sorgespel fordra, beträda koturnen. Hr Brander var öfverraskande djup, jämn och mogen i titelrollen. Det värkade riktigt värmande att se hans grefve Essex, som var det fullödigaste sceniska arbete hr Brander gjort. Fru Branders drottning Elisabet var äfven kraftigt tecknad, om också något för mycket maniererad, hvartill för öfrigt redan själfva rollen inbjuder. Det forcerade minspelet, hvilket hör till stilen i dylika roller, påminner eljes fatalt om de fordom brukliga långa „afsides" yttrade replikerna, hvilka åskådaren fick inbilla sig att endast han, men ej de medspelande hörde. På samma sätt får man ofta inbilla sig att de medspelande ej observera den mimik och det underliga beteende, genom hvilket skådespelerskan vill ge tillkänna hvad som försiggår i hennes inre i stunder af svår själskamp. Vår unga inhemska skådespelerska — man kan knapt mer säga debutant — fröken Zuhr visade åter ett tilltalande prof på sin begåfning och sin förmåga af fin och känslofull uppfattning vid återgifvandet af grefvinnan Rutlands roll. Det ligger ett värdigt, sant konstnärligt allvar öfver fröken Zuhrs arbete, som lofvar det bästa. — Under förberedelserna till Ibsens Kungsämnena hade teatern färdigt ett mellanarbete, *Invalider,* lustspel i tre akter af Dumanoir och Lafargue. Stycket är, såsom de franska farserna, endast beräknadt på en succès de rire, som också i ymnigt mått kom detsamma till del, tack vare de öfverdådigt uppsluppna, mera galna än kvicka roligheter, hvaraf det flödar, och vår teaters rolighetsmakares, hrr Castegrens, Wilhelmsons och Berlins lifvade spel.

Efter långa och grundliga förberedelser gafs sedan Ibsens storslagna dram *Kungsämnena* i en briljant öfversättning och icke mindre briljant uppsättning. Något så praktfullt som denna uppsättning har vår teater ej på länge presterat i dekorations- och kostymväg samt i sceniska arrangement. Särskildt må framhållas scenen utanför den gamla stafkyrkan, bröllopsgillet och biskopens rum. Det hela ådagalägger en vidsträckt detaljkunskap om fornnordiskt lif och fornnordiska seder samt en beundransvärd förmåga att tillgodogöra sig denna. Uppförandet af Kungsämnena är ett fortgående i samma riktning, som hr Molander med andra året af sitt intendentskap här började inslå såsom tydligt betonadt program, nämligen att bygga teaterns värksamhet förnämligast på den skandinaviska repertoaren. Det förefaller oss äfven, som skulle allmänhetens teaterfrekvens visat att den hällre ansluter sig till de nordiska än till de tyska och franska styckena. Hvad nu särskildt Kungsämnena beträffar, så afspeglar detta drama många af dessa välkända historiska drag, hvilka genom sin storhet bragt talrika unga generationers hjärtan att klappa af hänförelse, och den djupa sedliga konflikt Ibsen inlagt i handlingen ger skådespelet en kraftigt uppfostrande betydelse. Det är de norska siarskaldernas lösen, att hvad man vill, det bör man

vilja helt, som Ibsen här omsatt i historiskt stoff, hvilket han format till höga, mäktiga gestalter kring denna kärna. Vår svenska scen har för lösandet af dylika uppgifter af gammalt väl pröfvade krafter. Hr Agardh har ej förgäfves burit upp så många mäktiga kämpagestalter ur den nordiska sagan och historien. Hans Skule jarl slöt sig nu till dessa såsom en fullt värdig jämlike. Framställningens kraftiga konturer bibehöllo sig fullt gällande äfven under teckningen af rollens djupt anlagda psykologiska sida och gaf åt skådespelarens skapelse en helgjutenhet, sådan blott konstvärk af första klass ega. Om hr Berlin är det ett värkligt nöje att konstatera att hans konung Håkon är en synnerligen vinnande företeelse. Hr Berlin har i denna roll kommit till ett herravälde öfver röst, åtbörder och hållning, vunnit ut ur den en kraft och ett majestät, som äro öfverraskande, då skådespelaren hittils lyckats bäst i roller af vek, ja till och med sluddrigt slapp natur. Öfver spelet ligger dessutom en klarhet och en flärdlöshet, som förträffligt harmoniera med den unge konungens fornnordiskt blonda typ. Hr Rydgren har i biskop Nikolas haft en af dessa uppgifter, hvilka särskildt synas intressera honom, och han lyckas i själfva värket aflocka dessa bräckliga gubbar på grafvens bredd ständigt nya nyanser. Då den skröpliga stofthyddan erbjuder endast föga variation i framställningen, ställas så mycket större anspråk på skådespelarens förmåga att återgifva de psykologiska företeelserna, och på detta område är hr Rydgren en hel mästare. Sålunda var äfven hans biskop Nikolas en fullständigt originell skapelse och kan af hr Rydgren räknas bland hans allra bästa prestationer. Fröken Zuhrs unga drottning Margareta blef hvad hon äfven är i stycket, en blid och fager dekoration i fullt tidstrogen stil, så att man nästan kunde tro sig se en bild, utskuren från en väggmålning eller en gammal tapet. Samtliga biroller utfördes förtjänstfullt eller åtminstone så, att de smälte tillsammans i ensemblen, hvilken var synnerligen harmonisk och, äfven den, vittnar om den utmärkta sceniska ledning, under hvilken vår svenska teater arbetar.

Rafaël Hertzberg.

Genmäle. Hr A. W. har i Finsk Tidskrifts decemberhäfte för 1888 underkastat min öfversättning af *La chanson de Roland* en kritik, för hvars välvilliga tendens öfverhufvudtaget jag icke kan annat än vara tacksam. Men då några af hr A. W:s special-anmärkningar äro af den beskaffenhet, att de icke utan vidare kunna af mig godkännas, ber jag att i korthet få besvara dem.

Min tolkning af versen „Entre les helz ad plus de mil manguns" har stött anmälaren för hufvudet, och han uttalar den förmodan att anledningen till den stora afvikelsen från grundtexten bör sökas däri, att jag velat „undvika det för läsaren obegripliga ordet *mangun*". Denna förmodan är dock alldeles oriktig.

Ifrågavarande vers har åstadkommit mycket hufvudbry hos alla dem, som velat tolka den. Ty i den form, hvari den ingår i Oxford-manuskriptet, är dess innebörd ett rent nonsens. Ordagrant öfversatt skulle nämligen meningen böra återges sålunda: mellan knapparna på svärdfästet (parerstången) finnes mer än tusen manguner. Det otänkbara däri, att ett svärdfäste skulle kunna inrymma en så stor summa guldmynt, har föranledt Léon Gautier att återgifva versen med: „Dans le pommeau il y a *pour* plus de mille mangons". Men med all aktning för hr Gautiers auktoritet, kan jag icke finna annat än att hans tolkning, likasom äfven hr A. W:s öfversättning: „Dess fäste *skattas* mer än tusen guldmynt", är icke blott oegentlig, utan äfven i hög grad matt och färglös samt alldeles svärjer mot det annars så kärnfulla, alltid på sak gående språket i den gamla dikten.

Af denna anledning har jag i min öfversättning af Rolandssången alls icke följt den uppenbarligen vanstälda versionen i Oxford-manuskriptet, utan tagit versen ur Karlamagnussagan, där den åtminstone har en förnuftig lydelse. Det heter nämligen, kap. 13 (sid. 498 Ungers edit.): En á því sverdi var merkt ásjóna Makons, d. v. s. på svenska: Men på det svärdet var Makons (Muhammeds) ansikte tecknadt.

I afseende å det berättigade att göra en dylik substitution, kan jag åberopa Gautier och Müller, hvilka ju äfven användt den nordiska sagan såsom hjälpmedel vid rättandet af Oxfordtexten. Men framför alt kan jag stöda mig på den nyligen aflidne *Arsène Darmesteters* auktoritet. Denne framstående filolog började hösten 1876 i Sorbonne en serie föreläsningar öfver La chanson de Roland. Till grund för sin textkritik lade han visserligen Oxford-manuskriptet, men underkastade detta med tillhjälp af alla förhandenvarande källor, särskildt Karlamagnussagan, en ytterst samvetsgrann granskning, hvarvid han i allmänhet följde den grundsatsen, att så ofta Karlamagnussagan och Venedigerhandskriften IV med hvarandra öfverensstämde, denna läsart borde antagas gentemot Oxford-manuskriptet.

Hvad nu den omtvistade versen vidkommer, står visserligen Karlamagnussagan ensam gentemot Oxford- och Venedigermanuskripten, som denna gång stämma öfverens, men då som sagdt, den nordiska sagan här har en förnuftig version, och versen med lätthet kan rekonstrueras med iakttagande af assonansen (entre les helz i ad li vis Mahum), så tror jag mig icke ha saknat alt skäl att upptaga denna läsart i min öfversättning. Åtminstone kan mitt förfarande icke anses vara alldeles hufvudlöst.

Anmälarens andra kardinalanmärkning gälde „den stora godtyckligheten i fråga om de franska namnens aksentuering och uttal". På denna anmärkning har jag varit beredd, såsom också framgår af inledningen. Dock ber jag att få erinra om en sak, som hr A. W. tyckes ha förbisett. Vid återgifvandet af franska namn i en svensk *metrisk* öfversättning stå två vägar öppna: antingen att låta namnen bibehålla sin franska aksent, i hvilket fall brott mot metriken svårligen kunna undvikas; eller ock att mera afse meterns fordringar, äfven med uppoffring någon gång af den franska aksenten. Jag valde den senare utvägen, sedan jag förgäfves sökt att få den franska aksentue-

ringen att gå hand i hand med den jambiska metern. Svårigheterna voro så mycket större, som på sina ställen inemot ett tiotal verser följa på hvarandra, hvilka nästan uteslutande bestå af personnamn med till dem hörande epitet.

Slutligen kan jag icke akseptera hr A. W:s anmärkning om ordet *Olifant*, hvars användning som egennamn han finner „fullkomligt orätt, då det endast betyder ett horn af elfenben". Hr A. W. synes ha förbisett att ordet åtminstone på tvänne ställen (v. 609 och 2653 Gautier édit. XV) förekommer i sin ursprungliga betydelse af „elfenben", alls icke af blåsinstrument. För öfrigt kan jag åberopa *Littré* som stöd för att det icke blott icke är orätt, utan tvärtom fullkomligt rätt att taga ordet Olifant som egennamn.

Hugo af Schultén.

Ref:s svar. 1:o) Hr af Schulténs vidlyftiga försvar för sin öfversättning af v. 670 har icke kunnat öfvertyga mig, då jag för min del finner hr Gautiers tolkningsförslag antagligt och det dessutom — hvilket är det viktigaste — baserar sig på en bättre bestyrkt läsart. Att jag vid affattandet af min kritik icke tänkte på den enligt min mening icke afgörande versionen i Karlamagnussagan, medgifves gärna. 2:o) Skall man nödvändigtvis välja mellan att bryta mot meterns fordringar eller att orätt aksentuera främmande namn, så är det väl bättre att föredraga det senare alternativet. Men voro då svårigheterna oöfvervinneliga? 3:o) Hr af Schultén har alldeles missförstått mig, om han trott att jag icke känt till betydelsen „elfenben" för *olifant*. Mitt uttalande gälde endast huruvida detta ord, när det engång betecknade ett stridshorn, borde uppfattas såsom appellativum eller proprium. Såsom bevis för att mitt påstående i kritiken, trots Littré, icke är oriktigt, får jag hänvisa till de fullt öfvertygande exemplen i Godefroys lexikon (ordet *olifant*) och till Bartsch-Horning, La langue et la littérature françaises 120, 4. Jfr. också G. Paris, Extraits de la Chanson de Roland etc., Gloss.

A. Wallensköld.

Jordas eller brännas?

af

Emil v. Qvanten.

I.

När vår kropp, af maskar full,
Ruttnar under jordens mull,
Säga de: „han slumrar godt",
Men jag säger: usla lott!

Justinus Kerner.

Familjetillgifvenheten betecknar med högtidlig vördnad kyrkogårdarna och begrafningsplatserna såsom de framfarna släktledens fridlysta boningar. Skalderna besjunga deras skönhet: blommorna på den lilla gröna kullen, solstrålens lek på den mossbelupna vården, under hvilken den döde stilla slumrar vid naturens hjärta. Predikanten, som skall bringa tröst åt de tillbakasatte och bedröfvade, pekar mot kyrkogården såsom den hulda syskonbädd, där jordens barn efter lifvets split och kif församlas i endräkt och broderlighet. En stor andlig vältalare, som tillika var en stor skald [1]), nedskref följande upphöjda strof, som nu finnes inristad på hans egen grafvård:

Jordens oro viker
För den frid, som varar,
Grafven alt förliker,
Himlen alt förklarar.

Låtom oss dock undersöka huru våra kyrkogårdar och begrafningsplatser i värkligheten motsvara de uppgifter och egenskaper man tilldelat dem. Låtom oss kasta en närmare blick på det tillstånd, i hvilket de befinna sig, på hvad där försiggår såväl ofvan som under den vigda mullen.

---

[1]) J. O. Wallin.

En begåfvad man, som med öppet öga och kärleksfullt sinne studerat sitt lands natur och kultur, har skildrat kyrkogårdarna, sådana de flesta ibland dem tedde sig på hans tid. Skola vi, utbrister han med ädel ovilja, i alla enskildheter måla den vilda oordningen af tufvor, på hvilka växtvärldens afskum frodas? Där en grafsten, nedsjunken i alnshögt ogräs; där en annan, uppstickande ur en skog af nässlor. Här en sandöken närmast kyrkoväggen. Rundt omkring små mullvadshögar jämte testar af malört, gråbo och bolmört. Icke en enda gångväg med jämna kanter och prydligt väggrus; icke en enda trädgrupp, som vittnar om någon omsorg, om ordningssinne, om skönhetskänsla. Alt hvad man ser är ett stycke styggelsens jord, hvaröfver hvilar vanvårdens förbannelse. Så beskaffade äro, på få undantag när, begrafningsplatserna i städerna. Och på landet? En präst, tillika skald, har sagt: „som en brud i hvitt och grönt står kyrkan". Ja, betraktad på afstånd, kan kyrkogården nog taga sig ut så där vackert. Men träder man närmare, kan man näppeligen finna en skräpigare „brudmatta" än den, som ligger utbredd vid foten af våra landskyrkor. Enda skilnaden härvidlag emellan stad och landsbygd är den, att likgiltigheten och vårdslösheten på landet framträda i en ändå eländigare och torftigare skepnad än i staden!

Det var den i Sveriges odlings häfder berömligt bekante Olof Eneroth som upprullade denna talande målning, hvilken har sin tillämpning äfven på Finland. Han tillade slutligen: „Vår tid har ännu icke vuxit från begrafningsseden: jordandet af lik. Enstaka röster låta sig väl då och då förnimmas, erinrande om det vidriga, det skadliga i denna sed, hänvisande på likens bränning såsom ett i alla hänseenden vida lämpligare bruk. Vi taga altså sakerna som de äro. Vår tid kan ej skilja sig vid den gamla, fäderneärfda seden, huru ändamålsvidrig och oskön den än må vara. Må den då behålla den — tils vidare!" Eneroth är en af de första som förordat återinförandet af de dödas bränning[1]).

---

[1]) Uppsatsen „Våra kyrkogårdar" i Trädgårdsodling och naturförsköningskonst, 1859.

Sedan den tiden har visserligen på många håll tillståndet på kyrkogårdarna och begrafningsplatserna förbättrats. Man har begynt blygas öfver den ringa motsvarigheten mellan den djupa uppskattningen, de högtidliga försäkringarna, de många sköna orden och det skick, i hvilket föremålen för dem lämnats sedan sekler. Reformen begynte i städerna med deras i allmänhet större tillgångar och mera utbildade smak. Inne i städerna blefvo de gamla kyrkogårdarna, som omgåfvo kyrkorna, så småningom upputsade, gräsade, omvårdade; på samma sätt begrafningsplatserna utanför städernas tullar. Från städerna har väl rörelsen äfven på ett och annat håll banat sig väg till landsbygden. Dock torde de flesta landskyrkogårdar fortfarande motsvara Eneroths beskrifning.

Men äfven där kommunerna ändtligen förvandlat sina begrafningsplatser från ogräsbackar till gräsbesådda sängar med tuktade gångar och ordnade planteringar, hafva de icke kunnat i värkligheten göra dem till de sköna hem för helig frid, familjepietet och allmänt broderskap, hvartill de i de gängse talesätten blifvit upphöjda. Man har mycket berömda kyrkogårdar, till exempel Père Lachaise i Paris, Nya begrafningsplatsen i München med flere. Där finnas präktiga monument, friska blommor, fina gräsmattor, artistiskt ordnade trädgrupper, insiktsfull vård öfver det hela. Många af minnesvårdarna äro konstnärligt utförda. På flere af dem läsas namn med världsrykte. Kan likväl någon, som beträdt dessa platser, i sanning säga att en vandring där känts upplyftande? Uppsöker man väl ibland grafvarna minnet af mänsklighetens stora välgörare? Nej! Man söker dem där de odödligt lefva: i historiens, konstens, literaturens, odlingens pantheon. Den enda tanke, som väckes och underhålles, när man grafvård efter grafvård stafvar på något kändt namn, är ungefär den: nå, jaså, hvilar hans stoft här, är han här begrafven! Och så undan för undan i tom nyfikenhet. Äro väl de ädla minnenas hälgd och ära i någon mån betjänta härmed? Och sedan — de många andra präktigt prunkande, dyrbart utstyrda grafvårdarna, på hvilka man läser endast obekanta namn, likgiltiga namn! Huru många af dem förefalla icke fullkomligt omotiverade i sin öfverlastade ståt! Huru

många af de gyllene saknads- och sorgeinskrifterna förekomma icke rent af misstänkta! Är det pietetskänslan som utsätter sina kära aflidna för sådana och liknande betraktelser af en kall främlingshop? Är det den sanna vördnaden, den äkta tillgifvenheten, som talar ett sådant språk? Är det icke snarare rikdomens skryt, bemödandet att föra döden själf bakom ljuset? Hörn i hörn med dessa grafexpositionsartiklar finner man stundom en helt enkel, liten sten. Man ser endast några initialer, ett kort tänkespråk. Men huru tala icke dessa tysta tecken, dessa knappa ord! Man förnimmer i deras skygga, halft undertryckta klagan, i själfva det hopp, den tröst de åkalla, ett förkrossadt hjärtas hela förtviflan, då det nödgades bära hit kvarlefvorna af ett öfver alla andra på jorden älskadt väsen och lämna dem här i mullen. Varsnar man då i närheten af någon af dessa grafvar en böjd gestalt, ett blekt ansikte, halft bortvändt, skyndar man hastigt förbi, under det man tänker för sig själf: nej, denna brokiga dödsstad är dock icke ett såradt hjärtas heliga fristad.

Måhända kommer man, under det man ströfvar omkring på den väldiga mönsterkyrkogården, att bli vittne till en stor begrafning. Man får se ett liktåg nalkas i dystert högtidlig ståt. Man får se den praktfullaste likvagnen, med vajande plymer och försilfrade beslag. Man får se den dyrbaraste likkistan, de skönaste grafkransarna. Man får höra härlig sång och gripande tal, alt enligt nyaste begrafningsprogram. Men när ceremonin är slut, när processionen skingrats, liksom vågorna i en plötslig öfversvämning förrinna åt alla håll, hvad stannar då kvar? En bottenfällning, som uppslammats af den stora processionsfloden och som nu träder i dagen: en tyst skara af fattiga gummor, bleka, trasiga barn, utlefvade, utsvultna gubbar, som med underliga blickar betrakta hvarandra och de prunkande grafvårdarna. Kanske anställa de beräkningar öfver huru många fattigmåltider som kunnat erhållas för hvad den dyrbara kista och de präktiga kransar, hvilka nyss sänkts i grafven, kostat, och hvad monumentet, som snart skall resas på grafven, kommer att kosta. Tror någon att de känslor den berömda begrafningsplatsen ingifver dem äro sköna och fridfulla, försonliga och kärleksfulla? Knappast.

Nej, låtom oss tillstå sanningen. Vi hafva på mönsterkyrkogården inrymt, jämte våra dödas kvarlefvor, äfven det sämsta ogräs: vårt högmod, vår lumpna fåfänga, vår förställningskonst, vår hjärteköld mot likar in i döden. De „paradera" där som bolmört och tistlar och öfverskygga det mänskligt rena och ädla, som här och där gömmer sig bland grafvarna.

De första kristna begrafningsplatserna voro i värkligheten de dödas syskonbäddar, vare sig att de utgjordes af klippgrottor, katakomber eller öppna fältet. De första kristna församlingarna uppstodo som brödrasamfund, hvilkas medlemmar voro hvarandras likar i tro, kärlek och lefnadsvilkor. Och samma anda, som beherskade dem i lifvet, följde dem i döden. Men när kristendomen afstått från sin ursprungliga sociala uppgift, när kärlekens och broderlighetens tillämpning i samhället förlades till himlen från jorden, erhöllo också begrafningsplatserna så småningom en förändrad karaktär. Förnäma och rika begrofvos i kyrkorna, de fattiga utanför. Äfven uti mullen på kyrkbacken blefvo slutligen de fattigas kvarlefvor åsidosatta. I samma mån som församlingarna tillväxte och de dödas antal årligen tilltog, blef det alt trängre på begrafningsplatserna. De dödas gårdar måste därför tid efter annan utvidgas, eller måste man anlägga nya. Närmast blef detta nödvändigt för städerna, i synnerhet de stora städerna. Men dessa utvidgningar, dessa dödsåkernyodlingar medförde naturligtvis kostnader. För att bespara sig dem så mycket som möjligt återupptog man tid efter annan förfallna och afglömda grafvar och inrättade därjämte ett nytt slag, som man kunde kalla grafvar till uthyrning. Enhvar, som har någon reda på kommunernas ekonomi i våra dagar, vet att det på kyrkogårdar och begrafningsplatser finnes två slags grafvar: sådana, som innehafvas af den döde med full eganderätt, och sådana, i hvilka liket ligger på laga uppsägning. De förra äro dyrare, de senare billigare, de förra äro rikmans-, de senare fattigmansgrafvar. Nalkas man begrafningsplatsernas utkanter, så träffar man på de stora grafallmänningarna, grafvarna med småkorsen på, de namnlösa grafvarna, de fattigas „sista hvilostäder". Hvilan här är dock kort, ty omsättningen

är liflig. Efter förloppet af något antal år, som nätt och jämt gifver liket tid att förvandlas, kastas den medellösa grafgästen utan vidare krus på porten. Grafven öppnas, benen uppskyfflas, och förmultningsresterna uppläggas för att bereda plats åt en ny gäst, hvilken i sin ordning behandlas på samma sätt, ty ingen af dem har inlöst sin graf, endast hyrt henne för den tid, som åtgår till förruttnelsen och förmultningen. Genom detta system vinner man den fördelen, att begrafningsplatsen ej blir så snart upptagen, och undviker i det längsta att nödgas anskaffa och bekosta sig en ny.

Tiden för en „grafperiod" är olika i olika länder. Den bestämmes främst af hälsovårdsskäl, men dessutom äfven af andra bevekelsegrunder. En fackman, läkare, yttrar: „Tiden bör naturligtvis utmätas snarare för lång än för kort, emedan likens sönderdelning därigenom blir så mycket fullständigare. Detta är särskildt af betydelse, emedan förmultningen sker långsammare på en länge använd kyrkogård, hvars jord med tiden blir humusrikare. Dessutom skonas därigenom den sedliga känslan hos den fattiga befolkningen, som icke har råd att skaffa sig egendomsrätt till sina anhörigas grafvar" [1]).

Emellertid äro faktiskt de framfarna släktledens fridlysta boningar, broderligheten och jämlikheten i grafvens famn, pieteten mot de döda — altsammans gjordt till en penningfråga.

Men låtom oss lämna kyrkogårdens yttre utstyrsel och grafekonomi. Låtom oss kasta en blick ned i själfva grafvarna, i det tysta, djupa mörkret, där liken ligga radade under sitt fem fot tjocka mulltäcke. Njuta de värkligen där, såsom tusen sinom tusen gånger blifvit sagdt och återupprepadt, en ljuflig hvila, en helig ro, under det att de så småningom förvandlas? Långt därifrån! Grafvens herre heter icke frid och skönhet. Han heter förruttnelsekamp, förmultningsäckel. Han vanställer skapelsens mästerstycke till det lägsta och sämsta i naturen: en oformlig, vämjelig massa, en stinkande pesthärd. Shak-

---

[1]) Dr A. Schuster, Begrafning och likförbränning, öfvers. af J. Lunell. 1883.

speare låter Hamlet säga att man „kan meta med den masken, som frätit en kung, och äta den fisken, som förtärt den masken“, samt att sålunda „en kung kan gå i procession genom en tiggares tarmar“. Man metar visserligen icke fisk med det slags mask, som fräter lik. Men bokstafligt sant kan det vara att samma likmask, som ätit af en tiggare, därefter tager för sig af den rike mannen, och att i följd häraf den senare vandrar samma väg genom samma usla mask som den förre.

Grafven innesluter det förskräckligaste man kan tänka sig. Öppnas den, framträder en olidlig stank. Men ändå ohyggligare är den syn, som möter ögat. Hjärnan, människokroppens ädlaste del, har runnit ut ur sin skål och bildar en smutsig massa, som afskys af själfva maskarna, hvilka fråssa på hjärta och lungor. Ögongroparnas par visar endast toma hålor. Alt, ända till de gråa, ledvridna benknotorna, är urartadt, nedsöladt, i högsta grad upprörande och sårande för sinne och känsla. Och låt nu också mulltäcket hölja denna syn. Grafven ger dock sitt innehåll tillkänna. Hon skickar genom jordens porer sina mefitiska gaser ut i fria luften, där de kringspridas af vinden. Hon aflämnar sina förruttnelseprodukter åt regnflödet, som genomsköljer henne och sedan påfyller brunnar och källor, bäckar och floder. Hvarje gång grafven omgräfves och dess alt „humusrikare“ innanmäte uppkastas, kringföras antagligen delar däraf genom vind, regn, insekter eller människors skodon. Härigenom förflyttar grafven sina smittämnen äfven in bland de lefvande.

Den, som beträder en stor begrafningsplats och med tankens forskande öga genomtränger den dödsvärld, som där för hvarje steg utbreder sig under hans fötter, måste ovilkorligt rygga tillbaka. Hela denna hopning af gräsligheter och förstöring måste väcka hans afsky. De praktfulla grafvårdarna med sina gyllene inskrifter måste förefalla honom endast som ett dåligt skämt öfver den uselhet de betäcka. Själfva de fint skurna gräsmattorna, de artistiskt ordnade busk- och trädgrupperna, de regelmässiga gångarna och alleerna måste förekomma honom som ett kallt hån öfver den vilda oordningen och styggelsen där nere. Han skulle rysa för att emottaga den minsta blomma,

plockad på denna mark. Den skulle medföra grafvens alla fasor i sin lilla kalk.

Sådan är den „ljufva hvilan“ vid moder naturens hjärta. Sådan är den „sköna friden“ på kyrkogården. Sådant är grafvens „heliga innehåll“! Hvilken grym villa! Hvilket hemskt själfbedrägeri!

Den kristna anden bildade sig under århundradenas förlopp en idealföreställning om de aflidnas grafstäder, och elementen till denna föreställning hämtades från flere källor. Man trodde visserligen allmänt att själen i dödsminuten skilde sig från det kallnade stoftet; men på samma gång tillade man den i grafven nedlagda kroppen egenskaper, som i viss mån gjorde honom ånyo lefvande. Den förklaring af underbar frid, som efter dödskampens slut sprider sig öfver den aflidnes anlete, den rena, hvita svepskrud, i hvilken han bäddas ned i kistan, gåfvo åt de efterlefvande det sista intrycket af den bortgångnes gestalt. Och sådan de då sågo honom, sådan kvarlefde han i saknaden och minnet. Detta sista intryck växte så mäktigt, att det så att säga undanskymde det, som väntar den döde i grafven. Grafinvånaren hvilar sig, sade man; han slumrar och drömmer i sin „sista bostad“. Men den som slumrar är ju ännu till, den som drömmer har ännu lif. Sålunda erhöllo de aflidna i den gängse föreställningen en egendomlig dubbeltillvaro: de sofvo sött i sina kroppar på kyrkogården, och de vistades genom sina själar i öfverjordiska rymder. Tillika gjorde sig genom motsvarighetslagen det forna sambandet mellan kropp och själ fantastiskt gällande. Likasom kroppen under sömnen på jorden fortfarande är besjälad, så röner — förestälde man sig ofrivilligt — slumrarn i jorden ännu ett hemlighetsfullt inflytande från sin själ. Och omedvetet öfverförde man så småningom den tillvaro, som tron tillade den frälsta själen i himmelen, på kroppen i grafven. Det upphöjda tillstånd, den heliga hvila, det kärleksfulla syskonskap, den salighet hos Gud, som själarna njuta, indrömde man i de jordade kropparna. Kroppens gamla samband med själen utsträcktes bortom döden.

På sådant sätt anknöts och utvecklades den stora legenden om kyrkogården och begrafningsplatsen såsom den

absoluta fridens, den slutligen förvärkligade broderlighetens okvalda fristad. Det kunde ju icke fela att tanken tidt och ofta genomskådade rätta sammanhanget. Man insåg ganska väl att den döda kroppen i grafven hvarken slumrar eller drömmer, att dess tillstånd är alt annat än helig hvila. Erfarenheten gaf ock vid handen att det icke häller alltid är så väl beställdt med jämlikheten och broderligheten i dödens gårdar. Men detta hindrade icke den ideala föreställningen om kyrkogården att fortlefva. Liksom det i oceanerna ges stridiga strömdrag vid sidan af hvarandra, så uppträda i människosjälen motsatta strömningar, utan att upphäfva hvarandra. När plikten kännes hård, när värkligheten är tung, väfva vi oss idésyner af sällhet och ljus. Vi inse den ena, vi erkänna den andra, och likväl ertappa vi oss ständigt i helt andra föreställningsvärldar!

Finna vi oss då här stälda inför tvänne ytterligheter, af hvilka den ena med nödvändighet utesluter den andra? Måste vi för alltid afstå från den upphöjda idealbild af oantastlig helighet, kärleksfullhet och frid, med hvilken våra själar gjort sig förtroliga från ålder till ålder och från släkte till släkte, med hvilken vi förbundit våra ädlaste idéer om detta och det tillkommande lifvet? Skola vi i dess ställe såsom en sista bild af vår jordiska tillvaro låta oss nöja med „hvitmenad“ styggelse, maskfrat och benknotor i dyn? Skola vi nödgas bekänna att alt det upplyftande och sköna, som predikanten i templet, som skalden i sin ingifvelse, som saknaden i sin hänförelse uttalat om kyrkogården, dess anordning och betydelse, varit endast toma „fantasier“ utan alt sanningsvärde?

II.

Heliga flamma, o kom, kom åter som fordom och skingra
 Skönt med din anda af glöd dödens förpestade luft!
Upplös med renande kraft våra älskade aflidnas kroppar,
 Likasom saknaden ömt adlar och lyfter vår själ!
Hägne urnorna sen förtroligt bland mänskorna åter
 Dyrbara askan af dem kära i lifvet vi haft!

August v. Platen.

Fornålderns folk trodde att den aflidnes tillstånd i dödsriket berodde af begrafningen och grafoffren.

Ett af de älsta begrafningssätten är den dödes jordande, och såsom det vill synas, förband sig därmed ursprungligen antagandet att människan är uteslutande en jordvarelse, att vårt släktes stamföräldrar framträdt omedelbart ur stenar, träd eller mull, och att människan i döden återvänder till jorden [1]).

Med detta antagande förband sig odödlighetstron. Åsynen af den hemlighetsfulla döde ammade henne. Lika litet som man till en början kunde skilja mellan själ och kropp, lika litet fattade man att den som nyss var i besittning af lifvets kraft med ens blifvit tillintetgjord. Man förestälde sig därför att den döde endast blifvit kallad tillbaka till sitt ursprungliga hem. Detta var skälet hvarför begrafningen erhöll en så uteslutande religiös betydelse. Underjordsriket hade ovilkorliga kraf på liket. Kroppen utgjorde vilkoret och medlet för den aflidnes fortsättningslif där nere.

Den älsta odödlighetsföreställningen var utan tvifvel den, att den döde sof under jorden. Därnäst tänkte man sig att han i jorden fortfor att föra ungefär samma lif som förut på jorden. Man lät honom för den skull få med sig i grafven allehanda husgeråd, kläder och vapen. Man utgöt dryck på grafven för att stilla hans törst. Man ditsatte mat, att han måtte stilla sin hunger. De första grafoffren voro således förestafvade af föreställningen att den döde var i behof af kroppslig näring. Jorden öfverbragte födan åt honom. I jorden i bokstaflig mening, i själfva mullen lefde den bortgångne. I Rig-Veda riktas följande sköna strofer till den döde och grafven:

Så träd då in i moderliga jorden,
Som huldt för dig sitt vida sköte öppnar.
Som ungmön len och mild mot fromme offrarn,
Hon skydde dig för undergångens famntag.
Så vidga dig, o jord, tryck honom ej,
Gif vänligt rum, slut ömt hans kropp till dig;
Som modern barnet i sin mantels flik,
Du svepe honom in, o moder jord. [2])

---

[1]) Myterna om Prometheus, Deukalion och Pyrra, Ask och Embla med flere.

[2]) A. Z. Collin, Om och ur Rig-Veda II.

I enlighet med denna enkla uppfattning voro de första gudomligheter människorna dyrkade personifikationer af jorden, ofantliga jättinnor eller jättar: hos hellenerna Gäa, urmodern, hos skandinaverna Yme, urjätten, af hvars kropp världen bildades. Men så småningom uppkom ett annat åskådningssätt. Man riktade blicken från jorden upp till himlen. Man trodde sig upptäcka en gudomligt skapande makt i åskvädret. Liksom regnet befruktar jorden, så upptände, förestälde man sig, ljungelden människolifvets första flamma. Människolifvet vardt en eld, som härstammade från himlen.[1]) Den himmelska blixtslungaren blef hädanefter en gudom: hos inderna Indra, hos hellenerna Zeus, gudars och människors konung. I denna idéförbindelse blef tillika elden på familjehärden en gudom. Han värmde, han hägnade som en älskande fader. I honom uppenbarade sig släktens älste döde, familje- och stamguden, som öfvervakade de efterkommandes öden. I Rig-Veda säges:

Kom, eld, med dina tusen fäder,
Som prisa gudar och i glöden dväljas,
De fjärran gamle, som med gudar fara
På samma vagn och offergåfvor njuta!
Du eld, som allting vet och prisad mottog
Vår offergåfva, som du gjorde doftrik
Och fädren gaf — de åto däraf lustigt.
Så ät då, eld, den offerspis dig räckes!
De fäder, som här äro eller icke,
De, som vi känna eller icke känna,
Du känner dem, så många som de äro.
Håll villigt, eld, väl tillredt mål till godo.[2])

Man skilde nu mellan själ och kropp. Själen var den från himlen härstammande lågan. Kroppen var denna lågas jordiska omhölje. Man begynte, i öfverensstämmelse härmed, att bränna de döde. Man ville genom elden återgifva människovarelsen åt hennes ursprung: gudomligheten och fädren. Tro och fantasi förlade i höjden härliga boningar: Olympen, Valhall, dit den dödes ande uppsteg från bålet, medan benen uppletades i askan och lades i urnan

---

1) Prometheusmyten, eldkungen Bregu i indiska myten med flere.
2) A. Z. Collin, Om och ur Rig-Veda.

eller grafhögen. Men de äldre föreställningar, som förbundit sig med jordandet, hängde sig fast vid de nya, som föranledt brännandet. Idén om ett dödsrike nere i jorden hade slagit så djupa rötter och blifvit så allmänt utbredd, att man ej mer kunde öfvergifva henne. Man lät därför endast en del bland de döde, heroerna, hjältarna, uppstiga till Olympen och Valhall; de andra förflyttades, såsom förut, in i jorden. Den trånga grafven utvidgades till ofantliga underjordiska boningar, i hvilka de aflidnas själar, „skuggor", gemensamt samlade sig: Elysium, Tartarus, Helheim, Niflheim och så vidare.

Många af de gamla kulturfolken använde det gamla begrafningssättet jämsides med det nya. I Platons Faidon[1]) säger Sokrates, när han skall tömma giftbägaren, att hans kropp kommer att „brännas eller nedgräfvas". Antagligen jordades företrädesvis de ringare och fattigare, och brändes de rikare och förnämare; ty det senare begrafningssättet var kostsammare än det förra.

Horatius skrifver om Esqvilinska kullen i Rom:

Fordom jordade slafvarna här aflidna kamraters
Lik, ur de kyffen dem hyst hitburna i ömkliga kistor.
Här var begrafningsplats för alt det uslaste folket.

I motsats härtill var det en vildt praktfull syn, då i den grå fornåldern liket efter en folkets storman brändes. Ett väldigt bål restes på en öppen plats. Ofvanpå bålet och under en pell af „bonad och sköldar" lades den döde, iförd en lysande rustning. Man höll en festmåltid, af hvilken liket erhöll sin andel såsom offergåfva. När veden blifvit tänd och flammorna stego mot skyn, tågade höfdingar och kämpar i härklädnad rundt omkring det brinnande bålet. Under klagosånger fortforo de att offra åt den döde vapen, guld och andra kostbarheter, som kastades i lågorna. Så skildrar den gamla danska historieskrifvaren Saxo Grammaticus konung Harald Hildetands likbål, och på liknande sätt beskrifvas hos Homeros Patroklos' och Akilleus' lysande begrafningsfester. Då Akilleus möter Agamemnon i underjorden, talar den senare till den förre:

---

[1]) Valda skrifter af Platon, öfvers. af M. Dalsjö.

Sjutton dar på din bädd och sjutton nätter begrets du
Af odödliga gudar såväl som af dödliga mänskor;
Dig på den adertonde vi gåfvo åt elden, och många
Tjurar med krokiga horn och hulliga får vi omkring dig
Slaktade. Klädd i gudarnes skrud du brändes, med mycken
Smörjelse öfvergjuten och honung. Akajernas hjältar
Tågade brinnande bålet omkring, fullt vapenbeklädda,
Både till fots och i vagn; stort gny och buller de väckte.

Samma dubbelhet, som gjorde sig gällande med afseende på begrafningssättet och åsikten om de dödas hemvist, insmög sig också i uppfattningen af förhållandet mellan kropp och själ. Ehuru det numera var själarna, som befolkade de underjordiska rymderna, föreställde man sig fortfarande den aflidnes frid eller ofrid bero af om kroppen begrafdes eller ej. Begrafningen, begrafningsceremonierna blefvo den dörr, den nyckel, medels hvilken själen erhöll inträde i dödsboningarna. Då Odysseus i Homeros, Odysseia utanför nedgången till underjorden möter sin följeslagare Elpenors själ, hvars kropp ligger obegrafven på Aias' ö, tilltalas han af Elpenors skugga sålunda:

Dig besvär jag, o drott, att mig du ej måtte förglömma,
Att mig ej obegrafven och obegråten du lämnar
Efter dig; annars jag ligger ett mål för gudarnes vrede.
Mig i min rustning förbränn med de vapen jag plägade bära.

Man lät äfven nu den döde få med sig sitt bohag. Herodotos berättar om Korints herskare Periander att han genom ett „vålnadsorakel" rådförde sig med sin aflidna gemål, Melissa och från henne fick en hälsning, att hon var alldeles naken och frös, „emedan de kläder, som han hade begrafvit med henne, icke varit henne till ringaste gagn, alldenstund de icke hade blifvit uppbrända". [1]) Likasom man i jordandets ursprungliga period trodde att vapen, kläder med mera kommo den döde till godo därigenom att de nedlades i grafven, så föreställde man sig nu att de jämte den döde öfverflyttades till andra världen därigenom att de brändes.

Uteblef begrafningen alldeles, trodde man att själen irrade en lång tid omkring, utan ro, utan hem, och kvalde

[1]) Herodotos, öfvers. af Fr. Carlstedt, del. 2, sid. 247, 248.

de efterlefvande. Det var därför både en plikt och en nödvändighet att begrafva de döda. När i Peloponnesiska kriget Atens segerrika fältherrar efter sjöslaget vid Arginusiska holmarna af en storm hindrats att uppsamla och graflägga de fallna, dömdes de af sina medborgare till döden. De hade i folkets tro bragt ofrid öfver tusentals själar, hvilka i sin ordning kunde hemsöka atenarne med sjukdomar och olyckor. Den vise Sokrates, prytandomstolens ordförande, motsatte sig ensam domen och erinrade med stolthet därom, då han själf stod anklagad för lifssak inför samma domstol[1]).

Den graflagda döda betraktades som en gudomlighet, mäktig att hägna eller skada. Den plats, där hans kvarlefvor hvilade, höll hans själ kär. Den utgjorde förbindelsemedlet mellan honom och hans ättlingar. Af de fromma offer, som där anställdes, berodde hans egen sällhet i dödsriket och hans bevågenhet mot de efterlefvande. I Aiskylos' Grafoffret begifver sig Elektra, ledsagad af kören, till Agamemnons graf och talar sålunda:

Du underjordens Hermes, bär min kallelse
Till djupets andar och till dem, som fädrens hus
Beskärma mäktigt, att de lyssna till min bön;
Bed äfven jorden, henne som framalstrar alt
Och gifver lif åt hvarje frö hon tar emot!
Nu gjuter jag för döda vigda vattnet ut
Och kallar dig, min fader! O, var huld mot mig
Och mot din son! O låt oss herska i vårt hus.

Ett ständigt utbyte af tjänster och återtjänster egde rum mellan den döde och hans afkomlingar. Den förre mottog af de senare grafoffren, griftmåltiderna; de senare erhöllo af den förre den hjälp, hvaraf de kunde komma i behof. Härigenom knöts ett religiöst band mellan leden i samma familj, hvilket gjorde henne i lif och död till ett oåtskiljeligt helt. Från familjen utsträcktes bandet till släkten, stammen och slutligen till nationen och staten. I spetsen för alla dessa samfund förestälde man sig en oöfverskådlig skara dödsgudar: larer, penater, maner, heroer, hvilkas ynnest måste underhållas genom ett strängt iakt-

[1]) Sokrates försvarstal hos Platon, öfvers. af M. Dalsjö.

tagande af nedärfda ceremonier, böneformler och offer. En fransk forskare har visat att denna dödskult är en af hufvudkällorna för de gamla folkens religiösa, husliga, rättsliga och samhälleliga inrättningar [1]).

Kom så kristendomen. Dess lifsuppfattning var en helt annan. De tallösa dödsgudarna försvunno, och den ende lefvande guden framträdde i människans medvetande. Den heliga elden på det husliga altarets härd omsattes i hjärtats hälgelse och pånyttfödelse af den himmelska kärleken. De oräkneliga offren på grafvarna efterträddes af förtröstan på en faderlig försyn, af hvilken människans öden äro beroende både här i lifvet och efter döden.

Kristendomen upptog det uråldriga bruket att jorda de döda. Judendomen, ur hvilken kristendomen framgick, hade allmänt bibehållit detta bruk. Kristus själf blef graflagd. Då sedermera kristendomen begynte att omvända hedendomen, bekämpade den äfven likbränningen såsom utgörande en del af den gamla kulten. Men i motsats till de gamla kulterna ansåg den lika litet det ena som det andra begrafningssättet utöfva någon invärkan på själens tillstånd efter döden. Då Jesus i evangeliet sade åt den botfärdige röfvaren: „i dag skall du vara med mig i paradiset“ [2]), bekräftades en helt ny uppfattning af lifvet efter detta; ty som den korsfäste röfvarens kropp icke ännu samma dag skulle grafläggas, uttalades här den vissheten, att människan efter döden är alldeles oberoende af sin jordiska kropp; att hennes tillstånd i den andra världen beror uteslutande af hennes sinnesförfattning, hennes sedliga beskaffenhet, hennes religiösa halt.

Denna djupa uppfattning blef kristendomens egendom och är det ännu i dag. Det fins ingenting som vi kristne äro fastare öfvertygade om, än att människans blifvande hem och tillstånd efter döden bestämmas endast genom henne själf, af hennes egen andliga utvecklingsgrad, men alls icke af det sätt, hvarpå hennes döda kropp behandlas. Äfven om jordläggningen helt och hållet uteblir, tro vi dock ej att denna omständighet i ringaste mån in-

---

[1]) Fustel de Coulanges, Staten i forntiden, öfvers. af Z. Collin.
[2]) Lucas, 23, 43.

värkar på själens tillstånd efter döden. Vid begrafningsceremonierna hos oss förkunnas vår tro på ett gudsrike och människans odödlighet, men dên döda, jordiska kroppen inviga vi åt förgängelsen. Kyrkogårdens vigda mull och jordfästningen äro för oss traditionella bruk, men inga vilkor för människans frälsning och frid. När begrafningshögtidligheterna äro slut, betrakta vi liket i grafven såsom jord af den jord, med hvilken det gått att blandas. Vi tro icke att den aflidne erfar sällhet eller lidande om vi besöka grafkullen eller ej, om vi resa en minnessten därpå eller ej, om liket får ligga kvar i grafven tils förvandlingen är fullständig, eller om grafvens frid blir störd och kvarlefvorna varda skingrade.

Sedan denna uppfattning gjorde sig allmänt gällande och kristendomen segrade öfver den hellenisk-romerska och den germaniska världens gamla kulter, har redan halftannat årtusende förflutit. Under denna tid hafva samhällenas organisation, sederna, den intellektuella odlingen, den materiella kulturen undergått de mest omfattande och djupgående förändringar. Nya synpunkter, nya fordringar, nya möjligheter ha gjort sig gällande i nästan alla riktningar. Det kunde då ej fela att fortgången af denna omhvälfning, som väsentligen förändrat våra tillvaroformer, slutligen en dag äfven skulle med fordran på lösning framställa frågorna: öfverensstämmer väl den traditionella seden att jorda de döda också numera med pieteten mot de döda, med den personliga och samhälleliga humanitetskänslans kraf? Är det väl alldeles nödvändigt att fortfarande bibehålla denna sed, som förskrifver sig från mänsklighetens tidigare, outvecklade tillstånd? Frågorna måste med nödvändighet väckas på en tid, då å ena sidan den urgamla föreställningen att människans tillstånd efter döden beror af sättet hvarpå hennes jordiska kvarlefvor behandlas blifvit fullständigt skingrad, och å andra sidan vetenskapen fullständigt afslöjat likets tillstånd i grafven. Och knapt hafva dessa frågor blifvit högt framstälda, innan tusenden besvarat dem med ett högljudt nej och förenat sig om den önskan, att likbränning åter måtte varda införd, åtminstone för dem som själfva önska sådan förvandling af sina döda kvarlefvor.

Denna önskan bör så mycket mindre möta motstånd, som hennes anhängare ej uppträdt på något trugande sätt, icke bestormat kyrka och samhälle med fordringar på ovilkorlig reform, utan inbördes förenat sig och endast begärt rättighet att för egen räkning välja bränning i stället för jordande. Denna rättighet bör också vara självklar. Vår kropp är väl så pass vår tillhörighet, att hon bör tillkomma oss. Äfven hittils har man ju i många fall iakttagit aflidnas i lifstiden gjorda förordningar angående sin begrafning. Hvarför då icke äfven i detta fall?

Vi tycka oss höra miljoner upprörda röster rundt omkring oss utropa: I viljen altså bryta med det vördnadsvärda skick, som är så innerligt förbundet med själfva namnet kristen? I viljen åter tända likbålens flammor, låta psalmernas ljud och prästernas ord ledsagas af oset från de dödas lemmar? Är detta värkligen ett skådespel, som anstår vår civiliserade tid? Kan värkligen, såsom I föregifven, återvändandet till likbränningen anses innebära en reform, som öfverensstämmer med våra dagars förädlade humanitetskänsla?

Vi genmäla härtill att lika stor som skilnaden är mellan nutidens och forntidens odling i sin helhet tagna lika stor är skilnaden mellan den likbränning, som våra dagar åstunda införa, och den som egde rum i forntiden. Det gamla visdomsspråket att intet nytt sker under solen är sant; men det är sant blott till hälften. Ett ständigt kretslopp af endast gammalt nytt är oförenligt med utvecklingens lag. Då en sak, som för någon tid varit förgäten eller öfvergifven, åter upptages under förändrade förhållanden, antager hon också själf en ny gestalt, får en ny betydelse. Hon är visserligen densamma som förut, men endast till en del. Hon är tillika någonting annat och någonting mer. Så har det gått med likbränningen. Hon beror i vår tid på en annan uppfattning än förut, utföres på ett annat sätt, leder till ett annat resultat.

I fornåldern ansågs likbränningen bereda den aflidnas själ tillträde till det andra lifvet. Så icke nu. De hälgade ceremonier, hvilka religionen — hvarje bekännelse enligt sitt kyrkobruk — i våra dagar egnar den döda, iakttagas alla innan bränningen försiggår, liksom de iakttagas

innan mullen skoflas ned i grafven, där liket öfverlämnas åt förvandlingen. Bränningen i våra dagar eger altså ingen religiöst dogmatisk betydelse, tillhörande någon viss kult, någon viss religion; den representerar endast den för hvarje människolik oundgängliga upplösningen, uteslutande denna och ingenting annat. Den religiösa jordfästningsakten försiggår på förhand i kyrka eller begrafningskapell. Ett sådant finnes äfven vid alla hittils uppförda krematorier eller brännkapell, öppet för alla bekännare. Först sedan de religiösa buden och kyrkliga bruken blifvit iakttagna, äfvensom de rättsmedicinska krafven blifvit tillgodosedda, öfverlämnas liket åt bränningen.

Denna försiggår ej häller numera på samma sätt som i fornåldern. Man kan väl förstå att på den tiden, då det räknades som en manlig dygd att rista sig till döds med spjut, åsynen af det väldiga, öppna likbålet med den döda midt i flammorna kunde göra ett upplyftande intryck. Oss skulle denna syn förefalla rå och motbjudande. Det ursprungliga likbålet med sina halfförkolade lemmar och ofullständigt brända benrester har för alltid nedsjunkit i tidernas framrullande ström. I dess ställe har uppstigit ett konstfullt altar, på hvars härd den kropp vi aflagt genom döden i ordets egentliga mening blir renad, innan dess beståndsdelar få ingå nya föreningar.

Hvilande i en täckt kista, införes liket i ett slutet brännhvalf och blir där, osynligt för profana blickar, snart och fullständigt förvandladt, utan att några fördärfliga eller obehagliga gaser utströmma i fria luften. För ett lik i grafven åtgår till förvandlingsprocessen en tid af omkring tjugu år, alt efter jordmånens beskaffenhet och de medel, som begagnats för upplösningens fördröjande eller befordrande. I de hittils konstruerade brännkapellen åtgår till denna process omkring $1^1/_2$ timme, en tid som dock lär kunna förkortas till ungefär 30 minuter, eller vid pass så lång tid, som nu fordras för att igenskotta grafven. Själfva bränningen utföres antingen med eller utan låga. I senare fallet uppfylles brännhvalfvet med en till flere hundra grader upphettad luft, hvilken med sin förtärande ström kringflyter liket. Båda brännsätten gifva samma resultat. De omsätta i gasform alla organiska ämnen i den döda

kroppen och kvarlämna endast de oorganiska, oförbränneliga beståndsdelarna i form af aska, den så kallade benjorden. Härigenom ej blott omöjliggöres förekomsten af alla de förruttnelseprodukter, som framkallas hos liket i grafven, utan förstöras tillika fullkomligt alla giftiga och skadliga ämnen, som innehållas i den liflösa kroppen. Askan, som återstår efter bränningen, är alldeles ren och hvit. Den lägges i en urna, hvilken sedan bevaras enligt sed eller lag.

Låtom oss nu tänka oss de förändringar kyrkogårdarna och begrafningsplatserna komme att undergå, om bränning åter blefve så småningom allmänt införd. Askurnorna skulle antingen nedgräfvas eller uppställas ofvan jord. I förra fallet skulle antagligen den gamla, brokiga grafvårdsståten, som så litet öfverensstämmer med dödens allvar, komma att fortfara och därmed också den gamla, fula grafekonomin med sina olika klasser af grafvar. Men tillika skulle en stor och skön reform ha blifvit genomförd. Begrafningsplatsens jord vore icke längre en nederlagsplats för vämjelighet, förruttnelsejäsning och smittämnen. Träden, gräset, blommorna skulle ha återfått sin oskuldsfulla egenskap att ostördt kunna pryda och glädja. Naturens skönhet och konstens vård skulle stå i ädel harmoni med den vigda jord, som slöte i sin famn den kostbara, renade återstoden af människans jordiska varelse. Pietetskänslan funne sig tillfredsställd. Ty hvad som djupt sårat denna är icke den omständigheten, att de döda förvandlas — detta är ju i hvarje fall oundvikligt — utan förvandlingens form i det herskande grafskicket. Den ömma, med ett slags hemlig bäfvan förbundna vördnad, som vi hysa för våra bortgångnas kvarlefvor, bjuder oss att ej låta något komma dem vid, som kan orena eller profanera dem. Det upprör för den skull vårt väsen att veta den hand vi tryckte, den mun vi kyste, de ögon, som blickade in i våra, öfverlämnade att ömkligt ruttna och frätas af maskar. En liknande ovilja och fasa erfara vi också när vi, hvad vi omöjligen kunna undgå, tänka oss våra egna kvarlefvor i samma tillstånd. Hvem har ej gång på gång under sömnlösa nätter, då kroppens och själens lidanden låtit oss på förhand smaka döden, i

fantasin genomgått grafvens mysterier? Och huru har ej den ångestfulla beklämning, som då gripit vårt hjärta, pinsamt stegrats vid tanken på att möjligen vår graf skulle sända fördärf åt våra efterlefvande. Lika litet som vi vilja lämna efter oss ett nedsöladt minne, lika litet vilja vi i döden bli en orsak till andra människors olyckor och lidanden.

Alt detta blefve nu fullkomligt förändradt genom bränningen och askurnan. Hvarken pietetskänslan eller den sedliga självkänslan skulle längre såras och kväljas. Men det låter tänka sig att kyrkogårdsreformen utföres än vidare. Det kan tänkas komma en tid, då kommunerna bjuda att alla askurnor skola uppställas ofvan jord eller i särskildt för detta ändamål uppförda urnhus, motsvarande de gamles kolumbarier. Det säger sig självt att om urnhus blefve allmänt införda, grafvårdarna skulle helt och hållet försvinna. I urnhusen funnes ingen plats för dem. Urnan blefve tillika minnesvården. Det säger sig äfven självt att alla dödas askurnor ej kunna för evärdliga tider inrymmas i urnhusen. Urnornas antal blefve, om alla fortfarande bevarades, redan snart nog så stort, att urnhusen och deras underhåll skulle växa i det orimliga. Det blefve därför nödvändigt att från första början föreskrifva att hvarje urna egde upptaga endast ett visst utrymme och kvarblifva i urnhuset endast en viss tid, beräknad hufvudsakligen för den generations räkning, som närmast efterlefde den bortgångne. Efter denna tids förlopp skulle urnans innehåll tömmas i en till detta ändamål invigd gemensam graf, hvarigenom slutligen äfven vår sista jordiska rest återgåfves åt moder jorden som ett ädelt nydaningsämne. Genom urnhusets införande skulle sålunda äfven jämlikheten och broderligheten i döden bli införda. Det fins ej häller något hinder för att tillämpa samma system på öppna begrafningsplatser, att låta alla urnor uppställas ofvan jord och tilldela hvarje urna ett visst utrymme, en viss hägnadstid, lika för alla, en anordning som nog äfven i ekonomiskt hänseende på längden blefve gynnsammast både för kommunen och för hvarje enskild. Alt detta innebär bränningen. Men man kan tänka sig reformens följder än längre utsträckta

Sanitär hänsyn inledde hela den rörelse, i hvilken bränning är slutordet. Den riktade sig i början mot bruket att begrafva de döda i kyrkorna, hvilka fyldes af likstank. Den vände sig därefter mot kyrkogårdarna inne i städerna, hvilka inficierades från grafvarna. Den flyttade efter hand begrafningsplatserna så långt som möjligt utom städerna. Genom bränningen vore den sanitära frågan absolut löst. Från askurnorna hota icke mera några faror. Ur denna synpunkt funnes således ej häller hinder för att återflytta de dödas bostäder närmare de lefvandes. Sambandet mellan det gångna släktledet och det som öfvertagit dess arf skulle åter framträda förtroligare ooh innerligare med alt hvad det innebär af kärlek, tacksamhet och förpliktelse. Åsynen af askurnorna skulle beständigt, midt i vår dagliga handel och vandel, påminna oss om att det jordiska lifvet självt är en eld, ur hvilken människans odödliga del bör renad öfvergå till en annan värld.

Öfverblicka vi ännu en gång de resultat, som åtfölja bränningen, finna vi att de i alla delar förvärkliga det sedligt-religiösa ideal af de dödas grafstäder, som kristenheten länge burit på. Idealet har i detta, såsom i andra fall, hemlighetsfullt växt ur gamla och nya föreställningar och sedan omsatt sig i en ny form. Idealet har varit eldstoden som banat oss vägen. Det har på förhand afspeglat det mål, till hvilket vi sträfvat. Det har stått i motsats till värkligheten, såsom förutsättande en annan värklighet. Men det eger också makten att omskapa värkligheten till öfverensstämmelse med sig; ty såsom den lågande skalden[1]) sjunger,

Evigt kan ej bli det gamla,
Ej kan vanans nötta läxa
Evigt repas opp igen.
Hvad förmultnadt är skall ramla,
Och det friska, nya växa
Opp utur förstörelsen.

[1]) Esaias Tegnér.

På gränsen till det olösbara.

Ett blad ur insekternas biologi.

I.

Våra dagars naturforskning har åter med förkärlek vändt sig till studiet af djurens och växternas biologiska förhållanden och i mer än ett afseende förmått uppvisa egendomliga och märkvärdiga fakta, hvilka vi hittils haft ingen aning om och hvilka vi med de hjälpkällor, som tils vidare stå oss till buds, ha den största svårighet att på ett tillfredsställande sätt förklara.

Särskildt gäller detta flere förhållanden i insekternas lif. Vi vilja denna gång redogöra för ett sådant.

Då man undersöker rofsteklarnas i jorden gräfda bon, i hvilka de infört det af dem förlamade rofvet till näring åt sina larver, förvånas man öfver den olika näringsmängden i olika bon af samma art. Sålunda kan man i de redan färdigprovianterade och slutna bona af en *Philanthus* finna från två till sex förlamade bin, i bona af *Tachytes manticida* från tre till sexton fånggräshoppor *(Mantis)* och så vidare. Också beträffande de honing samlande steklarnas celler observerar man att såväl cellernas storlek som den i dem samlade näringsmängden är underkastad en betydande variation. Hos en del arter finnes i vissa celler ända till tre à fyra gånger mer näring än i andra.

Denna omständighet kan icke vara utan betydelse. Vi måste fråga oss: hvarpå beror denna olikhet uti den i de olika cellerna hopade näringsmängden?

Då man känner att stekelhanen enligt regeln är betydligt, ofta dubbelt, ja tre gånger mindre än honan, att det är denna senare som bygger bona, insamlar näringen med mera, hvaremot hanens enda värksamhet består i att tillbörligen kurtisera honan, så ligger den tanken

nära till hands, att den i hancellerna insamlade näringens mängd står i sammanhang med den omständigheten, huruvida i cellen blifvit lagdt ett han- eller hon-ägg, och erfarenheten bestyrker äfven denna förmodan. Uppsamlar och observerar man en stor mängd steklars bon, så finner man att ur de sparsamt provianterade cellerna utkläckas hanar, hvaremot honor utkomma ur de med riklig näring försedda. Sålunda gifva de puppkokonger af *Philanthus apivorus*, som finnas i celler, hvilka hyst blott två förlamade bin, alltid hanar, under det de med en större ration försedda gifva honor. Ur kokongerna i de celler af en *Tachytes*, i hvilka införts tre eller fyra fånggräshoppor, utkrypa endast hanar, hvaremot i de, hvilka försetts med dubbla eller tredubbla antalet af rofvet, endast honor utkläckas. De honing samlande arterna förhålla sig analogt. Såsom en allmän, af iakttagelsen bekräftad regel kan där för uppställas att hos de stekelarter, hvilkas båda kön äro hvarandra till storleken olika, de rymligare och rikligare försedda cellerna innesluta honlarver, under det de trängre, sparsammare provianterade härbärgera hanlarver.

Men nu framställer sig för oss en annan fråga, som berör de mest dunkla områden inom embryologin.

Huru kommer det sig väl att larven till exempel till en *Philanthus* af modern erhåller tre till fem bin, då den skall blifva en hona, och endast två, då den skall blifva en hane? Huru kommer det sig öfverhufvud att en stor mängd steklar, såväl rofsteklar som honingsamlande, i sina celler vet att hopa en större eller mindre mängd näring, alt efter det de af denna lefvande larverna skola blifva hon- eller han-djur?

Det är redan i och för sig egendomligt att modern har reda på den olika mängd näring, som är nödig för en larv af icke blott hennes eget kön, utan äfven af det andra könet. Men härtill kommer ännu den omständigheten, att näringsförrådet, rofvet likasom honingen, är samladt före äggläggningen och att det oaktadt näringens mängd är afpassad efter könet i ett ägg, hvilket ännu befinner sig inom moderns kropp!

Har då modern för hvarje gång reda på hvilket kön inneslutes i det ägg hon härnäst skall lägga?

Ingalunda, svarar helt säkert mången; saken är ganska enkel. Äggen ega ännu icke någon könsskilnad. Det är endast mängden näring som afgör det blifvande könet. Uppfödd med rikligare näring och i rymligare cell, blir larven en hona, med mindre näring däremot och i en trängre cell en hane. Modern konstruerar instinktmässigt här vidare, där trängre celler och nedlägger i de förra en större, i de senare en mindre näringsmängd, och äggets framtida utveckling betingas sedermera själfmant häraf. Man känner ju från honingsbiets naturalhistoria att larven till ett arbetsbi kan utvecklas till vise, blott den sättes i en drottningscell och uppfödes med förändrad näring.

Ja väl. Men arbetsbiet är endast en förkrympt hona, och ännu har man aldrig af larven till ett arbetsbi lyckats göra en drönare.

Men också direkta försök ådagalägga snart ohållbarheten af ofvan framstälda teori. Låtom oss inskrida och fördubbla eller tredubbla näringsmängden i de sparsamt provianterade cellerna samt å andra sidan ur de rikligt försedda borttaga en motsvarande mängd födoämnen. Då borde ju äggen i de förra gifva upphof åt honor, de i de senare åt hanar.

Men i värkligheten gestaltar sig saken icke så.

I de ursprungligen sparsamt provianterade cellerna, hvilkas näringsförråd nu blifvit genom vår tillhjälp starkt förökadt, utvecklas likväl endast hanar. Larven har ätit blott en del af förrådet och därefter inspunnit sig till puppa midt i den öfverflödiga näringen. I de celler åter, hvilkas ursprungligen rikliga näring förminskats, hafva larverna antingen dött eller ock hafva de spunnit kring sig små, svaga, genomskinliga, färglösa kokonger, i hvilka de sedermera gått sin slutliga undergång till möte.

Altså, den mer eller mindre rikliga näringsmängden förmår icke förändra den blifvande stekelns kön. Detta ligger redan implicite i själfva ägget. Ett närmare aktgifvande på vissa parasitsteklar och parasitiska skalbaggar ådagalägger detsamma. Många arter bland dessa lägga sina ägg i flere olika stekelarters bon, hvilkas värdar, alt efter den art de tillhöra, äro af mycket skiljaktig storlek och äfven bygga celler af mycket varierande utrymme

samt förse dessa med betydligt olika näringsmängd. Ur ett ägg, som en parasitstekel eller -skalbagge lagt i till exempel en stor biarts bo, uppstår då genom den rikliga näringen en hel jätte, i förhållande till den ättling, som framkommer ur ett annat af samma moder i en mindre biarts bo lagda ägg. Men det visar sig att af såväl jättar som dvärgar finnas både hanar och honor och att sålunda utrymmet och näringsmängden under larvtillståndet icke förmått utöfva den ringaste invärkan på den redan i ägget nedlagda könsbestämningen.

Alt fortfarande kvarstår således frågan: känner den insekthona, som bygger bo och samlar föda åt sin blifvande larv, på förhand det kön, som inrymmes i det ägg hon kommer att lägga? Det synes oss paradoxt. Men måhända är värkligheten dock än mer paradoxal.

II.

Denna intressanta fråga har på ett ganska omfattande sätt studerats af den franska insektbiologen J. H. Fabre.

För att bidraga till dess lösning insamlade han ett mycket stort antal stekelbon, dem han förvarade i sina rum. Särskildt vände han sin uppmärksamhet på biarterna af släktet *Osmia*. Dessa bin urhålka säf- och vassrör och afdela deras inre i en mängd på hvarandra följande, genom tvärväggar åtskilda kamrar. Kamrarna eller cellerna provianteras en efter en med honing och frömjöl, på hvilken näringsmassa biet sedan lägger sitt ägg, hvarefter cellen slutes och en ny med den förras lock såsom botten inredes och furageras. Fabre insamlade om hösten en hel mängd med bilarver befolkade rör, ur hvilka följande vår en myckenhet osmia-bin utkläcktes. Dessa fingo fritt flyga kring i rummen samt ut och in genom de alltid öppna fönstren. Emellertid försåg han sina rum med såväl nya vass- och säfrör som långa glasrör af en diameter motsvarande säfrörens. Det visade sig snart att bina från sina utflykter alltid återvände till det ställe, där de sett dagens ljus, och inom kort voro hans rum förvandlade till stora bikupor, i hvilka de fredliga bina surrade fram och

åter, ut och in genom fönstren, sprungo af och an på bord och hyllor, förrättade sin äktenskapliga kurtis och uppsökte lämpliga platser för byggandet af nya bon för den väntade afkomman. Snart nog hade bihonorna tagit alla såväl säf- som glas-rör i besittning och voro stadda i full sysselsättning med att afdela dessa i kamrar förmedels tvärväggar, förfärdigade af hopknådad bladmassa, och med att förse cellerna med honing och frömjöl, på hvilket förråd de slutligen lade sitt ägg. Hvarje hona tillegnade sig sitt särskilda rör.

Genom glasrörens väggar kunde Fabre noga följa med alt, som försiggick inne i cellerna. Hans uppmärksamhet väcktes genast af det egendomliga förhållande, att de kamrar eller celler, hvilka befunno sig mot rörens slutna bottenända voro betydligt längre och mycket rikligare provianterade än de, som lågo mot den ursprungligen öppna, ehuru numera af biet tillslutna mynningen. Senare, då larverna redan inspunnit sig i sina puppkokonger, undersökte han säfrören och fann äfven här samma förhållande ega rum. Han uttog då kokongerna ur säfrören och placerade dem i glasrör, hvilka han förmedels väggar af bomull afdelat i kamrar, till sin längd fullkomligt motsvarande dem, i hvilka hvarje bortflyttad kokong legat. På detta sätt kunde han bli i tillfälle att konstatera hvilket kön som utkläcktes i hvarje kammare, ty under det att det utkläckta biet mycket väl förstår att med sina käkar genombryta en vägg af trädmärg, kork eller sådan växtmassa, hvarmed cellerna af bina själfva tillslutas, och sålunda lätt kan komma ut i det fria och undandraga sig all vidare observation, kan det däremot icke bana sig väg genom en bomullsvägg, utan nödgas förblifva instängdt i sin cell.

Följande vår begynte Fabre sina observationer öfver de utkläckta binas kön och fann genom dessa det antagande bekräftadt, hvartill han redan a priori genom olikheten i cellernas storlek föranledts, nämligen att *Osmia*-arterna först lägga en serie hon-ägg och därpå afsluta äggläggningen med en serie han-ägg. Alla de stora cellerna i början af rören gåfvo honor, alla de trängre, emot mynningen belägna, hanar. Då dessa senare alltid utkläc-

kas icke så obetydligt tidigare än de förra, är hancellernas läge mot rörens mynning särdeles väl valdt.

Fabre har sedermera undersökt bon af flere rofsteklar, hvilka, likasom *Osmia*-arterna, utgräfva sina celler i en rad efter hvarandra, men icke proviantera dem med honing, utan med förlamade insekter: flugor (*Solenius fugat*), bladlöss (*Psen atratus*) och så vidare. Och han har äfven i dessa bon funnit hon-cellerna längst nere i röret, hancellerna närmast mynningen.

Vidare har han iakttagit olika arter murarebin (*Chalicodoma*), hvilka bygga sina af jordpartiklar hopmurade celler den ena bredvid den andra, bildande sålunda hvad vi kalla en cellkaka. Och han har funnit att honcellerna upptaga kakans centrum, hancellerna åter dess kanter. Då dessa senare själffallet äro af yngre datum än de förra, finner man häraf att äfven murarebina, likasom *Osmia*-arterna, begynna sin äggläggning med honägg och sluta den med hanägg, i det hvartdera könet bildar en af det andra fullkomligt oafbruten serie. Honcellernas omfång förhåller sig till hancellernas ungefär såsom 4 till 3.

Af dessa och flere andra liknande fakta kan man härleda den allmänna sats, att såväl rof- som de honingsamlande steklarna till en början producera en oafbruten serie honor och därpå en likaså oafbruten serie hanar, hvilkas celler äro trängre och försedda med en mindre riklig näringsmängd. Denna fördelning af könen öfverensstämmer med det längesedan kända förhållandet hos honingsbiet, hvilket hvarje år börjar sin äggläggning med en lång rad arbetare eller sterila honor och slutar den med en lång rad drönare eller hanar. Parallellismen låter fullfölja sig ända till cellernas areal och födoämnenas mängd. Ty de värkliga, könsmogna honorna, visarna, hafva ojämförligt mycket större larv-celler än hanarna och erhålla en långt ymnigare näring. Alt bestyrker sålunda att vi här befinna oss inför en allmängiltig lag.

Emellertid skola vi finna att vi med denna hafva kommit endast ett steg närmare sanningen och att det fenomen, hvarmed vi sysselsätta oss, är af ytterst inveckllad art.

III.

De bin, såväl murarebin som *Osmia*-arter, hvilka Fabre företrädesvis studerat, bygga långt ifrån alltid nya bon. Många individer åtnöja sig med att taga i besittning en föregående generations och iordningställa dem: *Osmia*-arterna inlogera sig till och med ofta i murarebiets och åtskilliga jordbins öfvergifna bon, i toma snäckskal, i springor på murar och i trädstubbar, med mera, i stället för att företaga sig det mödosamma arbetet att utgräfva den för cellbyggnaden erforderliga kanalen i säfarternas rör.

Då ett bi tager i besittning en gammal våning, finner det nästan alltid där lämningar af de forna bebyggarna. I några kamrar ligga lik af unga bin, hvilka dött, innan de genombrutit cellens lock, i andra finnas på ett eller annat sätt före sin utveckling omkomna puppor, i andra har den ursprungliga innebyggaren förtärts af parasiter, hvilka lämnat orörd en god del af upplagsnäringen. Ingen dylik cell användes af den senare generationens bin eller af till exempel *Osmia*-arterna. De annektera blott sådana i det närmaste toma kamrar, ur hvilka ett bi utkrupit. Ur dessa bortför det annekterande biet den gamla larv- och pupphuden, resterna af puppkokongen med mera och begynner, sedan cellen sålunda tillbörligen rengjorts, förse densamma med honing och frömjöl för sin afkomma.

Men ofta nog finner det endast fyra à fem, stundom blott två eller en enda sådan användbar cell i ett helt bo. Till den grad kan detta hafva varit angripet af parasiter. I samma bo kan det därför icke nedlägga en hel serie af ägg, såsom i ett nytt, utan äggläggningsserien måste naturligtvis afbrytas och fördelas på flere bon.

Om den lag, som gäller för äggläggningen i de nya bona, vore konstant, borde man i de gamla finna antingen uteslutande honor eller uteslutande hanar, alt efter som äggläggningen befunnit sig i sin förra eller i sin senare period. Närvaron af båda könen skulle då motsvara en öfvergångsepok från den ena perioden till den andra och borde jämförelsevis mycket sällan kunna konstateras.

Men så är ingalunda fallet i värkligheten. I de gamla bona af murarebiet, hvilka upptagits af en senare genera-

tion, finnas alltid både honor och hanar, och deras antal motsvarar antalet af de användbara hon- och hancellerna. I de gamla, i kakans midt belägna honcellerna finnas alltid honor, i de gamla hancellerna i dess omkrets alltid hanar.

Anmärkas bör att aldrig mer än en hona lägger ägg i ett och samma bo, och detta bo lämnar hon icke förr, än alla disponibla celler däri blifvit använda.

Då murarebiet från början uppmurar ett nytt bo, begynner det med dess midt och fortsätter därifrån åt alla sidor utåt. Boet är i det närmaste sfäriskt, och redan dess soliditet erfordrar att de midtersta cellerna skola vara större, de i omkretsen mindre. Då arbetet sålunda börjar med de centrala och slutar med de periferiska cellerna, faller det redan på grund häraf af sig själft att läggandet af de för de stora cellerna bestämda honäggen föregår läggandet af hanägg.

Men då biet annekterar ett gammalt, af en föregående generation förfärdigadt bo, befinner det sig i alldeles nya förhållanden. Vi vilja tänka oss att det tagit i besittning ett bo med blott en större och en mindre cell. Om det alltid vore tvunget att först lägga en serie honägg och sedan en serie hanägg, så skulle det icke kunna tillgodogöra sig mer än den ena af dessa två celler. Men erfarenheten visar att det provianterar båda och lägger i hvardera ägg, af hvilka det i den stora cellen ger upphof åt en hona, det i den mindre åt en hane.

Murarebiet äger sålunda förmåga att, då förhållandena så fordra, afdela den sammanhängande äggläggningsserien i blandade perioder, hvilkas beskaffenhet helt och hållet rättar sig efter de förhandenvarande omständigheterna.

Men för att biet i de gamla bona, om hvilka ofvan varit tal, skall kunna lägga hon- eller hanägg i öfverensstämmelse med antalet och vidden af de celler, hvilka det gäller att befolka, så måste det icke blott vara underkunnigt om könet hos det ägg det skall lägga, utan efter behag, det är efter de gifna förhållandenas fordringar, kunna bestämma äggens kön.

Med ledning af sina iakttagelser öfver murarebina

slöt Fabre att man kunde tvinga äfven osmian att på samma sätt afdela sin äggläggning i blandade perioder, om man erbjöd henne korta rör, tillräckliga endast för en mindre del af äggläggningen, i stället för de långa, hvilka upptogo hela serien och om hvilka nyss var tal. Och i själfva värket blefvo dessa korta tuber akstepterade med samma ifver som de långa. Än mer, utan undantag visade det sig att de celler, hvilka befunno sig mot deras botten, gåfvo upphof åt honor, under det äfven nu de mot mynningen belägna afgåfvo hanar.

Vi vilja nöja oss med att redogöra för ett exempel bland mängden af sådana. Fabre följde dag för dag ända från äggläggningens början till dess slut en osmia, hvilken han märkt med en fläck på torax. Från den första till den tionde maj inlogerade hon i det första glasröret sju ägg, hvilka gåfvo upphof åt honor, och ett ägg, af hvilket en hane uppstod, afslutande serien. Från den 10 till den 17 maj lade hon i det andra glasröret till en början tre honägg och därpå tre hanägg; från den 17 till den 25 maj i det tredje tre hon- och därefter två hanägg. Den 26 maj besökte hon det fjärde röret, men öfvergaf detta, antagligen på grund af dess altför stora vidd, sedan hon dock däri nedlagt ett honägg. Slutligen lades i det femte röret från den 26 till den 30 maj ägg till två honor och tre hanar. Således inalles tjugufem ägg, af hvilka sjutton honägg och åtta hanägg. Äggläggningen fortsattes från det ena röret till det andra och afbröts endast då väderleken nödvändigt fordrade det.

Osmian förhåller sig således inför de altför korta rören fullkomligt på samma sätt som murarebiet, då det annekterar ett gammalt bo. Hon kan fritt disponera öfver äggens kön alt efter bostadens fordringar. Och hon slutar hvar och en af de afbrutna serierna med ägg till hanar, hvilket kön alltid utkläckes ett par veckor före honorna och därför måste intaga cellseriens främre del. Då en osmia inreder åt sig ett öfvergifvet bo, tillhörande murarebiet, framträder hennes förmåga att sålunda bestämma öfver äggens kön än klarare, ty hon går här af och an, utan någon bestämd ordning, från en rymlig honcell i centern till en trång hancell i periferin och tvärtom, samt

inreder de lediga cellerna alt efter deras rymlighet till honkamrar eller hankamrar för sin afföda, eller ock afdelar hon en särdeles rymlig cell i två kamrar, den undre för ett hon-, den öfre för ett hanägg. Under sådana förhållanden är ej sällan den ursprungligen typiska, oafbrutna serien af honägg och därpå följande hanägg alldeles söndersplittrad i ett alternativt läggande af hvartdera slaget. Observationer öfver åtskilliga andra arter hafva ledt till alldeles liknande resultat.

IV.

Könsbestämningen för hvarje ägg är sålunda helt och hållet beroende af modern. Men på hvilket sätt sker denna könsbestämning?

En med insekternas inre byggnad obekant skall helt säkert tänka sig saken mycket enkel och lätt förklarad. Modern, menar han väl, har till sin disposition ett visst antal ägg, en del oåterkalleligen hon-, andra lika oåterkalleligen han-ägg, och hon eger förmåga att för hvarje äggläggning välja ett från den ena eller den andra gruppen. Valet bestämmes genom det rums beskaffenhet, hvilket det för hvarje gång gäller att befolka. Alt skulle då inskränka sig till ett med omdöme gjordt urval bland äggen och en i och för sig visserligen ganska märkelig kunskap om det för hvartdera könet nödiga näringsförrådet.

Men denna uppfattning måste öfvergifvas vid första blick på insekternas och nu särskildt binas honliga reproduktionsorgan. Dessa bestå nämligen af sex äggrör, något påminnande om fingrarna i en handske och belägna i två knippor, hvardera om tre rör, hvilka sedan utmynna i en gemensam utförsgång, äggledaren, genom hvilken de i rören inneslutna äggen passera ut till det fria. Hvart och ett af de sex rören innesluter en rad af ägg, fem sex till antalet, af hvilka de understa äro mer eller mindre utvecklade, de mellersta mindre långt hunna och de öfversta helt små; och det är fullkomligt omöjligt att ett ägg i serien kan byta plats med ett annat. Det understa, mognaste ägget

måste till först afgå. Tur om tur blir det understa ägget i hvart och ett af de sex rören det mognaste, sväller ofantligt upp och kan till och med stundom till sin volym täfla med hela den öfriga äggstocken. Dess aflägsnande är då omedelbart förestående; just detta ägg måste läggas på den samlade näringen, honingen eller rofvet, och modern kan omöjligen ersätta det med ett annat, ty intet annat är vid denna tid färdigt att träda in i äggledaren.

Har då modern någon egendomlig känsla af könet i det ägg, som sist utvecklas, och handlar hon på grund häraf vid byggandet eller valet af cell samt vid dennas förseende med föda?

De erfarenhetsrön, för hvilka vi i föregående afdelning redogjort, utesluta all tanke härpå. Tvärtom måste ägget af modern kunna erhålla sin könskaraktär under de sista timmarna af utvecklingen i äggstocken eller kanske under själfva passagen genom äggledaren, alt i enlighet med beskaffenheten af den vagga, i hvilken det nedlägges.

Om så värkligen förhåller sig, så borde man efter behag kunna tvinga biet att lägga hon- eller han-ägg, ja till och med att lägga ägg af uteslutande ettdera slaget genom att erbjuda djuret endast sådant material, som lämpar sig till celler för blott det ena könet. Sådana försök hafva äfven blifvit gjorda af Fabre med *Osmia tricornis.*

Till en början experimenterade han med glasrör, hvilka i sin öppna ända voro 8—11 millimeter vida, men längre in tvärt sammandrogos till en kaliber af blott 5—6 millimeter. Om osmian ville begagna dessa, måste hon begynna med att bygga han-celler och börja sin äggläggning tvärt emot det normala med hanägg.

Fabre använde 52 sådana rör. I omkring en tredjedel blef den bakre delen alls icke använd, emedan de honor, som antagit sig dessa rör, voro för stora för att kunna intränga i denna del. De tilltäpte helt enkelt ingången från den bakre till den främre delen och befolkade denna senare på normalt sätt.

Återstå ännu omkring fyratio rör, hvilka upptagits af bina. Den bakre delen af de flesta bland dem mätte 5—5$^1/_2$ millimeter i diameter, och alla dessa inneslöto i denna del hanar, ehuru blott en kort rad, en till fem. De-

ras vida del åter upptogs innerst af honor och emot mynningen af hanar. I de rör, hvilkas bakre del hade en sex millimeters diameter, funnos i denna del endast honor eller honor mot bottnen och hanar mot mynningen, och i den vidare, främre delen likaså till en början honor och därefter hanar.

I icke så få fall fann Fabre sålunda att äggläggningen, då omständigheterna så kräfva, tvärt emot det normala förhållandet kan börja med hanägg. Emellertid synes biet bibehålla en sträfvan att, såframt röret icke är altför trångt, bibehålla den för hanarnas tidigare utkläckning under vanliga förhållanden ändamålsenliga ordningen vid äggläggningen. Sålunda användes de bakre rören, med sex millimeters diameter, redan för honägg, ehuru de i dem utkläckta honorna måste bli nödvuxna. Att likväl i flere af dessa bakre rör hanägg efterföljde honäggen, ehuru å nyo i de rymligare därpå följande främre rören honägg vidtogo, hvarigenom hanarna i de bakre vid sin utkläckning hindrades att komma ut i det fria, berodde sannolikt, såsom Fabre anmärker, därpå, att biet betraktade rörets trånga bakre del såsom ett själfständigt rör, då det ju i den främre, vida delen kunde röra sig helt ledigt, nästan såsom ute i den fria luften. Det tillslöt också i de ofvan åsyftade fallen den bakre delen icke med en tunn cellvägg, utan med den tjocka propp, hvarmed hvarje afslutad cellserie tilltäppes.

Då man nu kunnat förmå bina att begynna sin äggläggning med han-ägg, så borde det, resonnerade Fabre, icke vara omöjligt att tvinga dem att lägga uteslutande sådana. Fabre begynte med att erbjuda dem endast rör af ringa diameter. Men dessa glasrör föllo icke i längden bina i smaken; de inredde i dem blott en till högst fem celler och lämnade dem sedan, antagligen emedan arbetet i dem var obekvämt. Då biet nämligen skulle nedlägga honing i cellen, måste det gå in med hufvudet förut och uppkasta honingen, men då det därpå skulle afbörda sig sin pollenmassa, måste det först gå baklänges ut hela den långa vägen till mynningen, vända sig där och baklänges anträda samma färd in till cellen.

Då Fabre funnit detta, tog han sin tillflykt till gamla

öfvergifna bon af murarebiet, hvilka, såsom vi förut omnämt, äfven de annekteras af osmian. Vi hafva redan beskrifvit dessa bon med deras bredvid hvarandra kaklikt lagrade celler, de större honcellerna i midten, de mindre hancellerna i kanterna. Fabre förminskade nu de i bona befintliga honcellernas volym därhän, att denna icke öfversteg hancellernas, och erbjöd sådana bon åt Osmian. Och resultatet motsvarade alldeles hans förväntningar. I ett bo med 14 celler, i hvilket han förminskat alla celler, utom två honceller, befunnos blott dessa gifva *Osmia*-honor, alla de öfriga, såväl hancellerna som de förminskade honcellerna, hanar. Ett bo med femton celler, alla förminskade, frambringade idel hanar, och så vidare.

Fabre företog ytterligare försök med att erbjuda Osmian de toma skalen af en trädgårdssnäcka, *Helix caespitum,* hvilkens spiraler hade en vidd, knapt större än den, som motsvarade biets hanceller. Den sista, bredare vindningen kunde icke rymma annat än tappen, hvarmed cellserien slutes. I snäckskalen fans för öfrigt plats för två à tre celler, alt efter skalens storlek.

De aksepterades med begärlighet af bina. Fabre följde nu hvart och ett af dessa, sedan han „märkt“ dem, ända från äggläggningens början till dess slut. Och resultatet blef nästan uteslutande hanar. Blott här och där, i de största snäckorna, en enstaka hona. I ett fall fans biets afkomma inlogerad i fjorton celler, tolf hanceller, två honceller, hvilka i kronologisk ordning voro den sjunde och trettonde; i ett annat voro sex snäckor befolkade med en familj af tretton bin, tio hanar, tre honor, i ordningen den tredje, fjärde och femte; i ett tredje åter bestod familjen af hela tjugusex individer, inlogerade i tolf snäckor, och bland alla dessa endast en hona, den sjuttonde i ordningen.

Två fakta stå sålunda fast såsom resultat af dessa försök: osmian kan, om så fordras, helt och hållet svänga om den typiska äggläggningsordningen och begynna med hanägg, och dessa senare kunna under vissa omständigheter till och med fullkomligt uttränga honäggen. Svårare, om ej omöjligt blir det däremot att förmå biet att lägga endast honägg. Det kan nämligen efter behag i rymligare rör bygga smärre celler genom att göra väggarna tjockare

och längden mindre, och i sådana rör erhåller man därför alltid båda slagen af celler, hanceller följande på honcellerna.

V.

På samma sätt förhålla sig väl äfven många rofsteklar och öfver hufvud alla insektarter, hvilkas kön äro af olika storlek och hvilkas hon- och hanlarver fordra olika stor näringsmängd. Också här måste modern kunna förut bestämma könet hos det ägg hon skall lägga, så att hvarje larv må erhålla en lämplig mängd näring.

Det kan icke nekas att detta är ett af de märkvärdigaste resultat, till hvilka den nyaste insektbiologin kommit, på samma gång det berör ett af de dunklaste områdena inom embryologin.

Vi hafva redan framhållit det egendomliga i den omständigheten, att insekthonan på förhand känner den näringsmängd, som är nödig för såväl den blifvande honans, som äfven hanens utveckling och tillväxt under larvperioden. Men än besynnerligare är det att hon, då nu boet och näringen äro för handen, skall kunna i så godt som ett enda ögonblick gifva ägget just det kön, som alt efter förhållandena tyckes lämpligast.

På hvilket sätt detta sker är och skall måhända alltid förblifva en olöst gåta.

Kändt är att till exempel getingarna till en början lägga honägg och sedermera hanägg. Några tyska författare hafva därför antagit att alla äggen ursprungligen hafva hankaraktär, men att de först då de vid sin gång genom äggledaren komma i beröring med hanens i honans sädesbehållare förvarade sperma blifva honägg. De ägg, hvilka läggas först då sädesförrådet redan tagit slut, skulle däremot gifva upphof åt hanar. Denna sats har sedan beträffande binas vise drifvits ända därhän, att hon skulle hafva förmåga att då hon vill lägga drönareägg, förmedels vissa små muskler tillsluta mynningen af sädesgömmet vid äggens färd genom äggledaren.

Honäggen skulle med andra ord vara de ensamt befruktade, hanäggen obefruktade.

Denna teori, som, om än med någon reservation, upptagits af till och med klassiska författare, har alltid af flere skäl förefallit mig föga sannolik. Fabre har nu upprepade gånger gjort en observation, hvilken synes ensam för sig i stånd att kullkasta den.

Han har nämligen icke så sällan hos *Osmia tricornis* funnit att de sista äggen inom hela serien alls icke utvecklats, utan torkat bort, ehuru de, då de lades, icke visade något särskildt sjukligt utseende och fastän de celler och det näringsförråd, som omgåfvo dem, voro fullt normala. Stundom afslutades äggläggningen med tre eller fyra, stundom med ett eller två sådana sterila ägg, men ofta voro alla äggen fertila.

Hvarför hafva dessa mot slutet lagda ägg icke utbildats, utan borttorkat? Svaret ligger nära till hands, synes det. De hafva icke befruktats. Sperman i sädesgömmet hade vid deras passage genom äggledaren redan tagit slut. På samma sätt förgås hvarje animaliskt eller vegetabiliskt frö, som icke erhållit det lifgifvande dopet. Men om de obefruktade äggen dö bort, äro de, hvilka gifva upphof åt hanar, likaväl som honäggen befruktade.

Det återstår då blott att antaga att moderdjuret för hvarje bestämdt fall kan låta sperman i ett visst ögonblick just så invärka på ägget, att detta ger upphof till antingen en hona eller en hane, eller också att denna, såsom det synes, nästan momentana invärkan från moderns sida eger rum på något annat sätt, hvarom vi åtminstone icke ännu kunna göra oss någon föreställning.

Med denna fråga stå vi i sanning åtminstone på gränsen till det olösbara. Men den gör oss tillika bekanta med en af de märkvärdigaste gåtorna inom biologin, och jag har därför trott att ett kortfattadt referat däraf borde kunna räkna intresserade läsare äfven bland dem, hvilka icke äro fackmän eller särskildt bevandrade i naturalhistorien, men dock finna ett nöje i att följa med den vetenskapliga forskningens resultat äfven på detta område, som så ofta öfverraskar oss med de sällsammaste och mest oväntade nyheter.

O. M. Reuter.

Göran Magnus Sprengtporten och Mikael Speranski 1809.

Den spänning, som rådde mellan Göran Sprengtporten och befälhafvaren för de ryska trupperna i Finland, general Bogdan von Knorring, har ansetts såsom en hufvudorsak till den förres afgång från generalguvernörsämbetet i Finland. En tvist mellan de båda herrarna om ämbetsvåning i Åbo framhålles särskildt i en med märket Y. K. undertecknad artikel i Biografinen nimikirja. Men von Knorring var icke den enda bland de höga ryska funktionärerna, med hvilken Sprengtporten råkade i delo. Af några bref, som finnas bland de från ministerstatssekreteriatet i S:t Petersburg till finska statsarkivet öfverlämnade handlingarna, framgår att en misshällighet rådde äfven mellan Sprengtporten och den på denna tid i Ryssland nästan allsmäktiga rikssekreteraren Mikaël Speranski, som sedan början af 1806 handhade föredragningen af finska ärenden inför kejsaren. Det var närmast denna missämja som föranledde Sprengtporten att begära afsked från det värf, som han med glad tillfredsställelse ett halft år tidigare emottagit. De till frågan hörande brefven äro såväl med afseende därå, som emedan de belysa Speranskis uppfattning af Finlands konstitutionella ställning, af intresse.

Såsom bekant kallade Speranski genom bref af den $\frac{17}{29}$ mars 1809 biskopen i Åbo, Jakob Tengström, till ordförande i en komité, som skulle utarbeta förslag till ett reglemente för den blifvande finska regeringskonseljen. Komitén fullgjorde i Borgå, samtidigt med Borgå landtdag, sitt uppdrag, hvarvid ett af M. Calonius utarbetadt projekt lades till grund. Denna komité var emellertid icke Sprengtporten i smaken, och särskildt fann han sig stött af att Tengström blifvit utsedd till dess ordförande, hvilken plats bort tillkomma honom själf. Han dröjde icke att i ett på franska affattadt bref, dateradt Borgå den $\frac{30 \text{ mars}}{11 \text{ april}}$ 1809,

för Speranski tillkännagifva sitt missnöje. Vi återgifva brefvets hufvuddel, som handlar om denna sak, i svensk öfversättning:

Det är för att för E. E. tillkännagifva min ankomst hit andra dagen efter H. K. M:s afresa från denna stad, som jag har äran att tillskrifva Eder äfvensom för att underrätta Eder om hvad därefter inträffat vid landtdagen.

Jag har vid ankomsten hit förnummit att en komité bildats för att organisera ett centralt tribunal, hvars grunder, under namn af en regeringskomité, redan blifvit faststälda i den instruktion, som blifvit mig gifven för min förvaltning, och att biskopen i Åbo blifvit utsedd att framlägga ett organisationsförslag för detta tribunal i samarbete med herrar Mannerheim, Gyllenstolpe, Gadolin och Rehbinder, med hvilka herr Calonius blifvit adjungerad.

Det är min skyldighet att för Eder, M. H., framhålla, att detta ärende, såsom Eder är välbekant, redan blifvit hänskjutet till min behandling genom art. 2 af den instruktion, som H. K. M. har behagat godkänna, på grund hvaraf ordförandeskapet i en sådan komité var mig rätteligen förbehållet, såsom den person, som genom sitt ämbete, och jag vågar ännu säga, genom sitt nit är mest i stånd att leda dess arbeten [1]).

Jag tillstår, M. H., att jag därför icke kunde vänta mig att se någon åtgärd vidtagen i detta afseende utan min vetskap, detta så mycket mindre, som det förtroende H. M. Kejsaren så nådigt tillkännagifvit mig i sitt första bref var mig en säker garanti. Jag har därför i denna punkt blott att beklaga mig öfver den förändring i grundsatser, som försiggått utan att man behagat därom på förhand underrätta mig, och öfver valet till president för denna komité af en prästman, som, ehuru rik på insikter och nit att göra det bästa, likväl på grund af själfva sitt stånd icke kan äga den kännedom och erfarenhet, som äro nödvändiga i ett värf, hvars alla detaljer höra till den civila och militära administrationen och som just därigenom omedelbart hör under en generalguvernörs inflytande.

Hvad mig själf angår, skall jag, alltid van att tala en soldats språk, hvars begär att väl fullgöra sina plikter är hans enda äregirighet, icke för Eder dölja att jag icke väntade mig att efter alt hvad jag gjort röna denna nedsättande behandling

---

[1]) Sprengtporten syftar här på andra punkten i „Projet de l'institution provisoire du gouvernement de Finlande", som lyder: „Ce comité sera composé de 12 membres, choisis dans la nation, moitié dans l'ordre Equestre, moitié parmi les autres ordres de l'état sous la présidence du Gouverneur-General. — L'état de la Chancellerie du Comité et la fonction de chaque Employé seront exposés par le Général Sprengtporten suivant les besoins locales du pays". Se Sprengtportens korrespondens såsom generalguvernör, utg. af Finska historiska samfundet.

och att blifva bragt till overksamhet i en sak, som så nära rör hedern af mitt ämbete, hvari min ständiga afsikt är att ådagalägga min uthållande hängifvenhet att framgångsrikt tjäna min suverän och bereda mina medborgares välgång. Om H. M., illa underrättad om mitt nit, ett ögonblick kunnat tvifla på mina värkliga motiv, då han återtagit ett förtroende, som han hittils så ädelmodigt satt till min person, skall jag underkasta mig mitt öde med underdånig resignation och skall bygga mitt lugn på vissheten att utan förebråelser hafva tillryggalagt en lång bana[1]).

Se där, M. H., hvad min känslighet vid detta tillfälle gör till en plikt för mig att underställa min höga suveräns afgörande; icke tviflande på att han värdes göra mina känslor rättvisa, likasom jag icke önskar annat än att rätta mig efter hans högsta vilja. Väntande att få veta hvilken den roll skall vara, som jag här bör spela, sysselsätter jag mig med att meddela de deputerade de upplysningar, som de hos mig söka för fullföljandet af sitt arbete.

Bland de upplysningar man begärt af mig äro flere väsentligt nödvändiga, men de flesta röra småsaker, som icke kunna tjäna till något. Jag skall meddela dem, medan jag, så mycket på mig beror, vakar öfver en säker, redig och klar gångföratt det mål, som vi söka att vinna, må nås[2]). —

Slutet af brefvet angår några administrativa ärenden. Speranski var säkert icke van att emottaga i sådan ton hållna skrifvelser. Men han lät icke skrämma sig genom Sprengtportens hot att begära afsked, isynnerhet som kejsaren icke gaf denne något stöd. Han svarade i artiga, men afvisande ordalag. Tillika tog han sig af de sist anförda satserna i Sprengtportens bref anledning att beröra dennes förhållande till landtdagens arbeten. Sprengtporten hade, i syfte att leda landtdagen, dels genom ett i ridderskapet och adeln inlämnadt memorial, dels äfven på annat sätt sökt göra sin myndighet gentemot ständerna gällande, försök som af dessa blifvit med indignation tillbakavisade. I denna fråga håller Speranski på ständernas rätt och riktar därvid indirekt mot Sprengtporten en

[1]) Detta ställe lyder i originaltexten sålunda: „Si S. M. mal informée de mon zèle a pu un instant douter de mes véritables motifs en retirant une confiance, qu'Elle a daigné si généreusement placer jusqu'ici dans ma personne, je subirai mon sort avec une résignation soumise, et j'établirai mon repos sur la certitude d'avoir rempli une longue carrière sans reproches.

[2]) I originaltexten: „je les accorderai en surveillant autant qu'il est de ma compétence une marche simple, nette et claire pour parvenir au but que nous cherchons à établir".

förebråelse, som djupt torde sårat den känsliga mannen. Speranskis på franska affattade märkliga bref är i öfversättning af följande lydelse:

Till H. Excellens Sprengtporten.

H. Drevnovskj har öfverlämnat mig det bref, som E. E. har gjort mig äran att tillskrifva mig, dateradt den 30 mars. Dess innehåll ålägger mig att gifva Eder de nödvändiga upplysningarna om upprättandet af komitén för organisation af den administrativa myndigheten. En enkel framställning af det faktiska förhållandet skall, tror jag, vara tillräcklig att ur ert sinne utplåna alt slags fördom, hvaraf jag trott mig märka några spår i ert bref.

I skolen utan tvifvel, min general, erinra Eder att jag enligt kejsarens befallning har haft äran att hos Eder i ert hus i staden Borgå uppläsa de artiklar, som voro bestämda till föremål för landtdagens öfverläggningar. En af dessa artiklar gälde upprättandet af ett högsta tribunal. Kejsaren underrättade ständerna om att han redan befalt att organisationen af detta tribunal skulle blifva föremål för särskildt arbete och att han hade för afsikt att, då detta blifvit slutfördt, öfverlämna det åt landtdagen för att däröfver inhämta dess yttrande. I frågaden mig då åt hvem detta arbete hade uppdragits, och jag skyndade mig att underrätta Eder om att H. M:s afsikt var att tillsätta en kommission ad hoc, som skulle handlägga detta ärende och underställa sitt projekt H. M:s bepröfvande. I icke blott godkänden denna idé, utan gåfven äfven, då de personer, som voro bestämda att utgöra komitén, uppräknades, lifligt ert bifall i afseende å biskopen tillkänna. Det är således med er fullständiga vetskap och ert motiverade bifall som grunden till denna komité blifvit lagd. Det följande har endast varit en följd och vidare utveckling af denna början, en utveckling för öfrigt, hvarom jag haft äran att i detalj underrätta Eder i Abo, då det var fråga om att låta herr Calonius biträda densamma.

Denna tillfälliga och af stundens behof framkallade institution, som upprättats på sätt och vis enligt edra rådslag och under edert hägn, gör för öfrigt på intet sätt intrång på den myndighet, som är Eder anförtrodd, eller det förtroende, som H. M. alltid visat Eder.

I det bref, som jag i detta ämne skref till biskopen på H. K. M:s befallning, var fastställdt att generalguvernören skulle vara president för det högsta tribunalet. Vare sig att första utkastet till organisationen utgår från E. E. eller från en speciell kommission, skall resultatet blifva nära nog detsamma, emedan det i ena likasom i andra fallet icke skall realiseras, förrän det blifvit motiveradt genom edert yttrande och godkändt af H. M. Den enda skilnad, som man kan finna mellan dessa två

arbetssätt, är att arbetet, om det ledes af en kommission, sammansatt af medlemmar från landtdagen, skall i denna församling medföra en karaktär af förtroende och popularité i vida mer prononcerad grad, hvarför dess samtycke skall vara så mycket säkrare.

Se här, min general, de detaljer, som jag trott mig böra meddela Eder angående denna tillfälliga kommission. Jag är säker på att I, då I betrakten densamma från dess sanna synpunkt, däri skolen återfinna samma anda af ordning och grundsatser, i hvilken edra föregående instruktioner blifvit affattade.

I samband med dessa detaljer tror jag mig böra för E. E. utveckla denna angelägenhets vidare förlopp. Herr baron Rehbinder har i uppdrag att till H. K. M. framlämna organisationsförslaget, så snart det blifvit fullbordadt af komitén, och förrän något definitivt beslut blifvit fattadt därom här, skall det sändas Eder från Petersburg genom en express-order från H. K. M. för eder granskning och för afgifvande af edert yttrande. Sedan det nått denna mognad och på förhand vunnit kejsarens bifall, skall det sändas till ständerna för att deras definitiva yttrande må inhämtas enligt det löfte, som i de till öfverläggning framlagda artiklarna afgafs.

Det återstår för mig, min general, att meddela mig med Eder om en fråga, som är angifven i ert bref och hänför sig till inflytandet af edra råd på landtdagens öfverläggningar. E. E. skall utan tvifvel erinra sig att denna fråga redan blifvit afgjord vid tiden för edert sista arbete med H. K. M. i hans kabinett i Åbo. H. M. har då värdigats tillkännagifva Eder att hans afsikt var att lämna åt ständerna all frihet i deras öfverläggningar. Denna bestämning utesluter visserligen icke de rådslag, som I skullen vara i tillfälle att gifva dem, *om de begärt sådana af Eder;* men jag tror icke att man bör störa dem genom ett intryck af myndighet och öfvervakande, ej häller att det är öfverensstämmande med Kejsarens synpunkter att gifva sig skenet af att leda dem. I veten, min general, att ständerfriheten och i synnerhet en frihet, som håller på att födas, är mycket misstänksam och fordrar omsorger och en ömsint vård. Någon gång skrämmer skuggan af myndighet, och det är säkert icke för det närvarande lämpligt att framkalla denna misstanke, då det endast gäller att stärka och befästa förtroendet. Dessa sanningar skola säkert icke undgå ert vanliga skarpsinne, och H. M. är fullt öfvertygad om att de fullständigt skola fattas och följas med det säkra omdöme, som karaktäriserar Eder[1]).

[1]) I originaltexten: „S. M. a daigné vous notifier alors que son intention étoit de laisser aux états toute la liberté dans leurs délibérations. Cette décision n'exclut certainemant pas les conseils que vous seriez dans le cas de leur donner, *s'ils vous en avoient demandés:* mais je ne crois pas qu'il faille les gêner par un sentiment d'autorité et surveillance ni qu'il soit conforme aux vues de l'Empereur d'avoir l'air de les guider. Vous savez,

Hvad beträffar de upplysningar, som ständerna skola finna anledning att begära om några angelägenheter hörande till den nuvarande förvaltningen, är det tillbörligt att de däri adressera sig till E. E., detta så mycket hällre, som det ju vore svårt och olämpligt att välja ett annat förfaringssätt.

Jag har äran att vara —

Speranski.

Speranskis yttrande om ständernas frihet, hedrande för honom och ovanligt i en rysk statsmans mun, var fullkomligt stridande mot Sprengtportens uppfattningssätt. Mannerheim uppgaf sedermera att Sprengtportens konflikter med ständerna varit orsak till hans afskedande [1]). Och i själfva värket dröjde han icke att i bref till krigsministern, grefve Araktschejeff, dateradt Borgå den $\frac{4}{16}$ maj 1809, anhålla om afsked. Han anför här såsom skäl till sin begäran sin genom ett mödosamt och hans krafter öfverstigande arbete försvagade hälsa, som ytterligare skadats genom sorgen öfver hans enda sons död. Han skulle visserligen önskat att förblifva i sitt ämbete till landtdagens slut för att se det arbete för landets civila administration, som han och krigsministern utfört, befästas, hvilket borde vara hufvudföremålet för landtdagens öfverläggningar, men då det ringa förtroende man visade honom icke lämnade honom hopp om att vara till stor nytta, återstod för honom intet annat än att så snart som möjligt bereda sig en hvila, som var så nödvändig för hans ålder och lugn [2]). Han begär en lifstidspension för egen räkning och ett litet

---

mon général, que la liberté des états et surtout une liberté renoissante est très ombrageuse et demande de soins et une culture délicate. Quelque fois l'ombre de l'autorité l'effarouche et ce n'est certainement pas le cas à présent de lui donner cet ombrage lorsqu'il ne s'agit que de la rassurer et de consolider sa confiance. Ces vérités n'échapperont certainement pas à votre sagacité habituelle et S. M. reste pleinement persuadée qu'elles seront parfaitement saisies et suivies avec cette justesse de l'esprit qui vous caractérise".

[1]) R. Castrén, Skildringar ur Finlands nyare historia, sid. 225.

[2]) I originaltexten: „j'aurais sans doute desiré de rester dans les affaires jusqu'à la fin de la Diète, pour voir se consolider notre ouvrage, que nous avons conjointement établi pour l'administration civile de ce pays et qui devroit être le but principal des délibérations de la diète, mais le peu de confiance qu'on me témoigne à cet égard, ne me laissant pas espérer de pouvoir être d'une grande utilité, il ne me reste d'autre partie á prendre qu'á me procurer le plûtôt le mieux un repos si nécessaire á mon âge et á ma tranquillité".

gods i Ryssland såsom tillflyktsort för sin hustru efter sin död. Om sin egen värksamhet under de sista åren yttrar sig den intill slutet stolta mannen i följande ordalag: „Under dessa två sista tjänsteår, då jag med den största följdriktighet och nit arbetat på Finlands, min födelsebygds, förening med Ryssland, mitt adopterade fädernesland, har jag visserligen icke, likasom många andra, haft lyckan att mottaga det obetydligaste bevis på tillfredställelse, men jag medför icke dess mindre ett det mest smickrande, att hafva sett mina grundsatser, såväl för eröfringen af denna provins som för dess förvaltning, med välvilja upptagna, adopterade och fullföljda med en framgång, som gifver åt mina sista dagar en ljuf glädje [1])“.

Redan den $\frac{5}{17}$ juni bifölls Sprengtportens afskedsansökan af kejsaren i nådiga ordalag och med beviljande af betydliga pekuniära förmåner. Han tackade i en skrifvelse af den $\frac{9}{21}$ juni, hvilken är anmärkningsvärd därigenom, att den innehåller ett nytt förslag till ordnande af Finlands högsta styrelse. Regeringskonseljen kunde, enligt Sprengtportens mening, hafva sitt säte i Finland, såsom afsedt varit, endast så länge den stode under inflytande af en infödd generalguvernör. Numera, då Barclay de Tolly blifvit utnämd till generalguvernör, borde generalguvernörens myndighet likställas med de militära guvernörernas i Ryssland, medan däremot regeringskonseljen skulle förläggas till S:t Petersburg för att invid kejsarens person och under hans ögon samt under ledning af en inom finska nationen vald president handhafva landets civila ärenden [2]). Detta projekt, som i sina konsekvenser förmodligen skulle blifvit föga lyckobringande, ledde icke till någon påföljd;

---

[1]) I originaltexten: „Si pendant ces deux années dernières de mon service, que j'ai travaillé avec le plus de suite et de zèle á la réunion de la Finlande, ma patrie natale, avec la Russie, ma patrie adoptive, je n'ai pas eu le bonheur, comme tant d'autres, d'obtenir la plus legère marque de satisfaction, j'emporte néanmoins avec moi une des plus flatteuses, d'avoir vu mes principes, autant pour la conquête de cette province que pour son administration civile, accueillis avec bonté, adoptés et suivis d'un succés qui repand une douce joie sur mes derniers jours“.

[2]) Sprengtporten råder kejsaren: „à fixer près de votre personne le conseil de Régence destiné à siéger en Finlande, mais qui ne pourra convenir qu'autant qu'il peut se trouver sous l'influence d'un gouverneur gé-

Sprengtporten kunde icke mera göra sin röst gällande i finska angelägenheter.

Så slutades Sprengtportens politiska bana. Ännu i det sista hade hersklystnaden och misstänksamheten varit de stötestenar, mot hvilka den annars rikt begåfvade mannen strandade, då han sökte leda Finlands öden.

M. G. Schybergson.

En hihulitpredikant.

Ett kapitel ur en längre berättelse af

Jac. Ahrenberg.

Vammeljoki är ett litet, obetydligt rinnande vatten, men just innan hon når hafvet, sväller hon till i bredd och djup och bryter med kraft genom de sista branta och höga utlöparna af Äyräpäänselkä. Vammeljoki bildar här en lång, i strömfåran djup fjord, krökt i form af ett horn. På hvardera sidan om flodmynningen ser man på de höga stränderna vackra villor, inbäddade i en frisk och rik grönska. När man från Vammelsuu, så heter fjorden vid åns utlopp, reser åt sydost längs den väl underhållna chaussén, följer man på en sträcka af tio till tolf verst hafskusten på femhundra till par tusen stegs afstånd. På denna riviera ligger den af petersburgarna omtyckta villastaden och badorten Terijoki, belägen par verst från stationen med samma namn. Mellan hafvet och chaussén är marken delad i små lotter, hvilkas ägare uppfört villa vid villa, af

---

néral natif du pays. — — D'aprés ce principe le gouverneur général ne sera revêtu d'autre autorité qu'en conformité avec les gouverneurs militaires dans le reste de la Russie, et le conseil, sous la présidence d'un chef choisi dans la nation finnoise, régira sous vos yeux tout ce qui est du ressort de la partie civile du pays“.

hvilka de flesta äro bygda i den bizarra trästil, som under namn af den ryska hämtat en stor del af sina prydnader bland annat från de finska folkstammarnas broderi- och väfnadsmönster. Där finner man hakkorset, dubbelkorset, rutan och stjärnan, med ett ord alla de former, som en gång under bronsåldern och därförinnan varit de flesta folkslags gemensamma prydnadsskatt. Också på andra sidan vägen äro villor uppförda, men tils vidare hvarken i den mängd eller med samma lyx som nybyggnaderna vid hafvet. Ty alla dessa villor äro nybyggnader. För tio år sedan växte strandhafren i ostörd yppighet i sanden vid hafsbandet, och kråkriset frodades uppe bland tallarna. Orrtupparna utförde sina riddarspel på de små öppna platser skogshygget bildat, och mellan slån och ormbunkar jagade snoken ödlor och möss. Nu resa sig här väl hundra eleganta villor jämte casino eller värdshus. Ja till och med en liten sommarteater har uppstått och bjuder till att öka trefnaden på orten. Men Terijokis största behag och skönhet äro hafvet och hafsstranden, denna praktfulla hafsstrand, fri från klippor och skärgård, som, långsluttande och finsandad, sträcker sig ned mot Finska viken och sedan till en bredd af några hundra famnar följer hafsytan åt på några alnars djup, innan den, bråddjup och brant, stupar ned mot Finska vikens botten. Det är således en äkta badstrand, sådan som den vid Ostende och Trouville. Utsikten från strandbrädden är hänförande. Söderut synes det på torn rika Kronstadt, likt en silhouett mot den opalfärgade himlen, och där bakom en fin, rökfärgad strimma: det är Ingermanland. Norrut svänger sig den sandiga falaisen i en behaglig kurva mot hafsudden, där Vammelsuu tullbevakningsplats ligger enstaka, ytterst ute, som en mås i bränningarna. I väster hafvet, aldrig sig likt, alltid nytt, än blankskimrande som flytande metall, än i vågor och fräs.

Det är den vidaste horisont du kan se från Finlands fastaland. Utan hinder af skär eller holmar kan du härifrån mellan Nargö och Estland segla i rak linje till Östergötlands rika kust.

Nu var stranden öde, villorna voro toma, fönster och dörrar tillbommade. Det vilda vinet kring verandorna var höljdt i halm och bastmattor; kaprifoliet låg gömdt under

granris och snö, drömmande om sommarvind och fågelsång, om solljus och kvafva julidagar. Rosenhäckarna stodo törnströdda, med ombundna stänglar. Men när sommaren kommer och Petersburgs vackra värld under de höga, susande furorna breder ut sin påfågelstjärt i tyll och foulard, lätt som spindelväf, kattun, brokigt som meissenporslin, med japanska parasoller, granna som jättetulpaner, pittoreska Trouville-hattar och jockeykostymer; när finhylta, brunögda kvinnor och smärta, välväxta unga män vandra på de omsorgsfullt krattade gångarna och de glesa gräsmattorna, då ger det vilda vinet skugga, kaprifoliet sina ljufvaste dofter, och den vilda rosen prålar i sin skönaste fägring. Men till dess var det långt ännu, ty nu var det tidigt på våren, så tidigt, att icke ens lärkan hörts.

Isen låg ännu, då unga Tobias Pullinen kom hit med sin häst för att söka arbete. Och arbete fans här mest vintern om, ty mer än en villa växte upp i snön vid hafsstranden eller vid landsvägen. Där fans alltid för en duglig karl och en uthållig häst tillfälle till förtjänst genom transport af virke, sten och annat byggnadsmaterial. Den villabyggnad (eller datscha, som de kallas i trakten) vid hvilken Tobias fick arbete, var belägen nära Vammelsuu på en hög backe, därifrån man hade en vidsträckt utsikt öfver det nu tillfrusna hafvet. Bland arbetarena vid bygget fans en timmerman, som uppgaf sig heta Adam och därtill bar det grant klingande namnet Pihlhjerta, antagligen en ättling af en gammal adlig familj.[1]) Det var en underlig, inbunden natur, sådana man icke finner många i denna del af landet. Han var för det mesta tystlåten, icke egentligen emedan detta skulle legat i hans lynne, utan emedan hela hans själ var upptagen af en enda fråga — den religiösa. En uppmärksam iakttagare kunde se att han äfven under arbetet ofta med sina tankar var fjärran från det ställe, där hans händer sysslade. Han hängaf sig åt de mest spetsfundiga religiösa spörsmål, och tog någon upp en fråga, som berörde detta område, då kunde Adam Pihlhjerta tala, ja tala så, att den feta gästgifvaren, hos hvil-

[1]) Flere sådana adliga släkter, som återgått till det stora obemärkta, finnas i sydöstra delen af vårt land; vi nämna Pihlhjerta, Fingerros, Falkenberg, Husgafvel, Brandstake m. fl.

ken han bodde, hans vattusiktiga hustru och deras runda, röda dotter Kaisu, som alla tre hade en öfverdrifven svada, alldeles förskräckta drogo sig undan. Adam hade strukit omkring i världen; i Petersburg hade han hört metodister, i Västerbotten laestadianer, i Vasa och Lohteå hihuliter. Alla dessa sekter, som genom att tilltala människans känsla uppskaka hela nervsystemet för att åstadkomma väckelse, hafva ett ofantligt välde öfver naiva naturer. Också hade Adam ända i det innersta af sin själ gripits af deras läror. Väckelsen hade vid ett bönemöte kommit öfver honom med en sådan andans hemsökelse, att han i öfvermåttet af sin sinnesrörelse ropat till bröderna: jag ser Gud i hans salighet. Fradgan hade stått om hans mun, och sanslös hade han blifvit buren ur rummet. Sedermera hade han hos de älsta bland hihuliterna gjort sina läroår, studerat Laestadii postilla och af bibeln i synnerhet det gamla testamentets profeter och uppenbarelseboken. Af naturen begåfvad med skarpt förstånd, rik fantasi och känsla, hade han snart nog svingat sig upp till den förnämsta bland sektens predikanter. Som brödernas utskickade och apostel hade han dragit ut, hållit bönemöten, förlåtit syndare och genom händers påläggning ingjutit den heliga anda i flere hundra ifriga neofyter. Med denna apostel fick Tobias dela bostad i ett litet rum invid drängstugan, fullbehängdt med jakt- och fiskeredskap, med nät och rysjor, mjärdar för näjonögon, smala och fina, liknande champagnebuteljer, och vettar. Där funnos vettar för knipor, vettar för lommar, prackor, vildgäss, trutar, allor, gräsänder och all hafvets flygande afvel, i mångtaliga exemplar öfveralt i rummet, på väggar, taksparrar, spiselkrans och fönsterbräden. De hyrdes sommaren om ut åt söndagsjägare från Petersburg.

Adam, en storväxt, robust man, var till det yttre groft tillyxad, men till det inre af annat skrot. Han ägde ett lättrörligt förstånd, en slagfärdig tunga, mycken beläsenhet i skriften och var mäktig en dialektik, så hårfin som hos en sextonde århundradets skolastiker. Vid dispyter om tron, dess väsen, väckelsen, rättfärdiggörelsen och andra slika saker bragte han ofta de mest sadelfasta präster på det hala. Han var en fruktansvärd oppositionsman, ett

riktigt bräckjärn, men jämförelsevis betydelselös, när han skulle värka lugnt i andans tjänst, uppmuntra, hugsvala och trösta; ty hans själ var så uppfyld af frågan om tron, den rätta tron och trons rätta väsen, att den hade föga rum för kärleken.

Van att ransaka hjärtan, att gifva akt på människors tal och att däraf draga slutsatser om deras inre själslif, insåg Adam Pihlhjerta genast att hans unga kamrat, Tobias Pullinen, var i en föga normal sinnesförfattning. En afton passade hihuliten på att komma fram med några bibelspråk: „se nu är den behagliga tiden, se nu är salighetens dag“; „klappen och eder skall varda upplåtet“ etc.

Men han möttes af ett motstånd så häftigt, att Adam ett ögonblick blef alldeles häpen. Många års lidanden och träldom under oket, pastor Brandts orättvisa, Elsa, som han ansåg sig ha förlorat för alltid, svartsjukan, hans öfvergång till ryska läran, alt stälde sig emellan Tobias och ordet, till hvilket han fått ett formligt hat.

Adam log inom sig belåtet. Ett sådant ursinnigt motstånd måste ha till orsak ett djupt hjärtesår. Sådana glödande, heta naturer som Tobias voro icke svåra att samla i Herrans vingård. De kalla, de lugna naturerna, de hade svårast att finna den trånga porten, som för till lifvet. Han lät Tobias vara i fred ett par dagar, men började anfallet på en annan punkt, där han märkt att Tobias berördes som af en elektrisk gnista, och det var statskyrkans präster.

När Adam tog i med denna sak och läste upp alla de hemska ord profeterna sagt om Baals präster och nu tilllämpade dem på Herrans oskyldiga tjänare, då ryste Tobias och tvangs af den hemska glöden i Adams tal och de väldiga orden i skriftens språk att tiga: han kände att den mannen var icke att leka med, och utan att själf gifva akt därpå, började han att undvika honom.

Vintern hade så småningom gått; dagarna hade blifvit längre, härliga solnedgångar bakom rödglödande moln, med purpurflammor ända upp mot zenit bådade vårens ankomst. Vintern hade varit snöfattig. Aprilsolen hade smält bort hvad som fans. Isen låg bräcklig och ålderdomssvag med stora, mörka hål vid stränderna. De enda

som numera vågade sig ut voro kråkorna, som fiskade vid vaken. Längre bort svallade vågorna fritt emot en upptornad krans af drifis, som glittrade mot solen, så att det värkte i ögonen att se därpå. På en och annan skyddad plats, där solen gassade hetast, hade kattost, nässlor, vårlök och några andra icke ömtåliga växter vågat sig fram.

Adam hade hvarenda kväll och alla söndagar, stundom till och med på hvardagarna, predikat och talat, än här än där, än med arbetarena vid bygget, än med fiskarena vid strandbyn eller med järnvägsbetjäningen uppe vid stationen. Ja till och med för den feta, plussiga gästgifvaren och hans vattusiktiga hustru hade han framstält sina läror. Hustrun, som redan hunnit lifvets mörkare sluttning, var af öfverdrifvet kaffedrickande och vällefnad svag och rullades fram i stugan på en simpel rullstol. Den frodiga, flunsiga dottern Kaisu, som lofvade att en dag i ofvan angifvet afseende träda i sin moders fotspår, undgick icke häller hans tal. Dock voro hans ord i början som sådda på hällebärget. Det såg ut som om det genstörtiga släktet skulle varit fullkomligt oemottagligt för hans utsäde. Senare, mot vårvintern, i synnerhet sedan han bland stationsfolket fått en varm trosfrände, Ivar Lehtinen, hade emellertid en och annan känt makten af Herrans ord. Men hvad han ifrigast sträfvat efter, hvad som för honom var af största vikt, en stor sammankomst, hade han icke kunnat få till stånd. Han hade icke kunnat slå ett stort slag, göra en omfattande andlig eröfring. Dessa köpmän till jordbrukare hade sett ett och hvarje, varit litet hvarstädes i världen: de voro icke så lätta att taga reda på som det naivare, enklare folket inne i landet.

Det var lördagsafton. Arbetslaget hade samlats hos gästgifvaren, ty gästgifvaren var ett slags kommissionär. Han hade åtagit sig att betala dagslönerna för folket, och om en halftimme skulle utbetalningen äga rum. Jämte arbetslaget hade där samlats en mängd annat folk, ty aftonen var vacker och gästgifveriet en medelpunkt för bybefolkningens promenader på lediga hälgdagskvällar. Också en del kvinfolk hade kommit hit i hopp om en länge utlofvad improviserad dans. I gästgifvarens stora stuga

sutto dock för tillfället endast fem till sex personer. Längst borta vid fönstret satt den vattusiktiga i sin gungstol, medan Adam stod vid spiseln, tittade i glöden och gång på gång strök sitt täta, lurfviga hår från nacken uppåt. Gästgifvaren ordnade vid bordet kopeker, rublar och en och annan vilsefaren mark i jämnhöga staplar, alt medan hans intetsägande prat ljöd i rummet. Brasan och aftonsolen stredo om väldet i det stora rummet, och det var tydligt att brasan skulle vinna, ty aftonsolen tog af, men glöden tog till.

Midt under gästgifvarens tanklösa och toma pladder kom den feta, blomstrande Kaisu in med en liten skål nysilad mjölk. Hon gick fram till spiseln, där Adam stod, och stälde mjölkskålen i hvalföppningen under spiseln. Hussnoken hade åter börjat sitt sommarlif. Den hade redan en vecka hvarje afton å rad krälat fram ur sitt vanliga hål i golfvet under spiselhvalfvet och skulle utan tvifvel komma fram äfven i afton. De andra fäste intet afseende därvid, men Adam, som i ormen såg en bild af djäfvulen, världen och vårt eget kött, draken, frestaren i paradisets lustgård, han som ur skriften lärt sig att med hela det semitiska folkets intensiva hat förfölja det ganska oskyldiga och nyttiga djuret, blef starkt upprörd öfver att man kunde tåla ett slikt odjur, ja därtill föda det.

Gästgifvaren log öfverlägset och började med nytt pladder om ormar och snokar.

Ja, hvart land har sin sed; har man inte i er socken snokar? Vi tro att ormen för lycka med sig. Har inte Adam Pihlhjerta hört talas om snokkungen och ormriket? Inte?

Nå, var tysta nu ett par minuter, ska ni få höra den sagan — ja, ä ni riktigt tysta, ska ni få se snoken själf; han kommer nog fram; solen har redan gått ned.

Jo ser ni, där i ormriket, där bor snokkungen.[1]) Han bär en gyllne krona med blixtrande ädelstenar. Om man i nytändningen går ut med en hund, som har bruna fläckar

---

[1]) Sagan om snokriket, likasom den om vampyren, är af österländskt, antagligen slaviskt ursprung; man hör den stundom berättas i Finland af arbetare, som vistats i det sydliga Ryssland.

öfver ögonen, får man stundom se honom. Snokkungen regerar öfver olyckor, plågor och dödssjukdomar. När han om hösten ropar upp sina fjälliga undersåtar och någon bland dem uteblir, tager han reda på om han blifvit illa behandlad i det hus, där han bott, och om så är fallet, skickar han sjukdom och olycka öfver huset. Därför, när ormen en gång infunnit sig hos oss, föda vi honom väl, hälst med sötmjölk, som om kvällarna ställes fram för hans kryphål. I aderton år har vår hussnok, precis i solnedgången, om det blott är stilla och tyst, kommit fram ur det där hålet. I aderton år har jag haft lycka och framgång och — men se där är ju vår lilla husorm: välkommen ormelill, hustomt och lyckobringare. — Riktigt; medan gästgifvaren småpratat och alla tysta hört på hans vidskepliga saga, hans långa meningar, många ord och vidlyftiga omsägningar, hade snoken krupit upp ur sitt hål. Det lilla hufvudet med de månformiga fläckarna bakom ögonen rörde sig af och an liksom späjande. Ormen kröp långsamt och rasslande, ty den var i sitt första hudbyte; skinnet stod redan i flisor och trasor kring dess buk. Djuret slog sina slingor under sig och med stöd af dessa spiraler lyfte det ungefär en tredjedel af öfverkroppen upp och böjde sig med denna del öfver mjölkfatet. Den klufna tungan rörde sig hela tiden som en perpendikel eller som antennerna hos en trefvande insekt. Snoken sänkte nedre delen af sitt hufvud i mjölkfatet och började suga upp mjölken. Adam, som stod tätt invid ugnen och med stark rörelse åhört gästgifvarens berättelse och nu med afsky sett den krälande snoken, stötte plötsligt sin klack i snokens kryphål, medan han, snabb som blixten, knep det förskräckta och hväsande djuret om nacken och med en förbannelse slängde ormen i den flammande glöden.

Under grymma plågor vred sig djuret ett par gånger; så var alt slut; endast en svart, osande strimma på de glödröda kolen visade hvar ett lif försmält i smärta.

Vredens rodnad steg upp på gästgifvarens feta, blanka panna. Han var just i begrepp att så kraftigt han kunde tillrättavisa förstöraren af sin lyckas järtecken, då Adam med dånande stämma ropade till honom: du Belials barn! Herran din Gud hafver du förgätit; men som Baals präster

dyrkar du med ditt hus ormen, den gamla djäfvulen, som kvinnans säd skall nedtrampa. Hur säger Herran: „du skall icke göra dig något beläte, ej häller eljes någon liknelse, antingen efter det ofvantill är i himlen eller det som kräler på jorden eller under vattnen. Bed icke till dem och tjäna dem icke, ty jag, Herren din Gud, är en stark hämnare.“ „Si, jag skall låta alt ondt komma öfver dig och borttaga dina efterkommande och skall göra ditt hus som Jerobeams hus, som Besas sons hus, för det retandets skull, där du mig med förtörnat hafver. Och öfver dig skall jag sända mina plågor, öfver dina tjänare, dina barn och öfver ditt folk. Jag skall slå det med pestilentia, och det skall förgås.“ ..

De förskräckliga orden, hopplockade ur de på förbannelser och hotelser om straff så rika berättelserna om Israëls släkte, förfelade icke att nu som fordom göra sin värkan.

Gästgifvaren teg; hans frodiga hull fick talgens färg. Hans vattusiktiga hustru stirrade uppskakad mot straffpredikanten. Men den feta Kaisu, hvars slappa nerver voro inbäddade i det bleka köttet, skrek till af förskräckelse och föll i hysterisk gråt på bänken invid ugnen. De andra blefvo ytterligare uppskakade däraf, och bäfvande sade några bland dem: Adam har rätt, Adam har rätt.

Bifallet eldade hihuliten. Han for med handen från nacken uppåt öfver sitt ruggiga hår, steg fram midt på golfvet, halfblundade och lät med öfvad tunga Herrans straffdomar falla som glödande skott öfver det syndfulla folket. Vid det högljudda talet och skriket trängde de kvinnor och arbetare, som stått utanför stugan, in. — Hvarför kommen I hit, fortfor han. I ha'n kommit för att dansa och lefva i otukt, för att dricka denna djäfvulens brännande dryck, som nu kittlar edra svalg och strupar, men som på den yttersta dagen skall bränna eder som etterormarna i ökensanden, som helvetets heta glöd. I kommen hit att dyrka Bel i Babel, den stora skökan, att tillbedja ormar och alt, som kräler i syndens smuts och dy. Men hvad ha'n i funnit här? En Guds tjänare, en Herrans profet ha'n I funnit, likasom fordom Achab en gång fann den gudsmannen Elia. Ty af Gudi talar jag; på hans

skrift stöder jag mig. Icke talar jag af mitt eget tungomål, utan Herran hafver befalt det. Säger icke psaltaren (116 v. 10): „jag tror, därför talar jag“; och sade icke Herran själf: „gån ut i all världen och prediken mitt evangelium“! Och huru säger aposteln (Rom. 10 k. 8 v.): „ordet är hardt när dig i dinom mund och ditt hjärta: detta är det ordet om tron, som vi predika.“ — Åt hvem gaf Jesus den heliga anda? Gaf han den åt leviterna, gaf han den åt de skriftlärde? Nej och tusen gånger nej: han gaf den åt oss, åt de troende, oss, som bekänna honom. Vi hafva den heliga anda, jag, du, I alla, om I endast tron. Icke gaf han den åt fariseerna, åt de skriftlärde, åt dessa högfärdiga tjänstemannapräster, som Helsingfors nu, såsom fordom Jerusalem, spyr ut öfver oss. De äro legda herdar, hvitmenade grafvar äro de, grodor, som komma ur den stora drakens mun, otrogna herdar, som visa den väg, som för till förbannelsen, käril fulla af orenlighet, men utanpå skinande och blanka. Och liksom jag slängde ormen i elden, skall Herrans hand på den yttersta dagen kasta dem i den eviga ugnen, och där skola de smälta och smälta och dock icke dö, ty deras plågor skola lefva från evighet till evighet. Dit sänder han äfven eder, I alla otrogna, som förneken hvad jag nu lär.

Åskan i hans stämma tystnade, och den heliga vreden lade sig. Han aftorkade svetten, som sinnesrörelsen tvingat fram på hans anlete, och sade i blidare ton: så bekännen då edra synder, skriften eder och kommen till mig: jag, som är benådad och uppfyld af den heliga ande, skall förlåta eder edra synder. Men fallen icke på knä, ty så är hedningars och publikaners sätt. Stån upprätt, och högljudt mån I för mig, Herrans utkorade, bekänna edra synder!

Nu steg en banvaktare, en af Adams ifrigaste lärjungar, fram till profeten, och till mängdens oerhörda häpnad sade han:

Jag bekänner inför församlingen. Herre, se din tjänare har brutit emot dig. För tvänne år sedan har jag bedrägligt afhändt vår gästgifvare åtta mark och en rubel. Se här, jag återbördar dig dem.

Adam tog emot penningarna, gaf dem åt gästgifvaren, lade sin hand på syndarens hufvud och sade:

Matheus säger i 9 kapitlets 6 vers: „I skolen veta att människones son hafver makt på jorden till att förlåta synder". Jag är en människas son, af fader aflad och kvinna född, och jag vittnar att dina synder äro förlåtna; och se, när du i tro annammat syndernas förlåtelse, ingjuter jag i din själ den heliga ande; han vare med dig nu och alltid.

Kommen, kommen, fortsatte han, I borttappade får af Israëls stam, kommen alt flere, ty nu är den behagliga tiden; se, nu är salighetens dag.

Och den vattusiktiga, som ingen på flere år sett röra sig från stolen, snyftade och sade: jag ville komma, men min kropp är som borttvinad.

Profeten vände sig till henne och sade med djupt allvar: stig upp min dotter, din tro hafver hulpit dig.

Och den sjuka steg varsamt upp på sina svullna ben och stapplade under hopens förfäran fram.

Ett under, ett undervärk, ljöd det, och kvinnorna slogo sina händer samman i bäfvan. Adam gick stolt och triumferande emot henne, tog henne i sina armar, och sedan hon bekänt att hon utan sin mans vetskap föryttrat husets tillhörigheter och att hon försummat ordet, förlät han henne och ledde henne åter till hennes plats.

Ett under, ett under! Sannerligen är icke han en Herrans profet! Och rörelsen spridde sig som en smitta bland de närvarande. Alt högre och högre gingo vågorna i sjuka samveten och upprörda själar. Det blef en skräckens fest. Ångest öfver längesen begångna synder framkallade svetten på pannan och bekännelsen på läpparna, och där bekändes synder, som ingen för en timme sedan skulle yppat, om man ock hotat att rycka tungan ur munnen på honom. Synder, som nyss syntes så obetydliga, så rakt ingenting, alla stego de upp från tidens mörker och dammig glömska. En hvar mindes nu med fruktan, som gränsade till vansinne, dessa synder, som förr syntes så lätta som fjunet i maskrosens fröhus, som musärten på barnens pärlband. Nu, nu hade de under denna gräsliga straffpredikan växt upp till stora, tunga rullstensblock, som lågo och tryckte på syndarens själ. Och under salta tårars

bittra flöden måste de bekännas och det syndfulla hjärtat lättas genom förlåtelsens kraft. Medan några gråtande lågo på knä och vredo sina händer, rusade andra fram till Adam, som flammande af trosifver och i känslan af sin makt och sin ställning med imponerande lugn delade ut förlåtelsens ljufva balsam åt sorgsna själar och sjuka samveten. Ingen skulle i denna stund kunnat förneka det värdiga allvaret, den betvingande blicken hos denna högt begåfvade ande.

„Herrans frid vare med Eder! Säll är den människa, som Herran icke tillräknar missgärning, i hvars anda ingen falskhet är. Herrans ord är mäktigt. Hans röst sönderbryter cedrar i Libanon och låter dem springa som en kalf, Libanon och Sinai som en ung enhörning.“

Och du, stolte Tobias! och han vände sig med helig vrede till denne, pekade på honom och sade: förhärda icke din själ i dag, utan kom ihåg att helvetets hand hafver omfattat dig och dödsens snara fallit öfver dig! En spöklik blekhet lade sig öfver Tobias' anlete; han vacklade och föll som slagen af blixten till jorden, kröp bäfvande fram till hihuliten och sade hviskande:

Visserligen är jag den förnämligaste bland alla syndare; jag hafver förrådt Herren Zebaot. Och nu berättade han att han i ursinnig vrede öfver pastor Brandts orättvisa lämnat sitt fädernehem, sin gamla moder, gått till en rysk präst på andra sidan gränsen och där gått öfver till den ryska tron, och nu — här afbröts han af snyftningar, så häjdlösa, att det blef honom omöjligt att vidare säga ett ord. Alt hvad han syndat och lidit under dessa veckor, alt hvad han förlorat, hans barnatro, modern, Elsa, alt kom öfver honom. För alt öppnades med ens hans ögon.

Adam stod en stund häpen; det var en bekännelse, som han aldrig ännu emottagit af någon nådesökande. Han visste ett ögonblick icke själf huru han skulle uppfatta Tobias, huru han skulle förlåta honom. En sekund tvekade han, men han såg huru hans omgifning med brännande blickar följde hans minspel; en obeslutsamhet nu, och den skörd han gjort för himlens gårdar skulle vara förlorad.

„Stig upp, min son“, sade han långsamt; „du är närmare din frälsning, än du själf tror. Ty säll är den, som icke vandrar i de ogudaktigas råd och icke träder in på de syndares väg, ej häller sitter där de bespottare sitta. Se, hvad äro de, dessa statskyrkans präster? Ulfvar i fårakläder äro de. De gifva stenar i stället för bröd. Du har skilt dig från dem nu, både från den ena och den andra. Kom nu i din Herres hjord; vi ensamma äro de rätta troende. Här flyter Herrans nådekälla. Dina synder varda dig förlåtna“.

Och hänryckt, lycklig efter månader af andliga marter, föll den unga mannen Adam om halsen.

Salighet, salighet, nåd och frälsning, hördes det bland mängden. Jublande af trosnit och glöd, utstötte de halleluja- och hosianna-rop samt korta, skarpa, hysteriska tjut och suckar, bland hvilka hördes dessa hi och hu, som gifvit sekten dess namn. Under ljudeligt: Zebaot, Zebaot, brudgummen kommer, togo de upp en psalm, där männens bas ljöd djup som hafvets brus, de halfväxta pojkarnas skarpa stämmor som måsens skri öfver vågorna och kvinnornas gälla sopraner som strandpiparens jämmer. Under många tremolandos och ritardandos stego de heliga orden mot vårnattens bleka himmel:

Mitt hjärta nu rätt gläder sig,
Min själ i Gud förnöjes:
Min sak har segrat väldelig,
Min ovän nederböjes.
Nu skall min lofsång spörjas vidt
Och Herrans hjälp förkunnas fritt,
Fast fienderna smäda.
Den starkes båge söndergår,
Hans lust var ej fullbordad.
Men se, den svage seger får
Och är med kraft omgjordad.
De mätta såldes bort för bröd,
Men de, som ledo hungersnöd,
Alls ingen brist förnimma.

Timme gick efter timme under bön och sång och tolkning af skriften. Sent tändes ljusen omsider, och heliga löften togos och gåfvos. Många voro endast uppskrämda, men många äfven varmt berörda. Mången drinkare gick hem

med den fasta föresatsen att sluta med sin dryckenskap. Mången, som trott sig hvit och ren, såg att där var synd och elände hos honom, och många års hat och ovänskap gjordes upp med handslag och fridskyssar. Lyckliga, nöjda och bättre utrustade mot syndens frestelser och djäfvulens anslag, vandrade bröder och systrar hädan, enhvar till sitt. Och natten bredde sitt dunkel, och sömnen göt sin frid i dessa hjärtan, som nyss skälfde under Herrans gissel.

När hihulitpredikanten gick till hvila, sade han glad och belåten: den Heliga ande har värkat stora ting i dag.

I Bokhandeln.

Alexander L. Kielland: Sankt Hans fest, berättelse; bemynd. öfvers.; 168 s. 8:o. Sthlm 1888, i distribution hos Fr. Skoglund; 1 kr. 75.

Arne Garborg: Uforsonlige, skuespil i fire akter; 210 s. 8:o. Köpenhamn 1888, P. G. Philipsen; 4 mk 15 p.

Liksom politiken i Norge slukar upp alla andra intressen, så att man har sagt att norska folket håller på att svälta ihjäl af bara politik, så trycker den sin prägel också på skönliteraturen. De två ofvanstående böckerna äro redan ett bevis därpå; dessutom skall äfven Björnstjerne-Björnson vara i färd med en politisk tendensroman angående richterska själfmordet och Sverdrups ministär. Kanske politiken vinner något på saken, det hör icke hit; men säkerligen förlorar literaturen. Den starka svängningen i Norge från vänster till höger och de förändringar i partiställningen, som sammanhänga därmed, ha gett stoffet till föreliggande arbeten. „Sankt Hans fest" berör uppkomsten af det kristligt-reaktionära centerpartiet under pastor Lars Oftedal; det är mot denne Kielland spetsat sin kvicka penna och skrifvit en af sina bästa satirer — han svarar därmed på oftedölernes angrepp mot honom vid stortinget i fråga om diktargage. Garborgs „Uforsonlige" är ett uttryck för den rena vänsterns bittra känslor mot sin före detta partichef Sverdrup, emedan han svikit demokratins program, och mot partikamraterna, som affallit och gått öfver till de „kristlige" eller högern.

Först till Kielland. Läsaren påminner sig måhända från hans berättelse „Gift" och dess skolinteriörer en dolsk och ful

skolpojks-karaktär, Morten Kruse, „baksträfvaren“. Denne har nu blifvit pastor i samma norska småstad, där händelserna i förf:s berättelser mestadels passera, och är satirens hufvudperson. Det är en utmärkt psykologi i skildringen af huru Morten Kruse genom sina bittala predikningar fick inflytande och anhängare bland de lägre klasserna i staden. Ju säkrare hans grepp blir öfver dem, dess mera gåfvor och offer fordrar han. Det är icke någon humbug i vanlig mening. Han tror på Gud och att han har Gud på sin sida. Han och Gud, de förstå hvarandra och arbeta tillsammans. Inga dogmatiska tvister eller tvifvel bland hans anhängare, alt sammanflöt i att höra och följa honom. Ingen förändring i lefvernet, inga afvikande lärosatser att försvara, inga olägenheter; endast att offra rikligen. Men hvad som utmärkte dem alla var vissheten om att ha Gud på fickan, „att där fans en liten dörr till himmeln, hvartill deras egen präst hade nyckeln, medan helvetets portar stodo vidöppna för alla de andra“. Det är på små människors små lidelser, på deras feghet och osjälfständighet han grundar sin makt. Han boykotterar hänsynslöst sina motståndare, han omger sig med en stab af mer eller mindre skeppsbrutna individer, som hängifvet arbeta och ligga flata för honom dygnet om: det är pastor Kruses „kaniner.“

Men han sträfvar högre: han begynner arbeta i politikens lösa jordmån. „Kaninerna formera sig och bli vidtberesta. Med tidskrifter och penningar gräfva de sig ut öfver hela landet till de aflägsnaste trakter.“ Hvar de varit syntes snart på spåren af deras värksamhet. Något tynade bort och annat spirade upp, några sågo sin handel krympa ihop och kunderna försvinna, men däremot kunde en liten bagare bli trind i mjöl och välmåga, på samma gång det berättades att han blifvit riktigt god och hjärtans vän med pastor Kruse. I synnerhet visade sig detta skenheliga hyckleri i politiken. Det började bli affall, trolöshet och löftesbrott och en kallblodighet som aldrig förut. Gamla vänner, „grupper och partier, som åratal hållit tillsamman, skildes åt och upplöstes en vacker dag, i det en steg fram och sade till de andra att han tyvärr var nödsakad att förråda dem, därför att de voro otrogna.“ Detta är nämligen partiets lösen: eho som är otrogen, det är icke bekänner pastor Kruse, skall motarbetas och boykotteras.

Detta är Kiellands framställning af uppkomsten och karaktären af oftedölernes parti. Hans ton är lugn och öfverlägsen, han har stält sig utom sitt ämne, och satiren blir därför så mycket skarpare. Hvad som gör arbetet så framstående i konstnärligt hänseende är den fulländade kompositionen. Händelserna grupperas rent af mästerligt kring en folkfest, som till midsommarkvällen en glad afton planeras af några yngre män i staden: unga Garman, häradshöfding Holck och Tomas Randulf, kassören, samt Abraham Löfdahl, som numera håller på att andligen förfalla och redigerar Kruses tidning. Efter den ekonomiska kris, som sta-

den genomgått och hvilken skildras i Kiellands „Fortuna“, börjar man småningom att hämta sig och längtar efter förströelse, hvarför festen vinner stor anslutning. Bankdirektören själf och stadens myndigheter trängde sig själfmant in i festkomiten, och Iverseus småflickor fingo orimligt beställningar i sin lilla modehandel. Då — kommer pastor Kruse hem från en resa. Makalös är nu framställningen af dennes och hans kaniners arbete emot festen; den ena efter den andra troppar af, stämningen vänder sig, bankdirektören sviker, amtmannen sviker, Löfdahl har en dementi i „Sanningsvittnet“, och Iversens småflickor få återbud på återbud. Man kunde kanske anmärka att den allmänna fegheten är för stor, och särskildt ser man icke några hållbara motiv för direktören att kompromissa med Kruse samt öfvergifva Iversen och afskeda Randulf för öfverkaninen. Däruti låg ju ingen garanti för att han icke skulle förbigås vid nästa stortingsval, tvärtom. Och så skedde äfven, såväl i värkligheten som i berättelsen. I allmänhet är likväl motiveringen med stor skicklighet anbragt, man märker knappast karrikeringen, och mot slutet af boken blir satiren så skärpt, att läsaren har svårt att värja sig från en hatfull känsla mot denne brutale Kruse med sin breda rygg och sin sega hud, „en god, seg hud, som kunde hålla länge“.

Det är ett stort steg från Kiellands bok till Garborgs. Den klara, öfversiktliga framställningen är här borta, och man är midt inne i lidelserna och förvirringen. Det vore väl knappast skäl att uppföra detta stycke på scenen, därtill är det altför oklart, och förf. har ej åt iscensättningen och karaktärerna egnat sin mesta omsorg. Det är politik det diskuteras hela tiden, idel politik, och det är också i detta afseende boken har sitt intresse. Henning, en ung vänsterpublicist och delvis förf:s språkrör, är väl ett uttryck för en god del af den norska ungdomens tankar, då han säger om Sverdrup: „jag tål icke att man rör vid den mannen, jag har uppvuxit i tron på honom. Så länge jag lefvat och litet till, har han stått och kämpat den stora kampen under spott och hån och segt motstånd; hans ord ha varit min själaspis och min hjärtevärme från den tid jag begynte tänka; ni *får* icke komma mig att tvifla på honom.“ „Men *om* det“, tillägger han, „skulle visa sig att . . . *Antag* att det omöjliga skedde! Fan ta mig, skulle vi icke sparka ut honom som en katt, som har skabb. Bort, ut, som en pestsmitta!“

Emellertid inträffar nu „det umulige“, och dramat för oss midt in i den upplösning, förvirring och förbittring inom vänsterpartiet, som blir följden däraf. Det är den gamla historien om demokratchefen, som lofvar rundt för att komma till makten och håller tunt när han väl hunnit dit, som uppoffrar partiets program och traditioner för sin egen maktställning, men Sverdrup tyckes ha gjort det grundligare än vanligt. Det norska folket behöfver någon att lita på, heter det på ett ställe. Och när

det nu har dragits vid näsan, så liknar det en fattig flicka, som sliter och spar i femton år för att få sig en hemgift. Till sist har hon summan. Då kommer där en resande lekmannapredikant och vinner hennes hjärta och drager sin väg med hennes bankbok och hennes dygd, och så sitter hon där med skammen och en lång näsa.

Förf. anslår det demoraliserande intrycket af Sverdrups affall så högt, att han tyckes vilja göra honom ansvarig äfven för affallen bland vänsterns led de senaste åren. Åtminstone är det detta som knäcker Henning: äfven han blir öfverlöpare för att betrygga sin ekonomiska ställning. Flykt och demoralisation längs hela linjen, heter det, personlig fördel, förtal och misstankar öfveralt: „det är för närvarande ackurat så mycken och så liten moralitet i det norska folket, att hvilken som hälst af dess representativa män kan gå bort och äta den soppa han spottat i, blott han därför erhåller en passande godtgörelse.“ Förf:s upprörda stämning ser dock ut att vara till en god del öfverdrifven. Han kan ju t. ex. icke själf rätt tro på den allena saliggörande värkan af allmänna rösträtten, som i hans bok är den viktigaste punkten på vänsterns program: hvarför skall han då hata regeringspartiet på det oförsonligaste, därför att det uppgifvit frågan? — Får man tro Garborgs „Uforsonlige“, sakna norrmännen det lugn och den sans, som äro oundgängliga för ett folks politiska duglighet, och får man tro Kiellands „Sankt Hans fest“, så är fallet det samma med själfständigheten och fastheten i karaktären. Emellertid har man sett Garborgs framställning bekräftad af de senaste underrättelserna från Norge: det stora vänsterpartiet är sprängdt och slaget, stortingsvalen ha konstaterat en öfverraskande tillväxt för högern, och nyligen har dess erkände ledare, advokat Stang, valts till stortingets president. Men Sverdrup är alt ännu statsminister.

B. Estlander.

Pontus Wikner: Vittra Skrifter, i urval utgifna af *Karl Warburg,* med författarens porträtt i stålgravyr; 280 s. stor 8:o. Sthlm 1888. Oscar L. Lamm; 4 kr. 50.

Pontus Wikner afled i maj månad sistförflutna år såsom professor i filosofi vid universitetet i Kristiania. Ett kärt minne för hans vänner, en prydnad för den svenska vitterheten äro Wikners vittra skrifter, i urval utgifna af Karl Warburg. Såsom tänkare, teolog och äfven som vitter författare är Wikner en af de märkligaste i Sverige från en senare tid. Själfständig, varmhjärtad, ren och karaktärsfast, denna uppfattning af personen får man med ledning af hans skrifter. Utgifvaren har ej författat någon biografi öfver Wikner, men i ett intressant förord ger han några antydningar om de personliga elementen i de enskilda alstren. Detta är nog för att ingifva läsaren ett dubbelt intresse.

Man följer författaren i hans svärmiska barndomsfantasier, hans på en gång stolta och ödmjuka ungdomsdrömmar, hans ångestfulla kamp och strid för vinnande af en fast öfvertygelse, då valspråket var „alt eller intet", under det att han, såsom af ett bref framgår, „dagligen hade att bekämpa tysta kroppsliga smärtor, ådragna fordom, när i fattigdomens, brödlöshetens koja storm och snö och regn nådde ända till den späde i vaggan" — detta icke taladt i bilder.

I fyra af de inalles sex *noveller*, som ingå i samlingen, är ämnet hämtadt från forntiden, från den grekiska antiken och kristendomens första tider, eller rättare, sceneriet är från den tiden, ämnet är till sina väsentligaste delar hämtadt ur den strid, som försiggick i Wikners inre mellan filosofi och kristendom. — Viktor Rydbergs inflytande på Wikner är omisskänneligt. Han säger äfven själf om Rydbergs „Den sista athenaren": „näst bibliska skrifter har ingen bok på mig värkat så genomgripande som denna, hvilken svalkande omsvepte min själ med en af antikens frihets- och skönhetskänsla mättad lifsluft". I ämnets konstnärliga afrundning står Wikner efter sin förebild, i språket knappast, men i känslodjup har han få sina likar inom svenska vitterheten: han inlade sin egen brinnande ande i hvad han skref.

I den novell, som bär det tidigaste årtalet (1863), „Filosofens morgondrömmar", är stilen ställvis något styf och kanske ej alldeles fri från frasartade uttryck, men berättelsen om den unge Aristokles, äfven kallad Plato, som offrade sina poesier åt lågorna, emedan de saknade naturlighet och sanning, och offrade sin kärlek till den sköna Alkmene, emedan hennes skönhet var blott en afbild af skönheten i en högre, sannare värld, som Aristokles hoppades en gång skulle öppna sig för hans blickar, innehåller många fina drag och gör ett egendomligt vemodigt intryck på läsaren. Månen, som lyser öfver Attikas lunder, och västanfläktarna, som draga genom platanernas grenar, höra till stämningen i stycket.

„Min moders testamente," Wikners kanske mest kända novell, är i konstnärligt afseende äfven den mest fulländade. Liksom i „Filosofens morgondrömmar", har äfven i detta stycke hufvudpersonen fått ett starkt tycke af Wikner själf. De ord hvarmed berättelsen slutar: „och Adeimantos, Paralos' son, fick aldrig en plats i raden af mänsklighetens stora tänkare", äro ett ädelt hjärtas självbekännelse — Adeimantos var hednisk filosof, men blef kristen.

„Mantegnas ängel" äger ställen af hög skönhet och gripande dramatisk kraft. Personer från den evangeliska historien framskymta flere gånger: Jesus såsom den tolfårige gossen i templet, såsom en ung man bland Galiléens bärg, slutligen gående fram under bördan af sitt kors, medan kvinnorna framsnyfta: „profeten från Nazaret, mäktig i ord och gärning!" — vidare judehellenen Filippos', hufvudpersonens, älskarinna, evangeliets „äkten-

skapsbryterska," som fann hugsvalelse i frälsarens ord: „icke häller dömer jag dig", slutligen Jehudah, den rödhåriga ismaelitiska bastarden, förrädaren. Förf. tränger till det innersta af personernas själar.

Sagan om „Den hederliga väfvaren i Korinth" skulle man svårligen förstå, om ej utgifvaren upplyste om att den utgör en polemisk satir, ett indirekt svar på några recensioner af Wikners religiösa arbeten. Äfven så är den ej alldeles lätt att i enskildheter uppfatta. — Skizzen „Ett stycke textkritik" lider, såsom äfven utgifvaren anmärker, af betänkliga svagheter med afseende å intrigen, men personkaraktäristiken är äfven här ypperlig. Dessutom framträder ett humoristiskt drag, som annars knapt blir förnimbart hos förf. Lektor Borromeus, hvars styrka låg i konjekturalkritiken, men ej inom hemmets väggar, hans myndiga, genomprosaiska fru lektorska, Petronella, den karaktärsfaste, relegerade gymnasisten Axel Bille har man väl nog litet hvar kommit i beröring med, sällan dock med en Axel Bille, ty han är åter en äkta wiknersk typ ur förf:s egen själ.

„Alt eller intet, två blad ur en panteists dagbok" ha mindre literärt värde, men äro intressanta bidrag till Wikners karaktäristik. De ha en nära nog själfbiografisk karaktär. — Två literära *föredrag* ingå äfven i samlingen. „Narkissos-sagan och platonismen" är en tilltalande, men starkt subjektiv betraktelse öfver den grekiska andens filosofiska sträfvan. — „Några drag af kulturens offerväsen" visa att Wikner, ehuru han hälst lefde i idealets värld, ej var blind för det yttre lifvets gång. De lagar, vid hvilka den mänskliga utvecklingen är bunden, har han fattat djupt och utvecklar dem oförskräckt — äfven med afseende å sedlighetsspörsmålet.

Hvad i samlingen ingår *i bunden form* äger väl ej något högt poetiskt värde, men är egnadt att belysa Wikners författarskap. I „Filosofens morgondrömmar" låter Wikner den unga Aristokles yttra ungefär följande: „min poesi saknar naturlighet; det är ej häller underligt, ty jag lånade icke mina färger från naturen; jag tog dem ur denna inre, drömda värld, hvilken så ofta föresväfvat mig såsom ett dunkelt, obestämdt; det är fåfängt att med dessa färger söka måla en bestämd och fattlig värklighet". Härmed har Wikner velat karaktärisera sina egna poetiska ungdomsförsök, och man måste medge att karaktäristiken är träffande.

Talen, ett till Boströms minne, de öfriga studenttal, äro ej några retoriska mästerstycken; det är det tänkande allvaret, den varma medkänslan för ungdomen, den oskrymtade uppriktigheten som gör dem så anslående. — I *brefven,* de flesta stälda till Wikners personliga vänner, är det väl oftast tänkaren som framträder, och de utgöra sålunda värdefulla kommentarier till Wikners filosofiska skrifter, men äfven i hvardagslifvets enkla förhållanden,

under dess glädje och bekymmer få vi träda i beröring med Wikners ädla personlighet. I ett af de sista brefven heter det: inom mig har jag tagit farväl af världen och gjort upp min räkning med lifvet. — Par månader senare kom äfven döden.

Man bör vara utgifvaren tacksam för hans möda att samla och sammanställa dessa skrifter, hvilka, såsom det nämnes i förordet, varit spridda i olika, delvis ur bokhandeln utgångna kalendrar och tidskrifter och ganska svårtillgängliga för en större allmänhet. Samlingen utgör ett urval. Uteslutningar af ett och annat ha af utgifvaren blifvit gjorda efter samråd med några af Wikners närmaste vänner; man har däri en borgen för att det skett med säker takt. Af hvad som blifvit upptaget ville man ej gärna sakna något. Nästan hvarje rad bidrager i sin mån till att karaktärisera Pontus Wikner som person och vitter författare.

I. A. H.

Verner von Heidenstam: Från Col di Tenda till Blocksberg, reseskizzer; 248 s. 8:o. Sthlm 1888, Alb. Bonnier; 3 kr. 25.

Hr Heidenstam uppträder i sitt andra arbete som prosaförfattare. Redan tidigare gjorda anteckningar från resor eller vistelser i Italien, Schweiz och Harz ha nu blifvit ordnade och sammanstälda under samma titel, hvarpå ofvanskrifna arbete utkommit till julen. Förf:s prosastil är angenäm och fängslande, den utmärker sig genom en ovanlig rikdom på bilder. Det sökta eller ansträngda i hans dikter är här borta, tonen är lugn och behaglig. I öfrigt känner man väl igen poeten: samma benägenhet för digressioner från ämnet, om man kan tala om digressioner hos en förf., som har så litet plan för de föreställningar och intryck han vill bibringa sina läsare, och samma märkliga förmåga att med en bild, ett drag, en vändning i språket klargöra en sak, där en annan behöft en lång beskrifning. Mycket af hvad han berättar är ganska värdelöst, det är sant. Förf. hade bort gå igenom sitt arbete med timmermanspennan och stryka åtskilliga sidor. Särskildt gäller detta de tankar och hugskott, som han upprepar från diktsamlingen. Det är ett fattigdomsbevis som förf. ingalunda behöft skrifva sig, och tankarna i fråga äro hvarken så djupsinniga eller originella, att de tålt upprepning. Störande värkar äfven det beständiga framhållandet af förf:s egen person. „Jag och min unga hustru“ heter det oftare än nödigt. Om förf. sitter på en gammal herrgård på Tiveden eller redigerar sina manuskript annanstädes, och hvad han därvid har för funderingar borde egenteligen vara utom protokollet, likaså förf:s agg mot sina släktingar. Det är ej det rätta medlet att intressera publiken för sina arbeten.

I Tidskriftens julöfversikt nämdes redan att de värdefullaste af förevarande reseskizzer voro de som rörde Schweiz, och vid ett

noggrannare genomläsande besannar sig detta ytterligare. Förf. har icke följt med den stora strömmen af turister för att med dem beundra alpnaturen. Han har vistats i Schweiz en längre tid, ett eller två år tyckes det, han har bott där både vinter och sommar och på flere olika ställen. Dock mest i tyska Schweiz, särskildt kantonerna Appenzell och Aargau, hvarför också skildringen omfattar endast denna tredjedel af landet. De franska och italienska kantonernas hem, som oftast äro orenliga och otrefliga, berör den icke. Renligheten med vädrande, städning och dammande tyckes däremot i tyska Schweiz vara ett utmärkande drag för kvinnan-husmodern, liksom sparsamheten och begäret att samla pengar äro det för båda könen. Förf. berättar härom flere drag. Följden är att schweizaren i allmänhet är välmående och förmögenheten ganska jämt fördelad. Man träffar ofta på landsbygden eller i byarna miljonärer, som lefva lika enkelt som den fattige. Jämlikheten beundrar förf. mycket. Det brukas inga titlar, intet anger skilnaden mellan hög och låg. I Appenzell såg förf. stadens första ämbetsman själf sopa gatan utanför sitt hus. Miljonären äter där tillsammans med sin dräng, „han spänner själf för sin häst, han tillbringar sina aftnar i samma ölstuga och vid samma långa bord som byns krokigaste skoflickare“. Härmed sammanhänger den politiska själfstyrelsen. Förf. ger en mycket lustig beskrifning af en Landesgemeinde i Appenzell, dit alla medborgare som fylt 18 år ha tillträde och dit man kommer i vapen och — med cylinderhatt, som är frihetstecknet. Jämlikhetens och decentralisationens afvigsida är kälkborgerligheten, hvilken „ligger som ett töcken öfver hela alprepubliken“. Den försonas dock af en den godmodigaste gemytlighet. Det är ett äkta schweiziskt drag, när den hygglige lille förbundspresidenten vid det stora festspelet vid Sempach på femhundrade årsdagen af segern öfver habsburgarne i festens mest högtidliga ögonblick sitter på sin tribun och — äter en skinksmörgås. — Åt festspelet vid Sempach egnar förf. en af sina uppsatser; en annan behandlar „Oberst Gustafsson“, om hvars vistelse i Lenzburg 1820 förf. lyckats samla några knapphändiga notiser. En fjärde uppsats gäller Voltaires Fernay, en femte slottet Brunegg, där förf. bodde en sommar och som han skildrar jämte det närliggande slottet Habsburg, hvilket till största delen fallit i ruiner.

Det är anledning att fatta sig kortare om de två återstående afdelningarna i boken. Den första handlar om jordbäfningen på Rivieran 1887 och föregås af allmänna reflexioner om Italien. Förf. medger själf att de för det mesta äro banaliteter, såsom äfven beskrifningen på jordbäfningen kommer post festum, och läsaren ger honom rätt däri, om han ock läser dem med nöje. Däremot kan läsaren föga dela hans klena tanke om Italien. Utan tvifvel skall han tycka att förf. dömer ytligt, då han gör lätjan till ett italienskt nationaldrag, emedan italienska murare lätjades vid reparationen af förf:s kakelugn. — Den sista af-

delningen gäller Blocksberg, det bekanta djäfvulsbärget i Harz. Troligen från någon tysk uppsats har förf. fått den föreställningen, att det är Bacchus, den antika lifsglädjens representant, som förvandlats till djäfvulen och här fått en sista tillflyktsort, sedan den värkliga lifsglädjen altmera försvunnit ur världen. Denna grundtanke broderar förf. ut med allehanda absurda hugskott, af hvilka somliga äro reminiscenser från dikterna. Förf. borde utöfva en strängare självkritik med afseende å dessa och dylika bisarra tyskerier. Det blir i längden besvärligt för läsaren att själf utesluta det värdelösa och ordna det planlösa, en sak som visst hör författaren till.

B. Estlander.

Amanda Kerfstedt: Eva; 249 s. 8:o. Sthlm 1888, Z. Hæggström; 3 kr.

Förf. har denna gång utvidgat den vanligen något knappa ramen för sin literära produktion: „Eva“ kunde godt, hvad anläggningen beträffar, göra anspråk på titeln roman. Det vill synas som om denna bredare form tillåtit förf:s anlag att göra sig bättre gällande än fallet varit i den massa smånoveller hon hittils skrifvit. Någon finare nyansering i karaktärsframställningen, någon poetisk eller målerisk uppfattning finner man ej häller här, men lättheten att sammanlänka händelserna, den klara, praktiska blicken, som gjort förf. till en förträfflig situationstecknare, framstå denna gång i synnerligt fördelaktig dager, likaså slagfärdigheten i dialogen.

Den psykologiska utvecklingen är i „Eva“, såsom i förf:s tidigare arbeten, den svagaste sidan. Hennes hjältar och hjältinnor presentera sig alla till en början med något i ögonen fallande moraliskt lyte eller en svårare brist i reflexionsförmågan. Plötsligt inträffar en vändpunkt i deras historia: med tillhjälp af någon kärleksfull medmänniska slå de sitt lifs stora slag, hvilket med ens utplånar lytet och igenfyller bristen, hvarefter de måste anses som dygdemönster af fullkomligaste skrot och korn. Därpå slutar berättelsen med en konsonans, visserligen oklanderlig som sådan, men så enkel, af så torftig klangfärg, att den ej kan göra en mera fordrande läsare någon glädje.

Äfven Evas utveckling förlöper i hufvudsak efter samma enkla skema. Hon är en ung folkskolelärarinna, af naturen rikt utrustad med både kropps- och själsgåfvor, men i hennes sinne finnes nedlagd en åtrå efter yttre glans jämte ett visst andligt högmod — för resten mycket följdriktigt härledda ur hennes börd och uppfostran, hvilka icke äro förenliga med förf:s ideal. Både det första och det andra felet slopas fullständigt genom kärleken till en ytterst vanlig romanhjälte, visserligen under några förvecklingar och med bistånd af en idealpräst. Och då Eva,

sålunda rentvådd, förenas med sin utkorade, är hon nästan lika banalt fullkomlig som han.

Det oaktadt ligger ett stort svalg mellan de tidigaste novellerna af samma hand, t. ex. „Grefve Kasimir“ (Vid vägkanten I), och „Eva“, hvilken lämnar äfven förf:s senaste samling berättelser långt bakom sig. Evas själslif är betydligt mera kompliceradt än hennes äldre systrars, flere af bipersonerna kunna lofordas som värkligt goda, och handlingen i sin helhet, likasom detaljerna, är utarbetad med lif och lust. Stilen tilltalar genom enkelhet och nykterhet; öfver det hela breder sig en frisk och naturlig stämning, som man ej gärna motstår.

I. L—d.

Alexej Tolstoj: Ivan den grymmes död; öfvers. fr. ryskan af *C. M. Lindforss;* 179 s. 8:o. H:fors 1888, G. W. Edlund; 3 mk.

Ivan den grymmes död är ett historiskt drama i fem akter och utgör jämte dramerna „Tsar Feodor Ivanovitsch“ och „Tsar Boris“ en trilogi. Handlingen i pjesen hvilar på fullt historisk grund. Den är tagen från början af den tid af förvirring och oreda i Ryssland, som slutade först med huset Romanows uppstigande på tronen. Tsar Ivan den grymme, som känner slutet nalkas, sammankallar bojarernas råd och befaller dem att utse en efterträdare åt sig. Den sluge Godunoff öfvertalar bojarerna att bedja Ivan behålla kronan. Tsaren samtycker, och Godunoff vinner hans obegränsade ynnest och förtroende. Ivan, som redan är fullständigt bruten, täres af svåra själsmarter och fasar för döden. Han låter tillkalla några spåmän, hvilka fixera hans dödsdag. Af denna spådom begagnar sig sedan Boris Godunoff: han retar upp tsaren till häftig vrede, hvilken sinnesrörelse också värkligen medför döden. — Tidskostymen torde vara synnerligen lyckligt träffad, och vissa scener äro af mäktig dramatisk värkan.

Om öfversättningen är i det stora hela ej annat än godt att säga. Vi måste vara öfversättaren tacksamma för att han med vår literatur införlifvat ett af den senare ryska dramatiska konstens mest betydande alster.

—r—t.

Elis Lagerblad: Lärobok i geografi; 267 s. 8:o. Borgå 1888, Werner Söderström; 2 mk. 80 p.

År 1870 utkom „Lärobok i geografi, bearbetad efter Ed. Erslev m. fl. af A. E. Modeen“, och detta arbete, som hittils upplefvat sex svenska upplagor och fem finska, undanträngde ur våra skolor Palmblads på sin tid ganska högt värderade geografiska lärobok. Nu torde turen vara kommen för den modeenska geografin att innan kort få vika för den senaste höst ut-

gifna nya geografiska läroboken. Denna äger också flere obestridliga företräden, och dess stora förtjänster göra det önskvärdt att den införes i landets skolor.

Den praktiska och rediga uppställningen af ämnet faller genast i ögonen. Inom beskrifningarna öfver de skilda länderna återfinner man de följdriktiga rubrikerna: läge och gränser, kust, ytbildning, sjöar och floder, klimat, växt- och djurvärld, inbyggare, näringar och samfärdsel, styrelse och förvaltning, indelning och städer. Onödiga upprepningar förekomma ej, och det för skoleleven mindre viktiga är tryckt med petitstil, hvarigenom bokens innehåll lättare han fördelas på en kortare och en längre kurs. Uti denna senare ingå äfven kortfattade framställningar ur geologin (definitionen på denna vetenskap har af förbiseende intagits först på sid. 161). Förtjänstfulla äro äfven de talrika jämförelser, hvilka göras mellan Finlands och andra länders ytinnehåll, likasom angifvandet af främmande myntsorter (värdet af en holländsk gulden i finskt mynt angifves dock orätt). Etnografin, som i den modeenska läroboken blifvit ytterst styfmoderligt behandlad, har här kommit till sin fulla rätt. Folkkaraktärerna äro tecknade på ett träffande sätt.

Då tycke och smak variera, är det alltid en mycket delikat sak att säga hvad som uti en lärobok är för mycket och hvad för litet. Enligt vår öfvertygelse har förf. för det mesta träffat det rätta valet. Endast beträffande ett land hade vi önskat en större fullständighet, och detta gäller Finland. Så hafva t. ex. namnen Ruovesi, Roine, Mallasvesi och Högfors uteslutits; dessa namn anse vi dock vida viktigare än åtskilliga andra från främmande länders geografi. Folkmängden i Finland uppges först till 2,2 miljoner; summan af de särskilda nationaliteterna blir däremot 2 107 300 + ett mindre antal zigenare och judar. Enligt officiella beräkningar utgjorde folkmängden i vårt land den 31 dec. 1886 ej mindre än 2 232 378; hvart hafva då 125 078 tagit vägen? Vi hafva oss bekant att den kände författaren af geografiska läroböcker i Sverige M. Roth hvarje år förskaffat sig folkmängdsuppgifter från Statistiska-centralbyrån, men detta synes hr Lagerblad hafva försummat. Helsingfors säges hafva 49 000 inb. (i st. f. 60 000, militären inberäknad), Tammerfors 15 500 (i st. f. 16 740), Kuopio 7 600 (i st. f. 8 140) och Wasa 7 800 (i st. f. 8 450).

Bland införsvarorna nämnes först *säd*. Riktigare hade uttrycket *mjöl* varit, ty majsimporten har alldeles upphört, och det korn bryggerier intaga är ej synnerligen mycket. Bland viktiga exportvaror hade lefvande boskap och papper kunnat nämnas. Bland anmärkningsvärda näringsgrenar i S:t Michels län uppges oriktigt kärrodling. Mejerihandteringen i Österbotten hade bort omnämnas; såsom bekant äro där i gång flere än 100 mejerier, hvilka drifvas med ångmaskiner. „God“ handel är alls icke något karaktäristiskt för Fredrikshamn. I Hangö är däremot det stora granitbrottet anmärkningsvärdt. Med större skäl än Norges bank

sammuda [illegible] förenas med sin [illegible], är hon nästan lika [illegible] fullkomlig som han.

Den [illegible] ligger en stor svalg mellan de [illegible]gaste novellerna af samma hand, t. ex. „[illegible] Kasmir“. Vid vägkanten [illegible] och „[illegible]“, hvilken [illegible] hennes senaste samling berättelser [illegible] inom sig. [illegible] är betydligt mera komplicerad än hennes [illegible] systrars. [illegible] af [illegible]personerna kunna [illegible] som [illegible] och handlingen i sin helhet, likaså [illegible], är [illegible] med [illegible] och [illegible]. Stilen [illegible] genom enkelhet och [illegible]; [illegible] den hela breder sig en [illegible] och naturlig stämning, som man [illegible] [illegible].

I. L—a.

[illegible] Tolstoj, Ivan den grymmes död. Övers. fr. ryskan af C. M. Lindforss. 179 s. 8:o. [illegible] 1888. G. W. Edlund. [illegible] mk.

Ivan den grymmes död är ett historiskt drama i fem akter och utgör [illegible] dramerna „Tsar Fedor Ivanovitsch“ och „Tsar Boris“ en trilogi. Handlingen i [illegible] hvilar på [illegible] historisk grund. Den är tagen från [illegible] af den tid [illegible] [illegible] Ryssland, som slutade först med huset [illegible] på tronen. Tsar Ivan den grymme, [illegible] [illegible] sammanhållande [illegible] och [illegible] [illegible] åt sig. Den [illegible] [illegible] [illegible] Ivan [illegible] [illegible] [illegible]

gåna nya geografiska läroboken. Denna äger också flere ele- [illegible] företräden, och dess stora förtjänster göra det önskvärdt att den införes i landets skolor.

Den praktiska och redliga uppställningen af ämnet faller ge- nast i ögonen. Inom beskrifningarna öfver de skilda länderna återfinner man de följdriktiga rubrikerna: läge och gränser, kust, ytbildning, sjöar och floder, klimat, växt- och djurvärld, inbyg- gare, näringar och samfärdsel, styrelse och förvaltning, indelning och städer. Onödiga upprepningar förekomma ej, och det för eleverna mindre viktiga är tryckt med petitstil, hvarigenom bo- kens innehåll lättare kan fördelas på en kortare och en längre kurs. Uti denna senare ingå äfven kortfattade framställningar ur geologin (definitionen på denna vetenskap har af förbiseende in- tagits först på sid. 151). Förtjänstfulla äro äfven de många jäm- förelser, hvilka göras mellan Finlands och andra länders ytinne- håll, liksom angifvandet af främmande myntsorter (värdet af en [illegible] gulden i finskt mynt angifves dock orätt). Etnografin, [illegible] i den svenska läroboken blifvit ytterst styfmoderligt behandlad, har här kommit till sin fulla rätt. Folkkaraktärerna [illegible] på ett träffande sätt.

[illegible] och smak variera, är det alltid en mycket delikat [illegible] hvad som uti en lärobok är för mycket och hvad [illegible] vår öfvertygelse har fört för det mesta träf- [illegible] [illegible]ande ett land hade vi önskat [illegible] [illegible]er Finland. Så hafva t. ex. [illegible] Högfors uteslutits; dessa [illegible] [illegible]liga andra från främmande [illegible] [illegible]ges först till 2,2 miljoner; [illegible] däremot 2 107 900 + ett [illegible] officiella beräkningar ut- [illegible] 1886 ej mindre än [illegible] vägen? Vi hafva oss [illegible] [illegible]ka läroböcker i Sverige [illegible] [illegible]suppgifter från Stati- [illegible] [illegible]rblad hafva försum- [illegible] [illegible] f. 60 000, mili- [illegible] [illegible] 16 740), Kuopio [illegible] f. 8 450).

[illegible] Riktigare hade ut- [illegible] [illegible] upphört, och det [illegible] [illegible]ket. Bland viktiga [illegible] [illegible] nämnas. Bland [illegible] län uppges [illegible] [illegible] hade [illegible] [illegible] 100 mejerier, [illegible] [illegible] [illegible]

i Trondhjem hade Finlands bank i Helsingfors bort framhållas. Namnen på ett par af de viktigaste slagfälten i Finland hade kunnat upptagas, eftersom Sans-Soucis och Sedans historiska betydelse påpekas. Hemlandets statsförfattning är i sin helhet mindre lyckligt framstäld; dessutom uppges landtdagsordningen vara af år 1864 och ordet „folkförsamling" användes om landtdagen. Vid sidan af finska gardet och skarpskyttebataljonerna hade de 32 reservkompaniernas tillvara kunnat påpekas, då ju så mången skolgosse i framtiden kommer att inträda i deras led.

Innehållet i hr Lagerblads skildringar af öfriga länder har förekommit oss mycket tilltalande. De felaktigheter vi i dem antecknat äro ej synnerligen många och förringa ej i nämnvärd mån bokens användbarhet. Vi upptaga därför ej tidskriftens utrymme med att referera dem.

Den dräkt hvari hr Lagerblad klädt sina skildringar, är öfverhufvudtaget mycket tilltalande. Bilderna hafva både färg och karaktär, och detta gör att de klart framstå vid läsningen och fästa sig i minnet. Språket är dock på alla ställen ej fullt mönstergilt. Med kännedom om förf:s säkra insikter i behandlingen af modersmålet och hans stränga omdömen öfver språkliga bristfälligheter i andras arbeten väcker detta i viss mån vår öfverraskning. Med förbigående af förut i tidningsliteraturen gjorda anmärkningar, påpeka vi förf:s sätt att använda tidsord i st. f. dem som afse rummet, hvilket ej kan gillas. Sådana uttryck äro t. ex. „*Ofta* är vägen inhuggen i lodräta bärgväggar" — „*stundom* är den öfverbygd" (s. 115) eller „Städerna äro *ofta* prydda af byggnadskonstens mästerverk" (s. 127). Å sid. 80 heter det: „Inbyggarne (i Luxemburg) äro mest tyskar och katoliker" i st. f. tyska katoliker. Något besynnerlig låter satsen (s. 36) „I en skogstrakt nära Njemen lefver fridlyst en liten återstod af bisonoxen". — Om en mindre noggrann korrekturläsning vittna orden: vacka, stjö, Nurmes, Alborg, stenkål, ungerfär, naturkönhet, krikshär, masinbyggnad (i st. f. maskinbyggeri), Thürengerwald, tscheckikt. m. fl.

Då den första upplagan af arbetet, som saknar en framställning af den allmänna geografin, inom jämförelsevis kort tid torde blifva utsåld, kommer den helt visst att följas af flere nya fullständiga sådana. Vi hoppas att deras utgifvande icke skall fördröjas, såsom det skett med denna första upplaga, hvilken af förläggaren i förtid annonserades, till stort bryderi för flere. skolor.

P. N.

P. Möller, G. Pagels och *E. Gleerup: Tre år i Kongo.* Första bandet: XLIV + 348 sid., andra bandet XIV + 512 sid. 8:o. Sthlm 1887—1888. P. A. Norstedt & söner.

I det storartade kulturarbete, som pågått i Central-Afrika, sedan Stanley år 1877 slutfört sin ryktbara färd tvärs igenom

denna världsdel, hafva svenskar tagit en icke obetydlig andel. Näst belgier och engelsmän hafva de varit talrikast i Associationens och den unga Kongostatens tjänst. Enligt Dahlgrens uppsats „Om svenskarne i Kongo“ (Ymer 1886) hafva där varit anstälda 33 svenskar, af hvilka 10 dukat under hufvudsakligen för klimatet. Andra hafva varit lyckligare och antingen i tid hunnit komma undan de dödsbringande febrarna eller ock, tack vare ett försiktigt lefnadssätt och god hälsa, hunnit tjäna ut den tid af tre år, på hvilken Kongostatens tjänstemän vanligen antagas.

Tre af dessa, löjtnanterna Möller, Pagels och Gleerup, hafva gifvit en till såväl innehåll som form utmärkt skildring af sina färder, öden och erfarenheter under tjänstetiden i Kongo. Arbetet, som föregås af en sakrik inledning af amanuensen Dahlgren om Kongolandets upptäcktshistoria och Kongostatens grundläggning, sönderfaller i tre skilda afdelningar.

Den första afdelningen är utarbetad af P. Möller och bär öfverskriften „Vid nedre Kongo.“ Förf., som efter sin ankomst till Kongo blef kommenderad att åtfölja den i Kongostatens tidigaste historia ryktbara belgiern kapten Hanssens på dennes expedition till floden Kuilu, blef chef för den nya stationen Filippeville, hvilken kort därpå jämte hela Kuiluområdet afträddes åt Frankrike.

Efter ett halft års vistelse i Filippeville måste hr Möller återvända till den närmaste stationen vid Kongofloden, Manyanga. På grund af sin långvariga vistelse vid en aflägsen station blef han nu transporterad till en jämförelsevis mera civiliserad trakt. Han fick nämligen i uppdrag att grundlägga och förestå särskilda stationer på södra sidan om nedre Kongo, samt blef slutligen divisionschef för större delen af detta område. Förf. skildrar de praktiska göromålen vid stationernas grundläggning och kommendering, sina talrika resor och elefantjakter m. m. och ger en sammanställning af sina erfarenheter angående „Kongostatens svarta personal“, som hittils hufvudsakligen utgjorts af zanzibariter och haussas (sudannegrer), om infödingarna i nedre Kongo, om handeln i Kongo och klimatet i nedre Kongo. Dessa sista kapitel äro i synnerhet af betydelse som ledtråd för bedömandet af den unga Kongostatens framtid. Landets egenskaper kunna i korthet sammanfattas sålunda: stora naturliga rikdomar, brist på arbetskraft, brist på kommunikationer, mördande klimat och hvad Kongostaten beträffar stora utgifter och mycket små inkomster.

Medan hr Möller i värkets första afdelning skildrar nedre Kongo, för hr Pagels oss till landet ofvanom vattenfallen, där floden på en sträcka af öfver 1 600 kilometer är segelbar. Hr Pagels var först chef på stationen Kwamouth, som han grundlade, och sedan på stationen Equateurville. Intressanta skildringar af européernas och de svartes lif vid dessa stationer äfvensom af de senares etnografiska förhållanden upptaga största delen af denna

afdelning. Bland infödingarnas seder må här omnämnas människooffer och kannibalism, hvilken senare de bragt så långt, att de ibland göda sina offer innan de slaktas. Men jämsides med denna råhet i seder har hos dem utbildat sig en hög grad af konstfärdighet i tillvärkandet af husgeråd, smycken och vapen.

Värkets tredje afdelning, som har till författare hr Gleerup, är den intressantaste. Förf. blef efter en kortare vistelse vid nedre Kongo chef för den kort förut nedlagda Kimpoko-stationen vid Stanleypool. Efter en mer än sju månaders ensamvistelse här sökte Gleerup transport till Kongostatens längst utskjutna förpost i det inre Afrika, det sedan till araberna förlorade Stanley Falls. Där var en annan svensk, löjtnant Wester, chef, och Gleerup blef hans sekond. Han stannade här elfva månader och företog sedan sin bekanta hemresa öfver Niangwe och Tanganikasjön till Zanzibar. Skildringen af den tidigare delen af förf:s vistelse i Afrika intresserar oss hufvudsakligen genom den lifliga beskrifning han gifver af alla de större och mindre motigheter, som den i Kongostatens tjänst anstälde har att utstå, och huru han får taga sig fram. Att mycket i den unga staten icke är som det borde vara, därom vittnar icke allenast hr Gleerup, utan äfven många andra åsyna vittnen. Detta är så mycket mer att beklaga, som ett stort, och man kan trygt säga ett af vårt århundrades största företag i följd häraf hotas med undergång.

I beskrifningen öfver vistelsen vid Stanley Falls gifves en intressant framställning af förf:s och löjtnant Westers förhållande till araberna, af hvilka den förnämste, Tipu Tip, så ofta låtit tala om sig. Det fordrades fin takt för att med några tiotal haussasoldater kunna bibehålla sin ställning gentemot tusentals beväpnade och oförvägna araber. Bristen på denna egenskap hos de båda svenskarnes efterträdare, en engelsman, förde som bekant med sig den i och för sig ohållbara punktens intagning af araberna.

Förf:s skildring af hemresan visar huru hastigt araberna under de senaste åren utbredt sitt välde i området kring de stora sjöarna.

Arbetet är synnerligen väl utstyrdt och försedt med en mängd fint skurna träsnitt och några kartor.

O. N—st.

Tre i Norge; öfversättning från engelska originalet af *Fr. Lönnkvist;* 260 s. 8:o. Stockholm 1888, Albert Bonnier; 3 kr.

Tre engelsmän, „Löparen“, typen för en engelsk turist och sportsman, den humoristiske „Esau“ och den godlynte „John“, besluta sig för att tillsamman tillbringa en sommar i Norge. Dock icke som vanliga turister: deras plan går ut på att helt och hållet utom den civiliserade världen och öfverlämnade åt sig själfva framlefva några månader i skötet af en storartad, vild na-

tur. Med äkta engelsk seghet förstå de att sätta denna plan i värket. Efter en resa, hvars svårigheter skulle bragt hvem som hälst utom en engelsman till förtviflan, finna vi våra tre sportsmän med kanoter, lifsförnödenheter, bössor och metdon lyckligt och väl installerade i sitt tältläger vid Gjendin. Här, vid stranden af en af Norges högst belägna fjällsjöar, lefva de nu sommaren igenom ett fullkomligt naturlif. Den mesta tiden användes till forellmete med fluga, denna alla engelsmäns älsklingssport, hvartill härliga fjällsjöar och brusande floder erbjuda rikt tillfälle. Då och då vandrar Löparen eller Esau tidigt om morgonen med den säkra dubbelstudsaren på axeln upp till fjällen på renjakt. Mot aftonen återvänder han uttröttad, stundom med, stundom utan byte, men alltid med sinnet fyldt af en rik skatt af natursköna bilder från de solbeglänsta, isiga fjällen. Den hvardagliga enformigheten störes någon någon gång af främmande turister, som förirrat sig upp till denna öde och halft otillgängliga näjd. Bland desse igenkänna vi vår landsman, björnjägaren kapten Höök, om vi ej orätt tolkat det i raska drag tecknade porträttet af en rysk ingeniörofficer, hvars bekantskap de tre här gjorde.

Sommaren förflyter endast altför hastigt, och hösten drifver med regn och frost de tre sportsmännen bort från det kära lägret vid Gjendin. Med saknad taga de farväl af sitt sorgfria naturlif, af Norge och dess lugna, naturfriska folk, hvars seder och skaplynne de trots obekantskapen med språket lärt känna och värdera.

Sådant är i största korthet innehållet af „Tre i Norge". Utan tvifvel skola Finlands sportsmän finna mycket af intresse i dessa skildringar. Sitt största och så att säga universella värde får dock denna bok genom den oöfverträffliga framställningen. Genom det hela löper en aldrig sinande åder af godmodig, äkta engelsk humor, som af de mest hvardagliga situationer, af med- och motgång skapar visserligen ofta groteskt öfverdrifna, men alltid upplifvande bilder.

F. G—ll.

G. Bergström: Lärobok i kyrkohistoria; 140 sid. 8:o. Sthlm 1888, Lars Hökerberg; 1 kr. 50 öre.

Förf. säger i företalet att han i detta arbete brutit med den förr använda metoden i kyrkohistoriska läroböcker och sökt framställa sitt ämne så, att dess olika delar så vidt möjligt blifvit satta i samband med sin tid och den närvarande tiden. Uppställningen är dock ganska lik den i Cornelii lärobok förekommande, och då den skiljer sig därifrån, är det svårt att i afvikelserna spåra något inflytande af den anförda grundsatsen. Fornkyrkan, af Cornelius delad i två tidrymder (före och efter året 323), är här behandlad i ett sammanhang. Den lutherska kyrkans författning och kult, ja till och med utbildningen af dess lära be-

handlas först efter religionsfreden i Augsburg, ehuru förf. naturligtvis tidigare nödgats lämna en mängd upplysningar om dessa förhållanden och sålunda splittrar ämnet. Zwinglis reformation upptages först sedan förf. följt den lutherska kyrkan ända till nutiden. Öfriga olikheter äro föga anmärkningsvärda och bestå flerstädes blott af rubrikförändringar.

I högre grad röjer sig förf:s egenart vid behandlingen af ämnet i öfrigt. Framställningen af dogmhistorien synes rec. ganska förtjänstfull; utan att ingå i synnerligen många detaljer, karaktäriserar förf. klart och träffande de religiösa hufvudrörelserna. Stilen är enkel och lättfattlig, stundom kanske för effektfull, hvartill särskildt hör det öfverdrifna bruket af historiskt presens. Upprepningar af enskilda fakta förekomma stundom. En egenhet hos förf. är det konsekventa bortlämnandet af citationstecken.

Åt Sverges kyrkohistoria, som icke behandlas i skilda afdelningar, utan öfveralt sammanföres med kyrkans allmänna, egnas stor uppmärksamhet.

För att erhålla det nödiga sambandet med allmänhistorien har förf., likasom äfven andra kyrkohistoriker, intagit en betydande mängd därifrån lånade uppgifter, men därvid begått fel, som icke äro få för ett så litet arbete.

T. D—r.

Curt Wallis: Bakteriologi, dess historia och undersökningsmetoder; bakterierna i luft, vatten och jord; 254 sid. 8:o. Sthlm 1888, Oscar L. Lamm; 3 kr. 75.

I en serie föreläsningar, hållna för läkare år 1886 och sedan utgifna som den tredje af de i Sverige utkommande „Medicinska handböcker", lämnar förf. en kort och öfversiktlig framställning af bakteriologins historiska utveckling samt metoderna för och resultaten af undersökningar, som blifvit företagna för att utröna bakteriernas förekomst i luften, vattnet och marken. Det genom en mängd träsnitt förtydligade arbetet, som i ett par omedelbart före utgifvandet tillagda föreläsningar innehåller en resumé af äfven de allra senaste bakteriologiska forskningarna, skall helt säkert, på grund af bakteriologins stora betydelse för kännedomen om sjukdomarna, med tillfredsställelse mottagas af hvarje läkare, som ej själf äger tid och tillfälle att följa med den ständigt tillväxande och ofta nog svårtillgängliga literaturen i ämnet.

V. S—ff.

Öfversikt.

Literatur i kvinnofrågan och frågan om kvinnobildning. Vi kunna ej säga att vår socialpolitik i någon högre grad inveck-lats genom kvinnofrågans framträdande. Det stora antalet ton-gifvande damer i vår hufvudstad är visserligen rörligt nog, då det gäller mötesbestyr eller tillställandet af nöjen för goda ända-mål, då en celeber konstnär uppträder, då en föredragare-virtuos låter se och höra sina mer eller mindre solida prestationer eller då något annat, som går utom hemlifvets område, blir mod för dagen. Våra. kvinliga fortbildningslärovärk äro starkt fre-kventerade, och i skolfrågor yttra sig äfven fruntimren på grund af egen erfarenhet och kunskap eller på grund af tillfälliga åskåd-ningar och meningar. Men någon djupare och starkare kvinno-rörelse ha vi icke bevittnat eller, rättare sagdt, icke någon allmän-nare rörelse. Det finnes dock redan i vårt land enskilda exempel på allvarligt och självständigt kvinnoarbete på de mest olika områ-den. Och den i det stora hela mer betydande delen af vår tid-ningspräss, som ej beherskas af fennomani och klerikala inflytan-den, förhåller sig, ehuru uteslutande i händerna på män, långt mer sympatisk än afvärjande mot kvinnorörelsen.

Icke häller i Sverige synes kvinnofrågan höra till de mest betydande för dagen. Från detta land ha vi dock fått emottaga största delen af den nyss utkomna literatur, för hvilken vi gå att lämna en kort redogörelse. *Kvinnofrågan* är den korta titeln på ett arbete af *E. Svensén.* På de 200 sidorna behandlar dock förf. ämnet egentligen blott från en sida, äktenskapet, och detta blott från en synpunkt, nämligen äktenskapsåldern, och i en enda be-stämd riktning: äktenskapsålderns framflyttande för kvinnan till myndighetsåldern, 21 år. Ty först genom ett sådant måls vin-nande anser förf. kvinnofrågan hafva kommit i rätta spår. Hr Svensén, bekant äfven som geografisk skriftställare, förfäktar i en etnografisk öfversikt med mycken värme den satsen, att äkten-skapsålderns försenande för kvinnan utgör ett framsteg i folkens lif. Han stöder sig därvid i främsta rummet på några etnogra-fiska forskares uppgifter och anställer äfven egna undersökningar i ämnet. Med stor skicklighet har han uppsökt de mest olika bevis för sin åsikt och därigenom gjort densamma om ej till en sanning, så likväl till något sannolikt. Kvinnans fysiska och psy-kiska utveckling före tjugu-talet synes i själfva värket icke gifva tillräckliga garantier för hennes förmåga att med full styrka och själfständighet, det vill säga med full framgång, uppbära makans och uppfostrarinnans plikter. Det i förtid afslutade äktenskapet

förorsakar lätt hos henne tidigt vissnande och andlig slapphet. Det förtidiga äktenskapet, som ofta åtföljes af månggifte eller „mångkvinneri", förringar dessutom kvinnornas utsikt till äktenskap, i det att valfriheten blir större för mannen än för kvinnan. Ty från och med det tjugonde åldersåret visar statistiken att kvinnornas öfvertalighet begynner; vid yngre år finnes det tvärtom mer manliga än kvinliga individer i samhället. Om nu äktenskapsåldern skulle sammanfalla med myndighetsåldern, skulle man komma närmare målet: en man för hvarje kvinna och en kvinna för hvarje man.

Skulle då ej härigenom de olagliga förbindelsernas antal i stället ökas? Detta inkast tillbakavisar förf. med det faktum, att af de s. k. fallna kvinnorna endast 6 %, eller föga mer än hvar sjuttonde, är under 20 år. Å andra sidan skulle genom fastställandet af en successivt i kraft trädande lag, enligt hvilken endast myndig kvinna tillåtes ingå äktenskap eller laglig trolofning, främst makars egendomsförhållanden lättare reglera sig. Om vidare antalet giftasvuxna kvinnor minskades, skulle mannens valfrihet minskas, men kvinnans ökas. Hon kunde ställa högre sedlighetsfordringar på sin blifvande make än under nuvarande förhållanden, hon skulle ej begå lifvets viktigaste handling som en omogen och omyndig Nora; äktenskapet blefve ädlare, fastare och i flera afseenden mer motsvarande sitt ändamål. Också på barnen skulle en senare äktenskapsålder för kvinnan ha ett välgörande inflytande: barnens antal skulle väl minskas, hvilket statistiken ger vid handen, men de blefve i stället kraftigare till kropp och själ, bättre vårdade och uppfostrade, ett antagande som, äfven det, synes vinna styrka ur statistikens siffror. Utan att på något sätt skada mannens välförstådda intressen skulle en högre äktenskapsålder för kvinnan höja henne från den beroende ställning utom och inom äktenskapet hon nu intager. Härigenom skulle all onaturlig äflan i kvinnorörelsen försvinna, om äfven därmed den sociala frågan i sin hela vidd icke vore löst. — Så mycket synes ref. höjdt öfver alt tvifvel, att i den riktning förf. föreslagit reformer böra och kunna göras såväl i det allmänna föreställningssättet som på lagstiftningens område. Men visserligen behöfvas i förra hänseendet kraftigare och lifligare skildringar, i senare hänseendet åter mer omfattande forskningar än dem vi finna i hr Svenséns arbete. Detta tillkommer emellertid förtjänsten att hafva icke blott väckt uppmärksamheten på denna nya sida af kvinno- och sedlighetsfrågan, utan, som vi våga hoppas, äfven gifvit impulser till fortsatta undersökningar i det viktiga ämnet.

Kvinnans kallelse och uppfostran af *N. Hertzberg* har framträdt i en af förf. ombesörjd svensk upplaga utan egentliga förändringar. Då Tidskriften tidigare (majhäftet 1888) gifvit denna från högkonservativt håll utgångna skrift såväl kritik som erkännande, må här blott nämnas att vi i hufvudsak äro ense med dåvarande ref. och finna förf:s framställning i många punkter till-

talande äfven för de säkerligen alt flere, som ej dela hans grundåskådning i fråga om den gifta och ogifta kvinnan och hennes förberedelse för lifvet.

I konservativ riktning, såsom det egnar och anstår en vederbörlig regeringskomité, utfaller också i det hela den *Undersökning af Sveriges högre flickskolor*, som föreligger i en diger volym och är resultatet af ett mödosamt arbete. Komitén utgår visserligen från behofvet af en grundlig kvinnobildning, äfven från synpunkten af kvinnans värksamhet i hemmet, och synes, förnuftigt nog, icke hålla på väsentligen olika metoder för gossars och flickors undervisning, men komitén har altför litet beaktat nödvändigheten för en sund utveckling af samhällslifvet och äktenskapet att i själfva värket likställa den unga kvinnans och ynglingens bildningsnivå. Det är dock tydligt att uppfostran måste i viss mån ställas på framtiden: barnet bör ej bildas för dagen, utan för det lif som lefves, när det lämnar skolan. Vi hafva särskildt fäst oss vid den ringa betydelse komitén tillerkänner universitetsstudier för kvinnor. Detta synes oss vara att underskatta ett alt starkare framträdande samhällsbehof: kvinliga läkare och lärarinnor med akademisk bildning. Tager man åter kvinnans uppfostran från den etiska sidan, kan man med tanken på framtidens samhälle och framtidens äktenskap ej så lätt affärda samskolefrågan, som komitén det gjort, att ej tala om den räddhåga några reservanter lagt i dagen mot komiténs i hvarje fall beaktansvärda förslag att införa samundervisning i 32 mindre statsläroverk. Men hela frågan bör ej ställas efter separatskolans förmenta intressen, utan bör undersökas i hela sin vidd. Vi erkänna därför gärna att det varit svårt, om ej ogörligt, för en flickskolekomité att åtminstone i sina praktiska förslag gå längre. Och oberoende af alt detta måste särskildt hvarje fackman vara komitén tacksam för den stora mängd värdefulla upplysningar och råd betänkandet meddelar angående undervisningen i olika ämnen, läroplanen, fortsättningskurserna och i synnerhet de hygieniska förhållandena. Äfven i fråga om skoladministrationen och ekonomin innehåller utlåtandet ett och annat af allmännare intresse, för hvilket vi här måste afstå från att redogöra.

I detta sammanhang torde det med hänseende till modersmålets och läsebokens stora betydelse för uppfostran ej förmenas oss att fästa läsarens uppmärksamhet på en nyss utkommen *Svensk läsebok* för skolan och hemmet, utgifven af *A. Sandahl*, född Huss, „med särskildt afseende på *flickskolan*“ och barn mellan 9 och 14 år. Förutom hemmet och människolifvet behandlas i de omkring 170 styckena (på 535 vältryckta sidor) Sveriges historia, geografi och naturförhållanden. Z. Topelius och T. Knös synas vara mest anlitade, men till en väl behöflig omväxling äfven flere andra källor, dels med stora namn, som J. L. Runeberg, H. C. Andersen och C. Snoilsky. Det afsedda åldersstadiet och däraf följande hänsyn till lättfattlighet i framställning ha naturligtvis medfört

mången begränsning i afseende å såväl de poetiska som de prosaiska styckenas gedigenhet. Det är väl dock bättre att flickor liksom gossar, före 16 år läsa litet mindre vers och stycken af „blandadt innehåll", än att de i sitt modersmåls mönsterbok finna torra betraktelser eller ock känsloutgjutelser utan en sann realitets värde och utan tillräcklig fasthet i det logiska bindemedlet. Vi vilja härmed på intet sätt säga att ifrågavarande läsebok vore underlägsen flertalet af sina föregångare. Tvärtom utmärka dess stycken sig fördelaktigt genom en för ungdomsåldern jämförelsevis väl afpassad framställning och äfven genom ett i öfvervägande grad dugligt innehåll. — Det speciellt för flickskolor lämpade upptager ej bokens utrymme för mycket; det bästa däraf skall fullständigt senteras äfven af gossar och lämnar ej något bidrag till belysande af det specifikt kvinliga uppfostringsideal, som i synnerhet i äldre tider hägrat för en och annan filosofs, likasom för många mindre filosofiska uppfostrarinnors blickar.

En till julen utkommen inhemsk broskyr, „Några vinkar till unga mödrar *om bristerna i vår tids kvinnouppfostran* och medlen att afhjälpa desamma", tyckes vara dikterad af en direkt ur det praktiska lifvet hämtad erfarenhet, hvars öfvertygande värme och faktiska logik ursäkta brister i en ordnad utveckling af ämnet och logisk reda i enskildheter. Förf. yrkar med bestämdhet att flickan lika litet som gossen skall bortklemas med bjäfs och grannlåt, utan vänjas vid tanken att genom eget arbete förtjäna sitt eget bröd. Efter några detaljerade föreskrifter angående den späda flickans ofta försummade fysiska vård vänder sig förf. mot fåfängan att i förtid utveckla barnet med läsning och mot det tvungna fortepianospelet; flickans värksamhetslust bör fastmer tidigt riktas på praktiska göromål, på skötsel af djur och växter och mera dylikt. Mödrarna böra egna sig mer åt barnens uppfostran än åt sällskapslifvet, de böra förfara konsekvent redan med de små; med barnets skola böra de vara väl förtrogna och bevara de unga från de förvirrade sedebegrepp, som råda i samhällslifvet och afspegla sig i literaturen. Det mest ansträngande arbete, menar förf., anstränger den unga kvinnan mindre är nattvak och öfvermättnad af nöjen. En solidare undervisning och uppfostran af flickor samt i förening därmed en bättre hälsovård väntar förf. af samskolan.

Samskolan utgör föremålet för en sakrikt hållen och väl skrifven broskyr af professor *Curt Wallis,* känd som medicinsk forskare och bekant för vår publik genom sina föredrag i Helsingfors. Förf. har med understöd från fonden „Lars Hjertas minne" berest Amerika och studerat dess skolförhållanden. Förf. blundar ej för bristerna i de amerikanska bildningsanstalterna, men framhåller, likasom alla före honom, de afgjorda fördelarna för samhället, män som kvinnor, af den praktiska riktningen i undervisningsväsendets lägre och mellanstadier, af samuppfostran och af lärarinnornas öfvertalighet i skolan. Förf.

sysselsätter sig särskildt med samskolan och omnämner dels efter andra dels på grund af egen iakttagelse flere fördelar af detta skolsystem: gossarne bli sant manliga, mer gentlemannalika, flickorna sant kvinliga, mera „ladylike“, allvarligare, få mer självförtroende. Medan våra klerikala framdraga Guds och naturens och samhällets ordning samt erfarenheten emot samuppfostran, åberopas de, synbarligen med större skäl, *för* samuppfostran af skolans och kyrkans män på andra sidan Atlanten.

Samskolans inflytande på de kvinliga elevernas hälsa behandlas, som man kunnat vänta, med särskild omsorg af professor Wallis. Han påpekar det märkvärdiga faktum, att i de 196 officiella utlåtanden, som afgifvits om samskolan, däribland 19 icke för densamma, endast en enda hänvisning förekommer på att man i separatskolor bättre kan motsvara fordringarna på flickornas hygien under pubertetsperioden. Detta ehuru d:r Clarkes sensationsskrift långt tidigare utkommit och diskussion i frågan egt rum. Förf. afvisar på grund af en utförlig kritik Clarkes argument mot samundervisning och högre kvinnobildning; han kan ej häller bekräfta dennes påstående om den amerikanska kvinnans fysiska underlägsenhet. Af den långt viktigare, af författaren refererade „Massachusetts-undersökningen“ framgår att skolgången och de vetenskapliga studierna icke utöfvat någon menlig inverkan på de unga kvinnornas hälsa; de hafva tvärtom visat sig välgörande genom det regelbundna lif studiearbetet för med sig, i det att emot 17 % med af olika anledningar dålig hälsa kunna ställas 20 % med förbättrad hälsa under studietiden. Af de studerade kvinnorna har mer än hälften blifvit lärarinnor, flere ha därjämte annan sysselsättning; flere hafva vissa yrken jämte hushållsbestyr eller fortsätta med intellektuelt arbete; 13 % äro gifta och hafva barn, i medeltal redan två, hvilkas goda hälsa och ringa mortalitet icke häller tala emot kvinliga studier. Förf. vill dock ej förneka att flickan i samskolan kan ansträngas mer än gossen, om ej läxbördorna lättas. Men han visar med rätta på Englands manliga ungdom, som utbildas lika mycket genom sport som genom läsning, och han anser, likaledes med full rätt, att gossen i praktiskt arbete, slöjd och mera dylikt, samt kroppsöfningar vinner en fullgod ersättning för minskning i läsandet. Det kunde tilläggas att den individuella skilnaden är större än den generella och att en förnuftig pedagogik bör, i synnerhet på högre stadier, erbjuda kvinliga och manliga elever praktiskt arbete i utbyte mot läsning af en del specialämnen, hvilka ej finna gensvar i elevernas anlag och ej äro nödiga för deras allmänna utveckling eller tjänliga för deras framtida värksamhet. Det mesta och bästa af undervisningen skall i ett väl ordnadt lärovärk vara för flertalet gossar och flickor till alla delar gemensamt.

Professor Wallis betviflar icke skolans framtid i Amerika och ser i dess universella riktning och dess på praktisk medbor-

gerlig duglighet riktade organisation ett värn för revolutionära och anarkistiska rörelser. Han tviflar icke häller på den amerikanska samskolans framtid. För Sveriges förhållanden anser han samuppfostran i allmänhet lämplig. Men vid idéns genomförande bör man ej begynna vid de allmänna lärovärken, utan främst värka för privata samskolor.

Frågan om samuppfostran har på sista tiden banat sig väg till och med till en större allmänhet i Tyskland. För samskolefrågan i Förenta staterna, Skandinavien och *Finland* redogör nämligen en detta år tryckt tysk broskyr, som hör till den stora, af F. von Holtzendorff påbörjade, under medvärkan bland andra af den berömda filosofiska och pedagogiska skriftställaren J. B. Meyer utgifna samlingen Deutsche Zeit- und Streitfragen. Förf., B. Brons från Emden, har i det lätt lästa häftet (Ueber die gemeinsame Erziehung beider Geschlechter an den höheren Schulen) upptagit yttranden om samundervisning från olika håll. Bland annat refereras slutet af en i Finsk tidskrift (mars *1883*) intagen uppsats i ämnet. Våra tre älsta samskolors elevantal och alt väsentligt om dem upptages fullt riktigt. Sina flesta meddelanden har författaren från norskt håll, vidare från en framstående jurist i Holland — där som bekant samskolor ej äro okända — och från en finsk lyceilärare. Den sistnämde har framhållit att vid landtdagen de stånd, i hvilka det nationella partiet är öfvervägande, uttalat sig mot saken; men ehuru ej häller själf varm för densamma, medgifver sagesmannen dock bland annat att förtroendet för våra samskolor är i tillväxt. Vårt första rektorsmötes i det hela långt ifrån afvoga hållning i samskolefrågan finner den tyske förf. högeligen beaktansvärd, då „skolrektorer höra till dem som äro minst tillgängliga för nya idéer". — Angående den tyska ståndpunkten i frågan framhåller författaren det obevekliga faktum, att Tyskland har nära en miljon mer kvinnor än män *och* att de förra ej kunna egna sitt lif blott åt hemmet. Han menar att hans landsmän i allmänhet handla på grund af teoretiska betraktelser och därigenom lättare utsättas för faran att låta beherska sig af fördomar än de folk, som gå den praktiska erfarenhetens väg; han vill särskildt fästa sina landsmäns uppmärksamhet på samskolorna hos deras „nordamerikanska och skandinaviska kusiner, hvilka man åtminstone ej kan frånkänna nykterhet i omdömet."

Det vore väl om våra dagars kvinnorörelse framför alt skulle beakta vikten af uppfostringsfrågorna. I hemmet kan hvarje tänkande och allvarlig kvinna värka mycket för sin sak. I skolan kan man numera ej vägra henne ett visst inflytande; och med hänseende till de brytningar, som måhända kunna stunda — äfven om man ej behöfver frammana fruktan för ett „könshat" — kan det i mer än ett afseende sägas att *skolan* alt försonar.

F. Gustafsson.

Svenska teatern har med Ibsens *Kärlekens komedi* lagt en ny förtjänst till sina förra under detta spelår. Det var väl att förutse att vår teaterpublik i det stora hela ej skulle kunna fatta skaldens djupa tankar i detta stycke; därtill afviker det altför mycket från de spårvägar, på hvilka de flesta människors idéer äro vana att göra sina godtköpsfärder. Men denna synpunkt har fått träda tillbaka, och det med rätta, ty till en värkligt god teaters uppgift hör att sträfva att vara ett stycke framom genomsnittsallmänhetens tycken och åskådningar.

I Kärlekens komedi ligger fröet till den djupa och skoningslösa dissektion af äktenskapet, som genomlöper Ibsens äktenskapsdramer från „Ett dockhem" till „Frun från hafvet". Det är här man hör de första slagen af yxan mot rötterna af det stora, murkna trädet, under hvars grenar så mycken lögn och olycka i en lång följd af århundraden frodats.

Efter alla de grannlåter, som på vers och prosa skrifvits om förlofning och frieri, och hvilka småningom inom literaturen vunnit hälgd af nära nog sublima trosartiklar, måtte i själfva värket Ibsens bitande satir öfver alt det falska sken, alt det förvända och ihåliga, som på detta område blifvit satt i system, hafva varit af hälgerånande effekt för ett icke ringa antal människor. Det var ju att angripa lifvets heligaste poesi, tyckte de, och märkte ej att just denna heliga poesi gick med seger fram ur striden, att målet ställdes högt och stort och rent som ett blånande fjäll, hvilket hvardagshopen ej når att trampa med sina skosulor, och att detta på många ställen skymtar fram med sitt allvarliga majestät genom det bitande löjet och det hänsynslösa gisslandet.

I den unga författaren Falks roll var hr Rydgren i tillfälle att åter en gång visa att det ej blott är utlefvade gubbar han förmår teckna med säker och fin karaktäristik. Hr Rydgrens Falk var en så god värklighetsskapelse man kunde önska sig, fri från såväl känslopjunk som literärt snobberi samt hållen i enkel, naturlig stil. Hr Berlin gjorde af studenten Lind en norsk gulnäbb af oklanderlig halt. Prästen Stråman hade i hr Riego och kopisten Styver i hr Castegren förträffliga representanter. Hr Malmström aflade som grosshandlar Guldstad ett synnerligen vackert prof på sin förmåga att gifva uttryck åt den lugna, fina humanitet, som är grundtonen i denna roll, och som dominerat i några andra roller af nära liknande art, dem hr Malmström förut haft att utföra. Fruarna Brander, Molander, Bruno och Åhman samt fröken Zuhr representerade fruntimmersvärlden i stycket. De förstnämda förtjäna alt erkännande för det de af sina jämförelsevis mindre roller gjorde vältecknade karaktärsbilder. Fröken Zuhr åter visade sig ännu vara för ny på tiljan för att af Svanhilds roll göra hvad däraf kan och bör göras. Hennes föredrag saknar ännu naturlig kraft och öfvertygelse, och hennes patos blir sentimentalt deklamatorisk. Sannolikt har medvetandet om röstens ringa ljudstyrka sin andel häri,

men det är likväl att hoppas att ett fortsatt intresse och träget studium skall låta hennes begåfning göra sig gällande äfven på dylika, för densamma ännu fjärran liggande områden.

Öfversättningen, värkstäld af teaterns intendent, hr Harald Molander, utmärker sig genom sin smidiga, briljanta vers och är en literär produkt af värkligt värde. De stora svårigheter omklädningen från ett språk till ett annat af ett så tankedigert och formfulländadt diktvärk kräfver hafva på det lyckligaste sätt öfvervunnits.

Runebergs födelsedag, den 5 februari, högtidlighöll teatern, ehuru dagen ej inföll på vanlig spektakeldag, enligt gammal sed med en festrepresentation, hvarvid, sedan den för tillfället författade prologen upplästs, „Speglen er“ och „Kan ej“ uppfördes. Detta program hade ej förmått locka ens halft hus. Hvarken det ena eller det andra stycket hör till de framstående af Runebergs skapelser. De egna sig redan på grund däraf ej synnerligen för en festrepresentation; men de göra det än mindre, då de, i synnerhet „Kan ej“, höra till de af repertoarens stycken, hvilka alt jämt tillgripas, när man är i behof af programfyllnad. Då Runebergs betydelse ej ens närmelsevis ligger i dramat, är det i själfva värket föga nödvändigt att programmet för en festafton till hans minne skall vara af dramatiskt innehåll. Tablåer, föredrag, deklamation, musik och sång, alt med anslutning till Runebergs bästa skaldevärksamhet, skulle vara det lämpligaste för teaterns Runebergsdag. Då skulle också helt säkert allmänheten talrikt infinna sig och Runebergsdagen för vår bildade allmänhet blifva något annat än hvad den synes vara på väg att förvandla sig till: en traditionell högtidlighet, hvilken stökas undan som en tråkig skyldighetsvisit.

Rafaël Hertzberg.

De grekiska sofisterna [1].

Under det femte århundradet före vår tideräkning försiggick i Grekland en märkelig förändring i det allmänna tänkesättet. Perserkrigen hade för en gång samlat folkets spridda krafter, och striden mot den mäktiga barbaren kröntes med oväntad framgång. Känslan af inre kraft och duglighet stegrades. Blicken vidgades och riktades utöfver det dagliga lifvets föreställningskrets. — Väl hade enskilda personer mången gång förut uppträdt i en viss opposition mot de häfdvunna lärorna och formerna; men nu grep rörelsen den stora allmänheten. Dess tänkesätt blef själfständigare och kanske äfven mera själfviskt. Hvad man förr antagit på god tro begynte man nu reflektera öfver. De gamla gudamyterna och statsprinciperna blefvo diskuterade, betviflade, stundom förkastade.

Athen gick i spetsen. Där hade demokratins utveckling gifvit individen en betydelse, som det blott berodde på honom själf att häfda; fri yttranderätt och likhet inför lagen hade hvarje medborgare. Men ville en person göra sin röst hörd, var det ej mera nog att han, stödd på sin rena karaktär och sin goda sak, med enkla ord, sådana de naturligt födas på läpparna, framlade sina förslag för folket. Han måste se till att ej demos hällre lånade sitt öra åt motståndarens fagra ord och konstfulla bevisföring. Sålunda blef det en nödvändighet för enhvar, som ville spela en politisk roll, att utveckla sina åsikter med en särskildt inlärd retorisk konstfärdighet.

Tidens vetenskapliga och retoriska behof tillfredsställdes af sofisterna; de voro det grekiska upplysningstidehvarfvets filosofer, retorer och lärde.

Namnet sofist utmärkte ursprungligen en person som genom sina insikter stod framom mängden. Herodotos

---

[1]) Vid utarbetandet hafva användts, utom i främsta rummet de gamla auktorerna, arbeten af Blass, Bonitz, Diels, Grote, Halbfass, Harpf, Lange, Ribbing, Schanz, Windelband, Zeller m. fl.

kallar Solon och Pythagoras sofister. Något förhatligt eller föraktligt var med denna benämning ej förenadt. Det är först Plato som lyckats bringa namnet sofist i ett vanrykte, hvarifrån det väl aldrig skall helt och hållet kunna befrias. Anledning därtill tog han af den omständighet, att sofisterna lärde för betalning, och då han fördömde detta, hade han den allmänna opinionen för sig. Lära dygd mot betalning, detta stred mot grekisk uppfattning af det passande. Dygd eller duglighet, såsom det grekiska ordet ἀρέτη lämpligare återges, inhämtade ynglingen i det offentliga lifvet genom att höra talarne i folkförsamlingen eller genom att närmare sluta sig till en äldre man, en förbindelse som vanligen hade karaktären af ett kärleksförhållande.

Men då en person gjorde lärandet af duglighet till sin ständiga uppgift och äfven fann talrika lärjungar, kunde han med alt skäl göra anspråk på ersättning därför, åtminstone enligt modern uppfattning, och äfven i grekernas ögon hade det ej bort synas alldeles obilligt. Skalder, bildhuggare, läkare utöfvade allmänt sin värksamhet mot betalning. Men sofisternas befattning var någonting nytt; därför fann man fordrandet och mottagandet af ersättning stötande, och denna fördom, som dock grundade sig på den riktiga instinkten att läraren lätt kunde förledas att taga mera hänsyn till lärjungarnes önskan än till det behandlade ämnets eget kraf, betjänade sig Plato af såsom vapen mot sofisterna. Hufvudangreppet riktade han dock mot deras skenvetande. De uppträdde såsom vise och dygdelärare, men de kunde ej göra reda för hvad de menade med dygd; de höllo sig till de allmänt gängse föreställningarna om tingen, till deras yttre sken, men tingens sanna väsen kände de icke, brydde de sig ej om att utforska; i följd af bristande metod kunde de ej häller, äfven om de velat, klart utreda det; och dock uppträdde de såsom dygdelärare. Man borde rädda ungdomen undan dessa dygdekrämare, penningejägare, inbilska vishetsprålare.

Mycket berättigadt låg utan tvifvel i Platos angrepp; men låta vi hans opposition gälla i hela dess vidd, ha vi därmed nära nog uttalat förkastelsedomen öfver hvarje populariserande af vetenskapen, hvarje upplysningsfilosofi,

hvarje kritiskt eller skeptiskt angrepp på det bestående traditionella. Vår tid har äfven sina sofister, vetenskapens populariserare och samhällets förbättrare, ofta uppträdande med mera yttre prål än inre vetenskaplig förmåga. Men de uttala den stora allmänhetens tankar och känslor eller tillmötesgå dess fordran på vetande; deras betydelse för den allmänna bildningen och den andliga rörligheten inom denna stora allmänhet är icke ringa, äfven om mycket ytligt och mycket halfsant följer med.

Viktigt är att göra skilnad mellan de enskilda individerna, ej mindre nu än i forntiden. Sofisterna bildade ej något skrå eller någon filosofisk skola eller öfverhufvud något yttre helt. Men de hade en inre likhet, såsom exponenter för tidsandan. — Det ena metafysiska systemet hade aflöst det andra; motsägelsen var så fullständig den kunde vara. Under det eleaterna sade: blott det varande är, det är ett, odelbart och orörligt, sade Herakleitos: allting flyter, ingenting är, allting blifver; atomisterna åter: alt består af en oändlig mängd delar. Det är betecknande att sofisterna Gorgias och Protagoras utgingo från motsatta läror, den eleatiska och den heraklitiska, och stannade vid samma resultat: en mer eller mindre utbildad skepsis.

Protagoras var den älste och mest ansedde bland sofisterna, den förste som offentligen uppträdde som dygdelärare mot betalning och uttryckligen förklarade sig vara sofist. Han var född omkring 480 i den grekiska kolonin Abdera på Thrakiens kust. Han förde ett vandringslif, hvarunder han upprepade gånger vistades i Athen, medelpunkten för Hellas' bildning. Att Protagoras var en person af mer än vanlig begåfning bevisas bland annat af den omständigheten, att han stod i nära förbindelse med en sådan man som Perikles; denne begagnade sig af hans politiska insikter vid ordnandet af den nya kolonin Thuriis angelägenheter. Protagoras' lif var i alla afseenden aktningsvärdt; ingen har kunnat göra hans karaktär misstänkt. Hans lärjungar fingo vid erläggandet af honoraríet för åtnjuten undervisning själfva bestämma beloppet, om de det önskade, i det de inför en gudoms altare svuro att de ansågo den vunna lärdomen hafva det värde de uppgåfvo.

. Protagoras' liksom öfriga sofisters läror känna vi nästan blott från deras motståndares, framför alt Platos skrifter. En filosofisk sats af Protagoras citeras af flere författare på ett så fullkomligt öfverensstämmande sätt, att vi kunna vara vissa uppå att däri besitta Protagoras' egna ord: „människan är måttet för allting, för det varande såsom det är, för det icke varande såsom det icke är.“ Men då det gäller den närmare uppfattningen af denna sats, stå vi tveksamma inför de kommentarier vi läsa hos Plato i dialogen Theaitetos. Har Protagoras själf dragit de konsekvenser af sin princip, hvilka Plato tillskrifver honom, då han låter Protagoras uppträda och utveckla sin sats, eller då han, Plato, vederlägger satsen? Den egendomliga framställningsformen lämnar oss här i icke ringa villrådighet. Men huru man än uppfattar detaljerna, har Protagoras uttalat en tanke som är grundvalen för all empirisk filosofi och ett betydelsefullt moment i vidt berömda system. De yttre tingen äro till endast för oss, och det blott för så vidt de träda i förbindelse med våra sinnen. Människan är måttet för allting. Att ett föremål har den eller den egenskapen kan man strängt taget icke säga. Men genom en från föremålet och sinnesvärktygen utgående rörelse får föremålet hvarje gång en egenskap. Egenskapen växlar efter individer, tider och andra förhållanden. Allting flyter, var Herakleitos' sats, till hvilken Protagoras hade slutit sig.

Om man häraf med Plato får draga den slutsatsen, att enligt Protagoras' lära hvarje objektiv kunskap är omöjlig, då den sjukes, den förrycktes sinnesförnimmelse är lika värklig som den vid normalt sinnestillstånd staddes, att man lika gärna som man säger: människan är måttet för allting, kunde säga: svinet är måttet för allting — om denna slutsats, delvis bestridd af Plato, är berättigad, är mycket tvifvel underkastadt, då Protagoras antagligen icke, såsom likväl Plato synes antyda, inskränkte själsvärksamheten till den sinliga förnimmelsen, utan helt säkert äfven antog förmåga af reflexion. Äfven om hvarje sinnesförnimmelse är värklig, innebär ej detta att den är sann, att den motsvaras af ett objektivt värkligt; den kan vara inbillad. — Om Protagoras i uttrycket människan är måttet för

allting ej med människan menade den enskilda individen, utan fattade uttrycket generelt, så låg däri ett korrektiv mot sinnesförnimmelsernas tillfälliga beskaffenhet. Den sistnämda uppfattningen synes stå i bestämd strid med Platos framställning i dialogen Theaitetos; däremot skulle den stå i full öfverensstämmelse med Protagoras' moralfilosofiska principer, såsom de tydligen fullt objektivt framställas af Plato i den efter Protagoras benämda dialogen.

Hos hvarje människa finnes enligt Protagoras af naturen blygsel och rättskänsla. På visst sätt kunde man därmed jämföra hvad man nu för tiden kallar samvetets dömande och lagstiftande funktion. Protagoras bevisar ej tillvaron af dessa känslor; han antager dem, emedan man i samhället antager dem. Man anser nämligen att alla människor besitta dessa känslor, eftersom man fordrar ett rättskaffens handlingssätt af alla, hvilket vore obilligt, om ej anlaget förefunnes. Man straffar — och här uttalar Protagoras en straffteori som sedan upptogs af Plato — i afsikt att förbättra den som handlat orätt och afskräcka den som vore benägen att göra det. Man förutsätter sålunda att dygden är lärbar. Anlaget förefinnes af naturen, men det behöfver utvecklas. Men hvilket blir innehållet, hvad är dygdens väsende? Denna fråga besvarar Protagoras ej. Men huru dygden bör förvärkligas bestämmes i hvarje enskildt fall af staten. Det är rätt, som staten anser för rätt, och så länge staten anser det. Här finna vi sålunda ett sammanhang med satsen människan är måttet för allting, om uttrycket människan fattas generelt.

En sådan tanke kunde ej bli farlig för staten; tvärtom stälde den sig i tjänst hos det bestående, och den mot sofisterna riktade beskyllningen att ha undergräft den allmänna moralen och statens fasthet vinner åtminstone af denna sats icke något stöd. Detta dubbla grundande af dygden, å ena sidan på ett inneboende anlag, å andra sidan på yttre maktbud, kan från rent filosofisk ståndpunkt anses mindre djuptänkt och systematiskt; faktiskt handla flertalet människor, och ofta de ädlaste, utan att göra sig reda för dygdens väsende, på grund af en moralisk instinkt och i enlighet med i samhället bestående lag och sed såsom enda norm. Att ett arbete på samhällets vidare ut-

veckling med en sådan förutsättning måste bli någonting sväfvande och nära nog sig själft motsägande är klart, och därför kan man gifva Plato rätt, då han fordrar att Protagoras skall göra sig reda för dygdens väsende, när han uppträder som dygdelärare och vill göra ynglingar dugliga att sköta sitt eget hus och leda statens angelägenheter.

Men den som vill leda staten måste besitta vältalighetens konst, och denna förband sig Protagoras att bibringa. En särskild sida af Protagoras' värksamhet må härvid i förbigående omnämnas. Hans retoriska studier ledde honom äfven till grammatikaliska iakttagelser. Han är den förste som framhållit genusåtskilnaden och olika tidsformer; äfven uppstälde han fyra utsagoformer eller modi, mera dock af retorisk än grammatisk art. Att den filologiska och grammatiska vetenskapen i sofisterna har sina grundläggare, detta visar jämte annat huru oriktigt det påståendet är, att sofisternas vishet var idel sken och bedrägeri.

Man har af Protagoras ett berömdt yttrande angående hans retoriska undervisning. Han lofvade göra den svagare saken starkare, hvilket i självfva värket var alla retorers program. Bemödandet att förhjälpa den till sina rättsgrunder svagare saken till seger är ej häller alldeles främmande för vår tids advokatpraxis. Om dess teori „det är ej fråga om hvad som är rätt, utan hvad som blir rätt" lätteligen kan leda till lagvrängning, kunde följderna af Protagoras' sats mången gång bli sådana, att man ej kan förvåna sig öfver att Aristophanes förklarade att Protagoras lofvade med sin konst göra orätt till rätt, och dock hade detta varit i bestämd strid med hans karaktär.

Protagoras hade i en skrift uttalat den tanken: „angående gudarna vet jag icke huruvida de finnas eller ej; mycket hindrar mig att veta det, sakens dunkelhet och det mänskliga lifvets korthet". Från „det rena förnuftets" ståndpunkt måste man visserligen stanna vid denna bekännelse. Men det atheniensiska folket brukade sällan det rena förnuftet; fördomar, känslor och lidelser spelade en stor roll vid dess beslut. Samma anklagelse som tolf år senare bragte Sokrates — den i mångas ögon värsta sofi-

sten — att tömma giftbägaren, anklagelsen för gudlöshet drabbade äfven Protagoras. Hans böcker brändes offentligen. Själf flydde han, men drunknade under flykten. Han hade då uppnått en ålder af 70 år, af hvilka han tillbragt 40 under utöfning af sin konst, en tid lång nog att stifta mycket fördärf, om detta varit en nödvändig följd af hans läror, en tid lång nog att bland tusenden sprida bildningens frö, om hans värksamhet gick ut därpå, hvilket man har skäl att antaga. — Ingen bland de öfriga sofisterna kommer i betydelse upp mot Protagoras; om deras lärosatser känner man blott föga.

Prodikos från ön Keos kom som sändebud till Athen, där han mot betalning höll föredrag i praktisk lefnadsvishet; från honom förskrifver sig den bekanta berättelsen om Herkules vid skiljevägen. Han har sin förnämsta ryktbarhet som grundläggare af synonymiken. Härvid må han visserligen ha gjort sig löjlig genom vissa af sina distinktioner; han har dock lagt grunden till en filologisk hjälpdisciplin af stor betydelse. Sokrates hänvisade stundom vetgiriga personer till Prodikos och hade själf åtnjutit hans undervisning.

Hippias från Elis var den mångkunnigaste, skrytsammaste, fåfängaste bland samtliga sofister. Han reste från stad till stad och höll föredrag; på ett glänsande yttre lade han stor vikt. Det fans ej ett handtvärk, ej en vetenskap, som han ej kände. Han förklarade sig vilja oförberedd afgifva svar på hvilken fråga som hälst. — Uppenbarligen hade han med stöd af ett ovanligt minne förvärfvat ett ansenligt kunskapsförråd, men om vi tro Plato, som visserligen karrikerar och öfverdrifver sina motståndares lyten, men dock tecknar efter naturen, var han — såsom i dylika fall plär hända — i all sin mångvetenhet fåvitsk och omdömeslös. Han var politiker med ett visst anseende i sitt hemland; han var talare, skald, dygdelärare. Brytningstider med ett oroligt jäktande lif framkalla dylika personer, som förstå sig på alt och vilja råda bot på alt.

Ett själfkärt uppträdande var utmärkande för alla sofister, och i detta afseende hade Hippias en själsfrände och like i sin äldre samtida *Gorgias*, som dock i motsats till den förre icke ville uppträda som dygdelärare, utan

blott som retor. Dock var Gorgias ej främmande för filosofiska spekulationer, och i en skrift „om naturen" begagnade han sig af eleaternas metod för att bevisa att „ingenting finnes; om det finnes, kan man ej känna det; om det kan kännas, kan det ej meddelas". Dock synes denna teoretiska skepsis blott ha varit ett öfvergångsstadium i hans utveckling, liksom tidigare hans intresse för fysikaliska undersökningar. Åtminstone har denna skepsis ej utöfvat något inflytande på hans praktiska värksamhet. År 427 kom Gorgias i en politisk mission från sin fädernestad Leontini på Sicilien till Athen och höll där ett enligt den i Sicilien af Empedokles redan något använda retoriska konsten utarbetadt tal, som slog de för formens välljud mottagliga athenarne med häpnad och beundran. Han fick ett stort antal lärjungar och skördade betydande penningesummor. En längre tid uppehöll han sig i Thessalien, bland hvars adliga ynglingar han vann många adepter. I Thessalien betydde gorgiasera det samma som hålla tal. Gorgias dog öfver hundra år gammal.

Enligt Gorgias omfattade och öfverträffade vältaligheten alla andra konster och vetenskaper. Om det gäller en täflan, säger han, med en läkare eller hvilken sakkunnig som hälst om ett offentligt ämbete, så kan den i talekonsten skicklige lättare genomdrifva sitt val än den sakkunnige, ty han kan i hvilken sak som hälst tala mera öfvertygande än den sakkunnige. Han kan göra att det stora synes litet, det lilla stort, det nya gammalt, det gamla nytt, han kan tala långt eller kort efter behag. Dock varnar Gorgias för ett missbruk af denna konst, och att Gorgias och hans skola skulle bidragit att göra den atheniensiska domstolsvältaligheten så knepig och förförisk den i själfva värket var, kan man knapt påstå. Direkt ledning för rättegångstal lämnade Gorgias ej. Själf höll han blott epideiktiska eller uppvisningstal, hvarmed en åhörande församling roades och undervisades. Den af Gorgias representerade riktningens hufvudstyrka låg i den yttre formen.

För att bringa stämning i talet och gifva känslorna uttryck använde han poetiska bilder och konstfulla figurer, såsom en sammanställning af lika långa satsleder, af lika klingande ord, af motsatser, till exempel „skamligt du sådde,

olyckligt du skördade“; „han undgått gudars hämd, han undflytt människors hat“. Dessa figurer ha sedan Gorgias' tid blifvit i retoriskt språk allmänt använda; själf omhuldade han dem till öfverdrift, och okritiska efterapare om möjligt än mera. Gorgias var dock en bland de förste som med bestämd afsikt och utbildad teori sökte gifva prosan en form, som skulle göra den på visst sätt jämbördig med poesin. Faran af en skön form utan motsvarande innehåll låg härvid nära. Gorgias kan emellertid nära nog anses som skaparen af den attiska konstprosan.

Protagoras, Prodikos, Hippias, Gorgias voro sofistikens hufvudrepresentanter. Bland de många som gått i deras skola betecknas blott få som sofister eller offentliga dygdelärare; ingen egde någon större ryktbarhet i detta afseende. Rörelsen öfvergick till retorik eller eristik och frambragte å ena sidan ypperliga retorer och talare, å andra sidan envisa ordryttare och grälmakare. Aristoteles egnar en hel bok åt vederläggandet af de sofistiska bevisen, delvis så tydliga räfslut, att man nu för tiden ej på dem ville spilla många ord. Under en tid då logiken ännu var föga utbildad imponerade dylika lättlärda fiffigheter på mängden, såsom Plato i lustig karrikatyr skildrar förhållandet i dialogen Euthydemos. Denne och hans broder Dionysodoros hade gifvit undervisning i hoplomaki eller konsten att strida i full rustning och därmed sammanhängande militärvetenskap, men senare, då de redan voro något till åren komna, lämnade de fäktmästarskapet och blefvo dygdelärare. En filosofisk förberedelse och väckelse till dygd (duglighet) låge i eristiken. Och en sådan färdighet hade brödraparet vunnit i konsten att fäkta med ord, att de vederlade hvarje påstående, vare sig det var sant eller falskt. De uppkastade en fråga; om den besvarades jakande eller nekande var dem likgiltigt; i hvardera händelsen uppvisades svaret vara oriktigt. Det gälde alldeles icke att finna den objektiva sanningen, blott att åstadkomma skenbevis.

En sats lydde: den som känner något känner alt; ty det medges väl vara omöjligt att ett ting på en gång icke är det som det är. Nu är den som känner en sak en kunnig, den som icke känner en sak en okunnig. Men då det

enligt tesis ej är möjligt att en person på en gång är kunnig och okunnig, måste den som känner något känna alt.

Ett annat fall: ditt är det du har makt att göra med hvad du vill. Fädernegudarna äro dina fädernegudar. Altså kan du göra med dem hvad du vill. — Djur är det som har lif. Gudarna hafva lif. Altså äro gudarna djur. Dina djur kan du offra åt gudarna. Altså kan du offra dina gudar åt gudarna.

En skeptisk karaktär ha de på fullt allvar förfäktade satserna: „det är icke möjligt att ljuga“ och „man kan icke motsäga en annan“, hvilka uppkommo genom att förneka att samma subjekt kan få olika predikat; ett kunde nämligen ej på samma gång vara flere.

Dessa eristiska konststycken voro synnerligen omtyckta af den grekiska ungdomen, som dels på skämt dels på allvar begagnade dem och, såsom Plato säger, likt hundvalpar därmed släpade och sleto hvarandra. Med Aristoteles logik var denna ståndpunkt vetenskapligt öfvervunnen, men i praktiken får man ännu i vår tid vara på sin vakt mot de sofistiska slutens finare former.

Protagoras hade uppstält natur och lag såsom moralens båda grundvalar, men sökt förena och försona dem. Af Hippias ställas de i motsats till hvarandra; lagen säges utöfva våld mot den mänskliga naturen. Att Hippias äfven dragit vissa konsekvenser af denna sats vet man af Xenophons Memorabilia. Motsättningen af natur och positiv lag framträder ofta vid denna tid.

Thrasymachos från Chalkedon, som har sin största ryktbarhet som retor, ger ett skarpt uttryck åt denna idé. Det rätta är ingenting annat, säger han, än det som gagnar den starkare. Det rätta gagnar blott den mäktige och herskande, men skadar den svagare och lydande. I affärsföretag, vid skattebetalning, vid besättandet af ämbeten har den orättrådige alltid fördel framför den rättrådige. Vare sig styrelseformen är demokratisk eller aristokratisk eller tyrannisk, äro lagarna alltid affattade i den styrandes intresse. Den fullkomligaste orättrådighet gör den orättrådige till den lyckligaste. Detta är tyranniet. Då tyrannen beröfvar staten eller enskilda frihet och egendom med list och våld, går han fri från straff, hans makt och lycka

prisas. De mindre förbrytarne straffas och få bära namn af hälgerånare, tjufvar och röfvare. Den naturliga lagen bjuder orättrådighet, den skrifna lagen förbjuder det i de styrandes intresse. — Satsen förefaller i konsekvenserna absurd; men huru ofta har ej ett lyckadt statsstreck eller en orättrådig annexion vunnit lof och pris? Får ej den enskilde ofta lida under hårda lagar, som stiftats att skydda dem som för tillfället ha regeringen i sina händer? Talleyrand säger: ce que la politique conseille, la justice l'autorise.

Trasymachos omtalar resigneradt faktiska förhållandet. Ej så Kallikles. Enligt naturen är det att lida orätt, säger han, enligt lagen det att handla orätt skamligare. Staten har blott blifvit stiftad för att gifva den svage skydd mot den starke. Men naturen bjuder fullkomlig frihet att lämna begären lösa tyglar. Det gäller blott att finna medlen därtill. Tyrannen besitter dem säkrast. Se där, hvart man bör sträfva! — Kallikles var ingen sofist, utan politiker, och han säges gifva uttryck åt hvad många på den tiden tänkte, men ej ville uttala. Teorin var: orättvisan är ett godt, rättvisan är ett ondt; men då den som ena gången gör ondt andra gången lider ondt, så har man enats om att ej göra ondt för att ej lida ondt. Den positiva lagen bestämmer sålunda det rätta. Detta är dock blott en nödhjälp. Principielt är orättvisan bättre än rättvisan.

Sådan blef sofistiken i sina följder och genom sina sämre alumner. Men ursprungligen låg däri mycket berättigadt, och åt sofistiken i dess ädlare representanter måste vi i viss mån skänka vår aktning. Dess betydelse för den senare filosofin är ej häller ringa.

Det är ett egendomligt öde som följt sofisterna. En gång prisade och beundrade såsom förkunnare af den nya tidens lösen, blefvo de snart genom sina vedersakares angrepp så brännmärkta, att deras namn hardt när blifvit ett skymford. Lärornas förfall och metodernas urartande bidrogo därtill, men mer än annat den ojämna vetenskapliga kamp, i hvilken deras populära filosofi stod gentemot de utbildade systemen. Men trots brister i metod och svaghet i principer ha de utöfvat en betydelsefull värksamhet, betydelsefull ej mindre för tidens allmänna

bildning än för den filosofiska forskningen. Aldrig har det atheniensiska folket varit mera andligt vaket än under sofisternas tidehvarf; genom dem kom subjektivismen till sin rätt, genom dem grundlades på visst sätt den positivistiska filosofin. Vår tid har friat sofisterna från mången orättvis beskyllning, som vidlådt deras rykte, den har gifvit sofisterna den upprättelse de under mer än två årtusenden saknat.

I. A. Heikel.

Den moderna agrarfrågan.

Man talar om världsproduktion och världsmarknad, om världshandel, världsindustri och med full rätt äfven om världsagrikultur. Ty vi lefva i kommersialismens kulturskede: alla civiliserade länders oerhörda, ständigt växande export- och importsiffror, de periodiska, i sina härjningar ständigt mer förödande och i sin tilltagande långvarighet alt mer pinande handelskriserna, de år för år talrikare och sociala revolter alt mer liknande jättestrejkerna samt skyddstullagstiftningen såsom följd af en internationell, särskildt transoceanisk spannmålskonkurrens äro välbekanta kännetecken därpå. Arbetsdelning har varit det sista århundradets industriella utvecklings lösen. Och kommersialismen är, med alla sina goda och onda sidor, intet annat än ett slags genom världshandeln möjliggjord arbetsdelning mellan nationerna, ett lokaliserande af olika världsproduktionen bildande näringar i särskilda, af natur och kultur därför gynnsamt utrustade länder. Äfven åkerbruket hör för närvarande till de sålunda lokaliserade näringarna, åtminstone i ungefär lika hög grad som många viktiga industrier. Då vi från kommersialismens ståndpunkt tala om vårt åkerbruk eller vår kulturutveckling, tänka vi därför i första hand på världsproduktionens och blott i andra hand på en viss nationalproduktions förhållanden.

Men tillvaron erbjuder inga rena företeelser, och på utveckling och blomstring följa ofta återgång och inslåendet af nya evolutionsvägar: kommersialismens ideal har aldrig varit realiseradt, har i olika länder förvärkligats i mycket afvikande grader, och det förspörjes nu från mycket olika håll att den närmaste framtiden kommer att bära i sitt sköte något helt annat än kommersialismens förvärkligande. I intet land spelar kommersialismen en väldigare roll än i England, och just där ljuda starkast de röster, som förkunna inbrytandet af en ny æra. Men äfven andra länder, främst den Nordamerikanska republiken samt Tyskland och Frankrike, stå midt i denna evolutionshvirfvel.

Består kommersialismens väsen i industriernas och åkerbrukets lokaliserande, så är ju en inbrytande industriell och agrar dislokalisation liktydig med kommersialismens dekadans, förspelet till en ny social-ekonomisk regim. Särskildt i England börjar man i revyer och böcker mycket tala om „dislocalisation af industries", därmed menande att vår kulturutveckling nu tenderar åt etablerandet af största möjliga antalet olika näringar på minsta möjliga geografiska yta: således raka motsatsen mot kommersialismens ideal, hvilket förmenar att de västeuropeiska staterna böra blifva världens leverantörer af färdiga industrivaror, Australien exklusiv producent af råull, Nya Zealand och Laplatastaterna af kött, Nordamerikanska sydstaterna af bomull, Ostindien och Manitoba af hvete och så vidare. Nej, mena många moderna nationalekonomer, något dylikt skall aldrig inträffa; kommersialismen, exportregimen är blott en öfvergående utvecklingsform; vår sociala framtid kommer ej att bära dess prägel, hvilket man utan svårighet varsnar vid en närmare granskning af såväl de europeiska som de transoceaniska samhällenas ekonomiska utveckling.

Till en början är det tydligt att under de sista årtiondena industrierna uti ett oerhördt raskt tempo dislokaliserats i alla europeiska stater: industrier af alla möjliga slag hafva skjutit som svampar ur jorden uti länder hvarest man för ett fjärdedels eller sjättedels sekel sedan ej ens anade möjligheten af deras tillvaro. Englands monopol på tillvärkning af metall- och textilvaror är för länge

sedan brutet. Det genom kontinental konkurrens i Storbritannien frisatta industri- och handelskapitalet emigrerar massvis för att befrukta och med fabelaktig hastighet uppdrifva kontinentens och transoceaniska länders unga industrier. Sverige är just nu vittne till en invandring af många miljoner kronor engelskt kapital, som skola drifva järnbrytning i Lappmarken, tändstickstillvärkning i Sydsverige och så vidare. De stora polska fabriksstäderna, såsom Lodz med flere, äro öfversvämmade af engelska och tyska kapitalister, ingeniörer och fabriksdirektörer. Från att bomullsspindlarnas antal 1876 i Ryssland var två miljoner har det nu stigit till öfver fyra miljoner. Rysslands import af fabrikat har stadigt fallit från ett värde af mer än två hundra miljoner mark 1883 till 143 700 000 mark 1886. Men dess export af fabrikat har stigit från 14 miljoner mark 1883 till 23½ miljoner mark 1886. Ifrån att 1861 (året för lifegenskapens upphäfvande) blott ha egt 14 060 fabriker, producerande varor till ett värde af omkring 36 miljoner pund sterling årligen, hade Ryssland tjugo år senare redan 35 160 fabriker med en årlig produktion på omkring 131 miljoner pund. Samtidigt hade genom ökadt bruk af maskiner arbetarnes produktivitet nära tredubblats. De donska kolgrufvornas afkastning har fördubblats på de sista tio åren och de polskas har fyrdubblats. Två tredjedelar af det stenkol som konsumeras i Ryssland, nästan alt stålet, tre fjärdedelar af stångjärnet samt två tredjedelar af tackjärnet äro nu hemproducerade. Samtidigt har årliga importen af engelska bomulls- och yllevaror sjunkit ned till värkligt obetydliga summor (625 600 pund sterling för de förra och 260 800 pund sterling för de senare och så vidare). Ostindien hade 1879 1 452 794 bomullsspindlar och 1887 2 460 000. I de nordamerikanska sydstaterna hade i 141 fabriker, som existerade redan 1880, den konsumerade bomullens mängd år 1887 ökats med 40,6 %, hvarförutom export på Kina och Japan redan börjat. Industrin i Österrike-Ungern är i rask utveckling, producerar redan för mer än 100 miljoner pund sterling årligen samt gör, som bekant, min af att vilja „skydda“ sig mot Tyskland, hvars export till detta rike snart på allvar väntas vara i aftagande. Italien importerade 1876 1 454 000 tons kol samt 14 873 000

kilogram råbomull och 47 709 000 kilogram järn, 1886 däremot respektive 2 927 000 tons, 67 994 000 och 154 002 000 kilogram. Bomullsindustrin i Manchester har svåra dagar: än är det amerikanska syndikat som genom „corner" göra bomullen dyr och tillgången knapp; än undersälja de tyska konkurrenterna engelsmännen i deras eget land; än hotar den växande ostindiska konkurrensen. Handelskammaren i Manchester nedsatte nyligen en kommission för att undersöka orsakerna till bomullsindustrins hastiga uppblomstring uti Ostindien. Det såg nämligen ut som om Manchester måste stänga spinnerier, under det Bombay öppnade nya. Och i en amerikansk tidning läste man nyligen att det torde komma därhän, att England får en „gul fråga", utan att en enda kines sätter sin fot på Storbritanniens mark: engelska kapitalistsyndikat umgås nämligen med planer att uti bortre Indien medels engelska kapital, maskiner och förmän, men med billiga kinesiska arbetare grunda en bomullsindustri, som, tack vare sin exempellösa billighet, skall beröfva Manchester några af dess viktigaste exportgebit. Bekant är vidare att tyska textilindustriidkare ämna „emancipera sig från Manchester" genom att *direkt* från sydstaterna införskrifva sin råbomull. För öfrigt behöfver man blott taga en engelsk ekonomisk tidskrift i handen för att få en god föreställning om hur pinsamma för den brittiska industrin den tyska jätterivalens ungdomliga kraftprof äro. England har nedsatt en kunglig kommission för teknisk undervisning, och en af densammas medlemmar, mr Swire Smith, framhöll nyligen i ett offentligt föredrag „att hans fädernelands kommersiella supremati erhållit åtskilliga hårda slag af väl tränerade industriella rivaler i främmande länder och att Englands åkerbruk nästan paralyserats genom den utländska konkurrensen — hvarför man nu måste tänka på grundlig förbättring af den industriella och kommersiella uppfostran". „För hvarje engelsk maskin, som under ledning af engelska uppsyningsmän börjar arbeta i Frankrike, Tyskland, Belgien, Österrike, Ryssland och Förenta staterna, bringas en dylik maskin, som arbetar på export till nämda länder, till stillastående i England". „Man finner till sin förvåning att engelska maskiner numera ofta utrikes producera vack-

rare och mer säljbara varor än i konkurrerande etablissement uti England". — Jag kunde med lätthet mångfaldiga dessa ur engelska och tyska tidskrifter och ekonomiska arbeten tagna bevis för att Ryssland, Polen, Österrike-Ungern, Tyskland, Italien, Ostindien, Nordamerikanska sydstaterna — för att ej tala om Spanien, Brasilien, Canada, Australien, Nordamerikanska nord- och väststaterna och så vidare — med utomordentlig hastighet utveckla en sådan öfverflödande rikdom på lifskraftiga hemindustrier af alla tänkbara slag, att icke blott Englands världsmonopol måste anses en gång för alla brutet, utan äfven hvarje möjlighet af en monopolställning på världsindustrins marknad i framtiden måste bli utesluten. De unga och yngsta industristaterna hafva också alla fördelar: erhålla maskiner, kapitaler, tränerade förmän, arbetare och tekniker samt alla de bästa arbetsmetoderna gratis eller mot obetydlig gengäld från de äldre industriländerna.

Detta faktum, som jag för korthetens skull benämt „industriernas dislokalisation", står i fullständigaste harmoni med vårt århundrades underbara vetenskapligt-tekniska utveckling, som genom upptäckter, uppfinningar och förbättringar af otaliga slag på ett tillförene otänkbart sätt möjliggör och underlättar allehanda näringars bedrifvande på godtycklig ort. Att dessutom hvarje lands natur och invånares lynne stimulera till möjligaste mångfald — icke ensidighet, som fördärfvar både land och folk — af sysselsättningar, må ej häller förglömmas.

För någon tid sedan läste jag i en framstående engelsk veckoskrift följande utbrott, då det var tal om kommersialismens tillbakagång: I England till exempel behöfva vi spannmål, tobak, bomull, socker, te, kaffe, vin, färgämnen, droger, guld och silfver från utlandet — och huru skola vi komma åt dessa ting, om vi ej mer kunna sälja industrivaror? Ingen vill gifva oss dem till skänks, och hvad skola vi ge i utbyte? Vi ega icke någon naturprodukt, som all världen kräfver, och som ej finnes att tillgå annanstädes . . . . Dessa ord af en på Englands framtida kommersiella suprematí troende britt äro mycket karaktäristiska för situationen. Frågan för de in-

dustrivaruexporterande och födoämnen samt råvaror importerande nationerna blir naturligtvis: hvarifrån skola vi då få vår föda och framför alt vår spannmål? Omedelbara konsekvensen af att en nation med kommersielt syfte hypertrofierade sin industri var nämligen att dess åkerbruk började lida af atrofi, det vill säga af en eller annan anledning ej mer räckte till för nationens behof. Fanatiska exportteoretiker tro till och med att det västeuropeiska åkerbruket skall dö ut, lämnande plats åt den „naturligt gynnade“ kommersiella konkurrenten: åkerbruket i Ostindien och Manitoba, „världens kornbodar“. Faktum är emellertid — som många bland oss till egen kännbar skada erfarit — att det västeuropeiska jordbruket genom kommersialismen atrofierats och bragts i ett beklagligt trångmål — ett trångmål som ländt oss alla till yttermera skada genom att frambesvärja ett för utvecklingen ofta hinderligt „skyddssystem“. Den som i följd af iakttagelser, analoga med de ofvan antydda, ej kan tro på industrikommersialismens evighet, skall ej häller kunna tro på lifskraften af hvad intet annat är än kommersialismens andra pol: agrarkommersialismen. Och om vi söka underkasta denna senare fråga — vår tids internationella agrarfråga, oftast diskuterad under rubriken „den amerikanska, respektive ostindiska hvetekonkurrensen“ — en närmare undersökning, skola vi i själfva värket — och annat kunde egentligen icke väntas — finna ett nytt och tungt vägande argument mot kommersialismens och exportteorins apostlar. Därmed äro vi inne på det egentliga föremålet för denna uppsats: jordbrukets utsikter i vår kulturutveckling. Först några den internationella agrarfrågan belysande statistiska data[1]. — En föreställning om jordbrukets kvantitativa ställning i världsproduktionen får man af följande tabell, som i miljoner pund sterling uppskattar:

---

[1]) Se *Mulhalls* värk: Fifty years of national progress, 1887, Dictionary of statistics, 1886; The progress of the world 1880. — Jag har icke alltid funnit Mulhalls uppgifter pålitliga. De här anförda torde dock i alla händelser vara korrekta nog att tillstädja det bruk jag gör af dem.

	I hela världen.	I Europa.	I Förenta Staterna.	I England.
Åkerbrukets årliga värde till.	3 320	2 540	604	266
Industrins årliga värde till.	3 828	2 627	1 112	818
Handelns årliga värde till.	2 396	1 915	313	570

Vända vi oss särskildt till spannmålsskördarna, finna vi för världsproduktionen år 1884 följande tabell:

	Miljoner acres.	Miljoner bushels.	Värde i miljoner pund sterling.
Hvete	154	2 076	540
Hafre	86	1 794	205
Korn.	47	819	133
Råg	115	1 408	232
Majs	103	2 300	236

och så vidare.

Däraf framgår redan hvilken dominerande betydelse särskildt *hvete*konkurrensen måste ha för den internationella agrarfrågan.

Med „hela världen“ menar Mulhall hela den kommersiella världen, således Europa och dess kolonier, Sydamerika samt Nordamerikas förenta stater. Det är intressant att här iakttaga att jordbruket i hela den kommersiella världen ännu altjämt bidrar med åtminstone tredjedelen af den årliga produktionens värde. Öfverraskande är industrins väldighet i spannmålslandet Nordamerika. Att åkerbruket står oproportionerligt tillbaka i England är tydligt. Ytterligare en vink därom äro uppgifterna att af hela nationalproduktionens årliga värde åkerbruket tillskjuter 54 % i Ryssland, 47 % i Spanien, 46 % i Österrike, 42 % i Italien, 36 % i Australien, 34 % i Tyskland, 33 % i Frankrike, 26 % i Förenta staterna och slutligen endast 14 % i Storbritannien! De stora nationerna idka jordbruk i följande ordning: Förenta staterna med 604 miljoner pund sterlings årligt värde, Ryssland med 509 dito, Frankrike med 456, Tyskland med 444, Österrike med 322 och Storbritannien med 266 miljoner pund sterling. Och

vill man veta hvarför det brittiska jordbruket i våra dagar är så underlägset i kvantitativt hänseende, svarar statistiken att engelsmannen under århundradets lopp funnit för godt att mer och mer „lokalisera“ spannmålsproduktionen i främmande händer på andra sidan hafven, det vill säga med hvarje år låta sitt eget jordbruk gå mer tillbaka för att lita på importen. Karaktäristisk för denna det engelska jordbrukets utveckling baklänges är följande tabell öfver skördarnas årliga kvantitet och värde sedan 1841:

	Miljoner bushels årligen. Hvete.	Annan spannmål.	Värde af skörd i miljoner pund sterling.
1841—50	115	230	74,3
1851—60	110	240	77,7
1861—70	109	250	76,6
1871—80	84	240	70,1
1881—85	76	230	51,7

Samma återgång iakttar man beträffande ytan af den med hvete odlade jorden. Densamma var enligt „The financial reform almanack“ 1868 3951018 acres, 1873 3670259, 1878 3381701, 1883 2713288, 1884 2719470, 1885 2553235, 1886 2355451 acres. Den öfverhufvud med spannmål odlade jorden i Storbritannien var 1868 11659855 acres samt 1886 blott 9850869 acres. — Som kompensation för denna kolossala tillbakagång ha vi en ofantlig, ända ned till de sista åren med jättesteg växande import, öfver hvars utveckling följande dubbeltabell kastar ett klart ljus.

År	*Brittisk* spannmålsimport i årligt medeltal. Miljoner bushels.	℔ per invånare.	Spannmålsexport från *Förenta staterna* Miljoner bushels.	℔ per invånare.
1801—10	5	17	—	—
1811—20	4	12	—	—
1821—30	5	12	6 (1821—40)	26 (1821—40)
1831—40	8	18		
1841—50	31	64	15	41
1851—60	78	154	29	60
1861—70	127	238	48	76
1871—80	229	374	147	211
1881	256	409	285	312

Parallellen mellan importens växande i England och exportens växande i Nordamerika är slående. I hvilken mån Storbritannien lefver på de amerikanska kornbodarna och i hvilken mån på andra, därom ger följande lilla tabell öfver engelska hveteimporten en föreställning:

	1885 quarters.	1886 quarters.
Från Förenta Staterna	8 985 830	8 991 396
„ Indien	2 809 675	2 540 070
„ Ryssland	2 788 244	856 177
„ Australien.........	1 256 213	170 469
och så vidare		
Totalsumma af hveteimport	18 759 211	15 193 464

Det har i självfva värket kommit därhän, att enligt Mulhall från 1875 till 1885 årligen importerades för 158 miljoner pund sterling af den 413 miljoner pund sterling värda årliga födoämneskonsumtionen. För närvarande anses importen ännu mera närma sig till hälften af förbrukningen. „Af hvarje centner hvete, som förtäres i Storbritannien, äro 30 ℔ hemodlade, 35 ℔ odlade i Förenta staterna, 15 ℔ i brittiska kolonier, 8 ℔ i Ryssland och 12 ℔ i andra länder". Och hvad detta förhållande betyder för hemodlaren, därom upplyser följande utdrag ur en prislista för hvete (enligt „The financial reform almanack"): år 1800 kostade en quarter hvete 113 s. 10 d., 1810 106 s. 5 d., 1820 67 s. 10 d., 1830 64 s. 3 d., 1840 66 s. 4 d., 1850 40 s. 3 d., 1860 53 s. 3 d., 1870 46 s. 10 d., 1880 44 s. 4 d., 1881 45 s. 4 d., 1882 45 s. 1 d., 1883 41 s. 7 d., 1884 35 s. 8 d., 1885 32 s. 10 d., och 1886 31 s. 0 d. Det engelska hvetepriset har sålunda stadigt sjunkit, tils det i vårt decennium kommit ned till en exempellöst låg och värkligt ruinös nivå. — *Huru* äro sådana spannmålspriser möjliga, och fins det sannolikhet för deras varaktighet? — det är den internationella agrarfrågans kärna.

Visserligen exporterar (enligt amerikansk statistik) Ryssland 45—57 miljoner bushels hvete årligen, Turkiet-Rumänien 14—20, Österrike-Ungern 14—17, Australien 3—6, Kanada 3—6, Alger 2—3 och Egypten likaledes 2—3 miljoner bushels — men Nordamerika exporterar ensamt

85—170 miljoner. På samma sätt som det redan framgått att hvetehandeln måste vara agrarkommersialismens viktigaste sida, torde det därför nu vara klart att Nordamerika är den utan gensägelse största hveteexportören. Som vi dessutom äfven kunnat märka att England är hvarje annan hveteimportör ofantligt öfverlägsen, kunna vi trygt diskutera vårt omfattande problem — den internationella agrarfrågan — i hvad vi måste anse för dess ojämförligt viktigaste specialfall: Nordamerikas hveteexport och Englands hveteimport. De slutsatser till hvilka vi komma kunna vi anse som en solid basis för vårt omdöme om problemet i dess allmänhet.

Hvad amerikanska hveteexporten angår, hafva vi en god vägvisare i dr Schäffle, som 1885 i en afhandling „Die amerikanische Concurrenz im Lichte des jüngsten Census der Vereinigten Staaten“ (uti Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft) kastat en grundlig blick in i den nordamerikanska agrarekonomins dolda mekanism. Schäffle frågar sig framför alt om den amerikanska konkurrensen öfver hufvud är af den art, att den kan uppväcka allvarliga farhågor för framtiden; han kommer till ett tämligen lugnande resultat, som är grundadt på en ofantlig massa nordamerikansk statistik. Enligt den tyske nationalekonomen ha vi visst icke att befara världsagrikulturens lokaliserande i Förenta staterna — lika litet som någon annanstädes — utan är den billiga och ymniga hveteproduktionen därstädes intet annat än en öfvergående fas i det nordamerikanska jättesamhällets ekonomiska utveckling. Detsamma är nämligen, jämfördt med våra europeiska samhällen, af sådana dimensioner, att dess jordbruk ej kan utvecklas från den primitiva extensiteten till förhållanden mer liknande de gamla kulturländernas utan att i dessa senare åstadkomma all den plåga och slitning, som våra jordbrukare känna under benämningen „amerikanska hvetekonkurrensen“.

Till det amerikanska jordbrukets närvarande fördelar höra: befolkningens gleshet i västern, tillgång på jungfrulig jord efter val, goda redskap, mycket maskiner, delvis godt klimat och ytterst billiga frakter. Fyra femtedelar af Förenta staternas hveteåkrar plöjas, sås och skördas med

maskin. Ångtröskvärken tröska ända till 1000 à 2000 bushels om dagen. En jättefarm, såsom Dalrymple, har 70000 acres och 155 skördemaskiner, som slå 14 acres om dagen hvarje och blott kräfva en uppsyningsman för 12 maskiner. Med en sådan teknik kan det ej dröja länge förr än de (1880) återstående 25 miljoner acres, som kunna odlas utan konstbevattning, äro upptagna. „I alla händelser skall i slutet af vårt århundrade tiden vara inne för Nordamerika att begynna med ett intensivare och det europeiska i åtskilligt mer liknande jordbruk". — Man har stundom trott att den amerikanska konkurrensen berodde på den amerikanska jordens fenomenala fruktbarhet och det amerikanska jordbrukets höga afkastning. Detta är emellertid alldeles falskt. 5—15 bushels hvete per acre är medeltal i Förenta staternas stora spannmålsdistrikt, och blott i Kalifornien, Oregon, Dakota, Minnesota och Kansas förekomma 15—50 bushels per acre, görande ett medeltal för hela Unionen af 13 bushels per acre (obetydligt mer än i Australien!) I England är medeltalet 26, 28, 30, några år 31 bushels per acre samt i Tyskland 23 bushels per acre. Ett ytterst viktigt faktum är vidare att hveteodlingen ej gått nämnvärdt tillbaka i ost- och nordoststaterna, hvilka äro lika tätt befolkade som flere europeiska kulturstater och väl förr än dessa bort lida af västerns konkurrens. Maine, New-York, Connecticut, Ohio, Pennsylvanien, Massachusetts och så vidare hafva med 20 à 30 % under de sista 20 åren ökat antalet farmer — hvilkas medelstorlek här är 87, 93 à 99 acres mot 134 acres i hela unionen — samt dessutom infört intensivare kultur, „mixed farming", „market gardening", intensivare mejerihushållning, hållandet af större mängd gödboskap och höns och så vidare; men ingen latifundiebildning, intet uppgifvande af åkerbruket! Odlingarnas värde har stigit i starkare proportion än deras ytutvidgning. Så till exempel växte odlingarnas yta i Massachusetts från 1870 till 1880 med 23 %, under det deras värde steg från 93 miljoner dollars till 146, i Connecticut 3,8 % samt 103 och 121 miljoner respektive, i Pennsylvanien 10 % samt 836 och 975,6 miljoner respektive och så vidare. Mångenstädes i oststaterna odlas nu mera hvete än förr. Västerns konkurrens har visserligen hindrat ost-

staterna från att blomstra upp i lika starkt stigande proportion som tillförene; men jordbruket har ej dött och befolkningen har, trots en visserligen stark utvandring åt västern, tilltagit.

Enligt Schäffle beror sålunda den amerikanska hveteproduktionens konkurrensförmåga på dess oerhörda extensitet samt på några andra för en ung kulturnations ekonomi egendomliga förhållanden, hvilka likväl alla måste ändra sig i riktning af de europeiska i den mån som unionens jord blir ockuperad, dess befolkning tätare och jämnare fördelad samt dess industri mer koncentrerad. Och enligt vår sagesman går också den nordamerikanska utvecklingen med jättesteg i denna riktning: alla metallindustrier ha redan med oerhörd raskhet utvecklats framom de europeiska, genomsnittliga arbetareantalet i fabrikerna var 1850 5, 1860 7, 1870 12, 1880 20 och är i Ohio (1880) redan 48; från 1850—80 tilltog hela befolkningen i Unionen med 117 % under det stadsbefolkningen tilltog med 300 %. Farmvärdet växte från 1860—70 med 23 % och från 1870—1880 med 35 %, under det industrikapitalet uti samma epoker växte med respektive 68 % och 59 %. Ännu äro de amerikanska jordbrukarne gynnade framom de europeiska genom frånvaro af hypoteksräntor, som betunga produktionskostnaderna, och ännu frakta många amerikanska järnvägar hvetet mot spottpriser eller rent af gratis, för att hastigt stegra jordvärdet — det förtjänar beaktas till hvilken ofantlig grad den amerikanska spannmålsexporten blott är frånsidan af en vild spekulation i grundvärden — men dessa förhållanden arbeta med iltågsfart på sin egen tillintetgörelse. Den amerikanska hvetekonkurrensen är grundad på „Raubbau" — man plöjer upp tiotusentals acres, tar fyra, fem skördar utan att gödsla och lämnar sedan fältet för att på samma sätt behandla ett annat stycke jungfruligt land; jättefarmerna bära sig i allmänhet ej på längden, utan finnas massvis till salu samt tyckas öfver hufvud blott vara förelöpare för en mindre och intensivare samt på tätare folkstock och industri grundad kultur. Det är ej rikdom, utan spekulation, som ligger bakom Unionens hveteöfverflöd — uti själfva spannmålsdistrikten herskar såväl bland de få stora som bland de talrika mindre

jordbrukarna på senare tider all den förlägenhet, som åtföljer tryckta priser och tilliten till en enda, lätt felslående skörd. Därför höjas här kraftiga röster för intensivare (det vill säga dyrare) kultur och framför alt för „mixed farming“, det vill säga odling af en mångfald växter och blandning med boskapsskötsel i stället för exklusiv hvetekultur. Det amerikanska folket har funnit hveteexporterandet föga mer lyckobringande än vi dess konkurrens. Så ungefär sammanfattar Schäffle resultaten af sin studie, och han tillägger att det vore ett fullständigt misstag att antaga att Unionens mekaniska latifundiekultur hade någon framtid för sig på andra eller denna sidan af Atlanten.

Sedan vi sålunda bildat oss ett omdöme om den nordamerikanska hveteexportens natur och framtidsutsikter, kan det vara af intresse att se till hvad man tänker om hveteimporten hos en sådan jätteimportör som till exempel England. En från „Agricultural returns for Great Britain“, „Statistics of the Colonies“, „Report of the american department of agriculture“, dito of the Canadian samt från „The official reports of the government of India“ (alt för 1885—86) skickligt kompilerad artikel uti The Quarterly review för januari—april 1887 ger oss välkommen hjälp för vinnandet af en sådan inblick. Författaren börjar med anmärkningen att hveteodlingen i England alls icke lönat sig under det decennium som slutade med 1886. Under detsamma ha de engelska hveteodlingarna minskats med 25 % af sin areal samt all spannmålsarealen med 1 196 059 acres, hvilka nu i stället ligga under klöfver och gräs. De under århundradets lopp ständigt stigande arrendena ha alt som oftast delvis efterskänkts och arrendatorernas lefnadsbehof ha inskränkts, så att, om priserna blott stannat vid 40—45 shillings för quartern, kunde ännu hvete hafva odlats med någon vinst. — Kostnaderna för odlandet af en acre hvete te sig emellertid, uti medelta lfrån 85 arrendegårdar, på följande sätt:

	P. st.	sh.	d.
Arrende och tionde	1	15	7
Skatt och afgifter	0	5	0
Gödsel	2	12	6
Utsäde och odlingskostnader	3	17	8
	8	10	9

	P. st.	sh.	d.
Försäljning af spannmålen..........	6	16	0
„ „ halmen...........	1	12	0
	8	8	0
Således deficit....................	0	2	9

Här antogs att acren gaf $30^2/_9$ bushels, hvilket ingalunda alltid är fallet, att hvetet såldes efter 36 shillings quartern, hvilket, såsom en blick på en af de ofvanstående tabellerna säger oss, för närvarande är åtskilligt öfver medelpris, att halmen såldes, hvilket stundom är förbjudet i arrendekontraktet, stundom omöjliggjordt genom enorma järnvägsfrakter, att arrendet var minimalt (blott i 12 fall af 200 är arrendet under 1 pund sterling), att intet anslagits åt kapitalräntan samt att en del mindre utgiftsposter alls ej medtagits — således en i allo minimal eller, som arrendatorn kanske skulle säga, ruinerande beräkning af produktionskostnaderna. Hade försäljningspriset varit 40 s. per quarter, skulle ett öfverskott uppstått af 12 s. 3 d., som just täcker kapitalräntan. En minimal värklig utkomstprofit vore 2 pund sterling per acre — men då måste priset vara 45 s. per quarter! Vår engelsman förklarar situationen ändock ej hopplös, emedan det närvarande betrycket ej kan vara annat än öfvergående. Han anser sig nämligen hafva öfverflöd af bevis i händerna att de transoceaniska hveteproducenterna (med undantag af Indien) sålt med förlust. Han anför att jordbruket i Kalifornien blott ger ett värkligt medeltal af 13,2 bushels hvete per acre, i Illinois 11,6, i Minnesota 15, i Indiana 12,5, i Ohio 15,3, i Iowa 12, i Missouri 11,8, i Kansas 16,5, i Nebraska 14,5, i Michigan 15,5, i Dakota 14,5, i Pennsylvanien 13,6, i Tennessee 7, i Wisconsin 14, och i Kentucky 10,6; tillsammans 32 miljoner acres af Unionens alla $39^1/_2$ miljoner acres hveteåker samt efter beräkning för 1884, ett ovanligt gynnsamt år. I intet af dessa områden har, enligt den engelska revyförfattaren, hveteodlandet betalat sig, „ty det är konstateradt att en jordbrukare med 50 acres hveteodling de sista 3 à 4 åren förtjänat mindre än en farmarbetare i många stater“. Priset på produkten af en acre var 1880 12,48 dollars, 1882 11,99 dollars, 1885 8,02 dollars samt 1886 blott

8,49 dollars. Endast de som inhöstat 20 bushels eller mer per acre hafva haft profit. 1880—84 var årliga hemkomsumtionen 324 miljoner bushels och exporten 140 miljoner bushels — hvadan, om folkstocken ökas som hittils och hveteproduktionen ej ytterligare tillväxer, år 1894 alt skall kräfvas för hemförbrukning. Och skall den amerikanska hveteproduktionen tilltaga, fordras ovilkorligen högre priser. Äfven den nyss citerade författaren talar om att den amerikanska konkurrensen bäres af spekulationen i jorden, i hvars intresse det ligger att låta afkastningen förefalla så lysande som möjligt, af enormt låga järnvägsfrakter samt jordbrukarnas skuldsättning och ruin. Han beräknar att hveteexporten 1885 måste bedrifvits med en förlust för landet af minst 17 miljoner pund sterling. Agitationen för återgång till „blandad odling“ och början med intensivare kultur omnämner han äfven.

I Ostindien erhållas i medeltal blott 9,3 bushels per acre, men arbetslönerna äro mycket låga och exporten gynnas af silfrets låga guldvärde, så att den lönar sig ännu, då priset på Londonmarknaden står 33 och 36 s. Egentligen eger Indien blott hemproduktion, men bönderna ligga i händerna på penningeockrare och tvingas därigenom att producera för export. — Detsamma gäller äfven i hög grad för Ryssland, hvarest producenten blott får tredjedelen af priset, som betalas i London, samt bonden lefver skuldsatt, i brist och förfärligaste elände. I 13 af Centralrysslands provinser hafva, enligt Times, spannmålsskördarna sedan 1864 reducerats med 27,8 %, ehuru befolkningen tillväxt med 6,6 %. 8—6 bushels per acre är här medeltal! 29 miljoner acres hveteareal ge mindre än 6 bushels per acre, „svarta jorden“ ger blott 8, och en af de allra bästa skördarna (1884) gaf blott 9. Vinsten var blott 7 s. 2 d. per acre 1877, då Londonpriset stod 56 s. 9 d.; 1886 bragte blott förlust. Den ryska exporten är dessutom ytterst variabel (1880 700000 bushels, 1883 3 miljoner 1884 1270000, 1886 856000 och så vidare) och opålitlig, och „det finnes ingen anledning antaga att Ryssland under någorlunda sunda inre förhållanden kan producera hvete för England billigare än detta land självt“. — Australien ger $7^4/_7$ bushels på acren — men 1885—86 var missväxt

(blott 3 bushels per acre), och då importerade Australien hvete från Kalifornien och Indien. Likaledes händer det att Kanada måste importera. Detta land har öfverhufvud ett för kallt klimat för att kunna vara en för den europeiska producenten farlig konkurrent. Ontario och Manitoba ha gått tillbaka i hveteodling under de senaste åren; landet har därvid förlorat många miljoner dollars i värde, och talrika jättefarmer ha bankrutterat.

Liksom Schäffle, kommer äfven vår engelska ekonom sålunda till slutsatsen att den transoceaniska och utländska spannmålskonkurrensen till ofantligt öfvervägande del är en öfvergående konjunkturföreteelse och dessutom oftast beror på i längden ohållbara social-ekonomiska missförhållanden i de hvete-exporterande länderna. Hithörande literatur är ofantligt rik, och man finner kraftiga stöd för här uttalade åsikt till och med i sådana rent vetenskapliga värk som Schönbergs „Handbuch der politischen Ökonomie" (se II, 298: Der internationale Handel mit Agrarprodukten och så vidare).

Har man af det föregående öfvertygats om sanningen af satsen att världsproduktionens utvecklingsideal icke är världskommersialism, att denna senare skall paralyseras af industriernas dislokalisation, af koloniernas och exportgebitens snara upphörande att vara kolonier och exportgebit i exportteorins mening, att den transoceaniska spannmålskonkurrensen af samma anledning blott är en förbibrusande, af vår feberaktigt snabba kulturutveckling raskt öfvervunnen konjunkturvåg, att framtidens högre utvecklade industrier och den tilltagande befolkningen i hveteexportgebiten snart skola höja dessas spannmålspriser och att därigenom brödpriserna skola stiga för en sådan födoämnesimportör som till exempel England, hvarigenom åter detta senare lands industriexportvaror fördyras och sålunda förlora i konkurrensförmåga med hveteländernas lavinaktigt växande industrivaruproduktion — då skall man ovilkorligen gripas af öfvertygelsen att vi stå vid en betydelsefull vändpunkt i vår ekonomiska evolution, och att våra genom industrihypertrofi och agrikulturatrofi utmärkta västeuropeiska „industristater" snart måste genomföra en revolution i sitt eget jordbruk. På samma gång som det är

otvifvelaktigt att äfven den industriella produktionen kommer att undergå en betydelsefull omgestaltning, tyckes dock ögonblickets brännande fråga framför alt vara: hvad skall blifva af Europas jordbruk, då vi europeer snart så godt som uteslutande äro hänvisade till dess afkastning?

„The Rothamstead experiments on the growth of wheat, barley and the mixed herbage of grass land", by William Fream, London 1888, är en liten oktavvolym, som i all sin torra vetenskaplighet innehåller otaliga underbara och för jordbrukaren oändligt viktiga rön. Rothamstead är Europas älsta och kanske märkvärdigaste jordbruksvetenskapliga försöksstation, som nu sedan mer än ett halft sekel ledes af två bland Storbritanniens mest aktade agrikulturauktoriteter, sir J. B. Lawes och professor J. H. Gilbert. Planen är i korthet: att odla några af de viktigaste rotationsskördarna, hvar för sig år efter år under en lång tid, på samma stycke land, (1) utan gödsling, (2) med stallgödsling, (3) med många olika slag af kemiska gödningsämnen, hvarvid samma slags gödningsämne i regeln användes år efter år på samma jordstycke .... På detta sätt hafva fältexperiment utförts med hvete, korn, hafre, bönor, klöfver, åtskilliga grönsaker, rofvor, sockerbetor, rödbetor, potatis och gräs. Rotationsförsök, experiment öfver boskapsskötsel, växt och djurfysiologi, agrikulturkemi, gödning och så vidare ha äfven utförts i massa och alt sedan 1847 offentliggjorts i otaliga lärda och populära afhandlingar. Försöken äro ensamstående och ryktbara så långt modernt jordbruk vunnit insteg. Resultaten, som på ett lysande sätt ådagalägga hvad intensiv gödning, grundad på vetenskapliga principer, förmår, äro samlade i talrika, på olika sätt kombinerade odlingsförhållanden illustrerande tabeller, hvarför ett par lösryckta citat måste gifva en blott ofullkomlig föreställning. Se här likväl ett par exempel.

Tabell XII. Resultaten af försök med hveteodling med olika gödningsämnen på olika jordarter i olika landskap och under olika årstider.

Gödningsämnen.	Tröskad säd per acre-bushels, årligt medeltal.					
	Af 8 år.	Af 32 år.	Af 7 år.	Af 3 år.	Af 4 år.	
Ogödslad....	16	15	$13^1/_8$	$15^7/_8$	18	$25^5/_8$

Blandad mineralgödsel ensamt	19	$16\frac{1}{8}$	$15\frac{1}{4}$	$16\frac{7}{8}$	$19\frac{1}{8}$	$28\frac{1}{2}$
Ammoniumsalter ensamt. .	$23\frac{1}{4}$	$26\frac{1}{8}$	$20\frac{7}{8}$	$23\frac{5}{8}$	$27\frac{1}{4}$	$31\frac{1}{2}$
Blandad mineralgödsel och ammoniumsalter	$38\frac{1}{2}$	$37\frac{3}{8}$	$32\frac{3}{4}$	$37\frac{5}{8}$	$32\frac{5}{8}$	$33\frac{1}{2}$

Vid odlingen af rofvor var för 8 år årliga medelskörden:

Gödningsämnen.	Rötter.		Blad.		Hela växten.	
	Tons.	Centner.	Tons.	Centner.	Tons.	Centner.
Med mineralgödsel ensamt	7	9	1	$10\frac{5}{8}$	8	$19\frac{5}{8}$
Min.gödsel o. ammoniumsalter . .	10	$4\frac{3}{4}$	3	3	13	$7\frac{3}{4}$
Mineralgödsel och rapskakor	10	$19\frac{5}{8}$	2	$13\frac{1}{4}$	13	$12\frac{7}{8}$
Mineralgödsel, ammoniumsalter och rapskakor	12	$3\frac{7}{8}$	4	$7\frac{3}{8}$	16	$11\frac{1}{4}$

Tabell XXVI. Årlig medelskörd af korn under 16 olika gödningsförhållanden. 32 års medeltal per acre-bushels.

	Utan N-haltig gödsel.	200 ℔ am. salter = 43 ℔ N.	275 ℔ Na. nitrat. = 43 ℔ N.	1 000 ℔ rapskakor = 49 ℔ N.
Utan mineralgödsel	$17\frac{7}{8}$	$30\frac{3}{4}$	$34\frac{3}{8}$	$43\frac{1}{4}$
Superfosfat	23	45	47	$45\frac{1}{4}$
Ka, Na, Mg sulfat	$19\frac{3}{4}$	$33\frac{7}{8}$	$35\frac{1}{4}$	$41\frac{3}{4}$
Superfosfat och Ka, Na, Mg sulfat	$24\frac{1}{4}$	$44\frac{7}{8}$	$47\frac{1}{2}$	$45\frac{5}{8}$

De som tala mycket om „hvad vårt jordbruk icke förmår åstadkomma", skola kanske något rubbas i sin öfvertygelse genom studiet af denna bok. — Vi moderna kulturmänniskor bruka ofta med stolthet säga att såsnart

vi behöfva något, det ej dröjer länge, förr än vetenskap, uppfinnaregeni och industri bragt det önskade till tillvaro. Vi finna att den moderna agrikulturvetenskapen ej häller saknar detta lynne. Det fordras blott att vi egna jordbruket samma kvantitet intellektuell energi, som vi nu så länge och med sådan framgång skänkt åt industrin, för att vår agrikultur universelt skall kunna föra deviserna: „man kan mäta ett jordstyckes areal, men ej dess fruktbarhet"; „det fins ej god och dålig jord, ty odlaren gör sin jord"; „det fins ej klimatologiska hinder, ty odlaren förstår omkring hvarje planta skapa dess rätta klimat". Och det finnes redan nu omkring oss agrarföreteelser, som till fullo rättfärdiga ofvannämda sentenser, jordbruk som ge underbara resultat utan vetenskap, tack vare blott ett intensivt användande af kapital, mänsklig arbetskraft och intelligens. Jag tänker på de afarter af intensivt jordbruk, som man i alla kulturländer finner rundt omkring de stora städerna, framföralt i närheten af miljonstäder som London, Paris, Berlin och så vidare. Det är mer än en forskares mening att vi här ha prototyper för framtidens jordbruk. Paris må tjäna som exempel, med sitt bälte af köksträdgårdsodlingar, kända som „la culture maraîchère". Detsamma upptar ungefär 850 hektar, odlade i 12 till 13 tusen etablissement, som sysselsätta mer än 50 000 människor. Odlingarna äro sällan under 7000 kvm. och sällan öfver 10000 kvm. stora. Arrendet är 2000 francs hektaren och afkastningen i medeltal 20 000 francs per hektar. Att producera mycket på en liten yta, att förse omkring tusen individer med grönsaksföda från ett jordstycke, som under vanlig odling ej skulle kunna nära femtio, se där det problem, som maraîchèrekulturen i Paris' omgifningar löser[1]). Hemligheten af denna odlingsart är dess — för vanliga begrepp — oerhörda intensitet; det vill säga man använder på ett litet jordstycke ett stort kapital i form af värktyg, maskiner, gödningsämnen och mänsklig arbetskraft. Utsädet utväljes först omsorgsfullt och „pralineras", det vill säga lägges i köttlake för att magasinera mer reservnäring, sättes därefter tätt i särskildt väl gödslad, värmd, belyst

---

[1]) La culture maraîchère des environs de Paris par *M. Ponce.*

och vattnad säng. Då de unga plantorna kommit upp, flyttas de om för att få större utrymme, och slutligen sättas de ut i det genom omsorgsfull gräfning och gödsling väl förberedda fältet för att mogna på kortaste tid. Så snart en skörd är bärgad, flyttas en ny ut från drifbänken på det omgräfda och nygödslade fältet, på hvilket hela året rundt antingen en skörd står och mognar eller odlaren arbetar för omedelbar utflyttning af en ny dylik. Genom denna metod ekonomiseras med utrymmet på fältet, man sträfvar efter att låta hvarje särskild skörd ockupera detsamma kortaste möjliga tid; drifbänken lämnar reserv, om ej hvarje växtindivid går efter önskan på fältet, eller om detsamma skadas af frost, hagelstorm eller dylikt; och tack vare beständig, efter skördarnas art afpassad gödsling, är det aldrig tal om att jorden måste hvila. Genom vidlyftig konstbevattning emanciperar man sig från väderlekens välde och genom otaliga glasklockor och stora växthus samt stundom genom värmeledningar från vinterns förlamande inflytelse. Se här ett exempel på en maraîchèreodlings ekonomi och inrättning: ytan är 11000 kvadratmeter; ångmaskin och pump samt öfriga inrättningar för bevattningen kosta tillsammans 6930 francs; 950 drifbänksramar, 3500 glasklockor och 800 halmmattor kosta 15700 francs; spadar, hackor, gafflar, spaliärer, handkärror och så vidare kosta 565 francs; häst och kärra 1730 francs; två skjul 2400 francs; årslönen för tre ständiga biträden samt två tillfälligt använda flickor, som utom egaren och hans hustru arbeta i jorden, är 2170 francs; hästens föda kostar 1200 francs; inventariets underhåll 300 francs; arrende, skatt, brandförsäkring och oförutsedda utgifter 2500 francs; föda och tvätt åt personalen 6600 francs; diverse utgifter för odlingen 1560 francs samt slutligen gödseln 2500 francs — görande i alt 28400 francs fast kapital och 16830 francs årliga utgifter. Detta för odlandet af blott 1,1 hektar! — Se här en sammanställning af de viktigaste bland de omkring 40 olika poster, af hvilka ett så utrustadt etablissements årsskörd i medeltal består: 49800 stånd salad af olika slag, 4800 knippen morötter (à 2 kilogram knippet), 3500 knippen rädisor, 10500 hufvuden kål af olika slag, 4700 knippen lök af

olika slag (à 2 och 1 kilograms vikt per knippe), 3000 stycken meloner, 4500 stycken tomater, 5000 dussin fin frukt, 40000 stånd cikoria och salad samt 41000 stycken selleri. Detta årlig skörd från 1,1 hektar! Det förtjänar tilläggas att en sådan maraîchèreodlare årligen säljer 200 kubikmeter mylla, som han, tack vare sin intensiva gödsling, tillvärkar till öfverlopps. — Det vore både lätt och ett nöje att fylla många sidor med liknande detaljer om denna intressanta form af modernt jordbruk i alla dess mångfaldiga skiftningar, men jag måste denna gång inskränka mig till att hänvisa läsaren till böcker såsom Ponces ofvannämda, „Le potager moderne“ par Gressent, „Manuel pratique de la culture maraîchère“ par Courtois-Gérard med flere.

För vår kommersialistiska kulturepok har varit utmärkande ett outveckladt, extensivt och altför ofta af politiska och jordegendomsförhållanden halft paralyseradt jordbruk, som följaktligen varit osäkert och magert nog i sin afkastning; däraf de i samtiden så djupt inrotade ideerna om jordbrukets nödvändiga karghet och oundvikliga ovisshet samt om dess oförmåga af obegränsad utveckling; däraf våra dagars pessimistiska malthusianism. Och intet är mödosammare än att bekämpa de otaliga härmed sammanhängande fördomarna; ty den af dem hemsökte kan ju peka på tusen omgifvande företeelser, som bevisa riktigheten af hans påståenden. Samtiden erbjuder tusen andra företeelser, som bevisa raka motsatsen, men dessa äro ty värr mindre allmänt kända, alldenstund de höra till vår kulturutvecklings senfrukter. Ett kulturfenomen måste ju alltid hafva en viss, stundom rätt vördnadsvärd ålder för att hinna värka idébildande! Men man skall omöjligt kunna undgå att få en från den konventionella starkt afvikande mening genom studiet af ett värk sådant som till exempel „La répartition métrique des impôts“ par A. Toubeau, hvilket intet annat är än en präktig samling redogörelser för moderna utvecklingsföreteelser inom jordbruket. Toubeaus „impôt métrique“ är en jordyteskatt — till exempel 25 francs för hvarje hektar i hela landet, endast undantagna de absolut okultiverbara sträckorna — som författaren anser böra ersätta all annan beskattning. Härvid stö-

der han sig därpå, att det — vissa, en gång för alla faststälda undantag medgifna — icke finnes någon hektar af landets yta, som ej, modernt, intensivt och vetenskapligt jordbruk förutsatt, kunde ge lika god afkastning som hvarje godtycklig annan. Och boken är blott en saklig bevisföring för denna sats. Det bevisas på ett glänsande sätt att våra gängse föreställningar om betydelsen af „fruktbar“ och „fattig“ jordmån äro absolut falska och grundlösa. Den jungfruliga svartmyllan i Centralryssland ger, som vi sett, blott fjärdedelen af hvad Englands i tvåtusenårig kultur liggande jord afkastar, och Europas „fruktbaraste“, tätast befolkade trakter (till exempel Ostflandern) hafva i det oodlade tillståndet varit absolut sterila (till exempel sand). Det är människan som gör fruktbar jord, och det är likgiltigt hvilket material hon får under händerna, om det är „våt lera“ eller „mager sand“ eller träsk eller bärghäll. Detta är — för att blott nämna ett land och en epok — tusenfaldigt bevisadt genom Frankrikes moderna hed-, moss-, träsk-, öken-, klipp- och sandkulturer. Det är i extensiv storkultur som jordbruket har de för oss välkända kulturfiendtliga egendomligheterna. I intensiv kultur och framföralt i intensiv småkultur ändrar det däremot totalt fysionomi och blir ett oändligt mångsidigt och fogligt medel till oanadt välstånd och framåtskridande. Men första vilkoret för att vårt jordbruk skall kunna universelt börja ingå i detta nya evolutionsstadium är tät befolkning. Nu är, som en engelsk revyförfattare nyligen anmärkte, jorden utsvält på odlare och svälter därför sina odlare. Så länge jordbrukarna bo glest, arbeta extensivt och med den isolerade individens svaga krafter brottas mot öfvermäktiga naturhinder, förbli de barbarer och deras värf barbariskt. Först människans kooperation i täta massor kan här, som städse eljes, leda till fullständig naturbeherskning, det vill säga civilisation, framåtskridande och lycka.

Den som ej gjort sig bekant med hithörande sakförhållanden och ännu beherskas af kommersialismens egenheter skall otvifvelaktigt invända att en så intensiv småkultur som till exempel la culture maraîchère är otänkbar, utsträckt till ett helt folk eller en hel kontinent. Detta inkast kan emellertid utan möda vederläggas genom att

peka på ett lefvande motbevis, ett jätterike, som sedan mer än tusen år eger mellan 80 och 90 miljoner maraîchère-odlare, nämligen Kina; ett samhälle hvars kultur är 4000 år äldre än vår och, som de lärde nyligen visat, redan genomgått utvecklingsstadier fullständigt analoga med våra — inklusive det i hvilket vi nu befinna oss. I särskildt hög grad gäller detta just om det kinesiska åkerbruket, som — tack vare de sista årtusendenas ostörda inre utveckling och ohämmade folkökning — nått ett öfverhufvud ofantligt mycket högre utvecklingsstadium än vårt jämförelsevis unga. På en areal, som är blott sex eller sju gånger större än Frankrikes, räknar Kina en befolkning af öfver 400 miljoner själar — under det att Europa på sin fyra eller fem gånger större yta knapt räknar 280 miljoner — och det gamla kinesiska riket har provinser af Frankrikes eller Tysklands storlek, som räkna fem, sex eller sju invånare på hektaren samt distrikt af Belgiens areal, hvarest folktätheten till och med uppgår till tolf och femton själar på hektaren. Skogar, träsk och hedar ha fullständigt försvunnit för att ge vika för oändliga sträckor af köpingar, byar och gårdar. Själfva de nakna klipporna äro till många tusen fots höjd täckta med odlingar. Ett tätt nät af kanaler och akvedukter — i kostbarhet ställande våra järnvägar och andra offentliga arbeten långt i skuggan — betäcker riket, som är parcelleradt i gårdar, hvilka i medeltal räkna $3^1/_2$ hektar, ofta blott $1^1/_2$ hektar och blott sällan öfver 20 hektar. Egendomar på 100 äro ytterst sällsynta, och i provinser som räkna 30 à 40 miljoner invånare finnas knapt tre eller fyra egendomar på 300 à 500 hektar. Och se här hvad den kinesiska odlaren i medeltal årligen skördar på sin 1,94 hektar stora gård: 9910 kilogram ris, 2100 kilogram säd, 1604 kilogram te, 300 kilogram bönor, 160 kilogram majs, 291 kilogram olja, 180 kilogram bohvete, 230 kilogram socker, 180 kilogram tobak, 5000 kilogram yams, 9600 kilogram rofvor, 15000 kilogram kål, 80 balar bomull, 9720 kilogram klöfver, 1095 kilogram oljekakor, 1200 kilogram stjälk af sockerväxten (sorghum), sojaörten och sockerröret till foder, 15000 kilogram halm af ris, säd, bohvete och majs samt en viss kvantitet frukt och grönsaker till husbehof.

Jämte inkomsterna af någon husindustri kan denna afkastning uppskattas till 7142 francs i europeiskt mynt, hvaraf då alla utgifter — för odling (vår kinesiska bonde lägger årligen 40000 kilogram gödsel på sina två hektar!), reparation af boningshus och inventarier, för föda, kläder och nöjen åt en talrik familj, för två à tre arbetares löner och så vidare — frändragits, återstår en årlig nettobehållning af öfver 3000 francs, ehuru värdet af det fasta odlingsmaterialet blott uppgår till 578 francs! Men det förtjänar framhållas att vår kinesiska tvåhektarbonde betalar i enda arrende och enda skatt 13 francs 65 centimer! I Kina anses nämligen all jord tillhöra staten, och hvarje hektar i hela riket betalar, oberoende af värkliga afkastningen, en skatt på minst 1,5, högst 7 francs. Utan att Toubeau visste något därom, då han skref sin bok, är sålunda l'impôt métrique Kinas enda skatt. — Oafsedt dessa sista, för Kina gynnsamma omständigheter, är öfverensstämmelsen mellan den franske maraîchèreodlarens och den kinesiska bondens jordbruk i högsta grad slående. Båda lämna en enligt vanliga europeiska begrepp oerhördt rik afkastning, och båda karaktäriseras af samma intensiva odlingsmetod: den kinesiska bonden „pralinerar" sitt utsäde, sår det i drifbänk, flyttar om det, använder sitt fält blott för de fem, sex, åtta årliga skördarnas mognande, låter jorden aldrig hvila, men gödslar, vattnar och gräfver den beständigt[1]. Har man af den moderna kulturhistoriska forskningen lärt känna med hvilken lagbunden regelmässighet de ytterst på ekonomiska utvecklingsförhållanden baserade kulturformerna återupprepas i alla folks odlingshistoria — då skall man ej kunna undgå upptäcka att, frånsedt fördomsfulla framställningar af Kina samt olikheten mellan europeiskt och kinesiskt raslynne, många af Kinas bestående institutioner sannolikt kunna gifva oss viktiga vinkar om en del evolutionshändelser, som förestå oss. Den närvarande kinesiska kulturens grundvalar äro: nationaliserad jord, tät befolkning, intensivt jordbruk, dislokaliserad industri, kommunal själfstyrelse och själfjurisdiktion samt fri kooperation så-

[1] La cité chinoise, par *G. Eug. Simon*, Paris 1885.

som ersättning för det till stor del öfvergifna lönarbetaresystemet.

För vår kulturutveckling kommer vårt jordbruks utveckling att blifva afgörande, i samma mån som kommersialismen hinner fullborda sin egen tillintetgörelse. Kommersialismens dekadans medför jordbrukets upphöjande till vår civilisatoriska evolutions medelpunkt. I vår på sjudande oro och olösta spörsmål öfverrika tid är ingen „fråga“ mer lönande att studera än den moderna agrarfrågan.

Gustaf F. Steffen.

Przewaljskis tredje forskningsresa
i
Central-Asien och Tibet.

De uppsatser om N. M. Przewaljski, hvilka hittils sett dagen i Finsk tidskrift och som varit det enda som på svenskt språk skrifvits om denne numera ryktbar vordne hänsofne forskare, ha icke omfattat alla hans färder. En berättelse om den sista, i början af decenniet företagna expeditionen, med Lhassa som slutmål, har först helt nyligen offentliggjorts i tryck. Om densamma har allmänheten hittils känt endast så mycket som man kunnat få veta ur de korta meddelanden Przewaljski själf efter sin ankomst till S:t Petersburg lämnade, först vid Kejserliga Ryska geografiska sällskapets högtidiga sammankomst i mars 1884 och därefter uti ett festföredrag i storfurstinnan Katarina Michajlovnas palats. Vi lämna därför tils vidare denna resa, anmärkande likväl i förbigående att Lhassa icke uppnåddes, och skola nedanför redogöra för Przewaljskis tredje forskningsresa uti Centralasien och Tibet. De tvänne föregående ha af oss ganska detaljeradt blifvit behandlade uti Finsk tidskrift under åren 1881 och 1882, den förra under öfverskrift „Przewaljskis resor uti Högasien“, den senare

under titel „Przewaljskis resa till Loob-Noor“. Innan dessa tvänne färder företagits, hade Przewaljski åren 1867—1869 gjort en proftur till det då kort förut med Ryssland införlifvade Ussuriet vid Japanska hafvet, hvaraf en beskrifning finnes införd uti Finsk tidskrifts juli- och augustihäften för år 1888 under öfverskrift: „N. M. Przewaljskis första forskningsresa“.

I.

Sina upptäcktsresor i Högasien kallar Przewaljski „lärda rekognosceringar“. Kanske också detta namn bäst återger den halft objektiva, halft subjektiva karaktär hans reseskildringar ega. Men utan tvifvel är det ett lyckligt grepp att i den form som Przewaljski valt öfverlämna sina forskningsminnen åt allmänheten. Vi känna icke huru mycket lästa dessa den stora resandens intressanta anteckningar äro utom fackmännens krets, men uti hvarje annan gestalt, än den de nu erhållit, hade de säkert blifvit ännu mindre kända. Läsaren kan här steg för steg följa forskaren i spåren. Han vinner icke allenast en klar och åskådlig bild af de trakter, genom hvilka denne färdats och det lif han fört; han får tillika då och då kasta en inblick uti folkets lif och vanor och forna historia, om en sådan finnes. Det inre Asien öppnas alt mer för våra blickar, och de lösryckta bitar geografi, som representerat vår kunskap om denna världsdel, blifva genom Przewaljskis dels bestämda uppgifter, dels sannolika hypoteser en hel fond af vetande om vår jord.

Kort efter hemkomsten till Kuljdsja från Loob-Noor i juli 1877 hade Przewaljski gjort en liten utflykt till den sexhundra verst i öster belägna staden Gutschen och därifrån återvändt till Zajsansk vid Irtisch. Ännu samma år ämnade han efter tillfrisknandet från en sjukdom, förorsakad af Loob-Noor-resans umbäranden, begifva sig i väg öfver Hami till Tibet, men fick just i afresans ögonblick telegram från S:t Petersburg med befallning att tils vidare inställa resan på grund af kinesernas hållning i den då ännu oafgjorda gränsfrågan rörande Ili-området.

Przewaljski fick sålunda tillfälle att besöka sin hembygd och sin mor, hos hvilken han tillbragte sommaren

1878, för att enligt öfverenskommelse återvända till Zajsansk i början af 1879.

Förvecklingarna med Kina hade emellertid ännu mera tillspetsats, men Przewaljski, som mer än väl visste att själfva det djärfva och vågade uti ett tåg genom oroliga trakter redan i och för sig vore en icke ringa borgen för företagets framgång, beslöt att icke låta afskräcka sig af några hinder; så mycket mindre som den plan för expeditionen han utarbetat och till Geografiska sällskapet och krigsministerium insändt till alla sina detaljer blifvit godkänd. Kejsar Alexander II, hvars oförgätliga minne beskrifningen[1]) af färden sedermera tillegnats, befalde att den för expeditionens utrustning nödiga summan af tjugunio tusen rubel, hvaraf tio tusen rubel i guld, skulle utanordnas.

Till medhjälpare hade Przewaljski, förutom fänrik Eklonn, som redan gjort resan till Loob-Noor i Przewaljskis sällskap, och åt hvilken ånyo de zoologiska samlingarna och uppdragen anförtroddes, och fänrik Roborowskij, expeditionens ritare och herbarii-förvaltare, utsett tre soldater och fem sabajkaljska kosacker, bland hvilka vi träffa vår bekante Irinntschinoff, nu för tredje gången Przevaljskis följeslagare. Vidare medföljde en preparator för de zoologiska fynden, Kolomejtsoff samt Kuljdsja-borgaren Abdull-Basidd-Jusupoff, hvilken fungerade som tolk i de tjurkska språken och kinesiskan, likaledes en af dem som förut beledsagat Przewaljski.

Som läsaren finner, bestod expeditionen af tretton personer, detta „hins tolftal“, som ryssen säger. Przewaljski tillägger att den fördomsfulla fruktan hans landsmän hysa för detta tal denna gång dock visade sig grundlös.

Den 2 april 1879 vid soluppgången stod karavanen, bestående af 35 kameler och fem ridhästar, färdig till aftåg vid södra ändan af byn Zajsansk. Men innan vi med den sluge kirgisen och hästtjufven Mirrzasch Aldiaroff till vägvisare begifva oss åstad på den långa färden, vilja

---

[1]) Ur denna beskrifning, som af Kejserliga ryska geografiska sällskapet utgafs i S:t Petersburg 1883 under titel „Från Zajsan öfver Hami till Tibet och Gula flodens källor“, ha vi hämtat största delen af våra notiser om denna resa.

vi närmare granska karavanens sammansättning och utrustning. I första ögonblicket kunde man måhända göra sig den frågan: hvartill 35 kameler? Vi skola söka förklara behofvet af dem, ty utan en viss utförlighet i beskrifningen af dessa för expeditionens bestånd och framgång ingalunda oviktiga detaljer blifva de följande skildringarna af resans lif och umbäranden ofullständiga och mindre underhållande. Provianten bestod af rostadt korneller hvetemjöl, så kalladt *dzamba*, tegelstensté och fårkött från den fårahjord som ständigt åtföljde expeditionen. Konserver, det vill säga koncentrerad buljong, ärtsoppa och dylikt medtogos högst litet, ty Przewaljski hade funnit att dessa lätt skämmas under transporten, på samma gång de framkalla en olidlig törst. Vid ökenvandringar släcker man hälst törsten med vatten, blandadt med citronsyra eller tranbärsextrakt, hvaraf icke ringa kvantiteter medtogos. Kökskärlen, uteslutande af koppar, inskränkte sig till följande: en stor gryta, där mat och te kokades, en mindre dylik, trenne tekannor, kastruller, spett, en järnskål och tvänne järnämbare för vatten, hvilken högst nödvändiga vara ständigt sommartid släpades med på marscherna uti enkom därtill gjorda träkärl. Bordsservisen öfverensstämde härmed fullkomligt: för hvarje man en träkopp, ur hvilken druckos omväxlande soppa och te, samt en fällknif, detta var alt. Socker till teet bestods endast om hälgdagarna. Ett litet fältapotek hade medtagits. Beklädnaden bestod om sommaren af en lärftsskjorta med lärftsbenkläder, om vintern af fårskinnspäls och bockskinnsbyxor. För uppvaktningar hos högre kinesiska ämbetsmän hade Przewaljski och hans kamrater medtagit sina tjänsteuniformer. Åt soldaterna hade man låtit förfärdiga ryska nationalkostymer. Fotbeklädnaden utgjordes af juktstöflor eller sibiriska *untyi* (skor). Bädden bereddes af filtar, hvilka utbreddes på marken; dessa tjänade tillika som täcken. Till hufvudgärd begagnade kosackerna sina aftagna gångkläder. Przewaljski och hans kamrater bestodo sig lyxen att ega hvar sin läderdyna. Tvänne mongoliska lärfttält fulländade utrustningen, om vi icke räkna dit de vetenskapliga instrumenten, såsom bussoler, barometrar, termometrar, en psykrometer och retorter samt tvål, gips, alun, några pud

blår och bomull, sprit, olimmadt papper för växternas prässande och ett tiotal trälådor för de vetenskapliga samlingarnas nedpackning och förvaring. Hvar och en af expeditionens medlemmar bar ett berdangevär, tvänne Smith & Wessons revolvrar samt en bajonett och vid bältet tvänne läder-patronkök med 20 patroner. Nio tusen patroner, tre pud krut och tolf pud hagel fulländade beväpningen; haglet tjänade som ett utmärkt medel för reglerandet af jämvikten uti lastdjurens börda.

En icke ringa siffra i den totalvikt som expeditionens bagage egde utgjorde gåfvorna till inflytelserika infödingar i de trakter, genom hvilka expeditionen skulle tåga. Utan en dylik last af „mutor“ är en resa till Asien knapt möjlig. Detta insåg Przewaljski ganska väl, då han i Petersburg försåg sig med jaktgevär, revolvrar, fickur, speldosor, hopslagsspeglar af nysilfver, fällknifvar, saxar, rakknifvar, pärlor, halsband, harmonikor, nålar, knappar, glitterguld, några magneter, ett stereoskop, ett kaleidoskop, två små elektriska batterier och sist och slutligen en telefon — altsammans till en sammanräknadt pris af 1400 rubel i silfver. De elektriska apparaterna och — här anhåller Przewaljski om en storsinnad ursäkt af alla de många sköna han möjligen förnärmat — de kolorerade porträtten af kända och okända europeiska skönheter värkade förtrollande på Mongoliets och Tibets föga täcka bebyggare.

Förutom alt detta medförde expeditionen ännu tio pud kinesiskt silfver uti större (omkring 4,5 skålpund) och mindre stänger (så kallade *jamba*) och smärre bitar. Öfver Kinas hela område är silfver det enda lagliga bytesmedlet. Enheten utgör *lan*, i värde ungefär lika med 8 finska mark; lan delas uti tio *tsian* och hundra *fyin*. Småmyntet eller *tschohi*, till storleken liknande våra fempennisslantar, med ett kvadratiskt hål i midten för att trädas på band, är gjordt af en blandning af järn och zink; ungefär 260 stycken motsvara i värde en finsk mark. Sedelmynt finnes äfven i rörelsen bland städernas befolkning, men förtroendet för detsamma slutar vid stadsportarna.

Alt det ofvan uppräknade nedlades praktiskt och bekvämt uti säckar, kistor, lådor och filtar, till hvilkas fors-

ling fordrades 23 kameler. Dessutom hörde till expeditionen åtta kameler, som skulle bära lika många soldater, och fyra kameler i reserv.

De närmaste veckorna före expeditionens afresa använde Przewaljski till flitiga öfningar i målskjutning, ty „ett säkert öga, en fyld börs och ett bestämdt och pockande uppträdande“ äro de säkraste medel för framgång i hela Asien.

Sedan Przewaljski ännu engång granskat alt och hans vana öga öfverfarit den kulturtrupp, hvars anförare och ledare han under långa månader skulle bli, gaf han befallning till uppbrott. „Och nu“, tillägger Przewaljski, „begynner min tredje resa till de asiatiska ödemarkernas inre; framför mig öppnar sig ånyo en helt annan värld, så olik den europeiska, som en tafla kan vara olik en annan.... Men nomaden fruktar icke öknens tystnad, han är bekant med henne.... Det ena folket har aflöst det andra, religionerna ha växlat från fetischism genom schamanism till Buddhas tro, men nomaden är densamme. Asiens konservatism har här nått sin höjdpunkt“.....

II.

Fot för fot gick det åt sydost på vägen som leder till sjön Uljungur. I tre echeloner rör sig den långa karavanen, hvarje echelon förträdd och efterföljd af en beriden kosack. I spetsen gå Przewaljski, Eklonn, en kosack och den hedervärda Mirrzasch, som efter sin snart femtioåriga varksamhet som öknens berömdaste hästtjuf på gamla dagar beslutit försona sina brott med att blifva kulturens vägvisare i dessa vidsträckta öde trakter, där för honom snart sagdt vid hvarje liten ängsfläck minnet af någon krigisk bedrift var knuten. En bättre vägvisare hade Przewaljski svårligen kunnat få, men han hade icke desto mindre gifvit de strängaste order att bevaka Mirrzaschs minsta steg. Roborowski, åtföljd af tolken Jusupoff och Kolomejtsoff, afslutade tåget, bakom hvilket på något afstånd en af kosackerna framdref den fårahjord, som skulle lifnära expeditionen. Såsom volontärer medföljde dessutom några hundar, af hvilka endast en återvände efter att med heder hafva fulländat hela fälttåget.

Vägen från Zajsån, såsom den förra byn Zajsansk numera kallas, ända till Uljungur saknar icke sin vilda skönhet: åt höger synes som en hög, mörk mur det med ask, björk, poppel och rönn tätt beväxta Saúrbärget med sin emot Kara-Irtischs floddal af hundratals klyftor genomskurna sluttning, på hvilkas botten strida bäckar bortföra den smultna snö, som kommit från bärgstoppen Muss-Taù's evigt hvita hjässa. I norr blåna i fjärran konturerna af den jättelika Altaj-bärgsryggen. Öfver Saùr-bärgen mot norr till Irtisch går den nya, genom traktaten i S:t Petersburg 1881 bestämda rysk-kinesiska riksgränsen. Irtischs floddal utgör en enda vidsträckt sandbädd, vid Saùr tätt belagd med grofkornig kisel och småsten, närmare floden beväxt med dvärgbjörk, asp och mongolernas *dyirisùn* (Lasiagrostis splendens), mellan hvilkens långa strån den torra sandsäfven knapt blir synlig.

Kort innan man lämnar Kara-Irtischs floddal, ser man fjärran i nordost en hög bärgås, vid hvars södra sluttning i öster sjön Uljungur med sitt kristallklara, nästan söta vatten är belägen. Det är den sjö, hvars stränder redan i medlet af 13:de seklet besöktes af fransiskanermunken Roubriquis, Ludvig IX:s sändebud till den mäktiga mongolkhanen i Karakórum. Dess djup torde vara betydligt, att döma af strändernas beskaffenhet i norr och väster. Landsträckan i söder och sydost utgöres af moras, sparsamt beväxta med tamarisk och bambu. Nordöstra hörnet af sjön synes förut hafva gått längre norrut, till Irtischs källor, och då stod Uljungur i omedelbar förbindelse med Obj-floden och Norra Ishafvet.

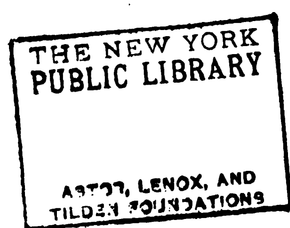
Ej långt från floden Urungùs inflöde i ofvannämda sjö är staden Bulun-Tohoj belägen. Före dunganernes uppror var staden tätt befolkad; numera fann Przewaljski därstädes endast ett hundratal kinesiska soldater och några köpmän. Urungù, som på en sträcka af mer än 500 kilometer genomflyter en af Asiens ödsligaste trakter, tager sin början på södra slutningen af Altaj. Flodbädden, af 40—50 famnars bredd, ligger djupt (300 till 400 fot) under jordytan, och vårvattnet från Altaj brusar här mäktigt fram öfver dess steniga botten. All samfärdsel längs floden är, särdeles i dess öfre och mellersta lopp, omöjlig.

Uti de täta pillundar, som bekransa flodens stränder på en sjuttio versts sträcka från dess mynning, träffar man någon gång silfverpoppeln, omgifven af törne-, hallon- och vinbärsbuskar. Längre bort från floden, närmare de oöfverskådliga sandstepper, som i söder mot Tjann-Schanj och i norr mot Altaj utbreda sig för ögat, ligga ofantliga fält, upptagna af den ofvannämda dyirisun, de centralasiatiska steppernas egendomligaste växt. Vid Urungù uppehåller sig en mängd vildsvin, räfvar, harar, rådjur. Här trifvas äfven örnen, gladan, kråkan, skatan, kajan och staren, som i stor mängd bygger sina bon i de åldriga trädens urhålkningar; dessutom ser man hackspetten, rapphönan, knipan och hafstjädern, hvars närvara förklaras af den stora myckenhet fisk, särdeles simpor, hvarpå Urungù öfverflödar. Rudan, sutaren och abborren påträffas mindre ofta. Men huru fattig floran i Urungùs floddal än må vara, bildar den dock en skarp motsats mot den karga växtlighet, som här och där sticker fram på de omgifvande ödemarkernas grunda dalsänkningar. Dock kan man någon gång få se mjölkörten och tulpanen midt ibland de missväxta saksaùl- och budargàna-buskarna. Ännu bedröfligare är djurlifvet: gladan och en i markens egen grågula färgton tecknad ödla äro nästan de enda lefvande varelser som på hundratals verst vida omkring påträffas, om vi undantaga de oändliga myggsvärmar, hvilka sommaren om plåga alt lefvande som tillfälligtvis råkat komma hit. En tid före expeditionens ankomst till Urungùs mellersta lopp hade en kirgishord af omkring niotusen personer, som med sina hjordar och all egendom flyktat öfver gränsen från Ryssland, uppehållit sig i trakterna. Vid åsynen af den förödelse dessa nomader åstadkommit, i det all växtlighet för långa år framåt var förstörd och förtrampad och hela boskapshjordar af brist på föda hade störtat, föreställer sig Przewaljski hvilken styggelse det varit för folken, då Italiens och Galliens bördiga slätter öfversvämmades af hunnernas och vandalernas vilda horder. Af foderbrist tvingades Przewaljski att påskynda sin marsch. Då vägen till Gutschen tar af åt söder, begynner Urungù förändra sitt skaplynne. Hon flyter nu mera uti en öppen flodbädd, på ömse sidor begränsad af höga bärg, ett syd-

ligt utskott af stora Altaj, och ännu längre fram uppta ger hon från öster bifloden Bulugùn, hvars stränder ocl närliggande bärgshöjder utmärka sig för en synnerlig öds lighet och ofruktbarhet; några kilometer söderut från Bu lugùn ligger sjön Gaschun-Noor, knapt fyra verst i omkret och utmärkt för sitt bittra vatten och sina ovanligt stor rudor och abborrar. I sjöns närhet uppehålla sig hela ska ror af vildsvin, för hvilka de säfbevuxna stränderna är omtyckta tillflyktsorter, mest af den orsak, att människa här ännu ej funnit dem.

Inbyggarne i dessa trakter kallas turgåuter och hör till mongoler-oljuterstammen. Enligt en rysk resandes Altajtrakterna, hr Potanins, påstående skulle detta fol utgöra Bulugùns urälsta befolkning. Det betalar ska åt Kina, men styres af egna infödda furstar. En anna gren af turgåutstammen, de så kallade tsohorr-turgåutern hafva sedan en lång tid tillbaka lydt under Ryssland, tils c helt oväntadt lämnade sina boningsplatser vid Volga nä Ural för att nedsätta sig vid Ili-floden och Julldus. Tu gåuterna skilja sig betydligt från Hallhàs[1]) befolknin där den oblandade mongoliska typen ännu förekomme Karlarna äro småväxta, klena och bleka; kvinnorna sjukliga och eländiga ut. Medan Hallhàbon är gästfri o godmodig, kan turgåuten täfla med sin beherskare kin sen hvad karaktärslyten vidkommer. Lätja och feghet l de dock bägge gemensamt. Dräkten är mongolens va liga: en lång halått eller rock af blå kinesisk dalembà, l nesiska stöflar och filthatt med stora brätten; kring lifv ett bälte, vid hvilket elddonet och en liten kinesisk kl äro fästa. Kvinnorna bära samma dräkt som männe men medan desse raka sitt hår, lämnande endast på hj san en kort fläta, äro kvinnorna synnerligt måna om hårklädsel, hvilket ingalunda hindrar dem att i stället pomada begagna lim — en kosmetisk artikel, som i ännu vunnit insteg i Europa. Karlarna tåla icke skä utan förstöra de gryende stråna troligen genom att n rötterna upprycka dem. Språket liknar Hallhàfolkets.

[1]) Se Finsk tidskrift 1881, marshäftet: „Przewaljskis resc Högasien".

ligionen är buddhaismen. Turgåuten bor i filttält, den så kallade mongoliska jurtan. Boskapsskötsel är hans egentliga näringsfång.

G. Fraser.

Historien om trafvaren Jalo.

Berättelse af

Jac. Ahrenberg.

Ehuru det led mot kvällen i slutet af augusti månad, sände solen ännu sina heta strålar i sned linje in i Kristian Kommonens stuga. Flugorna surrade nöjda och belåtna i solbaddet kring värden, som satt vid fönstret i stugan och envist tycktes betrakta de tvänne balsaminer, som styfva och högröda blommade i hvar sin spruckna spilkum på fönsterbrädet. Kristian hade suttit där redan länge och mellan balsaminernas blad och blomkronor blickat ut åt leden, liksom om han väntat på någon. Han hade väl hunnit öfver medelåldern, men såg betydligt äldre ut. Ögonen lågo djupt i hufvudet, och ansiktet var starkt fåradt. Hans hustru, som väfde och slamrade med slagbom, sked och skyttel, tycktes icke häller vara fullt inne i sitt arbete, ty när hälst Kristian säfligt rörde på sig, blickade hon oroligt upp från väfven mot dörren; också hon tycktes vänta någon.

Bäst det var, steg nämdemannen Laurikainen in i stugan, hälsade och skakade omständligt hand med värden och värdinnan, som hvarken sågo glada eller öfverraskade ut öfver besöket. Nämdemannen satte sig vid bordet, teg en god stund, tände på pipan och tyckte omsider att det var väl hett för att vara klockan fem på eftermiddagen, till hvilken ovedersägliga sanning Kristian tillade att värmen nog gjorde godt åt hafren. Småningom tinade samtalet upp: man behandlade dagens frågor, kursens fallande, sädesprisen hemma och i Ryssland, fisket samt tinget. Nu

hade nämdemannen kommit dit han ville. Långsamt steg han upp, gick till spiseln, skakade askan ur sin pipa och sade likasom i förbigående:

— Dit är ni också för öfrigt kallad.

— Till tinget, jag, nå af hvem då?

— Af Jegor Timofeitsch Ivanoff, er granne.

— Hm, nå hvad må det vara igen? Månne det kan vara för det stryk han fick af mig i fjol våras.

— Åh nej, stryk är behållen gåfva; det är nu den här historien om Jalo, hingsten, trafvaren hans.

— Nå, hvad rör den mig.

— Ja, inte vet jag, men kom nu bara i morgon, så får ni veta det. Och sedan nämdemannen ett par gånger spottat eftertryckligt och dragit en suck af lättnad, steg han upp, tog afsked och gick.

Kristian skrapade sig i sin yfviga lugg och gick långsamt ut. Orolig vandrade han omkring på sina egor, suckade tungt nu då han var ensam och återvände först sent på aftonen hem.

Då det ännu var för varmt inne i stugan, satte han sig på sin trappa för att njuta af aftonsvalkan. Natten var fuktig och varm; stjärnorna blickade sömniga genom en luft, som lik ett tunt flor skymde fästet. Fullmånen höjde sig därborta öfver mossen i stilla prakt; den blickade gul och väldig genom den glesa furudungen, som tvinande och sjuklig växte på tufvorna i det järnhaltiga vattnet. Den sista gransångaren sisade i skogen, och nattskärran flög, som om den varit drucken, än åt höger än åt vänster, än upp än ned, försvann då och då i natten, tryckte sig platt mot vägar och stigar, satt längs med trädgrenarna, kurrade och spann. Folket afskyr nattskärran, och denna afsky gjorde väl sitt till att Kristian tyckte det alt såg så sorgligt och nedslående ut. Den yttre naturen tedde sig för honom, såsom hans sinnesstämning lät honom uppfatta den. Den där historien om Jalo kunde han då rakt inte få ur sitt hufvud. Med Jalo voro förbundna alla minnen från den sist förflutna delen af hans lif. Alt hvad han drömt och längtat efter, alt som ängslat och skrämt honom, pinat sig in i hans sinne, alt hade rört sig omkring Jalo. Huru väl mindes han icke när Jegor Timofeitsch Iva-

noff öppnade sin handel i Tervola by. Alt som förut måste hämtas från staden kunde nu fås hos Jegor Timofeitsch. Denna Jegor, huru hade han icke varit smilande och ödmjuk, huru hade han icke nästlat sig in hos enhvar!

Det var då Jalo var ungefär på tredje året. Jegor hade varit allas tjänare. Krokig som en fällknif hade han bjudit på tobak och spitting, sagt „gudas“ och „adjös“ och „var så bras“ — „inga pingar, nå jas, gör ingenting — en annan gång, schkrifva opp i bok — en annan gång, husbond“. Det var så behändigt, men när året var slut, så var hans bok fullskrifven, och alla de små posterna gjorde en oerhörd summa. Och behöfde någon ett lån, ja hvem hade då pengar, om inte Jegor. Visst tog han tolf procent, men det var då utan omgångar, advokater, domare, nämdeman och så vidare. Och hvem behöfde icke penningar dessa tider! Det behöfde hela världen och Kristian med. Och när fyra år förgått, då var det Jegor Timofeitsch Ivanoff, som ifrån att ha varit allas tjänare var allas herre. Nu raknade hans rygg i all hast; han vardt styf som en puukkoknif; nu lät det annorlunda.

— Drummel skall du så råg där? Nej, hafre skall du så; inte kan jag få rågen såld nu för tiden! Skall du ha pengar till en ko, du har knappast föda för den du har? Nej pass! — Han sålde hafren från böndernas åkrar, innan den var skuren. Han högg deras skog till ved och pinnar utan vidare besked, än att han behagade nämna om saken för dem. Och huru växte icke denna förfärande skuld. Den var omättlig som filisteernas Molok. Alt försvann i dess väldiga gap. Den blef aldrig nöjd, oaktadt alla offer och afräkningar i form af tjära, ved, talg, borst, fårkroppar, kräftor, fågel och hafre. Kristian var, om någon, fast för denna sin granne. Deras stugor lågo nämligen knut om knut. Han visste mera än andra hvad det vill säga att vara gäldenär. Det var som om någon gnagt köttet och sugit märgen från hans ben. Han kände sig stundom alldeles maktlös mot denna grymma fiende och var redan betänkt på att som stafkarl gå från altsammans för att åter bli fri. Men när nöden var som störst, var hjälpen närmast. Hjälpen, det var Jalo, som då vid Mikaelitiden var sex år gammal.

Och hvilket djur var icke denna Jalo! Hans svarta fäll sken blank som siden. När man såg honom från sidan, tecknade sig mörkare och ljusare ringar på hans kors och länd. En sådan svans och man han hade, yppig och vågig! Hans hofvar voro smidda af stål; hans bringa rymde luft som en bälg. Ögon hade han som en hafsörn. Han såg icke blott långt; han såg i dimma, i snöyra och mörker. Dock,. förmer än hans skönhet och formfägring var hans själsadel. Han var stolt. Ett piskrapp var en skymf, som kunde bringa honom utom sig. Han var foglig, ehuru stark, han var smeksam, ehuru yster. Och ett sådant tacksamt hjärta han hade! Han strök sin varma, sammetslena nos längs Kristians arm, hvar gång denne gaf honom salt och bröd, hafre eller en sockerbit. Det djuret var bättre än mången människa, bestämdt bättre än hans olydiga dotter och otacksamma svärson. Hade någon sett honom skygga? Nej, inte för själfva fan! Hade han någonsin snubblat? Aldrig, icke i den värsta utförsbacke. Sådan var Jalo, det utmärktaste djur inom Finlands landamären. Knapt fans ens i Ryssland dess like. När skulderna tryckte Kristian värst, när Molok öppnade sitt gap och fordrade mera offer, ständigt mera offer, gick Kristian in i stallet, ryktade sin Jalo, smorde hans hofvar svarta, flätade hans man och klappade hans manke. Och han var säker på att återvända från stallet vid bättre lynne, än då han gick dit.

När Jegor Timofeitschs fordringar växt Kristian öfver hufvudet, så att denne icke såg någon utväg att befria sig från sin blodsugare, spände han Jalo för en lätt släde och for till Viborg för att tala med en advokat, „Syöteri“ själf. Han kunde aldrig tro att Jegor hade skrifvit riktigt upp. Hans fattiga små inköp, litet tobak och hirsgryn, kaffe och socker, kunde aldrig stiga till en så stor summa. Det kunde aldrig hänga riktigt ihop. Och hans ockerräntor sedan!

Huru väl mindes han icke den resan! Det var en kall och klar januaridag. Snön låg jämn som insjöns spegel öfver fält och åkrar. Skuggorna från gärdesgårdar, stackar och rullstensblock föllo som blå fläckar på det hvita doket. Snösparfven sirrade i blinkflykt framför honom;

skatan skrattade af välbehag, där den guppade på gärdesgårdarna; och Sipi, björnhunden med de spetsiga öronen och den ulliga svansen, satte af i fyrsprång fram för Jalo, som sirligt slängde sina hofvar, likasom för sitt nöje. Det bar af som ett jehu. Det var så muntert, att den tryckande oron som plågat Kristian nästan förgick. Kristian hade redan hunnit nära Papula stadsdel, då han hörde någon hojta och ropa bakom sig. Han tog pipan ur munnen, böjde sig öfver släden, blickade bakom sig och såg en person, som i en liten kappsläde i fyrsprång följde honom, alt medan han vinkade med sina räfskinnsvantar. Kristian stannade, och den resande, en liten pälsklädd, ovig herre, som kuskade en råttfärgad vallack, nådde honom snart.

— God dag, husbond! Det var mig en trafvare ni har där! sade han ifrigt, medan han tuggade sina frusna mustacher. Ja, jag må säga som sanningen är: väl en kvart har jag åkt alt hvad jag kunnat utan att få fatt i husbond. Hvarifrån är den hästen? Hvems är den? Hvad heter dess far och mor? Huru gammal är den? Nej, se en sådan bringa och såna ben den har! Och den resande steg ur sin släde för att närmare betrakta Jalo.

Kristian var både glad och stolt, gaf svar så långt han kunde och berömde sin häst för främlingen, som såg helt förtjust ut.

— Nå ni kommer väl med på kapplöpningen i öfvermorgon. Med en häst, sådan som er, är det rent ut en skyldighet. Jag är ryttmästar T., jag är en af prisdomarena; kom i håg, första priset är tusen mark.

Kapplöpningen hade Kristian nog hört om. Ja några gånger hade han till och med tänkt därpå, men vanligen får man på landet veta hvad som skall ske, först sedan det skett; men nu — hvarför icke, då han i alla fall var i staden.

Kristian lofvade komma, och med ett handslag bekräftades öfverenskommelsen. Jalo, otålig att komma i väg, försvann bakom närmaste backe som en blixt för den beundrande ryttmästaren.

Kristian tog del i kapplöpningen. Hvilka härliga dagar, hvilken tid af ära och triumf för Jalo och hans herre. Det fans icke en tidning i vårt land, där icke Jalo och

hans herre voro omtalade. Telegram gingo kring land och rike om Jalos bedrifter. Hans rekord var hos oss ovanligt, han tog första priset med glans framför gamla, pröfvade kapplöpningshästar. Ännu där Kristian satt tungsint och sorgsen på sin förstugutrappa, for ett soligt löje öfver hans anlete, när han tänkte på denna härliga dag. Huru väl mindes han den icke: solljus, blå himmel, fina, skimrande snöflingor, burna af vintervinden, musik och hurrarop, hetsiga drycker och Jalo dagens hjälte. Det var utan tvifvel hans lifs skönaste och mest innehållsrika dag. Men liksom de högsta vågorna falla djupast och de högsta tallarna ge de längsta skuggor, så förde den dag, då han och Jalo stodo högst på lyckans tinnar, med sig den djupaste sorg.

Hos advokaten var intet att göra; tvärtom fick Kristian höra att Jegor fått utslag på honom hos guvernören. Hans skulder med räntor och alt voro förfallna. Jalo måste säljas, men priset räckte icke till att gälda skulden. Kristian söp sig full, gret, nyktrade åter till, och under alla dessa skiftande sinnestillstånd bråkade han med priset i oändlighet. Till sist måste det blifva handel af. Jalo såldes åt en rysk handlande, och bedröfvad och vild kom Kristian hem med en märr som han hatade. En ringa tröst var att hans plånbok var full af hundramarkssedlar, dem Jalo sprungit i hop till en afskedsgåfva åt sin herre.

Kristian var otröstlig. Att till ännu ge penningarna åt Jegor föreföll honom som ett vansinne. Det var som att kasta dem i sjön med detsamma. Omsider måste det dock ske. Han steg in i Jegors bod, just då denne var ensam, betalade honom och fick åter sina skuldsedlar och värdepapper. Jegor var oförsiktig nog att fälla några förolämpande ord. Med detsamma rann sinnet öfver hos Kristian, och hade Jegor icke förut vetat hvad stryk var, så nog visste han det, när grannen lämnade hans butik. Från den dagen var där en dödlig fiendskap mellan de båda grannarna.

Kristian var fri, men om han äfven förhäfde sig däröfver, då han kunde höras af Jegor, blödde dock hans hjärta. Hvad betydde friheten för honom, när Jalo var

borta! Han var fri från en hotande fara, men han hade också mist sin enda glädje. Hans lif hade förlorat sin spänning: inga skulder att rufva öfver, ingen Jalo att älska, att glädja sig åt. Som salt i hans svidande hjärtas sår voro de sparsamma tidningsnotiser af hvilka han då och då fick del. „Den utmärkta trafvaren Jalo, som vann första priset i Viborg, har åter hedrat sig“ eller „stortrafvaren Jalo har vunnit ett pris vid trafkörningen i Tavastehus“. Sådana dagar var Kristian sig icke lik: antingen satt han tyst och surmulen som en bofink i regnväder, eller var han vred och fräste som eld i enris.

Småningom mognade hos honom tanken att, kosta hvad det ville, återförvärfva sig djuret. Hvad tjänade det till att samla utan mål åt glupska arfvingar och själf lefva fram sitt lif utan glädje? Hans svärson väntade ju med otålighet att få ärfva honom och hans dotter med. Om han hälst hade haft barnabarn. Nej, som det nu var, var det bäst att se till att Jalo kom hem igen.

Efter många omvägar fick han borgesmän och erhöll vid häradsrätten inteckning på sin egendom. Det återstod endast att mot måttlig ränta lyfta penningarna och ge sig af för att handla på hästen. Dyrare än penningar skulle den i alla fall icke vara. Köparen där borta i Viborg hade många hästar och skulle utan tvifvel mot hederlig vedergällning afstå Jalo. Dagen för resan var redan bestämd, då Kristian en vacker julimorgon, just då han höll på att med sin puukkoknif raspa bort några styfva, hvita hår, som grodde på hans haka, hörde en gnäggning, som han bestämdt tyckte sig känna igen. Det kunde icke vara ett misstag; den gnäggningen var Jalos, ty just så brukade han kalla på sin herre, då denne om morgnarna någon gång dröjde att gå till stallet. Kristian slängde knifven ifrån sig och skyndade ut. Där, bakom hans egen stallsknut, där Jegors ängslapp stötte till, där stod hans Jalo, kastade hufvudet upp och ned, spände på näsborrarna och frustade. I ett nu flöjade han öfver gärdesgården och stod på sin forna herres gård. Kristian var som lamslagen; han kunde endast frammumla ett kah! Ett vänligt löje, som solljus öfver en ödslig hed, lyste upp hans anlete, medan alt hvad han hört om troll och häxerier i blinken

drog genom hans uppskakade hjärna. Medan han ännu gnuggade sig i ögonen för att öfvertyga sig om att han värkligen var vaken, klef Jegor, hans ovän Jegor, in på gården med betsel och piske. „Hästen är min“, sade han; „låt bli att locka honom hit“.

Jegor grep Jalo i pannluggen, lade svärjande betslet på och lofvade att han nog skulle vänja hästen af från att flöja öfver gärdet. Med många omilda ryckningar ledde han den stackars Jalo hem till sig, och om en stund hörde Kristian hingsten stampa och stöna af fruktan under Jegors piske. Att slå Jalo, slå en sådan häst, det var oerhördt.

Från denna dag blef lifvet ett helvete för Kristian. Att sakna hästen hade varit en plåga, men att ha den hos sin värsta ovän, att aldrig kunna återförvärfva sig den, att se den alla dagar och icke kunna nalkas den, det var ändock värre. Alt hvad Jegor hittade på för att i Kristians närvaro skryta med hästen och pina honom, det gjorde kan samvetsgrant. Alla slag han själf uppburit gaf han igen åt Jalo. Och om hingsten, hvad som understundom hände, kom i fyrsprång in till sin forna herre och liksom sökte hans skydd, då kunde Kristian vara viss om att tjocka valkar på Jalos länd skulle vittna om huru trofast vänskap värderades af Jegor Timofeitsch.

Så förgingo några veckor. Det var en het augustidag, då jordkokorna på åkern sprucko i hettan, luften dallrade och immade i värmen. Hundarna i byn hade slutat att skälla och sökte skugga under trappor och uthus. Korna stodo vid stranden till buken i vattnet och sökte skydd under de mörka alarna. Endast blindstickaren flög raskt fram i solbaddet; trollsländan och den metallglänsande gröna flugan beskrefvo lysande kurvor i luften. Kristian låg på hyfvelbänken i sitt hus och följde med varma blickar Jalo, som stod där borta på Jegors äng i skuggan af en gammal, ärrig alm. Kristian drömde om de lyckliga dagar då Jalo var hans — och bekymren från den tiden syntes honom nu så små och fröjderna så stora. Han höll just på att falla i en lätt, behaglig slummer, då han plötsligt väcktes upp af trenne jägare från Viborg, som ifrigt frågade efter gårdens husbonde. De trenne herrarna hade

dragit ut i härnad mot hararna. Oförmodadt hade de drifvit upp en lo, stadd, liksom de, på harjakt. I tvänne dygn hade de med sin stöfvare förföljt lokatten, som enligt deras påstående var i det närmaste uttröttad, då olyckan ville att deras hund skadade sin ena tass och måste lämnas efter. Jägarena bådo nu att få veta hvar de kunde få låna en hund, lämplig att fortsätta drefvet. Kristian hade en sådan. Hans Sipi, så landtlig den var, gick på skogs- och sjöfågel, hare och björn, om det så gälde. Jägarena, Kristian och Sipi skyndade bort till myren, där lospåret senast iakttagits. En kvart senare hade Sipi spåret klart, och under ett ifrigt gnällande och viftande med den lurfviga svansen bar det af inåt skogen. Ett ursinnigt skall gaf snart tillkänna att den uttröttade lon höll stånd, hade satt sig till motvärn eller klättrat upp i ett träd. När jägarena nådde stället, utförde Sipi sin vildaste krigsdans kring den fura på hvars grenar lokatten hvilade, medan den visade tänder och hväste åt sin motståndare. De tofsprydda öronen voro dragna längs hufvudskålen, ögonen gnistrade af vrede, och det såg ut som om den haft lust att med ett språng kasta sig öfver sin lurfviga fiende. Dock, innan den hann besluta sig för striden, föll den utan att gifva ett ljud ifrån sig för den förstkommande jägarens kula. Dess tassar hopbundos, en stör träddes mellan benen, och det bar i triumf af till Kristians gård. Där åto de trötta, men glada jägarena en landtlig måltid, och lokattens graföl dracks grundligt i rom, finkelhaltigt brännvin och frätande konjak. De hetsiga dryckerna stego i värmen åt hufvudet, och när skymningen föll på, voro Kristian och hans gäster tämligen röda och högljudda.

— Hör nu Kristian, sade hans hustru, som blef orolig för det bullrande sällskapet, jag tål inte laddade gevär i huset, gå ut och skjut bort kulan ur den där bössan! Kristian steg långsamt upp med den anmärkning, att kvinnor nu alltid voro sådana pultroner, tog bössan från bänken och gick ut. Därute hade dagsljuset slocknat, men ännu hade mörkret icke brutit in. Aftonvinden kom med doft från nyhäsjad väppling. I fjärran hördes de jodlande tonerna från vallgossarnas lurar, och i rönnen på gården gick syrsan energiskt på med sin sång. På vacklande ben

steg Kristian ned för sin trappa. Plötsligt stannade han. Där borta vid stallsknuten stod åter hans nätters dröm och hans dagars tanke. Jalo skakade på sitt fina hufvud, riste sin hårrika man och kallade sin forna husbonde med ett lågt, sakta, hemlighetsfullt gnäggande. Kristian gick upprörd fram till honom och klappade hans manke. Hästen stack öfver det låga stängslet sin fina nos i hans ficka. Upphetsad som Kristian var, slog han armarna om hästens hals. Det var ju så länge sedan han fått klappa om Jalo, smeka hans fina hull och tala till honom. Då han förde sin hand öfver hingstens rygg, kände han med ens valkarna efter Jegors piskrapp. Nu sköt vreden upp hos den icke fullt nyktre mannen. Eländiga djurplågare, svor han, i det han knöt sin knotiga näfve mot Jegors hus. Jag skall för alltid befria dig, min stackars vän, från hans hån och piskslängar, hans grymhet och tyranni. Och innan han själf hade det klart för sig, ryckte han bössan från axeln — ett skott och det ädla djuret segnade stönande ned; en sorgsen blick ur dess bristande ögon, och Jalo låg död bakom det stängsel som skilde honom och hans forna herre åt. Kristian flydde som en mördare till skogs. En half timme senare steg han åter in i sin stuga, fullt nykter. Jaktkamraterna hade gått att söka rätt på sin sjuka hund. Han var ensam med sin hustru. Skakad och rörd berättade har för henne hvad han gjort.

Nå, hvad ämnar du nu göra, sade Kristians hustru, när mannen sent på natten efter nämdeman Laurikainens besök kom in i sin stuga. Det finnes ju inga vittnen.

Nej, inga vittnen, men det må gå huru som hälst, jag berättar i alla fall hela historien om Jalo.

Sextus Otto Lindberg.

Det var år 1863. Den nyligen inrättade botaniska lärostolen stod ledig, sedan dess förste innehafvare, William Nylander, tröttnat på sitt land och slagit sig ned i Paris. De många och lofvande unga botanisterna på femtio-talet hade dels dött dels hamnat på andra banor, och ingen fans inom landet som ville eller kunde efterträda den ryktbara lichenologen. En sökande till den lediga professuren anmälde sig emellertid. Det var medicinekandidaten S. O. Lindberg från Stockholm.

Lindberg var född den 29 mars 1835 i Stockholm. Vid sex års ålder föräldralös, genomlefde han bland främlingar en glädjelös barndom och ungdom, men trots ogynnsamma förhållanden gjorde sig hans håg för naturalhistoriens studium gällande. Med tacksamhet nämde han alltid lektor K. F. Thedenius i Stockholm som den hvilken ledt hans första studier. Dessa togo tidigt sin bestämda riktning mot bryologin. Redan innan han blef student, hade han besökt Lappmarken. Talrika exkursioner i olika delar af Sverge gjorde honom inom kort till den främste kännaren af sitt lands mossflora, och utlandets auktoriteter omnämde med aktning den unga medicinekandidaten, hvars skarpsynthet och flit de lärt sig värdera i hans omfattande samlingar och talrika uppsatser.

Hösten 1864 disputerade Lindberg härstädes för professuren och ännu samma år för medicinedoktorsgrad i Upsala. Följande höst började han sin lärareverksamhet, som utan en månads tjänstledighet fortsattes till senaste vår.

Här lefde han nästan ett kvartsekel ibland oss, här gjorde han sin lifsgärning, här växte „Mossberg" till en fräjdad vetenskapsman, som vårt universitet är stolt öfver. Den vetenskapliga världen skänkte honom sitt erkännande medan han lefde. Hyllningen vid hans graf vittnade om den aktning och sympati han i vida kretsar åtnjöt.

Våren 1866 kom Lindberg *in medias res,* då han valdes till ordförande i Societas pro fauna et flora fennica, där ett interregnum rådt efter Nylanders afgång och i följd af bristande intresse från zoologiskt håll. Hans första åtgärd var att göra sällskapets dittils godtyckligt utlysta möten regelbundna, och sedan dess hafva de utan afbrott hållits den första lördagen i hvarje månad under läseåren. Tallösa meddelanden gjorde Lindberg vid dessa sammanträden, och att han i sällskapets skrifter offentliggjorde flere af sina afhandlingar har i hög grad bidragit till dess nuvarande anseende. Därnäst riktade han sin uppmärksamhet på att utveckla och säkerställa sällskapets ekonomi. Af regeringen lyckades han utvärka alt större och större anslag, och genom insamlingar, om hvilka han personligen inlade stor förtjänst, samt genom en klok förvaltning bragte han den stående fonden från tolftusen till öfver trettiotusen mark. Som exempel på hans uppoffrande arbete för sällskapet kan nämnas att han själf läst korrektur på alla dess publikationer under den tid han var ordförande, utan att därför erhålla den minsta ersättning, knapt nog tack.

I sin egenskap af ordförande här och såsom professor stod han nära alla dem som under senaste decennier i vårt land studerat naturalhistorie, och alla, zoologer icke mindre än botaniker, hafva honom att tacka för hjälp. En entomologisk resa till Lappmarken kunde lika väl som en botanisk exkursion till Onega räkna på hans understöd. Någon skola bildade Lindberg icke — knapt mer än ett par af hans elever valde samma arbetsfält som läraren, om de också alla i viss grad smittades af hans kärlek till mossorna — men hvarje ungdom som, intresserad af naturalhistorien, ville gå sin egen väg kunde vara viss på hans hjälp. Mången fäjd har han i Consistorium kämpat för deras skuld.

Ville man se Lindberg som lärare, skulle man se honom på exkursioner. Huru visste han ej att i den fattiga Helsingforstrakten leta upp de märkvärdigaste mossor. Huru gladdes han ej att få visa dem åt sina längre hunna lärjungar och sporra dessa till insamlingar. Huru fröjdade han sig ej öfver hvarje fynd som vittnade om skarpsynthet. För kammarstudier var han icke svag. Till den lefvande naturen hänvisade han ständigt sina elever, och ett uttryck af samma uppfattning var äfven det förslag till nybyggnad och utvidgning af växthusen i botaniska trädgården, som han lyckades genomdrifva, men ej hann se utfördt. Ett synligt minne af hans värksamhet vid universitetet skall där kvarstå. Må man hoppas att den aflidnes herbarium, ett af de fullständigaste som finnas och af ensamstående betydelse för den nordiska floran, skall kunna bevaras åt vår högskola. Här om någonsin vore tillfälle för våra maecenater att öfva fosterländsk gärning, om så kräfves.

Tacksamt må vi minnas alt hvad Lindberg gjort för att lifva naturalhistoriens och särskildt botanikens studium hos oss, men med vördnad och beundran måste vi tänka på hans outröttliga arbete på det forskningsområde som han tidigt valt sig och aldrig öfvergaf. Dagen igenom, och hans dag begynte tidigt, var han sysselsatt vid sitt mikroskop eller med sitt herbarium. Bryologer i alla världens delar begärde hans råd, och med alla hann han. Inemot hundrafemtio afhandlingar vittna om hans arbetskraft och skarpsinne.

Hvad som främst utmärkte Lindberg som botanist var hans skarpa blick som samlare och som systematiker. Nästan hela den skandinaviska halfön hade han berest, i flere delar af Finland hade han gjort exkursioner, i England och Irland likaså, och öfveralt där han gick fram, äfven på vägar som hundratals botanister före honom vandrat, såg han former som de andras blickar halkat förbi. Men än mer beundransvärd var den intuition, med hvilken han uppfattade och bedömde den naturliga frändskapen mellan olika former. Där andra mödosamt resonnerade sig till en åsikt, där *såg* Lindberg sanningen. Just därför att han var så själfständig och originell, så föga bunden af någon sträng metod, skola säkert många af hans åsikter först i

en framtid vinna erkännande, då de med mer „Gelehrsamkeit“ utvecklas. Så till exempel har man i allmänhet icke förstått hans värkligen snillrika uppfattning af de lägsta bladmossorna, hvilka af alla tiders författare behandlats som en sluten grupp, den Lindberg emellertid visat omfatta former af alldeles olika frändskap, på samma sätt som förhållandet är med de vinglösa insekterna.

En särdeles framstående roll inom Lindbergs skrifter spela de synonymiska frågorna. Otrolig är den möda han nedlagt på att utreda hvad äldre författare åsyftat med en viss benämning och hvilket namn en art rätteligen borde hafva. Hans rättskänsla och ordningssinne kunde icke fördraga att många författare ignorerat sina föregångares arbeten. Genom sträng tillämpning af prioritetsprincipen skapade eller återupplifvade han en terminologi som för alla älskare af traditionen var föga behaglig. Om denna reform skall slå igenom skall framtiden utvisa. Beklagligt är att det ej förunnades Lindberg att i ett större arbete fullt utarbetadt framlägga det naturliga system öfver mossorna, hvilket han i sina hufvuddrag redan angifvit. Men bittrast är dock att *Muscologia scandinavica,* som ständigt utgjorde slutmålet för hans tankar och arbeten, aldrig blef skrifven.

Från halfgjordt arbete kallades han bort. Men det han gjort tillförsäkrar honom en hedersplats i vetenskapens och vår högskolas häfder.

Från det offentliga lifvet utom universitetet, det politiska och det kommunala, höll Lindberg sig fjärran med en för en professor hos oss nästan exempellös ståndaktighet. Endast på sitt bestämda område af vetenskapen ville han arbeta. Förströelser unnade han sig inga, och det lif som fördes i hans hem sökte i enkelhet sin like. Skildt intresserad af konst och literatur var Lindberg icke, men två passioner hade han utom sin vetenskap: den stora europeiska politiken och de stora geografiska upptäcktsresorna. I yngre år svärmade han för Garibaldi, senare öfverflyttade han en del af sina sympatier på Gambetta, men under de senaste åren var Stanley hans förklarade hjälte. Under andra förhållanden hade han säkert blifvit en outtröttlig resenär inom tropikerna.

Fullt hemmastadd i Helsingfors kände Lindberg sig väl aldrig; finnarna voro honom för kalla och inbundna. Den inhemska språkstriden bidrog ej häller till att öka hans trefnad. För det rent finska nationalitetssträfvandet stod han fullkomligt främmande, och jämte reumatismen, ett minne från exkursioner i fjälltrakter, var det fennomanernas växande inflytande som gjorde honom lifvet surt. Men alt efter som barnen växte upp, växte han fast här och öfvergaf tidigare planer om värksamhet på annat håll. Till sitt kära SOL-hem borta vid den vackra Lojo-sjön skulle han som emeritus draga sig tillbaka — — — Men annorlunda var det bestämdt. Den 20 februari slötos hans ögon för alltid.

Varmhjärtad och rättfram, liflig, ja uppbrusande när det gälde något som han ansåg rätt, full af infall, ordlekar och kraftuttryck skall Lindberg, sådan han med sin snusdosa rörde sig ibland oss, länge ihågkommas. Som ett föredöme af hängifvenhet och flit skall han nämnas, och när hågkomsten af hans person bleknat, skall dock hans arbete lefva, ty han fylde sitt valspråk: hällre stor i det lilla än liten i det stora.

Fredr. Elfving.

I Bokhandeln

L. Dietrichson: Det norske Nationalgalleri, dets tilblivelse og udvikling, i anledning af dets 50-aarige tilvaerelse skildret; två häften in 4:o med tillsamman 12 fototypiska planscher efter konstvärk. Kristiania 1887, Alb. Cammermeyer; kr. 4: 50 häftet.

Också för den finske konstvännen eger detta arbete ett icke ringa intresse, ty så stor än skilnaden i resurser och resultat må vara, lämpar sig Norge dock i många afseenden för jämförelse med våra förhållanden.

Sträfvandena för den inhemska konsten äro där icke mycket äldre än hos oss, men de till dess främjande använda medlen visa rätt stor olikhet. Hos oss karaktäriseras det första halfseklet i konstens existens främst genom Finska konstföreningens värksamhet. Denna institution har fullgjort de mest olikartade funktioner, ej allenast den ursprungliga att inköpa och till sina medlemmar utlotta konstvärk, utan dessutom att underhålla konstskolor, att utsända stipendiater, att anställa pristäflingar, att anordna utställningar samt att grundlägga ett nationalgalleri. Så heterogen och främmande för konstföreningarnas naturliga uppgift än denna värksamhet varit, lär ingen vilja förneka att den hittils varit både lämpad efter våra små förhållanden och i hög grad främjande för alla dessa syften.

I Norge begynte man (år 1818) med en konstskola, som hufvudsakligen skulle vara en handtvärksskola. Först 1837 lades grunden till ett galleri, genom att för ändamålet anslogos 4 000 kr. om året. Galleriet ställdes till en början under samma direktion som konstskolan. Först hängaf man sig åt illusionen att med sådana medel till sitt förfogande kunna i våra dagar inköpa „gamla mästare“, men slog snart nog in på den rätta vägen att grundlägga ett nationalgalleri för norsk konst. För budgetterminen 1886—1887 beviljade stortinget galleriet 16 000 kr., hvaraf 3 000 voro bestämda till inköp af danska och svenska konstnärers arbeten. Det sistnämda anslaget utgör Norges gärd till det ömsesidiga konstvärksköp, som sedan någon tid existerat mellan de skandinaviska rikena, i det Danmark för en lika stor summa köper svenska och norska arbeten, Sverge åter norska och danska.

Ännu är galleriet icke under eget tak, utan (sedan år 1882) uppställdt i Kristiania skulptursamlings museibyggnad, d. v. s. i förening med en kollektion gipsafgjutningar (tillhörig Kristiania sparbank) samt en samling handteckningar och kopparstick, den senare tillkommen 1877 på privat initiativ. I husets omedelbara närhet ligga dessutom konstindustrimuseets och konstföreningens

gemensamma byggnad och på andra sidan universitetets förenade samlingar af Norges medeltidskonst samt konsthistoriska samlingar, så att alt hvad den norska hufvudstaden äger offentligt af konst och konstslöjd är hopbragt inom ett inskränkt område. Numera står galleriet under alldeles särskild ledning. Direktionens ordförande är för närvarande prof. Dietrichson, föreliggande arbetes förf.

Ref. har icke besökt Norges hufvudstad och kan därför icke säga hvilket konstnärligt värde galleriet äger i sitt närvarande skick. För den som på förhand känner själfva samlingen skola förf:s förteckningar öfver de hvarje år gjorda inköpen ha ökadt intresse. Vi inskränka oss till att anteckna att bland finske konstnärer endast Verner Holmberg är representerad genom par nummer. Förf. har icke direkte uppgifvit samlingens nuvarande storlek, men att döma af de till de sista inköpen bifogade inventariinumrorna torde antalet konstvärk, då arbetet offentliggjordes, ha uppgått till omkring 326. Till jämförelse må nämnas att Finska konstföreningens senaste katalog, upprättad 1888, upptager 344 taflor (och teckningar) samt 71 skulpturvärk, detta trots våra vida mindre anslag (hufvudsakligen hovingska och längmanska medel). Men värdet ligger icke i mängden. Tvärtom har det varit ett afgjordt fel vid våra inköp att man hållit sig altför mycket till det billiga och mindre betydande. —

Hr Dietrichsons skildring är af grundsats endast ett sakligt referat af galleriets historia, hvilket väl också är i sin ordning för en sådan af galleriets direktör publicerad skrift och för kännarne af Norges konstförhållanden troligtvis alldeles tillräckligt. Främlingen hade varit tacksam för ett på samma gång mer reflekterande och mer målande framställningssätt, som måhända också varit lockande för förf., hvars förmåga i den vägen är känd och skattad äfven hos oss. De tolf bifogade planscherna, i den billiga zinkotypin, som numera fått så stor användning, kunna naturligtvis ej gifva en bild af galleriet i dess helhet.

J. J. T.

Svenska riksrådets protokoll, del III—V, åren 1633—1635, med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Kongl. riksarkivet. Stockholm 1885—1888.

Detta ännu ej särdeles långt framskridna samlingsvärk bildar tredje serien af de förtjänstfulla publikationer som svenska riksarkivet sedan 1865 håller på att utgifva under den gemensamma titeln „Handlingar rörande Sverges historia.“ Bägge de män, åt hvilka dess utarbetande blifvit anförtrodt, hafva med erkänd omsorg och skicklighet fullgjort sitt uppdrag. Ett förträffligt utarbetadt register och en mängd texten förklarande noter gifva läsaren all möjlig lättnad vid samlingens begagnande.

Protokoll fördes vid rådssammanträdena redan 1621, men till en början mycket oregelbundet, hvarför också åren 1621—29

i denna samling upptaga blott ett enda, ej synnerligen digert band. Från konungens affärd till Tyskland, då rådet mer än förut blef en styrande myndighet, användes protokoll oftare än förut, men först vid förmyndarregeringens begynnelse har deras fullständiga användning vunnit insteg. En naturlig följd af detta förhållande är att tiden före 1633 vållat de största svårigheterna vid utgifvandet. Så mycket beundransvärdare är den omsorg hvarmed riksarkivarien *N. A. Kullberg* löst sin uppgift att lämna alla behöfliga kommentarier.

Hr Kullberg hade hunnit utgifva protokollen för 1633, då döden afbröt hans arbete. Det fortsattes omedelbart af d:r *S. Bergh*, som år 1886 utgaf 4:de delen (protokoll för 1634) och 1888 den femte (protokoll för 1635).

Upptagande såväl diskussionerna som besluten, gifva dessa protokoll en fullständig bild af rådets och därmed äfven af regeringens värksamhet under förmyndarregeringens första tidskifte. Den var framför alt egnad kriget och hvad som därmed stod i sammanhang. För upphjälpandet af landets inre tillstånd kunde icke mycket göras: regeringsherrarna voro i detta hänseende mer fruktbara på förslag än snabba att sätta dem i värkställighet. Af söndringen och splitet inom rådet och regeringen får läsaren en klar bild; likaså af rikets armod, som utgjorde en ständig hämsko på de stora krigsföretagen. Intressanta upplysningar om de inre förhållandena i öfrigt saknas naturligtvis ej, så mycket mindre som rådet tidt och ofta tog befattning med domstolsärenden och flere riksdagar höllos under dessa år. Men ännu gjordes endast ansatser till det kraftiga reformarbete som vidtog 1636, efter kanslerns hemkomst från Tyskland.

Då emellertid dessa rådsprotokoll, ehuru först nu utgifna i tryck, redan sedan lång tid blifvit tillgodogjorda för forskningen, kan det ej komma i fråga att här ingå i några detaljer rörande deras innehåll. Upplysningar om Finland meddelas sparsamt, och då sådana förekomma, äro de ej af tillräcklig betydelse för att förtjäna ett särskildt omnämnande.

T. Dillner.

Ernst Eckstein: Nero, historisk roman, öfvers. af *W. Hedberg;* 242+188 s. 8:o. Sthlm 1888, Alb. Bonnier; 3 kr. 50.

Oscar Bensow: Nero, drama; 135 s. 8:o. Sthlm 1888, R. Blaedel & C:o; 2 kr. 75.

Ecksteins roman är, som man kunnat vänta, spännande och rik på väl tecknade scener, tragiska och komiska, uppbyggliga och tvifvelaktiga i brokig blandning. Tidsfärgen är så sant återgifven man kan begära det af en nutida författare; en mängd situationer känner den strängaste historiker igen, likaså flere af de uppträdande personerna. Men denna historiska roman har i synnerhet ett stort fel: hufvudpersonen är icke historisk. Eck-

steins Nero är en romantisk Nero, mycket påminnande om Gregor Samarows Ludvig II af Bayern. Ecksteins Nero är gränslöst kär i Acte, och Acte är kristen — det är dessa ohållbara förutsättningar som uppehålla läsarens intresse i det virrvarr af människor och händelser, som presenteras för honom. Och likväl skulle en modern realist utan att behöfva bli gräslig kunnat göra mycket af den värklige Nero — alldeles som af Ludvig II —: af hans regentvansinne och hans konstmani. Att denna senare i så hög grad idealiseras och förflyktigas af förf. måste väcka förvåning; redan för skildringen hade den gifvit mången god bit.

Då innehåller hr Oscar Bensows starkt lyriska dram, som tyckes hafva mottagits mindre vänligt i hemlandet, dock i grundidén mer sanning. Ha vi fattat förf. rätt, representerar hos honom Acte, som påminner om Ecksteins Acte, den sanna skönheten i motsats till den bottenlösa, intiga hos Nero, som åter påminner om Victor Rydbergs Nero. En liknande kontrast synes förf. åsyfta med sin Antonius och Poppaea. Hr Bensow säger öfverhufvud i detta stycke något mer än i sina dikter, af hvilka en andra tillökt upplaga i dessa dagar utkommit.

F. G.

Lotten v. Kraemer: Poesiens vandring, med teckningar af *Jenny Nyström;* 80 s. 4:o. Sthlm 1888, Looström & C:o. 1 kr. 50.

Det prydliga häftet föregås af ett facsimile med Viktor Rydbergs underskrift. Den celebre författaren har i marshäftet af Finsk tidskrift för 1887 läst fröken v. Kraemers „Aslög, poesins vandring", tillegnad honom, och önskar det bästa för „den ingifvelsekälla, hvarur denna dikt flutit". Samma dikt öppnar samlingen och står äfven i värde framom de öfriga. I dessa yttrar förf. sin större eller mindre sympati för en mängd bekanta personligheter af de mest olika slag: Ibsen och af Wirsén, Strindberg och Topelius — den senare med sin „andes djupa, klara våg" — Bismarck och S. A. Hedlund, „Göta lejon lik"; alla få de ett vackert ord eller en vacker förmaning. Endast socialisten Palm och Bolzius komma ej till heders. Förf. behandlar sålunda en hel mängd allmänt omtalade personligheter och ämnen: utom de nämda Snoilsky, Wikner, Ernst Ahlgren, prins Bernadotte, doktor Westerlund, dioskurerne, hvilket epitet bestås hrr v. Bergen och A. Nyström, vidare G. v. Rosen och flere sceniska konstnärer, andra att förtiga. Ehuru man önskat långt mer träffande, att ej säga mer poetiska karaktäristiker, är dock skildringen ej alldeles utan sitt intresse. Och detta förhöjes af de delvis lyckade porträtt, som stå framför flere dikter. Några teckningar i den högre stilen ha dock, befara vi, en värkan motsatt den afsedda; Ellen Hartman och Elise Hvasser (som Lona Hessel) tyckas åtminstone ej vara förskönade bredvid Sarah Bernhardt.

De fyra sista dikterna och i all synnerhet de två sista, om Alf och Tello, vilja ej rätt passa i sällskapet.

W—r.

Åbo teater 1839—1889, ett bidrag till Finlands teaterhistoria; 224 s. 12:o. Åbo 1889.

Till Åbo teaters femtioårsfest, begången den 21 januari detta år, har hr G. Cygnæus på uppdrag af direktionen för Åbo teaterhusaktiebolag utgifvit en innehållsrik berättelse om uppkomsten af sagda teaterhus, om de trupper som spelat inom dess murar samt om öfriga med byggnaden i samband stående tilldragelser äfvensom meddelat en förteckning öfver där gifna dramatiska arbeten, alt hänförande sig till det halfsekel, hvarunder teaterhuset haft sin tillvaro. Arbetet har blott utdelats bland teaterns i Åbo gynnare och vänner. Det är ju också för dem boken eger sitt största intresse; men då man ihågkommer att ända till 1860-talet de här kringresande svenska teatersällskapen i regeln uppförde samma pjeser på alla de orter de besökte, skulle säkerligen mången teatervän utom Åbo gärna vilja taga notis om hr Cygnæi anteckningar, om häftet blott vore tillgängligt i bokhandeln.

Arbetet är utfördt enligt samma plan som Dahlgrens bekanta anteckningar om Stockholms teatrar, men saknar biografiskt register, hvilket också hade varit så godt som omöjligt att åstadkomma för sujetter vid ambulatoriska scener. I den omsorgsfullt utarbetade repertoarförteckningen finnes äfven angifvet det antal gånger hvarje pjes gått öfver scenen, så väl på svenska som på finska samt tyska och ryska. Af de 1146 stycken som uppförts hafva endast 38 upplefvat mer än 10 föreställningar. Oftast eller 28 gånger har „Preciosa“ gifvits; därnäst „Andersson, Pettersson och Lundström“ samt „Läkaren“ (17 ggr); 15 representationer ha upplefvats af „Debutanten och hennes far“, „Pariserpojken“, „Värmländingarne“, „Malins korgar“, „Don Cesar de Bazano“, „Den lilla sångfogeln“ samt operorna „Trubaduren“ och „Barberaren i Sevilla“. Till 14 hann bland andra Suppés „Boccaccio“, till 13 „Frihetsbröderna“, till 12 „Donna Juanita“, under det „Orfeus i underjorden“ ej gifvits flera än 11 gånger. Af stycken som utförts endast på finska gingo „Norma“ och „Lucia“ 11 gånger. Bland inhemska hafva „Den bergtagna“ och „Regina von Emmeritz“ uppförts 13, „Skärgårdsflickan“ 12, „Daniel Hjort“ 11, „Kihlaus“, „Sommarnatten“ och „Nummisuutarit“ 8, „Erik Fleming“ 5, „Ur lifvets strid“ 4 gånger o. s. v. — Som man finner, har det musikaliska elementet lifligast lockat publiken i Åbo till teatern.

E. N.

Ludvig Josephson: *Vigtiga teaterfrågor för dagen;* 98 s. 8:o. Sthlm 1888, Nordin & Josephson.

Teaterförhållandena i vårt västra grannland hafva under senaste år varit alt annat än glädjande. Hufvuduppgiften i före-

liggande uppsats är en analys af det onda, hvaraf den sceniska konsten i allmänhet och särskildt i Sverige för närvarande lider, och ett försök att finna någon hjälp för det. Arbetet mottages med så mycket större intresse, som förf. redan förut behandlat likartade frågor, själf skrifvit för scenen och egnat mera än 30 år af sitt lif åt dess tjänst.

Den som står ute i stormen kan sällan betrakta den fullkomligt lugnt. Förf:s framställning saknar i allmänhet logisk följdriktighet, och hans ståndpunkt är subjektiv — något som han själf erkänner. Bristerna i detta afseende uppvägas dock till fullo af värmen och hängifvenheten för den förfäktade saken. Uppsatsen är ställvis skrifven med förf:s eget hjärteblod. Detta gäller särskildt påminnelsen om regeringens och kommunalmyndigheternas skyldigheter gentemot den sceniska konsten, skyldigheter som förf. anser vara icke blott af positiv, utan äfven af negativ art, d. v. s. omfatta också afvärjande af skadlig konkurrens. Den dramatiska konstens farligaste fiende ser förf. i buffa-operan. Det är den som fördärfvat publikens smak, lärt sångare och aktriser att missakta sin egen talang, tils den slutligen bragt oss i den teaterkris i hvilken vi lefva — däri understödd af naturalismen, den gamla gengångaren i dess nyaste, längst avancerade form. För att en förändring skall blifva möjlig, borde främst teatern själf liksom äfven teaterkritiken taga sin uppgift annorlunda: den förra framföralt mera kultivera inhemsk och skandinavisk konst, den senare icke strö rosor för medelmåttan, negligera framsteget, där det spåras, och meningslöst upprepa gamla fraser.

Någon slutlig lösning af vår tids invecklade teaterfråga kunna vi icke vänta af förf:s arbete; därtill behöfves väl en pånyttfödelse af den dramatiska konsten själf. Som ett kraftigt och med öfvertygelse uttaladt väckelserop af en den där varmt tror på scenens förmåga att värka som bildande makt, så vidt den vill förvärkliga en sådan uppgift, skall det däremot alltid försvara sin plats. Att förf:s förhoppningar om en *förbättring* af scenen i Sverige på basen af de af honom uttalade principerna icke äro ogrundade bevisar till en del detta års erfarenhet hos oss. Det är i hufvudsak i enlighet med hr Josephsons grundsatser som vår i många afseenden under ogynnsamma förhållanden arbetande svenska teater detta spelår blifvit ledd. Att den därigenom tillvunnit sig publikens aktning torde man kunna försäkra, och saken är så mycket mera glädjande, som till och med det ekonomiska resultatet af dess arbete, stält sig gynnsammare än man vågat hoppas.

Hjalmar Crohns.

Professor Bills: For privattheatret; 117 s. 8:o. Kristiania 1888.

Det lilla häftet innehåller icke mindre än 9 småstycken med sång för teatern, bland dem 5 monologer. Styckena måste

utan undantag anses tillhöra den dramatiska dussinliteraturen; hufvudförtjänsten i dem är att det går raskt undan — ehuru visserligen något på sannolikhetens bekostnad. Dialogen utmärker sig icke genom kvickhet, och karaktäristiken är flack och ytlig. Jämförelsevis bäst är proverbet „Gammel og ung“.

Hjalmar Crohns.

K. A. H. Mörner: Om läkemedlen från fysiologiskt-kemisk och toxikologisk synpunkt; 264 s. 8:o. Sthlm 1888.

Af den serie medicinska handböcker, hvilken tog sin början med R. Tigerstedts arbete „Fysiologiska principer för kroppens näring“, utgör förevarande arbete andra delen. Likasom det först nämda arbetet genom sitt gedigna innehåll och sitt populära framställningssätt helt säkert vunnit inträde i vida kretsar, skall också prof. Mörners arbete blifva en nyttig och välkommen lektyr för den bildade medborgaren, dock naturligen främst för fackmannen. Detta så mycket mera som den svenska, man kunde med berättigande säga den nordiska literaturen varit i afsaknad af ett fullständigare arbete i hithörande ämne, liksom af medicinska inhemska arbeten i allmänhet. Luckan har under de sista åren delvis fylts; men hvad läran om läkemedlens värkan, kemi o. s. v. vidkommer, har den studerande ungdomen nödgats begagna sig af tyska handböcker, hvilka långtifrån uppfylt berättigade fordringar. Hermanns Toxicologie (1878) och Levins enahanda ämne berörande lärobok (1887) äro, ehuru de behandla blott ett inskränkt område af farmakodynamiken (gifterna), de viktigare; men den förra är redan föråldrad, den senare kan för den ofullständiga farmakodynamiska analysens skull och på grund af de bristfälliga insikter som ofta röja sig i den kemiska delen icke särdeles rekommenderas.

Hvad som ställer hr Mörners arbete så högt är den fullständiga hänsyn han tagit till de kemiska processerna i organismen, något som i vanliga handböcker först på senare tider börjat iakttagas, om ock i otillräcklig mån. Det är förutom i andra, redan beaktade, särskildt i denna riktning studiet af läkemedlen bör ledas: man bör undersöka läkemedlens invärkan på de kemiska processerna och tvärtom, dessas invärkan på läkemedlen inom organismen. Genom sådana undersökningar har den fysiologiska kemin varit i stånd att gifva exakta bevis för en mängd af teorin förestafvade hypotesers oriktighet. Jag vill blott nämna Liebreichs ännu för några år sedan förfäktade teori om kloralhydratets spjälkning i organismen under bildning af kloroform, hvilken skulle förklara dess värkan. Man vet nu att ingen sådan klyfning förekommer; tvärtom, liksom nästan öfveralt där ett giftigt organiskt ämne icke förbrännes, sker en parning, hvarigenom ett jämförelsevis indifferent ämne uppstår, och detta elimineras sedermera lätt.

Prof. Mörners arbete, som vi på det bästa rekommendera, behandlar utförligare de oorganiska medlen och några de viktigare organiska. En mängd af de senare saknas, särskildt flere af de nyare (äfven kurare). De få växtbaserna behandlas i allmänhet knapphändigt nog. Måhända ingår detta i arbetets plan, och kan då icke blifva föremål för klander.

E. E. S—k.

Öfversikt.

Bref från Sverige. Säsongen har redan nått sin middagshöjd Vi ha som vanligt haft sju teatrar i gång i vår nöjeslystna stad, och dessutom „hästoperan“, som likväl nu är lyckligen stängd, Mosebacke variété, m. m. I musikaliska akademin ha bröderna Grünfeld förtjusat publiken; vi ha dessutom haft konserter af våra egna musikaliska föreningar, operans symfonikonserter oberäknade. Aldrig någon brist på förädlande nöjen, fastän våra nöjen visserligen ej alltid äro förädlande.

För *Dramatiska teatern* har den nu pågående säsongen varit ett godt år. Där hade man en gammal, långt ifrån utspelad repertoar att lefva på. Under de två första månaderna i höstas gafs endast *ett* nytt program. Sedan följde några nyheter, som hvar för sig upplefde ett stort antal representationer. Inga dyrbara stycken ha blifvit uppsatta, nya dekorationer ha ej behöfts, utgifterna ha inskränkt sig till de vanliga dagkostnaderna, och alt tyckes vara godt och väl. Någon egentlig plan har konsortiet knappast följt vid valet af stycken. Man har tagit hvad som funnits värdt att taga, lefvat en månad i sänder. Man har odlat den klassiska komedin och den moderna franska, man har oförskräckt hopsatt plockprogram af tyska dussinenaktare, man har antagit ett enda svenskt originalarbete, ett annat ärfde man af den förra direktionen, och ett tredje framletade man ur en ännu äldre direktions lådor, där det så gärna kunnat få ligga kvar.

Af någon ny svensk dramatik har man ej sett spår på länge. Den enda af de äldre författarne som för närvarande tyckes hågad att skrifva för scenen är Frans Hedberg — utom hofintendenten O. Wijkander, som skrifver ex officio. Den enda af det unga Sverige som fortsätter att idka teaterförfattarskap är G. af Geijerstam, som litet emellanåt för fram nya stycken på Svenska och Södra teatrarna, men som tar sin sak altför lätt och föredrar att göra efter hvad tyske farsörer gjort förut framför att

framlägga något spår af egen originalitet. Hans nya fyraaktsfars „Teljetokar“ var svag, och hans enaktsnyårsstycke „Seklernas nyårsnatt“ var altför lättvindigt hopkommet. Nej, det är fortfarande på utlandets literatur våra teatrar, de större liksom de smärre, måste lefva.

Den största succésen under spelåret har varit „Galeotto“, José Echegarays rafflande och spännande drama, som behandlar skvallrets, det tanklösa pratets makt att undergräfva människors lycka. Framgången var välförtjänt: Galeotto är en dikt som ej blott uppskakar, utan också tvingar publiken att tänka, en dikt som ur ett enkelt, osökt motiv svingar sig upp till värklig storhet i skildringen. Den spanska skaldens sätt att behandla sitt ämne är också så originelt, att äfven detta måste bidraga till att rycka upp såväl styckets framställare som dess åskådare. Det framvisades för oss bearbetadt af Paul Lindau, men lyckligtvis ej lokaliseradt. Två försök att flytta det på nordisk mark ha misslyckats, först Erik Böghs bearbetning, som kallades „Alverden“ och hade föga framgång i Kjöbenhavn, sedan Helena Nybloms behandling af ämnet i dramen „Hela världen“, som gifves af August Lindbergs sällskap i landsorten och på genomresa äfven visats för stockholmspubliken — med bifall, tack vare det goda spelet, men med det resultat, att man tydligt insåg hur högt den spanska dramen står öfver försöken att kläda dessa sydlänningar i svenska kostymer. — Galeotto kräfver en genialisk, sjudande lidelsefull tolkning af hufvudrollen, författaren Ernesto. Joseph Kainz visade vid tyskarnes gästspel i Danmarks hufvudstad i somras hvad som kan göras af denna figur. Hos oss fick Ernesto en vårdad, men föga personlig tolkning af hr Palme — den inre glöden fattades, och hufvudpersonen fick lämna ifrån sig första platsen i stycket åt bipersonen Manuel, som i hr Hillberg hade en gripande kraftig representant. Den svåra kvinliga rollen utfördes förtjänstfullt, först af fru Rundberg och sedan af fröken Zetterberg, en ung tragedienne, som efter flere års oftast fåfänga försök att bryta igenom — i strid med ett ogynnsamt yttre, en ogynnsam röst, ett ogynnsamt sätt, hvilket alt haft till följd att publiken förblifvit likgiltig emot henne — nu ovilkorligen vunnit sina lagrar, först genom sin Francillon, så genom sin Claire i „Herr Derblays giftermål“ och slutligen genom Galeottos Julia.

Lindbergska truppen hade i „Hela världen“ att framställa *svenska* hvardagsfigurer, afklädda den stormande lidelse, som utgör de echegarayska typernas patos. Hr Lindberg själf gaf en nobel bild af styckets äkta man och fru Håkanson som vanligt en vacker och väl studerad, men litet entonig och betydligt kall bild af hustrun. Den tredje personen i äktenskapet representerades af hr Svennberg, en förut i Stockholm okänd ung man, som hade sin rätta plats på kungliga teatern, där ensamt hans mycket förtjänstfulla och utpräglađt karaktäristiska tolkning af Repholdt i „Ett besök“ torde tillförsäkra honom en plats.

Lindbergska truppen, som gasterade i Stockholm med mycken framgång och förutom nämda båda stycken gaf Hamlet och Björnsons „En handske“, väckte uppseende genom sitt goda samspel, genom den konsekvens och den tanke, som låg i inöfningen och utförandet af de olika styckena, och genom det intresse, det lif, hvarmed snart sagdt alla de uppträdande egnat sig åt sina uppgifter. Detta sista är något vi ej äro bortskämda med.

Men tillbaka till kungliga teatern! Af dess klassiska lustspel kom först en repris af „Mycket väsen för ingenting“, dåligt iscensatt och dåligt instuderad, utförd utan lif och intresse och ungdom med den 56-årige hr Fredriksson som Benedict och den 50-årige hr Hartman som Claudio. Men sedan kom „Så tuktas en argbigga“, satt i scen stilfullt och fyndigt och spelad med lif och glädje på de flesta händer, med mästerskap af hr Hillberg och med rätt godt resultat af fru Hartman, som denna gång försökte sig i en karaktärsroll i den högre komedin.

Det är hr Hillberg som denna vinter beherskat teaterns prestationer. Utan honom skulle Hedbergs „Flinta och stål“ väl aldrig blifvit så långlifvad på scenen som den blef, han bar upp Galeotto, och hans Petruchio hör till det allra mest typiska han någonsin gjort. Denna Petruchio är renässansmannen lifslefvande, litet råbarkad, men genomfrisk, munter och säker på sig själf, på sin fysiska öfverlägsenhet lika mycket som på sin personlighets vinnande kraft. Hr Hillberg är fortfarande på manliga sidan snart sagdt den enda karaktärsskådespelare vi ega, och han arbetar sig fortfarande framåt och bereder alt emellanåt teatervännen den angenäma öfverraskningen att visa fram på tiljan en helt och hållet ny figur, olik alla han förut framstält.

Han har en motbild på kvinnosidan i fröken Åhlander, bedagade damers, löjliga mamsellers, hushållerskors och gamla tanters genomroliga framställarinna och den som på kungliga teatern upptagit Betty Almlöfs mantel. Hon excellerar i att finna på nya typer — för öfrigt äro i allmänhet taladt våra skådespelare altför mycket sig lika. De behöfva ej vara dåliga för det, långt därifrån, men man går ju inte på teatern för att se hr T., hr Ö., fru R. eller fröken U., utan monsieur Chose, mademoiselle Chic, herr Müller, Gregers Werle och don Emilio.

Från Argbiggan hoppade repertoaren till „Pépa“, från Shakspeare till Meillac. Och Pépa spelades på det vanliga viset, men där var hr Fredriksson med, och han var sig lik, sådan han varit i sina allra bästa roller, hvilket som bekant ej vill säga litet. Stycket är en smula innehållslöst och „vieux jeu“, som parisaren säger, men altigenom spirituelt — lyckas nog, tack vare hr F. och fru Hartman, som är „söt“ i titelrollen, att lefva en rundlig tid bortåt, når kanske sina 60—70 representationer, som „En parisare“, eller sina 30—40 som Galeotto hittils.

Det är således under goda förhållanden Dramatiska teatern arbetar, sedan personalen själf öfvertagit affären. De öfriga teatrarna ha haft det mera „tryckt“.

Svenska teatern öfvergaf under sin nya ledare, hr Hjertstedt, visligen den stora repertoaren och slog in på folkpjeser och dylikt. Den hade tur att i „Lifvet på landet“, bearbetad efter en dansk dramatisering af Fritz Reuters bekanta roman, finna ett veritabelt kassastycke, hvilket redan är öfver 60:de föreställningen för godt hus — något betydligt på denna teater, som har den största salong i Stockholm. Stycket är ej illa hopkommet, men det uppbäres förnämligast af allas vår gamla vän Bräsig, som spelas med en godmodighet och en tungfärdighet utan like af hr Holmqvist. Efter att ha försökt med Dumas den äldres intrigskådespel „Henrik III och hans hof“ och en köpenhamnspjes — med tyskt ursprung likväl — „En börsbaron“, väntar man nu säsongens andra stora framgång med „Flickornas gossar“, soldatfarsen „Pigernes Jens“, som gifvits sina 100 gånger och mera i Danmark.

Operan hade väl ej bort nämnas sist af dessa tre scener, men bättre sent än aldrig. Där arbetas fortfarande ihärdigt, och den ena reprisen följer den andra. De nya musikvärken ha ej ännu kommit, då detta skrifves, men de komma snart — åtminstone ett. En ny tenor har däremot kommit, och det en som, ovanligt nog, har en röst som höres. Hr Carl Hagman heter den nya stjärnan, — han var i fjor anstäld vid Vasateatern och sjöng där Paris i „Sköna Helena“ och annat af samma musikaliska värde. Men det var rent af löjligt att höra en sådan wagnersk hjältetenor-röst sjunga om hvad som hände „i en skog på bärget Ida“. Emellertid är hans röst betydligt obildad och oböjlig och hård — men får hr Hagman resa utomlands och gå i god skola, bör han kunna bli den efterlängtade hjältetenor, som vi saknat i så långa tider. — Största succésen under operasäsongen vann fröken Gina Oselio, född Ingeborg Aas. Som konsertsångerska vann hon erkännande, men först på scenen visade hon hvad hon dugde till; och gick man ej alltid in på hennes uppfattning af sina figurer (Carmen t. ex. gjorde hon till den obehagligaste kokett som blifvit skådad), så fick det karaktäristiska i hela framställningen jämte den utsökta behandlingen af sången och rösten öfverskyla hvad som värkade stötande. I „Mefistofeles“ skördade hon nära nog odelad beundran, i Tannhäuser mycket stor framgång. — Operan lär snart komma att förlora en af sina yngre stödjepelare, fröken Klemming, som säges ämna resa ut och bli en europeisk stjärna. Det påstås att operettdivan Anna Pettersson skall umgås med liknande förhoppningar och att hon skall ha goda anbud från utländska impressarier.

Vid sidan af de tre större scenerna fortgår det ständiga kriget småteatrarna emellan. Några lysande affärer lära de ej gjort i vinter, och något riktigt dragande kassastycke har ej uppstått, sedan djurgårdsteatern i somras spelade ut „Hin och smålänningen“. De tyska lustspelen gå ej som förr, eller äro de ej så roliga, de franska farserna vågar en stockholmsteater knappast upptaga på spellistan, och ofta nog äro de af den art, att de, så som

de här spelas, ganska betydligt öfverskrida det tillåtnas gränser. Djurgårdsteatern försökte med „Dekorerad“, den franska akademikern Meillacs lustspel, och Vasateatern med „Tre fruar och en man“ — och skämdes publiken då och då, så skrattade den visserligen också, men någon kassapjes blef hvarken Meillacs eller Valabregues stycke, lika litet som de flesta andra nya franska lustspel sedan „Divorçons“ dagar. De gamla operetterna „gå“ fortfarande, och särskildt står Offenbach upp igen, gång på gång och befinnes i de flesta fall stå ett stort steg framom efterföljarne inom genren.

Småteatrarna ha gifvit nyårspjeser, folkpjeser — Värmlänningarne och Nerkingarne — socialistpjeser — „När makt är rätt“ — och hemska dramer — „Londons mysterier“ med mord och elände och bland personerna på affischen — „Jack uppskäraren“.

Om *konstlifvet* i Stockholm är ej mycket att säga, af det skäl att det fins så föga konstlif där, åtminstone ej af den art, att det låter tala om sig. Stockholm är ingen medelpunkt för svensk konstutöfning, och det våra konstnärer åtadkomma skicka de direkt till Paris eller undantagsvis till Tyskland, och det är inte så alldeles säkert att det därefter kan bli visadt här hemma, där allmänheten — trots alt hvad man säger — är skäligen liknöjd för bildande konst, såvida konstnären ej är särskildt på modet. Sedan konstnärsförbundet stängde sin utställning i oktober, har här varit föga att se. Statens inköp, som återkommer hvarje höst, var af ringa intresse — det händer för ofta att museet förskaffar sig taflor, ehuru ingen kan begripa *hvarför* de blifvit köpta. Och ännu oftare händer det att våra målares erkändt svagare alster stanna på museet, som just *borde* ega det mest representativa för konstnärerna och konstriktningarna. Museet köpte i fjor taflor af Oscar Björck, A. Thörne, Rob. Lundberg — en nyligen från akademin utgången ung man, hvars första egentliga tafla, framställande tre gardister utanför högvakten, rönte denna ära, och som sedan begifvit sig till Finland i akt och mening att där egna sig åt porträttmåleri — samt en grupp „Fosterbröderna“ af Th. Lundberg, nyligen hemkommen från sin stipendiiresa.

Alt sedan museet bygdes för mer än tjugu år sedan, har där på de 8 stora väggfälten i vestibulen stått att läsa orden „Plats för freskomålning“, men själfva målningarna har man aldrig hört talas om. Det fattades en viktig sak, nämligen pengar. På de sista åren har museet emellertid fått medel i händerna, och så blef täflan utlyst, man bestämde något så när hvilka ämnen som borde behandlas, och sedan detta var gjordt, utlystes ånyo en täflan. Skizzerna ha nu varit att ses, de voro märkligt nog helt få och öfverraskande dåliga — detta med undantag af två, hvilka också vunno pris. Våra konstnärer hade ej varit det minsta hågade att kasta sig öfver detta tillfälle att få måla monumentalt, få sysselsätta sig med konstnärligt betydelsefulla saker, och detta var egendomligt nog, då konstnärerna ju gång på

gång förebrått staten att den ej uppträder som mecenat, ej har några uppgifter åt dem, sedan den uppfostrat dem. Det är sant att denna täflan ej var den sista, men liknöjdheten från målarnes sida, de äldres ej mindre än de yngres, är i alla händelser underlig. Denna gång gäller det ju en stor och betydelsefull uppgift, som alt hvad målare heter naturligtvis borde intressera sig för och täfla om att få lägga hand vid.

De prisbelönade voro baron Gustaf Cederström och Carl Larsson. Den förre hade målat Ansgarius predikande kristendomen, enkelt, nobelt och storslaget, och det är alt skäl att antaga att hans skizz blir antagen att utföras i kolossal storlek för väggfältet öfver ingången till målningsafdelningen. Larsson hade i tre taflor behandlat rococotiden: den största målningen skildrade raskt, karaktärsfullt och spirituelt en scen från Drottningholms park, där kring drottning Lovisa Ulrika och kronprinsen Gustaf hade samlats den tidens mest representative män, Linné, Tessin, Dalin m. fl. Af de båda öfriga skizzerna utgjorde en en bild från Sergels atelier med mästaren själf, Ehrensvärd och Bellman samlade framför utkastet till Gustaf III:s staty.

Nils Forsbergs „En hjältes död“ är redan gammal, och dess upphofsman har rest till sitt Paris igen, sedan våra goda stockholmare gjort hvad de kunnat för att festa ihjäl honom. Med hans ryktbara tafla gick det som det plägar gå, då en okritisk publik får se något ovanligt konstvärk, som blifvit berömdt i utlandet: man förklarar genast att något bättre ej fins eller funnits. Ha vi ej fått läsa i våra tidningar att „En hjältes död“ var det bästa arbete, som utgått ur en svensk målares pensel? Ordet „bra“ får inte finnas, det skall vara „bäst“. — Det är ej fråga om att icke taflan är i hög grad framstående, den är först och främst ett ovanligt genom-gediget måladt värk utan svaga punkter. Men hela kompositionen är och blir likväl uppstäld och melodramatisk, och det hela är så föga representativt för vår samtids sträfvan inom måleriet, att taflan mycket väl kunde vara målad för två eller tre årtionden sedan. Det är antagligen denna sistnämda omständighet som varit orsak till den franska konstprässens tystnad angående denna målning, medan många mindre i ögonen fallande konstvärk på samma utställning som inrymde „La fin d'un héros“ tillvunnit sig dess intresse i vida högre grad. — Forsberg utförde under sin vistelse här — mellan de dagliga middagsbjudningarna och supéerna — tre porträtt, af hvilka likväl intet motsvarade hvad vi väntat af honom. De voro betydligt stela, ej ens mästerligt målade och ej så skarpt individualiserade som våra målares bästa porträtt, exempelvis Richard Berghs.

Våra konstnärer förbereda sig nu litet hvar till *Parisutställningen,* och ovanligt många af dem bo i vinter nere i konstmedelpunkten vid Seinen. Bland parisarne ha vi nu — förutom „de gamle“, Vahlberg, Salmson, Hagborg, Gegerfelt och Hasselberg

— äfven Larsson, Zorn, Bergh, Österlind, Vallén, Åkerman med flere. Det är *konstnärsförbundet* som har äran af att den svenska konsten blir representerad vid den blifvande världsutställningen, däri Sverige för öfrigt ej kommer att officielt deltaga.

Nu rustar man sig till den stora täflingen. Denna är så mycket mer af betydelse för oss, som vår konst på Köpenhamnsutställningen ej visade sig från sin bästa sida och äfven blef dömd därefter. Äfven franska kritiker, exempelvis Hamel i „Gazette des beaux arts“, kallade träffande nog de svenska konstnärerna för mycket skickliga *efterbildare* („très-assimilateurs les artistes suédois“).

Vår konstnärliga värld har på sista tiden förlorat ett par ganska framstående och lofvande förmågor. Musikdirigenten *August Edgren*, en man som uträttat mycket för hufvudstadens sångföreningar, och operasångaren *Robert Ohlsson*, en af den gamla stammens främsta utiliteter, ha lämnat sångens värld. Ohlsson var med i alla operor, var alltid bra på sin plats — utom när han försökte sjunga härroparen i Lohengrin — och fylde komiska partier förträffligt. Hans Bechmesser i „Mästersångarne i Nürnberg“, hans roliga dansmästare i Delibes' „Kungen har sagt det“ och hans Fredrik i „Mignon“ skola ej glömmas i brådkastet.

Carl Flodman var en ung landskapsmålare, som redan under sin elevtid vid akademin förvånade genom en sällsynt brådmogenhet. En höstsjukdom har nu gjort slut på hans lofvande bana. Han lämnar efter sig en del små delikata, finkänsliga målningar, genomandade af sol och friskhet — museum har på enskild väg inköpt en liten kustbild af honom — samt etsningar och pennteckningar, små läckert utförda och alltid kärleksfullt och själfullt uppfattade stämningar.

En annan ung konstnär som gått hädan var *Justus Peterson*, xylografen. Han var ganska ojämn, men har lämnat mästerliga träsnitt, särskildt i landskapet. I planschvärket „Vårt land“ finnas flere dylika, som ej göras efter af många, hos oss för närvarande af ingen.

Den svenska literaturen gör för tillfället icke mycket väsen af sig. En viss afmattning, hvars orsaker äro tydliga nog, herskar. Vi ha fått för många versböcker utan vidare personligt innehåll, och för få sådana böcker, där författaren vågat sätta in sin personlighet helt och fullt, där han med andra ord skrifvit därför att han måste skrifva. Hvad nytt som väntas till vårmarknaden vet man ännu föga om.

Ett par nyheter kan jag likväl skvallra om. Fru Edgren-Leffler ämnar släppa ut ett nytt arbete, och fröken Mathilda Roos har en ny roman i görningen, liksom Tor Hedberg har en ganska dryg samling noveller — tryckta förut här och där i kalendrar och tidningar. — V. v. Heidenstam har färdig en roman, den första han skrifvit. Den skall heta „Endymion, ett sorgspel utan kulisser och ridå“, och utgör en frukt af den vidtbereste förfat-

tarens ströftåg i orienten. Skildringens skådeplats är Damaskus i våra dagar, dess hufvudperson en ung amerikanska, dotter af den allra nyaste tiden, och dess ämne, i två ord uttryckt, Islams undergång. Således ingenting af den hvardagliga sorten. — August Strindberg börjar utgifva sina arbeten på danska, då de svenska förläggarne ej alltid visa sig angelägna om dem. Senast har den oerhördt alsterrika författaren, förutom åtskilliga teaterstycken — man vet aldrig hur många, ty han gör ju oupphörligt nya — fullbordat en roman med titel „Tchandala“ och händelsen förlagd till Skåne under Karl XI:s tid, fastän den egentliga historien eller åtminstone dess idé är tagen från senaste sommars händelser i författarens omedelbara närhet på landsbygden i Danmark. Strindberg lär i sin nya bok föra det lagbundna samhällets talan emot „parian“, utskottsmänniskan. — Ernst Ahlgrens lefnadsteckning, som Axel Lundegård skrifver med ledning af den aflidnas rikhaltiga anteckningar, blir ej färdig, som ämnadt var, i vår, utan kommer först på höstsidan. För tillfället hör man ej häller talas om någon ny volym af Ernst Ahlgrens literära kvarlåtenskap, men flere smärre arbeten af henne ha varit synliga här och hvar i kalendrar och tidskrifter. Bland dessa posthuma värk är den dramatiska skizzen „Romeos Julia“, som eget nog blifvit refuserad vid kungliga teatern härstädes — ett mycket själfullt litet arbete, som i likhet med romanen „Fru Marianne“ går ut på att framhålla hemmets stärkande och förädlande betydelse för ett sundt sinne — då hemmet är sådant det bör vara. Det är minsann få enaktsinteriörer som ha så mycket fint och sant att säga sin åskådare som Romeos Julia!

I höst väntas också Edvard Fredins af Svenska akademin prisbelönade dikt „Vår Daniel“, en kraftfull och stämningsrik skildring af dalallmogens infall i Norge år 1644 under prosten Buschovius' ledning. Hr Fredin är ingen „novus homo“ som skald, fastän det fans tidningar som, då han fått akademins medalj, talade om „den nye skalden“ — liksom en familjetidning här i staden i våras öppenhjärtigt bekände att den aldrig hört talas om Nils Forsberg. Fredin har varit en flitig „insändare“ i tidskrifter och kalendrar, han har särskildt gjort sig högt skattad genom öfversättningar från utländska skalder — en samling „Skilda stämmor“ utkom 1884. Han har dessutom öfversatt Rob. Ingersolls „Fria tankar“ samt har för närvarande färdiga ett par dramatiska arbeten, däribland folkskådespelet „Biltog“ med motiv från Helsingland.

G—g N.

Herr Edelfelts exposition. Helsingfors publik har i år, liksom mången gång förut, varit i tillfälle att taga i ögnasikte hr Edelfelts under vistelsen i hemlandet fullbordade arbeten, innan de afgå till årets utställningar i Paris. Denna gång har han icke

tagit under behandling någon större duk, oberäknadt de tvänne porträtten, men icke desto mindre är hans utställning af ett särskildt intresse. De dubbelbelysningar han sökt framställa äro ett helt nytt studium och erbjuda just därigenom så mycket mer svårigheter, utom det att den förändring dagsljuset i skymningen undergår betingar en kort varaktighet af den rätta stämningen och därför fordrar snabbhet i uppfattning och återgifvande. Att hr Edelfelt med energi stridt mot dessa svårigheter och till största delen äfven lyckats öfvervinna dem äro vi i tillfälle att konstatera i hans Madonna. Ehuru ett och annat vore att invända, är dock intrycket af den kontrast mellan dagsljuset och eldskenet konstnären velat framställa godt. Den unga modern sitter med sitt barn i famnen, vänd rakt emot publiken. Hennes långa, blonda hår nedfaller delvis öfver hennes nedböjda ansikte, ögonen äro riktade på barnet. Omgifningen är ett stall med en liten fönsterlucka på åskådarens vänstra sida. Dagsljuset inströmmar därigenom. Från höger belyses figuren af ett eldsken. Den effekt eldskenet åstadkommer är här behandlad på ett öfverlägset sätt, och de olika nyanserna i det röda skimret gifva ett särdeles riktigt och tillika behagligt intryck. Däremot förefaller oss dagsljuset en smula färglöst. Visserligen äro de kalla tonerna de öfvervägande, i synnerhet vid sidan af en så varm tonskala som den eldskenet framkallar, men vi tro att några mindre medgifvanden åt den varma tonen dock hade gifvit mera omväxling och lif åt det hela. Något utjämnande af detaljerna i skuggan vid sidan af det direkta ljuset hade kanske dessutom bidragit till ljusets intensitet.

Hr Edelfelt håller — och detta med rätta — vid en figurs konstruktion på ett strängt återgifvande af planerna, och i synnerhet då det är fråga om större dimensioner, blir detta en absolut nödvändighet för en riktig framställning af formen och helheten. Men skulle dock ej, specielt vid mindre styckens utförande, en och annan rundning eller oregelbundenhet gifva karaktär åt detaljen och ingjuta mera lif i det hela?

Ungefär samma ljuseffekt som i den föregående taflan hafva vi i en annan: trenne damer samlade kring ett piano. De tvänne yngre äro upptagna af sång och ackompanjemang, under det att en äldre sitter och lyssnar därtill. Skymningen utbreder sig alt mer och mer, man har blifvit tvungen att ställa en tänd lampa på pianot för att rätt kunna se. Ett sådant själflysande föremål är i allmänhet vanskligt att återgifva i måleri. Vid sidan däraf blir allting mörkt och svart, och den rätta effekten torde väl vara omöjlig att åstadkomma. Emellertid ha försök därmed ofta blifvit gjorda. Merendels har man då frånsett ljuskällans valör för att få fram omgifningen i hela dess kraft, och man har sålunda lyckats framställa ganska intressanta saker. Under utförandet af denna tafla synes oss hr Edelfelt småningom ha fallit i vissa konventionella färgtoner, då dagerns snabba växlin-

gar icke gifvit honom tid att tillräckligt studera naturen. Det är emellertid med intresse man följer behandlingen af valörerna, hvilka han specielt tyckes hafva egnat sin omtanke.

De båda porträtten af statsrådet Z. Topelius och kommerserådet Kurtén äro till sitt utförande ganska olika. Det förra har hvad hållning och rörelse beträffar ofantligt karaktär. Skalden är återgifven såsom vi ofta sett honom i hvardagslag ibland oss, då han höjt idéernas fana eller framkallat minnet af förgångna tider. Han sitter med det ena benet kastadt öfver det andra, med ena handen i fickan och stödande den andra med en bok mot knäet. Porträttet är måladt i ett rum på hôtel Vilhelmsbad, och genom fönstret ser man Kaisaniemi snöbetäckt och solbelyst. Här hafva vi återigen svårigheter för en målare att öfvervinna. Ty den soliga utsikten från fönstret ställer naturligtvis de omgifvande föremålen i skuggan; att under sådana förhållanden rätt kunna urskilja de olika form- och färgnyanserna torde icke vara det lättaste. Däri har hr E. dock lyckats, visserligen på bekostnad af effekten; detta måste dock betraktas som en förtjänst vid målandet af ett porträtt, där ingenting i omgifningen bör värka störande på figurens helgjutenhet. Ansikte och händer kunde kanske vara en smula mera nervöst behandlade.

I motsats till detta porträtt har kommerserådet Kurtén en tämligen vanlig porträtthållning, betingad däraf att han är framställd som borgarståndets talman, sittande bakom ett bord med röd duk, en klubba i den ena och ett papper i andra handen. Vi hafva här ett par händer tecknade och målade så det är en lust och glädje att se. Hufvudets konstruktion tillfredsställer oss mindre, och vissa detaljer däri förefalla oss en smula hårda. Men likheten är slående och värkan af det hela kraftig.

En akvarell framställer för oss en trädgård, där praktfulla blommor omdofta tvänne personer, iklädda det gamla romarfolkets dräkt. Det är Lydia, tillbakalutad i en marmorsoffa och med behag lyssnande till det ode Horatius bakom ryggstödet tillhviskar henne. Färgerna äro lifliga och behagliga. Vi äro här i tillfälle att beundra den virtuositet hr Edelfelt besitter i akvarellens behandling samt hans framstående esprit d'arrangement.

Vårt nordiska landskap är föga hvad man i allmänhet kallar stämningsfullt. Endast då genom en starkare eller svagare belysning en del partier framträda i ett dämpadt skimmer, kan detta sägas vara fallet. Vid det vanliga dagsljuset stå detaljerna däremot altför rått. Kanske är det också därför de tavastländska höstlandskap hr Edelfelt återgifvit i en pastell och några akvareller icke förefalla oss fullt helgjutna. De äro nämligen något oroliga såväl till färg som valör.

Däremot betrakta vi med stort nöje ett landskap i olja, benämdt „Åskmoln". I fonden synes Haikofjärden med sina fartyg öfvergjutna af eftermiddagssolens strålar, som ännu en stund tyckas hafva makt att genombryta de öfverhängande åskmolnen.

Förgrunden är försänkt i skugga: en strand och därinvid en stockflotta förtöjd. Stämningen i denna bild är påfallande riktig, och färgen likaväl som teckningen bidrager till att vi icke misstaga oss på hvad det eller det skall föreställa. Våra landskapsmålare ha säkert här ett och annat att se och lära.

För öfrigt må omnämnas en raskt och kraftigt gjord studie af tvänne sömmerskor.

Det är synd att många af hr Edelfelts bästa arbeten icke komma med till Paris. Han har nämligen af flere personer, som besitta alster af hans pensel, erhållit ett nekande svar på sin anhållan om att få ställa ut dem. Det hade ju icke varit ofördelaktigt för vår konst, om den på pariserutställningen varit representerad genom ett öfvervägande antal dukar, signerade med hans kända namn. Vår konstafdelning hade sålunda fått prägeln af en Edelfeltsexposition, hvilket säkert skulle i icke ringa grad lifvat intresset hos de besökande.

Gunnar Berndtson.

Genmäle. Först i dag har januarihäftet af Finsk Tidskrift kommit undertecknad tillhanda. Jag finner der en recension af herr *I. A. Heikel,* af mina anspråkslösa reseskildringar „Från Hellas och Levanten". Denna recension innehåller jemte några, såsom det vill synas, motvilligt lemnade loford, åtskilliga anmärkningar. Anmärkningar tar hvarje ärlig författare gerna, när de äro faktiska och på sak, men bland de som framstälts af herr Heikel, äro några af den art, att de ej kunna lemnas utan gensägelse, allra helst när de offentliggjorts i en så aktad tidskrift.

Herr H. tror sig kunna antaga att mitt arbete är nära nog afskrifvet från dagboken. Undertecknad har hvarken på denna eller andra resor fört någon „dagbok", utan endast i sin vanliga lilla annotationsbok antecknat vetenskapliga data, topografiska bestämningar, ett och annat personnamn o. s. v. till ledning för minnet. En sådan liten fickbok har vanligen räckt två till tre månader. Sålunda förfalla de för förf. mindre smickrande slutsatser som rec. drager af sin dagboksteori.

Rec. klandrar arbetets plan. Ehuru ingen vän af „testimonia" sådana de bruka förekomma i akademiska „species facti", tillåter jag mig dock, med förpligtelse på hedersord, för afskriftens riktighet, här meddela ett omdöme (22 jan. 1889) af prof. Ad. Michaëlis, hvilken väl för rec. ej kan vara lika okänd som den ryktbare hellenisten Aug. Boltz tycks vara. Prof. Michaëlis, hvilken liksom prof. Boltz förstår svenska, skrifver: Ich finde Sie haben Ihre [sic!] Aufgabe vortrefflich gelöst in kurzer und anziehender Form Ihre Landsleute in den neuesten Stand der wissenschaftlichen Fragen einzuführen, zugleich ihnen Land und Leute nahe zubringen und endlich so viel Persönliches einzumischen, dass alles dadurch Leben und Wärme erhält". Prof M. har träffat min afsigt på pricken. Men rec. har ej förstått eller velat förstå att jag i vår tid som är så likgiltig för klassisk kunskap, äfven den reela, den *verkliga* klassiska kunskapen, och som tycker så mycket om „faits personels" sökt att dölja min i sanning lilla „lärdom" så mycket som möjligt, att strö in arkeologiska fakta så oförmärkt som möjligt och att dela på längre framställningar så mycket som möjligt. *Dant crustula — ut elementa discere velint.* Ej blir den stora

publiken glad åt om en förf. ständigt skrifver efter schemat: inledning, afhandling, afslutning o s. v. Ej heller kan det väl vara så stort fel att jag börjat min resebeskrifning i Napoli; titeln på en dylik bok tages ju alltid „e parte potiori“, (jfr Gosselman, Hedin, Wachtmeister m. fl., m. fl.). Att jag sagt en älskvärd dam i Marseille en artighet är väl ingen så stor synd; herr H. skulle nog gjort detsamma om han känt henne: vi svenskar både i Sverige och Finland äro ju kända som ridderliga män.

Hvad *stilen* beträffar kan en förf. derom lika litet döma opartiskt som ett fruntimmer om sitt utseende. Jag har sökt och dervid gjort mig ej ringa möda — denna bok har som min förläggare kan intyga kostat mig ett helt års tjenstfria tid — att skrifva alldeles som jag talar, det må nu vara väl eller illa; jag har under hela mitt lif sträfvat till „un style, d'où tout cliché est banni“ som Alphonse Daudet uttrycker det och att hålla mig fri både från „valda ordalag“ och „bedemandstil“. Men vill en förf. skrifva individuelt, blifva nog meningarne delade om hans framställningssätt. Så har äfven nu skett, ehuruväl opinionen för och emot är något olikformigt fördelad. *För* mig har jag *alla* de många svenska recensionerna i tidningar och tidskrifter samt de tills dato fyra utländska anmälningar jag sett; *mot* mig har jag herr Heikel i Finsk Tidskrift. Herr H. tadlar mitt skrifsätt som „ovårdadt och oordnadt, stundom tillgjordt och trivialt“, medan t. ex. den allvarlige, fine och humane från Grekland nyligen återvände prof. Montelius i Nordisk Tidskrift finner det tilltalande och den berömde språkmannen prof. Edv. Lidforss[1]) (i Ny Svensk Tidskrift) gör förf. den äran att beteckna honom „såsom en ovanligt fängslande berättare, elegant i formen, spirituel“. Jag anför detta, vid Zeus, icke för att skryta, utan för att visa hur omdömena kunna divergera. Dock tror jag att antinomiens lösning är lätt funnen. I Finland förstår man ej alltid våra hvardagsuttryck och vi förstå ej heller alltid de finska, hvarom jag, derest här vore rätta platsen, skulle kunna berätta lustiga saker; så långt hafva språken på båda sidor om Bottnen redan differentierats och jag ser intet ondt i denna naturliga utvecklingsgång. Rec. har plockat ut några af mina uttryck som han anser felaktiga. Jag tror ej att någon enda svensk i Sverige skulle komma på den tanken att klandra något enda af *dessa*, ehuru visserligen några andra stilistiska inadvertenser kunna finnas. Men hvad tror herr H., att svenskar i Sverige säga om sådana uttryck som „vitser“. „folktyper från skilda platser i deras karakteriska dräkt“ (två „fel“), „par sidor längre fram“ (*vi* säga *ett* par o. s. v.), „guldbruna“, „som man ej ville (*vi* vill) citera“, „finländska“. Ma che miserie, Signor! torde rec. invända. Utan tvifvel och jag tror att det är bäst att vi, svenskar och finnar ömsesidigt låta våra språkliga egendomligheter vara i fred.

Nu till det vigtigaste — jag får ju för rec. ej säga: Jag vill först *göra från mig* det vigtigaste, ehuru uttrycket hos oss är ofantligt vanligt och fullt höfviskt. Låt oss se till hur det är med rec:s anmärkningar i *sak*. En anmärkning och hvad dermed sammanhänger medgifves, men *blott* den: jag har begått den beklagliga inadvertensen att skrifva *Faidon* i st. f. *Faidros*. I fråga om mitt omdöme angående Perikles utvecklar rec. en verkligt onödig lärdom: hvad har *mitt*, mitt eget omdöme att göra med klassiska ställen, af hvilka rec. kunde anfört långt flere efter Pape eller någon annan lätt tillgänglig hjelpreda. Att lysa med „lärdom“ kostar ju numera endast några kronor till bokhandlaren. Gud bevare mig derför i ett populärt arbete: jag *alluderar* i min bok så fritt jag behagar på loci classici, men *citerar* dem ej annat än undantagsvis: på det klandrade stället hade citatet varit bra litet på sin plats. Att Dionysosteatern var den dramatiska *konstens* vagga, torde herr H. vid närmare besinnande väl ej vilja bestrida. Var ej *theorikon* lika väl som *misthos dikastikos* betalning? Åtminstone ansåg Perikles sjelf dem så (se „ställena“ och en riktig sammanfattning i det såvidt jag känner nyaste arbetet derom: Iw. Müller,

[1]) Det må kanske för all säkerhets skull anmärkas att jag personligen lika litet känner prof. Lidforss som prof. Boltz.

Handb. d. klass. Alterthumswissensch, 5:ter Halbb. s. 124 af Busolt). Att ordet *årlig* i Sverige användes såsom jag gjort, derom kan hvarje svensk upplysa. På Dionysosprestens stol finnes verkligen hvad jag sagt: i fråga om den nedre reliefen har jag (ehuru något à contre coeur) följt Dr Lollings förklaring (se Griechenland, 2:e Aufl. 1888 S. 52). Att Ariopagos och Pnix hafva tunsådda barrträd och invid vägen ljusa löfträdsalléer är riktigt. *Kerata* det karakteristiskt formade berget lemnar en strandremsa, såvida jag ej mins alltför oriktigt, hvilket ej är troligt, då jag befarit denna väg *åtta* gånger. Och nu till något, om hvilket det verkligen är mig pinsamt att tala. Fins det, herr H., på heder och samvete, någon som helst *faktisk* grund till Edert påstående att jag strax i början af mitt arbete *skildrar Smyrna* i sammanhang med *Marseille?* Vore detta sant, så förtjenade verkligen mitt framställningssätt tillmälet *oordnadt.* Men nu *skildras* Smyrna utförligt i slutet af boken och på sid. 13, det ställe som åsyftas, nämnes staden endast med *ett enda* ord, dess namn. I satsen derpå talas på $2^1/_2$ rader om „den stora franska hamnstadens moder“ Fokœa, såsom uttryckligen nämnes. Sedan talar jag åter på några rader om „den blomstrande handelsstaden“ = Marseille. För allmänhetens skull hade det måhända varit bäst att återupprepa Marseille som subjekt: för en person med den måttligaste kunskap i historia torde det vara onödigt. Hvilken klassisk filolog har före herr H. kunnat tro Smyrna vara moderstad till Marseille och hvilken arkeolog känner ej inskriften af 1845 i Chateau Borély, som tolkats bl. a. af Bergès et Sayce (af den senare bl. a. i en liten allmänt tillgänglig bok. Fresh light etc. 3 sh.).

Är det nu förmätet att påstå, att herr H. ej denna gång skött sitt kritiska värf med den sakkunskap och oväld som aktningen för Finsk Tidskrift och dess publik hade fordrat?

Söderhamn (i Sverige) den 25 februari 1889.

Julius Centerwall.

Svar. Angående hr Centervalls arbete har jag uttalat ungefär följande loford: Förf. har varit sitt ämne varmt hängifven. — Arbetet saknar ej ursprunglighet. — Jag tror att nordbor gärna skola begagna hr Centervalls arbete som en kompletterande resehandbok. — Framställningssättet är i åtskilliga punkter ovårdadt och oordnadt, men ingalunda utan intresse. Skildringarna af folklifvet, karaktäriseringen af enskilda personer äro tilltalande och träffande, några partier, särdeles i arbetets senare del, värkligen fina — skada blott att förf. här och där fördärfvar intrycket genom misslyckade vitser. — Arbetet eger betydande förtjänster och kommer helt säkert att läsas. — På andra ställen förekomma vändningarna: i det stora hela väl berättad; en rätt god framställning; gärna läser man hvad förf. anför; språket är i allmänhet klart.

Hvad fordrar hr Centervall utöfver detta? Ytterligare loford kan jag ej med godt samvete gifva. Berömmet har jag, såsom äfven af ofvanstående citat delvis framgår, varit tvungen att blanda med klander. Genom professorerna Montelii och Lidforss' anmälningar, som ej ha karaktären af detaljgranskning, har jag än mera styrkts i min åsikt om hr C:s arbete. Af de anmärkningar jag gjort mot form och innehåll — hvilka anmärkningar jag delvis affattat så, att jag sökt ursäkta författaren — återtager jag ingen. Det vore ej svårt, blott tidskriftens utrymme medgåfve det, att försvara dem mot de invändningar hr C. gör, hvarvid hr C. delvis gifver de i arbetet förekommande ställena en förändrad form, oaktadt han äfven ser dem i min recension ordagrant citerade (jfr angående Areopagen och Pnyx samt Kerata). Detta är åter ett bevis på hr C:s brist på noggrannhet! I den form jag gifvit anmärkningarna äro de berättigade. Villigt medgifver jag dock att den otydliga stiliseringen å sidan 13 i förf:s

arbete — hvilken otydlighet äfven hr C. erkänner — föranledt anmärkningen rörande Smyrna. Att ordet „dagbok“ användts i st. f. „annotationsbok“ kullstörtar ej min „dagboksteori“, som dessutom framstäldes som hypotes.

Att hr Centerwalls språk *stundom* är tillgjordt och trivialt påstår jag fortfarande, oaktadt det i allmänna ordalag lofordats af två svenska professorer, af två tyska professorer äfvensom af mig. — Hr C. räddar ej sitt språk med påståendet att vi i Finland ej sentera de i Sverige gängse hvardagsuttrycken. Vi sentera dem nog, t. ex. en Strindbergs eller Sigurds. Men om uttrycken äro malplacerade och använda utan omdöme, må förf. skylla sig själf.

Därmed att jag klandrat hr Centervalls stil har jag ej uppstält min egen som mönster. Men om man — såsom äfven hr C. är böjd att göra — fasthåller principen, att finländska provinsialismer äro i en viss utsträckning berättigade, kunde jag, om här vore platsen därför, lätt försvara alla de hos mig klandrade uttrycken. Jag uppställer blott det vilkor, att hr C., då han i min stilisering vill på ett ställe upptäcka två fel, ej må begå två eller tre fel i sitt citat. Jag har talat om „folktyper från skilda *trakter* i deras *pittoreska* dräkt“, hr C. återger mina ord med: „folktyper från skilda *platser* i deras *karakteriska* (sic!) dräkt“. Åter ett bevis på hr C:s slarf! Värst är dock att han påbördar *mig* uttrycket „guldbruna“ som provinsialism, ehuru detta ord ingår blott i *citat*, som *jag anfört* med *citationstecken* från *hr C:s eget arbete*, där det står att läsas å sidan 46! Är större vårdslöshet tänkbar?

I. A. Heikel.

Rättelse.

Takanens byst af Geheimerådet C. von Haartman. Mot undertecknads uppsats öfver Johannes Takanen (i januarihäftet af Tidskriften) har en nära anförvandt till aflidne geheimerådet v. Haartman gjort den anmärkning, att geheimerådet *icke beställt* sitt porträtt af Takanen, utan att tvärtom denne själf anhållit om att få göra bysten. Då den emellertid icke behagade geheimerådet, ansåg han sig ega full rätt att ej beställa densamma.

J. J. T.

Purismen.

Historisk öfvérblick.

Purism kallas, som bekant, sträfvandet att söka ur ett språk utrensa de främmande ord, som i detsamma upptagits, samt att söka ersätta dessa genom nya af inhemskt ursprung. Målsmännen för detta sträfvande benämnas *purister* eller, som de sina tendenser likmätigt föredraga att kallas, *språkrensare.*

Purismen har haft målsmän och anhängare bland de flesta folk, och dess framträdande sammanhänger ofta med den nationella odlingens uppblomstring och med ett lifligare pulserande nationelt lif. Under sådana förhållanden hafva maningarna att „tvätta det främmande smink från de manliga dragen" af det egna språket alltid ljudit kraftigare och alltid vunnit mera genklang hos dem, som i språkrensandet främst sett ett fosterländskt och därför lofvärdt sträfvande. Det är här vår afsikt att närmast följa purismens utveckling i Sverige, men för att gifva ämnet en allsidigare belysning skola vi äfven egna uppmärksamhet åt rörelsen inom främmande språkområden.

Purismen som ett fullt medvetet sträfvande kan väl i Sverige sägas vara ett barn af 1600-talet. Dess uppkomst sammanhänger med uppflammandet af nationalkänslan, med stegrandet af intresset för det fosterländska under 17:de seklet, då Sveriges ärorika politik och glänsande segrar gjorde dess namn fruktadt och äradt. Nu riktades blicken mot nordens sagohäfder, i hvilka de lärde sågo fullt autentiska dokument, som i snillets och fosterlandskärlekens hand blefvo lika många bevis för Sveriges lysande och bragdrika forntid. Norden blef folkslagens vagga, och från dess skogar och fjäll hade kultur och civilisation spridt sig öfver hela Europa. Hvad var naturligare än att i en tid som denna — beundransvärd äfven

i sina förvillelser — fosterlandets språk omsider blef föremål för vård och ans och för ett vetenskapligt studium. Äfven inom språket ville man värna det nationella, och man öppnade ett fälttåg mot de massor af utländska ord, hvilka inmängt sig i de bildades språk och gjorde detta hart när obegripligt för menige man.

Det tidigaste fullt medvetet framträdande arbetet för svenska språket blef sålunda af puristisk natur; det fick i Stjernhjelm en lika varm som talangfull representant. Redan tidigare hade modersmålet varit föremål för omsorger — vi behöfva blott erinra om bröderna Petri's fruktbringande arbete — men dessas mål hade dock främst varit ett praktiskt. För teoretiska språkspörsmål hade reformationstidehvarfvet med sina ändlösa lärostrider ej haft plats. Det är först i 17:de seklet som en egentlig språkforskning, befattande sig med modersmålet, uppstår i Sverige.

Då man läser den tidens aktstycken och särskildt de bref, som växlades mellan de förnäma, kan man väl förstå den berättigade förtrytelse, som lade orden i munnen på Stjernhjelm, då han klagade öfver att „den ärliga, gamla, obefläckade Göta Matrona (det är svenska språket) är så fattig vorden“ och öfver att hon „behänges här med ett, där med annat sönderhackadt, fransadt, krusadt, gullbrämadt, alamodiskt plagg“. Han är därför betänkt på att förhjälpa „den högvyrdeliga matronan till hennes ärliga skrud igen“. Märkas bör härvid att Stjernhjelm, ehuru han var en ganska häftig purist, dock icke lika strängt dömde om alla låneord, utan till och med tillstadde sådanas upptagande från tyskan och andra med svenskan närsläktade språk.

Stjernhjelm fick många efterföljare, och fäjd mot utländska ord stod skrifvet på det baner, kring hvilket tidens språkforskare samlade sig. Och icke allenast språkforskare, utan äfven fosterlandsvänner! Så lära vi genom Samuel Columbus känna en viss Samuel Kempensköld, hvilken skrifvit till sin vän författaren och kallat „de främmande Latinske och Fransyske oohlen, som stå mäd sina bokstäf'r ibland den Svenske texten, tallgklimpar, som glimma i en blookorf“ samt påyrkat straff för dem, som använda främmande ord. Den insiktsfulle och san-

sade Columbus uttalar med anledning af detta bref sitt ogillande af de radikala puristiska sträfvandena, hvilka rikta sig mot de främmande ord, „som Sverige har nu reda häfd på".

Den patriotiska hänförelse, med hvilken man ifrade för modersmålets renhet, grep äfven regeringen. Karl XI förnyade den redan i 1571 års kyrkostadga gjorda maningen till prästerskapet att tala rätt svenska, och i brefven till hofrätterna 1683—84 påbjöd samme regent att man ej skulle bruka främmande ord „i vår svenska". Likaledes förmanade Karl XII i sin kansliförordning ämbetsmännen att de skulle använda „en ren och tydelig svenska" samt undvika främmande ord. Under följande tidehvarf får snobberiet med utländska ord en lika kvick som värksam fiende i Olof von Dalin. I herr Silfverspasserklinga ställer han för sin samtid en, ehuru skarpt karrikerad, dock mästerlig typ af tidens med utländska seder och talesätt braskande unga adliga snobbar, och säkert träffade det slag, som Dalin genom denna satir riktade, djupt. Sida vid sida med honom kämpar Ihre. Den store språkforskaren visar sig i stridsfrågan om de utländska orden hafva en djupare uppfattning än de flesta af samtidens lärde. På samma gång han beklagar att „frå främmande orter hemkomne Svenskar göra sig thet kanske enda gagnet af sina resor, att the kunna blanda sitt modersmål med the länders ord, hwilka the öfwerfaret", så varnar han dock mot en för långt gången purism. Han har otvifvelaktigt funnit den synpunkt, ur hvilken frågan främst bör bedömas, då han under medgifvande att de nybildade inhemska, ur fornspråket återupptagna orden i och för sig kunna vara lika goda som de vanligare låneorden, säger: „men then hufvudsakeliga skilnaden är them emellan, at när jag nämner the senare, förstås jag af alla och således vinner hvad jag begär, i stället att the förre orden länge sedan kommit utur bruk". Mot att utbyta namnen på gängse vetenskapliga termer mot nybildningar uttalar han sig bestämdt och vill äfven bibehålla de brukliga tjänste- och ämbetsnamnen, under förmenande att ett motsatt förfaringssätt „skulle stöta öronen och isynnerhet förwilla them, som hafwa ett efter rangordningen inrättadt klang

i öronen och igenom thenna ändringen ej på lång tid skulle veta hwad värde the borde sätta på folk". Bland purister under 18:de seklet kan nämnas den som föreläsare och språkforskare högt förtjänte Erik Sotberg. Denne anser „det förnuftigaste sättet att sikta och rensa vårt språk" vara att utan att förvisa de främmande ord, som vunnit burskap genom långvarig nytta och tjänst, „tillskapa nya efter behof" genom sammansättning och genom otvungna och lyckliga öfversättningar. Sotberg har dock med klar blick insett att man med afseende å inblandning af låneord kan ställa olika fordringar på olika stilarter. Fornälskaren, häfdatecknaren och skalden böra bemöda sig om ett „inhemskt" språk, „så att de väl förstås af sina landsmän, sina bröder och medborgare", men „vetenskaperna må ej iklädas hemgjorda dräkter".

Det puristiska arbetet fortgick med framgång, uppburet af det gustavianska tidehvarfvets literatörer. För den fosterländska konungen och hans literära omgifning var modersmålets utbildande och dess rensande från utländska ord en hufvudsak, och ett af Svenska akademins „yppersta och angelägnaste göromål" skulle ju blifva att „arbeta på svenska språkets *renhet,* styrka och höghet".

Alla dessa sträfvanden buro vackra frukter och blefvo språket till värkligt gagn. Ehuru således puristerna fört sin sak med ovanlig framgång och kunde tyckas hafva nått sitt mål, håller dock språkrensningsifvern i sig, ytterligare stärkt och närd af den nationella rörelse, som i början af vårt sekel visade sina värkningar på alla områden af nationens lif. Men purismen, som under 17:de och 18:de seklen främst vändt sig mot de romanska låneorden, riktar sig nu mot de danska och tyska. Detta angrepp sammanfaller med utvecklingen af det historiska språkstudiet i Sverige. Man lärde känna i huru hög grad danskan och lågtyskan invärkat på svenska språket, särskildt under fornsvenskans sista period, och detta inflytande stämplades som i hög grad skadligt. Vårt språk har aldrig utom på bekostnad af tydlighet och ursprunglighet följt danskan i spåren, säger författaren af Svenska språkets lagar. Rydqvists sympatier ställa honom också otvifvelaktigt bland puristerna. Visserligen anser han att

det vore „ett svärmeri, ja ett brott emot historien att förflytta oss till en förfluten tidsålder, att utan urskilning och varsamhet afsäga oss alt, hvad som kunde äga ett främmande tycke“, men i praktiken är han ej lika liberal, utan behandlar låneorden ganska omildt. Så ger det från danskan lånade ordet „hänsyn“ honom anledning till följande uttalande: bättre än denna härmning vore att taga Danskarne själfve till föresyn, hvilka ej på århundradet tillegna sig för dagligt bruk ett enda svenskt ord, oaktadt fortfarande eftergifter för grannarne i söder. På samma ståndpunkt stå Hazelius och Södervall. Den senare anser att låneorden (dock ej de från isländskan upptagna) häntyda på en viss slapphet i den språkbildande förmågan och att de stå utom sammanhanget med språkets organism i dess helhet.

Seklets mest konsekventa purist i Sverige är utan gensägelse Viktor Rydberg. Praktiskt har han som literatör arbetat för förvärkligandet af sina åsikter, för hvilka han utförligt redogjort i uppsatsen *Tysk eller nordisk svenska.* Inspirerad af glödande kärlek till modersmålet, uppfyld af beundran för den „stil af sammanträngd, men ledig kraft, af adel och natur, som från hedna tider varit vårt modersmåls arfvedel och ännu ligger undertryckt i dess gry“, drager han i härnad mot de utländska orden. Det är ej endast ord, kännspaka genom sina från tyskan stammande prefix och afledningsändelser, som han vill förvisa; hans språkkänsla såras äfven af ord sådana som: *barmhertig, förvandla, skicka, dristig, mönster, fordra, gestalt.* Ja han förutspår att vi äro på god väg att göra vårt språk till en nedersaxisk munart, om vi ej drifva de öfversvämmande främlingarna öfver gränsen.

Denna radikala purism, hvilken, jämförd med äldre tiders, ställer sig på en ännu exklusivare och mera framskjuten ståndpunkt, har väckt gensaga från många håll. Esaias Tegnér den yngre, som ägnat spörsmålet om förhållandet mellan språk och nationalitet en grundlig undersökning, framhåller med eftertryck det oförnuftiga i att söka ur språket aflägsna ord, som där vunnit burskap, allenast emedan de för ett eller annat århundrade sedan inkommit från Tyskland. Han likställer ett sådant sträf-

vande med ett påbud, som ej endast skulle förbjuda utlänningar att hädanefter bosätta sig i vårt land, utan som äfven utvisade ur riket personer, hvilkas förfäder i tredje eller fjärde led inflyttat till oss och som nu äro fullt naturaliserade, goda medborgare i vår stat. Bjärt afsticka likaledes Noreens ord från Rydbergs. Han skrifver: „Ju flere uttryck den talande har att välja på, dästo bättre. På så sätt får språket färj, nyangsrikedom, det vill säga blir sjönt. För att vinna denna rikedom har man tvänne utvägar: att produsera nytt och att — låna, vilka inom språkets värd leda till lika lyckliga resultat, äftersom lånen icke behöva återställas. Båda förfaringssätten äro därför i hög grad att rekommendera“. Också uppställer Noreen, under uttryckligt framhållande af att lånen skola göras, då de behöfvas, och ej ensidigt från ett enda språk, följande allmänna regel: „låna — olika för olika syften och olika stilarter — från alla håll, från nordens forna språk, från våra dialäkter, från städernas slangspråk, från de mäst främmande språk“.

Sedan vi nu omnämt de förnämsta af dem, som i Sverige uppträdt för eller mot purismen, skola vi ägna en flyktig uppmärksamhet åt denna rörelses uppträdande inom andra språkområden. I Tyskland har särskildt under de sista decennierna en häftig strid förts mot de utländska låneorden. De tyska puristerna, hvilka i sitt sträfvande se ett värnande af das Deutschthum, rasa isynnerhet mot de romanska låneorden, och omildt falla deras domar öfver förra seklets bildade klass, som öppnade språket för dessa främmande snyltgäster. Till målsman för purismen i Tyskland gör sig den ansedda tidskriften „Das Magazin für die Litteratur des In- und Auslandes, hvars „Schriftleitung (i. e. redaktion) „wird mit möglichster Rücksichtslosigkeit sowohl die romanischen, wie slawischen und sonstigen unverwandten Fremdlinge abstossen“. Dock må man ej tro att Tyskland icke skulle äga representanter för en motsatt riktning, särskildt bland sina yngre vetenskapsidkare. Så kan anföras följande kategoriska yttrande af Viëtor, den framstående fonetikern. På tal om den tyska skolgrammatikens konservatism utbrister han: sie jammert lieber über das Schwinden alter Endungen

und *das Eindringen der Fremdwörter*, beides Dinge, über welche sich jeder einsichtige Freund unserer Sprache nur freuen kann.

I Danmark har purismen haft varma förespråkare, hvilkas åsikter väl främst fostrats och närts af landets politiska förhållanden. Man har sökt att på alla håll värna det nationella för att sålunda skapa flere betingelser för seger i kampen mot de från söder hotande tyskarna. Fullt medvetna om språkets makt öfver tanken, hafva de danske språkrensarna sökt stärka de inhemska och nordiska elementen i sitt modersmål.

Af de nordiska landen är dock Norge otvifvelaktigt det, där de puristiska sträfvandena fått sitt bestämdaste uttryck. Purismen har också i Norge haft stöd i det norska „målstraevet" och i en talangfull och energisk man, som satt „fremmedordens avløsning" som sitt lifs mål. Denne man, overlaerer Knudsen, har i årtionden outtröttligt kämpat för att förskaffa det norska talspråket erkännande [1]). Kraftiga och skoningslösa falla hans ord och domar. Att han vill utmönstra de romanska orden är ju knappast att undra öfver. Att han far ut mot dem som, i likhet med de danska målsträfvarna under 18:de seklet, aflösa de franska eller andra romanska orden med tyska, anseende detta sträfvande ej stort bättre än att utdrifva djäflar med andra djäflar eller med tillhjälp af Belzebub, djäflarnas öfverste — äfven detta är ej från den stränge puristens ståndpunkt annat än konsekvent. — Knudsen kämpar här, liksom i striden mot tyska prefix och afledningsändelser, sida vid sida med sin svenska meningsfrände Viktor Rydberg. — Men sin främsta betydelse har Knudsen som representant för det dansk-norska målstraevet, hvars syftemål är ett norskt språk, från hvilket „alt hvad som fra norsk standpunkt är fremmedt, altså fremmede ord, fremmede ordbetydninger, fremmed ordføjning, fremmede ordformer og fremmed uttale", är aflägsnadt och ersatt med „norsk ordforråd, norsk sprogbrug och norsk uttale". Klokt nog gör Knudsen sin sak till folkets och talar om „al-

---

[1]) Bland hans talrika skrifter äro de viktigaste: *Det norske målstraev* och *Unorsk og norsk eller fremmedords avlösning*.

muesmannen, som daglig blir plaget med, hvad før ham er bare kråkemål, tatermål, Skøier eller Frimurersprog". Att Knudsen haft en nämnvärd del i arbetet för ett norskt språk är otvifvelaktigt, om också många af hans reformförslag stött på motstånd.

I vårt eget land ger oss finskan ett exempel på ett språk, där puristiska tendenser under långa tider varit bestämmande vid producerandet af nya ord. Purismen, uppburen af en man med Lönnrots djupa insikt i språket och förmåga att af inhemskt material skapa ord för nya begrepp, har varit en af de ledande principerna vid arbetet för det finska språket. Först under senaste tid har en reaktion mot en altför radikal purism, särskildt vid bildandet af vetenskapliga och tekniska termer, försports, och denna antipuristiska rörelse tyckes vinna alt flere anhängare.

En egendomlig ställning intar engelska språket gentemot låneorden. Uppkommet genom sammansmältningen af tvänne språk, anglosaxiskan och den normandiska franskan, har det dessutom upptagit ord massvis från de klassiska språken och i mindre utsträckning från de flesta europeiska och från icke få i de andra världsdelarna. I ett under sådana omständigheter bildadt språk vore purismen självfallet otänkbar, ty den skulle nödgas vända sig mot en altför stor del af språkets heterogena ordförråd.

Ehuru ganska allmänt omfattad, kan purismen — detta borde framgå af ofvan gifna historiska öfversikt — dock icke sägas vara enhälligt uppburen inom den språkvetenskapliga världen, och särskildt hafva våra dagar sett mången allvarlig gensaga inläggas mot densamma.

Betraktar man frågan fördomsfritt och grundligt, tvingas man att gifva antipuristerna rätt. Kategoriskt och obetingadt kan man väl ej fördöma purismen, ty tider och förhållanden kunna uppstå, som göra den önskvärd, ja nödvändig, men i regeln hvilar den dock på falska förutsättningar. Puristerna tro sig genom sitt arbete värna det nationella i språket. Detta är en villfarelse. Ett språks nationella skaplynne utplånas icke genom att det upptager låneord. På detta sätt hafva alla språk mer eller

mindre riktat sig; med nya begrepp hafva inkommit nya ord, och sedan dessa en gång, som oftast är fallet, till uttal och form förändrats i öfverensstämmelse med det lånande språkets fordringar, blifva de dettas egendom och tillhöra dess ordförråd likasåväl som ord, hvilka från hedenhös funnits i språket. Ja en stor del af dem förlorar så sitt främlingstycke, att de endast af språkvetenskapsmannen igenkännas som främlingar. Eller hvem skulle väl kunna påstå att *plog, blifva, förgäta, släkting* äro mindre svenska än *årder, varda, glömma, frände,* och dock äro de förstnämda låneord? Ett språks renhet och säregenhet blir icke större genom att man förvisar en gång upptagna och med detsamma införlifvade låneord, utan därigenom att man åt dessa gifver en språkriktig och för uttal och böjning praktisk form.

Den originalitet, som puristerna eftersträfva, vinnes dessutom på bekostnad af andra, större fördelar. Isländskan och holländskan äro de språk i Europa, hvilkas ordförråd äro minst uppblandade med främmande beståndsdelar, men stilen i dessa språk äger enligt sakkunnigas omdöme en hög grad af styfhet. Engelskan åter, med sitt till härstamning så skiftande ordförråd, har om sig fått det vittnesbörd, att det kanske bäst af alla språk fyller sitt ändamål.

Purismen beror hos mången på en falsk uppfattning af språket. Man ser i detta en lefvande organism, som, oberoende af den mänskliga viljan, utvecklar sig efter bestämda, i språket inneboende lagar. Inför ett sådant betraktelsesätt blifva låneorden lätt utväxter och häntyda på „slapphet i den språkbildande förmågan“. Fasthåller man åter att språket är en konventionell skapelse och att sålunda tillökningen i dess ordförråd ej är beroende af någon organisk tillväxt, utan af individens arbete, då framstå låneorden i ett annat ljus. Ett viktigt och ovedersägligt inkast kan ur praktisk synpunkt göras mot purismen. Den riktar sig mot ord, som länge haft fast fot i språket, och vill utbyta dessa mot längesedan föråldrade eller mot nybildningar. Häri ligger en värklig våda för språket, som under bördan af de nya orden kan blifva tungt och otydligt. Må vara att till exempel orden *dyrd*

och *efterdöme* äro uppvuxna på skandinavisk botten, att *härlighet* och *mönster* icke äro det; ifrågasättas kan dock ej hvilka af dessa ord förefalla ledigare och naturligare. Därjämte hafva ofta, som Tegnér skarpt framhåller, de främmande orden förtjänsten af att långt konoisare uttrycka sakens hela väsen. Jämför man orden *paraply* och *regnskärm*, inser man lätt att det förra just därför är att föredraga, att det ej lämnar rum för någon vilseledande tydning. De främmande orden kunna således specialiseras, enär de ej hafva någon annan betydelse än den, som en gång gifvits dem. Den nationella självkänslan tillgodoses möjligen — åtminstone om den är stadd på afvägar — genom bildningar, sådana som *pianobeledsagning* (för pianoackompanjemang), *andesvagsskola* (för abnormskola), *ortvänja* (för klimat), *vingelkärra* (för velociped), *snudd* och *fyllsnudd* (för tangent och kotangent), men säkert är att språket förlorar i tydlighet genom att stöta låneorden från sig.

Särskildt förkastlig måste purismen anses, då den riktar sig mot vetenskapliga och tekniska termer, hvilka nästan kunna anses som internationelt gods. Ordnaren af det tyska postväsendet, dr Stephan, har, ledd af puristiska sympatier, infört sådana beteckningar som *postlagernd* (för *poste restante*), *eingeschrieben* (för *rekommandiert*), *briefumschlag* (för *couvert*), men med hänsyn till postväsendets internationella betydelse och organisation kan man ej vara tveksam om huru sådana förändringar böra bedömas. Tyskarna hafva också, till föga fromma för dem, som skola taga kännedom om deras vetenskapliga literatur, tillskapat en mängd nya ord i stället för allmänt antagna vetenskapliga termer. Att, som Sotberg säger, „ikläda vetenskaperna hemgjorda dräkter“ är att försvåra spridandet af deras resultat. Vi behöfva endast tänka oss hvilket fruktlöst arbete skulle åhvälfvas naturforskarne i de skilda landen, om de för alla sina djur, plantor och stenar ej skulle hafva de latinska namnen, utan vore tvungna att för hvarje nytt species uppfinna nya inhemska namn. På en sådan tanke har dock ingen fallit. Men väl har man i språkvetenskapliga arbeten utbytt den latinska terminologin mot inhemska benämningar. Så har skett i af dan-

ske lärde utgifna grammatiska värk, och detta till icke ringa olägenhet för dem, som måste studera nämda värk. En tid drefvo också inom finska grammatiken puristerna sitt spel, men man afstod lyckligtvis snart från det olyckliga försöket — dock ej helt och hållet. I folkskolan bibehållas de inhemska benämningarna, främst af det skälet, att betydelsen af de latinska ej där kan uppfattas; ett föga hållbart motiv, då ju i de flesta fall full motsvarighet icke kan påvisas mellan begreppet och ordet, utan detta senare är ett konventionelt tecken, som vi utan att reflektera öfver dess betydelse mottaga tillika med begreppet. Genom att i folkskolan bibehålla de inhemska benämningarna försvårar man dessutom för eleverna öfvergången till den högre skolan.

Purismen stänger naturligtvis ock en af de utvägar språket har att rikta sin ordskatt, och till en sådan prohibitiv åtgärd har intet språk råd, ty nya ord behöfvas altjämt; de gamla blifva utnötta och i vissa betydelser otillräckliga. De kunna kvarstå, men nya ord behöfvas för att återgifva nya begrepp och skiftningar i förut befintliga, och då kan det vara godt att bland *andra* utvägar gripa till lån. Lyckligt måste därför hvarje språk anses, som har förmåga att med sitt eget ordförråd assimilera främmande material.

Med det ofvansagda vilja vi ingalunda hafva sagdt att purismen under alla omständigheter vore skadlig. Förhållanden kunna uppstå, då den, som fallet är i Danmark, blir ett kraftigt vapen i fosterlandsvännens hand. Likaså gifvas tider i språkets historia, då det utländska inflytandet kan antaga betänkliga proportioner och hota det inhemska språket med fullkomlig upplösning. En sådan tid voro 17:de och 18:de seklen för svenska språket, i hvilket då genom de bildade klassernas likgiltighet så stora massor utländska ord upptogos, att svenska skriftspråket värkligen hotade att blifva ett „kråkemål“ för större delen af nationen. Då var purismen på sin plats, och de män, som då med ett så varmt och vaket intresse värkade för språkets renhet, förtjäna utan gensägelse vår stora tacksamhet. Nu äro förhållandena andra. En i vidare kretsar spridd allmänbildning och djupare insikter hålla nu språk-

utvecklingen inom gränserna för „det språkriktiga". Därför måste nu purismen, tagen i sin ofvan angifna betydelse och utsträckning, anses som en missledd yttring af intresset för modersmålet.

Karl Lindström.

Nya undersökningar på andningslärans område.

Andningen (respirationen) har till ändamål att tillföra organismen den för oxidationsprocessen i väfnaderna nödvändiga mängden syrgas och aflägsna den genom ämneomsättningen därstädes bildade kolsyran. Respirationens mekanism består i en rytmisk utvidgning — inandning, inspiration — och förträngning af bröstkorgen — utandning, exspiration. Vid hvarje inspiration utvidgas lungorna, vid följande exspiration sammanfalla de. Inandningen kommer till stånd vid den normala, lugna respirationen genom sammandragning af den stora muskel (mellangärdet, diafragma), hvilken åtskiljer brösthålan från buk-kaviteten, samt af andra muskler, hvilka sätta refbenen i rörelse; bröstkorgens förminskning vid den normala utandningen värkas genom dess tyngd samt af lungornas, refbensbroskens och bukmusklernas elasticitet. Vid inspirationen strömmar luften in i lungorna ända till luftrörens sista blåsformiga utvidgningar, de så kallade lungalveolerna, och afgifver där syre till de alveolarväggarna omspinnande ytterst små blodkärlen, kapillarerna; vid exspirationen utprässas luften från alveolerna, sedan densamma upptagit den från blodet afskilda kolsyran.

Vi särskilja i organismen tvänne slag af nervelement: nervtrådar och nervceller. De förra förmedla dels öfverförandet af en retning — sensibla, känselnerver, dels leda de till musklerna impulsen till sammandragning — motoriska, rörelsenerver. Nervcellerna, vanligen flere tillsammans, utgöra de så kallade nervcentra, där de sensibla och motoriska nervbanorna korsa hvarandra; de sensibla och mo-

toriska nerverna utgöra blott en ledningsapparat. De nervösa centra utmärka sig i allmänhet genom följande egenskaper: de utlösa reflexrörelser, det vill säga en retning, tillförd nervcentrum genom en sensibel nerv, framkallar genom en motsvarande motorisk nerv en rörelse; de äro automatiskt värksamma, det vill säga skenbart utan yttre retning kan från centrum utgå en kraft, hvilken öfverföres på periferiska organ. Denna automatiska retbarhet kan fortgå antingen ständigt, utan afbrott (tonisk automati) eller periodiskt, med afbrott (rytmisk automati). Vidare förmedla centra närings-, afsöndrings- och själsvärksamhetens funktioner.

Den omständighet, att flere för lifvets ostörda fortgång ytterst viktiga centra befinna sig i den mellan hjärnan och ryggmärgen belägna delen af det centrala nervsystemet, den så kallade förlängda märgen, gör att denna är af utomordentlig betydelse. Nu anses den normala funktionen hos dessa nervcentra vara beroende af blodcirkulationen, respektive af det genom blodet förmedlade utbytet af dess gaser: syre och kolsyra. Om därför blodtillförseln förminskas eller afbrytes, råka centra först i ett tillstånd af stegrad retlighet, sedan förlamas de genom öfverretning. Alla de nerver, hvilka utöfva inflytande på andningen, sammanträffa i det så kallade respirationscentrum.

* *
*

Sedan älsta tider har den erfarenhet inrotat sig i folkens medvetande, att andningen upphör vid läsion af den förlängda märgen; urgammal är den iakttagelse, att ett häftigt slag mot det ställe af kroppen, hufvudets öfvergång i nacken, där denna del af det centrala nersystemet är belägen, ögonblickligt medför respirationens afbrytande, medan hjärtat fortfarande en kortare tid framåt har förmågan af växlande sammandragning och förslappning. Redan den bekanta romerska läkaren *Galenus*, hvars stora förtjänst det alltid skall förblifva att i den medicinska vetenskapen hafva infört den experimentella undersökningsmetoden, bestämde genom vivisektioner värkan af genomskärning af ryggmärgen på olika ställen och fann att vid sektion af denna i trakten af första eller andra halskotan, där just den förlängda märgen är belägen, andning och lif upphörde.

Först med början af vårt århundrade begynte viktiga nya undersökningar öfver den förlängda märgens invärkan på respirationen. Äfven här var det de franska lärde hvilka gingo i spetsen för den vetenskapliga forskningen. År 1811 utförde *Legallois,* en fängelseläkare i Paris, inför en kommision af Institut de France några försök, de sedan så berömda „Experiences relatives au principe des mouvements inspiratoires“. På en fem dagar gammal kanin uttog han stora och lilla hjärnan, men andningen fortgick regelbundet; efter någon tid aflägsnade han förlängda märgen, och i samma ögonblick upphörde alla respirationsrörelser. I ett annat försök delade Legallois den förlängda märgen i tvärsnitt i riktning uppifrån nedåt. Andningen fortgick under det han utförde de tre första genomskärningarna, men vid den fjärde, hvilken träffade ursprunget till vagus, den stora nerv, som utgrenar sig i bröst- och bukhålans organer, afstannade respirationen plötsligt och instälde sig icke mer.

En urgammal erfarenhet lär att ett djur, sedan hufvudet afskilts från kroppen, ofta ännu en tid därefter skenbart vilkorligt utför rörelser. Kejsar Commodus gjorde omedvetet fysiologiska rön, då han i Roms cirkus roade sig med att afskära hufvudet på löpande strutsar och dessa detta oaktadt hunno målet. Nu, då vi veta att den förlängda märgen medelst andnings- och kärlnervcentra beherskar lifvet, förefalla oss dylika iakttagelser icke mer gåtfulla; om vid afskärning af hufvudet från bålen snittet går ofvanom förlängda märgen, fortfara ännu en tid kroppens vitala funktioner. Äfven Legallois fann att då han genomskar ryggmärgen vid höjden af den första halskotan, altså nedanom den förlängda märgen, de muskler, hvilka utvidgade bröstkorgen och sålunda åstadkommo inspirationen, icke mer funktionerade, hvaremot de, som vid försvårad respiration träda i värksamhet, nämligen muskler på ansiktet, i svalget och gommen, ännu en kort tid bibehöllo egenskapen af sammandragning. På grund af dessa försök uppstälde Legallois den lära, att andningen står i beroende af ett bestämdt ställe i förlängda märgen.

Den berömde franske fysiologen *Flourens* kunde i sitt bekanta värk öfver nervsystements funktioner blott bekräfta sakförhållandet med dessa få, men dock så mycket

uttryckande ord: „Il ne me restait donc qu'á fixer, d'une manière plus précise encore, le véritable siége, dans la moëlle allongée même, du principe primordial du mécanisme respiratoire“. Flourens gaf det af Legallois upptäckta, för lifvets fortgång så utomordentligt viktiga stället i det centrala nervsystemet namnet lifsknuten, „noeud vital“.

Legallois' för respirationsläran betydelsefulla iakttagelse bekräftades snart af en mängd forskare, hvilka, äfven om de hade olika mening angående andningscentrums läge i förlängda märgen, dock voro eniga om att denna del af det centrala nervsystemet hade en mycket stor vikt för respirationen.

Dock inträffade en tid, då „noeud vitals“ tillvaro blef satt i fråga, och då man i stället för ett enda respirationscentrum antog en hel rad af dylika grupper af nervceller, från hjärnan ända långt ned i ryggmärgen. En läkare i New-Orleans, *Bennet-Dowler*, observerade att krokodiler fortforo att andas efter aflägsnandet af förlängda märgen; den bekanta fysiologen *Brown-Sequard* gjorde samma iakttagelser på fåglar och nyssfödda däggdjur samt ansåg redan 1855 att den plötsligt inträffande döden efter genomskärning af ett bestämdt ställe i förlängda märgen berodde på ett upphörande af hjärtvärksamheten till följd af ett genom snittet uppkommet retningstillstånd därstädes. Tvänne läkare i Wien, *Rokitansky* och *v. Schroff*, uttalade på grund af försök, utförda på med stryknin förgiftade kaniner, den åsikten, att i den egentliga ryggmärgen centra för rytmiska andningsrörelser finnas. De mest omfattande undersökningar öfver den andel, som bör tillskrifvas ryggmärgen vid respirationsrörelserna, äro utförda af fysiologen *Langendorff* i Königsberg, hvilken kommit till det resultat, att i ryggmärgen existera både automatiskt och reflektoriskt värksamma andningscentra samt att den förlängda märgen utöfvar allenast ett regulatoriskt inflytande på respirationen.

Denna uppfattning af den förlängda märgen såsom ägande allenast en regulatorisk eller hämmande invärkan på respirationen delas af en fransman *Wertheimer*. Denne forskare har på hundvalpar afskilt förlängda märgen från ryggmärgen, vidare underhållit artificiell respiration genom periodisk inblåsning af luft i lungorna samt efter

upphörandet däraf observerat mycket täta, oregelbundna andningsrörelser under en tid af ända till 45 minuter. Längst i decentralisation af de nervösa gangliecellernas inflytande på respirationen går fysiologen *Mosso* i Turin, hvilken anser alla de vid andningen värksamma musklerna vara beroende af speciella, af hvarandra oberoende funktionerande centra.

Den fysiologiska forskningen har uppvisat att i skilda delar af ryggmärgen befinna sig nervcentra, hvilka till följd af reflektorisk retning genom de sensibla nerverna kunna förmedels de motoriska nerverna utlösa en rörelse. Dessa centra förmå väl stundom bibehålla sin värksamhet, äfven om sammanhanget mellan ryggmärgen och den förlängda märgen afbrytes, men under organismens normala tillstånd äro de underordnade de i denna senare befintliga högre reflexcentra. De fysiologer, hvilka fortfarande hålla på tillvaron af ett enda egentligt respirationscentrum, anse äfven att under normala förhållanden de respirationsrörelser, hvilka observerats, då ledningen från förlängda märgen nedåt varit afbruten, i. själfva värket icke varit normal andning, utan krampartade sammandragningar af respirationsmusklerna; de hålla för att under normala förhållanden respirationscentrum i förlängda märgen behärskar andningen, men förneka icke att under särskilda förhållanden de annars den förlängda märgen subordinerade centra i ryggmärgen kunna träda i abnorm värksamhet.

Men icke allenast i ryggmärgen, utan äfven i det centrala nervsystement ofvanom förlängda märgen, i den så kallade mellersta hjärnan och i hjärnbarken har man trott sig kunna uppvisa ställen, hvarifrån vid retning respirationsrörelser framkallats, eller andningen påskyndats eller hämmats. Detta sakförhållande bevisar dock icke att dessa ställen utgöra värkliga andningscentra; enstaka respirationsrörelser kunna framkallas äfven vid retning på andra områden af kroppen, såsom på huden, och afbryter man ledningen emellan hjärnan och förlängda märgen, fortfar den rytmiska respirationen likafullt.

På alldeles nyssfödda hundar, kattor, kaniner och marsvin har jag genomskurit förlängda märgen ofvanom eller under respirationscentrum. I det förra fallet utförde

djuret intensiva andningsrörelser ännu en kortare tid efter ingreppet; i det senare förhöllo sig kroppens respirationsmuskler alldeles lugna, men de vid den försvårade andningen värksamma musklerna i ansiktet, svalget och gommen sammandrogo sig. Vid genomskärningen under respirationscentrum afbröts ledningen från förlängda märgen till mellangärdet, bröstets och bukens muskler, hvilka sålunda, oberoende af andningscentrum, icke mer sammandrogo sig. Respirationen upphörde därför; djuret utförde väl reflexrörelser, men icke koordinerade andningsrörelser; däremot voro hufvudets muskler fortfarande i förbindelse med förlängda märgen och mottogo därifrån impulsen till kontraktion. Då ledningen från förlängda märgen till hjärnan afbrytes, förhåller sig hufvudet lugnt, men bröstkorgen höjer och sänker sig under den korta tid djuret ännu lefver efter det dödsbringande ingreppet. Dessa försök visa sålunda att de nyfödda djuren förhålla sig på samma sätt som de fullvuxna; respirationen beherskas af förlängda märgen [1]).

Det finnes knappast något område inom fysiologin, där så olika åsikter gjort sig gällande som i läran om den egentliga orsaken till respirationen. Man har träffande förliknat andningscentrums värksamhet vid en pendels rörelser; de i regelbunden följd växlande in- och exspirationsrörelserna likna svängningarna hos en pendel, hvilken, träffad af en stöt, omsätter den sålunda erhållna kraften i rörelse. Hvad gifver då respirationscentrum impulsen till värksamhet, och på hvilket sätt underhålles denna regelbundna värksamhet under lifvets förlopp? Hvad betingar denna från födelsen till döden oafbrutet fortgående fysiologiska process, hvilken vi benämna andning och utan hvilken lifvet icke kan bestå?

Det låg ju nära till hands att söka den värksamma principen i blodet, denna i hela kroppen cirkulerande vät-

[1]) De försök, som här och i det följande omnämnas, äro utförda på prof. H. Kroneckers fysiologiska institut i Bern. Förf. har närmare behandlat frågan om orsaken till andningen i allmänhet och särskildt till det första andedraget i en vid universitetet i Helsingfors nyligen utgifven afhandling: Experimentelle und klinische Untersuchungen über Circulations- und Respirationsverhältnisse der Mutter und Frucht.

ska, som är nödvändig för bibehållandet af cellernas lifsvärksamhet; den förmodan syntes berättigad, att liksom blodet genom andningen i lungorna upptog syre och afgaf kolsyra, äfven dess förändrade sammansättning invärkade på respirationscentrum till framkallandet af andningsrörelserna. Man visste att då organismen för sitt underhåll hade förbrukat det genom lungorna från luften upptagna syret, produkterna af ämneomsättningen, i synnerhet kolsyran, samlade sig i blodet och fördes från organismen äfven genom förmedling af lungorna. Hvad var då naturligare, än att då det uppstod brist på syre eller öfverflöd på kolsyra i blodet, dessa bägge faktorer för sig eller tillsammans utöfvade en retning på andningscentrum till utlösandet af en inspiration.

Denna åsikt om blodets förändrade beskaffenhet i riktning af förminskad syrehalt eller ökad kolsyremängd såsom förorsakande respirationscentrums regelbundna värksamhet har äfven länge gält och gäller ännu ganska allmänt inom andningsläran. Ett mäktigt stöd erhöll denna uppfattning i möjligheten att genom inblåsning af luft i lungorna framkalla ett stillestånd i andningsvärksamheten.

Om man alldeles afbryter respirationen, eller om otillräcklig mängd luft inandas, uppstår ett behof att utföra djupa och täta inspirationer. Detsamma inträffar äfven, om ett betydligare muskelarbete utföres, om hinder i luftvägarna eller i cirkulationsorganerna invärka störande eller hämmande på utbytet af blodgaserna. Detta tillstånd har man benämt dyspnoë. Med namnet apnoë har man betecknat det frivilliga upphörandet af andning för kortare eller längre tid, hvilket inträffar i synnerhet vid inblåsning af luft i lungorna, vid så kallad konstgjord andning. Redan 1667 demonstrerade *Hook* för Royal Society i London apnoë hos en hund; han öppnade bröstkorgen och vidgade lungorna förmedels en blåsbälg samt fann därvid att hjärtat slog regelbundet, men att andningsrörelserna fullständigt upphörde.

Detta tillstånd hos försöksdjuret, som vi kalla apnoë, har man ansett bero på den omständighet, att blodet genom riklig tillgång på syrgas från den i lungorna indrifna luften erhåller en så hög grad af syrehalt, att det icke mer

utöfvar någon retning på respirationscentrum: andningsmusklerna befinna sig därför i lugn. Om den konstgjorda respirationen afbrytes, dröjer det icke länge, innan det i blodet befintliga syret blifvit förbrukadt: respirationscentrum retas och andningen kommer åter i gång.

Emellertid har man med orätt betecknat dyspnoë och apnoë såsom hvarandras motsatser, då man påstod att dyspnoë uppkommer till följd af syrebrist i organismen och apnoë genom väfnadernas mättnad med syre. Senare forskningar hafva visat att förhållandet vid apnoë dock icke är så enkelt, som man förestält sig. Undersökningar af blodet under apnoë hafva visat att dess halt af syre icke är ökad, tvärtom ofta minskad; vid andning i ren syrgas uppstår icke apnoë. Vidare hafva flere fysiologer funnit att tillståndet af apnoë alls icke eller åtminstone mycket svårare framkallas, om de bägge till lungorna, hjärtat och bukens inelfvor gående viktiga nerver, hvilka benämnas nervi vagi, blifvit afskurna. Det lider icke något tvifvel att apnoëns förklaring genom syrgasöfverskott måste betraktas såsom definitivt vederlagd; om öfverhufvud blodgaserna hafva något som hälst med apnoën att göra, kan därvid enligt någras åsikter kolsyran allena komma i betraktande. Slutligen hålla andra för att apnoë beror blott på ett trötthetstillstånd hos respirationsmusklerna eller en minskad retbarhet hos andningscentrum, åstadkommen genom den forcerade inblåsningen af luft i lungorna.

Likaså har läran om dyspnoën såsom förorsakad af ökad kolsyrehalt i blodet på senaste tider undergått betydande förändringar. *Geppert* och *Zuntz,* tvänne fysiologer i Berlin, hafva visat att vid starkt muskelarbete, som i det dagliga lifvet oftast värkar dyspnoë, anstränger och påskyndar respirationen, hvarken blodets syrehalt sjunker eller dess mängd af kolsyra aftager, att dyspnoë vid muskelarbete icke härrör af förändringar i blodets gashalt, utan att då musklerna sammandraga sig, produkter uppstå, hvilkas natur hittils är obekant och hvilka med det venösa blodet passera lungorna samt därifrån tillföras och reta respirationscentrum.

För att pröfva huru en ökad eller minskad halt af syrgas i blodet invärkar på respirationen har man utfört

så kallade transfusionsförsök, där man ersatt det normala blodet med antingen förändradt blod eller annan vätska, såsom en lösning af koksalt i vatten. Man har härvid sökt genom experiment besvara frågorna om ett försöksdjur upphör att andas, då man tillför detsamma med syre rikligt mättadt blod, eller råkar i andningsnöd, då syrehalten i blodet minskas.

Man har därvid funnit att ett tillstånd af apnoë icke uppstår, då med syre mättadt blod införes i cirkulationen, att ej häller någon synnerlig andningsnöd inträffar, då blodets halt af syre minskas. Mycket intressanta i flere afseenden äro de af *Kronecker* och *Sander* samt af *v. Ott* utförda transfusionsförsöken på hundar. De tvänne förstnämda forskarne ersatte blodet till $^2/_3$—$^3/_4$ med koksaltlösning af 0,6 %. Djurets respiration, hvilken redan hade upphört efter förblödningen före transfusionen, begynte åter under denna och var ofta redan efter några minuter, men alltid följande dag, normal. Ott aflägsnade ända till $^{14}/_{15}$ af hela blodmängden och ersatte denna del med serum af hästblod, där det icke fans röda blodkroppar, vid hvilka syret i blodet är bundet. Prof af hundens blod, tagna de första dagarna efter transfusionen, visade att detta innehöll allenast $^1/_{55}$ röda blodkroppar, och likväl led djuret icke af andningsnöd. Om man utsätter ett djur för kväfning, hvarvid detsamma icke erhåller syre ur luften, dör det snart under våldsamma respirationsförsök; undersökningar af blodet visa då att detta innehåller $^1/_6$ mindre syrgas än det med syre mättade blodet. Otts hund hade efter transfusionen allenast $^1/_{55}$ syre i blodet, och likväl försiggick dess respiration utan ansträngning.

Det var af intresse att erfara om nyfödda djur förhålla sig på samma sätt mot förändringar i blodets halt af gaser som de fullvuxna djuren. Jag har därför på nyfödda djur, dels på sådana, som uttagits från moderdjuret, dels på djur af några timmars ålder, utfört transfusion af med syre mättadt blod från moderdjuret och af koksaltlösning. Försöken hafva vanligen utförts sålunda, att den stora pulsåder, som från hjärtat för blod till hufvudet, benämd carotis, och hvilken löper tämligen nära under huden på sidan af halsen, blifvit öppnad och blodet sålunda i vissa

mängder och under viss tid aflägsnats, medan transfusionsvätskan, blod eller koksaltlösning, från en af de stora ytliga vener, genom hvilka blodet strömmar tillbaka till hjärtat, alt efter hand förts in i blodcirkulationen. Med transfusionen fortsattes, tils största delen af djurets blod var ersatt af det med syre mättade moderliga blodet eller af den syrefria koksaltlösningen. Härvid inträffade, liksom vid fullvuxna djur, att någon apnoë icke uppstod, då rikligt med syre försedt blod tillfördes hjärtat; tvärtom åstadkom en sådan transfusion snart andningsnöd. Infusionen af koksaltlösning värkade en långsam och djup respiration utan andningsnöd, tils andningen slutligen, då blodet i det närmaste var ersatt af koksaltlösningen, alldeles upphörde och djuret dog.

Med dessa fakta låter svårligen det antagande förena sig, att en betydlig brist på syre i blodet skulle värka andningsnöd, att den normala retningen af respirationscentrum skulle bero af syrebrist eller kolsyreöfverflöd.

Då man betänker hvilken ovisshet ännu är rådande om och huru blodet retar andningscentrum till värksamhet, tränger sig den frågan ovilkorligen på oss: måste då det retande ämnet genom blodet tillföras andningscentrum, eller kan det bilda sig på själfva stället? Kan respirationen öfverhufvud utlösas utan förmedling af blodet?

Vi veta att kallblodiga djur, såsom grodor, ödlor, ännu en längre tid efter uttagandet af hjärtat kunna andas. Äfven hos däggdjur har man under vissa förhållanden, sedan blodomloppet blifvit fullkomligt hämmadt, iakttagit respirationsrörelser. Redan det förra århundradets berömde fysiolog *Albrecht von Haller* nämner om att hos däggdjur andningen efter hjärtats aflägsnande kan fortfara — etiam evulso corde potest respiratio superesse — och liknande iakttagelser gjorde *Valentin* i Bern. Fysiologen *Volkmann* uttog på hundar och kattor hjärnan och lungorna tillika med vagus-nerverna; ännu 40 minuter därefter fortforo andningsrörelser. *Marckwold* har observerat att djur äfven efter fullständig förblödning och sedan hjärtat upphört att slå, kunna en tid fortfara att andas.

Dessa iakttagelser hafva ledt mig på tanken att genom försök på alldeles nyssfödda eller några timmar gamla

djur pröfva huruvida respirationsrörelser kunna fortfara, sedan blodcirkulationen upphört. Ett antagande i denna riktning kan anses berättigadt, då man känner den stora öfverensstämmelse i flere afseenden, hvilken är rådande mellan de kallblodiga och de varmblodiga djuren i ett lägre utvecklingsstadium. På försöksdjuren, nyssfödda hundar, kattor, kaniner och marsvin, öppnade jag hastigt bröst- och bukhålan, uttog hjärtat och öfriga inelfvor, hvarvid naturligtvis all blodcirkulation i kroppen upphörde, samt observerade det i varm koksaltlösning lagda djuret. Andningsrörelserna afstannade icke, såsom vanligen inträffar med fullväxta djur, utan fortforo regelbundna, ehuru långsamma, men icke krampartadt, såsom fallet är vid kväfning af ett djur; denna värksamhet hos respirationscentrum räckte olika lång tid, ända till 24 minuter, tils detsamma genom brist på näring från blodet icke mer kunde funktionera.

Om man nu antager att hvarken blodet såsom sådant eller de i detsamma befintliga gaserna utgöra de retmedel, hvilka framkalla den rytmiska värksamheten hos andningscentrum, måste man söka efter andra orsaker till respirationens utlösande. I motsats till de forskare, hvilka anse blodets kemiska beskaffenhet utgöra irritamentet till andningen, hålla andra för att mekaniska eller rent nervösa förhållanden spela den största eller uteslutande rollen vid retningen af respirationscentrum. Här träder vagus, andningsvägarnas egen sensibla nerv, i förgrunden.

Det blefve här för vidlyftigt att gifva en om ock kort redogörelse för alla de undersökningar, hvilka afsett utredandet af nervus vagus' inflytande på respirationen.

Experiment, utförda af *Breuer* och *Hering*, hafva visat att om man blåser upp en lunga, så länge nervus vagus är oskadad, blir hvarje inspiration, som redan är började eller just skulle begynna, hämmad; inandningen försvåras, utandningen gynnas. Vid utsugning af luften från lungorna äger det motsatta förhållandet rum. Häraf har man slutit att då lungan vid inandningen utvidgat sig, framkallas en utandning och att när lungan vid exspirationen sammanfallit, uppstår en inspiration. Denna åsikt har fått namn af *Breuer-Hering's* självregulationsteori. Emellertid

har denna teori, så sinnrikt den än är uppstäld, fallit för kritiken och förnyade experiment. Den är icke tillräcklig vid förklaring af de regelbundna andningsrörelserna, ty öppnar man bröstkorgen, hvarefter lungorna vid andningen icke mer afväxlande utvidgas och ihoptryckas, upphöra respirationsrörelserna icke, utan fortgå. Likaså om nervi vagi genomskäras: respirationen blir då blott djupare och glesare, men bibehåller sin rytmiska karaktär.

Mot den åsikt, som anser respirationen uteslutande bero på nervösa inflytanden, på en genom kroppens sensibla nerver till respirationscentrum ledd retning, har man uppstält den iakttagelsen, att om man afskiljer förlängda märgen från hjärnan och ryggmärgen, genom hvilken de till förlängda märgen kommande sensibla nerverna förlöpa, samt afbryter dess sammanhang med nervus vagus, respirationen dock fortfar, ehuru med förändrad rytm. Nervinflytandet allena är icke i stånd att underhålla in- och exspirationernas jämt växlande gång.

Betänka vi huru många undersökningar öfver orsaken till respirationen under decennier blifvit utförda, blicka vi tillbaka på de senaste årens forskningar på andningslärans fält, kunna vi dock, med erkännande af alla de nya synpunkter, hvilka ledt dithörande arbeten, icke värja oss från en misströstan öfver att så litet positivt blir öfrigt af alt det negativa. Vi se huru gamla, utom alt tvifvel stälda åsikter vackla, huru nya teorier uppstå för att i sin tur gifva rum för andra.

I frågan om respirationscentrums värksamhet bör man söka efter jämförelser. Det finnes i organismen en bestämd analogi mellan de nervösa centra för muskelrörelser. Då man afbryter lifmoderns förbindelser med det centrala nervsystemet, utför detta sålunda isolerade organ under för öfrigt gynnsamma förhållanden rytmiska sammandragningar. Likaså är det ett kändt faktum att hjärtat, uttaget från kroppen, icke allenast hos de kallblodiga, utan ock hos de varmblodiga djuren ännu en tid bibehåller sin utmärkande egenskap af omväxlande sammandragning och förslappning.

Såsom bekant är hjärtats ändamål att drifva blodet till alla delar af organismen, men äfven om man icke mer tillför hjärtat blod, utan fyller detsamma med någon annan vätska, sammandrager det sig fortfarande, tils dess nerv- och muskelelement till följd af brist på näringsmaterial, blodet, icke kunna funktionera. Äfven hjärtats egenskap att rytmiskt sammandraga sig är förknippad med närvaron af vissa nervcentra i förlängda märgen, men hjärtmuskeln äger dessutom i sin egen vägg nervcentra, hvilka automatiskt och reflektoriskt förmå utlösa kontraktioner, på samma sätt som respirationscentrum i förlängda märgen underhåller andningens rytmiska gång.

Denna egenskap hos hjärtat har möjliggjort att flere dess lifsyttringar kunnat med stor fördel iakttagas på det uttagna och sålunda för forskningen mer tillgängliga organet. Nu är det ett ganska intressant faktum att de ofödda och nyssfödda varmblodiga djuren i flere afseenden likna de kallblodiga djuren. På ett tidigare utvecklingsstadium närma sig de varmblodiga djuren de kallblodiga. Vi hafva sett huru hos de nyfödda däggdjuren, ännu en tid efter det lungorna och hjärtat uttagits, respirationscentrum i förlängda märgen äger egenskapen att utlösa rytmiska andningsrörelser. På samma sätt öfverensstämmer hjärtat hos de ofödda och nyssfödda varmblodiga djuren i hög grad med hjärtat hos de kallblodiga djuren. Om man uttager hjärtat på ett ännu icke framfödt eller nyssfödt däggdjur och fyller det med blod, serum eller koksaltlösning, sammandrager detsamma sig oberoende af fyllningsvätskan. Jag har närmare undersökt detta hjärtats förhållande hos ofödda och nyssfödda kaniner och hundar samt genom en särskild försöksanordning återgifvit på så kalladt grafiskt sätt hjärtkontraktionernas antal, kraft och form; hjärtat har vid dessa försök pulserat olika lång tid, ända till tvänne timmar efter uttagandet.

Dessa försök hafva visat att det finnes en stor öfverensstämmelse mellan de för lifvet viktigaste centra: hjärtat och respirationscentrum. Det är därför sannolikt att alla rytmiskt värksamma organ erhålla liknande impulser till värksamhet, men hvari denna drifkraft till respirationscentrums och hjärtcentras rytmiska funktion består ut-

gör ännu en af den fysiologiska vetenskapens gåtor. Vi veta att blodet blott såsom närande vätska är nödvändigt för nervcentras bestånd, men vi veta ock att blodet icke utgör ett oundgängligt vilkor för deras funktion; både hjärtat och respirationscentrum utöfva sin värksamhet utan förmedling af blodet. Man har ock framkastat den förmodan, att i respirationscentrum värksamma irritament vore af samma natur som de, hvilka gifva impulsen till det isolerade hjärtats kontraktioner, möjligen sönderdelningsprodukter af emellan cellerna befintliga vätskor. Både hjärtat och respirationscentrum träda vid en viss utbildning i värksamhet, men impulsen därtill har ännu för forskningen blifvit obekant.

Hvad gifver då respirationscentrum den första impulsen till värksamhet? Se där en fråga, lika intressant som den angående beskaffenheten af den retning, hvilken underhåller den engång utlösta andningens rytmiska gång; liksom spörsmålet om respirationen i allmänhet, har särskildt frågan om orsaken till det första andedraget utgjort föremålet för generationer forskares undersökningar.

Vi veta att det ofödda djuret, fostret, icke andas och att i vanliga fall respirationsvärksamheten först genast efter födelsen begynner. Fostret, hvilket, beroende af moderdjuret, utvecklas i lifmodern, befinner sig under andra lifsförhållanden än den födda, självständigt lefvande organismen. Från moderdjuret hämtar det sin näring och sitt behof af syre. Ett särskildt organ, moderkakan (placenta), utgör den förmedlande länken mellan den moderliga organismen och fostret. I moderkakan bildas det näringsmaterial fostret behöfver för sin tillväxt, därstädes upptager fostret från moderns blod det syre detsamma är i behof af för väfnadernas underhåll, och hufvudsakligen till moderkakan afgifver det förbrukningsprodukterna. Moderkakan spelar hos fostret en roll, i hög grad lik lungornas hos det födda djuret. Genom nafvelsträngen står fostret i förbindelse med moderkakan.

Den viktiga fysiologiska akt vi benämna förlossning förändrar med ett slag de förhållanden, i hvilka fostret

hittils befunnit sig; det afskiljes från moderdjuret för att begynna ett själfständigt lif, och detta fordrar i främsta rummet respirationen genom lungorna. Hos fostret voro lungorna sammanfallna, befunno sig i fullkomlig hvila; efter födelsen utvidgas de till följd af den första inandningsrörelsen, begynna sin värksamhet.

Här tränger sig det spörsmål på forskaren: hvad värkar då det första andedraget, hvad är det som försätter den just framfödda varelsens respirationscentrum i värksamhet? Man har i denna fråga om fostrets första inspiration velat förlikna den frånvaro af andningsrörelser, som utmärker fostret, medan det ännu befinner sig i lifmodren, med det stillestånd i respirationen man bibringar ett försöksdjur genom inblåsning af luft i lungorna och hvilket man ansett bero på bristande retning af andningscentrum till följd af riklig syremängd i blodet, en uppfattning, hvilken, såsom jag redan visat, icke är riktig. Man har ansett att samma orsaker, syrebrist eller kolsyreöfverskott, hvilka underhålla respirationscentrums värksamhet, äfven utlösa det första andedraget. Denna teori grundar sig på det kända förhållandet att om blodcirkulationen från fostret till moderkakan försvåras eller hämmas, fostret utför respirationsrörelser, vare sig att det befinner sig i lifmodern eller redan utom densamma. Man har därför ansett att den förändrade beskaffenhet i riktning af minskad syrehalt eller ökad mängd kolsyra fostrets blod antager, då tillförseln af nytt syrsatt blod från moderdjuret och afflödet af det med kolsyra mättade blodet från fostret försvåras eller hindras, då kommunikationen mellan modern och fostret på något sätt afbrytes, skulle utgöra det irritament, som försatte fostrets hittils slumrande respirationscentrum i värksamhet, på samma sätt som man antog att hos det en gång födda djuret syrebristen eller kolsyreöfverflödet utgjorde de värksamma faktorerna vid framkallandet af andningens växlande gång. Emellertid kunna mot denna teori många invändningar göras. Såsom jag redan framhållit, är det alls icke bevisadt att syrebristen eller kolsyreöfverflödet hos det födda djuret underhåller respirationscentrums värksamhet. De förhållanden, under hvilka det ofödda djuret befinner sig, kunna icke utan vidare jämfö-

ras med dem, som gälla för den själfständigt lefvande organismen. Blodets beskaffenhet hos fostret är icke häller densamma; sålunda innehåller det mindre mängd syre än moderdjurets blod. Undersökningar, utförda af *Cohnstein* och *Zuntz,* hafva visat att den beskaffenhet hos blodet, hvilken hos det födda djuret har energiska respirationsrörelser till följd, icke afbryter fostrets andningsstillestånd. Nu kunde man antaga att trots blodets ringa halt af syre, respirationen därför icke kommer till stånd, att mängden af kolsyra vore förminskad. Emellertid framgår det af analyser, utförda af de tvänne nämda forskarne, att i fostrets blod finnes lika mycket kolsyra som i blodet hos ett fullvuxet djur.

Man har såsom bevis för påståendet att en syrebrist eller ett kolsyreöfverflöd skulle utlösa det första andedraget anfört den omständighet, att fostret vanligen utför respirationsrörelser, då moderdjurets blod på ett eller annat sätt förändras, så att dess halt af syre minskas och dess mängd af kolsyra ökas. Men det är ännu af ingen bevisadt att det värkligen är syrebristen eller kolsyreöfverskottet som i dessa fall framkallar fostrets första inspiration; i blodet kunna ju under dylika förhållanden uppstå andra produkter, hvilka invärka på fostrets respirationscentrum. De förändringar i blodcirkulationen, särskildt i blodtrycket, hvilka under dylika experiment uppstå hos moderdjuret, kunna äfven åstadkomma växlingar i cirkulationsförhållandena hos fostret, och den fysiologiska forskningen har visat att respirationscentrum förhåller sig ganska känsligt mot förändringar i det tryck, under hvilket det i detsamma cirkulerande blodet befinner sig.

Man har velat söka orsaken till att fostret icke utför några respirationsrörelser, ehuru blodets kemiska beskaffenhet skulle föranleda därtill, i en minskad retbarhet hos dess respirationscentrum. Det är ett kändt förhållande att nervsystemet hos fostret är mindre utveckladt än hos det födda djuret. Jag har förut påpekat huru de varmblodiga djuren i ett lägre utvecklingsstadium förete en stor likhet med de kallblodiga djuren. Hos dessa senare är ämneomsättningen i kroppen betydligt mindre liflig än hos de varmblodiga djuren; de förbruka mycket mindre syre. Li-

kaså fostret; ju yngre det är, desto längre tid kan det undvara syre och dock bibehålla sin lifskraft. Jag har i detta afseende utfört några försök, hvilka visa huru ett foster kan undvara blodtillförsel från modern en tämligen lång tid, 20—25 minuter, utan att gå under. Om man genom att låta moderdjuret förblöda eller genom tillklämning af den stora pulsåder, aorta, från hvilken lifmodern erhåller sitt blod, afbryter all vidare blodtillförsel till moderkakan och därigenom omöjliggör syrsättningen af fostrets blod, kan en jämförelsevis ganska lång tid förflyta, innan fostret förlorar sin lifskraft. Häraf synes att fostret ej på långt när påverkas af sådana förändringar i blodet, hvilka hos det fullvuxna djuret framkalla en häftig andnöd, till och med död. Denna omständighet beror på en minskad retbarhet hos detsammas nervsystem, särskildt hos andningscentrum. Dock, det faktum att fostrets respirationscentrum befinner sig i ett tillstånd af minskad retbarhet, bringar icke frågan om orsaken till det första andedraget närmare till lösning.

En del forskare hafva åter antagit att blodets halt af gaser spelar ingen roll vid utlösandet af det första andedraget, utan att yttre irritament, såsom den plötsliga afkylningen vid födelsen, stötar, slag och så vidare skulle genom de sensibla nerverna värka en retning af andningscentrum. Denna teori stöder sig äfven på den urgamla praktiska erfarenhet att nyfödda, hvilka af en eller annan orsak icke genast andas, kunna genom hudretning, såsom slag, öfvergjutning med kallt vatten, frottering med borste, förmås därtill. I denna uppfattning af orsaken till det första andedraget möter oss en likhet med de teorier, hvilka på en rent reflektorisk, nervös väg, utan förmedling af blodet respektive dess gaser, vilja förklara andningens rytmiska gång.

Det är isynnerhet fysiologen *Preyer* hvilken ifrigt förfäktat den lära, att yttre hudirritament framkalla den första inspirationsrörelsen. Preyer påstår att ett afbrytande af blodcirkulationen i nafvelsträngen vid frånvaron af hudirritament icke har en begynnande respiration till följd, men att vid obehindradt till- och afflöde af blod från moderdjuret till fostret och tvärtom hudirritament allena äro i stånd att utlösa respirationsrörelser. Preyer har onekligen gått för långt i uppfattningen af den första inandnin-

gen såsom beroende allenast af en yttre retnings öfverförande på respirationscentrum. Preyers teori har ock blifvit vederlagd af *Cohnstein* och *Zuntz* i Berlin genom ett fullkomligt bevisande försök. På ett dräktigt får, hvilket djur i synnerhet lämpar sig för dylika försök, uttogo de fostret, men lämnade detsamma ännu en tid i ostörd kommunikation genom nafvelsträngen med moderkakan. Därvid har det icke lyckats dem att genom hudirritament framkalla respirationsrörelser hos fostret; men afbrytandet af blodcirkulationen i nafvelsträngen genom tillklämning af densamma värkade genast andningsrörelser. Samma resultat vid liknande försök på kaniner och hundar hafva erhållits af d:r Engström och mig.

Nervinflytandet allena är icke i stånd att utlösa den första respirationen. Sålänge blodcirkulationen mellan fostret och modren är ostörd, kan icke en retning af huden framkalla andning.

Det finnes således icke något öfvertygande bevis för teorin att blodets gaser eller rent nervösa irritament skulle utlösa den första andningsrörelsen. Hvar bör då lösningen till denna gåta sökas? På teorier har det icke funnits brist: än skulle hjärntryck genom kompression af fostrets hufvud, än den plötsliga utpräsningen af blod mot fostrets hjärta under förlossningen utlösa den första respirationen, än skulle fostrets andningscentrum befinna sig i ett så kalladt hämmadt tillstånd.

Denna sistnämda teori har alldeles nyligen uppstälts af Cohnstein och Zuntz, dessa bägge flitiga forskare på den fysiologiska embryologins område. Man har redan länge iakttagit att vid retning af vissa hudnerver och af de tvänne nerver, trigeminus och glossopharyngeus, hvilka förgrena sig i näsans, munnens och svalgets slemhinna, uppkommer en hämmande värkan på respirationen; andningen står stilla. Härpå beror den så kallade dykreflexen, ett respirationsstillestånd, som uppkommer vid nedsänkning af djur under vatten af hvilken temperatur som hälst. Prof. *Holmgren* i Upsala har observerat dylika andningspauser hos kaniner vid retning af trigeminus' förgreningar i näsans slemhinna och *Fredericq* i Liège erhöll den längsta pausen, ända till 12 minuter, vid fuktning af näbbspetsen hos simfåglar.

Dessa förhållanden och i denna riktning utförda experiment hafva föranledt *Cohnstein* och *Zuntz* till antagandet att respirationen hos fostret, sålänge detta befinner sig i lifmodren omgifvet af det så kallade barnvattnet, skulle till följd af den af nämda vätska utöfvade retning af nervus trigeminus befinna sig i ett hämmadt tillstånd. Jag har sökt att genom försök pröfva riktigheten af detta antagande. Mina experiment hafva utförts på två sätt: dels har jag observerat hvilket inflytande på respirationsrörelsernas antal doppandet i vatten af hufvudet af ett alldeles nyssfödt djur, hund och kanin, hvilket genom ett i luftröret infördt rör blifvit satt i tillfälle att fortfarande andas, utöfvar; dels har jag på hundembryoner, hvilka ännu voro i förening med moderkakan, i den del af matstrupen, hvilken är belägen i halsen, inbundit ett fint rör, en så kallad kanyl, i riktning mot svalget och genom detta rör låtit en vattenstråle utan afbrott flyta genom svalget, munnen och näsan. Dessa experiment visade att antalet respirationer var förminskadt under själfva försöket, men en fortsättning af det respirationsstillestånd, som förefans, medan fostret ännu befann sig i ostörd förbindelse med moderkakan, erhölls icke; då kommunikationen mellan fostret och moderdjuret afbröts, begynte det förra att andas, äfven om den kontinuerligt flytande vattenströmmen sköljde svalget, munnen och näsan.

Det finnes ännu en förklaring öfver orsaken till den första inspirationen, som har möjlighet för sig: det ökade tilloppet af blod till fostrets hjärna under själfva förlossningen och den förändring fördelningen af blodmängden hos fostret undergår vid störd förbindelse mellan fostret och modern skulle möjligen kunna gifva den första impulsen till respirationscentrums värksamhet. Jag har försökt att genom experiment i dylik riktning lösa denna fråga, men utan tillfredsställande resultat; nästan oöfvervinneliga tekniska svårigheter vid försökens anställande träda i vägen.

Vi stå i afseende å frågan om orsaken till respirationen i allmänhet och särskildt till det första andedraget inför en af dessa lifvets stora gåtor, hvilka af den vetenskapliga forskningen ännu icke blifvit lösta. Det återstår oss att tro på en i respirationscentrums ganglieceller inne-

boende kraft, som på ett hittils obekant sätt bringas i värksamhet. Liksom det sista andetaget betecknar slutet på dessa cellers värksamhet, är det första ett uttryck för deras nyvaknade lif. Framtiden skall utvisa att kanske ännu generationer af vetenskapsmän skola växla, innan täckelset faller, som döljer orsaken till denna lifsföreteelse.

Intet hämmar en vetenskaplig forsknings framsteg så mycket som tron på auktoritet och brist på kritik. Hvad en af de så kallade vetenskapens stormän har uttalat, gäller i långa tider såsom sanning, höjdt öfver alt bedömande, satt utom alt tvifvel, och dock visa senare forskningar att förhållandet är annorlunda. Det är för vetenskapen just utmärkande att dess forskningsmetoder, dess lärosatser befinna sig i ett ständigt framåtskridande; nya tekniska hjälpmedel, nya, mer fruktbringande ideer uppstå för att i sin tur gifva vika för en större fullkomlighet.

Bristen på kritik låter en vilseledd uppfattning eller en missförstådd iakttagelse stå såsom uttryck för det rätta; ett icke nog granskande omdöme förbiser motsägelser mellan förutsättning och slutledning. Om den vetenskapliga kritiken kan man med skäl tillämpa de ord, hvilka en gång yttrades af den stora fysiolog i Frankrike, hvars namn för alltid skall stå bland de främsta i vetenskapens häfder, jag menar *Claude Bernard.* Kritiken, har han yttrat, består icke i att uppvisa att andra misstagit sig, och till och med om man kunde visa att en utmärkt man farit vilse, vore detta icke någon stor upptäckt; blott då blir kritiken för vetenskapen nyttig, då den utvisar huru dessa män misstagit sig ..... blott sålunda har kritiken lika stort värde som en upptäckt.

G. Heinricius.

„Frun från hafvet“.

Skall väl någon lyckas finna en anledning att missuppfatta äfven detta nya skådespel?

Bland Henrik Ibsens föregående arbeten, som alla väckt stort uppseende, hafva åtminstone sex: Kjærlighedens komedie, Peer Gynt, Ett dukkehjem, Gengangere, En folkefiende och Vildanden, allmänt missuppfattats.

Detta har vanligen tillgått så, att en bisak, anspelningar på någon social, politisk eller literär schism för dagen gjorts till hufvudsak. Skaldeverket har förvandlats till en pamflett. För dess ögonblickliga betydelse har man förbisett den varaktiga och allmängiltiga. Man har nöjt sig med att sedan kifvas om huruvida det efemeriska i stycket smickrat eller hånat ens egna partiåsikter. Det har sålunda blifvit modesak att framleta gissgåtor ur Ibsens skådespel. Och hafva redan de förmenta gåtorna befunnits talrika, så hafva i sin ordning lösningarna af dem varit nära nog oräkneliga. Man har betett sig, som när en pris-logogryf utgifvits i någon tidning och sedan postdagligen tolkningar regna ned öfver redaktionen.

Men i all synnerhet hafva de populära gissningar, hvilka haft så många bärare, att de, som man säger om en nymodig dräkt, „gått af sig själfva“, aflägsnat sig mest från en riktig uppfattning. Jag skall här blott i förbigående erinra om några få.

I äktenskapets idé-drama, Peer Gynt, en af de mest allmänmänskliga dikter vår tid bragt i dagen, har man sett någonting så uteslutande norskt, att det icke afsåge andra vilsefarande dödlige än „norske norrmän ifrån Norge“. Det är att gå långt. Men i själfva Norge har man gått ännu längre. Där har tidnings- och tidskriftskritiken nu i åtta år tydt hvarje nyutkommen dikt af Henrik Ibsen som ett feberutbrott af dennes privata harm öfver

landsmännens ofullkomliga bemödanden att förstå honom — antingen sedan recensenten gillat det förment privata strykeet eller klandrat det. Det var inom samma land som tjugu år förut förslaget om hans „digtergage“ höll på att falla igenom, emedan den komiske prästen Straamand i Kjærlighedens komedie antogs vara ett attentat mot landets religion.

Missuppfattningarna gå visserligen icke alltid i denna trångt begränsade riktning. De svälla någon gång „in's Blaue hinein“, som när en tysk literaturforskare säger sig hafva funnit att „der fromme Tischler Engstrand“ återgifver diktarens egen milda känsloförfattning i det annars så bistra dramat „Gespenster“ (Gengangere). I regeln är det dock åt det förstnämda hållet, kråkvinkelshållet, som de troget tenderat. I Sverige har det till exempel i snart tio år grälats om hvem som hade rätt, Helmer eller Nora, utan att det fallit de grälande in att ömsesidigt vända sig bort från detta obestämbara och i stället öfverväga sorgespelets grundtanke: lifvet låter ingen framdrömma hela sin tillvaro i „et dukkehjem“, utan ställer tvärtom snart inför oss sin fråga om värklighet och utveckling, sitt kraf på något slags ärligt försök till den mänskliga personlighetens frigörelse.

I detta samma gamla vittra Sverige har man bland annat också hittat på att doktor Relling talar sens commun och därför det enda beaktansvärda af alt, som säges i Ibsens Vildanden. Med Rellings figur, cynikern, liksom med handlingens ömkliga utgång, har — påstår man — skalden velat göra afbön för alla sina gamla absolutistsynder. Till hans ömma, djupa hjärteskri i detta de afsigkomnas sorgespel har publikens flertal med olympiskt lugn vändt döförat, under allmän uppmuntran i sin apati af herrar kritici. Ty den vittra uppfostran i Sverige har ännu ej hunnit till någon pålitlig urskilning — annat än med afseende på de dikter, hvilka illustrera forna tiders frågor. Där har man vana nog att hitta ställen, som stråla af objektiv giltighet. Men om en dikt djärfves med samma förnäma objektivitet framställa grundbeståndsdelarna i några bland den egna samtidens lika afgörande frågor, då räcker icke vår vittra uppfostran till. Då tyda vi det

framstälda som någonting subjektivt. Och det sker antagligen alldeles på god tro — åtminstone hos den stora allmänheten. Man märker rent af ej om möjligen dessa nya skaldeskapelser äro — hvad stora, allvarsamma diktvärk af värde alltid varit, och isynnerhet alla minnesvärda sorgespel — nämligen träffande, om ock ofta förfärande illustrationer till några allmänt kända, men allmänt vårdslösade sanningar; icke parti-broskyrer, icke subjektiva utgjutelser af någon knutpredikant, icke häller dunkla gissgåtor.

„Frun från hafvet“ har icke till grundtema någon fråga för dagen, utan tvärtom en af kulturens urälsta frågor: sambandet mellan ofrihet och ansvarslöshet, frihet och ansvar. Alla hjälpmedlen att tydliggöra meningen (symboliken, bilderna) äro dessutom bra nog gamla och mycket allmänt kända. Ingenting inveckladt finnes häller i den yttre handlingens gång. Enhvar kan inse att här en inre historia skall få luft eller vinna tillfälle att arbeta sig fram. Man märker utan stor svårighet att Ellidas personliga utveckling är — i egentligaste mening taladt — hela handlingen i stycket. Man stämmes ju redan till att känna och uppfatta det så af den omständigheten, att scenen förlagts till någon af de afsides trakterna i grannskapet af Nordlandshafvet med deras „mörketid“, korta, skimrande sommar och inåtvända, för visioner tillgängliga befolkning.

Om också tusenkonstnären Ballested till sist söker framstamma pjesens sens moral i replikerna: „menneskene derimod — de kan aklam — akli — matisere sig“, så är nog icke detta skaldens egen mening med stycket. Och skulle någon ultraprosaisk människa falla på *den* tanken — — — nå ja, det är ju icke egentligen något att lägga på sinnet, det häller. För öfrigt kan på sätt och vis sägas om alla i dag refererade gissningar rörande innebörden af Henrik Ibsens skådespel dels att de i förbigående vanligen vidröra en relativ *sanning* — med undantag möjligen för den djupsinnige tyskens — dels att diktaren själf haft den obeskedligheten att här och där utlägga vissa små snaror, i hvilka en osäker uppfattning lätt nog torde fastna, dels ändtligen att de mer eller mindre

viga tankesprången utan tvifvel må räknas till en betalande publiks fullt „lagliga och lofliga tidsfördrif“.

Hvad jag ville invända var endast detta: att när man önskar att tjäna som ciceron eller *anmälare* — således vill hjälpa någon till att värkligt förstå ett eller annat bland dessa diktvärk — så bör man kanske akta sig att stirra altför länge eller altför förväntningsfullt på de ironiska reflexljusen kring dess utsidor. Ty antingen äro Ibsens skådespel med sina många skrämmande uttryck inga skaldevärk, eller också ligger någon renare, enklare, oupplösligare enhet, någon ideell öfvertygelse i hvarje särskildt fall till grund. Och det är ju då företrädesvis *den* — synes mig — som det tillhör anmälaren att påpeka.

Det torde ej tarfva synnerlig möda att upptäcka att Ibsen är ovanligt skeptisk gentemot alla de gamla och nya slagord, af hvilka man velat hämta krafter i stället för af lifvet själft. Men att Ibsen — i alla sina hittils offentliggjorda skådespel, de nya lika väl som de gamla, de ur vanligt folks värld hämtade lika väl som de heroiska — är för mycket skald för att vara blott och bart skeptiker, det torde vara ändå mindre konstigt att göra sig förvissad om, i fall man icke själf hör till de absolut uttröttade, som i tviflet se behållningen af all mänsklig sträfvan i stället för endast det specifikt mänskliga sättet att „reculer pour mieux sauter“.

Trötthetens bekännare hafva under de senare åren från våra teatrar fått ett slags tvetydigt vittnesbörd om att skalden skulle hafva anslutit sig till samma konfession som de. Man har uppfört flere af hans nyare stycken så, som hade den förr så spänstige trotsaren af missmod och majoritetstro med ens släpt taget och nu i stället funnit sig vara pliktig att förklara mänsklighetens Prometeus-instinkter insolventa.

Därför att hufvudpersonen i något af skådespelen, bäraren af skaldevärkets starkaste lifsinnehåll, under själfva kampen svikes af sin omgifning — ja kanske äfven af någon sida i sin egen naturbegåfning — och förlorar drabbningen, har skådespelaren trott sig böra trycka förtviflans prägel på den sviknes anlete, äfven om denne är en så käck troshjälte som den godmodige, sangviniske ko-

lerikern doktor Stockmann i En folkefiende. Eller i fall han företer mera svårmod och tafatthet, som till exempel Gregers Werle i Vildanden, så har man trott sig göra rättast i att nästan utplåna hans personlighet, att helt bekvämt tänka sig denna figur i stycket som en nyvunnen karrikatyrtyp för teatern. Och så har ett ytterst djupt anlagdt och mäktigt sorgespel förvandlats till en comédie larmoyante.

Med „Frun från hafvet“ är icke samma fara. En skådespelerska med vanlig intelligens och vederbörlig skönhet skall lätt nog lösa uppgiften. Den kräfver ingen särskildt öfverlägsen begåfning, ehuru denna gång den enda hufvudpersonens, Ellidas, individuella fortgång rentaf utgör handlingen och intresset måste följa henne oafvändt och vaket från början till slut.

Skalden har emellertid så mångsidigt och så tydligt brukat natursymbolikens fingervisning i hvarje särskild afdelning af sitt nya arbete samt i dess sista scener så öppet sagt sin egen mening med altihop, att jag ber att få göra följande förslag.

Låt oss för denna enda gång försöka att icke komma med några extra tillägg, utan nöja oss med den stränga sammanfattning af skådespelets innehåll, genom hvilken skalden själf afslutar det: „i frihet och under eget ansvar“.

Låt oss icke till exempel säga att intresset vänder sig kring hvilken af de två männen Ellida skall komma att välja. Detta är icke föremålet för handlingen; det är tvärtom en ren privatsak, om hvars betydelse alls ingen annan än Ellida själf kan hafva något beaktansvärdt omdöme, icke ens den som skrifvit dikten.

Men det som intresserar diktaren och intresserar åskådaren, i fall denne tagit något värkligt intryck af dikten, det är upptäckten af vilkoren för att den unga kvinnan skall kunna komma till att själf välja: välja Wangel eller Friman — eller ingendera — men värkligen välja. Hon har aldrig själf förr valt något, själf handlat, utan lefvat blott på andras vilja, såsom framgår af hennes vankelmodiga, ofria, barnsliga beroende af doktorn, af barnen, af Arnholm, af väderlekens och lynnets växlingar, af minnena, af ögonblicket. Men under alt har hon varit oroad,

tidigt och sent, af denna mäktiga, fast obestämda uppfordran till eget initiativ, som liknar hafvets skrämmande och lockande intryck — „Halb zog sie ihn, halb sank er hin" — som liknar hypnotismens impulser, och som i själfva värket är den ofullständigt vaknade individualiteten, den första ungdomen: lifvet i dess ännu ej konkret och personligt bestämda form. Samma drag återfinna vi, ehuru i svagare nyanser, hos alla de unga bland skådespelets bipersoner.

Omständigheterna hade alla samvärkat till att utöfver den normala tiden kvarhålla Ellida i detta omedelbarhetens tillstånd.

Men från och med det ögonblick, då Ellida genom uppenbarelsen af vilkoret för att själf vara människa, den absoluta oskiljaktigheten af „frihet" och „ansvar", känner sig *kunna* och *få* — alldeles ohämmad af andra människor och af yttre hänsyn — välja mellan Friman och Wangel, är sagan slut, och lifvet med hela sin fullhet, sin värme och sin skapande makt har begynt. Då påvärkas Ellida ej mer genom ens den ringaste återstod af vankelmod, utan allenast genom sin i innerlig hängifvenhet undfångna känsla af egen frihet och eget ansvar, af att numera vara i värkligheten — ej blott i *inbillningen* — kvinna, af att vara personligen myndig i sätt hjärtas val. Och „med makt i stämman" — såsom det uttryckligen heter — tillkännagifver hon i nästföljande ögonblick detta sitt val.

Alt detta är så enkelt, att man näppeligen behöfver se ett skådespel för att erinras om dylika psykologiska sanningar, som dagligen gifva sig själfva vittnesbörd — antingen negativa eller positiva vittnesbörd — i vårt enskilda familjelif. Men onekligen bör det vara vackert att se det rent och rikt återgifvet från scenen.

Emellertid djärfves jag här till sist antyda:

att kanske hela det ifrågavarande skådespelet är att förstå symboliskt;

att det finnes ett slags afsiktlig tendens i stycket eller i dess offentliggörande just nu.

Skalden har möjligen funnit att just nu gör sig allmänneligt en viss tankens och känslans trötthet gällande

i världen, en trötthet efter ifriga strider. Och möjligen har han tyckt sig märka att tröttheten börjat släpa i sina spår en sträfvan att förblanda riktningar, som enligt själfva sin natur äro principielt oförenliga.

Jag tänker mig till exempel att han inom vissa kretsar trott sig börja upptäcka ett visserligen blott halfvaket, men ganska envist Sisyphusarbete på det rent omöjliga: att söka förbinda tvång och ansvar. Jag tänker mig vidare att han inom andra kretsar sport en Tantalussträfvan att ena frihet och ansvarslöshet.

Om värkligen dessa två bilder från antikens helvete ha tydliga motsvarigheter inom vårt moderna samhälle — så bör det ej anses som något öfverraskande att en skald, som inom båda kretsarna gjort sig känd som principens målsman, just nu gripit i sitt strängaspel för att påminna världen om de rena, starka, genomklingande ljuden i all vår odlings grundackord: *tvång* och *ansvarslöshet, frihet* och *ansvar*.

Robinson.

En bok för dagen.

Af Richard Kaufmann.

En bok, som inom årets franska vårliteratur väckt allmänt uppseende, blifvit „le livre du jour“, är en anonym roman med titeln „Marie Fougère“. Men mot vanligheten är det icke skandalen som ligger till grund för den uppmärksamhet boken ådrar sig. Här sättas icke några kända personligheter i stocken, ej häller äro gränserna för det som kan sägas mer än vanligt vidgade.

Å andra sidan torde man icke kunna säga att det uteslutande är författarens talang som bragt detta nya opus under så liflig debatt. Det kan icke obetingadt göra anspråk på rangen af ett mästervärk. Historien som berättas är en landtlig idyll med George Sand'sk inspiration, men i mera modern stil. Den börjar med en stackars soldats hemkomst från det förfärliga kriget och den nästan ännu förfärligare månadslånga vintern, då kölden känts bitande på fälten och solen icke värmt som vanligt, liksom om hvarje hopp om vår varit bannlyst från den franska jorden. Isande marsdimmor hvila öfver Monnayeskogen. Björkarna hänga ned mot de nakna stenarna, lika tårpilar på en kyrkogård. Granen har knäckts under rimfrostkappan, ekorren hoppar icke mera i buskarna, och den torra ljungen breder sig rostfärgad öfver den tysta högslätten.

Mor Gervaise har med beklämdt hjärta suttit och väntat sin son, sin förstfödde, den vackre träskomakaren från skogen, som gladt sjungande marseljäsen drog åstad i höstas. Han var henne så kär, att hon vid tanken på honom glömde sin enkesorg och knappast hade rum i sitt hjärta för den lilla Marie. Han var hennes glädje, hennes stolthet. Han fann som hon behag i lifvet på slätten, långt ifrån de bullrande byarna. Hade hon samlat höknip-

por åt den ledbrutna kon eller burit ljus vid begrafningar, var hon alltid säker på att vid sin återkomst finna honom i stugans närhet, lurande på haren eller gräfvande i trädgården. Han var hvarken slagsbult eller drinkare, utan en duktig och flitig arbetare, stark som en björn och from som ett lam. Kolare, vedhuggare och ljungsamlare, alla högaktade honom; träskomakarne, hans kamrater, svuro blott vid honom, och arbetarne nere i dalen, skogsvärldens kända fiender, visste att han med sina två näfvar var altför väl väpnad, för att det skulle tjäna till något att söka strid med honom. Intet störde sålunda hans ungdoms triumfer, tils kriget kom. Då han såg sina kamrater draga åstad, ville han göra som de; förgäfves föreställde man honom att han var enkans son, som ingen hade rätt att taga; han gick likafullt dit hans pliktkänsla och fosterlandskärlek kallade honom. Först inemot sommaren kom han tillbaka, men han kom icke sådan som han gått. Febern hade träffat honom säkrare än alla kulor. Det är icke blott i vapenskiftet kriget fäller sina offer. Af hundrade är det kanske en, som får dö en ärofull död. Den kraftfulle träskomakaren från Monnaye kunde endast med möda släpa sig från hospitalet till sin moders stuga för att dö där.

Detta slag träffade den stackars kvinnan så hårdt, att det beröfvade henne förståndet eller åtminstone största delen däraf. Men i känslan af sin solidaritet med den, som varit duktigast ibland dem, togo träskomakarene icke sin hand från enkan och hennes dotter. De bygde dem ett hus tätt invid byn i skogsbrynet, och den lilla Marie betraktade de som en adoptivdotter. I början trifdes hon illa, men man kom efter hand underfund med hvad som saknades. Det fattades henne helt enkelt solens strålar, som fritt kunde lysa på hennes hufvud, och hedens ljung under fötterna. Hon var de vidsträckta, bruna högslätternas barn, och hon kunde blott trifvas på dem. Det insåg Louis Turpin, den af träskomakarne, som mest hade tagit sig henne an, och han sörjde för att hennes tillvaro blef sådan som hon behöfde den. Efter slutad morgonvard dref Marie sin get och sina tvänne kor framför sig genom skogen, ända tils det ljusnade på höjden, där ingen

skugga längre fans, endast rymden framför henne, himmelen öfver henne, blommorna under hennes fötter och stillheten öfverallt. Hon fylde sina lungor med brisen från slätterna, såg ut mot horisonten och upp mot skyarna, sprang omkring med sina djur och skrattade hela tiden. På detta sätt ilade också timmarna. Vid middagstiden satte hon sig på en stor sten, lade sitt bröd i skötet och höll måltid i lä af de gulaktiga buskarna. Och när det var gjordt, började rundturen igen. Hon fångade nyfiket insekter för att se dem på nära håll, men återgaf dem snart friheten för att med ögonen kunna följa deras lätta flykt. Hon talade högt och lyssnade själf allvarligt till sina egna ord. Dagen syntes henne altför kort; på kvällen samlade hon sina djur, tog sin lilla korg på armen och började återvägen ned genom skogen. Hon tillhörde numera byn utan sorg, hon var icke längre en fånge, och för att få sofva lugnt under de höga trädens kronor behöfde hon blott säga sig att hon nästa morgon åter skulle vara på sina kära ljunghedar.

Louis Turpin, som hade hjälpt henne dit upp, följde henne med tankarna, medan han satt och skar sina träskor. Småningom blefvo dock hans känslor andra än blott en broderlig beskyddares, och han kom själf på det klara därmed, då han såg huru hon där uppe i ensamheten fick en kamrat, som hade den fördelen framför honom att vara åtskilliga år yngre. Toinet Printemps hade börjat med att göra den stackars Marie stor sorg genom att, vild och obändig som han af naturen var, med ett stenkast döda en liten ekorre, hennes käraste sällskap på ljungheden. Men då tårarna voro torkade, hade han på sätt och vis själf intagit djurets plats. Med sin lifsglädje tröstade han henne, då den halft sinnessvaga modern gjort henne till offer för sin otröstliga sorg öfver den döda brodern, och samtidigt tämde hon hans obändiga karaktär. Mellan Toinet och Louis Turpin måste svartsjukan oundvikligt få luft vid första tillfälle, som erbjöd sig. Resultatet af sammanträffandet lände Louis Turpin till heder; han lät Marie fritt välja utan att lägga sin gamla vänskap i vågskålen, han satte hennes lycka högre än sin egen; men det blef Toinet som drog fördel häraf, ty det var honom

hon slutligen valde. Louis Turpin uppfylde det löfte de bägge rivalerna gifvit hvarandra, att den, som drog det kortare strået, utan motsägelse skulle draga sig undan och lämna bygden. Plikten kallade Toinet till regementet, men han hade dragit en god nummer, han skulle endast tjänstgöra 18 månader, och när han komme tillbaka, skulle bröllopet stå.

Det är under hans frånvaro som berättelsens intrig och dramatiska handling utvecklar sig. Alla Monnayeskogens invånare äro icke lika hederliga som de hyggliga träskomakarne, åtminstone är krypskytten Bastian Palud afgjordt ett mänsklighetens afskum. Öfver Maries moder hade han förstått att skaffa sig ett så stort inflytande, genom att kela med hennes sorg öfver den döde sonen, att hon en dag i smyg blef honom behjälplig vid hans krypskytte. När han kommer under fund med att Marie skall ärfva onkel Cassemiche, som hon en afton räddat från att drunkna, får han utan svårighet den sinnessvaga kvinnan att under Toinets frånvaro söka tvinga sin dotter till ett parti med honom. Och fastän han inser att Marie förr skall bära hand på sig än blifva hans, skyggar han dock icke tillbaka för att genom våld söka få henne att antaga „le fait accompli“. Det visar sig dock att Turpin icke varit längre borta, än att han är till hands, då faran hotar hans skyddsling. Idyllens afslutning är ännu mera dramatisk. Efter ett års fängelse, som Louis Turpin har skaffat honom på halsen, kommer Bastian Palud tillbaka. Han vill hämnas, och den vansinniga Gervaise räcker honom själf hans bössa, som hon gömt. Men just samma dag vänder Toinet Printemps tillbaka från regementet. På vägen till hemmet har han träffat Gervaise, som i ett slags hallucination har trott sig i honom se sin son. Hon har följt efter honom, sett Bastian Palud ligga i bakhåll; hon vet att han därifrån skall sända den dödande kulan mot Louis Turpin, det rör henne icke. Men Bastian har icke nöjt sig med den ena mordplanen; den första kulan har han bestämt för rivalen Toinet. Då Gervaise ser honom sikta, upptäcker hon till sin förskräckelse att faran gäller den, som hon håller för sin hemvandrande son; då skottet går af, kastar hon sig emel-

lan och blir sårad. Hon dör, men först sedan hon ett ögonblick fått alla sina själskrafter tillbaka och lagt Maries hand i Toinets. Bastian, som annars träffar örnen i flykten, har af idel öfverraskning förfelat det andra skottet. Louis Turpin, som undgått faran, griper mördaren på bar gärning och sänder honom i tukthus, denna gång på lifstid. På detta sätt skaffar han icke blott Marie, utan hela trakten fred och lugn, innan han för alltid lämnar Monnayeskogen.

„Marie Fougères“ författare beklär detta icke så synnerligen originella, men för vår kompositionsfattiga tid tillfyllesgörande och i alla fall säkert sammansatta romanskelett med utförliga interiörer af bondens och arbetarens lif i skog och mark. Man har med mycken nyfikenhet sökt komma under fund med från hvilken hand boken förskrifver sig. En tid gissade man på Pailleron, till sist ha gissningarna utpekat en före detta prokurator Jules de Glouvet, som efter vunnet anseende som juridisk ämbetsman redan tidigare några gånger öfverraskat med en icke ringa literär talang. Men hvem än författaren må vara, är det uppenbart en människa som i grund känner landet och dess innebyggare och omfattat dem med mycken kärlek. Hans skildring håller sig lika långt från gamla romantiska byhistorier som från „La Terres“ förfärligheter. De drifter hos bonden, på hvilka Zola sett sig blind, är häller icke han rädd för att framställa i relief. Så till exempel drifver Maries onkel Cassemiche process med sin granne, Crinon, om en jordsträcka, och till sist rör sig hela deras lif uteslutande om denna strid. Ändtligen dör det enda vittne Crinon haft att stöda sig på; Cassemiche har tvänne, ett äkta par, som han tagit till sitt hus, dels för att ständigt hafva dem till hands, men också för att i hustrun hafva en älskarinna, för hvilket förhållande mannen är nog älskvärd att sluta ögonen. Men då det ställer sig så, att endast de kunna förskaffa Cassemiche den slutliga segern, höja de priset för det falska vittnesbördet till den grad, att den giriga bonden icke kan bekväma sig att gå in härpå. De lämna därför huset, och Cassemiche besluter att upplösa knuten genom att helt enkelt om natten i hemlighet taga i beslag den omtvistade

jorden och följande morgon låta bekräfta sin eganderätt därtill. Han blir emellertid under detta förehafvande anfallen af Crinon, som går ännu radikalare till väga än hans granne och släpar Cassemiche ut i torfmossen, från hvilken han icke hade sluppit med lifvet, om icke Marie tillfälligtvis gått därförbi. Men i stället för att anmäla mordförsöket inför rätta tager Cassemiche det löfte af sin niece, att hon för himlens skull icke må tala om det. Crinon har gifvit honom trumfer på handen, och han begagnar sig af dem. Det är icke blott det omtvistade jordstycket, utan mycket mera än så grannen måste afstå under ständiga hotelser om tilltal. Detta och liknande drag äro berättade på sådant sätt, att man icke kan betvifla deras äkthet. Redan i följd af att den franska literaturen eger så få pålitliga skildringar ur bondelifvet kommer „Marie Fougère“ att erbjuda mycket intresse.

Likafullt ha bokens betydelse och den uppmärksamhet den väckt hufvudsakligast en annan orsak. De härflyta mindre från romanen själf än från företalet, som åtföljer den. Man har, icke utan rätt, liknat dessa sidor vid ett skott, som en morgonstund ljuder längs fronten af tvänne mot hvarandra ställda stridsfärdiga arméer. Ingen kan ännu säga om det blott kommer från en otålig, eller om det är tecknet till strid. Det senare förefaller emellertid vid detta tillfälle rimligt nog. Naturalisternas anfallsrörelser hafva antagit så betydande proportioner, och rörelsen från motsatta sidan har samtidigt blifvit så stark, att ett allvarligt sammanstötande i själfva värket synes oundvikligt.

Det är till ett sådant „Marie Fougères“ anonyma författare ger signalen. Hans företal är en anklagelseakt *in optima forma* mot den moderna romanskolan. Han drar icke i betänkande att stämma den, representerad af sina främsta anförare, Zola och Daudet med „La terre“ och „l'Immortel“, inför samtidens domstol.

Han tillstår att romanen i en tid som vår helt naturligt intagit den främsta platsen bland de literära arterna. Samtidigt med att dess ämnen intressera, tillåter dess elastiska ram författaren allehanda ströftåg in på historiens, filosofins och poesins områden, och tillika sätter den nöd-

vändiga omväxlingen i formen författaren i tillfälle att använda alla språkets rikdomar. Men för att romanen skall uppnå rangen af ett konstvärk måste dess uppfattning höja sig med tillhjälp af en idé och dess utveckling ständigt respektera människovärdet, ty konsten kan icke vara annat än en idealiserad bild af människolifvet och naturen.

Den på fantiserande och studium af det mänskliga hjärtats lidelser grundade literaturen tog fart, då moralisterna begynte blifva en altför abstrakt lektyr. Chateaubriand lade med „René“ och „Atala“ grundstenen till den moderna romanen. Victor Hugo skref „Notre Dame de Paris“, Lamartine „Graziella“, Alfred de Musset förträffliga noveller och icke långt efter dem kom Alfred de Vigny med sin „Cinq-Mars“. Så delade de mera utpräglade författarne väldet mellan sig, stödjande sig hvar och en på sin särskilda begåfning: Balzac på den djupa analysen af samhället, Dumas på sin öfvernaturliga uppfinningsförmåga, Charles de Besnard på den goda smakens talang, George Sand på uppfattning af känslan och stilens tjusningsförmåga. Detta är denna sistnämda som i fråga om romaner har gifvit den vackra definitionen af konsten, att hon icke är ett studium af den positiva värkligheten, utan ett sökande efter den ideella sanningen. Nodier, målaren med de rika färgerna, Merimée, berättaren med den stora nykterheten, följdes af andra anhängare. Det var den franska romanens glansperiod. Författaren uppfylde sin tvåfaldiga mission: han tänkte och bragte andra till eftertanke.

Vägen var beträdd, och män med stor talang fortsatte i de upptrampade spåren. Utan att uppgifva sin originalitet följde de det traditionella och åsidosatte icke moralens fordringar. Men det fans också andra, mindre väl disciplinerade, som, törstande efter att väcka uppseende och hetsade af ett nervöst temperament, vägrade att följa hufvudtruppen åt och slogo in på afvägar. De underkastades omgifningarnas inflytande, och vägen ledde dem mer och mer in bland sumpmarker. De slappade sederna förde deras fantasi in på sjukliga brutala ämnen, de långt drifna lidelserna sporrade dem till studiet af rent fysiologiska fenomen. Efter den realistiska romanen, re-

presenterad af „Madame Bovary“, „Fanny“, „Germinie Lacerteux“, följde den naturaliska och den materialistiska. Författare med oförneklig talang började en andtruten jakt efter det abnorma, inrättade kliniker under bar himmel och dödade idealet. Där uppstod hvad Marie Fougères författare kallar „l'école du roman de la chair“. De sammanförde alla världens kvinnor till en enda typ, skökan, och kallade det ett studium af det evigt kvinliga; sina ytliga undersökningar af nerysystemet gåfvo de det pompösa namnet psykologi och ersatte skildringen af kärleken med en redogörelse för fallet. Med detsamma sjönk inbillningskraften, kväfd af ett kotteris trånga konventioner. Då de nya romanförfattarne fullbordat alla sina afhandlingar om orättfärdigheten, noga undersökt våldtäkten och sagt det sista ordet om blodskammen, blef det svårt att påfinna nya kryddor för sinnena. Man antände då den mina, som återstod, och valde som typ en eller annan på bulevarderna allmänt bekant äfventyrare samt tog till ämne den sista skandalen. Endast namnen ombyttes, alt det öfriga var hänsynslöst återgifvet. Inkastade i en fallen värld, hvars dåliga instinkter de upphetsade, gjorde alla dessa romaner naturligtvis ofantlig lycka. Naturalist- och nyckelromanerna trycktes i sextiotusen exemplar, medan aktningsvärda arbeten knapt nådde femtusen. De nya skribenterna påpekade detta och bröstade sig som öfverstepräster. Vi måla ett samhälle i upplösningstillstånd efter naturen, följaktligen äro vi värklighets-konstnärer.

Endast sofismer, ropar Marie Fougères författare till dem. I gripen världen i dess undantagsformer, och det är icke att återgifva en bild af den. Faddheten och lasten äro eviga, men eviga äro också den sanna känslan och dygden, om hvilka I icke sägen ett ord. I visen endast en sida af mänskligheten, och då det är den frånstötande, kränken I konstens första regel. Författaren följer „La terre“ i dess sammansättning och framhåller att den är skrifven af en människa som ej har ett begrepp om bönder, icke känner till fältens ABC. Han konstaterar att „l'Immortel“ i icke mindre grad är en otillfredställande och demoraliserande framställning af samhället samt tillika ett allvarsamt attentat mot det franska språkets rena tra-

ditioner, bevisande på detta sätt, tvärt emot sin afsikt, nyttan af akademin. Han hoppas att det snart skall uppstå en författare med öfverlägsen talang, som kan välta maran från den franska literaturens bröst och återge den dess gamla sundhet och anseende. Men intill dess skadar det icke att också de små och svaga stiga ned på arenan och höja sina stämmor. Huru obetydlig man än är, kan man dock få betydelse som målsman för mängden. Själf framställer han sig som en äldre dam från provinsen, som läses vidt omkring på landet och i småstäderna af alla ärbara kvinnor, som för sina barns och sin egen skull äro förskräckta öfver de nya tendenser den moderna literaturskolan lägger i dagen. Han har tyckt det vara af nöden att en protesterade i allas namn och sökte värka i motsatt riktning. Efter „La terres“ offentliggörande kände han sig i dubbelt hänseende förpliktad att tala för att en smula rentvå de af Zola nedsvärtade bönderna. Man anser att hans djärfhet icke är så stor, som den i första ögonblicket kan synas; den består sist och slutligen blott i att han sagt högt hvad hela världen tänker.

Det är häri Marie Fougères styrka ligger. Hela världen begynner i själfva värket att mer och mer tänka som dess författare. Man ser hvilket vägstycke som blifvit tillryggalagdt sedan trettio år tillbaka, då domstolarna förföljde „Madame Bovary“. Emancipationen har haft fria tyglar, publiken har blifvit öfvermätt och begär en reaktion. „Marie Fougère“ är ett bevis härför. Ohnets ensamstående framgång har ingen annan grund. Trots alla kritikens angrepp, växer reaktionen högre dag för dag. „Le maître de Forge“ har nära nog blifvit den bok, som näst efter bibeln utkommit i de flesta upplagor, den har redan genomlefvat tvåhundra sextio sådana, och hvarje ny roman dess författare utgifver gör hastigt samma lycka. „Docteur Rameau“, den senaste, har måhända ännu större framtid för sig, den slukas med värklig mani. På ett lättfattligt sätt debatteras i den ett problem, som gjort sig gällande i vida kretsar öfver hela Frankrike. Doktor Rameau är en lika ingrodd ateist som skicklig läkare och en alt uppoffrande mänsklighetens välgörare. Hans unga hustru är däremot glödande katolik, och af brytningen mellan dessa två lifs-

åskådningar uppstå de mest dramatiska konflikter. Skildringen är lätt fattlig också för de i andligt afseende minst utvecklade, mest rörande är naturligtvis ateistens omvändelse. Hela den stora massan af romanslukare finner historien makalös; detsamma gör också största delen af borgareståndet, hvars önskan att en gång få läsa om annat än banditer och hospitalshjon den tillfredsställer.

De mera kräsmagade, som icke kunna smälta alldagligheten i de ohnetska romanerna, hålla sig till arbeten af Marie Fougères beskaffenhet, och komma helt naturligt att öfverskatta deras literära värde. Vore det en tid, då literaturens källåder runne riklig och lugn, skulle en sådan bok icke väcka något uppseende; den är skrifven af en bildad och vänligt sinnad man, icke af en diktare af någon vanlig betydelse. I en tid som denna, då den nästan är det bästa som skrifvits, kommer den däremot oundvikligen att väcka uppseende, hälst den utslungar ett stridsrop, som gifver uttryck åt mångas fängslade tankar.

Helenas rof.

Där öfver marmorkroppar kylande naket
sköna Helena höjs mot frisen i taket,
buren på röfvararmar dårande kraftigt,
spelar kvällsolen in och målar ett saftigt
glödande lif i gamla grekiska myter.
— Helena rodnar, klassiska bloden flyter,
Paris' famntag blir varmt och jämvikten tryter.
Nästa sekund hon värjande åtbörd byter,
fäller sin skräckbundna arm, söker i honom stöd.
Glömsk af sin faders hus, sin stela förtviflans nöd,
glider hon långsamt ned i hans fasta sköte . . .
— stranden är nådd och fartygen dem till möte!

Skönhetsbeundrarinna du, vid min sida,
blicken låter du lugn öfver lemmar glida,
spända i skräck, men likväl så sällsamt blida —
— ser du ej åter kärleken segrande strida?
Rör dig ej Helenas kamp, och kan du ej finna
något gemensamt, du, med min marmorkvinna?
Spörjande slår du upp nummern i katalogen,
— Paris och Helena, ja! Det har du gissat förut.
Ingenting sällsamt alls rör sig i nätta hågen,
nu har du gett min grupp hela din själs tribut!
Vaksamma komma de fram, din fästman och moder,
märka ej aftonsolens gyllene floder,
frukta att du besvärar mig, ciceronen,
— och det fins afmätt köld i taktfulla tonen.

Likväl ser jag dig högt öfver mängdens vimmel,
lyft på min egen arm mot hotande himmel,
och i din skräck för famnande röfvararmar
blandar en blidhet sig, som fegheten harmar.

Åh! du har glöd och lif, utan att solen ger dem,
tjusad i hvarje halfskrämd åtbörd jag ser dem;
— nere i hamnen fartygen vänta redan,
och öfver hafvet lyser oss Venus sedan!
Där är mitt Ilion bygdt, ensligt i skygd för flärden;
tankarnas djupa ström hittar dit nog från världen,
larmet tränger dit ej. Landsförvista tillsamman,
litande blott på hvarann, vårda vi eviga flamman.
Tio års helig fred få vi för dem, som stoja,
— sen må din faders folk ödelägga vårt Troja!

Gudarna så bestämt i sitt råd, det visa:
blott om två människobarn för hvarandras lisa
haft att uppoffra plikt, stolthet och dyra band,
och när de gjort det helt, så att en vänfast hand
längre ej räckes dem för deras hjärtans brand;
— först när de offrat så alt hvad dem bundit och binder,
spirar kärleken upp mellan dem utan hinder.

Karl A. Tavaststjerna.

Dikter

af V.

Brandvakten.

Gammal brandvakt, krokig, sjuttiåra,
Ensam gör sin tysta midnattsrund.
Ålderns plog har gjort sin hufvudfåra
Djupt i anletsdragens vissna grund.

Men ett skimmer lyser under hatten
Bak hans ögas matta fönsterglas;
Det är ännu öfverblifna skatten,
Sen hans lefnads lekvärk slogs i kras.

Gubbens själ den låg i gubbens öga,
Den var ljus så dag som nattetid.
Köld och mörker brydde honom föga,
Uti blicken bodde dager blid.

Stundom kunde kan stå kvar och prata,
Och som slutmål i hans drömmar fans
Denna sälla stad med gyllne gata
För den lefnadströtte gamle Skans.

Sök ej taga ifrån gubben detta,
Han är lycklig, han är skön därmed.
En gång skall det sista striden lätta,
När på slutadt värf han lagt sig ned.

När han gått sin sista brandvaktsgata,
Skall ett återsken hos gamle Skans
Af hans sköna drömmars „urbs beata“
Brustet ses bak ögats brustna glans.

Ur ett lif.

Den gamla frun med sitt tapisseri
Hon kunde ej drifvas med
Och tro att hon var frälsad och fri
Bland troendes kämpande led.

Hon gladt sig, hon njutit i fulla drag
Med oskuld af fröjder som flytt.
Hon kunde ej tro på sin ålders dag
Att lifvet var splitternytt.

Hon spordes en gång om hon hågad var
Att följa det frälsande bud.
Då gaf hon endast helt lugnt till svar:
„Jag byter inte om Gud.

Min egen tro, den hade jag nog,
Och väl var den allvarsam,
Men aldrig så att ej glädjen log
Ur oro och mödor fram.

Jag tror på lifvet, dess ljus och frid
Nu som jag har trott förut.
Jag gjort hvad jag kunnat, jag stridt min tid
Och frälsas — när den tar slut".

Hon teg och tog till sin nål igen
Med dröjande, fjärrsynt blick,
Och ungdomstron och minnet i den
En stilla förklaring fick.

Hon satt vid sin sömnad, tankfull och tärd
Med de bleka, men fina drag:
Det var som från sina drömmars värld
Hon sömmat in minnen i dag.

I Bokhandeln.

Anton Blomberg: Marskalk Bernadotte, skildringar ur hans lif och hans tid (1763—1810); 451 s. 8:o. Sthlm 1888, Alb. Bonnier; 5 kr.

Biografier öfver Bernadotte eller Karl XIV Johan hafva flere gånger blifvit skrifna. Hr Blomberg har emellertid till ny behandling upptagit den tidigare delen af marskalken-konungens lif, ett ämne åt hvilket han enligt sin förläggares utsago egnat flere år. Föreliggande arbete framträder som ett resultat af dessa studier. Det är både till form och innehåll populärt. Emellertid framgår tydligt af företalet samt af de i öfverflöd förekommande hänvisningarna till källor att arbetet därjämte vill motsvara de fordringar, som ur vetenskaplig synpunkt kunna ställas på en biografisk framställning.

Huru som hälst, måste granskaren känna sig föga tillfredsstäld med författarens behandling af ämnet. Hvad som framför alt faller i ögonen är bristen på sammanhang. Ehuru förf. i titeln utlofvar skildringar äfven ur Bernadottes „tid", synes det naturligt att af det senare slaget blott sådant borde vara upptaget, som värkligen på något sätt är upplysande för Bernadottes ställning eller de förhållanden i hvilka han lefde. Denna grundsats har ej blifvit följd. En mängd för ämnet mer eller mindre främmande detaljer, däribland några rena anekdoter, har blifvit intagen i framställningen, och hvad som ej lämpligen kunnat inpassas där har i stället fått plats i noterna. Särskildt må nämnas de utförliga karaktäristikerna af personer, som antingen alls icke eller blott helt obetydligt kommo i beröring med marskalken. Förf. har för vana att till vinnande af större åskådlighet ordagrant anföra långa berättelser af samtida personer. Följden har blifvit att hans arbete mångenstädes blott utgör ett konglomerat af memoarutdrag, en samling af löst hopfogade episoder, hvilka antingen alls icke höra till ämnet eller, i motsatt fall, behandlas med en utförlighet vida större än hvad de i detta sammanhang bort erhålla. Som exempel kunna nämnas en not på 4 sidor (!) om plundringen af Lybeck, en 6 sidor lång episod om La Romana och spanjorerna i Danmark, en utan tvifvel blott för kuriositetens skull intagen berättelse på 5 sidor om fältmarskalk Kamensky, m. m. Ej mindre än 50 sidor egnas åt en karaktäristik af Napoleon, som tecknas med minst lika stor utförlighet som Bernadotte själf. Om förf. med alt detta velat gifva en allmän bild af denna tid, hade han med mera urskilning bort

ur mängden af detaljer utvälja det företrädesvis viktiga och karaktäristiska.

I sin framställning har förf., öfveralt hvarest han värkligen talar om Bernadotte, stor likhet med sina föregångare, särskildt med Svederus. Där den aldrig fortsatta första delen af Svederi biografi slutar, där slutar äfven hr Blomberg och affärdar de två år, som ännu återstå för honom till 1810, med några tillläggsord på mindre än en sida. Hans yttrande att denna period af marskalkens lif ej företer några drag af synnerligt intresse skall ingen historiker anse allvarligt menadt. Inom denna tid faller slaget vid Wagram, en af de drabbningar där Bernadotte mest anses hafva utmärkt sig. Detta slag finnes här ej ens nämdt, och den däraf uppkomna viktiga konflikten med Napoleon är endast antydd, under det förf. tidigare egnat sex à sju sidor åt stormningen af Halle. Äfven inom ramen af själfva ämnet är nämligen arbetets plananläggning ojämn: först i sista häftet kommer förf. in i vårt århundrade.

Den bild förf. ger af Bernadotte är idel ljus, medan Napoleon genom kontrasten framstår så mycket mörkare. Utan att vilja bestrida den möjliga riktigheten af denna uppfattning, vill ref. påpeka att den dock icke kan anses fastställd genom detta arbete. Här finnes ej den försiktighet, som behöfves för att döma en historisk personlighet efter andras uttalanden om honom. Och det är dock endast på sådana hr Blomberg bygger; hvad han anför af rena fakta är altför litet för att berättiga till något bestämdt omdöme om marskalken vare sig som människa, som statsman eller ens som fältherre.

Bernadottes yttre lefnads historia är tillräckligt känd för att annat än i en och annan detalj behöfva kompletteras och beriktigas. Hvad man däremot i ett nytt arbete i främsta rummet skulle vänta är en undersökning af Bernadottes planer och åsikter. Hans partiståndpunkt under början af hans bana, den inre utveckling, hvarigenom han förvandlades från en radikal republikan till en mot liberalismen afvogt sinnad monark, hans ställning till Napoleon, motiven för hans handlingssätt vid några viktiga tillfällen; alt detta hade varit värdiga och säkert icke otacksamma ämnen för historisk forskning. Hela detta viktiga område lämnar förf. emellertid så godt som oberördt; åtminstone har han här lika litet som för öfrigt något nytt att framvisa. Också har han endast anlitat tryckta källskrifter, men däremot alls icke den källa, som i hvarje värkligt biografisk framställning plägar företrädesvis beaktas: den skildrade personens egen brefväxling.

Att förf. hänvisar till sina källor är i och för sig berömvärdt. Men härvid saknar man den kritiska grund, hvarpå framställningen borde stöda sig. I detta hänseende har hr Blomberg, såsom vi ofvan antydt, icke gjort tillfylles. Han stöder sina uppgifter (direkt eller indirekt) hufvudsakligen på memoarer, således på källor, hvilkas användande för att vara historiskt

berättigadt förutsätter ett lika omsorgsfullt studium af deras författare som af dem själfva. Det hade därför varit nödvändigt att meddela underrättelser såväl om författarnes karaktär, lefnadsöden och åsikter som om sättet och tiden för memoarernas tillkomst samt den anda hvari de äro skrifna. En liknande kritik hade varit önskvärd äfven beträffande de öfriga källorna, ty förf. inskränker sig ej till att ur dem hämta själfva fakta, utan plägar äfven ordagrant citera åsikter, omdömen och slutsatser ur de arbeten han begagnat, visserligen — i de flesta fall åtminstone — med angifvande af källan, men utan att begagna citationstecken.

Äfven speciella anmärkningar måste göras mot förf:s tillvägagående med hänseende till källorna. Påfallande är t. ex. motsatsen mellan noten p. 435, innehållande det mest nedsättande omdöme om Bourrienne, och förf:s citat från hans memoarer (särskildt det på följande sida). Förf. visar sig öfverhufvud föga granntyckt vid val af källor (till och med Ahnfelt citeras); särskildt egnade att ingifva misstroende äro hans citat från Lanfrey, som trots sitt stora namn ej åtnjuter något högt anseende för oväld. Så t. ex. upprepas dennes påstående att Napoleon velat begagna processen mot Moreau för att göra sig fri från Bernadotte, ehuru Lanfrey icke anför någon grund för denna beskyllning. Tilläggas må ännu att förf. någon gång glömt att vid citat gifva läsaren tillräckliga upplysningar.

Såsom af alla dessa anmärkningar framgår, kan ref. icke tillerkänna boken något högre värde. Måhända är det dock orättvist att bedöma hr Blombergs forskning efter hvad han funnit för godt att framlägga i ett populärt arbete. Vi vilja blott påpeka att om förf. värkligen funnit nya fakta eller nya synpunkter, hade det varit alt skäl att i föreliggande kanske med stora förhoppningar motsedda värk meddela allmänheten det hufvudsakliga af de vunna resultaten.

Skulle hr Blomberg vara sinnad att utgifva en mer vetenskaplig biografi öfver Bernadotte, så må man hoppas att han icke stannar vid året 1810. Att utsträcka skildringen åtminstone till 1814 är så mycket mer påkalladt, som de nyaste anklagelserna mot Bernadotte gälla hans politik och krigföring åren 1813—14. I senare delen af sitt arbete „Zeitalter der Revolution, des Kaiserreiches und der Befreiungskriege" förebrår W. Oncken honom lamhet i krigföringen 1813, förräderi mot sina bundsförvandter och hemliga intriger för att efter Napoleons fall vinna Frankrikes krona — beskyllningar hvilka han stöder bl. a. på diplomatiska depescher af Metternich och Castlereagh. Då nu Bernadottes historia från svensk sida blifvit återupptagen till behandling, är det af vikt att icke dessa angrepp mot honom förblifva obeaktade.

Som populärt arbete saknar boken för öfrigt icke förtjänster. Förf:s stil och språk äro goda, om än några vårdslösa uttryck förekomma.

Flere rätt intressanta skildringar finnas; läsvärd är särskildt inledningen, som handlar om franska härens tillstånd före och efter revolutionen.

T. Dillner.

Ernst Ahlgren och *Axel Lundegård: Modern*, en berättelse; 292 s. 8:o. Sthlm 1888, Z. Hæggströms förlagsexpedition; 3 kr. 50 öre.

Ernst Ahlgren: Berättelser och Utkast; 243 s. 8:o. Sthlm 1888, Z. Hæggströms förlagsexpedition; 3 kr.

I en bok, som tillkommer genom två personers samvärkan, måste bibehållandet af enhet och sammanhållning alltid erbjuda ganska stor svårighet. Så mycket mer blir väl detta fallet, när såsom här är fråga om literär kvarlåtenskap. Hr Lundegård har icke blott haft att utgifva boken, utan ock att med varsam hand fullända ett ofullbordadt arbete. Att han på ett förtjänstfullt sätt fylt sitt svåra värf kan det väl icke vara mer än en tanke om. Då ju läsaren är okunnig om hvad som i denna bok är af den enes hand och hvad af den andras, måste man väl emellertid tillskrifva en del af arbetets brister just svårigheten af ett sådant samarbete.

Det fordras icke mycken skarpsinnighet att upptäcka några af dessa brister; de falla ännu lättare i ögonen därigenom att kompositionen är så enkel och klar. För att nu endast nämna den mest framträdande, så är moderns egen förhistorie oförenlig med den episod af hennes lif, som boken lägger fram för oss; läsaren kan omöjligt tro på dess sanningsenlighet. Modern har under en stor del af sitt lif tillsammans med sin man rest omkring i världen och förevisat ett anatomiskt museum. Detta kringflackande lif har emellertid icke, som man kunde antaga, hos henne kvarlämnat några mindre fördelaktiga karaktärsdrag, om man undantager att hon ibland är något slarfvig i sin klädsel. Och dock har ju i lifvet det yrke vi utöfva vanligtvis en djupt ingripande betydelse för karaktärens daning och utveckling.

Genom alt hvad Ernst Ahlgren skrifvit går en djup längtan till det stora, rörliga lifvet ute i vida världen såsom till den lifsluft, i hvilken anden fritt kan utveckla sig utan att hämmas af de trånga förhållandena hemma. Därför tar förf. ingen hänsyn till andra medvärkande omständigheter, utan låter detta bli skolan, i hvilken fru Zimmermann danas till den kraftfulla och altigenom helgjutna karaktär, som framträder genast i bokens början. — Man skall vidare finna att boken vimlar af danska ord och uttryckssätt, och ytterligare att de skildringar af Stockholmslifvet förf. gifvit såsom bakgrund för sina figurer äro temligen bleka i bredd med den säkert tecknade färgrika bakgrund af skånska slättbygden hon målat i sina föregående romaner. Med ett ord, man skall lätt finna fel.

Men icke desto mindre skall man lägga boken ifrån sig med en känsla af att hafva läst något, som varit värdt att läsas och som lämnat behållning. Innehållet kan sägas i några få ord: en moder, som söker återvinna sitt barn för sig och för lifvet.

Fru Zimmermann kommer, sedan hennes man dött och hon sålt hans anatomiska museum, till Stockholm, där hennes son vistas. Denne, som under föräldrarnas ständiga resor blifvit uppfostrad hos sin morfar, är för modern så godt som en främling, men hon hoppas kunna vinna hans kärlek och förtroende och uppfylla sina försummade moderspliktor. Hon finner sig emellertid snart grymt sviken. Sonen har ingen kärlek att ge, han är en af detta pessimistiska släkte, som är lamt invärtes, såsom han själf säger. Att af denne skeptiske, grubblande enstöring, som är altför sönderslitem för att arbeta, som oupphörligt dissekerar sig själf, kunna genom sin kärlek göra en nyttig och lycklig människa, blir nu hennes enda sträfvan. Hon har föga utsikt att lyckas, ända till dess sonen under vistelsen vid en badort fattar kärlek till en ung flicka. Till denna nya kärlek ställer modern sitt hopp; den skall komma alla de rika egenskaper, som varit förfrusna och förkrympta, att slå ut i blom. Det visar sig emellertid att den unga flickan, vid hvilken alla dessa förhoppningar knytas, är intet annat än en tom dansdocka; förhållandet till den unge mannen har för henne endast varit „en stämning som strök förbi.“ Modern, hvars hela kraftiga natur reser sig mot denna halfhet, och som med sitt starka kraf på fasthet och värklighet icke kan låta sig nöja blott med obestämda känslostämningar, lämnar de unga och reser åter ensam ut i vida världen.

Ramen är sålunda enkel, men den är så vid, att den lämnar rum för och omsluter såväl stora känslor och lidelser som de finaste och vekaste känslostämningar. Det är till stor del härpå vårt intresse för boken beror. Små och betydelselösa karaktärer och förhållanden äro så ofta föremål för skildringar inom den nutida literaturen, utan annat mål än att dissekera dem i all deras obetydlighet. Det Ernst Ahlgren här framstält är lifvets stora, obevekliga spörsmål till denna moder och denne son. Detta är den bakgrund, som ger relief och betydelse åt karaktärerna, äfven åt den i och för sig så obetydliga bleksiktiga flickans.

Där går ett drag af lefvande värklighet genom hela skildringen. Därför glömma vi det otroliga i denna moders förhistoria och följa med intresse de bestämda konturerna af den bild förf. uppdrar för oss. Ty det är icke alltid den korrektaste teckningen som är den ypperste, utan den som har mest lif. — Bland öfriga i boken förekommande personer är flickan, för hvilken „allt är flirtation och samlarvurm“, en särledes intelligent skapelse, en af de bästa figurer Ernst Ahlgren tecknat.

En annan efterskörd äro berättelserna och utkasten, ehuru flere af dem varit publicerade redan förut. De äro delvis stäm-

ningsbilder, delvis tecknas i dem personer och situationer. Den älsta af dem är daterad 1883, så gå de uppåt ända till sist förflutna år och visa en högst intressant utveckling i det rent tekniska under dessa få år. Genom dem alla går samma drag af värklighet, af något själfupplefvadt, som gör dem så tilldragande, huru sorgligt eller ibland rent af tröstlöst innehållet än är. Också i dem spårar man samma längtan från de små och inskränkta förhållanden, kring hvilka berättelsen ofta rör sig, och hvilka visa en del — helt säkert ej den minst intressanta och rörande — af författarinnans eget lif. Men vare sig att skildringen gäller något så tragiskt som i berättelsen „Ur mörkret“, eller att förf. så som i skizzen „Efter torgdagen“ med humor och känsla väcker vår sympati till och med för mannen som druckit eller ger en glädtig julbild såsom i „Folkstugan“, så kan man som motto för dem alla ställa de ord, med hvilka hon slutar sitt „Hedlandskap“: Tro mig, sanningen är ändå det vackraste i lifvet — vore den än aldrig så ful.

H—a.

Lea: Valda berättelser, fjärde serien: *Ur Anteckningsboken*, I, II, med teckningar af V. Andrén m. fl.; 190+186 sid. 8:o. Sthlm 1888; Alb. Bonnier; 4 kr.

Orsaken till Leas popularitet är lätt att förklara. Det hon skrifver är oftast gladt och muntert, hennes skämt är godmodigt och sårar aldrig, hennes lifsåskådning är glad och förtröstansfull. De enkla figurer Lea framställer, och åt hvilkas svagheter hon ler sitt glada löje, kan hvem som hälst förstå och begripa. Hos Lea förekomma inga hårfina analyser af svårförstådda karaktärer, inga invecklade problem, sådana som våra dagars kulturmänniskor grubbla på.

Den i tvänne band utkomna fjärde serien af hennes arbeten kallas „Ur anteckningsboken“ och innehåller en längre novell jämte åtskilliga smärre berättelser. Af dessa måste man afgjordt gifva de senare företrädet. Lea kan icke nog skarpt och koncist låta en karaktär utveckla sig under gången af en längre berättelse för att fängsla läsarens intresse. Hela den längre novellen, som upptar största delen af första häftet, består egentligen endast af några ganska löst hopfogade och tämligen romantiska och banala episoder, i hvilka en ung, rik och bortskämd man och en ung, fattig och vacker flicka spela hufvudrollerna. Händelsen leder emellertid lyckligt och väl till att den unge mannen, som för sitt giftermål blifvit förskjuten af en rik tant och hart när gjord arflös, åter insättes i alla sina rättigheter. Små muntra infall, som kunna bidraga till att hålla stämningen uppe i en kortare berättelse eller skizz, hafva icke samma värkan i den mera omfångsrika novellen; förf. blir i „Småstadsskvaller“ ohjälpligt antingen sentimental eller trivial.

Däremot framstå i några af de smärre berättelserna Leas bästa egenskaper. Teckningen af den gamla fattighusgumman Alfva-mor är gjord med en mycket fin och känslig penna och med en djup sympati för de små och bortglömda, likasom Lea i allmänhet har sin styrka i skildringen af sådana enkla figurer, som under den kantiga och oftast något löjliga ytan dölja en vacker kärna. Hvad själfva framställningssättet beträffar, kan det icke mäta sig med den säkrare och mera konstnärliga teknik, som en yngre literär skola utbildat. Äfven vill Lea ofta — alltid till men för det värkligt konstnärliga krafvet — på ett altför handgripligt sätt inplanta moral i läsaren. Hvad man däremot uppriktigt måste beundra hos denna författarinna är hennes förmåga att låta dessa gestalter af folket, dessa fattighusgummor, tvätterskor eller torgmadamer tala. Här är icke fråga om en eller annan dialekt, utan om förmågan att genom deras tal och sätt att uttrycka sig göra dem lefvande för oss. Och för en författare är detta en högst betydande faktor, ty om något kännetecknar en människa, hennes samhällsställning och bildningsgrad, är det just hennes tal. — Det bästa värkligt folkliga i Leas skriftställarskap har sina traditioner i en riktning, som inom den svenska literaturen representeras af en Blanche och en Onkel Adam.

H—a.

Birger Schöldström: Bakom fäld ridå, minnen och anteckningar. Sthlm 1888, Hugo Geber; 2 kr. 75.

Det är icke blott den större allmänheten, säger prof. Rydberg i ett af honom begärdt utlåtande, utan äfven kultur- och literaturhistorikern som står i förbindelse till hr Schöldström för hans „essays". Förf. är nämligen en flitig och sorgfällig samlare, som har tillgång till och kännedom om allehanda källor. Från kongl. bibliotekets handskriftsamlingar har han sina värderikaste uppgifter, från enskilda personer har han skaffat sig gamla bref, anteckningar och notiser; han sammanställer härmed biografier ur gamla kalendrar, dito tidningsnotiser, dikter ur mer eller mindre bekanta diktsamlingar o. s. v. Denna rikdom på nya data egnar nu förf. en högst ringa bearbetning. Han afser ingen artistisk komposition af sina meddelanden, ingen genomförd karaktärsteckning, icke fullständighet eller sammanhang i de bilder han upprullar för oss; utan sedan materialet är samladt, sammanställes det med lätt hand omkring en och samma person eller kulturbild i kronologisk ordning, luckorna fyllas ledigt och angenämt, det hela får öfver sig en treflig titel, och så är den berättelsen färdig.

Bokens intresse beror således på intresset af de publicerade aktstyckena eller de personligheter som de beröra. Mestadels gälla de literatörer och literatörlif i Sverige från början och medlet af seklet. En uppsats är egnad åt „Gröna stugan", ett

literärt sällskap i Stockholm, där August Blanche varit hufvudpersonen; af de öfriga medlemmarna äro J. G. Carlén och Herman Bjursten bäst karaktäriserade. - En motsvarighet härtill var „Vargklyftan“ i Göteborg, hvars mest framstående medlem var Viktor Rydberg; det synes dock ha varit en förening af mera allmän och demokratisk än specifikt literär art. En tredje uppsats är egnad åt novellförfattaren G. H. Mellin, hvars värksamhet som nyss blifven kyrkoherde i Norra Vrams pastorat karaktäriseras medels några utdrag ur Mellinska handskriftsamlingen, en fjärde åt lyrikern Beppo-Sommelius, som stupade bland andra svenska frivilliga i dansk-tyska kriget 1848. En annan frihetskämpe, ehuru visserligen icke skald, skildrar förf. i Ernst v. Schantz, som med utmärkelse deltog i polska frihetskriget 1831. Ännu några rader åt skizzen om P. J. Höppener. Det är en rätt liflig kulturbild från frihetstiden. Höppener var en oförskräckt man, advokat och frisinnad skriftställare samt hattpartiet en nagel i ögat. Han tillstälde 1762 den första arbetarstrejken i Sverige. Det var i Jönköpings gevärsfaktori, hvars arbetare på det skamlösaste utplundrats af öfverdirektören under beskydd af landshöfdingen och krigskollegium. Arbetarnes åldermän, som rest till Stockholm för att söka rättvisa, hade fängslade återförts till Jönköping; då åtog sig H. saken med egen lifsfara, öfvertalade arbetarne att nedlägga arbetet och dref sedan saken lyckligt igenom.

Flertalet af dessa och dylika skizzer förlorar naturligtvis för publiken i vårt land en del af det personliga intresse de kunna påräkna i Sverige, ett intresse som de synbarligen äfven förutsätta. En par finnas, som därförutan äro alldeles värdelösa; de andra hafva alltid sitt ändamål, så länge förf. meddelar nya uppgifter, ehuruväl en del af dem kanske hade en riktigare plats i ett biografiskt lexikon. I några, som t. ex. den om Sommelius, bjudes dock intet nytt, och man förstår ej rätt i hvad annat syfte förf. sammanskrifvit den än för att öka paginaantalet. Andra åter sakna väl ett personligt eller allmännare intresse, som t. ex. „En liten roman ur värkligheten“, men kunna i stället läsas som moderna värklighetsnoveller. De ha framför dessa den fördelen att värkligen vara värkliga, ty hr Schöldströms uppgifter äro alltid tillförlitliga. Hans stil är ledig och behagfull. Hvad som redan förut blifvit om förf. i Tidskriften anmärkt, är de höga värdebestämningar han gärna sätter på sina hjältar, äfven när de äro konstnärer af tredje eller fjärde ordningen.

B. Estlander.

Johan Jolin: Skrifter, tredje serien: en samling dikter; 212 s. 8:o. Sthlm 1888, Adolf Bonnier; 2 kr. 50.

Redan år 1872 begynte hr Bonnier utgifvandet af Jolins samlade skrifter med första serien, som innehöll berättelser och

smärre uppsatser. Sedermera, i andra serien, ha utkommit de större romanerna Affällingarne, Eremiten, Rosen bland kamelior m. fl. Nu föreligger tredje serien, med lyriska dikter efter urval af Harald Wieselgren. De gå från 1845, då förf. vann Svenska akademins pris och blef allmännare bemärkt, ända till 40 år framåt och utgöra en brokig samling af allehanda verser, mest af det glada slaget. Förf:s fyndighet och formvana, hans hedervärdhet, hans goda lynne, hans på en gång känsliga och och glada hjärtelag komma där visserligen till synes, men öfverhufvudtaget går hans lyriska diktning icke utöfver tillfällighetspoesins ståndpunkt. Den mest betydande delen af Jolins författarskap, hans dramer, återstår för fjärde serien. Samma år han vann akademins pris gick han in vid teatern — ett dåförtiden högst ovanligt steg af en studerad person, hvilket äfven väckte en viss uppmärksamhet. Han debuterade med stor framgång å Kongl. teatern i Stockholm i ett af honom själf författadt lustspel och var under en följd af år där anstäld dels som skådespelare, dels som literatör, dels som föreståndare för elevskolan. Som författare för scenen har Jolin utvecklat stor produktivitet och rört sig inom dramats olika arter. Han har gjort skådespel i fem akter på vers och prosa, lustspel, tillfällighetsstycken och monologer, af hvilka flere äro otryckta; under pseudonymerna Jo Jo och Nicke Nubb har han bearbetat och lokaliserat åtskilliga franska och tyska pjeser. Häraf kommer väl i fjärde serien att ingå endast ett urval, för att bevara åt eftervärlden de minst förgängliga alstren af Johan Jolins glada sång.

B. E.

Georg Fraser: Vitterheten under nittonde seklets reformtid i Ryssland; 114 s. 8:o. H:fors 1888, G. W. Edlund; 3 mk.

Förf. har velat gifva en bild af den ryska skönliteraturen under de sist förflutna fyra à fem decennierna, de stora reformernas tid i Ryssland. Detta hade onekligen varit en vacker uppgift för en med den ryska vitterheten och ryska förhållanden öfverhufvud så förtrogen person, som förf. eljes dokumenterat sig vara. Ty den kännedom man i Finland äger om våra dagars ryska skönliteratur, så rik och omväxlande som den är, inskränker sig i allmänhet till de tre namnen Turgenjeff, Dostojefskij och Tolstoj. Och äfven kännedomen om dessa måste vara bristfällig, så länge sådana värk som t. ex. Dostojeffskijs stora familjemålning „Bröderna Karamosoff“ ännu ej funnit någon öfversättare. Förf:s företal lofvar äfven att boken skall kasta ljus öfver „hela arter och riktningar i det ryska vittra lifvet“, som tils vidare för Nordens läsare äro „ett obekant land.“ Emellertid är det just häri bokens största brist ligger. Ty i stället för att lämna en allmän bild af de strömningar, som under genombrottet i Ryssland gjort sig gällande i skönliteraturen, strömningar som

dels betingats af, dels själfva betingat tidens mångsidiga, genomgripande reformer, har förf. åtnöjt sig med att skrifva ihop en oöfverskådlig massa namn på författare, noggranna uppgifter om deras födelseår och titlarna på deras arbeten.

Där någon författare får en utförligare behandling på sin del, röjer denna ofta en skef uppfattning af de arbeten, som redogörelsen gäller. Detta är fallet med t. ex. de flesta af Turgenjeffs arbeten, vid hvilka likväl det knappa utrymmet tyvärr förbjuder oss att dröja; vi påpeka blott den egendomliga utläggningen af romanen „Rök“. Behandlingen af Tolstoj, som äfven hör till de vidlyftigare, är haltande. Vi tro att hvarje läsare af boken hade varit tacksammare för att få höra några ord om Tolstojs nuvarande hängifna värksamhet i människokärlekens och själfuppoffringens tjänst än att i detta afseende bli hänvisad till Nouvelle revue, där man för öfrigt förgäfves letar efter några artiklar af Leroy-Beaulieu om Tolstoj. Däremot hafva sådana nyligen ingått i Revue des deux mondes. Om andra författare, åt hvilka en kortare behandling egnas, läsas blott några föga karaktäriserande ord, såsom att fru Pavlowa är född Janisch år 1810 och skrifver smidiga, energiska vers, eller att Ramschoff's lyrik andas de renaste, upphöjdaste känslor samt att han är en lycklig öfversättare af Bodeler (skall förmodligen vara Baudelaire), hvilket dock hr F. finner besynnerligt, emedan Ramschoff var ideelt anlagd. Hos en förf. har hr F. funnit en riktning åt „tankevärksamhet“!

Detta är emellertid blott detaljanmärkningar, till hvilka visserligen kunde fogas flere, men på grund af hvilka man ej hade rätt att frånkänna boken ett visst värde såsom en öfverblick, därest den eljes hölle hvad den lofvar. Detta så mycket mer som åtskilliga författare, såsom skalderna Nekrasoff och Nadson, satirikern Schtschedrin, komediförf. Ostroffskij och några andra måste betecknas såsom förtjänstfullt behandlade. Svagheten hos hr F:s bok ligger däri, att den ej karaktäriserar vissa riktningar och deras författare, och då något försök därtill göres, såsom t. ex. inledningen till skildringen af „bondeliteraturen“, detta utfaller på ett otillfredsställande sätt. Förf. har synbarligen ej rått med det vidlyftiga materialet, därför har framställningen blifvit kaotisk och sammanhangslös och bär altigenom prägeln af ett hastvärk. —

Mot arbetets ryska ortografi bör anmärkas att förf. bort lägga band på sin reformifver åtminstone vid citerandet af de ryska boktitlarna, hvilka ovilkorligen böra anges autentiskt.

—r—t.

P. Vergilio Maronin Aeneidi, suomensi ja lyhyillä selityksillä varusti *K. Siitonen;* 384 s. 8:o. Pietarissa 1888, A. Lindebergin jaettavana; 4 mk 50 p.

Att återgifva alla tolf böckerna af Vergilii hjältedikt på finska hexametrer har icke varit något lätt arbete för den för oss

okände öfversättaren, i synnerhet som han haft blott få föregångare. Det bör därför icke väcka förvåning att hr S. blott delvis lyckats.

Hvad först kännedomen af originalet vidkommer, synes öfversättaren i allmänhet ha kommit till en riktig uppfattning däraf. De få anmärkningar man kunde göra med afseende å innehållet hänföra sig mest till de bifogade förklarande noterna och äro så obetydliga, att de saklöst kunna bli onämda. Värre är att öfversättaren i sitt återgifvande af den klassiska dikten visar sig sakna högre poetisk uppfattning, hvarför han i allmänhet öfversätter ord för ord, ofta så slafviskt, att oklarhet och missförstånd uppstå. När han t. ex. återger versen: *Cum Iuno aeternum servans sub pectore vulnus* med *Kuin Juno ikihaavaa kantaen rintansa alla,* har han icke betänkt hvilken tvetydighet ligger i de två sista finska orden. Så äfven: *Quos inter medius venit furor: Näiden keskuuteen* (!) *tora* (!) *syttyi!* Likaså kan det zeugmatiska *caelum tempestatesque serenat* icke återgifvas med *seestääpi myrskyt ja taivaan* (i första ordet förekomma dessutom tvänne metriska fel). Likaså har hr S. i sitt begär att slafviskt återge originalet öfversatt det redan i latinet vågade uttrycket *relliquias Danaum* med *Danaoin karikkeita,* hvilket är alldeles omöjligt att förstå för den, som ej känner originalet; andra exempel att förtiga.

Gå vi sedan öfver till hr S:s behandling af finskan, konstatera vi först att han har en beaktansvärd kännedom af det finska språkets så rika ordförråd, men också här finna vi en sträfvan att rikta skriftspråket med ovanliga ord, tagna ur talspråket, såsom han i företalet antyder; härom måste vi säga att han synes ha förfarit utan urskilning. Han har därtill emellanåt varit tvungen att under strecket och i slutet af boken tillägga förklaringar af de ovanligaste orden. Huru ett sådant „riktande" af skriftspråket, i sig själft ingalunda förkastligt, kan bli ett jäktande efter ovanliga ord och uttryck se vi af följande exempel. Uti det högtidliga episka språket begagnas ordet *teliä* (I, 715), ehuru detta ord enligt hr S:s egen uppgift begagnas endast bland barn. I lexika hafva vi lika litet funnit detta ord som *koljeet* (I, 654) och *uranto* (V, 8); det senare skall vara det samma som *ulappa,* öppet haf, och finnes möjligen i folkspråket, men det förra? Det skall betyda „halsked".

Bland syntaktiska egenheter hafva vi i hr S:s öfversättning anmärkt följande mera allmänna: komitativus begagnas för att uttrycka medlet, ofta i bredd med adessivus och emellanåt äfven utan attribut; personalpronomina begagnas orätt, eller angifves skilnaden mellan de olika personerna lika oklart som i latinet, hvilket är alldeles ofinskt. Emellanåt har hr S. ansett sig böra i noterna närmare ange hvilken person han menar, men just i början af själfva berättelsen (I, 34) har han underlåtit detta, hvilket icke Adlerbeth gjort; ja till och med Wallin har

i sin öfversättning på alexandriner med ett „de“ hänvisat till de i det föregående nämda „ättlingarna af Tros“, hvilket väl är det minsta klarheten i en nyare öfversättning fordrar. — Äfven det strider mot finskans natur att omkasta ordföljden, hvilket däremot ofta sker i latinet; vi hafva anmärkt följande ställen: I, 518; II, 540; VI, 204. Vidare tyckes hr S. följa mindre vana skriftställares sed att i otid begagna totalt objekt, t. ex. vid pågående handling (I, 396, 446; IV 21; VI, 261; 807). Likaså förbiser han finskans bestämda regel att verbet *täytyy* begagnas impersonelt i betydelsen af „måste“ och att dess bruk i modi infiniti undvikes.

Detta åsidosättande af språkets natur stegras med afseende å bruket af lånade ord och särskildt namn till uppenbart förakt för alt hvad språklagar, konsekvens och förnuft heter. Här synes den bjudande lagen för öfversättaren ha varit begäret att på något vis inpassa dylika ord uti den finska metern; det har därvid för honom betydt ingenting, om de lånade ordens kvantitet, aksent och språkliga form illa tilltygats eller om ett ord den ena gången begagnats i en form, den andra i en helt annan. Öfversättaren säger visserligen i sitt företal urskuldande: „fullständig konsekvens har jag hvarken med afseende å namnens eller i allmänhet finska språkets begagnande med bästa vilja kunnat åstadkomma“. Skulle alla dessa inkonsekvenser förekomma sällan och vara föranledda af förbiseende eller tvingande metriska skäl, så vore de kanske förlåtliga, om ej ens då försvarliga. Men hvad säges t. ex. om att hr S. i sitt företal kallar skalden *Publio Vergilio Maroni*, men i den följande meningen benämner hans far *Vergilius Maro* (alt nominativer!); att han vanligen begagnar formen *Aasia*, men däremot företrädesvis *Ītăliă*; att han i allmänhet önskar iakttaga den latinska formen af namnen, men dock begagnar *Kărthăgŏ*, *Penthesileia* (däremot alltid *Aenēas*), *Dĭana*, *Lătona*, *Pĕnăteita* (I, 527, IV, 21; däremot vanligen *Penaatit*, skrifvet med dubbel vokal); att de så bekväma namnen på *-us* förekomma t. ex. i följande former: *Teukro*, *-on*, *Saturnusen*, *Venuksen* (dock äfven *Venerin*); att de grekiska orden på *-os* likaså förete ytterst skiftande former, t. ex. *Gyaron ja Mykonus'en*, *Argoksen*, *Bakkho* (nominativform, i I, 734 begagnad i jämbredd med *Juno*), *Tyrolaiset*, *Tyyrolaiset* (I, 661. anm.) och *Tyrialaiset* ja till och med genetiverna *Erykon* (I, 570; latinets genetiv är *Erycis*) och *Anthean* (I, 510; latinets nominativ är *Antheus!*); att vidare sådana genetivformer förekomma, som *Akhĭllen*, *Dĭŏmedeen*, *Parisen*, *Ganymedesin*; att bland lånade appellativ t. ex. ordet *purppura* än begagnas med första stafvelsen lång, än kort (I,337, 700); att slutligen ordet *olivi*, som vi skulle skrifva *oliivi*, af hr S. begagnas med mellersta stafvelsen kort, så att han får slutet af en hexameter (VI, 230) att lyda *ŏlĭvin puun*, och så vidare i oändlighet!

Behöfva vi ännu tillägga något om meterns bristfälligheter i den ifrågavarande öfversättningen? Icke blott att i allmänhet versen är styf, vi stöta ofta på odisputabla felaktigheter, sådana vi redan ett par gånger omnämt. Här citera vi blott en vers (IV, 8):

Kun sisartaan yksmieltä hän haaveksien puhuttelee.

Vår tro är att en öfversättning, där dylikt kan förekomma och där bristerna äro så väsentliga, svårligen kan vara någon vinst för den finska literaturen. Genom det altför ordagranna återgifvandet af originalet har läsaren gått miste om all estetisk njutning, ja han har ofta svårt att utan hjälpmedel uppfatta innehållet; genom finska språkets oriktiga och inkonsekventa användning, genom de lånade ordens och i synnerhet namnens språkvidriga former har, såsom vi ofvan antydde, hela öfversättningens värde i betänklig mån äfventyrats.

Det är därför att beklaga att öfversättarens helt visst oförtrutna möda användts på ett i det hela taget ofruktbart sätt.

O. G.

Finlands Ridderskaps och Adels vapenbok; utgifven enligt ridderskapets och adelns beslut genom *G. Granfelt;* häfte 1. Helsingfors 1888, F. Tilgmann.

Af ofvanstående för en tid sedan till subskription anmälda värk har numera första häftet, innehållande samtliga grefvars och friherrars vapen, utkommit. Att detta arbete måste mottagas med stor tillfredsställelse icke allenast af adelns egna medlemmar, utan äfven af hvarje vän af heraldisk literatur är själffallet, då härförinnan förefintliga vapenböcker i allo varit otillförlitliga och i heraldiskt afseende ej ens kunnat fylla de anspråkslösaste fordringar. Har man sålunda velat göra sig bekant med ett ättevapen, har detta ej kunnat ske i något fullständigt arbete och ännu mindre i Riddarhussalen, där vapenplåtarna gjorts efter felaktiga vapenböcker.

Hvad som i förevarande arbete utgör hufvudsaken, eller vapenritningarna, förtjänar onekligen loford. Teckningen är öfverhufvudtaget korrekt och dess utförande i stentryck gjord med omsorg. Äfven kan det anmärkas att naturföremålen ur djurriket i heraldisk trohet stå långt framom de oskönheter man i våra föregående heraldiska arbeten är van att se. Hjälmarna äro ock i bättre heraldisk stil, och då hvarken i Sverige eller Finland någon vikt blifvit fästad vid formen, blir bestämmandet af det rätta alltid svårt. Däremot har exempelvis i Frankrike och Tyskland såväl hjälmarnas ställning som ock byglarnas antal en stor heraldisk betydelse. Där föra grefvar och friherrar hjälmar af silfver med 9 och 7 byglar, den gamla adeln förde hjälm af poleradt stål med endast 5 byglar och de nyadlade en stickhjälm af pole-

radt järn med halföppet hjälmfönster i hel profil åt höger, ry-
ställning åt vänster betecknar oäkta börd.

Undertecknad känner icke de källor utgifvaren i främsta rummet anlitat, men antager att originaldiplom, där tillgång t... dem funnits, och där dylika saknats, de å riddarhusarkivet h... oss som ock i Stockholm och i Östersjöprovinserna befintliga ... skrifter begagnats, och först där båda dessa hufvudkällor saknat de härintils tryckta och graverade vapenböckerna. Och då de... enligt rec:s tanke, vid ett arbete af detta slag, jämväl mås... tagas för afgjordt att ättemedlemmar beredvilligt lämnat ut... varen alla de upplysningar, som möjligen härutöfver blifvit ... derliga, borde arbetet få anses vara fullt korrekt. Det är därför icke ref:s afsikt att ingå på någon fullständig granskning, en... närmare genomgå en del vapen för att visa att det finnes anled-ning till anmärkningar. Rec. hoppas att dessa anmärkningar skola blifva för utgifvaren en väckelse att under värkets fortsättning iakttaga den noggrannhet i de minsta detaljer, som vid ett ar... af detta slag utgör ett af hufvudvilkoren för dess historiska o... heraldiska värde.

Friherre Wrede af Elimä: blommorna i kransarna röda med *gula fröhus*. — Frih. Lybecker: skölden har annan form jämte *mantel,* ej löfvärk. Hjälmtäcket rödt utvändigt med guldfransar, snören och tofsar samt hvitt skinn invändigt. Vapenplåten i riddarhussalen i Stockholm upptager hermelinsmantel, men huruvida detta är berättigadt torde vara tvifvelaktigt, då stamfadren ej varit riksråd. — Frih. Cedercreutz: postamentet *gråbrunt,* ej rödt. — Frih. Silfverhjelm: enligt diplomet är hjärtskölden, en i *tvären fördelt sköld,* uti hvars *öfre* fält, som är rödt, ses en silfverhjälm; det *nedre är af silfver* med tvänne korsvis lagda gröna kvistar, bestående hvardera af tre blad. Af själfva frih. vapnet är det andra fältet af guld, öfver hvilket flyter en bandvis stäld *blå ström,* mellan sju röda kulor. På den högra hjälmen står en stridshammare af *guld.* Svenska vapenboken upptager äfven hammaren orätt af silfver. — Frih. Stjerncrantz: sköldhållare äro ett gyllene lejon och en *leopard i naturlig* färg. d. v. s. ljusbrun med mörka fläckar. — Frih. von Knorring: stamvapnet är en klufven sköld, till höger af *guld,* till vänster *grön,* beggesiradtemed ett svart löfvärk (betyder troligen s. k. damascering, som förr brukades och midt öfver bägge fälten en s. k. artillerijumfru eller kanna af *silfver* (Svenska vapenboken upptager hjärtskölden guld och grön; kannan blå.. Andra fältet svart, med tre *förgylda* sparrar. På den högra hjälmkransen står en påfågelsstjärt och ur den vänstra tvänne *buffelhorn* (de här befintliga hornen kallas *vesselhorn*) af guld och svart, fördelade hvar om annan. Vapnet stödes af tvenne *hvita* vindthundar med *gyldene* halsband. — Frih. Stackelberg: en sköld af guld, hvaruti ses tvänne *ekestockar* eller stjälkar med tvänne gröna ållon på hvardera, emellan *tre gröna bärg.* Enligt diplomets vapenritning har vapnet ett helt annat utseende än här är fallet. — Frih. von Friesendorff: det andra friherrliga fältet är fördeladt på tvären, upptagande det nedre allenast en tredjedel af fältet, med trenne rader *hvita* och röda *fyrkantiga* rutor, hvar om annan fördelade och åtta till antalet i hvarje rad; däröfver visar sig en fläktsvart örn med en silfverstjärna på bröstet, fältet af guld. Det tredje fältet är likt det andra. — Frih. Cederström: första frih. fältet blått, hvaröfver går ett band af guld mellan en försilfrad *biljett* och en tilltagande måne. Det fjärde fältet lika med det första. Tranorna, i *naturlig färg,* hålla en *sten* i klorna. Postamentet brunt. — Frih. Carpelan: tvänne *spetsrutor* i sköldborden äro orätt

ecknade och böra vara lagda på tvären likasom alla de öfriga. Se vapeneckn. i 2 häft. af Klingspors okol. vapenbok.

Hvad kronorna beträffar, bör ringen vara af guld med blå och röda tenar och kulorna *blåhvita*, af äkta pärlors färg.

Magnus Stackelberg.

Frederikke Raas: Veiledning i kvindeligt haandarbeide i kolen med dertill hørende 24 plancher. Kristiania 1888, Alb. ammermeyer.

I detta arbete, som synes vara grundadt på lång erfarenhet, vunnen vid Kristiania folkskolor, framställes en systematiskt ordnad arbetsföljd i de särskilda grenar af kvinlig handslöjd, hvilka tillhöra flickskolan. Uppställningen är lämpad efter barnens utveckling. Metoden, som är bygd på kvadratsystemet, lämnar vägledning vid öfningar i linnesöm: i utförandet af knapphål, snörhål, isyning af band och knappar, lappning, märkning, lärfts- och dräll-stoppning, i beräkning, klippning och förfärdigandet af åtskilliga slags underplagg, strumpstickning och strumpstoppning. Såsom förberedelse till mönsterklippning gifvas äfven anvisningar till klippöfningar i papper. Dessa utgöras af räta, sneda och böjda linjer samt enkla geometriska former.

Planscherna 1—4 röra stickning och framställa skolbord jämte elevens ställning vid utförandet af arbetet, lyckor för uppläggning af maskor, handens ställning, öfningsband och strumpdelar samt mönster och beräkning för strumpstickning. Planscherna 5 och 6 afbilda de ofvan nämda klippöfningarna i papper; 7—24 egnas åt sömnad och framställa, förutom skolbord och elevens ställning, de olika öfningslappar och plagg, som sömnaden omfattar.

Förf. säger själf att hon icke framställer några nya detaljer eller uppfinningar, utan endast hvad en kvinna redan som barn fått lära af en huslig mor. Det är sant, men här finnes ock något på detta område jämförelsevis nytt: systematisk ordning och fordran på fullständig självvärksamhet jämte sträfvan att göra arbetet intresseväckande och praktiskt. Mycken tid användes dock till föröfningar, såsom stickning af lösa strumpdelar, förfärdigandet af sylappar och dylikt, hvilka öfningar, tillämpade på smärre plagg och användbara saker, helt säkert skulle bidraga att göra undervisningen än mer intresseväckande och praktisk. Klippöfningarna förtjäna däremot alt erkännande, hälst de ej upptaga mycken tid, ej häller kräfva kostbart arbetsmaterial.

Planscherna och anvisningen, egentligen afsedda för klassundervisning, äro äfven användbara vid enskild undervisning. En oerfaren lärarinna skall från dem hämta mången god lärdom, och äfven den mer erfarna kan hafva nytta af en bekantskap med ifrågavarande arbete, hvars pris utan planscher är blott 40 öre.

H. S—g.

Edvard Kolderup: Ventilation og upvarmning; 117 sid. 8:o. Kristiania 1888, Alb. Cammermeyer.

Att få bostäderna hälsosamma och angenäma är dage. lösen för hyresvärdar och hyresgäster. Det är därför af st vikt att äfven den stora allmänheten äger någon kännedom om de i detta hänseende så betydelsefulla anordningarna för venti. tion och uppvärmning. Där en sådan saknas, kunna lätt nog t. och med de mest ändamålsenligt anordnade inrättningar af br. på förståndigt handhafvande blifva af blott ringga nytta. Utr dess gör en sådan kunskap det mången gång möjligt att äfv utan tekniskt biträde vidtaga enklare och dock fullt tillfredsst lande anordningar i den egna bostaden.

Ingeniörlöjtnant Kolderups afhandling om ventilation och uppvärmning, som är afsedd att utgöra en del af ett större ar öfver husbyggnadskonst, utmärker sig för sin öfverhufvud korta och koncisa samt tillika lättfattliga framställning af ventilationens och uppvärmningens principer samt af en mängd såväl enkler som mer komplicerade ventilations- och uppvärmningssystem. De är sålunda synnerligen egnad att sprida en allmän kännedom om dessa ämnen. En stor mängd teckningar förtydligar framställningen, och de talrika formlerna och beräkningarna, hvilka utan ringaste olägenhet kunna förbigås af en icke-tekniker, skola helt säkert öka arbetets värde för fackmannen.

Så önskligt och intressant det också hade varit att kunna lämna en utförligare framställning af bokens innehåll, läte sig detta dock svårligen göra utan en reproduktion af en mängd af de däri ingående illustrationerna, och vi kunna därför ej annat än hänvisa de för ämnet intresserade till själfva boken.

V. S—ff.

Tidskrift for Retsvidenskab, udgifvet af bestyrelsen for den Stang'ske stiftelse i Kristiania. 1 Aarg. 1888, Hft 1—4. Kristiania, Kjøbenhavn, Stockholm.

Redan länge har en sträfvan till samarbete mellan de tre skandinaviska rikenas jurister och därmed äfven till ett inbördes närmande af dessa lands lagstiftning till hvarandra gjort sig gällande. Denna sträfvan, hvaraf Finland såsom ett land med rent skandinavisk rätt kan vänta icke ringa fördel, fick sitt första allmännare uttryck i de nordiska juristmötena och har sedermera framkallat flere gemensamma lagar och lagförslag; den har äfven riktat den juridiska literaturen med ett arbete af den omfattning och betydelse som „Nordisk Retsencyklopædi". Men man har icke stannat härvid. Genom upprättandet af en gemensam rättsvetenskaplig tidskrift, den hvars namn utgör öfverskrift för dessa rader, har man gått ännu ett steg längre samt gifvit denna samvärkan mellan nordens jurister en mer permanent och regelbunden karaktär.

Tidskriften, som utkommer i tre eller fyra häften årligen om tillsammans 30 ark och till ett pris af 8 kronor för hvarje årgång, har till sin närmaste redaktion revisionssekreteraren dr *Ivar Afzelius* (Stockholm), höjesteretsadvokaten *Joh. Bergh* (Kristiania), professorerne *C. Goos* (Köpenhamn), *Fr. Hagerup* (Kr:ia) och *E. Trygger* (Upsala) samt kriminalretsassessorn dr *N. Lassen* (K:hamn).

Från öfriga i de skandinaviska landen utkommande juridiska tidskrifter skiljer sig denna högst betydligt genom sin öfvervägande vetenskapliga eller teoretiska karaktär. Väl förekomma äfven i de förstnämda afhandlingar med teoretiskt innehåll, och isynnerhet förtjänar i detta afseende den danska „Ugeskrift for Retsvæsen" med beröm omnämnas, men hufvudinnehållet i dessa tidskrifter är likväl af mer praktisk art. Den nya tidskriften är därför äfven genom sin plan egnad att fylla en väsentlig brist i nordens juridiska literatur. Den afser företrädesvis, såsom ock i 'ess anmälan säges, att bilda ett föreningsband såväl mellan rättsforskningen i de nordiska landen inbördes som mellan denna forskning och rörelserna på rättsvetenskapens område i utlandet. Men tillika fasthåller den såsom sin sträfvan att prestera ett innehåll, hvari äfven den praktiske fackmannens intressen komma till sin rätt.

Denna första årgång af tidskriften innehåller icke mindre än åtta särskilda afhandlingar, visserligen olika till omfång och vikt, men alla af stort intresse och af värkligt, delvis äfven rätt betydande värde. Till innehållet äro de mycket omväxlande, i det de hänföra sig dels till rättsvetenskapens allmänna uppgift och metod, dels till rättshistorien, dels äfven till civilrätten, civilprocessen, exekutionsväsendet och straffrätten. Därjämte förekommer i tidskriften en mängd literaturanmälningar, dels utförliga recensioner, dels öfversikter. Dessa senare hänföra sig ej blott till de tre skandinaviska konungarikenas juridik, utan äfven till de betydande arbeten, som tyska forskare producerat på den nordiska rättshistoriens område. Slutligen innehåller årgången en kort öfversikt öfver den nyaste lagstiftningen i de skandinaviska landen, en anmälan af. det nya tyska civillagförslaget m. m. Det är således ett ganska rikhaltigt innehåll som den nya tidskriften erbjuder sina läsare. I själfva värket innehåller den inom ett begränsadt utrymme en större rikdom af gedigen och omväxlande juridisk literatur än någon föregående publikation på nordiskt språk kan uppvisa. Den motsvarar därför i allo de anspråk man kan ställa på en vetenskaplig juridisk tidskrift i våra dagar och intager härigenom en värdig plats vid sidan af de stora kulturfolkens rättsvetenskapliga tidskrifter.

Affattad som den är dels på svenska, dels på ett därmed nära besläktadt språk och med ett innehåll, som antingen direkt hänför sig till svensk eller öfverhufvud nordisk rätt eller ock är af allmänt juridiskt intresse, erbjuder emellertid denna tidskrift

äfven den praktiske juristen ej blott en omedelbart nyttig läsning, utan ock det bästa och lättaste tillfälle att åtminstone i någon mån följa med rörelserna på rättsvetenskapens område samt hålla intresset för juridiska spörsmål vaket. Tillika har den som då och då önskar förse sig med något alster af nordens nyaste juridiska literatur i de uti tidskriften förekommande anmälningar och öfversikter den yppersta ledning vid valet af arbeten. Det vore därför önskligt att tidskriften erhölle spridning bland alla vårt lands jurister.

R. A. Wrede.

Geskel Saloman: Der Sandalenbinder, eine archäologische Abhandlung, 39 s. 4:o; med tre planscher. Sthlm 1885, F. & G. Beijer.

Geskel Saloman: Ueber die Plinthe der Venus von Milo; 41 s. 8:o. Sthlm 1884, F. & G. Beijer.

Förf. sammanställer i sin skrift „Der Sandalenbinder" alla honom bekanta upprepningar af detta i den antika konsten typiska motiv och söker leda i bevis att det karaktäriserar öfverbringaren af ett godt budskap — „Die Sandalenbinder sind gute Boten."

Förf. tyckes älska svårlösta gåtor och svårbevisade hypoteser („La statue de Milo", I och II, Stockholm, 1878 och 1880, „Die Statue des belvederischen oder vaticanischen Apollo", 1882). Den i frågorna icke specielt invigde läsaren erbjuda hans arbeten ett i viss mån spännande intresse genom den fyndighet, hvarmed förf. handterar sina ofta mycket långsökta bevis och analogier — skulle man t. ex. tro att aztekernes miniatyrer kunde ha något att skaffa med Venus af Milo?

Blott en enskild anmärkning egna vi hans öfverst skrifna bok, nämligen försöket att äfven tolka den sandalbindande Moses ur den älsta kristna konsten såsom en sandallösare. Ur den kristna arkeologins synpunkt är frågan visserligen af ringa betydelse, då differensen gäller blott två strax på hvarandra följande moment af den bibliska berättelsen. Utan sådana för ämnet självt alldeles främmande förutsättningar som de, hvarmed förf. går till sin undersökning af den kristna figuren, kan det emellertid icke falla någon in att i denna typ, som otaliga gånger upprepas på katakombernas väggar samt å sarkofager, se någonting annat än herden Moses, som på Guds befallning löser sina skor, „emedan rummet där han står är heligt." Men förf. hänför situationen till orden: „Så gack nu, jag vill sända dig till Farao, att du skal föra mitt folk, Israels barn, utur Egypten." Altså vore Moses här „ein guter Bote." Hypotesen är visserligen öfverraskande.

Förf. anför frånvaron af den brinnande busken såsom bevis för sitt antagande. Men härtill ger dock den fornkristna konstens starkt förkortade uttryckssätt förklaring nog. Man nöjde

sig gärna för situationens betecknande med blott ett karaktäristiskt drag. Den senare byzantinska konsten reproducerade samma typ, men i förening med den brinnande busken; jag kan anföra följande exempel: handskrifter från XI och XII seklet, i Paris, Bibl. nat., f. gr., n:o 1208, fol. 78 i Rom, Vaticana, n:ris 1162 fol. 54 v:o, 747, fol. 74, 746, fol. 157 och 752, II, fol. 453 v:o, samt en mosaikbild i förhallen till S. Marco i Venedig, XIII sekl. Skulle herr Saloman ha rätt och traditionen ha orätt? I en bild från VI seklet, mosaik i S. Vitale i Ravenna, brinner själfva bärget, en också senare vanlig, egendomlig förblandning af händelsen på Horeb med lagens utgifvande på Sinai, som „rökte däraf, att Herren steg ned på det med eld.“

Det senare momentet, uppdragets emottagande, framställes i den gamla konsten helt annorlunda, såsom man kan se af de skulpterade trädörrarna i kyrkan S. Sabina i Rom, VI sekl.(?) [1]), samt af den vatikanska Kosmoshandskriften (VII eller VIII sekl) [2]). Båda dessa uråldriga monument äro nöjaktigt afbildade af *Garrucci* i tomerna III och VI af Storia della Arte cristiana. Men Moses böjer sig här icke ned till sina skor, utan han mottager en volym, som räckes honom af en hand från himlen. Det är absolut samma Moses-typ, som sedan fornkristna tider användes för framställningen af lagens mottagande på Sinai bärg.

Däremot måste man obetingadt instämma med förf., då han i den antika sandallösare- eller sandalbindaretypen, den må sedan betyda ett godt bud eller ej, ser urbilden till Moses. Vi ha i själfva värket här ett intressant exempel på den fornkristna konstens formella beroende af antiken.

Anmälaren har vidlyftigare behandlat denna fråga i en undersökning, „Die Genesis-mosaiken von S. Marco in Venedig“, hvilken inom kort skall publiceras i Finska vetenskapssocietetens handlingar.

Afhandlingen „Ueber die Plinthe der Venus von Milo“ bildar ett slags tillägg till förf:s stora arbete öfver Venus från Milo, hvari han framlägger och söker bevisa sin nya hypotes rörande den omtvistade skönheten i Louvren. Enligt densamma skulle hon, personifierande vällusten (la Volupté), ha utgjort en af hufvudfigurerna i en grupp: Herkules vid skiljovägen.

Nu har det endast gält att visa att en tillsamman med Venus funnen Merkurius-byst skulle stått på samma plint som hon. Den numera förlorade biten af plinten, hvilken förlängt den återstående delen åt höger (från åskådaren), har en inskrift med ett konstnärsnamn från romartiden. De fleste forskare ha ansett denna bit för senare tillfogad. Men hr Saloman vill ådagalägga

[1]) I öfverensstämmelse med ett föråldradt antagande tillskrifver förf. dessa dörrar XIII sekl. (jämf. *Dobbert:* Ueber den Styl Niccolo Pisano's, s. 87).

[2]) Äfven här följande en föråldrad åsikt, angifver förf. IX sekl. (jämf. *Kondakoff:* Histoire de l'art byzantin, I, 136 ff.).

att den ursprungligen tillhörde Venus-statyn, hvilken sålunda skulle haft bredvid sig en liten fyrkantig pelare, krönt af ett Merkuriushufvud.

Vore denna åsikt riktig, hvilket vi ej vilja afgöra, skulle således Venus af Milo icke vara ett originalarbete från fjärde seklet, såsom vanligen antages, utan blott en betydligt senare replik af en gammal, under antiken berömd, ofta använd typ.

J. J. T.

Viktor Balck: Illustrerad Idrottsbok I—III; 1716 sid. 8:o. Sthlm 1886—1888, C. E. Fritze; 30 kr.

Med Illustrerad idrottsboks 28:de och 29:de häften, hufvudsakligen egnade åt artikeln Värjfäktning, har kapten Viktor Balck afslutat detta sitt storartadt tänkta och än mera storartadt utförda värk. Vi hade redan vid publikationens början tillfälle att med fägnad uttala oss om arbetets plan och det då föreliggande första häftets utmärkta innehåll. Fortsättningen och slutet ha snarare öfverträffat än svikit hvad början lofvade, och vi kunna således obetingadt konstatera uppfyllelsen af vår år 1886 uttalade förmodan, att då Sveriges yppersta krafter inom alla sportens särskilda grenar här förenat sig till samfäldt arbete, resultatet väl icke kunde blifva annat än det bästa möjliga.

Värkets plan har som sagdt fullföljts i ännu större skala än ursprungligen afsedt var, i det omfånget vidgats med hälften och boken sålunda utkommit i tre volymer i stället för två.

Det tillskott uti material, historik och åskådlighet, som betingat utvidgningen, är, synnerligast då härvid, såsom öfveralt, förfarits med mönstergill reda och ekonomi, naturligtvis att anses såsom ett väsentligt plus i det helas värde, och om än priset i samma mån ökats, måste man dock hålla utgifvaren räkning för att han icke för vinsten af att undvika denna olägenhet uppoffrat fullständigheten hos ett värk, som ju med hänsyn till sin anläggning måste ha anspråk på att omfatta alt hvad till ämnet hörer.

En utförlig granskning af Illustrerad idrottsboks innehåll skulle, äfven om vi för ändamålet förfogade öfver erforderligt utrymme, kräfva en kompetens, som väl näppeligen står någon enskild man till buds. Ämnet är så rikt, området för hvad begreppet idrott i våra dagar omfattar så vidsträckt, att den på öfning och färdighet grundade specialkännedom, som i fråga om fysiska prestationer ensam garanterar ett tillförlitligt omdöme, svårligen ens under ett helt lif, egnadt åt sportens tjänst, kunde allsidigt förvärfvas. Vare det nog sagdt att de särskilda artiklarna, hvar för sig behandlade med nödig fackinsikt och betydlig, stundom glänsande stilistisk talang, äro lika underhållande att läsa som upplysande i sak och därtill, det mångskiftande författarskapet till trots, icke blott förenade af en likformighet i fram-

ställningen, som ju kan vara på förhand planlagd, utan ock på rent konstnärligt sätt lifvade af en gemensam ande, någonting af denna friskhet, som är idrottsmannens bästa arfvedel; här afspeglar den omisskänneligen den inkarnation af sport i bästa mening, som alla nordens idrottsvänner lärt sig värdera uti utgifvarens egen personlighet.

Bland sportgrenar, som med förkärlek idkas i vårt land, och vid hvilkas studium Illustrerad idrottsbok numera kan rekommenderas såsom en synnerligen tillförlitlig handledning, må nämnas: båtsegling, skytte, trafsport, skidlöpning, skridskoåkning, simning och gymnastik. Hvad de två sistnämda beträffar, inneha svenskarna däri en så gammal kultur, att alla andra nationer med fördel kunna begagna sig af deras undervisning. I fråga om gymnastiken gäller detta dock klarligen blott den s. k. svenska skolan. Det ligger i sakens natur att en handbok, utgifven af svenskar och i främsta rummet för svenskar, på gymnastikens område helt och hållet intar det Lingska systemets ståndpunkt: den Lingska skolan, uppvuxen på nationell grund och med all rätt räknad Sverige till ära, regerar fortfarande uti svenska gymnastiksalar lika enväldigt som den Boströmska filosofin i auditorierna, ja kanske mera, och har så mycket större utsikt att kunna trotsa tidens reformerande inflytelser, som den i motsats till exempelvis den tyska har hela fastheten af ett konsekvent genomfördt system. Fullkomligt följdriktigt har utgifvaren därför uti sin framställning af gymnastiken i egentlig mening icke inrymt exempelvis öfningar på räck, på barr och med järnstaf, hvilka i den svensk-tysk-finska, eller, vi tveka ej att kalla den så, den finska skolan, jämsides med fristående och appareljrörelser efter svenskt mönster ingå såsom väsentliga beståndsdelar. Då dessa ämnen i alla fall, förtjänstfullt behandlade, ingå i arbetet, så är den nyss påpekade divergensen från hvad hos oss härvid hade iakttagits ju blott en uppställningsfråga af formell betydelse. Den Lingska skolan har, säger förf., af lärjungar och efterträdare utvecklats och systematiserats. Detta är som sagdt dess styrka. Men häri kan också ligga en svaghet. Ty den stränga systematiken har ledt till hvad mången svensk gymnast helt öppet erkänner vara — tråkighet; och en gymnastik som är tråkig undgår icke att i saknad af sitt psykiska lifsvilkor småningom förlora sina idkares sympatier. Förf. erkänner detta delvis, då han säger: „det gäller för oss att bibehålla det ursprungliga, friska, glada och hurtiga däri, utan att gifva efter på det rätta och rationella“. Huruvida hr Balck i sin nu föreliggande framställning af den svenska gymnastiken infört något nytt moment, det där värkligen kunde tjäna som korrektiv emot de anförda olägenheterna hos det enbart „rätta och rationella“, kunna vi icke med visshet bedöma. Att han personligen genom sin pedagogiska metod förmår gifva undervisningen en sedan Lings tid saknad friskhet är allmänt kändt. Själfva systemet hjälpes dock

icke häraf. Med den goda vilja, som måste förutsättas hos alla ledare och lärare, förenas icke sådana gåfvor hos en bland hundra.

Bland de bäst behandlade af sportmonografierna vilja vi anteckna den om vår egentliga nationalsport, skidlöpningen, hvars historiska utveckling här bland annat belyses af en bit krigshistoria, där äfven vi finnar, såsom rätt och billigt är, figurera med särskilda personligheter, ända från Lemminkäinen till Armfelt i de svenska fjällen och kapten Germund Aminoff vid Revolax. — Hvad skridskoåkningen angår, kunde vi väl säga oss äfven på detta område äga en nämnvärd finsk, eller åtminstone helsingforsisk skola; men då detta sakförhållande icke ännu, då boken skrefs, var en aktualitet i samma grad som nu efter årets täflingar på Nybroviken, så kan man ej klaga öfver att vår skridskometod förbigåtts med tystnad — så mycket mindre som den i hufvudsak torde öfverensstämma med den svenska. Med hänsyn härtill må dock påpekas att så vanliga nummer som tåsnurrning eller „korkskruf" samt „linjering", så vidt vi kunnat finna, icke uppmärksammats uti redogörelsen. Äfven kunde bland skridskotyper det s. k. „Nurmis patent", hafva förtjänat omnämnas.såsom den skridsko samtliga våra figuråkare, nästan utan undantag, begagna.

Bland sportgrenar, som hos oss icke nått samma grad af spridning som de ofvannämda, borde vi hoppas att åtminstone isjakts-, kanot- och skridskosegling, cricket, lawn-tennis och framför alt värjfäktning — tack vore den betydliga spridning Illustrerad idrottsbok redan nu lär äga inom landet — på denna väg hastigare än annars skola vinna terräng bland allmänheten. Vi stöda denna förhoppning icke blott på den lätt tillgängliga och åskådliga undervisning hvarje för ämnet intresserad idrottsman här finner, utan, och kanske i främsta rummet, på den uppmuntrande invärkan bokens hela anda och framställningssätt bör kunna utöfva äfven på läsare, som annars ej omedelbart vore böjda för sport.

Till arbetets många och lysande företräden framför alt som i den vägen förut sett dagen i Skandinavien, höra obestridligen också illustrationerna. Hedersrummet bland dessas upphofsmän tillkommer hr Bruno Liljefors, hvilken här röjer en människokännedom, som hos denne lika talangfulle som exklusive djurmålare är dubbelt anmärkningsvärd. Hans lifliga och fulländadt tecknade bilder till skridskoåkningen, gymnastiken och fäktningen äro särskildt beundransvärda såsom kontraster till de skematiska mannequin'erna i alla vanliga handböcker, och enskilda felaktigheter, såsom t. ex. att fig. n:o 6 i artikeln Öfningar på barr, som företer en vinkel i stället för en rät linje, äro antagligen att tillskrifvas förevisaren, icke artisten.

Vi sluta denna tyvärr endast altför ytliga och ofullständiga anmälan med att till utgifvaren rikta alla idrottsvänners uppriktiga tacksägelse för hvad han och hans talangfulla medarbetare genom

detta värk skänkt den goda saken. Det fins på hälsovårdens och den fysiska uppfostrans område ännu många hinder att besegra, mycken okunnighet att skingra; och om än principiella fördomar icke längre kunna räknas bland dessa hinder, så är dock steget från teori till praktik så långt, att hvarje värksam impuls till det bättre måste hälsas såsom en sant människovänlig gärning. Hvad vår tids upphetsade, nervösa och öfveransträngda släkte mest behöfver är värklig glädje. Och om denna gäller i fullt mått professor Holmgrens ord i hans klassiska företal till Illustrerad idrottsbok: må vi icke för lågt skatta värdet af den sanna ungdomsglädje, som ingår i ett folks dagliga lif. Den bokföres icke af statsmannen och nationalekonomen, lika litet som sommarens solsken af landtmannen, men den är likväl en skatt af så stor betydelse, att den vid ett fullständigt bokslut skulle visa sig väga mest af alt. Och vi instämma för egen räkning i hvad han tillägger: må den komma vårt folk till del!

B. v. W.

Börje Norling: Huru bör mjölk betalas? Några ord till landtmän och mejeriidkare; andra upplagan; 66 s. 8:o jämte 6 tabeller. Sthlm 1888, Alb. Bonnier; 1 kr. 50.

I den mån mejerihandteringen vinner mera terräng och äfven i de små hushållen intager sin riktiga plats, och alt efter det uppköps-mejerierna ökas, träder den frågan mera och mera i dagen, huru mjölk bör betalas vid uppköp, på det såväl uppköpare som försäljare må få hvad honom med rätta tillkommer. Nu betalas gemenligen vid mejerierna all mjölk, som ej surnat eller fått bismak, lika; priset bestämmes vanligen efter fetthalten hos de största leverantörernas mjölk och efter ett visst medelpris för smöret. Emellertid äro de stora jordbrukarna, understödda af intelligens och kapital, i stånd att med tillhjälp af fabriksaffall, såsom mäsk, drank, m. m. och särskilda kraftfodermedel frambringa snart sagdt huru mager eller fet mjölk de vilja; de finna snart att de, sådant betalningssättet nu är, hafva bästa inkomsten af att leverera mycket, om än magrare mjölk. De små leverantörerna åter, som sakna både insikter och medel och äro inskränkta till de fodertillgångar, som deras små ställen kunna lämna, försälja vanligen, då de söka höja inkomsten från ladugården, en fetare mjölk och få likväl ej mera betaldt. Förf. visar huru stor orättvisa dem därigenom tillfogas och söker utvägar att förebygga detta. Om det af honom föreslagna är praktiskt och om de utarbetade tabellerna kunna följas skola väl försök i sinom tid afgöra; vi finna dem tilltalande och rekommendera boken till alla landthushållares och mejeristers noggranna begrundande.

Ing.

Öfversikt.

Musikbref från Wasa. Det är så sällan lifvet i provinsen faller inom gränserna för Finsk tidskrifts öfversikter, att en kort redogörelse bör kunna afvinna äfven en landsortsstads skönhetslif ett visst intresse redan som bevis på att de glada behofven därstädes dock ej uteslutande äro hänvisade till trollprofessorer och lotterier för välgörande ändamål.

Jag skall då först omnämna *Helsingfors operasällskaps* gästspel. Den som under resor i främmande land och vid celebra virtuosers täta besök i hufvudstaden efter hand blifvit en musikalisk „Feinschmecker", för hvilken ingenting är godt nog, skall efter en längre tids fullständig fasta på musiknöjen just vid åhörandet af en sådan här kringresande operatrupps prestationer bättre än annars vinna insikt om hvilken upplyftande och glädjande makt konsten äfven i anspråkslös form förfogar öfver. Ehuru en musikalisk åhörare under de nu ifrågavarande representationerna alt emellanåt i sitt stilla sinne måste protestera emot ackompanjemangets divergenser, enskilda exekverandes saknad af talang och lokalens sceniska brister, är resultatet dock att denna operasejour skänkt njutningar, som enhvar gärna vill minnas, vidgat de musikaliska vyerna och öfverhufvud värkat såsom en uppfriskande fläkt från konstens hufvudorter. Prestationerna vill jag ej i detalj inlåta mig på, då de delvis redan förut, teende sig i bättre skick, varit föremål för Finsk tidskrifts granskning. Fru Engdahls Traviata, denna äfven inför ganska allvarsamma pretensioner glänsande skapelse, känna alla hufvudstadsboar af gammalt; hr Holmström är en i hög grad användbar lyrisk tenor, och fru Arppe med sin värkningsfulla aktion och präktiga röst fylde väl sin plats i programmen. Repertoaren har här varit Carmen, Traviata och Trubaduren. Som förstnämda opera, då detta läses, sannolikt redan gått öfver scenen i Helsingfors, vare det nog sagdt att tack vare förnämligast fru Engdahls förtjänstfulla sång och delvis geniala spel, denna goda hofrätts-, handels- och gymnasiistad, af hvars driftiga innebyggare sannolikt icke $^1/_2$ procent för några veckor sedan misstänkte att en herr Bizet någonsin existerat på jorden, nu från morgon till kväll genljuder af „habanerans" och „seguedillans" elektriserande toner. — Hvad särskildt „Trubaduren" vidkommer, kan jag här ej undertrycka några reflexioner, sannolikt frammanade, äfven de, af den abstraherande metod man vid bivistandet af operaföreställningarna i Wasa varit tvungen att tillämpa för att så vidt möjligt bevara

de goda intrycken ostörda. Jag har nämligen aldrig kunnat lyssna till Trubadurens kända toner utan att erfara en liflig och tacksam tillfredsställelse öfver att denna genre icke längre gäller såsom operaideal. Vore Verdi och Bellini fortfarande själfherskare på tiljan eller Wagners reformarbete ännu blott ett omröstningsförsök af en grälsjuk frondör, så skulle man väl knappast kunna finna sig i att utan förbehåll njuta af all denna med scenisk fjoskighet sammanväfda musikaliska onatur. Nu är den wagnerska smakrevolutionen ända därhän en fait accompli, att själfve Edvard Hanslick, dess ende kvarlefvande betydande principiella motståndare, ter sig såsom en Don Quixote i strid med väderkvarnar. Nu vet man att den gamla *opera seria* icke längre är någon allmängiltig typ, utan att andra med segrande makt beträdda banor öppnats för den dramatiskt musikaliska konstens vidare utveckling. Nu kan man därför med ostördt lugn lyssna till Trubaduren och le sitt ironiska löje öfver Manrico, då han, skådande sin moders död på bålet, i en kvart timmes tid står sysslolös och sjunger: „släck denna brasa, som är min fasa", och ändå uppriktigt erkänna att Trubaduren, med sin sigenarkör och sitt Miserere, bredvid Don Juan, Barberaren, Faust och några andra hör till de världshistoriska operorna, till den absolut odödliga musiken. Detta är åtminstone det votum jag, efter att ha sett den och återsett den på nästan alla Europas scener, vill uttala såsom ett eftermäle till dess triumfer inom brandkårshuset i Wasa. Ett stöd för min åsikt är äfven att i själfva Tyskland, hos den bildade publiken så väl som den obildade, till trots för Parzifal å ena sidan och „Trompeter von Säkkingen" å den andra, och medan „Sömngångerskan", „Wilhelm Tell", ja till och med „Martha" begynna försvinna från repertoarerna, Trubaduren fortfarande åtnjuter nästan oförminskad ynnest. — Jag må slutligen på tal om operaföreställningarna tillägga att hr Arppes lofvärda sträfvanden för vår inhemska sceniska musik af både publik och kritik uppskattats på ett sätt, som ej mindre ofördydbart än de bräddfulla husen bör skänka honom förtjänt tillfredsställelse.

En annan sida af denna orts musiklif för närvarande, mindre tillfällig och utan tvifvel mera höjd öfver kritiken, är *Wasa musikaliska förenings* värksamhet. De flesta musikvänner i Helsingfors hafva säkerligen med mig sedan någon tid tillbaka med en viss häpnad inhämtat notiser om hvilka betydande värk denna af idel dilettanter sammansatta och äfven under lekmannaledning stående sångkör under de senaste årens lopp bragt till offentligheten. Schumanns „Der Rose Pilgerfahrt", Haydns Skapelsen, Cherubinis Requiem, Mendelssohns Athalia-musik, andra storvärk att förtiga, ha hvart efter annat i fullständigt skick uppförts. Och den tvekan man åtminstone beträffande prestationernas kvalitet velat hysa, har skingrats af pålitliga vittnesbörd om att värket äfven härutinnan icke stått efter viljan. Jag har denna gång själf varit i tillfälle att bevittna arten af Wasa musikaliska före-

nings arbete, och jag tror mig icke träda sanningen för nära, om jag säger att denna förening uti sin tolkning exempelvis af „Athalie“, hvad stämmornas renhet och klang, utförandets precision och intelligensen i uppfattningen vidkommer, föga stod efter den forna sångföreningen i Helsingfors. Att kören där var större och att framför alt orkestern utom all jämförelse var bättre, behöfver ju knappast tilläggas. Detta är på grund af skilnaden i tillgångar själffallet. Men för öfrigt tål denna landsortsförening mycket väl vid en ganska närgången jämförelse, och jag tillstår att det var med förvåning och beundran jag följde med den sköna tolkning Mendelssohns sublima körer och soli bereddes uti Wasa stadshus' präktiga salong. Solostämmorna voro för tillfället anförtrodda åt fruarna Engdahl och Arppe samt fröken Ahnger, hvilken sistnämda enkom inkallats från Helsingfors. Melodramerna deklamerades af hr Arppe. Ledaren för Wasa musikaliska förenings sångkör, löjtnant A. Stenius, har genom detta nya prof på sina alldeles ovanliga egenskaper såsom dirigent i hög grad gjort sig förtjänt af det musikälskande samhällets tacksamhet. — Föreningen gaf denna gång två konserter, hvaraf den ena upptogs af Athalie, den andra af Griegs „Landkjending“ för manskör med solo och orkester, vidare en större, i Finland förr ej hörd „Scen och aria“ af Rubinstein, påminnande till en viss grad om Beethovens „Ah, perfido!“, samt slutligen några körer ur Mendelssohns ofulländade opera „Loreley“, äfven de förtjänstfullt utförda, ehuru ej så fulländadt som „Athalie.“

En plan, som tils vidare blott omtalats af ryktet, och hvars realiserande ju af många skäl måste synas vanskligt, går ut på ett konsertbesök af Wasa musikaliska förening i Helsingfors. Den ekonomiska framgången af ett sådant företag vore kanske oviss, men ur annan synpunkt kunde det trygt påtänkas.

På hufvudstadspublikens vägnar skulle jag hälsa ett sådant besök med tillfredsställelse, ej blott för den musiknjutning däraf utan tvifvel komme äfven de mest kritiska bland oss till del, utan äfven ur den specifikt helsingforsiska synpunkten, att exemplet af så vackra resultat, uppnådda med jämförelsevis så små medel, måhända skulle värka upplifvande på våra egna krafter och mana till nybildande af den Faltinska sångföreningen, hvars förtidiga bortgång musikvännerna i hufvudstaden icke skola upphöra att beklaga, innan den återuppstår från de döda.

R. v. W.

Folkskollärarenas seminariibildning. Som bekant fordras för kompetens till ordinarie lärarebefattning vid våra folkskolor på landet seminariibildning, hvaremot städernas folkskoledirektioner i detta hänseende åtnjuta större frihet. Nu har emellertid inom senaten fråga väckts om icke samma kompetensvilkor borde vara gällande för erhållande af folkskolläraretjänst i stä-

derna som på landsbygden. Och härom har en liflig polemik utspunnit sig i tidningsprässen. Frågan har dock mera diskuterats från nyttans än från en rent principiell synpunkt.

Från ett håll har man lifligt protesterat mot den föreslagna åtgärden att af alla folkskollärare och -lärarinnor fordra seminariibildning eller aflagdt prof och förhör vid seminarium. Man har ansett att seminaristerna då finge „monopol“ på folkskollärare-tjänster, och monopol äro ej omtyckta i vår fria tid. — Men frågan är ej så lätt affärdad.

Staten fordrar af hvarje sökande till tjänster ett bestämdt pensum af vetande såsom minimum. Detta har man städse ansett vara statens både rättighet och skyldighet, utan att man förut klandrat detta monopolsystem. Sålunda hafva doktorer, magistrar och lärarekandidater „monopol“ på läraretjänster vid den lärda skolan. Doktorerna hafva uteslutande monopol på docenturer och professurer vid universitetet o. s. v. Ett likadant monopolsystem gör sig äfven gällande på tjänstemannabanor inom landets administration. Om nu staten fordrar såsom minimum af vetande aflagd examen vid seminarium för erhållande af folkskolläraretjänst, så står detta i följdriktig öfverensstämmelse med herskande rättsprinciper.

Den som ej aflagt åtminstone lärarekandidatexamen och praktiskt prof vid normallyceum kan ej utan särskild dispens erhålla läraretjänst vid den lärda skolan — han må vara än så öfverlägsen. En professor t. ex., som ej aflagt praktiskt lärareprof, skulle förbigås af en lärarekandidat, som han själf examinerat, om lärarekandidaten fullgjort alla prestanda. Detta förefaller nog något abnormt, och utan tvifvel kunna de nu gällande bestämmelserna angående lärarebildningen medföra annat resultat än det man åsyftat. Mången kan hafva betyg från universitetet och normallyceum öfver lärarekompetens och det oaktadt vara en dålig eller oduglig lärare. Men principen är den enda som praktiskt låter genomföra sig utan att den allmänna läraredugligheten riskeras.

I enlighet med samma princip måste en seminarist anses vara vida mer kompetent att söka folkskolläraretjänster än en student. Ty om ock studenten i många ämnen besitter högre vetande, är han dock ej alls utbildad till lärare och saknar dessutom många kunskaper och färdigheter, som seminaristen har. Studenten har ej på skolan läst pedagogik, psykologi, kemi, hälsolära, han saknar merendels äfven färdighet i teckning, slöjd, musik m. m.

Dessa allmänt kända och erkända principer kunna emellertid icke fullt tillämpas i fråga om kvalifikationerna för städernas folkskollärare. Då städernas folkskolor ej i samma mån som landsbygdens understödas af staten, har staten ej samma rätt att bestämma kompetensvilkoren för lärarepersonalen. Städernas folkskolor kunna mer förliknas vid högre privata skolor, åt hvilka staten lämnar understöd. Det har ännu icke fallit en landsfaderlig styrelse in att bestämma kompetensvilkoren för den privata

skolans lärare, och dock torde undervisningen i den privata skolan ej vara sämre, utan kanske ofta bättre än i statens skolor.

Om staten sålunda strängt taget ej äger rätt att företaga en åtgärd, sådan som den nu föreslagna, bör den så mycket mindre söka tillvälla sig denna rätt, som det städse i städerna finnes en särskild inspektor och bildade, ofta pedagogiskt bildade personer, som tillhöra folkskoledirektionen. Denna är därför fullt kompetent att bedöma en persons förmåga att utöfva lärarens kall. Då i flere städer, såsom exempelvis i Helsingfors, finnas särskilda lärare i slöjd och musik, behöfva kompetensvilkoren ej häller vara alldeles desamma för dessa skolors lärare som för folkskolornas på landsbygden. — Under sådana förhållanden torde de nu gällande stadgandena om kvalifikationer för städernas folkskollärare icke endast låta försvara sig, utan till och med vara de bästa; ty då ett urval såsom nu värkställes af kompetenta personer, kan denna rätt, som städernas folkskoledirektioner ega, blott gagna folkskolans sak. Den högre bildningen, som man så mycket talat om, kan visserligen ej i och för sig göra innehafvaren lämplig till folkskollärare — det visa tillräckligt befordringarna vid Helsingfors folkskolor, där seminarister med så stor heder konkurrerat med studenter och filosofiekandidater — men där denna bildning är förenad med praktisk lärareförmåga, bör den uppväga ett seminariibetyg och tillerkännas ett värde, lika förmånligt för skolan som för lärarekårens anseende.

Men om äfven ett seminariibetyg skulle erfordras för folkskollläraretjänst i städerna, synes oss faran ej vara så stor och hotande, som man förmodat. Den lätthet, med hvilken en akademisk medborgare eller en från fortbildningslärovärk utgången kvinna bör kunna skaffa sig ett sådant betyg, och den öfverbefolkning, som är rådande på alla tjänstemannabanor, skulle säkert förmå personer med högre bildning att äfven framdeles egna sig åt folkskollärarekallet.

K. J. H.

Ur J. V. Snellmans publicistlif åren 1844—1849.

Vid början af höstterminen 1843 anlände Johan Vilhelm Snellman till Kuopio, där han tillträdde rektoratet vid stadens fyrklassiga elementarskola. Han hade nyligen tillbringat tre år i utlandet. I Stockholm hade han knutit förbindelser med ett stort antal af Sveriges främsta skriftställare. I Tyskland hade han vunnit erkännande såsom en af den hegelska filosofins skarpsinnigaste förkämpar. Och. i hemlandet var han berömd bland annat såsom författare af Läran om staten. Det aflägsna Kuopio, där endast ringa tillfälle till vetenskapligt umgänge och vetenskaplig värksamhet stod till buds, måste förefalla en man med sådana antecedentia såsom en förvisningsort, och så mycket viktigare måste det därför synas honom att genom brefväxling underhålla sina literära förbindelser. En af hans korrespondenter var filosofie professorn Johan Jakob Tengström, i hvilken han såg en äldre, bepröfvad vän, hvars djupa kunskaper och fosterländska tänkesätt han högt värderade. Den korrespondens han med denne underhöll är af ej ringa intresse såväl med afseende å hans yttranden om sina personliga förhållanden som i fosterländska frågor. Vi skola i det följande meddela några utdrag ur dessa bref.

I ett bref till Tengström af den 15 september 1843 redogör Snellman för sina första intryck i Kuopio och sin ställning därstädes. Den trygghet i ekonomiskt hänseende han vunnit var icke utan sina behag. Skolarbetet, med aderton timmars undervisningsskyldighet och trettio à fyratio skripta i veckan, var icke altför ansträngande, ehuru visserligen ovanan vid befattningen och bristande kunskap om förhållandena gaf honom mycket att skaffa under de första veckorna. Men skuggsidan var att föga hopp fans om fruktbringande literär värksamhet. Ett år i Sverige

eller Tyskland, uteslutande egnadt åt skriftställeri, skulle „gifvit ett par tre icke så små volymer". Men nu kunde sådant icke komma i fråga, och svårt var därför att värja sig för att försjunka i „likgiltighet för alla världens affärer". Några ord i brefvet tyda dock på tankar på en ny literär framtidsplan. „En tidning kan dock", säger han i förbigående, „skötas handtvärksmässigt, och är jag sinnad försöka hvad jag på en sådan slagdänga kan förtjäna". I sådan lätt ton bådar han Saimas snara framträdande, men det tillärnade tidningsföretaget tog i självfva värket hans tid och tankar vida mera i anspråk, än han ville låta påskina. I ett senare bref, af den 7 november 1845, säger han: „då jag förvisades till min nuvarande ställning, afgick jag med planen till Saima, hvilken skulle gifva mig tillfälle att något sjunga ut".

Den nya tidningen, hvars första nummer utkom den 4 januari 1844, väckte ett uppseende, som är ensamtstående i vår dåvarande publicistiks annaler. Rekvisitioner inkommo under årets första månader till alt större antal, och företaget visade sig vara en god affär. Snellman var glad öfver framgången, men yttrade sig i bref till sina vänner mycket anspråkslöst därom. I bref till J. J. Tengström af den 22 februari 1844 förmenar han att Saima borde anses såsom en blott penningespekulation, ty annars kunde bladet icke uthärda någon kritik. Det enda man kunde säga till Saimas förmån var att hon något så när träffat den stora publikens smak. „Allmänheten betalar", tillägger han, „väl för skräp, men äfven detta ger mig i mina förhållanden arbete nog, isynnerhet som jag för att motväga hvad jag häruti bryter åtagit mig ledningen af Maanmiehen ystävä [1]) och tils dato, på tre artiklar när, äfven skrifvit alt hvad där finnes — drank, bås och rofvor. Slår man detta tillsamman med skräpet i Saima, så medger väl Bror att i mitt bläckhorn denna tid funnits ett äkta sammelsurium". Då det skrala tryckeriet gaf korrekturarbete i mängd och han själf nödgades afräkna och omräkna exemplaren, som sändes till postkontoren, hvarföru-

[1]) Det finskspråkiga folkbladet Maanmiehen ystävä öfverlämnades snart åt en annan redaktör.

tom skolan icke försummades, kunde han med skäl skryta med att äta sitt bröd i sitt anletes svett.

Genomgår man de tre årgångar, 1844—1846, som af Saima utkommo, faller det originella i tidningens plan genast i ögonen. Saima var i viss mån ett lokalblad för Kuopio, men tillika en politisk tidning med artiklar i sociala och ekonomiska frågor samt ett literaturblad, som egnade såväl den inhemska som den utländska literaturen uppmärksamhet. Utrymmet var endast fyra foliosidor i veckan, men genom klok disposition räckte det till för det omfattande programmet. Det mindre väsentliga, t. ex. notiser från utlandet, behandlades endast i förbigående, men alltid med en pigg, satirisk vändning. Stilen var icke populär, icke häller fantasirik. De svårlästa, bildlösa satserna torde väl ofta nog beredt läsaren ej ringa möda. Men denna stil var logisk, skarp och träffande, en stil som måste väcka uppseende, bryta väg och tillintetgöra motståndare. Också hade publikationen ett afgjordt polemiskt syfte. Att väcka oro och strid i ett land, där sällan en djupgående diskussion i allmänna frågor blifvit hörd, att kullkasta gamla föreställningar och bereda rum för nya var det mål, som Saima med stor konsekvens och ej ringa hänsynslöshet fullföljde.

Angreppspunkten var den finska språkfrågan. Snellmans finska nationalitetsteori, hvars egentliga ursprung bör sökas i den samtida tyska filosofiska literaturen, trädde snart fullständigt i dagen i Saimas spalter. I artiklar om bildningens ståndpunkt i Finland, om det enda nödvändiga icke blott för den inhemska literaturen, om tidningsliteraturen i Finland, om publicitetens vådor och så vidare framlades det nationalitetsprogram, om hvilket man sedan hos oss i fyra decennier tvistat. Den genomgående röda tråden i Saima är att literaturen och bildningen aldrig kunde vinna fast fotfäste i Finland eller få någon väsentlig betydelse för folkets hela utveckling, så länge de voro klädda i svensk dräkt.

Öfriga tidningar i landet kunde naturligtvis icke underlåta att bemöta Saima, isynnerhet som de själfva på eftertryckligt sätt fått sitta emellan. Redan i sin första nummer hade Saima yttrat att tidningspressen i Finland

innehöll „just ingenting", och sedermera ingingo i nästan hvarje nummer anspelningar på öfriga tidningars uselhet. Svaren utföllo ganska matt. Borgå tidning sökte ådagalägga att det ingalunda stod så klent till med bildningen i Finland, som Saima ville påstå. Helsingfors Morgonblad anmärkte helt beskedligt „att Saima varit rättvis i stort, men ofta nog, hänförd och öfvertygad om sina afsikters renhet, orättvis i smått" och trodde att Saima utan uppoffringar i sak kunnat visa „litet mera grannlagenhet i sina angrepp mot de andra tidningarnas svagheter". Bestämdast uppträdde Helsingfors tidningar i n:ris 34 och 35 af årgången 1844, där i en uppsats om den finska literaturen och dess framtid själfva Saimas nationalitetsteori granskades och förkastades. „Det är", heter det här, „åsikten af nationalitet och bildning i Finland såsom splittrade och nära nog fiendtliga mot hvarandra vi utan tvekan bestrida i dess allmänna utsträckning".

Snellman hade icke svårt att reda sig med dessa sina opponenter inom tidningsvärlden. De affärdades med „knäppar", i hvilka omdömet att de innehöllo „just ingenting" ånyo i olika tonarter varierades. Men vida allvarsammare upptog Snellman en opposition från annat håll, hvarom vi i brefven till Tengström få upplysning. Denne och de universitetsmän, för hvilka hans hus var en samlingsplats: H. Kellgren, sedermera professor i orientalisk literatur, M. A. Castrén, hvars lysande bana då var i sin början, jämte andra yngre män, bland hvilka Tengströms son Robert började göra sig bemärkt, voro visserligen varma vänner af sträfvandet att grundlägga en finsk literatur, men den skärpa, med hvilken Snellman framlade sina tankar, misshagade dem, och hans nationalitetsteori godkände de icke. För J. J. Tengströms uppfattningssätt hafva vi förut redogjort i en uppsats: ett projekt i finska språkfrågan från 1830-talet, däri vi framhöllo huru han i bref till ärkebiskop Melartin afböjde ett förslag af denne att utvärka att svenskan skulle ersättas med finskan såsom officielt språk i landet (Finsk Tidskrift, december 1887). Slutorden i brefvet: „Af alt detta vill jag draga den slutsatsen, att vår språksöndring, hvars minsta olägenhet icke är att den föder en ömsesidig misstänksamhet, dock kan och må-

ste tilsvidare blifva sådan den är", beteckna den ståndpunkt J. J. Tengström ännu 1844 vidhöll i den finska språkfrågan. Castréns och Kellgrens åsikter öfverensstämde förmodligen med Tengströms. Äfven de intogo en tillbakavisande hållning gentemot Snellmans nya program. Också underrättades Snellman snart genom bref om de tvifvelsmål man i denna krets hyste.

Detta motstånd berörde honom vida närmare än tidningarnas flyktiga artiklar. Ogillandet kom här från personer, med hvilka han genom vänskap och gemensamma sträfvanden var på det närmaste förbunden och som stodo i spetsen för själfva det positiva arbetet för den finskspråkiga literaturen. Här gälde det icke att satiriskt tillbakavisa oppositionen och med polemikens vapen krossa dess bärare, utan snarare att öfvertyga, vinna och draga med sig de tviflande. Bland J. J. Tengströms bref förekommer i afskrift ett bref från Snellman till Castrén, dagtecknadt Kuopio den 1 oktober 1844, hvilket, närmast afsedt för Castrén, men äfven för Tengström och dennes vänner, behandlar denna sak och är så karaktäristiskt, att vi anse oss böra in extenso meddela detsamma. Brefvet lyder:

Ehuru mycket nöje det gör mig att besöka dig med några rader och betyga det vänskapsfulla deltagande, hvarmed jag följt ryktet om dina framgångar, bekänner jag att vanlig mänsklig vis inertiae troligen icke nu låtit mig komma till en sådan försäkran, om icke vissa meddelanden genom T(engström) och K(ellgren) gifvit mig den kraftigaste impuls att till dig öfversända dessa rader. — Du vet hvilken sak här är fråga om, och att ingen dyrbarare finnes, så länge vi inandas kärrlandets luft. Det mottagande Lönnrot och du rönt och de ord I fått höra om skilnaden mellan att tyst och klokt värka för det fosterländska, icke öppet och kämpande, såsom ett blad i min sold, hafva föranledt Eder att för sakens och kanske för min skull öfversända en broderlig varning. Hvad nu mig och mitt blad beträffar, är alt en småsak. Men då ett styfsint vidhållande af min väg kunde i edra ögon gifva detta just egoismens stämpel, anser jag endels för plikt att i ämnet framlägga mina tankar.

Jag börjar då med det påstående: att man fegt för sig fördöljer sanningen, om man vill inbilla sig att ett undertryckt folks nationalitet någonsin kan vakna till medvetande utan att ipso facto träda i opposition. — Ett sådant medvetande är ju tvärtom intet annat än denna folkets återgång på sig själft, i hvilken motsättningen förutsättes och innehålles.

Man kan nu visserligen påstå att sagde opposition bör vara rent teoretisk och afse andra folks individualiteter i allmänhet. Bland folket kunna också sådana teoretiserande män finnas, men deras medvetande är icke nationens, och det är därför icke häller medvetande om nationaliteten. — Ett folk lefver mera praktiskt. Det hänför sig icke till all världen, utan till dem det når, och för den undertryckta nationen är reaktionen mot dem, som nedtrycka dess nationalitet, den närmaste och naturliga vägen till ett vaknadt nationalmedvetande.

Kanske är det nog att nationens skrifvande män befinna sig i en sådan motsättning — i all tysthet förstås? Ty det måste dock medges att deras arbete eljes vore utan kärlek och utan frukt. Men med denna tystnad förstås ju att de skola sträfva i en anda, af hvilken deras sträfvande icke får röja något spår. Du säger väl: grammatik, lexika etc. öfver nationens språk kunna sammansättas, dettas teori utvecklas, utan att därigenom den nämda motsättningen blir synbar. Dock hvartill grammatik och lexika? Väl icke blott för nya arbeten af samma slag evinnerliga? — Nej för en nationalliteratur. Nå väl, huru en nationalliteratur utan en prononcerad nationalanda; och hvar medvetandet om denna, i händelse det icke finnes hos nationen? Vänd dig hur du vill. En nationalliteratur finnes icke utan medveten nationalanda, ty den förra uttalar ju blott denna, och den finnes åter blott i motsats till andra nationaliteter, i främsta rummet till den, af hvilken dess tillvaro hotas. Utan alt detta är äfven edert arbete — skolkram. Nu är det vår lycka i olyckan att finska folkets nationella medvetande tryckes förnämligast af en annan makt, än den som binder dess politiska självständighet. Vore båda dessa i stället en, så funnes likväl intet annat val än att förlora eller vinna, det är våga. Men den främmande bildningen har ett annat ursprung, och reaktionen emot den är skenbarligen en literaturens ensak! Prokrastinera! Men då skall den tid komma, när båda makterna äro en, och när oppositionen mot den ena äfven blir öppen revolt emot den andra. Eller hvilka lexika eller hvilka opera öfverhufvud böra vara vederbörligen försedda med kalfskinnsband, förrän en nation bör få veta att den är eller bör vara en nation? — Sannerligen, de härligaste volymer skola växa upp på en dag, om nationen den dagens morgon vaknat till medvetande; men Finska Sällskapet skall förgäfves fylla hela magasiner med världsberömda värk, så länge detta medvetande saknas.

Men. jag förstår — af den vördade vännen T(engströms) bref, att Du längesedan till detta räsonnement tänkt ditt: nego majorem, att du icke alls anser det nödvändigt att ett folks språk äfven är dess literaturs det är dess bildnings. Jag är fullkomligt af samma tanke, om detta folk är till döden lagdt, såsom sachsarne och bretonerna i England, dessa galler, burgunder, basker med flera i Frankrike, gaelerna i Skottland, alle-

manner, belgier och så vidare bland de germaniska stammarna. Ja jag tror på den naturlag, som stadgar att stammarnas kroasering och hela nationers sammansmältande ger en förädlad ras. Ty äfven därpå bjuda Europas mest bildade folk exempel. Så kan det blifva oss en fördel att germanisk och slavisk blod uppfriskar vår egen trögt rinnande. Men det blir ännu fråga om hvilken ras, som är den egentligen förädlande, äfven om saken betraktas från världshistorisk synpunkt utan all förkärlek för det ena eller andra namnet. Man skulle väl tycka att denna roll tillkommer den mest bildade. Men historien tycker icke så, utan visar att bildningen, inympad på en ny stam, alltid ger raskare växt och ädlare frukt. Tilldela icke i förevarande fall detta åt slaverna, hvilkas massa kanske är ännu naturfriskare än de våra. Med den komma vi i kollision, endast om det blir fråga om koloniserande. Efter alt hvad mänskligt förutseende kan sluta, gäller det för vår framtid endast slavernas bildning. Och sist vore det lika naturvidrigt af en nation att arbeta på tillintetgörandet af sin individualitet som af individen att vilja förstöra sin. Äfven kroaseringen fordrar att hvardera rasen är drifven till sin spets — ty tvänne märglösa fostrare gifva också ingen märg. En sådan spets saknas ännu hos finska nationen. Må den blifva hvad den kan och sedan i Guds namn vandra vägen för alt kött. Kärleken för namnet, självbevarandets dunkla instinkt anser jag då som en konsekvens häraf.

Det är en evinnerlig visa, som sjunges i våra bygder om hvad svenskt språk och germanisk bildning gjort oss till. Men de hafva 1:o ända till den dag som är gjort oss till platt intet. Eller säg, hvad vi äro för historien, för mänskligheten? 2:o Hvad de (germanismen) för oss äro, äro de såsom medel. Man gör ej af medlet ett ändamål. Det är godt att säga: hvarje medel är ändamål. Men det är detta genom att gå under i ett högre. Icke kan germanisk bildning *såsom germanisk* komma längre, få sin spets hos en icke germanisk stam. Men den kan hos denna upplösas. Prisa därför hvad som varit, men icke så att det förlorar sitt enda värde, det enda som gör det förtjänt af pris — att det N. B. *varit.*

Om den germaniska bildningens kraft att upprätthålla oss mot den slaviska lönar föga mödan tala. — Ty af det nyss anförda följer äfven att dess upplösning, dess förvandlande till medel äfven här är den enda väg. Ingen nation upprätthålles öfverhufvud genom hvad en annan gjort. Detta gäller intelligent självständighet icke mindre än politisk. Den bildning vi nu äga är främmande gåfva, och den upprätthåller oss icke. Vi skola också med bemödandet att utbilda den såsom sådan (främmande) aldrig hinna längre än vi hunnit — till en matt, ofta karrikerad efterapning. Germanerna äro icke beskedliga nog att stå stilla och låta oss drifva deras sak vidare fram.

Och sist. Vandra vederbörande klokhets väg, deras som

intet kunna eller vilja våga, det är uppoffra, som vilja göra stora ting med godbitar för sin buk och god säkerhet för sin fähundspäls, som gärna äro patrioter „bara det går an“ — eller vandra alla finska patrioters gemensamma väg, så vandrar du däran. Att på den vägen nationer stigit till självständighet, sådant lärer stå att läsa i Herrarnas historia. Om Gud vill, skall jag icke länge här äflas att vara den enda okloka och för nationens framtid för därfliga. — „Aber darum keine Feindschaft nicht“.

Gif del af detta åt J. J. Tengström och åt Robertus för dennes varma hågs skull. — Gifve dig Gud lycka på färd och i sträfvanden och den öfvertygelse, att dessa senare gälla något mera än filologin. — Jag är din vänskapsfulla broder

Joh. Vilh. Snellman.

Den allvarliga ton och den demonstrerande form, i hvilken detta sändebref är affattadt, vittnar om att Snellman skref det såsom på en gång en bekännelse och ett program, hvari han friare och öppnare än i sin tidning kunde ange hela sin uppfattning af den af honom själf till lif väckta nationalitetsfrågan. Han ger icke en hårsmån vika för vännernas varningar. Den nyväckta rörelsen skall framför alt vara en kamp mot det svenska bildningselementet i landet. Intet uppskof skall få äga rum. Den svensk-germaniska bildningens öde skall blifva att upplösas i den nyuppspirande finskspråkiga bildningen och skall i framtiden lefva endast såsom ett minne. Om Castrén icke läte öfvertyga sig om att hans forskningar på det finska språkområdet hade en högre uppgift än den blott filologiska, att de ingingo såsom ett moment i arbetet för den finska nationalitetens frigörelse, så hoppades dock Snellman att icke länge stå ensam i striden. Ett yngre släkte skulle komma honom till stöd.

Den i brefform klädda polemiken mot den tengströmska kretsens uppfattningssätt fortsattes sedermera under hela Snellmans vistelse i Kuopio. Skälen från hans sida äro ständigt desamma; endast ordalagen växla. Uttryckssättet är alltid originelt och kraftigt. Här och där framskymta antydningar om hvad Tengström skrifvit.

I bref af den 28 november 1844 skrifver Snellman till J. J. Tengström:

— — — I småsaker vill jag nu gärna pruta, medgifvande

att jag stundom just däri sparkat ut för mycket; men i hufvudsak har tärnan (Saima) sig förelagdt att lefva eller dö. Gärna önskade jag äfven de kloka måtte medgifva att det varit rätt i början taga ut fulla steg, ty det är alltid bättre göra koncessioner än begära dem, och de kunna nu göras. — — — — I min förtret öfver Brors och Castréns antifinska åsikter skref jag till denne en liten epistel. I min tanke behöfver man blott taga saken kallt praktiskt för att komma till hvad Bror kallar finsk zelotism. Hela den literatur nämligen, som bör omsmälta den allmänna bildningen i nationell form, den få vi i all framtid färdig, men icke i nationell form, från Sverige. Där har man en nationell literatur, författarevana, förläggaredrift, bokhandel, alt framför oss. Eller hvarför förmå vi här icke producera ens en öfversättning. Genier i vetenskap och skön konst, låt så vara; de kunna möjligen växa upp äfven i vår magra jordmån, men de betyda i vetenskapen litet för nationen, så länge hela den populariserande trossen saknas. Sådana heroer äro också utan skada emanciperade från all nationalitet. Men icke så genier i skön konst, ty desse böra själfva tillhöra de populariserande. Hvadan dessas nationella anda skall komma är nu svårt att inse, då endast deras lekamliga föda, icke själens spis vuxit upp ur fäderne-jorden.

Hvad som varit betyder icke mycket, då det äfven varit *utom* nationens nationella lif. Men äfven Cornelius Nepos bör mera leda till modersmålet än till latinet. När tidpunkten för uppfostrans upphörande är inne, det är nu visst svårt att afgöra. Men då ynglingen börjar handla som man, är den säkert slutad. Om denna tidpunkt gäller därför med skäl salig Vargskans „man tager.“ Prokrastinera är att låta kalfven dö, medan gräset växer. Efter all mänsklig beräkning är protesten lättare, så länge protesten står vänd mot väster, icke mot öster. Och så har äfven klokhetens hundtand sin benbit. — —

Ett nytt bref af Tengström, däri denne ännu en gång varnade för häftigheten och hänsynslösheten i Snellmans skriftställeri, besvarades i bref af den 27 februari 1845 i följande ord:

I fråga om Fennicismen värderar jag högt Brors anförda inkast. Men kanske det är mitt eget lif och egna förhållanden, som gjort att jag icke vill erkänna nödvändigheten af den där visa begränsningen, då fråga är om sträfvandet till hvad för människan och mänskligheten är det högsta. Jag kan icke föreställa mig att det vore rätt att någonsin förtvifla om detta högsta, förrän ett helt lifs bemödanden visat att det icke kan vinnas. Orätt är det äfven så att säga förtvifla. Ty själfva sträfvandet är den vinst, som belönar sig själf. Begränsningen sörjer världens gång nogsamt för, och jag erkänner djupt nödvändigheten och

förnuftet uti att med gladt mod böja hågen under historiens lag — men åter blott för att söka en ny debouche och förtrösta på framtiden. Med ett ord: begränsningen är för stunden, men målet bör vara det högsta och vara evigt.

Så kan jag aldrig få öfver mina läppar en varning till en ung man att pröfva krafterna, d. ä. förmågan. Hällre vill jag säga: pröfva viljan. Finnes denna stark, så finnas äfven krafter och där den senare blir otillräcklig, är i min tanke på saken intet förloradt. Ty ur en stark håg växa hundrade upp, hvilka hundrade skola göra't. Men den kloka begränsningens värk blir en individs ringa, som lägger strå till strå, men icke binder ande vid ande.

Än mer måste detta gälla nationer, som lefva för sekler. Finnes väl någon nation på jorden, som icke öfverskattat sina krafter (jag ville säga, någon världshistorisk nation), och som af detta sträfvande icke haft lif och död. Sverige är i nyare historien det mest framstående exempel och anföres som sådant. Men hvad vore väl Sverige därförutan? Man säger: en klok begränsning i styrkans dagar skulle ökat dessas tal. Men hvar skulle styrkan kommit, om en sådan klok beräkning funnits?

Sålunda skulle jag skilja mellan dumdristighet och ädelt mod: att det senare tager af stunden hvad den förmår gifva, och tager äfven råd af stunden, böjande sig för dess hårda nödvändighet, men ihågkommande att stunden är blott en stund, då den förre icke ser annat än stunden och af den begär alt. Låt således t. ex. vara, att finnarne som nation aldrig skola blifva fransmän. Hvad gör det? De blifva dock alt, hvad de kunna blifva, endast därigenom att de sträfva till en nations högsta mål — en plats i världshistorien.

Hvad vårt nationallynne angår, så är det visserligen trögt att röra, men det är också i värk och gärning ihärdigt. Däraf, skulle jag tycka, följa två saker: den ena, att man aldrig kan elda och blåsa på för mycket; den andra, att då det en gång tager låga, skall denna icke så lätt släckas. Mycket af nationallynnet hänger dessutom vid det vildhetstillstånd, i hvilket en stor del af massan befinner sig. Öfver dem har *aldrig* gått en lifvande anda. Kristendomen har ifrån begynnelsen hos den varit formelväsende. Patriotismen, rättare nationalhatet, har blott funnits på spridda fläckar, såsom vår krigshistoria lärer. Låt massan en gång känna fläkten af en allmän anda, en gång känna som en man, och det kan ingen förutsäga hvad däraf skall blifva.

Om industrin tror jag såsom om all värksamhet, att den är ett värk af nationalandan, icke ett vilkor för densamma. Den är i de flesta delar af den art, att den kan blifva och dagligen mer och mer blir en gemensam tillhörighet för alla nationer. Vårt land har väl föga råämnen för annat än jordbruk. Men det har vatten, hafvet, sjöarna för kommunikation, forsar för hundratusental vattenhjul. När en gång demokratins stormar börja rasa i

industrins nuvarande hemländer, skall det kanske blifva vår tur. I all händelse skall sakernas tvång redan för närmaste framtid medföra något. Finnes en gång i landet ära och erkännande för den värksamme, så skall äfven industriidkaren ega en sporre, som manar honom att något våga. Men erkännandet kan icke finnas, förrän de erkännande kan hafva *en* röst och *ett* mål.

Mycken patos finnes — men den är dock för ringa. Intet stort i världen har gått fram utan entusiasm. Denna skall troligen icke blifva thatkräftig hos närvarande generation, men kanske hos den kommande. Försöket lönar alltid mödan. Vår förflutna tid vittnar väl, att massans passivitet hållit godt stånd mot främmande inflytande. Men dels har den just icke särdeles blifvit anfäktad, dels lämnar detta ingen säkerhet för framtiden, sedan den nu engång blifvit lyftad ur sina gamla hakar. Säkert synes åtminstone vara att ett aktivt motstånd har mera kraft. Och om det äfven vore nog med det passiva motståndet; hvartill skall då denna råhetens och försoffningens styrka bevaras? Säkert för att en gång blifva värksam till det goda. Så är ju så godt att därmed börja så först som sist — *så långt stunden medgifver*. Uppenbart är att fennomanin nu tolereras uppifrån. Det kan och skall komma en tid, då så icke sker. Toleransen är beräknad. Men politiken beräknar evinnerligen falskt, då den räknar på att efter behag leda en nations anda, sedan den tillåtit densamma väckas. Historien är full af bevis därpå. Här är „förnuftets list“ hemma. Och att nu så är, *är en Försynens vink.* Det är min fasta tro. Jag har skrifvit långt, mindre såsom svar på Brors anmärkningar än för mitt eget rättfärdigande. — —

I ett bref af den 14 augusti 1845 underrättar Snellman Tengström om sin förlofning, till följd hvaraf omsorgerna om hemmet för framtiden väsentligen komma att taga hans intresse i anspråk. „Icke Böger uden Börn“, säger han, „får väl härefter ristas i mitt sköldemärke.“ Från denna tid härstammar hans i Saima 1845 n:o 32 införda vackra utkast Ynglingens ideal och mannens, däri han skildrar huru ynglingen hoppfullt kämpar för att förvärkliga sina ideal, medan mannen resignerad afsäger sig illusionerna och i hemmets värld söker frid och sällhet. Men han hoppades att en yngre generation skulle genomföra de syftemål, i hvilka hans jämnåriga icke ville taga del och för hvilka han icke själf numera uteslutande kunde kämpa. I det nämda brefvet säger han därom:

Ett yngre släkte lofvar ju nu godt, och det kan vara väl nog att lämna platsen för detta. — — Det förljudes här att Nordström dock torde stanna kvar i landet. Detta gläder mig

höra, isynnerhet för Nordströms och hans reputations skull. Eljes är nog äfven han snart en utkramad citron både för ålderns skull, och emedan ungdomens i landet sträfvanden för honom äro obegripliga. Det är så världens gång, när det värkligen börjar gå framåt. Åfven jag känner mig öfverflyglad i mod och ifver. Gladt är att se huru dessa på kort tid vuxit till och med dem de unga krafterna. Fosterländskt album gjorde mig ordentligt förvånad, så stadiga och långt ifrån att vara ungdomsarbeten förefalla mig dessa arbeten. Och jag tillräknar all den literära rörlighet, som nu hos oss försports, samma väckelse. — —

Redan nu talade Snellman om att afstå från „skriket“ i Saima och återbegynna sin filosofiska karrier. Han sökte för att bereda sig möjlighet därtill den lediga filosofieprofessuren i Lund, men återtog sin ansökan, kanske till någon del under intryck af vännernas i Helsingfors, bland dem J. J. Tengströms, afrådande bref. Men han gjorde det, såsom han till J. J. Tengström den 7 november 1845 skrifver, med dof resignation. Sin roll i afseende å fennicismen ansåg han snart vara utspelad. För att fullfölja densamma fordrades ett „reelt studium för att såsom filolog eller eljes författare värka för finsk literatur.“ Men han kände sig för gammal att få makt med ett nytt språk. „Saima och jag“, utbrister han, „vi hafva sett våra bästa dagar.“

Oaktadt den misströstan, som sålunda ibland bemäktigade sig Snellman, utvidgade han Saima genom att sedan augusti 1845 utgifva ett literaturblad, benämdt Kallavesi, såsom bihang därtill. Saimas utkommande för 1847 tillkännagafs, men den unga plantan kväfdes genom maktspråk utifrån, i det att tidningens vidare utgifvande förbjöds kanske med anledning af någon anspelning på högstälda myndigheter, som där ingått. I dess sista nummer, af den 31 december 1846, försäkrade utgifvaren „att om någon gång harmen styrt hans penna, den gält sak, icke person, och att för honom icke finnes någon ovän, icke ens de, hvilka mött honom med moraliskt nedsättande invektiver.“ Huru bittert slaget kändes, framgår af ett bref från Snellman till J. J. Tengström af den 12 april 1847, däri han „bekänner, att endast en viss håglöshet kommit mig att en lång tid bortåt försumma all brefväxling likasom öfverhufvud alt begagnande af pennan. Denna nedstämning följde med upphörandet

af alt arbete för Saima; och jag har sedan dess begrafvit mig i läsning, så långt bokförrådet och min tjänstgöring medgifvit."

Snellman afstod dock icke från all publicistisk värksamhet. Några veckor efter det ofvanstående ord nedskrefvos, i maj 1847, begynte Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning utkomma, första året med Elias Lönnrot såsom namngifven utgifvare, medan redaktionen i själfva värket redan nu handhades af Snellman, som också följande år undertecknade inledningsorden. Litteraturbladet framträdde såsom en fortsättning af Kallavesi och hade likasom denna tidskrift, en väsentligen literär prägel. Artiklar i sociala och politiska ämnen förekommo knapt alls, medan däremot recensioner upptogo en hufvuddel af utrymmet. Nationalitetsfrågan berördes då och då, men endast i förbigående. Märkligast i detta afseende är måhända det omdöme, som i årg. 1847 N:o 6 fäldes om Runebergs Vårt land, hvilken dikt Snellman förklarade var altför litet nationell, bland annat med orden „den finska fosterlandskänslan anslår den icke, värmer den icke så, som man af ett så skönt stycke borde vänta."

Snellmans brefväxling med J. J. Tengström bär numera spår af en stigande nedslagenhet. Den reaktion, som på alla håll herskade, syntes honom oöfvervinnerlig. I bref till Tengström af den 6 januari 1848 medgifver han att den isolerade ställning han intog „icke boningsortens, utan sträfvandenas" framkallat bitterhet i hans sinne. Öfvergående till fäderneslandets allmänna ställning, fortsätter han:

Skulle jag kunna öfvertyga mig om dessa två saker: att vi ega „fred" och att mina åsikter i hufvudsak delas af mina landsmän, så vore det icke blott slut med mitt sätt, utan troligen också med större delen af mitt skriftställarevärksamhet.

Men vi hafva icke fred. Dock hafva vi icke heller strid. Af vår nationalitet tages blott ett stycke för hvarje dag, och vår råhet och vår natur äro af den art, att detta sker utan all vår afsaknad. Ryska greker blifva våra ämbetsmän. Ryska språket är i våra läroanstalter det främsta bland dem, som läras. Finska läres obetydligt. Svenska icke alls. Nu väntas för skolorna ryska till undervisningsspråk för historie och geografi. Flere auktoriteter korrespondera redan på ryska. Så lotsvärket, så post-

värket, så guvernörskansliet (generalguvernörskansliet) och öfriga guvernörsämbeten med detta. Teoretiskt är det klart att alla bemödanden för detta ändamål skola göras. De inhemskas förtjänster häruti äro också de, som främst belönas. Det är alt naturligt. Ett rike såsom kejsaredömet kan icke i sitt sköte, invid sin hufvudstad tåla främmande språk, främmande lagar, främmande religion. — — — De som säga: blott vi äro tysta, skall man glömma oss, den anser jag för fåvitskt folk, hvilka hvarken se, huru mycket på fyratio år skett, eller betänka hvad som nödvändigt måste ske. Till det skedda tillägger jag ännu, att årligen alt mera jord faller i ryssars händer, att all manufaktur- och viktualiehandel snart går öfver Petersburg, hvarför de flesta handlande och bokhållare, ja många köpslagande bönder redan äro ryssar till språk, tänkesätt och seder. Men som sagdt, det är sakens gifna gång.

Denna fortgång understödjes däraf, att vår bildning för hvarje dag blir alt mer och mer efter det bildade Europas. Min öfvertygelse är att vi voro den senare närmare 1809 än nu. Ju mera detta svalg förstoras, desto mindre blir det med östern. Hela vår samhällsställning 1809 var tämligen lika med alla andra folks, utom engelsmännens; ty ingenstädes hade då ännu det nyare samhällsskicket slagit fast rot i sinnena. Nu stå vi ytterst och sist af alla stammar i Europa — knapt den turkiska undantagen. Vårt universitet var äfven då ungefär detsamma som de flesta öfriga. Med hvilka män besätter man nu dess lärostolar?

Det är lätt medgifvet att vi på dessa fyratio år gått lika mycket fram, som på flera föregående lika långa tidsskiften. Men det öfriga Europa har på sagda tid gått fram med steg, för hvilka historien saknar all jämförelse. Äfven detta måste vara. Själfva hafva vi vållat det genom ovana att hjälpa oss på egen hand. Därtill har man gjort väl icke alt, men mycket för att hålla oss tillbaka.

Skall det så fortgå? Jag tviflar att annorlunda sker. Och hålles detta ut i „200 år", så tror jag knapt en lutheran, mycket mindre en finne lefver i Finland. Efter 50 år, menar man, skall det vara slut med estniska, lettiska och lutheranism i Östersjöprovinserna. Det är summa 150. Men högst antagligt synes att alla växlingar framåt blifva snabbare. Ju hastigare våra beherskare utveckla sig, desto hastigare göra de en ända med oss. — — — —

Snellmans synpunkter förändrades oaktadt denna misströstan icke, icke häller ville han fästa afseende vid de anmärkningar, som vännerna i Helsingfors fortfarande sände till honom. J. J. Tengström hade skrifvit: „Trotsighet, åsidosättande af hvad delikatess i förhållanden och deras bespråkande fordrar, är icke mod, utan ofta kännemärke af en relativ

klenmodighet och misströstan, som väl lätt kunna förklaras, men därmed icke äro rättfärdigade.“ Snellman svarade därpå i bref af den 6 mars 1848 bland annat i följande ord:

— — Det är en gammal visa, att saken gillas, sättet ogillas. Men jag menar, att sättet är godt, om saken går fram. Ty nationens sak framgår icke på dåligt sätt och vis. Är det också blott vänskapen, som anser och säger att ett sätt i huru ringa mån som hälst främjat en god sak, så skulle jag tycka att icke sättet bör slita, därför att framgången varit så ringa; ty detta är att uppmuntra den, som gjort litet med förebråelser, därföre att han icke gjort mera. Icke därför att icke hvar och en kan tåla och förtjäna en sådan förebråelse; min mening är blott den, att den icke är mera förtjänt, om man dock gjort eller bjudit till att göra litet, än om man intet bemödande riskerat. Så tror jag att alla skulle ansett mitt sätt för ett godt sätt, om jag beskedligt skrifvit blott mina disputationer och haft pengar nog att i stillhet vänta på adjunkturen, hvilken jag denna tid kunnat taga på hyllan, ehuru den nu ligger mig för högt.

— — — Ännu nämner jag en tröstegrund. Jag skulle tro att en skriftställare i vårt land är så fast bunden i fråga om „*sättet*“, att han friskt kan gå på utan att om detsamma bekymra sig. Det yttersta af vågsamhet är här i sanning ett så lumpet krypande, ett sådant dagtingande med samvete, sanning och rätt, att man gärna önskar det begrafvet i framtidens mörkaste gömmor.

Emellertid längtade Snellman alt mera från Kuopio, som hade varit en nog lämplig plats, så länge det endast gält att väcka den finska frågan till lif, men där han aldrig ärnat i längden förblifva. Han ville få tillfälle till vetenskapliga studier och filosofiskt skriftställeri. I sådant syfte sökte han den efter Tengström, som 1848 tog afsked, lediga filosofiska professuren i Helsingfors, men förbigicks, oaktadt han fick första förslagsrummet, i det att G. F. Aminoff å högsta ort utnämdes. Innan denna fråga ännu var definitivt afgjord, inlämnade han i januari 1849 till konsistorium i Upsala, på uppmaning därifrån, ansökning om den efter E. A. Schröder lediga professuren i filosofi vid Upsala universitet. Han ångrade dock snart detta sitt andra steg för att komma öfver till Sverige och inhiberade ansökningen. Vid denna tid skref han den 2 december 1848 till J. J. Tengström:

Med min framtid vet jag icke så noga hvad det skall blifva. Jag har redan så länge lekt därmed, att jag nu är orolig för den kortaste tid, som fördröjer ett bestämt steg — kanske också för självfva steget. Jag hade bort, då jag icke mera kunde göra min närvarande ställning till en brygga härifrån till utlandet, lämna densamma på ögonblicket och icke förhala tiden i vaga funderingar. — —

Slutligen tog han, mot slutet af 1849, afsked från rektorsbefattningen i Kuopio och flyttade till Helsingfors, där han måste åtnöja sig med en anspråkslös plats såsom kontorist i en enskild affär. Därmed slutar för en lång tid hans värksamhet såsom publicist och därmed afbrytes äfven den brefserie, ur hvilken vi meddelat utdrag. Under kanske ingen period af sitt lif invärkade Snellman så mäktigt som under åren 1844—1849 på fosterlandets framtid. Han bildade ännu icke något parti, men han framlade de satser, som sedermera utgjort det fennomanska partiets program. Han tände den gnista, som snart växte till en eldande och härjande låga. Ensam trotsade han i en aflägsen landsort likgiltigheten och motståndet, djärft yrkande att han funnit lösningsorden till Finlands framtidsgåta.

Att M. A. Castrén, J. J. Tengström och deras vänner icke lystrade till det stridsrop han lät utgå var säkert en af hans bittraste missräkningar. De bref vi citerat vittna om huru ifrigt han bemödade sig att vinna dem för sin sak, men synbarligen förgäfves. För vänner af svenskt språk och svensk bildning i vårt land skall det vara af intresse att veta att några af det finskspråkiga bildningssträfvandets främsta befordrare på 1840-talet med bekymmer sågo att detta sträfvande började gå i en mot det svenska bildningselementet fiendtlig riktning.

M. G. Schybergson.

Przewaljskis tredje forskningsresa,

i

Central-Asien och Tibet.

III.

Turgåut-stammarna äro spridda på olika ställen af det vidsträckta lågland, som, utbredande sig mellan Altaj i nordost, Saùr och Dsjairbärgen i norr samt Tjann-Schanj i söder, bär namn af Tschungariet och hvilket i öster omedelbart förenar sig med Centralasiens oöfverskådliga ödemark Gobi[1]). För långa tider tillbaka voro dessa ofruktbara sträckor betäckta af vatten och utgjorde ett enda haf, det oceanlika Hann-Haj, hvilken benämning kineserna ännu känna till. Tschungariet utgjorde då en vik af Hann-Haj och stod i förbindelse med det Aral-kaspiska bäckenet. Under en senare geologisk epok har detta inre haf uttorkat, och den Tschungariska viken har förvandlats till en af de vildaste och ogästvänligaste ödemarker i hela Asien.

Om vi undantaga några kullar eller grupper af kullar, kringströdda här och där, visar Tschungariet i sin helhet en vågformig yta, som märkbart höjer sig mot öster; man kan anse att jordytans höjd i medeltal är omkring 2 000 fot öfver hafvet. Det lägsta ställe uti hela Centralasien erbjuder Ebi-Noorbäcken (700 fot), par hundra kilometer från Kuljdsja. Jordmånen består i norr och öster af kiselsand och småsten, i söder af flygsand, i väster och nordväst af ett slags lera, som under den ryska benämningen *ljöss* eller den kinesiska *kuang-tu* anses vara den bästa växtjord som finnes. Ljöss har första gången blifvit sedd och och undersökt vid Rhenflöden. Den kinesiska kuang-tu har blifvit ifrigt studerad af engelska geologer och senast af den tyska geografen baron Richthofen omständligt be-

[1]) Se öfversiktskartan till N. M. Przewaljskis tredje forskningsresa uti Centralasien och Tibet åren 1879—1880, Finsk tidskrift mars 1889.

skrifven i dennes klassiska arbete „China“. Denna lerjord torde enligt någras förmenande bildats uti de bassiner, som saknat aflopp, genom afsättning af atmosfäriskt dam. På några orter har detta dam bortsköljts af regnet för att på lägre ställen, vid sjöstränder och dylikt, såsom ett fint, saltblandadt slamm bilda hela lager. Uti Asiens kulturländer har ljöss öfveralt samma användning som hos oss svartmyllan. Blandad med vatten blir den degig och användes allmänt till byggnader, hvilka, då de torkat i solen, bli hårda som sten.

Fuktigheten i Centralasiens inre är högst ringa, hvaraf äfven landets ödslighet förklaras. Till klimatets egenheter hör, förutom luftens torrhet, kontrasten mellan vinterns köld och sommarens hetta samt de här ofta, isynnerhet om våren, förekommande starka västliga stormarna. Skilnaden i temperatur observerades 1877 i oktober lika med 38 grader, i det att termometern från 15 ° C. i skuggan om middag vid solnedgången hade sjunkit 23 ° under noll. Våren synes i regeln inträffa jämförelsevis tidigt, och åtföljes då, som vi nämde, af starka stormar, hvilka någon gång tilltaga i häftighet, så att hela moln af dam och sand skymma solen för den resandes blickar. Dessa orkaner begynna vanligen kort efter soluppgången och endast under klara molnfria dagar. Przewaljski ser orsaken till dem i den olika upphettning, som de lokala föremålen under invärkan af solens strålar äro underkastade, och styrker sin hypotes därmed, att stormen mot middagen, då solen närmar sig söder, antager en mera nordlig riktning för att småningom aftaga i styrka mot kvällen. Att stormarna rasa företrädesvis om våren förklaras däraf, att under denna årstid skilnaden emellan dagsvärmen och nattkölden är störst. Floran i öknen är ytterst fattig: icke ett enda träd; endast saksaulbusken, mongolernas *zack*, synes ha funnit öknens sand tillräckligt närande, efter den till och med företrädesvis uppsökt de allra ödsligaste trakterna, och tack vare denna omständighet, utgör saksaulen med sin hårda och tunga, men ytterst sköra stam ökennomadens ovärderligaste fynd. Dess bark tjänar den anspråkslösa kamelen till föda, stammen utgör det ypperligaste bränsle, liknande stenkol; äfven erbjuda dess små gula blommor, som slå ut i maj,

en estetisk njutning. Saksaùlens kala, säfartade grenar gifva endast ett nödtorftigt skydd åt de fågelskaror, hvilka någon gång af misstag förirra sig hit, tagande vägen öfver Tschungariet i stället för att från sydväst öfver Pamir och Kuljdsja värkställa inflyttningen. Saksaùlen är mycket utbredd: den förekommer såväl i väster vid Sir-Darja som i öster vid det egentliga Kinas gräns, men dess rätta hemland är dock Ala-Schanj. Om saksaùlväxten utvalt torra sandplatser, så trifves däremot en annan af „öknens välsignelsebringande håfvor“, såsom äfven saksaùlplantan af mongolen benämnes, den i fristående, ända till 9 fot höga stänglar växande „dyirisùn“ (Lasiagrostis splendens), på fuktigare leriga ställen. För nomadens boskap utgör dyirisùn en omtyckt föda; bland det höga gräs, som växer kring dess rötter, finna fasanen, rapphönan, vakteln och lärkan skydd mot solens brännande glöd; här påträffas ej sällan harar, räfvar och vargar. Af dyirisùn flätar kinesen sin hufvudbonad. Bland de till endast tre arter i ett för alt uppgående däggdjuren finnas tvänne, hvilka äro värda en större uppmärksamhet: den vilda hästen och den vilda kamelen. Af den vilda hästen finnes ett exemplar, skänkt af Przewaljski, uti Kejserliga vetenskapsakademins i S:t Petersburg museum. Denna af forskare aldrig förut sedda art har blifvit kallad Equus Przewalskii. Till sitt yttre är denna häst något olik sin tama broder: hufvudet större, kort, uppåtstående man utan manke, öfre delen af svansen korthårig och ullig. I andra hänseenden äro dess kännetecken fullkomligt öfverensstämmande med dem, som utmärka vår tama häst: kraniets och hofvarnes anatomiska byggnad, frånvaron af den för åsnan karaktäristiska ryggremmen och förekomsten af valkar eller liktornar på bakre extremiteterna. Denna nyupptäckta hästart, af kirgiserna kalladt *kärtagg*, icke såsom d:r Brehm påstår, *zurtakä*, och af mongolerna benämd *takè*, bebor uti smärre sällskap af 5—15 exemplar, under uppsyn af en gammal, erfaren och vaksam hingst, endast de allra ödsligaste och otillgängligaste trakter i Tschungariet. Dessa djur äro ytterst försiktiga och begåfvade med ett underbart luktsinne och en ytterst fin både syn och hörsel. De ha dessutom troligtvis förmågan att, i likhet med den vilda kamelen (Camelus

bactrianus ferus), uthärda långvarig törst. Den vilda kamelen, hvilken Marco Polo i sina resor redan omtalar, och hvars förekomst varit skarpt betviflad af sådana naturforskare som till exempel Cuvier, ehuru andra, och bland dem Pallas, Elias och Pävtsoff, konstaterat dess tillvaro, bebor samma trakter som den vilda hästen och påträffas tillika vid Tarim, Loob-Noor och Hami. Den största olikheten mellan den tama och vilda kamelen är att puckeln hos den senare är betydligt mindre än hos dess tama släkting [1]).

Efter fyra dygns uppehåll vid Gaschun-Noor begaf sig Przewaljski ånyo i väg den 14 maj, och snart låg Altajs mäktiga granitkedja som en fast mur bakom de resande, medan framför dem mot sydväst en ny bärgsrygg, Bajtyik, långsamt höjande sig snart skymde synkretsen. När man hunnit till Bajtyik, förestod en 8 mils marsch framåt genom en vattenlös öken, hvarför man beslöt att under två dagars forcerad marsch öfvervinna hindret, så mycket hällre, som Tjann-Schanjs jättekedja redan tydligt skönjdes i söder. Expeditionens flertal försäkrade att vägvisaren-mongolen misstagit sig, då han påstått att dit ännu var närmare åtta dagars marsch, det vill säga tvåhundra kilometer. Przewaljski och de, som färdats i öknen, kände mycket väl till hvilka spratt den klara, tunna ökenluften ofta spelar den resande, då föremål, hvilka äro belägna tiotal mil framåt, antagas vara lika många verst aflägsna; men det låg helt naturligt i expeditionens ledares intresse att få hoppet upplifvadt för den förestående marschen, som därtill skulle gå öfver fullkomligt öppna och öde trakter, där icke ens i maj ett enda grässtrå grönskar och där dagsvindarna ha fritt spelrum, fyllande ögon och mun med det bittraste saltstoft, som stundom hotar att kväfva den djärfve resande, som vågat sig hit. Under dylika förhållanden var icke att tänka på några observationer. Endast ett par kulor fick Przewaljski tillfälle att i förbigående sända en grupp hulaner, som undrande betraktade de resande från en kulle vid vägen. Vägvisaren hade emellertid haft rätt, ty kommen 8 mil framåt till Tala-Oktschtin, märkte man altför väl att Tjann-Schanj

[1]) Se Finsk Tidskrift, marshäftet 1882, Przewaljskis resa till Loob-Noor, sid. 14.

ännu var nästan lika aflägset som förut, och sålunda färdades man i flere dagar det ena tiotalet verst efter det andra, tils äfven det andra hundratalet var fullt. Då stod man ännu en dagsresa från själfva hufvudkedjan, det väldiga Tjann-Schanj. Expeditionen hade redan bestigit den vidsträckta, på öfver 6 000 fots höjd belägna platå, som från norr utgör hufvudkedjans förgård, och mellan högslättens talrika höjder framskymtade leende dalar, på hvilkas botten de klaraste källor uppsprungo, skänkande svalka och vederkvickelse åt människor och djur. Bärgens sluttningar erbjuda de ypperligaste betesmarker, hvarför man här ånyo påträffar människor. Kineser ha nedsatt sig i de vattenrika dalarna, idkande åkerbruk och boskapsskötsel. Djurvärlden är företrädd af hulanen, harasuljta — ett slags antilop, mården och räfven samt bland fåglar förnämligast finkar och starar. Floran är ej häller fattig; den räknar förutom dyirisùn och malört geranium, spirea, karagana, törne, det vilda äppelträdet och andra. På en enda dag riktades herbariet med trettiotvå arter blommande växter. Närmare staden Barkùlj, dit vi i rät linje icke ha mer än fyratiofem kilometer, är floran redan betydligt fattigare. Den 30 maj inträffade expeditionen uti den kinesiska byn Siànto-Hauza, belägen två mil från ofvannämda stad, på den fruktbara Barkuljska högslätten, och påföljande dag, den sista i månaden, skulle Przewaljski med hela sitt följe intåga i Barkulj, då han aftonen förut genom en utskickad från stadens styresman fick befallning att sända sitt kinesiska pass att viseras, men själf förbjöds att besöka orten. Emellertid kunde man från expeditionens lägerplats vid Sianto-Hauza se staden tydligt äfven med blotta ögat. Barkulj, en vidsträckt, dåligt bygd stad, bestående af tvänne delar, den militära och handelsstaden, hvardera omgifven af en hög lermur, är grundlagd i början af förra seklet, samt egde före dunganernes eller de kinesiska muhamedanernas uppror betydelse såsom administrativt centrum för ett af provinsen Ganj-Su's distrikt. Förtretligare än förbudet att besöka Barkùlj var de kinesiska myndigheternas vänlighet att förutom vägvisare lämna expeditionen en betäckning af sex soldater, ty Przewaljski visste altför väl af erfarenhet hvad detta betydde. I följd af kinesernas

nyfikenhet och efterhängsenhet var denna hedersvakt endast till besvär, särskildt vid de topografiska arbeten, som voro nödiga för den uppgångna vägsträckans upptagande på kartan, men till all lycka hade just denna väg under de sista åren två gånger i vetenskapligt syfte befarits af tvänne unga officerare, hvilka däröfver uppgjordt den noggrannaste marschroute. Af deras vägkartor fick Przevaljski lof att begagna sig. Resan fortsattes i största lugn. Snart passerades det ställe, där den norra stora kinesiska farvägen till Kuljdsja tar af, anlöpande städerna Gùtschen, Manas och Schihå. Den södra stora stråten för samfärdseln mellan Gobi och Kaschgar i östra Turkestan går däremot öfver Håmi, Pitschàn, Turfàn, Kåraschar, Kurljà, Kutschà och Aksò. Hvardera vägen underhålles af den kinesiska regeringen, och efter dunganerupproret bevakas hvarje poststation dessutom af krigspiketter. Härbärgena äro vanligen smutsiga, trånga och kalla samt utblottade på alt, som till de resandes nödtorft hörer.

Emellertid hade man bestigit självfva Tjann-Schanj. Två dagsmarscher hade det redan gått uppför hufvudbärgets sluttning. De präktiga skogarnas härliga grönska hade lockat både människor och djur att slå sig ned under deras löfhvalf, men de kinesiska soldaterna hade hvarje gång afrådt, förklarande att bättre ställen skulle komma. Slutligen, på tredje dagen, motstod Przewaljski icke längre lockelsen, utan tog af från vägen till en skog, där nattläger uppslogs. Stället var så vackert, att Przewaljski beslöt att kvarstanna öfver en dag. Medan expeditionens medlemmar här inandas de första vackra vårdagarnas ångor och njuta en behöflig hvila, låna vi på en stund Przewaljskis dagbok för att därur lära känna huru expeditionens lif förflyter midt under alla de omväxlingar, som en ny väg och nya trakter ständigt erbjuda, huru detsamma vecka efter vecka, månad efter månad går i samma en gång strängt reglementerade kretsgång. På samma sätt förgår dygnet vid Nann-Schanjs gletscher som på Tibets högslätt, vid Kuku-Noors och Gula flodens strand som på Ala-Schanjs sandslätter.

Förflyttom oss i tankarna till en bivuak i öknen!

Det är natt. Karavanen är lägrad vid en liten källa. Två tält stå uppslagna icke långt från hvarandra. Mellan dem ligger lastdjurens packning, invid hvilken kosackerna lagt sig till hvila — två om två. Där framför hvila kamelerna, fastbundna vid hvarann, och en hop getter därinvid. Ett stycke bakom äro hästarna tjudrade. Uttröttade af dagens mödor njuta alla en behöflig hvila. Ej ett ljud förnimmes i den stilla natten. De otaliga himmelska ljusen blänka som diamanter, stjärnbilderna stå skarpt tecknade. En fallande stjärna lyser och försvinner .... Öfveralt, så långt ögat bär, en ödemark utan gräns ... Men nu skönjes den första rodnaden i öster ... Dejourkosacken reser sig halfsömnig från sin bädd på marken, gör upp eld och kokar morgonteet; då detta är färdigt, väckas de öfriga soldaterna och sist officerarne. Morgonkylan är kännbar, men en kopp af den kokta drycken sprider värme i lederna. Frukosten, bestående af en bit kokt fårkött från kvällsvarden, gömmes i fickan till nästa bivuak; kosackerna ha dock mestadels för vana att redan på morgonen grundligt förse sig både med dzamba, te och kött. Härefter följer hästarnas och lastdjurens pålastande; samtidigt inlägga andra soldater kökstillbehören och de i tälten kringspridda sakerna. Instrumenten komma på officerarnes lott. Tälten nedtagas; af kamelerna är redan halfva antalet sadladt; med de öfriga går det snabbare, ty nu hjälpa äfven officerarna. Snart höres ropet: „färdigt"; piporna tändas kring den halft slocknade kolelden; man bestiger kamelerna, och inom kort rör sig hela karavanen framåt i den ordning vi förut omtalat. Solen har just gått upp; fot för fot vandrar tåget; då och då, efter någon verst stannar man för att snöra till en rem, hjälpa upp en sadel, som kommit på sned, och så vidare. I medeltal kan man beräkna att till en dagsmarsch på 25 verst åtgå 6—7 timmar, inberäknade uppehållen för de topografiska arbetena, för växtinsamlingen och dylikt; hvar och en skjuter när han det behagar, om något lefvande kommer inom skotthåll. Endast högst sällan, till exempel då en antilophjord helt oväntadt öfverraskas, lossas en salva ur alla de 13 eldgapen. De första tio versten gå lätt; mot slutet af det andra tiotalet begynner tröttheten kännas; samtalet tystnar; kamelerna röra sig långsammare; samtidigt begyn-

ner stormen samla sina krafter; allt oftare tillfrågas vägvisaren; slutligen skönjes den efterlängtade oasen i fjärran; alla lefva ånyo upp, en stund går det raskt framåt, hundarna, som redan vädra vatten, skynda otåliga framåt till källan; Przewaljski sporrar sin häst för att före karavanens ankomst hinna utvälja lägerplats, som uppslås i källans närhet och om möjligt på någon icke stenig plats. Det första är nu att släcka törsten: människor och djur skynda till källan för att läska sig med den klara drycken ... då först känner man hvad en dryck vatten vill säga ... Nu uppslås tälten, det ena för officerarena, det andra för kosackerna och soldaterna. I Przewaljskis tält inbäras de dyrbaraste sakerna, såsom skjutvapnen, lådorna med instrumenten och dagböckerna; allt har sin bestämda plats, och alla sysslor utföras i en en gång för alla stadgad ordning. Medan tälten iordningställas, uppgör den för månaden bestämda kocken eld och kokar teet. Till bränsle tjänar hornboskapens spillning, som äfven af mongolerna allmänt användes till detta ändamål under benämningen *arrgáll*. Snart är den enkla måltiden tillredd, och sällan smaka de lukullliska rätterna på den rikes bord denne så väl som dzamba'n med fåristret och tegelstensteet smaka våra resande. Den som färdas i Asien får icke vara kräsmagad; européns komfort får man ej köpa ens för de största summor, ty inga materiella tillgångar kunna befria ökenvandraren från köld och törst; ingenting kan skydda honom mot ökenvinden och klimatets växlingar. Ännu innan teet är förtärdt, infinner sig en mängd mongoler för att, såsom de själfva förklara, „se på de resande". Genast efter frukosten vidtager arbetet: några af soldaterna sköta om djuren, aflasta och ansa dem samt fördela fodret; andra samla bränsle, nedslakta en af getterna till middagen och så vidare. Przewaljski gör anteckningar i sin dagbok. Eklonn och Kolomejtsoff preparera de under marschen skjutna fåglarna eller däggdjuren, Roborowski ritar. Klockan 1 på dagen observeras temperaturen för tredje gången — klockan 7 på morgonen och vid soluppgången har man redan dessförinnan antecknat värmegraden. Och nu är man fri till middagen. Om villebråd finnes i närheten, tar man vanligtvis bössan på axeln, och så bär det af på ett par timmars jakt, hvaraf resultatet oftast är en för-

ändring af middagsmenu'n. Måltiden intages ej sällan i sällskap med objudna mongoler, hvilka för en bit af det öfverblifna fårköttet få springa sin dryga mil, den ene efter vatten, den andre för att hopdrifva de kringspridda lastdjuren eller insamla argåll. Tiden efter middagen användes alltid till exkursioner i omnäjden, och först kort före solnedgången är man tillbaka. Då vidtager arbetet med växterna och de dödade djuren. När detta är slutadt, är det redan tedags. Bivuakelden flammar ånyo . . . teet tillredes och förtäres; man sitter en stund kring brasan, och medan samtalet är i full gång, tändes ljus i Przewaljskis tält — signalen att dagens arbete är afslutadt. Djuren få dricka; kamelerna sadlas till natten; kosackerna reda sitt läger och inom kort, sedan ljuset i tältet blifvit släckt, är karavanen försänkt i djup sömn . . . endast vaktgörande kosacken går fullt klädd och väpnad af och an kring bivuaken. I farligare trakter, såsom i Tibet, vid Gula flodens dal och vid Kuku-Noor, vidtog Przewaljski särskilda försiktighetsmått. Men i hvarje händelse var det regel att hvar och en af expeditionens medlemmar skulle ha sitt gevär invid sig äfven under natten.

Så förflöto med smärre undantag dygnets timmar för expeditionens medlemmar — i ständig värksamhet och påpasslighet, i umbäranden och försakelser, men modet fick ej falla. Przewaljski själf var själen i hela företaget. Icke van att böja sig för några hinder, då det gälde att uppnå sitt mål, uppehöll han allas mod och sammanknöt allas sträfvanden.

IV.

Men det torde väl vara tid att lämna Tjann-Schanjs höjd och den präktiga bivuaken i dess löfskog för att skynda till Hami, där de kinesiska myndigheterna med otålighet vänta Przewaljski.

Under en enda dagsmarsch besteg expeditionen Tjann-Schanjryggens ås, begynte nedstigandet och uppnådde bärgets södra fot, där Hamiplatån vidtager. Samma storartade karaktär, som granitkedjans norra, brantare sluttning eger, utmärker äfven dess kam, som på flere ställen höjer sig ofvanom den omkring tolf tusen fot öfver hafvet be-

lägna snögränsen. De täta, uteslutande af gran och lärkträd bestående skogar, som täcka bärgskedjan på Barkülj-dalens sluttning, gå upp ända till nio tusen fots höjd, där midt bland stora fläckar af osmulten snö leende ängar, prydda med ranunkler, tulpaner och pulsatilla, ligga utbredda för det förvånade ögat. Här trifves en mängd vildgetter eller „täki", medan i skogarna nedanom bärgfinken, kålmesen, gröningen, hackspetten, staren och turturdufvan påträffas. Södra sluttningen af Tjann-Schanj är tre gånger längre än den norra och räknar längs den ödsliga gångstig, som från åsens kam leder ned till utgången vid Hamis högslätt, aderton kilometer. Faunan är densamma som på bärgryggens norra sluttning, men växtlifvet är mindre utveckladt, dock icke så fattigt som längre åt väster vid Bogdo-Ula, där samma Tjann-Schanjs södra utskott förlora sig uti Karaschars slätter.

Den 6 juni 1879 uppslog expeditionen sitt läger vid norra ingången till Hami eller Komull. Oasen Hami är näst Kuljdsja- eller Iliområdet, denna Centralasiens gröna smaragd, en af de lyckligast lottade fläckar på den ökenocean, som utbreder sig i det inre af Asien, från Pamir i väster ända till portarna af Kinas hufvudstad och från Altaj i norr till Himalajas jättemur i söder.

Hami, bekant redan i forntiden, upptager en jämförelsevis ringa, men bördig jordyta, ungefär femton kilometer i kvadrat, fyratio verst söderut från Tjann-Schanjs fot. Jordmånen, som består af sandblandad lera, lämnar ypperliga skördar af hvete, hirs, korn, hafre och ärter; äfven kryddgårdar blomstra här; Hami-meloner äro en stående rätt vid bogdokanens bord. Af de talrika skuggiga träd som funnos här före dunganernas uppror, återstå blott några unga telningar. De vattendiken eller „aryiki", förmedels hvilka bevattningen af de vidsträckta fälten värkställes, voro mestadels igenfylda och beväxta med gräs. Alt påminte ännu lifligt om de fasor, som nyligen öfvergått denna trakt. Så har det troligtvis, tillägger Przewaljski, hundrade gånger händt; den ena stammen har aflöst den andra, och de grönskande oaserna ha ständigt varit omtyckta stridsplatser, ty egandet af dem har varit nyckeln till herraväldet öfver de hundramila öknarna där omkring. Särskildt har detta varit

fallet med Hami, hvars stora betydelse såväl uti merkantilt som i strategiskt hänseende står höjd öfver alt tvifvel. Öfver Hami går den kortaste handelsvägen från det Egentliga Kinas rikaste trakter till östra Turkestan och Tschungariet, och i en snar framtid kan den nyligen (1881) afslutade handelstraktaten med Ryssland göra Hamivägen till stråten för ett lifligare varuutbyte mellan Isagan-kans (hvite tsarens) och bogdokans (kinesiske kejsarens) undersåtar. I militäriskt hänseende kan man utan öfverdrift påstå att den armé, som innehar Hamioasen, tillika är herre öfver hela det inre Asien ända till Kinas och Tibets gränser och kanske därutöfver. Sålänge dunganerna innehade Hami, voro de lika fruktade vid Kallgånn som vid Kuku-Noors stränder.

Hamis urinvånare äro en blandning af ättlingar af de gamle ujgurerna och utvandrare från Turkestan. De äro allesammans muhamedaner och påminna hvad ansiktstypen beträffar om de tatarer, som bebo trakterna af Kasan i Ryssland. De kalla sig själfve „tarantschà“; af kineserna äro de kända under benämning håj-håj, hvarunder för öfrigt alla muselmän i hela Kina innefattas.

Expeditionen uppslog sitt läger ett par verst norr om staden Hami, och efter en hastigt undangjord toalett vid stranden af en bäck under solens brännande strålar — det var 36° C. i skuggan — emottog Przewaljski af några kinesiska officerare, hvilka voro honom tillmötes vid oasens norra gräns, krigsguvernörens i Hami „da-sienj-tschin-tsaj“ (den store mannen generalen) Minn-Tschunn's inbjudning att ofördröjligen besöka honom, hvarför också Przewaljski beslöt att, åtföljd af tolken Abdùl och tvänne kosacker, ännu samma dag uppsöka guvernören. Af de kinesiska officerarnas tal om deras förmans vänskap med Tszo-Tszun-Tana, den emot dunganerna opererande västra arméns förre öfverbefälhafvare, förstod Przewaljski att skänkerna till „den store mannen“, såsom de himmelske krigarne alltid kallade sin chef, skulle vara välkomna. Anländ till Hami, emottogs Przewaljski uti högtidlig audiens af tschinn-tsaj, omgifven af en lysande svit, och följande dag egde i ett af expeditionens tält guvernörens kontrabesök rum, hvarefter Przewaljski jämte expeditionens officerare blef inbjuden

till middag hos guvernören på dennes villa i stadens närhet. Där voro alla Hamis honoratiores tillstädes, både civile och militärer. Yngre officerare spelade betjäningens roll. Måltiden, som begynte med sötsaker, och af hvars sextio rätter vi endast nämna hafskål, svalbon, hajfenor, svinkött, fårkött och hvitlök, afslutades med kokadt ris. Etiketten fordrade att enhvar åtminstone smakade på hvarje rätt. Stor förvåning uppstod, då Przewaljski anhöll om ett glas friskt vatten, något som den förnögna och förnäma kinesen aldrig förtär. Om våra europeiska middagsbjudningar icke likna den kinesiske guvernörens genom frånvaron af utländska och andra viner, så påminnas vi dock om de oundvikliga „gröna borden“ i Europa vid anblicken af kinesernas spel „udda och jämt“, hvilket spel är mycket utbredt i Midtens rike och med fördel begagnas såsom en värdig afslutning på en middagsbjudning. Efter all denna förplägning återvände Przewaljski med förstörda nerver till sitt tält, där han påföljande dag ånyo emottog besök af guvernören, hvilken denna gång hade kommit i den speciella missionen att „undersöka“ expeditionens alla saker. Alt underkastades den noggrannaste granskning, från det största till det minsta, och föll någon sak i smaken, begynte man genast anhålla om att få densamma till gåfva. Tschinn-tsajs officerare buro sig isynnerhet illa åt — de togo alt hvad de kommo öfver: hela näfvar socker försvunno i deras fickor, ända tils Przewaljski gjorde deras förman uppmärksam härpå. Troligen för att försona sina officerares brott emot höfligheten inbjöd Tschin-tsaj Przewaljski att följande dag intaga en enkel måltid, hvarvid endast 40 rätter serverades. Såsom svar härpå lofvade Przewaljski att visa guvernören huru man skjuter i Europa. En målskjutning anordnades, först på stadigt mål, sedan på fågel och på i luften kastade föremål, alt till de närvarandes stora förnöjelse och häpnad. Med stigande förvåning betraktade man de konsterfarna skyttarna, och nu förvägrades icke mera Przewaljski att besöka själfva Hami. Staden, som mycket lidit af dunganernas upprepade påhälsningar, består af tre delar, hvarje omgifven af en låg lermur med skyttetorn i hörnen. Bostäderna äro kinesiska stugor (fanzà) till hälften förstörda. Några bodar finnas, där usla varor stå att köpas

till otroligt höga priser. Kinesen säger att „silfret ensamt är billigt“, ty den muhamedanska bataljon, som är förlagd här, emottager för ringa arbete en hög aflöning. Bland de få träd, som skonats af tiden och fienden, är en såsom invånarne påstå flere sekel gammal pil med nio grenar, den såväl af kineser som tarantschà helighållna „dsjungalunn“ eller nio drakar, hvilka hvarje främling, som engång fått inträde i staden, nödvändigt skall se.

De trupper, som vid tiden för Przewaljskis besök i Hami utgjorde dess kinesiska garnison, hade tillhört den armé, hvilken under ofvannämde Tszo-Tszun-Tana's befäl först hade undertryckt insurrektionen i Ganj-Su och därefter intagit städerna Manas, Schihå, Gutschen och andra, hvilka dessförinnan fallit i dunganernas händer. Med denna krigshär hade äfven ryssarna fått att göra, såvida Kinas anspråk på Iliområdet icke blifvit på diplomatisk väg ordnade. Vi vilja icke trötta ut läsaren med några långa förklaringar öfver orsaken till dunganernas fall och Kinas slutliga seger. På frågan om hvilken af de opererande arméerna var bättre gifva vi med Przewaljski det rysk-tyska svaret: hvardera var bättre, ty ehuru det visst heter att bogdokan förfogar öfver en miljon soldater i fält — hvaraf en del är beväpnad och inöfvad efter europeiskt mönster — så är denna krigsmakt uti intet hänseende jämförlig med en europeisk armé. Själen i denna massa saknas: krigstukten och den militära andan ha gått förlorade under det omåttliga opiumförtärande, som är den kinesiska soldatens största lyte. Officeren är okunnig och lat, feg och egennyttig, i saknad af alla ridderliga dygder, och med ett sådant befäl går äfven den bästa armé förlorad.

I Hami blef ett icke så alldeles litet stycke arbete för den förestående resan undangjordt. Provianten blef blef betydligt förökad, och ett tiotal getter uppköptes; vidare lyckades man efter långa diskussioner erhålla vägvisare. Men från hedersvakten af en officer och femton man soldater kunde Przewaljski oaktadt sina protester icke blifva befriad. Tschinn-tsaj förklarade själf att en så hög herre som Przewaljski egentligen bort få en half fana — trupperna i Kina delas i fanor. Aftonen före afresan, då Prze-

waljski, sysselsatt med sina dagboksanteckningar, just nedskrifvit följande ord: . . . „det har ändock gått oss jämförelsevis bra i Hami, vi kunna nu anse att vi redan stå med ena foten i Tibet“ . . . inträder guvernören på afskedsbesök, och på Przewaljskis anhållan tecknar denne sitt namn just på detta ställe uti dagboken, såsom Przewaljski säger: „liksom med sin underskrift bekräftande möjligheten af våra käraste förhoppningars realiserande.“

Den 13 juni 1879 i dagbräckningen lämnade karavanen Hami; de första tio versten gå genom bördiga ängar och axfylda fält, men här slutar grönskan med ens, sanden visar sig, på sina ställen ännu beväxt med säf, och där en källa kväller fram, kan man ännu de första dagarna få se *kendyir*växten blomma mellan den olikbladiga poppelns eller *tågruk*-trädets stammar. Men knapt ett halft hundrade verst från oasen upphör all vegetation. Här vidtager den förskräckliga Hamiöknen, som i väster öfvergår i Loob-Noor-slätten, i öster förlorar sig i mellersta Gobis om möjligt ännu hemskare ödemark. I rät sydlig riktning från Hami ligger en ofantlig, omkring 120 kilometer bred och ända till 5 000 fot öfver hafvet belägen högslätt, som i norr och söder begränsas af de låga Bäj-Sianj-bärgen, från hvilka åt de från högslätten vända sidorna vågformiga, ofruktbara sluttningar utbreda sig. Sluttningen i norr uppnår sin lägsta punkt i oasen Hami, som är belägen på 2 600 fots absolut höjd. Åt söder går sluttningen ända ned till Buljuntszirs floddal, vid en absolut höjd af 3 700 fot. Mellan nyssnämda flod och foten af Nann-Schanj är öknen på tiotal verst jämn som ett golf, och på denna platå är det som oasen Sa-Tscheu är belägen. På en sträcka af 300 verst finnes med undantag af några sparsamt gröna fläckar, där brunnar blifvit inrättade, ej ett träd, ej en blomma, icke ens ett grässtrå. Djuren ha lämnat dessa trakter; icke ens de små ödlorna synas till. Endast här och hvar påträffas skelettet af en kamel eller en häst, som tröttnat på vägen. Öfver den glödheta jorden simmar ett lager af dammfyld, upphettad luft, som äfven då det blåser icke svalkar, utan gör hettan ännu tyngre . . . och under alt detta tjusas ögat af de mest lockande taflor af fägring och grönska, som den bedrägliga hägringen framkallar. Då härtill kom-

mer att afståndet mellan de usla och otillräckliga, ofta därtill ännu salthaltiga brunnarna ej sällan utgör 40—50 kilometer, kan läsaren föreställa sig hvad en dagsmarsch i dylika trakter vill säga. Luftens ytterliga torrhet kommer alla saker att spricka sönder. Hettan framdrifver onaturligt hastigt organismens arbete. Hår och skägg växa ovanligt snabt. Söder om Buljuntszirs om sommaren nästan fullkomligt uttorkade flodbädd antager öknen ett helt annat utseende. Den ofruktbara kiseljord, öfver hvilken vägen hittils gått, förvandlas till en salthaltig ljösslera, bevuxen af några enstaka saksaùl-, tamaris- och *harmyik*-plantor, en välkommen öfvergång från öknens ödslighet till den vid Nann-Schanjs fot af den strida Dan-Hafloden bevattnade leende oasen Sa-Tscheu. Hela denna mer än 500 kvadratkilometers yta upptagande bördiga jordfläck är tätt befolkad med kineser, hvilkas under de höga pilarna, almarna och de pyramidala popplarna undanskymda, af böljande sädesfält omgifna stugor angenämt kontrastera emot ökennomadens på någon öppen plats uppslagna smutsiga tält. Icke för att den kinesiska fånzan skulle utmärka sig för en öfverdrifven snygghet, men med en timrad, lerad eller på annat sätt uppförd stadig bostad är ändock för tanken förenad en viss kulturutveckling, hvilken nomaden med sitt kringströfvande lefnadssätt aldrig kan uppnå. Staden Sa-Tscheu, belägen i oasens södra del, är helt och hållet inbäddad i rika och härliga fruktträdgårdar, som öfverflöda af äppel-, päron- och aprikosträd, bland hvilka fasaner och dufvor ej så sällan slå ned sina bopålar, medan i de längre bort från de odlade majs- och risfälten liggande vilda delarna vakteln, gulsparfven, göken, svalan och kornkråkan finna skydd bland de här ymnigt förekommande tamaris- och saksaùlbuskarna. Någon gång gör äfven antilopen hara-suljta från den närliggande öknen en oombedd påhälsning uti kinesens sädesåker. Boafamiljens enda representant på norra halfklotet, den $2^1/_2$ fot långa Eryx jaculus, påträffades äfvenledes här. Befolkningen utgöres uteslutande af kineser, hvilka hvad ansiktstypen beträffar föga eller alldeles icke skilja sig från sina bröder i Hami, Kuljdsja och Gutschen. Språket är äfven detsamma. Själfva staden, som genom trånga smutsiga gator och oregelbundna hus liknar Kinas öfriga

städer, är omgifven af en halft förfallen lermur, utanför hvilken, på fyra eller fem kilometers afstånd åt söder, den vilda öknen ånyo vidtager. Om också Sa-Tscheu oasen med sin bördiga jord och sitt lyckliga, milda luftstreck erbjöd en länge efterlängtad fristad åt åt våra trötta resande, så gjorde däremot dess bebyggare alt för att påskynda afresan därifrån. Befolkningens nyfikenhet och påhängsenhet blef expeditionen i högsta grad besvärlig, så mycket mer som därtill ännu kom ett kallt och misstänksamt uppträdande å myndigheternas sida, hvilka på alt möjligt sätt sökte hindra expeditionens vidare framträngande mot söder. Än stodo icke några pud majs att köpa; än åter fans det bland en till 20 tusen själar uppgående befolkning icke ett skålpund hvete till salu. Att få en vägvisare syntes alldeles omöjligt. Man hade beslutit att tvinga expeditionen att återvända; man ville för de ryske *jan-zyi* eller „djäflarne från andra sidan hafvet“, såsom européen öfverallt i Asien benämnes, stänga vägen, liksom man två månader tidigare hade tvungit grefve Szechény, som äfvenledes färdades i dessa trakter, att afbryta sina forskningar [1]). Men Przewaljski kände bättre än den ungerska grefven asiatens karaktär. Genom tolken Abdùl förklarade Przewaljski kategoriskt att han äfven utan både vägvisare och tillstånd skulle veta att komma till Tibet, och hotelsen hade åsyftad värkan: både proviant och vägvisare uppsöktes i hast, och följande morgon, den 2 juli i daggryningen var expeditionen redan på väg emot Nann-Schanjs gigantiska klippmur, som i söder aftecknade sin hvita hjässa emot den ljusblåa himmeln. Men innan foten af Nann-Schanj uppnåddes, hade expeditionen att passera ett anmärkningsvärdt ställe. Uti en hålväg, som afskiljer flygsanden i väster från den låga bärgsluttning, som i öster lik en förmur mot Hami åtföljer Nann-Schanjs hufvudkedja, ha rättrogna buddaister sedan många årtionden tillbaka med otrolig flit utgräft grottor, fem famnar i längd och fyra i höjd och bredd. På en sträcka af mer än en kilometer ser man dessa, i två

---

[1]) I Wien utkom 1881 ett arbete af kapten Kreitner, en af de tre deltagarne uti grefve Széchenу's expedition, under titel „Im fernen Osten“, som just behandlar nämnda resa.

våningar ordnade, med de primitivaste redskap gjorda urhålkningar i den sandblandade jorden tätt invid hvarandra, endast afskilda genom tunna, med Buddas i olika skepnader målade bild försedda lerväggar. I dessa nischers eller urhålkningars djup midtemot ingången står stenbilden af någon gudomlighet, försedd med inskrift på kinesiska. Det hemlighetsfulla mörker, som råder i dessa rum, dit solljuset endast dämpadt förmår intränga, äfvensom bruset af den strida bäck, som på hålvägens kiselvatten störtar fram mellan sekelgamla almars stammar, bidrager i väsentlig mån att göra stället till en af de heligaste vallfartsorter för den mongoliska befolkningen i det inre Asien. Den afvoghet och fruktan för „jan-gujza„ eller europèerna, som de kinesiska myndigheterna ständigt visa, och som de så skickligt förstått att inympa hos folket, beror enligt vår mening uteslutande af den instinktlika förkänslan utaf att hela deras välde faller till stoft, att hela deras storartade och konstfullt anordnade prästkomedi med miljoner gudstjänare och tusentals tempel blir afslöjad, då europén och den kristne engång få insteg i landet. Den vägvisare Przewaljski hade erhållit förklarade att han icke kände vägen längre fram. Det stod intet annat att göra än att vända tillbaka samma väg man kommit till närmaste lägerställe vid Dan-Hä och därifrån med egen hjälp söka sig längs flodens vänstra strand, hvilken mot söder altmer höjer sig, tils den vid Dan-Hä's mellersta lopp vid foten af Nann-Schanjs norra sluttning innehar en absolut höjd af 7 600 fot. Ehuru den nyss tillryggalagda vägen alt ännu bär öknens dystra prägel, finnas här dock platser, där berberis och skogsrefvan funnit skydd eller saksaùl och harmysk (Nittaria Schoberii) växa ymnigare. Stendufvan, strandsvalan, Sylvia cubrusa och en art ökensparf äro de enda djurrikets representanter som finnas. På några ställen påträffas förstörda eller öfvergifna människoboningar.

Öfver den med kisel tätt belagda bädden längs Nann-Schanjs sluttning störtar floden Dan-Häs grågula, gytjiga vatten med otrolig fart ned genom de omgifvande bärgens branta klippväggar, brytande vid bärgets fot en väg för sig genom den 10—15 famnar mäktiga ljöss och kiselleran.

Przewaljski måste, i saknad af vägvisare, själf uppsöka den stig, på hvilken expeditionen skulle färdas vidare. Alldeles händelsevis påträffade han tvänne mongoler, af hvilka den ene under flere månader blef expeditionens kunniga och trogna vägvisare, hvarför kosan nu utan tvekan kunde styras på tsajdan. Samma dag fann man en ypperlig lägerplats vid en biflod till Dan-Hä. Przewaljski beslöt att här hvila ut, tils de soldater, som med vägvisaren blifvit utskickade att uppsöka vägen, skulle återvända. Medan Przewljski och hans kamrater, utsträckta på de mjuka filtarna, njuta af aftonsvalkan under de lummiga träden och kamelerna äta sig mätta, skola vi med en blick på kartan lämna en orienterande beskrifning af de trakter, i hvilka expeditionen för närvarande uppehåller sig.

Georg Fraser.

Om pedagogisk optimism [1]).

Pessimism och optimism — dessa termer höra nuförtiden till alldagsfilosofin, som lefver på hvar mans läppar. Intet problem i hela världen har ju att glädja sig åt enahanda popularitet som lyckans problem. Ja, jag behöfver här endast nämna detsamma, för att enhvar inom sig skall göra bekännelsen att det problemet är gripet äfven ur hans tankesfär, att med andra ord äfven han mycket befattat sig därmed, grubblat däröfver. Konsten att blifva lycklig, se där en rubrik som ej dör ut, hvarken i den populärfilosofiska literaturen eller i människornas intresse, och såsom förgreningar af denna ädla konstdisciplin göra sig bemärkta: konsten att blifva rik, konsten att lefva länge, konsten att bevara skönhet, ända till konsten att behaga, bruka människor för sina ändamål och så vidare. Nåväl, pessimist eller optimist, det vill i vanligaste tal endast beteckna vår ställning till lyckans problem: man är det ena eller det andra, altefter som man anser sig äga större eller mindre apparencer att blifva lycklig här i världen, alteftersom man i det ena fallet förtviflar, i det andra åter eldas af glada utsikter att hinna målet. Vid detta slags öfverläggningar framstår nu det egna jaget helt naturligt såsom världens centrum; världen själf antar ljus eller mörk färg, alteftersom det går en illa eller väl; antingen stiger då vår bevågenhet för världen eller vänder den sig i afvoghet, hat.

Man må ur etisk synpunkt döma lindrigare eller strängare öfver denna jakt efter världsguden lyckan — det ges en rigoristisk etik, som hälst proskriberar hela begreppet lycka — så mycket skall man i alla hänseenden medgifva, att en optimism af nyss antydda vanliga slag

[1]) Inträdesföredrag, hållet den 30 januari 1889 i universitetets solennitetssal.

ej är egnad att förläna sin bärare positiv etisk adel — en optimism, där den öfver alltillvarelsen bredda ljusa reflexen härstammar från de fröjder man njuter inom det egna egoistiska skalet, eller så att säga från en gynnsam vitalförnimmelse hos en själf. En sådan optimism är ofta temperamentssak, har sina effektiva förutsättningar i öfversvallande ungdomshälsa, i en välförsedd börs och dylikt: altså idel vanskliga värden, de där ej förmå ingifva oss synnerlig aktning.

Men det är icke häller detta slags optimism jag ville tala om, utan en optimism som man kan ha heder utaf, en optimism som kan, ja bör pryda det mest osjälfviska af alla lefnadsvärf: uppfostrarens arbete för det växande släktets fullkomning. Äfven här gäller ju att skönja mål, men endast obetingadt ädla mål och att sedan — icke misströsta om möjligheten att närma sig dem. Ingen pessimism får besmitta uppfostraren i hans arbete, ty i samma ögonblick förlamades ju hans kraft och det vore ute med honom. Man bör kunna tro på upphinneligheten af sina mål, om man oförtrutet skall kunna vara värksam i deras riktning. Hällre än att streta uppenbart förgäfves låter man händerna falla och hängifver sig åt en maklig resignation.

Men om nu pessimismen i fråga om möjligheten af människosläktets fullkomning ändå tränger sig på en, med ovéderläggliga vittnesbörd faller öfver en? Hvad gör man då? Ja då skall man väl ärligtvis ej kunna annat än bekänna sig till densamma. Jag vill således icke neka att icke ett ärligt sanningssträfvande understundom kan komma till pessimistiska slutsatser, och det kan ej vara min mening att påstå att man i sådant fall borde skörda vanheder för sin goda öfvertygelses skull — som om någon pliktlära i världen kunde ålägga en att vara pedagogisk optimist till hvarje pris! Helt visst kan man, äfven som pessimist, ännu behålla en hög rang, exempelvis som snillrik tänkare, som skald, som filantrop och välgörare i vidsträcktaste skala, och hvad man som pessimist bestämdt har de största utsikter till, det är att blifva en intressant personlighet, ty det är nu en gång det egendomliga med pessimismen, att den intresserar vida mer än opti-

mismen. Men hvad man som pessimist bestämdt icke kan, det är att med kraft och framgång sköta det mödosamma uppfostringsvärfvet, vara pedagog med besked. Det har man då upphört att vara. Från den höga, den bragdrika pedagogiken är optimismen oskiljbar. För den är man altså då förlorad. Och dock skola vi strax finna att den pedagogiska optimismen, sådan den kommit öfver till oss från vår vetenskaps stormän, i viss mening städse förutsätter äfven pessimistiska betraktelser eller så att säga alltid reser sig ifrån en basis af pessimism, af dyster världsbetraktelse.

Ty den höga pedagogiken afser ej barnauppfostran allena, utan vill väsentligen föra mänskligheten i stort framåt och är således ej nöjd med mänskligheten sådan den är. Distinktionen, som här göres, må ej aktas ringa! Ty betraktar man barnet i all dess klenhet och ofullkomlighet, då det födes, så kunde det till en början synas vara storvärk nog för pedagogiken att från denna primitiva ståndpunkt föra barnet upp till den höjd, på hvilken den lefvande kulturmänskligheten står. Tvifvelsutan fattar också flertalet bestående skolor sin uppgift så: de djärfvas alls icke gå längre, se för öfrigt icke häller anledning att gå längre än att af barnen, som det heter, göra — folk, det är en hop förnumstiga individer, noga efter den schablon som, hvart man än blickar, uppfyller världsmarknadsplatserna, kort om godt: den löpande årgångens patenta kulturmänniska. Steget ifrån barnet i vaggan till denne fullmyndige nutidsindivid är i alla fall så aktningsbjudande, att pedagogiken ej synes behöfva drömma om större värf än att hederligen tillryggalägga den här utstakade sträckan. Men om också de i samhället funktionerande pedagogiska inrättningarna, såsom tämligen självfallet är, sällan syfta längre än till den af samtiden ljudligen approberade normalbildningen, — för de pedagogiska stormännen, de där i vår historia tryggat åt sig en varaktig plats, har sådant ej varit nog, de ha städse ålagt uppfostringskonsten vida svårare värf än detta. De ha ej nöjt sig med att fixera den i ett historiskt moment upphunna medelbildningsnivån för att sedan se sin konsts resurser och bemyndiganden uttömda, då den växande

generationen bragts upp i jämhöjd med denna nivå. Nej, själfva nivån ha de velat ha annorlunda, och till en väsentligen högre och bättre position än den, på hvilken fädren, på hvilken måhända de själfva stodo, ha de velat förhjälpa barnen. Ty låt oss blott lägga märke till det hemliga, heroiskt eggande motiv, tack vare hvilket desse män öfverhufvud kommo att vända all sin håg, sitt lifsarbete åt pedagogiken! Detta motiv låg ej inom barnavärlden såsom sådan, utan det låg långt mer uti det tillstånd, hvari de varsnade den vuxna kulturmänskligheten, ett tillstånd, som i ett eller annat hänseende framkallade deras ömkan, deras indignation.

Sålunda är våra store pedagogers optimism endast så mycket mer att beundra, som den städse framblixtrar ur ett slags pessimistiskt hölje, utvecklar sig ur en mörk och dyster syn på den närmast omgifvande värkligheten. Det är hos desse män, om man så vill, en pessimistisk och en optimistisk ådra, som löpa jämsides, den förra hämtande sin näring utur anblicken af en bristfull social värklighet, den senare utur en ovorden idealvärld, den deras tanke siande skådar och deras vilja oaflåtligt sträcker sig till. Men det stora öfvertaget behåller här slutligen ändå optimismen, ity att pedagogiken framställer sig som ett medel att lyfta värkligheten högre och högre, idealvärlden till möte, och sålunda försona bägge, ej genom afprutning på de ideella fordringarnas sida, utan genom en successiv, fredlig omgestaltning af realiteten. — Och härmed äro nu grunddragen i den pedagogiska optimismen kort angifna. Desamma skola erhålla större lifighet och åskådlighet, om det tillåtes mig att ur historien hämta ett och annat belysande exempel. Jag väljer härtill tvänne de celebraste: Rousseau, Pestalozzi.

En text, som otaliga gånger anförts och kommenterats, äro inledningsorden till Rousseaus Emile, detta det snillrikaste och kanske mest inflytelserika värk, som någonsin skrifvits i pedagogik: „alt är godt såsom det framträder ur Skaparens hand, alt urartar under människornas händer“. Vid själfva ingressen möter oss här, kan man säga, dubbelgestalten af en dels optimistisk, dels pessimistisk lifssyn. I den ena delen af denna ingress prisar Rousseau

den rena, oförfalskade naturen, Skaparens omedelbara värk: den blir den vägledande ljusbilden i hans pedagogik. I den andra delen brännmärker han i motsats därtill kulturen, människornas värk, ser däri idel beklaglig urartning. Han är lika afsvuren vedersakare till ett i hans tycke djupt sjunket, skämdt, snart sagdt i själfupplösning stadt samhällslif, som han är inspirerad beundrare af alt det naiva han ännu anträffar i den ogrumlade naturens sköte. Utur denna kontrast af motsatta känslostämningar framspringa nu för honom alla hans lysande pedagogiska vyer, och det är dessa vyer som omsider ändå definitivt rädda honom öfver på optimismens sida. Han tror på möjligheten af en idealuppfostran, genom hvilken den vilsekomna kulturmänniskan kan återvinnas åt sitt förlorade paradis, åt en oskuldsfull naturlighet; han skizzerar ju för våra blickar en sådan idealuppfostran, och han gör det med glöden af värklig tillförsikt. Detta är tillräckligt för att i våra ögon stämpla honom som pedagogisk optimist, trots all den oförsonliga bitterhet han röjer gentemot de historiskt vordna kulturförhållandena, hvarhälst han nalkas dem, och trots de pessimistiskt dystra färger han städse håller i beredskap för deras räkning — icke så alldeles utan skäl, skall man väl säga vid tanken på det faktiska samhällstillståndet under den beryktade ancien regime. Uti en rationell uppfostran hälsar Rousseau, likasom senare Pestalozzi, ett räddningsmedel för mänskligheten, eljes vore han ohjälpligen pessimist, äfven han, i fråga om dess öde.

Att sålunda utur förtviflade förhållanden vädja till pedagogiken; att från dess höjder varsna en ljusning, där världen i öfrigt ter sig som mörkast; med ett ord: pedagogiken såsom drömd regenerationskälla för ett samhälle, det är, jag behöfver endast påminna därom, äfven i våra dagar ett kändt belletristiskt motiv. Den pessimistiskt mörka fond, från hvilken de pedagogiska utsikternas ljusbild har att afsticka, fattas oss ju ingalunda. Vår psykologiskt-realistiska diktning, så väl den än eljes kunnat falla oss i smaken, har länge och väl uppfylt oss med ängslan och vemod å mänsklighetens vägnar. Så mycket man än varit böjd att skänka erkännande åt denna dikt-

nings sanningssträfvan, den oförskräckta och skoningslösa afslöjningslustan, ett är säkert: till outhärdlighet kvalmig och tryckande har atmosfären känts bland massan af här hopad realistisk iakttagelsedetalj, där gåtorna ej velat taga en ända, där så mycken mänsklig svaghet, halfhet, egoism, lögnaktighet gyttrat sig tillsamman för att tillspärra alla gladare synvidder, ja för att bringa den absoluta etiska måttstocken mer och mer ur bruk, mer och mer i förgätenhet. Men en och annan har då ej härdat ut i denna disiga värklighetsluft, han har dristigt låtit det *flagga* — det är värkligen Björnstjerne-Björnsons karaktäristiska boktitel som föresväfvar mig — och optimismens, de glada utsikternas flagg var då, som vi alla veta, pedagogikens. Man löper i våra dagar nog fara att väcka förargelse genom blotta citerandet af moderna literaturalster, angående hvilka meningsstriden än ej brunnit ut. Men det vore missförstånd att tro det för oss här låge vikt vid att tillskrifva sådana alster annat än en symptomatisk betydelse. Såsom tidssymptom däremot måste de få gälla, och då vittna om att pedagogisk optimism äfven i dag ligger i luften, ja att den måhända är den enda sanna optimism som för ögonblicket står oss till buds.

Men den Rousseau'ska optimismen kan i alla fall icke blifva vår, vi hafva att mot den göra altför viktiga invändningar. Man vore frestad att säga att det sublima mål Rousseau fixerar för sin barnauppfostran icke ligger framåt i tiden, som hvarje sundt, praktiskt mål bör ligga, utan att det väsentligen ligger tillbaka: det sammangår icke med en behjärtad föreställning, som i utvecklingens riktning sträckte sig mot det ovordna ideella, utan detta mål sammangår snarare med en längtansfull tankeflykt tillbaka till det framfarna, till ett lyckligt, men i det stora hela svunnet naturtillstånd. All denna arkadiskt hänryckta, vemodsfulla resignation, som är grundstämningen i Nouvelle Heloïse med dess utstofferade urskogsidyller och som därifrån svämmar öfver till Emile, det är rakt ingen stämning för den moderna pedagogiken, ty denna måste ha mera stål, mera behjärtad framtidstro i barmen. Nej, romantiken kan öfverhufvud ej ha succès på vårt altigenom praktiska arbetsfält, där det gäller att spänna hvar

andlig muskel! Men intressant kan den vara än i dag och som barn af sin tid jämväl förklarlig. Man föreställe sig denna tid, då den annalkande stora revolutionen som en hotfull molnvägg tillyckte alla perspektiv i riktningen framåt, då man var anvisad att för stundens tröstlösa erfarenheter hålla sig skadeslös dels genom att med sina ideal, sina räddade husgudar, flykta från all tid och värklighet till den rena fantasins regioner, dels genom att, intonerande det framfarnas motiv, åt sina önskningar söka något imaginärt fäste i medeltid eller sagotid. När sedan revolutionsmolnet började urladda sig, voro dess närmaste ödeläggelser så upprörande, att ej blott sensibla själar, nej äfven många de starkaste ej förmådde skönja någon välfärd, någon förnuftigare tingens ordning, framgryende utur det stora förstörelsevärket. I stället för att ana till nya bragdrika värf för folkens frigörelse, lämnade man värkligheten, stats- och samhällsangelägenheterna till rof åt stundens barbarer, folk, som födts med grofva lemmar och ett brutalt begär att blicka allting rätt i synen. Det blef i motsats därtill god ton, blef nobla själars privilegium att på hvart steg begråta ett förloradt paradis. Världsuret skulle hälst vända om i sin gång. Eller ock klamrade man sig exalteradt fast vid hvarje spillra af den svunna härligheten, hvars torftiga gengångarskap i det närvarande man tilläfventyrs ännu tyckte sig skönja. En sådan spillra af grusad naturfullkomlighet varsnade man exempelvis i ett vänt kvinnoöga — hälst detta blå och bottenlösa, som vet af ingen energisk viljeblixt, alt i den största möjliga kontrast till den krassa realitetens därutanför dyrkade makter. En smäktande, ridderlig kvinnokult uppstod. Detta var blott ett drag hos romantiken. Ett annat, som intresserar oss mera, är dess af samma skäl förklarliga barnakult: det friska barnalöjet tycktes en reminiscens från Eden. Sägnen om barnens änglarenhet stammar alt från denna tid.

Nu kunde någon utbrista: är icke det den sanna pedagogiska optimismen, det att akta barn som änglar? Men jag måste svara: det är snarare all pedagogiks förfall, ty för änglar arrangerar man ingen uppfostran, håller man ingen skola. Nej, det skall nog befinnas hålla streck: där

barn gälla som änglar, där är det ej mycket bevändt med pedagogiken; hvartill en och annan kvinlig åhörare måhända skall vilja foga att där kvinnan dyrkas som fe, hälgon eller något dylikt, där har det i regeln varit illa beställdt med kvinnosaken. — Också har ju denna romantiserande pedagogik alldeles konsekvent påbjudit en så kallad negativ uppfostran, det är en uppfostran, som ej vill göra stort annat än fjärranhålla mänskliga inblandningar, de där endast kunde störa naturens härliga själfutveckling hos barnet. Af sig själf skulle egentligen den goda kärnan träda fram i dagen, den fans där från början alldeles obestridligt, den behöfde allraminst först dragas försorg om. Uppfostrarens roll var i det stora hela den passiva åskådarens eller på sin höjd den osynliga teatermaskinistens.

Vi tänka i dag i denna punkt alldeles annorlunda, vi som gjort oss förtrogna med utvecklingstanken. Fullkomligheten står icke vid barnets vagga, såsom Rousseau vill det, då han prisar den medfödda naturen och endast den såsom god, utan fullkomligheten vinkar tvärtom som ett mål vid slutet af en lång utveckling, därvid pedagogiken i framstående mått skall vara naturen behjälplig. Här förslå ingalunda idel negativa uppfostringsåtgärder, utan positivt måste det sörjas för ett utsäde till godt i den ungdomliga andens jordmån.

Men med denna tanke ha vi redan begifvit oss öfver till den mans åskådningssätt, hvars rena, storslagna intentioner bilda så att säga vår tids pedagogiska samvete, jag menar Pestalozzi, i hvilken vi nu gå att hälsa den fullgode representanten för vår pedagogiska optimism. Den världspessimistiska ådra, som för oss, paradoxalt nog, framstod som denna optimisms förutsättning, rättare de häftiga världsanklagelsernas och lamentationernas, den oblidkeliga samhällskritikens ådra, kväller äfven hos Pestalozzi rik och bred. En flyktigare läsare ser ingen utväg ur dessa ändlösa jeremiader, som fylla Pestalozzis skrifter och som hafva till föremål dels det andliga och materiella armod, den beklagliga råhet och hjälplöshet, hvari de lägsta samhällsklasserna äro försänkta, dels åter den förskräckande anda af osanning och hjärtlöshet, som fått makt med de

bildade, ity att dessa så kallade bildade idisla ord, idel ord, men äro utblottade på värklig åskådning eller, annorlunda uttryckt, ity att de i hjärtat och anden erfara, värkligen upplefva endast en obetydlig del af alt det vackra de föra på läppen. Sålunda är världen alt annat än Pestalozzi i lag, och han tröttnar ej att framdraga dess skuggsidor, han förmår likasom ej rycka sin blick ifrån dem. Man kan trygt säga: få ha så genomskådat huru eländigt det i grunden står till med oss, få ha så gripits af denna insikt som Pestalozzi. — Nåväl, är han nu pessimist, vänder han sig väl i dyster förtviflan bort från världen? Nej, ty här bryter som en mäktig flod hans kärlek till mänskligheten fram, och den drifver honom i pedagogikens armar: där blixtrar hoppet, där skymtar en allmän föryngringskälla. Att blifva skolmästare, det är nu i hans ögon, i betraktande af det ömmande i människornas läge, ett högre och ärorikare värf än att vara en Napoleon, än att vara den mest genialiske bland filosofer. På den pedagogiska stråten ser han den fredliga revolutionens väg utstakad. Barnen från i dag, de skola om någon tid utgöra hela det lefvande samhället, låt oss då se till att de äro bättre uppfostrade, att de fattiga hemmens barn stå med rikt upparbetade andliga resurser för att bestå sin dust med fattigdomen, att de bildade hemmens barn på allvar gått i sanningens, den innerligt åskådade, från all flärd, alt sken fria sanningens skola! Samhället själft skall såmedels varda nytt, ej blott rekryteringen för samhället vara en ny för hvarje gång. Hvad du nedlägger i barnet, det flyter i sinom tid in i samhället, se där pedagogens solklara socialpolitik!

Men hvarför ideligen tala om samhället, som om icke alt vårt intresse ytterst ändå koncentrerade sig kring den i samhället lefvande individen och gälde hans eget väl och ve! Historikern och rättsfilosofen må låta allmänandans förnämare dimensioner imponera på sig och uti individen se en sekundär företeelse af underordnadt värde, en tillfällig yttring af den förras lif. Den äkta pedagogen följer dem i detta hänseende ej, han är individualist i grund och botten; om någon, är han därtill genom sitt värf designerad. Och här visar sig i själfva värket

den pestalozziska optismen i hela sin storslagenhet och sin pedagogiska äkthet, då den ej vill gifva en enda lem af mänsklighet till spillo, i motsats både till allmänandans riddare, för hvilka mänskligheten endast en bloc har värde, och till den falska individualism, som håller på andligt nåde- eller snilleval och med lätt hjärta offrar massor af mänsklig alldagsexistens, blott den så mycket intensivare får dyrka mänskligheten på några punkter eller så att säga i enstaka praktexemplar. För den frie borgaren från det demokratiska Zürich äro pedagogikens välgärningar inga, om ej alla människor i dem kunna inbegripas. Massorna måste med, de stora, ärevördiga, ofta förgätna hvardagsmassorna, utur hvilkas böljande lif där i historiens halfskymning historiens alla lysande företeelser framdyka för att i väsensroten dock med dem vara ett och förblifva ett.

Rousseau viste ej af någon uppfostran för massorna, utan hans romantiserande optimism förledde honom att samtidigt uppstämma massornas lof och — lämna dem utan all hjälp, åt den djupaste vanvård; mycket naturligt, ty om man prisar den råe bonden såsom lyckligast och fullkomligast bland dödlige i betraktande af att han ännu står naturen närmast, så skall man föga se rimlig anledning att bispringa honom med andliga välgärningar, lika litet som man skall känna sig manad att göra något för hälgonet-kvinnan eller att positivt sörja för fullkomnandet af ängeln-barnet. Sådana ljusgestalter få naturligtvis vara i ro för vår hjälp, den de i sin från början statuerade fullkomlighet helt visst ej behöfva. Men i pedagogiken gäller det just att se mycket i svart; har man sedan kärlek till, det vill säga en inre driffjäder att ej låta det bero vid eländet, då, först då är man på väg till de pedagogiska stordåden; detta är hvad Pestalozzis lif tydligast lär oss. Rousseau såg nog kulturen i svart, men han tillspillogaf den äfven engång för alla, därmed tillspillogifvande miljoner människor; det tröt honom i jämbredd med den andre å hjärtats vägnar, han nöjde sig med någon enda glädjande oas i förstörelsen, med en eller par Emiler, privilegierade barn, som kunde bestå sig en separatuppfostran i någon idyllisk vrå, afsides från världslarmet och

kulturens besmittande inflytelser. Den negativa uppfostran gestaltade sig till en exceptionelt dyr uppfostran. Pestalozzi däremot egde den kristliga dygden att icke blott se eländet, utan äfven just i dess midt välja sin egen position för att där, på eländets egen botten, utveckla ett lifssträfvande till dess afskaffande. Man kan säga att denne man med all sin omtalade hjälplöshet, sin oförmåga att skrifva rätt, sin obenägenhet att läsa och så vidare är oss ett exempel på att det gifves hjärtats genier likasom det gifves den estetiska smakens och bildningskraftens, den spekulativa tankens genier och att odödlighet undantagsvis kan komma äfven sådana till del. De måste då blott ha vetat välja sin valplats rätt, och man skall, tror jag, enas därom, att för sådana hjärtats genier knappast en lämpligare valplats gifves än pedagogikens.

Men att sålunda se i svart eller rättare varsna världen i all dess ohöljda skröplighet, det är något som erfordrar sällspord kraft och får betraktas såsom en särskild försynens ynnest, isynnerhet om själens ödmjukhet ej lider därpå. Ja, den konsten att se hör till de svåraste, ty den innebär individens frigörelse från sin historia och samtid. Är ej den pedagogiska optimisten själf den rådande tidsandans barn? Skall han då ej vara adapterad efter sin omgifning, ifrån vaggan vand vid, därför äfven förslöad för de intryck, som från denna omgifning utgå, alldeles som det fordom hette om sfärernas sköna harmoni, att den nämligen ej längre uppfattades af de dödliga, emedan den från början ljudit i deras öron? Hvarifrån då med ens denna fria position i förhållande till det samhälle, däri man haft sin rot, att man klart varsnar dess skuggsidor? Äfven härpå vare oss Pestalozzis lif ett svar. Han hade förmånen att stå tillräckligt ensam; ensamheten var hans piedestal, där hans blick blef skarp och vidtspäjande. Så kunde han undgå den bedröfliga andliga atrofi, som så lätt bemäktigar sig det etiska omdömet, smyger sig in på viljekraften, där samhället bäddat bredt och bekvämt under oss, hvilket det åter alltid gör i samma mån det hoppas på vårt tysta medgifvande att ej störa eller rubba det i dess vana fogar. Ensam var Pestalozzi ej, sålänge han blott gälde för en harmlös, begåfvad yngling, hvars hjärte-

värma kunde tagas för veklighet och hvars drömnatur tycktes böra hänvisa honom till mera praktiska medmänniskors råd och bistånd — intet fjättrar ju de andra så säkert vid oss, som om de, utan att åläggas nämnvärdt omak, dock lämnas tillfälle att vara oss till hjälp och stötta oss. Men när sedan hans rätta genius begynte röra sig i honom, den nämligen, som designerat honom till storhet här i världen, och när den dref honom att våga det första penningeödande experimentet med ett fattighus i Neuhof, då föll mänskligheten ömkligt ifrån, de närmaste allrafrämst, och han vardt allmänt förklarad för en man, den där förspilt sitt lif, för en död man. Under därpå följande två långa decennier af social förödmjukelse, hvarunder ingen trodde på honom, förutom en kvinna, hade han tid nog att studera världen på den för hvarje framgångsrik betraktelse erforderliga distansen. Det var hans stora tur, om det ock vanligare kallas otur. Som gråhårsman såg han sedan bladet plötsligen vända sig, hyllningarnas aera grydde upp, och ingen var så från alla håll uppsökt som han. Jag nämner dessa detaljer blott för att kunna beteckna själfva detta lif som en illustration till vår optimism: ur tusen vedervärdigheter, alt slags fysiskt och psykiskt obestånd frambryter där omsider triumfen, ur djupaste förödmjukelse framgryr äran skön och klar. Äfven i den pedagogiska optimismen funno vi natt och dag, sol brytande genom svarta töcken — som det är i humorn. Blott att den långt mer energiska pedagogiska världsstämningen — i motsats till humorn, som betraktar och ler — hoppas och handlar.

Tänka vi till slut ännu en gång på vår utgångspunkt, lyckans begrepp och den vanliga optimism, som består i ett framgångsrikt jäktande efter denna världsguds ynnest samt en därmed sammanhängande ljus kolorering af alt det omgifvande, så märka vi huru långt afsides vi nu stält oss. Intet af vanlig världsberusning finnes hos den pedagogiska optimisten; tvärtom ser han skarpt, och det är för honom till och med fullt naturligt att främst fatta den bestående världens brister i sikte, altså betrakta jorden som ofullkomligheternas dal. Sin egentliga tjusning hämtar han från det ovordna, som lefver för hans siande,

mot framtiden vända öga. Men den dualism, som här hotar, försonas nu genom hans kärlek, som bjuder honom att i handling öfverbygga svalget mellan realitet och idealitet. Han har ej lof att på den egoistiska fantastens eller den veklige romantikerns vis svepa sig i sina drömsyner och gifva en värld till spillo eller en enda medbroder förlorad, utan han har, hållande det gamla vackra „per aspera ad astra“ i minne, att insätta all sin kraft, på det att världen må varda mer och mer fullkomnad och därigenom hans ideal stiga ned, eller rättare realiteten stiga högre och högre. Och man måste, tror jag, vid nykter betraktelse medgifva: endast en optimism af detta slag återstår för vår tids kulturmänsklighet. Den absoluta världsberusningens evangelium fångar hädanefter ej mer någon tänkande, lika litet som den absoluta världsförnekelsens, världssmärtans evangelium. De hafva båda haft sin tid och sina i filosofins och vitterhetens häfder minnesvärda representanter. Vi draga nu på pedagogikens praktiska fält den ärorika diagonalen.

Att pedagogiken i framstående mån är kallad att samarbeta med statskonsten, med den praktiska nationalekonomin, ja med medicinen för att gestalta det mänskliga lifvet fullkomligare och befria samhället från missförhållanden, som tynga därpå; att således pedagogiken har ett värf betydligt utöfver det sekelärfda, att, som det heter, af barn dana människor; det torde i våra dagar någorlunda allmänt förnimmas. Att helt och hållet desavouera mörka punkter i den moderna mänsklighetens lifsgestaltning är något som endast den mest bornerade kulturentusiasm, för att icke säga kulturförrycktheten, kan fördrista sig till, och dess optimism förtjänar då ej ett ord från vår sida. Hvilken är nu, närmare utredd, pedagogikens stora praktiska mission i vår tid? Det är tvifvelsutan den fråga, som mest borde intressera. — Men jag vågar ej längre upptaga de närvarandes uppmärksamhet. Vare det nog för denna gång att inledningsvis hafva tecknat den pedagogiska optimismens allmänna väsen.

Waldemar Ruin.

Från Schweiz.

Midt upp ur den skyddade stranddälden sticker kyrkan sitt hvita torn, omgifven af villor, hotell och pensioner. Löfskogen, med den ljusa, delade grönskan, har gästfritt lämnat barrträna plats ibland sig; kommer morgonsolen åt, så glittra de daggvåta bladen likt silfversmycken, och bärgväggen står där bakom som en florhöljd fond. Himmelen är blekblå, snöalperna höga som den. Forsande stupar gletschervattnet ned genom en remna i klippan, kastar ett kylande stänk omkring sig och rinner vidare med kraften bruten. Landskapets färger gå harmoniskt öfver i hvarandra, från olivgrönt till mattaste blå-violett, och Vierwaldstättersjöns spegel ger dem alla troget igen.

Vitznau är tidigt vaket. Rigi-lokomotiven oljas, och från gårdagens stenkolssot göras vagnarna rena. Den ende polisen hänger med sitt metspö öfver broräcket, och en af stationskarlarna ser på; löjor blänka i vattenbrynet. Några resande träda gäspande ut på banrestaurantens veranda; från Weggis närmar sig en båt öfver sjön, och den röda parasollen i förn fångar blicken, vaggande i takt med årtagen.

Ännu är det ebb i dagens rörelse; knapt en half timme till, och med första ångarn kommer turisternas flod och fyller hvarje rum och vaggon till trängsel. Vid brädden af denna rika, växande ådra lägrar sig välståndet, och lifvet gestaltar sig därefter. — — Hotellvagnarna hålla vid kajen, biljettluckan stormas af folk med stafvar, damasker och ränslar. Från tunneln hörs vaktens alphorn ge en utdragen signal, och mödosamt, flämtande arbetar sig tåget uppåt längs stigningen.

Det var väl vid sju-tiden på morgonen som underrättelsen kom från Rigi att en medelålders man störtat utför afgrunden ofvan Schreibers hotell. Detta skulle ha inträffat redan kvällen förut, under yrvädret där uppe; han hade

stått lutad mot järnstången, men plötsligt halkat i den våta snön på klippafsatsen och glidit ner under dess bröstvärn. Så antog man att olyckan gått till.

När min reskamrat samma morgon kommer in till kaffet, ser han genom fönstret sin unga, vackra bordsgranne gå ned till stationen vid landningsplatsen. Hon håller hatten i ena handen och viker just af vid bazaren, där herrarna köpa sina frukost-cigarrer. Straxt tänker han för sig själf att nu måtte den hysteriska tanten ha kryat till sig.

Längre fram berättade han mig hela historien, när vi återfunno hvarandra i Zürich:

— Jag hade knapt hunnit taga plats — sade han — så närmar sig värdinnan (den gamla, du vet) mycket upprörd. Den vanliga hälsningen uteblir, och i stället lägger hon handen på min stolkarm för att deltagande säga:

— Hon bör icke veta något därom ännu . . . hon ska få höra det först senare.

Ofrivilligt betraktar jag hans toma plats; ett kuvert, med den träskurna serviettringen, är framsatt som vanligt. — Ja, olyckan är blind. Men *hon* bör naturligtvis icke veta något ännu . . . först senare.

Dagen förut gaf hon sig ingen ro, förrän hon fått honom öfvertalad till färden; sedan hade hon ledsamt. Själf kunde hon icke följa med, ty tanten var naturligtvis sämre. Men han måste fara . . . han måste. När molnen hänga kring Rigi-Kulm, så att det ser ut som om bärget rykte, då blir morgonen vacker, säges det, och då får man se soluppgången. Någon annan dag finge han föra henne dit upp.

— Du måste fara, hör du.

Han tar henne leende under hakan och skrattar:

— Det är tyroler-konsert i kväll . . . får du tid senare, så gå dit . . . med honom där! — Och så reste han.

Kvällen kom. Vid teet var hon icke tillstädes, men jag visste att om jag väntade till half nio, så skulle hon komma och vi båda följas åt. Altså väntade jag.

Precis på slaget blir hon synlig i matsalen. Som om hon skulle förmoda något slags misstanke, säger hon muntert:

— Ja . . . hon somnar ibland alldeles som på befallning. — Icke utan ett visst näpet koketteri dragas sedan de långa handskarna på.

Strandrestaurantens veranda skjuter ett stycke ut öfver sjön, som du mins, och vi hade satt oss vid ett af de yttersta borden. Som det elektriska ljuset var starkt nog för att låta en tydligt se den närmaste omgifningen, så matade hon naturligtvis fiskarna nedanför med brödsmulor. — Se den där stora! . . . åh, du får ingenting, du, som är så glupsk . . . nej, se då — men i detsamma blir hon varse sin ifver, ett större sällskap är ju närvarande, och så sätter hon sig allvarsamt ned och stirrar ut öfver vattnet. Alpernas djärfva konturer teckna sig gigantiskt, om möjligt förstorade, likasom trädande en närmare i mörkret. I söder anger en växande röd glimt dagens sista kommande ångbåt, och borta i väster ett dämpadt skimmer Luzern; mot den höga bärgväggen strax ofvanom oss lysa ljusen i hyddorna som små stjärnor på en svart himmel. Joddlar-sången och zitterspelet förmå knapt öfverrösta glasskramlet vid bufetten; röken från de många cigarrerna samlar sig till ett ljusblått moln, som tänjer ut sig under det tandade tält-taket och försvinner. Flickor i brokiga bondkostymer passa upp, och de kvinliga turisternas ljusa kvällstoaletter göra sig i den skarpa ofvanbelysningen utmärkt gällande.

Långsamt vänder hon blicken från sjön och frågar:

— Är utsikten vacker där uppe . . . jag menar från Rigi-Kulm?

— Mycket vacker.

— Ja, det vet jag ju. Många gånger har jag hört upprepas att det är som såge man ned ur en annan värld... molnen forma sig inunder en. När de då för ett ögonblick delas, så att solstrålarna segra, lär förtrollningen blifva fullständig. Man vill knapt låta sig öfvertygas af värkligheten, att så obeskrifliga färger äro naturliga. En af hotellgästerna här menade att skulle han ej senast ha känt det isande snöslagget mot sitt ansikte, så hade han trott sig vara hjälten i en saga . . . någon riktigt vidunderligt vacker saga. Man glömmer att man lefver, ty hela ens

medvetande samlar sig så i blicken — man vet ej af att man andas, ty så lätt är luften.

— Ni får väl snart själf pröfva.

— Ja, ja ... så sällsamt! Och nu är han där — — — Tror ni icke han tänker på mig? . . oh, det känner jag ju mycket väl själf. Vet ni, herr doktor, han skulle njuta dubbelt, om han hade mig bredvid sig — just mig. Och hur *han* småningom fängslat mig hel och hållen! Visserligen är han mycket äldre, men det gör ingenting, tycker jag. Jag kan väl hinna upp honom, blott vi bli gifta . . . vi bli antagligen likasom mera jämnåriga då . . . och det sker i höst. Ibland är jag så otroligt gemen emot honom, men han bryr sig alls icke om det . . . han bara småler. Kanske har ni också lust därtill? — — — Se, när man är förlofvad, så talar man så gärna om sig själf och om den andre med hvem som hälst . . . ursäkta (hon skrattar) och när som hälst. Egentligen förstår jag icke huru han kunnat bli så kär i mig — och det tror jag ändå han är.

Det var för resten mycket lätt att förstå; man behöfde blott se henne vid de sista orden, och tanken på förställning måste fly för ett intryck af oändlig täckhet och oändlig naivitet.

— Tack för beskyddet — sedan skildes vi i korridoren.

Och så kom dagen därpå.

Hela förmiddagen stannade jag på mitt rum; när jag därpå vid tolftiden gjorde min vanliga tur till ångbåtsbron, stod hon naturligtvis på den smala perrongen. Hade hon månne hört något af de anländande? Nej, hon inväntade tydligen nästa tåg från Rigi — och så åter nästa, om han ej var där.

Jag ville just smyga mig undan obemärkt, då hon kom fram till mig som vanligt, och lika öppenhjärtigt som vanligt talade hon:

— Se, huru klart ofvan bärgen där borta! Jaså, ja . . . god-morgon. Mina tankar gå i dag endast uppåt alperna. Jag tycker ändå han kunde komma snart — och hon tillade skämtsamt: inte bad jag honom dröja så här länge.

Borde jag väl säga något? Nej, hvarför blanda sig i andras angelägenheter? . . må alt ha sin gilla gång.

Dock kunde jag icke undgå att stanna.

— Ni har denna tid icke något arbete — sade hon — och som hans vän får ni således lof att ta hand om mig, som har en sjuk tant, som endast sofver. Efter middagen gå vi ett stycke uppåt längs banan . . . det är ju tillåtet, icke sant? Tänk så roligt, när vi då möta honom, där han sitter bekvämt i den öppna vaggonen — naturligtvis låtsa vi alls icke om honom. Han må sköta sig själf, han den . . . och hon skrattade och drog mig med sig.

Efter middagen sade värdinnan, den gamla, till mig.

— Hon blir snart alt mera orolig . . . börjar frukta en olycka. Så får hon bekräftelse i morgon.

Jag *kunde* ej annat än hålla mig undan resten af dagen. Nog hörde jag hur någon likasom väntande gick af och an par gånger utanför mitt öppna fönster, men jag vågade icke se ut. Hon komme självffallet att göra mig frågor, och jag anade på förhand att hon ej skulle nöja sig med min försäkran att jag ingenting visste. Hon skulle ej tro mig.

Först på kvällen smög jag mig ut till en annan restaurant för att supera. Klockan kunde väl vara ungefär åtta, när jag rökande återvände därifrån, gående ned till stranden utan att mera befara något sammanträffande. Då står hon igen vid stationen.

Icke utan en förebråelse såg hon på mig, när jag hälsade, men sade ingenting; jag kunde ej underlåta att ordlöst närma mig. Då jag nästa ögonblick ämnade göra ett slag inåt väntsalen, tog hon mig förtroligt under armen och höll mig kvar. I detsamma hvisslade lokomotivet uppe i branten, vaktens alphorn svarade, och några sekunder senare stod vaggonen stilla bredvid oss. Då hon ej blir honom varse, lämnar hon min arm och börjar långsamt gå bort mot pensionen; jag följer henne. Som en rörlig silhuett ser jag hennes smidiga figur framför mig. Dunkla sticka husen upp sina spetsiga gaflar ur omgifningen, träden stå orörliga, ljus glimma bakom veranda-förhängena i alla villor, och en banvakt lägger ned brädspången öfver skenorna, just som vi passera. Två hundar börja skälla ur-

sinnigt, men tystna vid mannens tillrop. Bärget ofvanför oss är högt och hotande; som alltid tändes det ena ljuset efter det andra i hyddorna i branten. Från strandrestauranten släppas upp raketer . . . nästa ögonblick ser man åter endast alpväggen. Hvar himmelen vidtar skönjer man icke.

Hon afbryter tystnaden:

— Det måste vara något oberäkneligt, som gör att han dröjer; han vet nog hur jag väntar. Tror ni någonting kan ha händt? Jag menar . . . men här sker ju nästan aldrig . . . sådant. Icke något farligt naturligtvis, han vill kanske endast . . . kanske var det mulet i går där uppe? — — — — — — — — — — — — — — —

Så stannar hon och tillägger hastigt, i det hon likasom längtande breder ut sina armar:

— Nej . . . nu har han sett soluppgången!

Jag träffade henne icke mer; följande morgon reste jag tidigt från Vitznau, ehuru det varit min afsikt att stanna ännu en vecka. Ja, denna händelse har värkligen upprört mig. Olyckan är blind.

Och min reskamrat lät samtalet falla.

Mikael Lybeck

Dikter af Sully Prudhomme

öfversatta af **Göran Björkman.**

1. Liksom då.

När, nyfödd, först jag dagen såg,
min mun ej strax ett språk sig lärde.
Jag huld och hägn med skrik begärde
från vaggan, där jag hjälplös låg.

Min sorg var — att en leksak se
bland täckets djupa veck försvinna,
min högsta önskan — det att vinna,
hvarom en öppnad famn plär be.

Nu, då mig språket hjälp beskär,
såsnart ett åtrådt mål skall hinnas,
fler tankar, färre tecken finnas:
förbytt min hjälplöshet nu är.

Och nu, då jag till ro skall gå,
men moderskyss på kind ej bränner,
jag outsäglig ömhet känner
och öppnar famnen liksom då.

2. Drömmen.

Drömmen oss gästar en flyktig stund;
skrämd af förståndet, sin kos den skall fara:
den är lik bubblan på halmstrå't, den klara,
fyld utaf luft ifrån barnkinders rund.

Bubblan blir större, får tunnare yta,
dallrar vid mildaste fläkt den berör;

slutligen fullväxt, lös den sig gör...
Vällust, att fritt få på luftvågor flyta!

Kring såsom drömmen den förs utan mål,
uppåt från marken den blott tyckes syfta.
Svagaste blomdoft kan högre den lyfta,
men ej det svagaste hinder den tål.

Förr på en sky genom rymden den dragit,
sväfvande ostörd i eterns ljus.
Fallen från himlen till jordens grus,
väg till sin himmel igen den nu tagit.

Barn utaf luften, men än mera lätt,
den sig med ströftåg i rymden förnöjer.
Än drar den framåt, än upp den sig höjer,
sväfvande otrött på nyckfullt sätt.

Öfver dess vattklara yta segla
bilder af skiftande form och färg:
närmaste lilja och fjärmaste bärg,
ja, det oändliga ses sig där spegla.

Och när som solstrålar brytas däri,
bytta till färger, som blixtra och blända,
syns den en skör diamant, som kanhända
mer än en värklig till glädje skall bli.

Men om ett flygdjur, ett fjun blott på färden
möter och rör vid skyns resenär,
faller den bristande: splittrad är
skimrande spegeln, som återgaf världen.

Drömmen oss gästar en flyktig stund;
skrämd af förståndet, sin kos den skall fara:
den är lik bubblan på halmstrå't, den klara,
fyld utaf luft ifrån barnkinders rund.

3. Nektardroppen.

Högt ofvan bärg och öknar, haf och land
kom Ganymedes gudars törst att stilla.
På vägen råkade han nektar spilla
ur onyxflaskan, som han bar i hand.

Om vätskan nått till saltmängd hafsvågs rand,
snart vällukt spridts af denna droppe lilla.
Men Zefyr lyckades den undansnilla
och drog, åt fyndet jublande, mot strand.

Där lät på mänskans mun han droppen falla,
en himmelsk kyss, bland jordens fröjder störst —
men ve, den skämde andra fröjder alla.

Ty den, som smaken fått för nektar först,
skyr annan dryck och kan blott usel kalla
vår jord, för arm att stilla gudatörst.

I Bokhandeln.

Rafaël Hertzberg: Kulturbilder ur Finlands historia, II. Hexprocesserna på 1600-talet; med en plansch efter ett gammalt kopparstick; 114 sid. 8:o. Helsingfors 1888, G. W. Edlund; 2 mk 25 p.

Hr Hertzberg vill på en gång gifva en populär och lättfattlig skildring af häxväsendet på 1600-talet samt meddela för forskningen nya notiser i ämnet. Det förra syftemålet har han sökt nå genom att låta framställningen af häxprocesserna i Finland föregås af inledande kapitel om häxprocesserna i Sverige, om kyrkans lära om djäfvulen och häxorna, om vetenskapen och vidskepelsen vid Åbo akademi samt om Agrippas svartkonstbok. Den inledande delen har sålunda växt till mera än hälften af häftets paginatal. Hade förf. sparat på citaten, hvilka upptaga sida efter sida, och endast antydningsvis berört sådant, som icke direkt hör till ämnet, t. ex. den redan förut till fullo kända processen mot studenten Eolenius, skulle framställningen blifvit mera afrundad och förefallit mera genomarbetad, än nu är fallet. Önskligt hade äfven varit att förf. fullständigare angifvit sina källor.

Huru omfattande hr Hertzbergs forskningar inom det egentliga ämnet för skildringen, häxprocesserna i Finland, varit, har ref. svårt att bedöma, då förf. ganska knapphändigt redogör för det material han begagnat. Men hvad han meddelar är i hvarje händelse nytt och intressant, ty häxprocesserna hafva hittils i ganska ringa mån blifvit beaktade i vår historiska literatur. A. G. Fontells i Historiallinen arkisto VIII publicerade Anteckningar rörande häxväsendet i Österbotten på 1600-talet äro så godt som det enda föregående bidraget.

Vidlyftigast och äfven mest upplysande är förf:s behandling af häxprocesserna på Åland. Där begynte häxförföljelserna på våren 1666, då en hustru Karin i Finström anklagades för förbindelse med den onde med anledning af att hon några gånger uppgifvit hvart stulet eller förloradt gods tagit vägen. Den sjukliga och enfaldiga kvinnan lät förmå sig att inför häradsrätten berätta om huru hon gång efter annan färdats till Blåkulla och där sett den onde. Hon dömdes till döden, men angaf, innan domen värkställdes, tretton andra kvinnor för vidskepelse och förbund med den onde. Följden blef en rad nya häxprocesser. Allehanda vidskepliga bruk, som af gammalt voro vanliga, gåfvo stöd åt anklagelserna, och i brist på andra bevis tyddes äfven de obetydligaste omständigheter till de anklagades nackdel. Ett ärr på kroppen af ovanligt utseende ansågs såsom bevis på för-

bindelse med djäfvulen; en gammal kvinna, som tog nattvardsvinet så att „tänderna klirrade mot bägarranden“, ansågs på grund däraf vara en häxa, som icke ville blifva delaktig af Kristi blod. Förvirrade genom det snärjande förhöret och uttröttade genom tortyr med handklofvar, afgåfvo många af de anklagade bekännelser, som ansågos vara komprometterande. Rätten åberopade, då dödsdom fäldes, alltid Moses' lag.

Skildringen af häxprocesserna i Österbotten är icke lika fullständig. Förf. väljer några fall såsom prof, men en öfversikt af häxväsendets uppkomst och förlopp i denna landsdel får läsaren icke.

M. G. S.

A. Hazelius: Runa, minnesblad från Nordiska museet: 69 s. stor fol., med 45 illustr. Sthlm 1888.

— —: *Minnen från Nordiska museet,* 2 bd. h. 1 o. 2, à 4 pl. tvär fol. med text. Sthlm 1888, pris à 2 kr.

— —: *Afbildningar af föremål i Nordiska museet;* I. Småland, 12 pl. fol. med 53 bilder och förklarande text. Sthlm 1888; 1 kr. 50 öre.

På ett år har Nordiska museets styresman satt i handeln flere arbeten än vi här på en gång kunnat inregistrera, och hvilka arbeten! Praktvärk, med ett fängslande och på samma gång gediget innehåll. Då vi af purt intresse för Nordiska museet fråga oss om det kan bära sig, men måste medge att den, som bragt detta storvärk till en så förvånansvärd grad af utveckling, nog vet hvad han gör, så återstår oss blott att falla i förvåning öfver den konsumtionsförmåga allmänheten i Sverige måtte ega i afseende å dyrbara arbeten.

Runa föregicks 1885 af „Saga“, som utgafs af fru Edgren m. fl. Rättvisligen måste medges att „Runa“ står betydligt framom föregångerskan och öfverhufvud hör till det bästa som utkommit i album-väg. Lyrik af Z. Topelius, af Snoilsky och först och sist af V. Rydberg bestås icke alla dagar. Det vackraste af lyriskt slag volymen innehåller är dock måhända F. Holmgrens högstämda „Du vet hvem han är“, eller kanske Sofia Hazelius' blygt yttrade tankar vid virkduken; djupt rörande är Edv. Bäckströms sonett till sin mor. Man ser nog på hvilket håll utg. sökt sina bidrag: själf en som med entusiasm fullföljt en fosterländsk tanke, har han vändt sig till dem, hos hvilka en lefvande springkällas vatten rinner genom dikten. Bland bidrag af historiskt innehåll märkas af Harald Wieselgren en skildring af den kuriösa utmaning Kristian IV af Danmark sände till Karl IX, och af Th. Odhner hvad man vet om Gustaf III:s beröring med pretendenten Karl Edvard af Skotland i fråga om frimureriet.

Texten förefaller kanske något olikartad, då blandom med de poetiska alstren upptagits bref af personligt intresse „ur Nordiska museets arkiv", anekdoter i folkmål, en om „Lappskotten" från Nyland meddelad af A. O. Freudenthal, visor af bysångare, musiknummer af samma sort, t. ex. en brandvaktssång, m. m. Men den folkeliga tonen är något som genomgår mest alla stycken och ger karaktären åt hela albumet. „Barndomspoesin", med hvilken V. Rydberg öppnar det, är poetens och tänkarens varma hyllningsgärd åt den diktning, som har till tema „kråkan sitter på taket" och „katten blåser i silfverhorn."

Till denna dikt har fru Jenny Nyström-Stoopendaal låtit sin älskvärda fantasi trolla fram barnen, katten, kråkfamiljen och påköpet en tomteniss. Af samma skickliga hand är äfven vignettbilden till Topelii allvarliga „Novemberkväll" och till dikten „Konstnärens ideal" af G. Retzius, där man öfverraskas af en ny sida hos den berömde histologen, etnografen och tidningsmannen. Hr C. Larsson har lämnat en af sina flotta teckningar, „Farfar som leker hök och dufva med lillan", och till ombyte har man rent etnografiska bilder, en backstuga, norska träbyggnader, hängknappar och välkommor ur Nordiska museet. Någonting midt emellan är v. Saltzas förträffliga bild af en Rättvikskulla och Andersons interiör från en åländsk bondstuga. Det mest betydande artistiska bidraget är G. Cederströms „Der alte Schwede", en karaktärsbild till det i Tyskland gängse talesättet. Nämnvärda äro landskapsteckningar af Kindborg, Thörne m. fl. Från Nordiska museets samlingar äro hämtade porträtt af Atterbom, Almqvist, J. A. Hazelius. I en serie silhuetter ser man en rolig karaktäristik af gamle Israel Hwasser. Albumet meddelar intet stycke af s. k. modern diktning, men prof på det moderna illustrationssättet saknas icke: här finnas blad, hvilka se ut som stycken af figureradt bleknadt kattun, hvarpå texten (noter till V. Rydbergs „Blomman" eller C. Snoilskys „Vinterbild") tryckts efteråt, så att bottnens figurer ligga under den eller ock afklipta, här och hvar på kanterna. Tillägges att maneret är det mest olikartade, fototypi, silhuett, kromotypi, träsnitt, autotypi, så bli illustrationerna lika omväxlande som texten. Detta mena vi icke som en förebråelse mot utg.: utan att litet vol-au-vent är med, vill anrättningen ej smaka i våra dagar.

Samlingen af *Minnen från Nordiska museet,* hvars andra band begynt med två häften, har, som läsaren känner, ett allvarligt kultur- och konsthistoriskt syfte. Utvalda konstföremål ur museets rika förråd, meddelade i färgtryck eller fototypi och beledsagade af upplysande text, stundom ganska utförliga undersökningar om en viss konstart, ge åt detta sammelvärk ett betydande värde. Det kan dock ifrågasättas om den järnbeslagna plankdörren från Moheda kyrka lönade mödan att utges, då de romaniska motiven här fallit i så skrala händer, att man knapt igenkänner dem. Skulle smidesarbetets teknik i Sverige

på 1300- och 1400-talen icke hafva varit bättre, så måste man väl visa upp det. men vi tro ej att detta arbete var i tekniskt hänseende nog representativt för att upptagas i samlingen. Helt annat är det med de norska stafkyrkornas portaler, där de romaniska formerna bäras upp af en säker träsnidarkonst, om hvars ålder och utbredning L. Dietrichson ger en antydning i texten. Ett intressant arbete i sitt slag är ett paradtäcke med Bjelkevapnet, i applikatur inom rikt broderad ram, begagnadt, enligt hvad fru Anna Fleetwood Derby upplyser, vid grefve Nils Bjelkes högtidliga intåg som ambassadör i Paris 1679, då mulåsnorna i processionen voro behängda med sådana. En rococofåtölj med gobelinsstycken, antagligen från 1740-talet, då Kgl. slottet möblerades, har gett dr Looström, som är väl förtrogen med konstväfvarne den tiden, tillfälle att belysa uppkomsten af denna branche. Däremot kan man hysa tvifvelsmål om värdet af de två planscher, som framställa bondmålningar på s. k. bonader, då de äro af så sen datum som 1820-talet. Liksom folkdikten i våra dagar, så har och bymålarns arbete förlorat sitt rätta värde med den naivitet och den traditionela hållning, som i forna tider läto det uttrycka folkets känslor och tro på ett innerligt och stundom rörande sätt. Då de naturligtvis icke publicerats för att man skall skratta åt det befängda i dem, har hr Eichhorn sökt med ledning af Bosæus' afbildningar från stugor i Dalarne afvinna dem något kulturhistoriskt intresse, men kommit blott till det betecknande resultat, att de äro en bottensats från de högre klassernas kultur och att folkeligheten kännetecknas endast genom användande af tidskostymen för de bibliska figurerna, och den så banalt sprättaktig som möjligt, samt genom anbringande af granna blomstervindor hvarhälst ett tomrum fins.

Med det till sist upptagna arbetet öppnas en ny serie till de många d:r Hazelius redan har i gång. Det är i och med klädedräkter, ansiktstyper, bostäder, smycken, märkeligare redskap och husgeråd, sådana de nu förekomma i Småland, som detta landskap karaktäriserats. Ehuru något knappare utförd, är planen ungefär densamma som i prof. Retzius arbete „Finland i Nordiska museet“, som utgjorde I afd. i „Bidrag till vår odlings häfder, utgifna af A. Hazelius.“ Sedan denna serie vikit af åt olika håll och kanske afstannat, tyckes det som om planen att landskapsvis skildra folkets odling nu återupptagits med begränsning till vissa hufvudföremål och med urval af det för trakten karaktäristiska. Träsnitten äro goda, texten kort och på sak gående, och det viktigaste: urvalet är väl genomtänkt. Vi lyckönska utg. till denna början: skulle landet sålunda trakt för trakt framställas, hvilket med utg:s beundransvärda energi är väl möjligt, egde vi en ovärderlig skildring af hela folkets egenart.

C. G. Estlander.

M. V. v. B(orn): Beskrifning och historia om Sarvlaks egendom i Perno socken. 135 sid. 8:o, med en karta öfver Sarvlaks egendom. Lovisa 1888 (Arbetet är icke tillgängligt i bokhandeln).

Förf. har hämtat ett antal biografiska och genealogiska notiser ur A. J. Hippings år 1817 utgifna Beskrifning öfver Perno socken och ur V. G. Lagus' Finska adelns gods och ätter, men i öfrigt grundar sig den sakrika framställningen på Sarvlaks egendoms rika arkiv, som för några år sedan blef genomsedt och ordnadt. Förf. börjar med en redogörelse för följden af egendomens egare ända från ätten Creutz' stamfader Lars Markusson, som lefde omkring år 1450, till ätten von Morian, som kring medlet af 1700-talet genom arf erhöll Sarvlax, och ätten v. Born, till hvilken egendomen likaledes genom arf 1820 öfvergick. Af intresse äro särskildt de siffror, som här och i en på slutet bifogad återblick meddelas om den räfst, som på Karl XI:s tid träffade Lorentz Creutz d. ä:s sterbhus. Denne, bekant bland annat genom sin olyckliga död i slaget vid Öland 1676, var icke blott en framstående ämbetsman, utan äfven en god hushållare. Hans efterlämnade förmögenhet steg till ett belopp, som ungefär motsvarade 4400000 f. mk. Däraf reducerades fast egendom till ett värde af 2122000 f. mk. Därtill anslöto sig andra efterräkningar för beslut, hvilka Lorentz Creutz d. ä. under sin ämbetsförvaltning i kammarkollegiet och riksrådet icke uttryckligen motsatt sig, för återfordrade Avesta bruks avancer (vinster) o. s. v., till ett sammanlagdt belopp, som motsvarade 3 miljoner f. mk. Ehuru kronans fordran i afseende å Avesta bruks avancer, 1400000 mk, efterskänktes, var familjens ställning numera ganska bekymmersam. Sonen Lorentz Creutz d. y. lyckades återupprätta dess ekonomi, men äfven hans sterbhus underkastades en reduktionsprocedur, och ännu år 1827 genomgingo hans efterkommande de sista efterdyningarna af de generation efter generation upprepade olyckorna. Det vore önskligt att förf. vid tillfälle närmare skulle skildra denna karaktäristiska episod ur reduktionens historia.

I öfrigt redogör förf. i detalj för odlingsarbetets fortgång på Sarvlax intill våra dagar samt för egendomens skolor, arkiv, bibliotek, antikviteter, samlingar m. m. Anmärkningsvärdt är hvad han förtäljer om de öden, som en i Åbo domkyrka 1770 af Karl Johan Creutz d. y. deponerad urkundssamling genomgick, tills den 1874, dock numera af icke fullt utredd orsak betydligt defekt, återvans af familjen.

Vi hoppas att det föredöme förf. gifvit skall vinna efterföljd. Egendomsbeskrifningar af denna art äro icke endast för den trängre krets, som står godsegaren nära, af intresse. Äfven för vårt lands allmänna kulturhistoria kunna på denna väg rika skördar vinnas.

M. G. S.

Rafael Hertzberg: Professorer och studenter, berättelse från Åbo på 1660-talet; 112 s. 8:o. Jyväskylä 1888. K. J. Grenman; 2 m. 50 p.

Förf. har kallat sitt arbete en berättelse, och tack vare denna uttänjbara benämning har han tämligen självrådigt kunnat sammanknyta några märkliga handlingar ur Åbo akademis historia. Skildringen begynner 1663, just då biskop Terseri vanmäktiga strid mot den tyska bokstafsortodoxin flammar upp i full låga. Själfva brännpunkten utgöres af den ryktbara disputationsakt, vid hvilken dr Enevald Svenonius uppfordrar Terserus att tillbakavisa de beskyllningar för synkretistiska tänkesätt, som utslungats mot honom. Förf. lyckas här, genom att direkt betjäna sig af protokollsutdrag, framkalla en ärlig, lefvande tidsbild, och man följer med intresse ordkriget mellan den uppbragte biskopen och hans hätske, beräknande motståndare. Som bakgrund till den årslånga striden visar förf. oss spridda bilder ur 1600-talets akademiska lif. Tyvärr har det rika materialet lockat förf. att återgifva de löst hopfogade scenerna med sådan omständlighet, att berättelsen till en del mist sin öfverskådlighet och hufvudhandlingen ej fått tillbörlig relief.

Det är vanskligt att bestämma huru historiskt noggrann den blandning af sanning och dikt måste vara, som vill kallas historisk novell. Mer än någonsin behöfver författaren i detta fall läsarens fulla förtroende: klicka de direkta uppgifterna, så vacklar tron på tidsbilden. I „Professorer och studenter" äro dessutom de vilseledande uppgifterna fullkomligt opåkallade och bidraga ej i ringaste mån till berättelsens utveckling. Hvarför låter förf. Johannes Terserus sluta sina dagar som biskop i Strängnäs i stället för Linköping? Hvarför omtalar han att studenterna under ett skådespel, som skulle hafva uppförts 1662, „småfnissande tittade på eloqventiae professorn Johannes Elai Terserus, den drinkaren, som satt där med sin dygdädla maka" etc. då samme J. E. Terserus jun. aflidit redan i maj 1649? Stämplade ej den följande generationen skoningslöst hvarje frisinnad tanke som synkretistisk villfarelse? Likväl uppgifver förf. att „den strängt ortodoxa teologins hotande öfvervälde efter Terseri nederlag fick träda tillbaka.

Här och där måste man också tvifla på tids- och lokalfärgen i förf:s framställning. Den bild vi t. ex. få af ett finskt pörte på 1600-talet är bestämdt altför idyllisk. Likaså förvånar man sig öfver att student David Juslenius, inspirerad af utsikten öfver trakten kring Åbo, utbrister i en lyrisk jämförelse mellan Finlands natur och folk och slutligen såsom ett bevis på den då lefvande finske bondens ideella syn på tingen utropar: „och hvad mera är, han har aktning och vördnad äfven för sådana ting, som höja sig öfver hvardagslifvets behof! Jag har i min faders pastorat sett fattiga bönder blanda bark i brödet för att spara den spannmål, som skulle tillfalla akademin."

I direkt anförda yttranden har förf. i allmänhet sökt gifva äfven formen en viss ålderdomlig prägel. När därför den 17-åriga Anna Svenonia talar om att „älska“ och „vara kär“, känner man dubbelt att sådana uttryck illa anstått en dygdesam jungfru för 200 år sedan. Vid den nödvändiga omskrifningen af protokollsutdragen har tyvärr kraften ofta försvunnit med de gamla, kärfva uttrycken, och endast de tunga meningarna återstå. Mindre förlåtligt är emellertid att förf. själf mången gång låter komma sig till last så ansträngande satskonstruktioner som t. ex. följande: „Svenonius, i hvars inre under alt detta bekymmer sorgen öfver dotterns hemska död och samvetskvalen öfver den öfver henne uttalade förbannelsen, hvilken han af sitt vidskepliga sinne tvangs att ställa i omedelbart samband därmed, stredo en hård kamp med den af hennes in i döden visade trots och olydnad sårade stoltheten och egenkärleken, skulle träffas af ännu ett svårt slag.“

Då emellertid berättelsens skilda episoder äro lifliga och underhållande, kan man med visshet förutspå „Professorer och studenter“ många intresserade läsare. Förf. kan således lyckönska sig att ur arkivens dam hafva framdragit dessa typer ur förgångna tiders lif.

N. F.

Gustaf Björlin: Carl den tolfte, läsning för ung och gammal; 405 s. 8:o. Sthlm, Looström & Comp.; 4 kr. 30.

Detta arbete utmärker sig genom klar framställning, opartiskhet och, med få undantag, pålitlighet i uppgifterna, så vidt vi kunnat kontrollera förf:s icke alltid noggrant angifna källor. Resultaten af den nyare historieforskningen äro här på ett lyckligt sätt populariserade. Trots sin tydligt framträdande förkärlek för Karl XII har förf. kraftigt framhållit äfven skuggsidorna i hans historia. Emellertid är hr Björlin enligt ref:s åsikt altför benägen att tillskrifva konungen stora statsmannaplaner; särskildt vidhåller förf., huru mycket än sakförhållandena tala däremot, att en djup politisk beräkning låg till grund för Karl XII:s polska krig.

Det är förnämligast en skildring af Karl XII såsom krigshjälte förf. skrifvit, ej en historia öfver hans regering eller en psykologisk studie öfver hans personlighet. Det är därför ganska naturligt att förf. företrädesvis uppehåller sig vid den förra, bragdrikare delen af konungens lif; den sorgliga tidrymden från slaget vid Pultava till konungens död upptager föga mer än en femtedel af sidantalet. Som man kunde vänta, utgöra krigsskildringar hufvuddelen af arbetets innehåll. Förf. förhåller sig härvid endast berättande utan att underkasta konungens krigföring någon kritik ur militärisk synpunkt. Detta är visserligen ej häller arbetets uppgift. Med större skäl kunde man önska att då

intresset så öfvervägande faller på konungens personlighet, förf. varit mindre njugg på upplysningar om de för denna tid ovanligt frisinnade åsikter, som han antydningsvis tillskrifver honom i religiösa och andra frågor.

T. D—r.

Tor Hedberg: På Torpa Gård, en berättelse; 194 s. 8:o, Sthlm Alb. Bonnier 1888; 2 kr. 50.

— —: *Noveller och skizzer;* 283 s. 8:o; Sthlm Alb. Bonnier; 3 kr.

Det ligger alltid något säreget öfver hvad hr Hedberg skrifver; en egen, halft mystisk stämning går som en bottenström fram mellan de drag ur värkligheten, hvilka här och där bilda hållpunkter i berättelsen. Men medan det mystiska hade öfvertaget i „Judas“ och den därpå följande novellsamlingen, så att läsaren hade svårt att klara sig på den strandlösa strömmen af dessa känslostämningar, så ha berättelserna i föreliggande arbeten fått en säkrare och reellare botten att röra sig på. Man bör därför icke tveka att beteckna dem som framsteg. Alt fortfarande behandlar förf. det inre själslifvet: dess rörelser och skiftningar vill han skildra och i dem vill han söka motiven till människornas beteende. Karaktärsteckningen är visserligen icke häller nu så synnerligen klar och bestämd, och kompositionen kunde ofta vara mera fast och koncentrerad; men på det hela taget göra dock föreliggande berättelser intryck af värklighet, medan de föregående mera föreföllo som ovärkliga hugskott ur en drömmares fantasilif.

„På Torpa Gård“ påminner om en liten egendomlig berättelse af Turgenief, „Kärlek efter döden“. Läsarn känner den troligen. En ung man blir utan att veta det föremål för en ung skådespelerskas lidelse; till en början lämnar han den obeaktad, och först efter hennes död vaknar hos honom kärleken så häftigt, att den förorsakar också hans död. Det är ett motiv som ställer stora fordringar på berättarn, och det vill vara en utomordentlig stil som Turgeniefs för att till den grad som ämnet kräfver beherska läsarens fantasi och känsla. Hr Hedberg har därför, då han upptog ett ungefär liknande motiv till behandling, gjort klokt i att i någon mån moderera det och gifva den påtagliga värkligheten ett större rum i förhållande till det psykologiska.

Hjälten är således här en storväxt, trofast och godmodig jordbrukare, en praktiskt anlagd natur med trögt och ouppodladt känslolif, hon åter en vacker flicka från granngården, med starka och oroliga känslor, outvecklad och i behof af en fullt förstående ledning. Förhållandet mellan dem är icke häller så immateriellt som hos Turgenief, utan tvärtom ett äktenskap ur det värkliga lifvet; det är tillstäldt af Eks vänner, utan att han stort känner till sin blifvande hustru, men Elsa har i sin föreställning

gjort honom till sin hjälte och antager hans frieri, emedan hon hos honom förutsätter samma känslor som hos sig själf. Nu uppstår ej emellan dem det förtroliga samarbete, som hennes utveckling skulle hafva fordrat; „i stället för att hvar från sin sida kämpa sig fram genom den skiljomur, som upprests mellan deras innersta väsen, följdes de åt hvar på sin sida om den, räckte hvarandra handen öfver den och trodde sig så förenade". Giftermålet godtgjorde ej hvad förlofningen försummat. Förf. utvecklar motivet mycket konsekvent. Ek är väl omtänksam och god mot sin hustru, men han förstår icke de nyckfulla skiftningarna i hennes själslif, och då hennes kärlek icke finner djupare gensvar, svalnar den efterhand och lämnar rum för en fysisk motvilja. Så kommer skilsmässan, som drabbar honom hårdt och oväntadt, deras fyraåriga dotter följer med modern, och Torsten Ek blir ensam på Torpa Gård. Femton år därefter, då Elsa redan är död, återvänder dottern till Torpa. Nu vakna minnena från fordom med full styrka, och nu först uppväxer hos honom den kärlek, som engång hans hustru förgäfves sökte. Han älskar henne, och hon är död. Dock återstår för honom ännu hans dotter — hans och hennes dotter — att lefva och arbeta för. Med denna tanke slutar berättelsen.

Det är enkelhet, allvar och äfven sanning i denna berättelse. Den är väl genomtänkt och konsekvent utförd. Huruvida dock förf. i sina psykologiska skildringar går tillräckligt djupt och utvecklar tillräcklig lifaktighet och kraft i stilen för att hela vägen hålla läsaren fången i den stämning, hvaraf boken vill beherskas, det må denne själf afgöra. Atminstone på sina ställen är det fallet att förf. mera beskrifver än skildrar. Särskildt gäller detta bipersonerna, de tre gummorna på Torpa och Elsas syskon, hvilka äro altför skizzerade för att tillvinna sig något egentligt intresse. Totalintrycket af boken blir sålunda något monotont.

Mera omväxling erbjuder förf:s i dagarna utkomna samling „Noveller och skizzer", om den ock icke kan sägas vara af samma värde som „På Torpa Gård". Den längsta och mest betydande af berättelserna i denna bok är „Ett ömtåligt uppdrag". Den är dock utdragen och lös i kompositionen, och karaktärsteckningen går ej så på djupet, som man af det välfunna uppslaget hade väntat. Särskildt ser man alldeles icke i onkel Klas det original af oförskämdhet och mänskokärlek, som förf. påstår honom vara. Åtminstone är det ganska trivialt att gå och i fluxen fria till samma bondflicka, hvilken han vill afhålla sin vän, den gamla kuriösa brukspatronen från att gifta sig med. — Ganska nätt är äfven „Gamle-Pers nya skötbåt", tack vare hvilken han slutligen får sin ungdoms käresta. — Mera värde har „En förlofning", där kontrasten mellan den myndige länsmannen och den bortkomne, blygsamme bybokhandlaren, med hvilken länsmannen nödvändigt ville gifta bort sin dotter, hade

varit ämne till en mycket rolig historia, om blott förf. velat blanda något litet humor i sin framställning. I alla fall är det ett ganska fint och rörande drag, att den påtvungne fästmannen, som värkligen har fattat kärlek till flickan, just af denna anledning drar sig tillbaka och ger henne fri.

Lägges till denna grupp ännu „En kärlekshistoria", så äro alla de värdefullare berättelserna i boken omnämda. De öfriga berättelserna äro mindre betydande. I „En kopp kaffe", „En gammal fröken" och dess fortsättning „En radikalkur" bjudes oss endast i löst utkastade konturer beskrifning på en person jämte lefnadsöden, och i den förstnämda dessutom femton sidor spaltfyllnad, förrän förf. på fem afvecklar sin egentliga berättelse. Obetydliga äro äfven „En vagabond" och „Skogssägner", den senare mera ett prof på förf:s stil än en berättelse, en lyrisk dikt på prosa om älfven och skogen och deras bebyggare, tomtarne, skogsjungfrun och näcken.

Man har ofta anmärkt om nutidens författare att de i allmänhet lyckas bättre i skizzernas och novelletternas form än i den sammanhängande berättelsen, men hos hr Hedberg är det tvärtom. Kanske passar den längre berättelsen bättre för de motiv han älskar framställa, eller också lägger han mera vikt på dessa sina större arbeten och betraktar de kortare snarare som ett tidsfördrif däremellan. Huru som hälst har „På Torpa Gård" ett större värde än „Noveller och skizzer", äfven om paginaantalet och priset ställa sig tvärtom.

B. E.

Helena Nyblom: Qvinnoöden, noveller; 484 s. 8:o. Sthlm 1888, P. A. Norstedt & söner; 3 kr. 50.

Förf. till de tre noveller, hvilkas gemensamma titel ofvan afskrifvits, är icke obekant för Finsk tidskrifts läsare, åtminstone icke för dess tidigare prenumeranter. Flere berättelser af förf:s lifliga och älskvärda penna ha ingått i Tidskriften år 1878 eller 1879, och par af hennes tidigare novellsamlingar ha varit föremål för en anmälan i Tidskriften. Mellan dessa arbeten och förevarande ligger ett helt decennium, och tiden har väl icke lämnat förf. oberörd, om hon äfven som författarinna stått mer eller mindre utom den riktning, som därunder varit förherskande i literaturen. Nu som förut är stoffet till förf:s teckningar hämtadt ur hvardagslifvet; det saknades dock icke realism i hennes skildringar förut, en sund realism, som försatte läsaren i en angenäm atmosfär af lefnadslycka, äfven när berättelsen vände sig mot lifvets sorgliga sidor. Ur värkligheten har väl förf. äfven nu sina skildringar, hennes uppfattning af lifvet har icke blifvit mindre harmonisk, om den också icke gör sig fullt så gällande; och än mindre skattar hon åt tendensdiktningen eller det pedantiska värklighetsbeskrifvandet. Men däremot tyckes det som skulle förf. låtit förleda sig af den moderna benägenheten att lämna

uppgifterna oafslutade, att komponera utan begränsning, utan det inre sammanhanget, utan ett bestämdt konstnärligt syfte. Det är ett förfaringssätt som förf. föga kan vilja försvara med det påstående, som så ofta upprepats, att värkligheten själf går tillväga just på det nämda sättet.

Till exempel i den första novellen „En äktenskapshistoria", som för resten är historien om två äktenskap, hvilket inre eller yttre sammanhang finnes emellan Ninas första äktenskap med den gamle cyniske penningkarlen Curtmann och hennes andra värkliga med den unga hr Tofte? Det förefaller osannolikt, när en lugn och sund natur som Nina, en fullvuxen kvinna, som redan genomgått åtskilligt, som är rik och oberoende och har ett tillräckligt klart hufvud för att reda sig utan det manliga stödet, går och förälskar sig som en skolflicka och gifter sig med en man, hvars ombytliga och i botten själfviska karaktär hvarken hon eller läsaren eller kanske ens förf. själf ännu har reda på. Och vill förf. värkligen låta det gälla som en afslutning, att Tofte, som efter några år låter Nina bära sin kärlek obesvarad och är i beråd att rida sin väg med den vackra konsertsångerskan Julia, efter ett svårt fall från hästen ändtligen får upp ögonen för sin hustrus värde? När nu både Nina, läsaren och förf. känna Toftes karaktär, ty den är onekligen lifligt och väl tecknad, så borde ingen af dem kunna tro att det är annat än en öfvergående känsla hos Tofte, som genom detta förf:s romanaktiga konstgrepp framkallats. En värklig upplösning på novellen är det nog icke. — I den tredje novellen, „Sju flickor", har förf. förelagt sig en uppgift som visserligen är svår att begränsa, men som ej häller fått begränsning. Det gäller att teckna sju skolkamrater och deras skilda lefnadsöden. Till en början är skolan centrum i berättelsen, men när skolgången är afslutad och järnvägen rasslat af med flickorna norrut och söderut, ifrån den lilla skolstaden ut i den stora världen, så divergera deras vägar liksom radierna från en medelpunkt, kring hvilken ingen periferi är dragen: man ser ingen sammanhållande tanke i novellen. — Annat är förhållandet med den mellersta novellen, „Over de höje Fjelde." Den lilla prästflickan på landet har afgjorda konstnärsanlag, men hon är sina gamla föräldrars enda barn, och deras tankar, som röra sig inom den trånga krets de lefva i, gå icke i samma riktning som dotterns. Det är denna konflikt som fint och följdriktigt utvecklas; fyndigt slutar den med den unga konstnärinnans första bref från Italien till föräldrarna.

Att sluta anmälan här vore dock att göra förf. orätt. Hvar och en som läst Helena Nybloms noveller, måste taga intryck af det glada behaget och lifaktigheten i förf:s stil, som är underhållande, äfven när den går på bredden och i detaljer, eller intresseras af hennes förmåga att göra sin teckning lefvande och åskådlig, hennes rikdom på iakttagelser och karaktärsdrag. Trots den brist ref. ofvan sökt framhålla, har förf:s bok flere

vinnande egenskaper, som säkert förskaffat den en tacksam läsarekrets, och anmälaren såge gärna att dessa rader kunde i sin mån bidraga till dennas utvidgande.

B. E.

August Strindberg: Blomstermålningar och Djurstycken, ungdomen tillegnade; 136 s. liten 8:o. Sthlm 1888, Alb. Bonnier; 2 kr.

I sju smärre berättelser från skog, mark och skär tecknar Strindberg här med lätt hand bilder ur växt- och djurvärlden. Hans skildringar äro på få undantag när tendensiösa. Han far med dem i härnad mot auktoritetstro och gängse åsikter inom vetenskapen, umgängeslifvet och folktron. Språket kännetecknas icke sällan af humor och bitande satir, och detta gör att läsaren med nöje tager del af författarens argument, vare sig han är villig att akseptera dem eller ej. Så skall till exempel hvar och en gärna följa förf. på hans mästerligt skildrade harjakt (sid. 47—56), äfven om han är af annan åsikt än förf. angående harens lefnadsvanor och förmåga att reda sig under skall.

Att förf. öfverhufvudtaget sällan skall lyckas vinna anslutning för sina åsikter tro vi oss kunna förutspå, emedan han vill beslå öfverdrift med öfverdrift, emedan han stundom skrifver om sådant som han icke känner, och emedan han oförtäckt visar sig hysa stark förkärlek för och ovilja mot ting, personer och förhållanden, hvilka han går att bedöma.

I de fall förf. skildrar utan anspråk på att värka i en viss riktning lyckas han bäst. Så äro till exempel hans naturmålningar och stämningsbilder ofta särdeles fängslande. Vi vilja som exempel på sådana särskildt framhålla beskrifningen på hagmark sid. 58 och en sommarnatt ute i hafsbandet sid. 65.

Med det glänsande språk och vakna öga Strindberg är mäktig af bör han kunna i enkel, omedelbar skildring af naturen och lifvet skapa något bestående. Men säkert är att han icke vinner lagrar genom att med de vapen han använder fäkta mot vetenskapen. Förf:s kända originalitet skall dock förskaffa honom en läsarekrets.

Hj. S.

Maurus Jokai: Unkarilainen Nábob, romaani; unkarin kielestä suomensi *Niilo E. Wainio,* tekijän kuvan ja elämäkerran kanssa; XVI + 154 + 147 + 137 s. Porvoossa 1888; W. Söderström; 4 mk 75 p.

Det ungerska folket har under detta århundrade genomgått öden, hvilka i många afseenden likna vårt folks. Under de första decennierna började äfven hos ungrarne idén om egen nationell och statlig individualitet att gro och tillväxa. Äfven bland

dem uppkommo dessa idéer hos de bildade för att utbreda sig nedåt i alt vidare kretsar; äfven hos dem blefvo alla fosterländska sträfvanden i seklets midt med våld tillbakatryckta; äfven hos dem måste de herskande dock snart gifva efter för fosterlandskärlekens alt oemotståndligare framvällande flod, så att Ungern nu är en i unionsförhållande stående egen stat, som ernått till och med vida större själfständighet än dess fåtaligare och med en mera autokratisk stat förenade släktfolk i norden.

Äfven på literaturens område kunde man finna många likheter, bland annat den stränga censuren i Ungern i början på sextiotalet, som påminner om liknande literära frostår hos oss på femtiotalet, vidare den rikt uppblomstrande, åt kännedomen af folkets lynne och lefnadssätt riktade berättande literaturen under de senaste decennierna, m. m.

Om alla dessa sträfvanden för Ungerns pånyttfödelse och och utveckling kan Maurus Jokai säga med Æneas: „quorum pars magna fui“. Han tog värksam del i 1848 års rörelser. Han har också på snart sagdt alla literaturområden framgångsrikt arbetat på den nationella fortskridandet: han har utgifvit berättelser och skildringar från sitt fäderneslands forntid och nutid i hundradetal, han har värkat i den dagliga prässen, skrifvit dramer, poesier, historiska uppsatser m. m. Denna produktivitet oberäknad, är det tvänne egenskaper som hufvudsakligen framträda hos Jokai: hans af en aldrig sinande fantasi understödda skildringsförmåga och hans ädla hängifvenhet för sitt folk och sitt fosterland. Jokai föraktar likväl ej alt utländskt, utan vill tvärtom från andra folk upptaga alt hvad de ega godt så i socialt som literärt afseende, men han vill göra det till sitt eget folks egendom.

Att bland Jokais arbeten många finnas, som äro af betydelse för andra folk och särskildt för det finska, är naturligt. Också har den finska literaturen raskt tillegnat sig flere af hans bästa arbeten; senast har därmed införlifvats hans stora roman „Den ungerska naboben“, som innehåller skildringar från de första skedena af den ungerska nationalkänslans utveckling under andra och tredje decennierna af detta sekel. Ett finskt sinne har väl emellanåt svårt att intagas af de invecklade intrigerna och vidlyftiga detaljbeskrifningarna, särskildt i början af berättelsen. De specifikt ungerska egendomligheterna förefalla ofta ofattliga, till exempel den ungerska adelns oerhörda rikdom, öfvermod och moraliska förfall å ena sidan och det förtryck de ungerska bönderna ledo å den andra, då ju hos oss en så stor skilnad aldrig förekommit mellan de olika samhällsklasserna. Dessutom framträder hos Jokai tydligt en altför stor förkärlek för några af de skildrade personerna och hat mot andra. Ofta måste läsaren på god tro antaga flere omständigheter, uti hvilka förf. låtit förleda sig på afvägar af sin rika fantasi, så att händelserna framstå omotiverade och onaturliga. Men äfven i denna

berättelse håller Jokais beundransvärda skildringskonst intresset alltid spändt; ja han hänför ofta sina läsare genom den ädla, fosterländska stämning, som genomgår det hela.

Den finska öfversättningen är mycket god, ja, man kunde säga mönstergill, i fall ej öfversättaren emellanåt sökt rikta finskan genom några ordagrant återgifna germanismer, hvilkas bildlika betydelse icke kan i finskan uppfattas. Vi nämna såsom exempel härpå: *kuvanihana* (bildskön), *vapaamielinen* (frikostig), *edesmennyt* (afliden, försvunnen), *sanomattomat* (de onämnbara, benkläder!), *syöpäläinen* (parasit). Endast ett slags grammatikaliskt fel hafva vi uppmärksammat, nämligen bortlämnandet af pronomen *hänen* framför tredje personens suffix, ehuru detta icke har afseende på subjektet i satsen, hvarigenom emellanåt uppstå svåra missförstånd, till exempel sid. 66 af första delen.

Som slutomdöme anse vi att hr Wainio gjort finska literaturen en tjänst genom att i god öfversättning därmed införlifva detta Jokais framstående, fosterländska arbete.

O. G.

Fritz Reuter: Matkustus Belgiaan, suomennos; 159 s. 8. Porvoossa 1888, Verner Söderström; 1 m. 75 p.

Fritz Reuters skildringar från lifvet på det nordtyska låglandet äro allmänt kända och omtyckta för sin godmodiga, hjärtevarma humor. Förf. säger ju själf i denna sin Resa till Belgien att han ej gärna vill berätta om det som är sorgligt. Häraf får man dock ej draga den slutsatsen, att han icke ofta nog skulle försätta sina skildrade vänner i en sorglig belägenhet; men han betraktar äfven dylika situationer från en så altigenom humoristisk synpunkt, att läsaren ofta oemotståndligt tvingas till ett godt löje. Resan till Belgien står dock i åskådligt lif och flödande humor ett godt stycke bakom hans allbekanta „Lifvet på landet." Och emellanåt, när förf. skall reda ut sin berättelses altför intrasslade härfva eller råkar i allvarsammare situationer, såsom i bokens 12:te kapitel, blir han alldeles onaturlig och platt; de berättade tilldragelserna förefalla ofta omotiverade, stundom till och med oförklarliga. Dock skall mången icke altför anspråksfull läsare finna en roande, lättläst lektyr i Reuters ofta befängda skildringar af de enkla landtmännens äfventyr under deras upptäcktsfärd utom hemknutarna. Den åter, som är bekant med finska novelliteraturen, skall finna flere intressanta jämförelsepunkter mellan Reuters „Resa till Belgien" och Juhani Ahos „Järnvägen", ehuru det naturligtvis icke kan bli fråga om något plagiat eller ens någon imitation från den sistnämdes sida, ty så originelt och genuint finskt förefaller alt i den finska författarens skildring af det äkta paret från Savolaks ödemarker.

Den finska öfversättningen af Reuters novell är ledig och god, om man undantager några oegentligheter och germanismer.

O. G.

J. O. I. Rancken: Sastamala. H. G. Porthans jämte efterföljares misstag derom. Wasa 1888.

Förf. polemiserar mot den af Porthan uttalade, af Tengström, Strandberg och Lagus återgifna åsikten, att man med det i medeltida handlingar förekommande ortsnamnet Sastamala (Sastamal, Sastamalum) borde förstå nuvarande Sastmola socken. Redan hos Strandberg finner han uppgifter, som göra detta antagande tvifvel underkastadt. Sitt egentliga bevisningsmaterial har han dock hämtat ur ur afl. hofrättsrådet C. H. Asps († 1846) samlingar, dem han kompletterat med egna anteckningar ur Karkku kyrkoarkiv. Ur detta material relaterar han omkring 40 urkunder från 1300—1600 talen. Som sin egen åsikt uttalar han „att det forna Sastamala omfattat åtminstone Karkku, Tyrvis, Tavastkyrö, Ikalis, Kankaanpää, Parkano, Mouhijärvi och Lavia socknar, möjligen äfven för någon tid Sastmola, däremot föga sannolikt Birkkala, Wesilaks och Lempälä samt ännu mindre Ruovesi och Keuru, annorlunda än om spridda kristna också i dessa aflägsna bygder, innan de egentligen blifvit förenade till en församling, skulle, anlitande bekvämligast för dem belägen kyrka och dess prästerskap för religiösa och kyrkliga förrättningar, hafva besökt kyrkan i Sastamala.“ Stommen i denna stora församling utgjordes af nuvarande Karkku socken, som kallas Öfre Sastamala från 1500-talets början till seklets senaste årtionden, då benämningen Karkku blir den vanliga. Namnet Nedre Sastamala gafs åt nuvarande Tyrvis, som år 1539 utbröts som eget pastorat.

Denna uppfattning om läget af Sastamala kan ingalunda sägas vara ny för historieforskarenà. Tvärtom finner man t. ex. i Leinbergs arbete „Finlands territoriala församlingar“ ungefär samma uppgifter, till hvilka förf. kommit. Men förf. har med synnerlig noggrannhet sammanstält en mängd till största delen okända aktstycken, hvilka tala för hans påstående, samt tillika sökt närmare, än hittils skett, precisera Sastamalas utsträckning.

Vid sidan af det egentliga ämnet förekomma åtskilliga reflexioner och notiser, hvilkas sammanhörighet med det öfriga är ganska ringa. Såsom något originelt må framhållas förf:s gissning, att ordet „birkarlar“ kommit från „Birgers [Jarls] karlar“, en gissning, som förf. förklarar lika god med den tolkning, som ur „birkarl“ härleder ordet „perkele.“

C. v. B.

Quousque tandem revy, 1, 2, 3, 4. Uppsala 1888, 1889.

„Quousque tandem“ är, som bekant, det säregna namnet på en vid tredje nordiska filologmötet i Stockholm stiftad skandinavisk förening för förbättrad språkundervisning. Föreningen räknar redan ett icke så litet antal medlemmar, bland dessa enligt

uppgift af vederbörande „förman", universitetslektorn O. E. Florell, öfver 20 i Finland. Till och med i Tyskland har föreningen vunnit en så celeber medlem som professor W. Vietor, hvars tidskrift „Phonetische studien" är af eminent betydelse för den moderna språkvetenskapen och språkundervisningen.

Bland de uppsatser, som ingå i föreningens revy, märkes särskildt en af den framstående fonetikern och slavisten *J. A. Lundell* om uttalsundervisningen i främmande lefvande språk, hvari påyrkas fonetiska texter vid den begynnande undervisningen. Samma förf. refererar den svenska flickskolekomiténs utlåtande om undervisningen i främmande språk och ger det alt erkännande oaktadt principiella olikheter. *J. A. Afzelius* yttrar sin åsikt om den vanliga temaskrifningen i lefvande språk, hvilken med skäl fördömes; förf. anser reproduktion och produktion på det främmande språket böra ifrågakomma blott sålunda, att eleverna därvid äro oberoende af ordbok och grammatik. Särskildt förkastar förf., likaledes med all rätt, de i Sverige — och hos oss — vanliga mogenhetsprofven i lefvande språk, hvilka till innehållet äro olämpliga och till språket altför svåra samt därför missrikta undervisningen. Den tyska gymnasialprofessorn *H. Klinghardt* och dansken *O. Jespersen,* en af föreningens pelare, redogöra för „två års erfarenheter af den nya metoden", som tyckes med heder ha genomgått skärselden af det preussiska undervisningsministeriets speciella inspektion. I *O. P. Behms* „bidrag till engelskans metodik" hafva vi särskildt fäst oss vid den vikt, som från första början lägges på talandet och på framhållandet af engelska förhållanden, seder och bruk.

Tillägga vi att hrr Jespersen och *A. W. Western,* också han en af föreningens mera kända medarbetare, gifva några visserligen få, men intressanta meddelanden om nyare literatur på språkundervisningens område, tro vi oss kunna på fullgoda grunder hos språklärare och den för rationell språkundervisning stämda allmänheten rekommendera föreningen och dess af en hvar lätt lästa revy.

F. Gustafsson.

A. F. Sundell: Åskvädren i Finland 1887. Helsingfors 1888.

Föreliggande arbete, som ingår i 46:te häftet af „Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk", utgör en redogörelse för de af Vetenskaps-societeten inom landet anordnade åskvädersobservationerna under det första observationsåret (1887). Den klart hållna och med tabeller rikt utrustade berättelsen, kan af naturliga skäl icke göra anspråk på att gifva en definitiv framställning af lagarna för åskvädrens gång i vårt land. Härtill fordras en längre tids observationer.

För den som icke har en föreställning om de synpunkter, hvilka vid en undersökning af förevarande art komma i fråga, erbjuder den lilla boken alla önskvärda upplysningar. Man finner sålunda att det gäller att vinna utredning icke blott om åskvädrens periodiska förekomst, utan ock om deras fördelning och fortskridande öfver olika delar af landet. Den sistnämda synpunkten har af förf. icke ännu upptagits till betraktande, emedan här mera än annars fordras en mångårig observationsserie. Då detta på professor Sundells initiativ tillkomna företag bör kunna lämna värdefulla vetenskapliga resultat, må man önska att de talrika medarbetarnas intresse, hvilket möjliggjort en början, äfven skall räcka till för ett lyckligt slut.

Arthur Rindell.

A. M. Selling: Vår föda, en orsak till helsa eller sjukdom; 151 sid. 8:o. Sthlm 1888, Samson & Wallin; 2 kr. 25.

Arbetet, sjunde häftet af „Bibliotek för hälsovård, utgifvet af stiftelsen Lars Hiertas minne“, afser att lämna en populär framställning af det inflytande människans föda, beroende på sammansättning, anordning och beskaffenhet, förmår utöfva på kroppens välbefinnande och hälsa. Boken — hvars innehåll närmare framgår af kapitelrubrikerna: kroppens näring; hälsovårdens fordringar på i handeln tillgängliga födoämnen; födoämnenas förvaring och tillredning i hemmen; näringsbehofvets storlek; födoämnenas smältbarhet och valet af födoämnen; måltiderna — är väl förtjänt af hvarje husmoders uppmärksamhet. Ehuru förf:s framställning på enskilda ställen ej är så lättfattlig och lättläst, som man önskat, kunna vi dock på grund af det värderika innehållet ej annat än rekommendera boken till ett uppmärksamt genomläsande och beaktande.

V. S—ff.

Öfversikt.

Teater. Efter ännu ett par veckor, hvilkas representationsaftnar sannolikt komma att upptagas af repriser, har denna vinters teatersäsong gått till ända. En återblick på spelårets värksamhet torde därför vara på sin plats i denna öfversikt.

Säsongen började med repriser af G. af Geijerstams muntra lustspel *Svärfar* och den franska farsen *Äktenskaplig lycka*, hvilka dock ej kunde gifvas mer än tvänne gånger hvardera. En repris af Björnsons *Ett handelshus* lyckades ej häller i sin täflan med den vackra hösten och de många nöjena utom hus, bland andra „hästoperan", samla åskådare till mer än tre glest besatta salonger. Under tiden hade teatern fått i ordning sin första nyhet, P. Staaffs fyra akters lustspel *Sveas fana*, och därmed kan teatersäsongen anses hafva kommit riktigt i gång. De för repertoaren nya stycken den haft att uppvisa äro förutom det nyss nämda: *Anne de Kerviler*, skådespel i en akt af E. Legouvé, *Duvals skilsmässa*, komedi i tre akter, öfversättning från franskan, *Redaktören*, skådespel i fyra akter af Björnstjerne Björnson, *Flinta och stål*, komedi i tre akter af F. Hedberg, *Lady Tartuffe*, komedi i fem akter af madame E. de Girardin, *Invaliderna*, komedi i tre akter, öfversättning från franskan, *Kungsämnena*, af Henrik Ibsen, *Kärlekens komedi*, af Henrik Ibsen, *Galeotto*, dram i tre akter af José Echegaray, *Råttan*, komedi i tre akter af E. Pailleron, samt sagospelet *Kejsarens nya kläder* och operetten *Det lustiga kriget*. Det högsta antalet representationer af dessa har „Kejsarens nya kläder" upplefvat, därnäst „Kungsämnena" och „Sveas fana". Den förstnämda pjesen har tils dato gifvits sjutton gånger, „Kungsämnena" åtta och „Sveas fana" sju. Mellan de nya styckena har repertoaren fylts af följande repriser: *Köpmannen i Venedig*, af Shakespeare, *Den nye bibliotekarien*, *Grefve Essex* af H. Laube, *En skandal* af O. Benzon, *Strandby folk* af Holger Drachman, *Den ondes besegrare*, *Krig i fred*, *Reif von Reiflingen*, *Per Svinaherde*, *Cornevilles klockor*, *Låtom oss skiljas*, *En räddande ängel*, *Gringoire*, *Lilla hälgonet*, *Speglen er!* och *Kan ej*. Af dessa nådde „Cornevilles klockor" högsta antalet representationer, eller elfva, „Lilla hälgonet" och „En skandal" det näst högsta eller fem.

Får man af det ofvan anförda draga någon slutsats beträffande allmänhetens smakriktning, så synes allmänheten vara mera begifven på stycken med grann iscensättning och lätt musik än

på gedignare dramatiska arbeten. Detta är väl ett uttryck för tidsandan, som under detta öfvergångsstadium från den klassiska repertoarens sublima svärmerier till den nya tidens kraf på lifvets värklighet kastat sig i armarna på tsing-la-la-prestationer af hvarjehanda art. Man är ej sämre, då man är som andra, få vi väl trösta oss med, i medvetandet att det öfveralt i världen är lika illa beställdt. En fara medför dock denna lätta spis: den blir mycket snart fadd. Granna kostymer och dekorationer locka nog folk, så länge allmänheten är ovan vid sådant. Men när det hunnit blifva dagligt bröd, då skall det visa sig att allmänheten fordrar alt större och större doser af det stimulerande medlet. Måtte blott vår svenska teater ej bringa det så långt.

Det framgår för öfrigt af musikstyckenas öfvervägande succès, att vår teaterpublik fordrar äfven en musikalisk repertoar. Att en sådan, förståndigt ledd, äfven bär sig och till och med ger öfverskott, har hr Arppe visat genom den framgång han haft med sitt operaföretag. Själfmant framställer sig då den frågan, om det ej vore skäl att sammanslå båda företagen under gemensam ledning och gemensam ekonomi. Konkurrensen dem emellan skulle då ej mer värka skadligt; för den dramatiska delen af programmet skulle det blifva en vinst att en särskild operaafdelning öfvertoge de musikaliska prestationerna, och äfven dessa skulle i konstnärligt afseende vinna därpå. Hr Arppe har i själfva värket gjort garantiföreningen ett förslag i sådant syfte, men man torde ej ansett det vara skäl att nu, då den treåriga garantiperioden ännu ej är ute, vidtaga någon sådan genomgripande ändring af programmet för teaterns värksamhet.

Det är emellertid klart att svenska teatern förr eller senare måste vara betänkt på att så mycket som möjligt ställa sin värksamhet på inhemsk grund och draga till sig äfven de dramatiskt-musikaliska element vårt land har att förfoga öfver och till hvilkas utbildning betydande summor utgifvas både af staten och af enskilda. Går vår svenska scen tvänne från hvarandra skilda stråtar, en inhemsk musikalisk-dramatisk och en hufvudsakligast talscen med för det mesta utländska skådespelarkrafter, så kan det lätt hända att dessa båda komma att täfla om det bidrag regeringen fortfarande kan vara villig att gifva för upprätthållandet af en svensk teater i Helsingfors. Redan nu har detta förhållande delvis inträdt, i det att det inhemska operaföretaget erhållit ett anslag af åttatusen mark, under det därimot garantiföreningen upprepade gånger fått afslag på sin anhållan om ett lika stort tillskottsanslag.

Hr Arppes plan var att den kombinerade opera- och talscenen skulle spelas dels å två teatrar i Helsingfors, dels i våra större landsortsstäder. Den erfarenhet hans operaföretag gifvit har nämligen öfvertygat honom om, å ena sidan att representationer af en talscen och en operascener kunna gifvas samtidigt för goda hus, och å andra sidan att operarepresentationer i landsorten

kunna påräkna en talrik och varmt intresserad publik. Den omständighet, att resande svenska teatertrupper göra goda affärer i våra större städer, talar också för att den rent dramatiska afdelningen skulle kunna påräkna sympatier. Emellertid hafva försök i denna riktning gjorts, så vidt vi minnas, tvänne gånger förut, nämligen i början af den stående teaterns tillvaro, och sedan ännu en gång under operans tid, men båda gångerna med ogynnsamt resultat. Vi känna dock ej på hvilka beräkningar hr Arppe stödt sin plan, och möjligt är äfven att tidsförhållandena nu äro lämpligare för en sådan anordning.

Under det snart tilländagående spelåret har allmänheten fått bevittna tvänne unga inhemska talangers debyt, något som tyvärr är tämligen sällsynt hos oss. Vi hafva förut varit i tillfälle att framhålla fröken Zuhrs vackra begåfning och om allvarliga studier vittnande framgångar. Vi hafva blott att tillägga att den bild hon gaf af den unga flickan Marthe de Moisand i „Råttan“ var synnerligen fint utarbetad. Det var något af sensitiva i hennes framställning af den för resten nog mycket i fransk teaterstil hållna rollen. Hvarje replik, vore man frestad att säga, värkade direkt på det öppna, för hvarje intryck mottagliga, lätt bortstötta, men äfven lätt till förtroende vunna jungfruliga väsendet. Fröken Zuhrs litet skygga sätt och lätt beslöjade röstorgan voro henne härvid ej till hinder, utan fastmer hjälpte henne att finna rollens rätta uttryck. Det var med ett ord en helgjutenhet i framställningen, sådan fröken Zuhr ej förut uppnått i någon af sina roller. Då den unga skådespelerskan sålunda funnit och lyckats till fullgiltigt uttryck bringa grundtonen i sin begåfning, gäller det för henne nu att taga fasta på denna och småningom söka med naturliga, fina öfvergångar utbilda den äfven åt de håll, där den ännu ej känner sig hemmastadd. När början är god, är alt godt, och ett vaket intelligent arbete skall fylla hvad som ännu brister.

Såsom Gringoire har en ung skådespelare, hr A. Lindberg — likasom fröken Zuhr utgången från hr Arppes nu upplösta elevskola — debyterat, och äfven denna debyt kan obetingadt kallas lyckad. Debytanten lyckades träffa det rätta uttrycket, han rörde sig ledigt och visade i öfrigt en förtrogenhet med tiljan, som lämnade hvarje misstanke om rampfeber alldeles ur räkningen. Detta vill redan säga ganska mycket för en första debyt, af hvilken man sällan kan vänta äfven själfständig uppfattning och ett kraftigt utarbetadt originalarbete i helheten som i detaljerna. Deklamationen, som var vårdad och ställvis naturligt varm, led af ett fel i uttalet, en mycket märkbar läspning, som hr Lindberg troligen får svårt att arbeta bort. Detta är värkligen skada, ty ett sådant uttalsfel kommer att ställa många svårigheter på hans bana.

Det ser ut som om teaterdirektionen mer än förr skulle börja lägga an på att uppfostra inhemska skådespelare, allden-

stund för nästa spelår ett större antal infödingar äro engagerade än hvad på många år varit fallet. Detta är nu godt och väl, men därmed är ingenting vunnet, om de ej få vara i så flitig användning, att teatern har någon nytta af dem och de af teatern. Man måste väl medge att bland en teaterdirektions svåraste uppgifter är att finna användning för nybörjare, isynnerhet om företagets ekonomiska ställning ej medgifver att riskera den ena pjesens fall efter den andras. Och hos oss äro publikens fordringar sådana, att ett stycke ohjälpligen faller, om någon enda af de större rollerna utföres på ett mindre tillfredsställande sätt. Detta måste ju teaterdirektionen taga med i beräkningen, och det är därför naturligt att den är mindre benägen att anställa experiment, i händelse ej en lycklig utgång med tämlig visshet kan förutsättas.

Man har anfört finska teatern såsom ett exempel på hurusom en inhemsk skådespelartrupp med lätthet kan åstadkommas. Så alldeles lätt måtte det dock ej vara ens på detta håll, ty oaktadt den långa tid teatern redan arbetat, har resultatet ej varit i genomskärning något synnerligen glädjande; flere framstående och mångsidigt användbara förmågor disponerar denna teater visserligen öfver, men en fullt presentabel trupp har man dock ej lyckats åstadkomma.

Emellertid är det en oafvislig nödvändighet att en inhemsk svensk skådespelarstam fostras upp, och någon omöjlighet bör detta ej vara, blott man aldrig förlorar detta mål ur sikte. Det gäller därvid för direktionen att ej låta tålamodet fara, om framstegen ej äro så stora, som man önskat eller väntat, och att söka hålla kvar dem bland de inhemska, hvilka hälst i någon mån lyckats tillvinna sig allmänhetens intresse. Emellertid har det inhemska elementet vid teatern varit synnerligen rörligt, och detta skulle ge vid handen att man gentemot detsamma ej följt någon annan princip än sina nycker.

Det är att hoppas att utgången af garantiföreningens ansökan om höjdt statsanslag skall mana till inslåendet af en ny väg. Såsom ett förebud härtill får man väl anse den nyss nämda omständigheten, att antalet af de för nästa spelår engagerade inhemska sujetterna är större än förut.

Men det är ej nog med att direktionen gör alt sitt för att skapa en inhemsk stamtrupp af dramatiska artister. Äfven publiken och kritiken böra vara behjälpliga härvid, ty ingenting är mera egnadt att värka hämmande på alla bemödanden i denna riktning än den öfversittareton man hos oss ofta är böjd att taga gentemot nybörjares försök på alla konstområden. Ett kyligt emottagande, en satirisk vändning i kritikens omdöme göra att hvarken debutanten eller direktionen anser det förenligt med sin fördel att göra om försöket.

R. Hertzberg.

Bref från Sverige. Vi lefva i reaktionens och, hvad otroligare är, i kätteriförföljelsernas dagar. Oupphörliga anklagelser inför rätta och domar för „förnekelse“ och för „hädelse“, domar som någon gång till och med varit stridande mot lagen — som rådhusrättens i Malmö senaste dom öfver V. Lennstrand — och som i alla händelser endast tjäna till att göra det onda värre. Hr Lennstrand, utilisternas höfding, reser landet rundt för att stå inför den ena rätten efter den andra, bli frikänd af juryn här och dömas till tre månaders fängelse af en domstol på annan ort. Ibland stänges för honom en föreläsningslokal, som rymmer ett par hundra åhörare, hvarefter han håller sitt föredrag ute under bar himmel och åhöres af flera tusen. Och hans läror — hvilka för öfrigt innehålla ingenting nytt för den studerade, som läst alt detta många gånger förut i böcker, svenska och utländska, hvilka ej blifvit konfiskerade — sprida sig, liksom socialdemokraternas, alt mera, synnerligen bland arbetsklassen.

Om de sista tilldragelserna i Upsala ha Finsk tidskrifts läsare antagligen redan hört af tidningarna. Historien hade sitt förspel här i hufvudstaden. Fröken *Ellen Key*, den bekanta flitiga föreläserskan i arbetarinstitutet, höll ett föredrag om „Hur reaktioner uppstå“ — sedermera utkommet i tryck. Doktor *Carl von Bergen* hade genast en motföreläsning färdig, där han sökte påvisa att „det unga Sverige“ — detta eviga unga Sverige, som aldrig får vara i fred, fast ingen vet hvem som hör dit och fast det hvarken utgör något parti eller har något organ — var reaktionärt. Och han framdrog Strindberg och Wicksell såsom reaktionära. Fröken Key svarade i sin broskyr, hvilken bör läsas af en hvar för tidens frågor intresserad.

Samtidigt kom *Georg Brandes* hit. Han föreläste öfver Goethe, tre föreläsningar, som ej hade det minsta agitatoriska syfte, och öfver Zola, en uteslutande literär föreläsning. Han for till Upsala, föreläste om Heine och var åhörare vid föreningen Verdandis diskussionsmöte, där det talades ett och annat om tryck- och yttrandefrihet.

Efter diskussionen hade man naturligtvis fest för den danske gästen. Verdandis ordförande — själf student — sade några taktlösa ord om att det i det hela var skräp med professorerna i Upsala. Han sade, hvad för öfrigt många andra sagt, att ingen af de nuvarande lärarne — Svedelius och Wikner äro borta — hade något värkligt inflytande öfver ungdomen. Brandes svarade på sitt spirituella sätt med att uppmana ungdomen att vara ung och sätta in all sin kraft på utvecklingen till en ny tid. Han talade dessutom alls ej artigt, men onekligen träffande — det har litet hvar medgifvit man och man emellan — om det nya universitetshuset.

Så reste han. Och då kom efterspelet, som var mycket typiskt för våra förhållanden. En del studenter satte i gång en protest. Man ville uppvakta universitetets rektor, uttrycka sitt

ogillande af hvad Verdandi-ordföranden taktlöst sagt och förklara. att man långt ifrån delade denna farliga åsikt. Agitationen sattes i gång, och man fick ihop ungefär *en tredjedel* af studentkåren — främst naturligtvis teologiska fakulteten, så en del ämbetsmannakandidater och en del af de allra yngsta. Hvarpå uppvaktningen egde rum med tal å ömse håll och med sinsemellan mycket olika kommentarier i prässen. Hela denna Upsalahistoria skulle vara endast löjlig, om den ej vore så ynklig på samma gång och om den ej pekade framåt i tiden mot den kommande reaktionen, som skall aflösa den nu herskande.

Nu ett par notiser från konstens område, endast ett par, ty konstlifvet här är skäligen stillsamt nu för tiden.

Akademins ställning till konstnärsförbundet är altjämt oförändrad. Nyligen ha Nils Forsberg och Per Hasselberg afsagt sig att bli invalda som ledamöter — förut ha Carl Larsson Gegerfelt, Hagborg och Zorn undanbedt sig utmärkelser af akademin. Det är skada att ej enighet kan vinnas.

Konstföreningarna göra dåliga affärer. Sveriges allmänna konstförenings inköpssumma kunde i fjor ej uppgå till mer än 16 350 kr. mot 20 960 året förut. På hela fjolåret sålde föreningen till privatpersoner endast summa 6 konstvärk till det billiga priset af summa 870 kr. — Som en jämförelse må nämnas att på Kjöbenhavns nyss öppnade „Foraarsudstilling" inom helt få dagar såldes till privatpersoner 24 arbeten. — Göteborgs konstförening inköpte i fjor för 5 021 kr., sålde dessutom till enskilde 2 taflor för summa 3 500 kr. och till stadens museum 3 för 4 250 kr.

Då jag härtill påpekar den nyligen bildade *Gripsholmsföreningen*, så är konstafdelningen för denna gång affärdad. Nämda förening har till uppgift att värka för en högeligen önskvärd restaurering af det gamla slottet, som under tidernas lopp — och egendomligt att omtala, ända intill de allra sista åren — blifvit i otrolig grad vårdslösadt och vandaliseradt. Projekt till slottets ombyggnad äro uppgjorda i utkast af en ung arkitekt, hr Lilljekvist, och det är meningen att börja med att restaurera rikssalen, hvartill detaljritningar äro färdiga. För öfrigt beror det naturligtvis på riksdagen, hur mycket af planen som blir realiseradt och när det kan blifva.

Stockholm blir alt mera en stor stad. I fjor fingo vi en vintercirkus, i vår få vi ett panorama och ett panoptikum. Återstår nu endast en världsexposition. Men innan dess få vi väl en socialistlag och censur på hvad som skrifves, talas och tänkes.

Teaterälskaren går för närvarande i *Betty Hennings*-feber. Den danska konstnärinnan har lagt Stockholm för sina fötter. Man väntade sig mycket, men fick mera.

Fru Hennings väckte redan vid sitt första uppträdande i Dockhemmet formlig entusiasm och en i allo berättigad sådan. Hon gaf sedan ett lysande prof på sin mångsidighet, då hon på

samma kväll uppträdde som en illusorisk 80-årig gumma, som en 16-årig ostyring och som en otadlig världsdam. Sedan visade hon i Holger Drachmanns „Det var en gång“ sin genialiska sagoprinsessa. Återstå för henne, då detta skrifves, Hedvig i „Vildanden“ och teateringenuen Susanne i „Sällskap där man har tråkigt“, hvarefter hon återvänder med sina välförtjänta lagrar till sin egen scen vid Kongens Nytorv.

Betty Hennings största förtjänst är den ärlighet, hvarmed hon sätter sig in i sin roll, och den oerhörda smidighet, hvarmed hon förstår att underordna sitt eget jag under rollens fordringar. Hennes figurer äro utarbetade med en intensitet, som är oerhörd, och tolkade med en teknisk fulländning i de minsta detaljer. Hennes 80-åring var den mest rörande framställning man gärna kan tänka sig, just därför att den var så ytterligt natursann och värkade genom de enklaste medel. Hennes gästuppträdande här utgör säsongens förnämsta „händelse“ och dess glanspunkt.

Några dagar innan fru Hennings anlände, gick „*Frun från hafvet*“ af stapeln. Här liksom annanstädes vann det egendomliga dramat knapt annat än en succès d'estime, men det fick en särskild dragningskraft därigenom att fru Fåhræus, född Björkegren, i Ellidas roll åter beträdde den scen, hvars prydnad hon varit och som sannerligen ej har råd att vara af med en sådan förmåga. Hennes Ellida var en genomarbetad och fint detaljerad skapelse, och blef ändå ej frun ifrån hafvet fullt förklarad, så får författaren skrifva det på sitt konto. Stycket gafs för öfrigt skäligen matt, och det var torftigt uppsatt utan spår till stämning. Fru Fåhræus har hittils skaffat det ett tiotal goda hus.

Dramatiska teatern har för öfrigt upptagit Molières „Lärdt folk i stubb“, som gafs rätt väl, Paillerons „Gnistan“, där hr Fredriksson och fru Hartman excellerade, och Augiers „Giftbägaren.“

De öfriga teatrarna ha ej gifvit något af större betydelse. En — den Södra — har gifvit upp staten. Till hösten blir det nya direktioner och nybildad personal litet hvarstädes. Till Svenska teatern återgå hr Svedberg, fru Dorsch-Bosin m. fl.; äfven hr Rydgren från Helsingfors' teater är vunnen för denna scen.

G—g N.

Nya uppslag rörande förhållandet mellan religion och vetenskap.

The Unseen Universe or physical Speculations on a future State, by B. Stewart and P. G. Tait.

Naturens lagar och Andens verld, af Henry Drummond.

Förhållandet mellan religion och vetenskap af lordbiskop D:r Temple.

Law and God samt *Liberalism in religion* by W. Page Roberts.

Mystikern Maximos.
Der er tre riger.
Fyrst Julian.
Tre!
Mystikern Maximos.
Først er hint rige, som grundlag des på kundskabens træ; så hint rige der grundlagdes på korsets træ.
Fyrst Julian.
Og det tredje rige?
Mystikern Maximos.
Det tredje rige er den store hemmeligheds rige, som skal grundlægges på kundskabens træ og på korsets træ tillsammen, fordi det hader og elsker dem begge, og fordi det har sina levende kilder under Adams lund og under Golgata.

H. Ibsen, *Kaiser og Galiæer.*

Försoning mellan religion och vetenskap är det stora mål, hvartill den moderna tiden syftar. Visserligen hafva ämmor både från högern och vänstern kallat detta mål opiskt och sträfvandena för dess uppnående lönlösa och fånga. Inom stora meningsgrupper har förhållandet uppttats såsom en strid mellan tro och vetande, och så framldt har alt samband mellan religion och vetenskap nän förnekats, emedan den heterogena beskaffenheten af två ansetts göra hvarje beröring dem emellan omöjlig. de teologi och vetenskap hafva — i detta fall i enig

samdräkt, — arbetat på att bevisa det de båda områdena ega intet gemensamt och böra strängt afskiljas. Visserligen hafva enskilda röster altemellanåt hörts framkasta den förmodan, att Guds värk i naturens värld och i andens ej kunna vara helt och hållet oberoende af eller i strid mot hvarandra. Men dessa stämmor, som saknat gehör i tidsmedvetandet, hafva ofta förklingat obeaktade, och alt mer har bland vetenskapsidkare af materialistisk riktning den åsikten utbredt sig, att religionen i och för sig själf ej är annat, ej har annan grund än en oriktig uppfattning och benämning af sådana företeelser, hvilka erfarenhet och vetenskap ej ännu hunnit förklara och som därför synas mystiska och öfvernaturliga. Man har käckt påstått att med en stigande upplysning alt blir förklaradt och i och med detsamma all religion försvunnen; — en åsikt, hvilken, ehuru motsagd af flere vetenskapens heroer, dock blifvit främst af quasi vetenskapliga dilettanter och belletrister förkunnad såsom den sanningskära forskarens sista ord. Vore man kommen därhän, funnes naturligtvis ej någon strid, men ej häller någon försoning mellan religion och vetenskap. Den förra vore omintetgjord.

Påståendet om en oöfverstiglig skiljemur mellan religion och vetenskap har emellertid under senaste årtionde blifvit motsagdt: alt flere lärda och de mest framsynta hålla för att just på en rätt uppfattning af förhållandet mellan båda beror till väsentlig grad civilisationens vidare utveckling. Ibsens ofvan anförda ord om det framtida tredje riket, som skall grundas både på kunskapens träd och på korsets träd gemensamt, innebära en profetia om den blifvande lösningen af problemet. Under sitt sista besök i Stockholm betonade skalden särskildt dessa rader, och med snillets siarblick visade han hän på denna väg, såsom ledande ut från den återvändsgränd, i hvilken frågan råkat in. Således icke vetenskapen ensam, ej häller religionen ensam, utan båda i innerlig förening skola utgöra grundvalarna för det tredje riket. Idén om det nära sambandet emellan religion och vetenskap utgör också grundtanken i de skrifter, på hvilka vi här vilja fästa läsarens uppmärksamhet.

Man skulle kunna, och som det först synes ej utan

skäl, invända att försök till åvägabringande af denna försoning ingalunda saknats, utan tvärtom varit så många och af sådan beskaffenhet, att hela sträfvandet därigenom bragts i vanrykte och slutligen blifvit förhatligt både för vetenskapens målsmän och för religionens. Åtskilliga rationalistiska bibelförklaringar äro lika irrationella, antingen man betraktar dem från vetenskaplig eller religiös synpunkt. Drummond säger härom: „inga skrifter mottagas med mera misstro för att ej säga åtlöje än de, som handla om vetenskap och religion. Vetenskapen har tröttnat på förlikningsförslag mellan två saker, som aldrig bort ställas i motsats till hvarandra; och religionen känner sig förnärmad genom beskyddarskapet af en bundsförvandt, som hon anser sig icke behöfva.“ Orsaken till detta förhållande ligger däri, att förlikningsförslagen icke inneburit en försoning utan en kompromiss, en afprutning på båda sidor, hvilken ej tillfredsstält någon af parterna och som i själfva värket ej låtit någon af dem komma till sin fulla rätt.

I de två första af här anmälda skrifter sökes problemets lösning på en helt annan väg eller rättare på andra vägar; ty hvar och en af deras författare går sin väg och behandlar sin sida af ämnet. I det förra arbetet föra vetenskapsmännen ordet, i det senare den naturkunnige teologen. Men alla tre ega det gemensamt, att de anse den naturvetenskapliga forskningens resultat icke strida mot Nya Testamentets världsåsikt, utan snarare vara egnade att belysa och bekräfta densamma.

Författarna till *The unseen Universe* förklara vid flere tillfällen att de hvarken äro metafysiker eller moralfilosofer, utan endast hålla sig till och framställa fysiska argument för läran om ett lif efter detta och att de just på denna ståndpunkt tro sig kunna gifva tillfredsställande bevis för odödlighetsläran. „Vi skola söka visa“, säga de, „att vi på grund af vetenskapliga principer blifvit drifna att antaga tillvaran af ett osynligt universum och på grund af vetenskapliga analogier måst sluta oss till att detta är fullt af lif och intelligens.“ Rörande läran om själens odödlighet säges: „Långt ifrån att detta ämne skulle vara bland dem, om hvilka det är och alltid skall förblifva gagnlöst att räsonera, antaga vi att det är både vår plikt och

vårt privilegium att göra försök därmed, och vi göra detta i den fulla tillförsikten, att tiden nödvändigt skall bringa sanningen i dagen. Vi tro att dessa fakta hafva blifvit altför mycket åsidosatta af dem vi skulle vilja kalla den moderata skolans vetenskapliga tänkare. Utan att förneka möjligheten af ett lif efter detta hafva de ryggat tillbaka från hvarje bemödande att utforska dess beskaffenhet. Vi hoppas att vår bok skall ådagalägga att ämnet bör och med fördel kan behandlas."

Som förklaring af den ovilja och det förakt, hvarmed odödlighetsläran af många mottages, påminna författarna om de vanställande tolkningar, för hvilka Nya Testamentets läror i detta fall stundom varit utsatta, synnerligast under medeltiden, och huru dylika missuppfattningar förledt många att helt och hållet förneka lifvet efter döden. Härom säges: „vi behöfva blott jämföra dessa groteska och hiskliga föreställningar med apostelen Pauli sköna och ädla språk för att inse djupet af den förnedring, i hvilken kyrkan sjunkit genom den materialistiska världsåsikten under dessa mörka tidehvarf."

I en inledande redogörelse för sin egen ståndpunkt yttra författarna att de anse såsom alldeles självklart det en gudomlighet finnes, som är alltings skapare och upprätthållare. „Vi egna betydliga delar af detta värk", säga de, „åt bevisen för att det gudsbegrepp, som kristendomen hämtat från Nya Testamentet, ingalunda är oförenligt med det man sluter sig till på vetenskapliga principer."

Författarna inleda sitt värk med en skizzerad skildring af hvad föregående historiska folk tänkt om lifvet efter detta. Därefter följer en utförlig, på strängt vetenskaplig forskning grundad framställning af bevisen för deras egen åsikt. En öfverblick af denna skulle emellertid blifva altför vidlyftig och tungläst, hvarför här blott gifvits en antydan om bokens hufvudsyfte samt den väg, hvarpå författarna söka nå det. Ändamålet med denna uppsats är också mindre att lämna fullständiga öfversikter af de olika här anmälda skrifterna, än att gifva en hänvisning till de nya intressanta uppslag Englands literatur företer med afseende på religiösa frågor.

Vissa delar af ifrågavarande värk äro så strängt ve-

tenskapliga och förutsätta så mångsidig naturkunnighet, att det som ett helt betraktadt aldrig kan blifva egentligen populärt. En öfversättning skulle ej få afsättning, ty de, som vilja läsa boken, äro kunniga nog för att göra det på originalspråket.

* * *

„The Unseen Universe“ hade flera år varit i bokhandeln, då Drummond utgaf sitt värk, i hvilket han flerstädes hänvisar till Stewart och Tait. Dessa hade vändt sig förnämligast till en lärd läsarkrets. Drummond däremot talar till bildade och tänkande. Snille och entusiasm, klarhet och framställningskonst hafva förskaffat honom en oerhördt stor publik. Hans innerliga tro på den religiösa världsåsiktens sanning, hans varma öfvertygelse om mänsklighetens behof af både religion och vetenskap, hans sorg öfver att detta behof under rådande tidströmning ej tillfredsställes samt hans hopp om att kunna i någon mån undanröja hindren för en sannare uppfattning af förhållandet mellan båda; dessa tankar och känslor hafva satt pennan i hans hand. En smärtsam erfarenhet hade visat honom det svalg af likgiltighet och ovilja, som alltmer vidgas mellan det vetenskapliga tänkandet och de religiösa föreställningarna. Klart insåg han hur falskt och olycksbringande detta förhållande är samt hur väl mänskligheten behöfver föras in på en väg, där utsikt finnes ej blott öfver en lagbunden naturvärld, utan ock öfver en andlig värld med liknande lagbundenhet och sanning. Själf erfarande svårigheten af teologernas ställning säger han: „jag anklagade ej deras, utan min egen teologi, som jag kände stå i många fall århundraden efter alla de vetenskapens grenar, som voro mig bekanta. Teologin var det enda område, där lagbundenhet saknades. Jag insåg hvarför vetenskapsmännen misstrodde teologin, hvarför de, som lärt att betrakta lag som auktoritet, drogo sig afkylda tillbaka.“

Längre fram skildrar han ställningen utförligare. „Om“, säger han, „detta förhållande är en sjukdom, så är det en trånad efter natur, hvars enda botemedel är mer natur. Ty hvad innebär denna oro i människornas hjärtan, om ej en ärlig fruktan för kränkning af naturen. Människorna måste med all den kraft, hvaraf de äro mäktiga, motsätta sig

hvad som synes dem stridande mot tingens eviga ordning. Första steget till deras lugnande måste vara icke att förlika natur och religion, utan att påvisa naturen i religionen. Det är icke tillräckligt att öfvertyga dem om att ingen motsägelse finnes mellan religion och vetenskap. En blott vapenhvila är i följd af sakens natur i detta fall omöjlig. — — — Ingen, som känner till vetenskapens lysande framgångar och intresserar sig för dem; ingen, som känner fastheten af dess metod och begagnat sig af densamma, kan förblifva neutral med afseende på religionen. Antingen måste han utsträcka sin metod också till henne, eller, om detta finnes omöjligt, motsätta sig till det yttersta. — Å andra sidan kan ingen, som är bekant med innehållet af kristendomen och känner det allmänna behofvet af religion, stå som en overksam åskådare och betrakta hur hans intelligenta samtida altmer skilja sig från henne.“

„Hvad som fordras för att närma vetenskap och religion till hvarandra är att påvisa naturligheten af det öfvernaturliga. Då, men först då skall man inse den sanningen, att för att göra full rättvisa åt naturen i dess helhet måste man gifva sitt erkännande åt den del däraf, som benämnes den öfvernaturliga. Ingen vetenskap bidrager till en annan vetenskaps utveckling utan ömsesidig fördel. Vetenskapens bidrag till religionen är beviset för naturligheten af det öfvernaturliga, religionens bidrag till vetenskapen är en bevisföring, som ådagalägger det öfvernaturliga i naturen. På så sätt blir det öfvernaturliga altmer naturligt, och det naturliga altmer öfvernaturligt, till dess människorna i lagens opersonliga auktoritet lära sig öfveralt igenkänna Guds.“

Inskränkt utrymme förbjuder skildringen af de intressanta omständigheter, som ingåfvo Drummond hans nya idéer om naturlagarna i den andliga världen, och af det sätt, hvarpå dessa idéer honom omedvetet togo form. Hans afsikt var aldrig att blanda teologi in i naturvetenskapen eller tvärtom. Själf säger han idén vara sin och förut okänd. Hans många kritici, såväl de vetenskapliga som de teologiska, tala enstämmigt om nyheten af detta uppslag. Med djup känsla af sakens vikt, men dock med en älskvärd anspråkslöshet bedömer han sin nya metod, som han på

det varmaste anbefaller till sina samtidas uppmärksamhet. „Mina bemödanden att tillämpa den“, säger han, „må krönas af mer eller mindre framgång, dock skall jag vara fullt tillfreds, om dessa försök lyckas meddela metoden åt andra, som med skickligare hand kunna utarbeta den till större nytta. Jag är öfvertygad om att denna metod skall just i vår tid bära frukt. Man inser allmänt att yngre begåfvade sinnen finna allvarsamma svårigheter vid att antaga och fasthålla de vanliga religiösa föreställningarna. Detta är isynnerhet händelsen med alla vetenskapligt bildade. Skälet är påtagligt. Ingen kan studera den moderna vetenskapen utan att hans uppfattning af begreppet sanning undergår en förändring. Det som gör mest intryck på honom i naturen är dess oföränderlighet, dess stadga. Här är fråga om värklighet och gifna lagar. Tillförlitligheten af den vetenskapliga metoden griper forskaren så oemotståndligt, att alla andra former af sanning synas honom jämförelsevis vacklande. Han kunde icke på förhand föreställa sig att någon form af sanning skulle mäkta så öfvertyga honom. Den omedelbara följden häraf är minskadt intresse för alt, som hvilar på annan grund. Mot sin vilja erfar han denna känsla; förgäfves bekämpar han den och finner, kanske med oro, att han drifves utför till ett något, som vid första ögonkastet liknar ren positivism. Detta är ett oundvikligt resultat af vetenskaplig undervisning.“

„Det vore dock alldeles oriktigt att härvid tänka det vetenskapen skulle omintetgöra tron, om man därmed menar att någon enda naturlig sanning skulle kunna segrande uppställas mot en enda andlig sanning. Vetenskapen kan icke omintetgöra tron, — — hvad dess idkare fordra och behöfva i religionen är en ny ståndpunkt, en ståndpunkt motsvarande deras egen.“

Drummond erkänner att teologerna själfva måste i våra dagar inse billigheten af den moderna världens fordran på vidare bevis och att de mest framstående bland dem ej häller stöta sig härpå utan tvärtom själfva begära dem. „Teologin“, säger Drummond, „ser sig om åt alla håll efter ett eko af den röst, af hvilken uppenbarelsen själf är ett eko, på det att dess sanning måtte bekräftas af två vittnens mun. Det andra ekot kan blott komma från naturen. Dess stäm-

ma har hittills varit otydlig. Men sedan vetenskapen gifvit henne en artikulerad röst, talar hon om religionen för ett dubbelt ändamål. Först och främst söker hon att bekräfta teologin och i andra rummet att rena henne."

Att här gifva en något så när fullständig framställning af Drummonds metod förbjuder det knappa utrymmet. Korta antydningar skulle, här liksom förut med afseeode på The Unseen Universe, kanske mer skada än gagna författaren; ty missförstånd skulle lätt uppstå. Läsaren hänvisas därför till själfva boken.

I det föregående är mest taladt om Drummonds bemödanden att gifva upplysning och visshet åt ärliga tviflare, hvilket han också själf anger som sitt hufvudsyfte. Hans skrift är dock högst värdefull äfven såsom stärkande näring åt det kristliga lifvet. Engelska tidskrifter tala om hans utomordentliga förmåga att under sina föreläsningar vid Edinburgs univertitet fängsla lärjungarnas uppmärksamhet och väcka deras religiösa hänförelse[1]). En bland Drummonds strängaste kritici[2]), som skarpt angriper hans åsikter, gör honom dock i detta fall full rättvisa. „Få kristna", säger han, „kunna läsa Drummonds bok utan att känna huru sann, gripande och manande till allvarlig självpröfning den i många fall är, betraktad helt enkelt som en afhandling om religionen i det praktiska lifvet." I andra hänseenden däremot tycks denna kritiker dels ej rätt uppfatta, dels vara osympatiskt stämd mot Drummond; såsom t. ex. då han anklagar den senare för att vilja utsträcka de fysiska naturlagarna öfver hela den andliga världen samt för att förneka det icke blott likheter utan äfven olikheter finnas dem emellan. Detta har Drummond icke gjort; tvärtom! Några kritikers missuppfattning af Drummond föranledes däraf, att recensenterna inlagt betydelsen af orsak och följd i ordet naturlag. Drummond har på ett par ställen uttryckligen påmint om att han med ordet naturlag blott menar en på erfarenhet stödd öfvertygelse om att fenomenen i naturen följa en viss ordning. Han varnar läsaren från att i uttrycket inlägga begreppen orsak och värkan.

---

[1]) Contemporary Review 1888, sid. 519.

[2]) Campbell Finlayson i ströskriften *Biological Religion.*

Hur lifligt man i England intresserar sig för utredningen af frågan om rätta förhållandet mellan religion och vetenskap synes af de många värk, som rörande detta ämne utgifvas, och af deras strykande afsättning. Så t. ex. hade *The Unseen Universe* redan 1877 erhållit 6 upplagor. Huru många sedermera utkommit känner anmälaren icke; hans exemplar är tryckt 1885. Drummonds bok hade redan för ett par år sedan upplefvat 27 upplagor. Ett annat arbete af besläktad art: *Kan dem gamla tron lefva tillsammans med den nya?*[1]) af G. Matheson fick inom kort ny upplaga; „ett bevis", säger den engelska anmälaren, „på allmänhetens lifliga åstundan att finna ett modus vivendi mellan utvecklingsläran och uppenbarelsen." De många predikosamlingar och religiösa afhandlingar, som utgifvas af Englands förnämsta teologer och biskopar, samt den beredvillighet och sympati, hvarmed dessa arbeten anmälas, ådagalägga att ett varmt och lifaktigt intresse för kristendomen besjälar the High och the Broad Church samt medelklassen och de högre samhällslagren. Att inom lågkyrkan och sekterna varmt kristligt nit fortlefver är kändt. Page Roberts tyckes komma sanningen nära, då han säger: „vill Ni se ett allmänt utspridt och inflytelserikt kristendomslif, så måste Ni vända Eder till den engelska talande rasen i Stora Britannien, i Förenta Staterna, i Australien och på Nya Seland. Denna stora nation, ett enda folk, hur skiljaktigt det än är i styrelsesätt, — denna jordens mäktigaste ras, den har blifvit närd och fostrad af protestantismen. Den är en reformationens afkomling och långt mindre anfrätt af otron än de romerska nationerna, hvilkas folkanda är fostrad under Roms disciplin. Rom är upphofvet till otron, Rom har gjort den oförsonlig. Det är protestantismen, som räddat tron."

Denna grundstämning hos de anglosachsiska folken är orsaken hvarför religiöst vetenskapliga frågor följas med sådant intresse i England och hvarför man där hoppas så mycket af de nya uppslagen. „Att vilja reformera teologin är att tro på henne", säger Renan, och på ett annat ställe: „Frankrike är det mest ortodoxa land i hela

---

[1]) Can the old faith live with the new?

världen, emedan det är det mest likgiltiga för religiösa frågor.“ Bland engelsmännen finnes den fasta tro på kristendomens sanning, som inger mod att undersöka förhållandet mellan denna religion och sådana vetenskapliga satser, som vid första ögonkastet kunna synas oförenliga med Jesu lära.

Egendomligt är att se hur i östra Europa en bland nutidens snillrikaste författare Tolstoi uttalat med anledning af determinismen i historien samma förtröstan på religionens värklighet och outrotlighet, samma öfvertygelse om att vetenskapen hvarken bör eller kan omintetgöra uppenbarelsen. I ett nyligen på franska tryckt arbete, *Les grands problêmes de l'histoire: Pouvoir et Liberté*, skrifver han härom:[1]) „Historien befinner sig nu stående inför den nya väg, som alla andra vetenskaper beträdt. Om hon vill sätta sig till mål att blifva en värklig vetenskap rörande folkens och mänsklighetens utveckling och ej blott en skildring af episoder ur några framstående mäns lif, då måste hon efterforska hvilka de lagar äro, som gemensamt gälla alla de oändligt små frihetselement, hvilka äro med hvarandra nära förbundna.“ — — —

Men en sådan ny historieskrifning kommer att röna mycket motstånd.

„Kampen mellan den gamla synpunkten och den nya har på naturvetenskapens område varit lång och förbittrad. — — Teologin försvarade de gamla idéerna och anklagade den nya skolan för att öppet angripa uppenbarelsen. Men så snart vetenskapen segrat, stödde sig teologin lika trygt som förr på den nya grundvalen.“

„Historien visar oss nu samma strid. Teologin uppbjuder ånyo alla sina krafter för att upprätthålla de gamla åsikterna och anklagar nya skolan för att söka omstörta uppenbarelsen.“

„Nu som förr uppretar denna kamp passionerna på båda hållen, och sanningen fördunklas.“

Å ena sidan fruktade man för hundra år sedan att se den byggnad ramla, hvars uppförande erfordrat århundradens arbete; — å den andra förleddes man af stridens hetta att vilja nedrifva alt.

---

[1]) Sidd. 226—233.

„Så ock nu. Så snart nödvändighetens lag i historien framhålles, tager man strax för gifvet att våra idéer om själen, om godt och ondt m. m. dylikt skola tillintetgöras och med dem alla våra religiösa institutioner, hvilka just hvila på dessa idéer.“

På samma sätt som Voltaire fordom begagnade Copernicus' läror för att bekriga kristendomen, så begagna sig i våra dagar de nya historiska åsikternas anhängare af nödvändighetslagen såsom af ett förstörelseinstrument, hvilket de rikta mot religionen. „Men i själfva värket skall läran om nödvändigheten i historien lika litet som Copernicus' astronomiska satser omstörta grundvalarna för våra politiska och religiösa institutioner. Den skall snarare komma att befästa dem.“

* * *

Ofvanstående citat ger en osökt anledning att öfvergå till den tredje af här anmälda skrifter, biskop Temples afhandling om religion och vetenskap, hvars förtjänstfullaste del just behandlar striden mellan å ena sidan religionens lära om människans frihet och ansvar och å den andra vetenskapens fordran på lagbunden oföränderlighet. Kanske finnes bland alla stridspunkterna rörande religion och vetenskap ingen så utsatt för farliga missförstånd som just denna, missförstånd, hvilkas konsekvenser djupt ingripa i det praktiska lifvet. Så mycket större betydelse hafva därför de skrifter, som lyckas förekomma misstydningar och farliga slutsatser. Man bör vara öfversättaren tacksam för att han med vår literatur införlifvat dessa föredrag, som blifvit hållna vid Oxfords universitet. De innehålla inga nya uppslag, men däremot utredande framställningar af de mest brännande frågorna på detta område samt bevis för att skiljaktigheterna mellan ifrågavarande världsåsikter, den religiösa och den vetenskapliga, icke äro så stora som fanatism, okunnighet och lärdomshögfärd påstått. I synnerhet utmärka sig föreläsningarna om determinismen för allvarligt bemödande att upptaga alla vetenskapens inkast och bevis. Men på samma gång ådagalägger författaren att dessa invändningar, rätt förstådda, ej omintetgöra det religiösa begreppet synd. Förträfflig är Temples undersökning af

viljans beskaffenhet och hans framställning af kärleksfullheten i den försynens ordning, som i allmänhet skonar oss från de smärtsamma kollisioner, då viljan egentligen ådagalägger sin frihet.

Temples föreläsning rörande den religiösa och moraliska utvecklingen i bibeln är af särskildt intresse. Han påpekar huru under den långa tid, som Gamla Testamentet omfattar, man kan skönja „en ständig tillväxt alltid i samma riktning till närmande och öfverensstämmelse med evangelii slutliga uppenbarelse.“ Han visar hur Nya Testamentet dock är, i och för sig själft betraktadt, ett lärosystem, som står så långt öfver alla föregående, att det i så fall är enstaka i väldshistorien. Genom erkännande af denna utveckling inom bibeln har teologin befriat sig från alla de angrepp, som på grund af bibliska personers omoraliska beteende riktats mot de kristnas religionsurkund, utan att man dock betagit denna karaktären af uppenbarelse. Också bär den föreläsning, i hvilken ofvannämda framställning förekommer, öfverskriften: *Uppenbarelsen är medlet att utveckla och fullständiga kunskapen om andliga ting.*

Samma oväld och opartiskhet mot olika tänkande, som utmärka de ofvan omtalade författarna, återfinnas äfven hos Temple. Han förklarar öppet att den inskränkta och bokstafsdyrkande tolkning, som många kristna tillåtit sig, ofta föranledt spänningar mellan religion och vetenskap. „Det är tydligt de religiösas och ej vetenskapsmännens skuld“, säger han, „att en gång en stor strid rådde mellan bibeln och astronomin; att därefter en skarp strid egt rum mellan bibeln och geologin, samt att en än större strid nu pågår mellan bibeln och evolutionsläran.“ I intet af dessa fall sväfvade den uppenbarelse, som bibeln innehåller, i fara, utan blott den tolkning man vanligen gifver densamma.

Myoket af detta sega fasthållande vid antagna tolkningssätt finnes ännu kvar, påstår Temple, och vållar fortfarande otro både hos dem, som, då de nödgas uppgifva något, uppgifva alt, samt hos dem, som, klart inseende sanningen af vetenskapens resultat, sätta tro till sina motståndares påståenden att dessa satser ej kunna förenas med religiös tro. Denna senare får då rymma fältet, hvilket als icke behöfts, om man iakttagit „plikten att vara tålig,

att noga forska, att studera hvad som från andra hållet blifvit påstått, att afbida ljus.“ — Men detta glömdes för att motstå ett så kalladt angrepp mot tron. Det är lätt, säger Temple, att efter århundradens förlopp stämpla Galileis motståndare som fanatici och bigotta. Svårare är att under nutidens strider icke vandra i deras fotspår.

Beklagligtvis är språket i denna öfversättning på många ställen dunkelt och långsläpigt, korrekturet mindre väl skött samt innehållsförteckningen utelämnad.

* * *

Page Roberts predikningar omtalas här såsom exempel på den uppbyggelseliteratur, som uppväxt på grund af kristendomsuppfattningen i ofvanomtalade och likartade värk. Båda samlingarna hafva i författarens hemland väckt stort uppseende. Ej blott den teologiska prässen af olika skiftningar utan äfven de stora tidningarna och tidskrifterna: The Times, Edinburgh Review, Spectator m. fl. öfverbjuda hvarandra i beröm. Times säger om den förstnämda samlingen: „Man kan lätt förstå Page Roberts framgång. Han är ej blott vältalig, eger ej blott kraft i tankar och stil samt skicklighet i framställningssätt; detta alt skulle ej ensamt kunnat göra honom så eftersökt. Hvad som mest tillvunnit honom sympati är att han talar ut af sin egen erfarenhet, talar af hjärtats öfvertygelse såsom en människa till en annan. Så till vida är han också originell att han bedömer hvarje fråga, hvarje erfarenhet efter egen uppfattning. Han berör just de problem, de svårigheter, de nya eller halfförstådda sanningar, som uppröra världen omkring honom, och vi vända oss till honom för att erhålla klaven till olösta teckenspråk och en ledsagare i vår rådvillhet. — — Predikningar af detta slag väcka äfven i tryck känslan af personliga meddelanden.“

Smärtan öfver en alt högljuddare gudsförnekelse är den grundstämning, som i Page Roberts skrifter främst söker sitt uttryck. Med psalmisten utbrister han: „det är som sönderbråkades mina ben, när mina fiender dagligen till mig säga: hvar är nu din Gud.“ Hans tro är skådande, han manar sin församling att tillbedjande träda inför Guds öfversvinneliga majestät. Ehuru han synbarligen är väl

bevandrad i den literatur, som på mer eller mindre vetenskapliga grunder söker utplåna gudsbegreppet, tycks dock tviflet aldrig fått insteg i hans själ. Kristendomens etiska sida är i båda samlingarna på ett vinnande sätt framhållen. I en predikan öfver ämnet: *Är det vi kristna, som göra människorna omkring oss till otrogna?* angifver han skälen hvarför nutidens förnekare äro så talrika, och bland dessa skäl betonar han främst den praktiska otron under trons mask; de skenkristna, som genom afund, själfviskhet, fåfänga, bitterhet, njutnings- och vinningslystnad med flera själslyten göra kristendomen till en blott formsak. „Vi må aflägga vår bekännelse med hur mycken salvelse som hälst", tillägger han, „så båtar det dock föga, om ej vårt lif beseglar våra ord. Fritänkarna omkring oss akta icke på våra bekännelser, men på våra gärningar och riktningen af våra sträfvanden. De granska vårt dagliga uppförande och bedöma halten af vår tro efter beskaffenheten af vårt handlingssätt."

Med anledning af den senare samlingens titel *Frihet i religionen* torde mången tro att man här har för sig en rationalist à la Teodor Parker. Så är dock icke förhållandet. „Jag påstår", säger Roberts, „att den frisinnade kristenheten icke är antidogmatisk eller antiteologisk. Visst finnas sådana personer, som håna dogmer och förneka teologi, men deras plats är icke inom den kristna församlingen, de äro ej frisinnade religiösa, utan fritänkare, som sakna religion. Men de liberala inom kyrkan tro att det finnes ett teologiskt vetande och arbeta af alla krafter att vinna mera ljus i dessa höga frågor."

Med segervisshet bemöter Roberts såväl de romerska katolskas som de otrognas samstämmiga påstående att protestantismen saknar fotfäste och att man måste vara antingen katolik eller fritänkare. „Hvad som mest harmar båda dessa partier", säger han, „är att protestantismen fortfarande står upprätt och håller andra uppe. Vore ej ni i vägen, ropa katolikerna, skulle millioner återvändt i den allena saliggörande kyrkans sköte. Vore ej ni, skria de uppretade otrogna, skulle tusenden, som ej kunna andas i Roms kvafva luft, nu gjort sig fria från alt religiöst inflytande. — Det är tid på att sluta talet om att protestantismen le-

der till otro. Det korta svaret på denna anklagelse är att det finnes tio gånger mer kristen tro i protestantiska än i katolska läran.“

En öfversättning af Page Roberts predikningar skulle utan tvifvel vinna en stor läsarekrets och varmt bifall.

* * *

De fem här anmälda skrifterna kunna läsas med lika mycken tillfredsställelse inom alla protestantiska kyrkor; ty i dem beröras aldrig de dogmatiska skiljaktigheter, som söndra de olika bekännelserna från hvarandra, utan blott de stora för dem alla gemensamma grundlärorna.

Dessa korta anmälningar äro i synnerhet i ett hänseende ofullständiga. De gifva föga begrepp om den religiösa innerlighet, som besjäla de fyra författarna. Lifvet i Gud, Kristus som frälsaren, det kristliga sinnelaget, dessa idéer genomtränga som en värmande, luttrande eld deras framställning. Men i följd af syftet med och platsen för denna uppsats har den vetenskapliga sidan hållits i förgrunden. Det tillhör den teologiska prässen att främst framdraga den religiösa sidan.

De tre första af här anmälda skrifter, i hvilka vetenskapligt allvar, religiös innerlighet och klar framställning finnas förenade, hafva räddat flere personer från att ryckas ned i hopplöshetens, indifferentismens och förnekelsens djup. Kännedomen härom har föranledt ofvanstående rader. Tidströmningens och exemplets makt är stor. När i literatur och samspråk religiösa frågor vanligen behandlas antingen från synpunkten af en trångsinnad ortodoxi, vare sig högkyrklig eller pietistisk, en ortodoxi, som ej alltid öfverensstämmer med bibelns lära om Kristus; — eller och från en lika ensidig religionsfiendtlig synpunkt, vare sig positivistens eller den rena materialistens; — när det gamla icke ger något erkännande åt det nya, det nya intet åt det gamla, då frestas unga sinnen att, följande med sin tid, helt och hållet kasta öfver bord fäderneärfda religiösa föreställningssätt och öfvergå till de motsatta. Tertium non datur. Men då utsikt öppnar sig till detta tredje, som det unga sinnet visserligen anade och eftertrådde, men icke egde själfständighet och klarhet nog att uppfatta och sätta

i system, då får det nödig motståndskraft att öfvervinna de många sofismer och hugskott, som lätt vinna gehör också därför att de ofta åtföljas dels af nya viktiga sanningar, dels af en berättigad kritik af gamla missförhållanden. Den egna uppfattningen stärkes, då man hör den med klarhet och lärdom bevisad och ser den delas af framstående män bland jordens inflytelserikaste folk, ett folk som redan ofta förut banat väg för nya, segerrika teorier.

F. A. Ek.

Speranskis fall.

Episod ur Alexander I:s historia.

Efter ryska källor, förnämligast Jakob de Saint-Glins memoarer tecknad af

A. Fr. Nordqvist.

I Alexanders-Universitetets kanslirum hänga på väggen invid hvarandra tvänne porträtt, af hvilka det ena föreställer en man i generalsuniform med blicken riktad på en byst af kejsar Alexander I, det andra en person i civil frack med några ordensstjärnor på bröstet och handen hvilande på den ryska öfversättningen af Finlands lag. Föga hafva väl dessa personer i lifstiden kunnat ana till att ödets nyck i framtiden skulle så nära hvarandra sammanföra om än blott deras bilder — bilden af den fattige seminaristen, som inom några år skulle blifva Alexander I:s närmaste rådgifvare och vän för att sedan betala denna upphöjelse med onåd och förvisning, ett oskyldigt offer för afund och hat, Mikael Speranski — och af den lysande hofmannen, den tjusande kvinnodåraren, Gustaf Mauritz Armfelt, Speranskis efterträdare i kanslersvärdigheten vid Åbo akademi, som icke ansåg det under sin värdighet att låna sig till värktyg åt den låga intrig, hvilken störtade Speranski. Ehuru Armfelt i memoarer och i historiska skildringar från denna tid allmänt utpekas såsom en värksam, kanske den värksammaste deltaga-

ren i det undermineringsarbete, som slutade med att beröfva Speranski Alexanders förtroende, hafva de närmare detaljerna af denna episod likväl intill senaste tid varit höljda uti dunkel.

Några i den ryska tidskriften „Russkaja Starina“ åren 1882 och 1883 publicerade memoirer af Jakob de Saint-Glin[1]) hafva emellertid bidragit, att om ej fullständigt, likväl i betydlig mån skingra detta mörker.

Vi skola i det följande meddela några utdrag därur, men dessförinnan torde det ej vara obehöfligt att här förutskicka en kort teckning af Speranskis lif och öden i öfrigt.

Son af en fattig präst på landet i Vladimirska guvernementet var Speranski bestämd för det andliga ståndet och uppfostrades därför i närmast belägna seminarium, hvarifrån han för fullkomnandet af sina studier skickades till andliga akademin i Petersburg, där han slutade kursen med magistergrad. Rekommenderad till lärare för furst Kurakins[2]) barn, gjorde han sig snart bemärkt af denne för sin snabba uppfattningsförmåga och antogs till hans privatsekreterare. Såsom orsak till denna förändring i Speranskis bana förmäles att Kurakin en afton gifvit honom i uppdrag att uppsätta elfva bref, hvilkas hufvudsakliga innehåll han under loppet af en timma utlade för honom. Speranski tog ihop med arbetet på sitt vanliga

[1]) Jakob de Saint-Glin härstammade från en fransk emigrantfamilj och föddes 1776 i Moskwa, där han äfven dog vid 88 års ålder 1864. I lifstiden var han bland annat adjoint hos polisministern i Petersburg Balaschoff, chef för hemliga polisen och under 1812 års krig generalpolismästare vid första armén. Hans ställning gaf honom tillfälle att noga känna en mängd tilldragelser från denna tid, hvarjämte han några år stod mycket nära Kejsar Alexander I, af hvilken han ombetroddes med många viktiga uppdrag. Bland annat var det han, som förseglade Speranskis papper vid dennes förvisning. Den bekante ryske historieskrifvaren Pogodin omtalar de Saint-Glin med mycken högaktning, grundad på fyratioårig bekantskap. Han yttrar bland annat om honom: „Slagrörd, bibehöll han oaktadt sin ålder och sjuklighet intill sista ögonblicket ett klart minne, ett varmt hjärta och ett lifligt intresse för såväl den inhemska som utländska politiken. Hans oegennytta bevisas däraf, att han slutade sitt lif nästan i armod, endast åtnjutande en obetydlig pension“.

[2]) Senator och generalprokurator under Pauls regering.

energiska sätt, skref hela natten och följande morgon fann fursten alla brefven färdigt renskrifna på sitt bord. Kurakin var belåten: Speranski hade icke allenast noga fattat och återgifvit hans tankar, han hade äfven gissat till hans önskningar och afsikter. Sedan tillstånd att lämna det andliga ståndet utvärkats åt Speranski och han inträdt i civil tjänst, begynte för honom den exempellöst snabba och lysande bana, som på femton år från 1797 till 1812 ledde honom upp till rikssekreterareämbetet [1]) och gjorde honom till själen i den feberaktiga reformatoriska värksamhet, som utmärkte det första decenniet af Alexanders regering. Under de första åren af denna tidsperiod hörde Speranski likväl icke till kejsarens närmaste omgifning; denna utgjordes då af Alexanders liberalt sinnade ungdomsvänner: Novosilzeff, Stroganoff, Kotschubei och Czartoryski, hvilka tillsammans bildade den så kallade „välfärdskomitén", som åren 1801—1803 sammanträdde hos kejsaren för att öfverlägga om och systematiskt arbeta på en genomgripande reform af rikets förvaltning. Komiténs bland grefve P. A. Stroganoffs efterlämnade papper funna protokoll låta oss kasta en inblick i de konstitutionella åsikter, af hvilka Alexander då var intagen. På många ställen i dessa protokoll uttalas hans önskan att sätta en gräns för den absoluta monarkins godtycke. Komiténs arbete skulle börja med en granskning af förvaltningens dåvarande tillstånd; sedermera skulle den utarbeta förslag till reform af de olika administrativa inrättningarna „et enfin couronner ces différentes institutions par une garantie offerte dans une constitution réglée d'après le véritable esprit de la nation". — Från freden i Tilsit begynner en ny period i Alexanders regering. Icke att han skulle öfvergifvit sina liberala afsikter — de framträda ännu under hans senaste regeringsår, ehuru hans misstrogenhet och vankelmod satte hinder i vägen för deras utförande — men hans förre rådgifvare och vänner, medlemmarne i

[1]) Ett ämbete, som då i betydelse öfvergick ministerbefattningen och hvartill Speranski utnämndes den 1 januari 1810. Statssekreterare blef han redan långt dessförinnan. År 1806, under inrikesministern Kotschubeis sjukdom, hade Speranski sina första föredragningar hos Alexander.

„välfärdskomitén“ afträdde småningom från skådeplatsen för att gifva rum åt Speranski, som nu ända till sitt fall 1812 blef Alexanders förnämste och intimaste medarbetare. Han åtföljde kejsaren till kongressen i Erfurt, där han gjorde bekantskap med Napoleon, som i smickrande ordalag uttalade sig om Speranski — ett uttalande som sedermera af hans fiender skulle begagnas såsom vapen emot honom — och återvände därifrån med utvidgade politiska vyer, förtjust öfver Napoleon, code Napoléon och det franska byråkratiska systemet. Mer än förut stärktes hos den unge reformatorn öfvertygelsen att alt i Ryssland tarfvade ändring. Den djärfhet och hänsynslöshet mot gamla förhållanden, hvarmed han härvid gick tillväga, karaktäriseras bäst genom hans älsklingsuttryck „il faut trancher dans le vif, tailler en plein drap“. Man häpnar öfver den otroliga arbetsförmåga Speranski under denna tid utvecklade. Vidlyftiga memorial, projekt, undersökningar och lagförslag, från början till slut skrifna med Speranskis egen hand, följa på hvarandra, genomläsas och granskas på tumanhand med kejsaren långt in på nätterna, hvarvid de gamla projekten från Alexanders första regeringsår af Speranski ytterligare omarbetas och utvecklas. Det viktigaste af dessa arbeten var utan gensägelse den „plan till omgestaltning af rikets förvaltning“, hvars författande af Alexander uppdrogs åt Speranski och som afsåg att „på lagarnas fasta grundval stödja regeringsmakten och just därigenom gifva dess värksamhet mera värdighet och sannskyldig kraft“. Detta arbete, som omfattade alla delar af statsförvaltningen alt från det kejserliga kabinettet ned till den minsta kommunalstyrelse och som Speranskis biograf, baron Korff, kallar kolossalt, djärft såväl till sin grundidé, som utvecklingens detaljer, låg redan i oktober 1809 färdigt på kejsarens bord. Tvänne månader åtgingo till noggrann granskning af alla dess delar, hvarvid kejsaren gjorde sina egenhändiga tillägg och anmärkningar. Slutligen beslöts att skrida till värkställighet. Men — i det afgörande ögonblicket öfverväldigades Alexander af sin vanliga obeslutsamhet, och ehuru Speranski, med kännedom af kejsarens karaktär, hade bestämt en gradvis skeende öfvergång till de nya inrättningarna och därjämte i

händelse af behof möjliggjort en återgång till det gamla systemet, blef den storartade planen, på hvilken nedlagts så mycket snille, kunskaper och oförtruten möda och som var afsedd att inleda Ryssland på nya banor, till största delen outförd; den är, med undantag af det korta utdrag ur densamma, som finnes intaget i Turgenjeffs bekanta arbete *la Russie et les russes,* ännu höljd i mörker. Speranskis biograf, baron Korff, för hvilken planen troligen var tillgänglig, har icke varit i tillfälle att närmare belysa densamma. Han omtalar endast de nya institutioner och förslag, som före Speranskis fall blefvo stadfästade, nämligen rikskonseljen, ministerierna, senaten samt förslagen till civillag och finansväsendets ordnande. Ehuru dessa inrättningar i det skick, i hvilket de stadfästades, endast utgjorde en svag skugga af deras ursprungliga gestalt och nästan sagdt hade förlorat alt sammanhang med den allmänna planen, framskymtade likväl i de af Speranski i jämförelse med grundtexten troligen betydligt mildrade uttrycken, — för att göra dem tacknämligare för publiken, den konservativa tjänstemannaklassen och kanske för kejsaren själf — spåren af 1801 års idéer.

Den nya rikskonseljen öppnades i en högtidlig församling genom ett tal af kejsaren den 1 januari 1810. Detta tal, skrifvet af Speranski och korrigeradt af kejsaren, var, enligt baron Korffs ord, fullt af känsla, värdighet och sådana idéer, som ännu aldrig i Ryssland hörts från tronen. Anmärkningsvärdt är att i det manifest, som vid sagda tillfälle upplästes af den nye rikssekreteraren Speranski, bland annat åt rikskonseljen och senaten gifves namnet ständer, det är häntydes på en art af representativ karaktär. Den andra till värkställighet komna reorganisationen gälde ministerierna. Denna institution, som stiftades 1802, hade under några års praktik hunnit röja åtskilliga brister, bland hvilka Speranski såsom de förnämsta påpekar saknad af värklig ministeransvarighet och en oriktig fördelning af ärendena mellan ministerierna. Med undantag af frågan om ministeransvarigheten, som vid förslagets stadsfästelse blef endast skenbar och ej motsvarade Speranskis önskan, har denna institution orubbad kvarstått i den form han gaf densamma och som stadfä-

stades genom manifestet af den 23 juni 1811. Baron Korff uttalar sig därom på följande sätt.

„Regeringar hafva växlat, personer och system förändrats, författningar både gamla och nya omarbetats, men stadgan om ministerinstitutionen kvarstår, sedan mer än ett halft århundrade oförändrad, icke allenast till sina hufvudprinciper, men nästan till alla sina detaljer, likasom den hade emanerat i går. Vi kunna tillägga att de organisationsarbeten, hvilka senare hos oss värkstälts, alltid framställa likasom ett troget aftryck af detta mönsterarbete, icke allenast till tanken, utan äfven till själfva dess uttryck, plan och indelning“.

Vid reorganisationen af senaten gick Speranskis arbete hufvudsakligen ut uppå att afskaffa den oreda, som herskade i detta ämbetsvärk till följd af den administrativa och dömande maktens sammanblandning. Den bristande sympati, med hvilken alla dessa reformer af publiken emottogos, och det motstånd de väckte till och med i kretsen af de styrande låta oss likväl ana huru ensam Speranski stod i detta arbete. I sin till kejsaren lämnade första berättelse öfver rikskonseljens värksamhet för 1810 låter Speranski höra det bittra medgifvandet, att man ännu saknade personer, som voro mäktiga att tillbörligen förstå reformernas väsende och ändamål. Dock, fortfar han, utgjorde den nya institutionen i och för sig själf redan ett exempellöst steg från envåldsmakten till sant monarkiska former. Anmärkningsvärd i betraktande af ett hos oss nyligen fattadt beslut om ingressen till vissa författningar, är följande strof i berättelsen: „för tvänne år tillbaka kunde de djärfvaste sinnen ej föreställa sig möjligheten af att ryske kejsaren, med iakttagande af sin värdighet vid utfärdandet af en författning, skulle kunna säga: „Efter att hafva förnummit rikskonseljens mening“; detta skulle hafva ansetts såsom en förolämpning af majestätet“[1]).

Medan Speranski sålunda i ensligheten af sitt kabi-

[1]) Angående denna formels öde berättar Speranskis biograf att densamma i praktiken användes endast under en mycket kort tid efter Speranskis fall, ehuru den ännu kvarstod i första upplagan af lagkodexen; därefter förekommer den ej mera.

nett fortfor med det rastlösa arbetet på omgestaltningen af sitt folks statsskick och lagar — en omgestaltning, i många afseenden för tidigt påbörjad, men alltid dikterad af den varmaste fosterlandskärlek och grundad på de mest upphöjda principer — anade han ej att det slag, som så oförberedt skulle träffa honom och midt i deras utveckling afbryta hans storartade planer, vore så nära öfverhängande. För att förstå detta måste man taga i betraktande den isolerade ställning han till följd af sin plebeiska härkomst intog i de högre kretsarna. Inga band förenade honom med rikets gamla och inflytelserika familjer: han uppehölls allena genom kejsarens personliga bevågenhet. Rikets högsta dignitärer eftersträfvade hans ynnest[1]), så länge de ännu i honom sågo en vanlig gunstling, i hvars makt det stod att utdela nådegåfvor och areställen; men då man varseblef att han ej begagnade sig af kejsarens gunst för egen vinning, utan endast tänkte på statens bästa, att han ej bildade omkring sig något parti, icke upphöjde sina vänner, fann han sig snart öfvergifven af alla. Hvarje ny författning, som upphäfde ett gammalt privilegium, väckte mot honom nya fiender. Isynnerhet gälde detta om tvänne sådana, hvilka hvardera utkommo år 1809 — den ena, som fråntog kammarjunkarna och kammarherrarna deras privilegium att räknas i 4:de och 5:te rangklasserna — ett privilegium, som hade ledt till de högre statsämbetenas besättande med unga ädlingar, fullkomligt saknande all tjänstemannaerfarenhet; den andra, som förbjöd att till kollegiassessors och statsråds värdighet eller motsvarande ämbete befordra någon civil tjänsteman, som ej kunde förete universitetsdiplom eller betyg öfver aflagd examen. Folket knotade öfver nya pålagor, hvilka såsom Speranskis fiender utspridde, voro framkallade af dennes innovationer. Ministrarna voro indignerade öfver den passiva rol de nödgades spela.

---

[1]) Dmitrieff säger i sina memoirer: „Hvarje gång då han från kejsarens kabinett utträdde i rikskonseljens allmänna samlingsrum, omringades han af hviskande konseljledamöter, som sökte undantränga hvarandra, medan bak deras ryggar andra i stum vördnad vände sig till honom såsom solrosen till solen, längtande efter en vänlig blick af honom“.

Sålunda hade ett starkt, af olika samhällsklasser sammansatt parti bildat sig, hvilket, huru olika medlemmarnas intressen än för öfrigt voro, likväl förenade sig i gemensamt hat mot Speranski och gemensamt arbete på hans störtande. De mest orimliga rykten utspriddes om honom, och hans bekanta kärlek till det fransyska byråkratiska systemet gaf därtill en önskad anledning. Han utpekades offentligt såsom förrädare, den där stod i brefväxling med Napoleon och åt honom hade sålt sitt fädernesland. Hans ledamotskap i en frimurareorden, om hvilken institution folket i Ryssland hyste de mest vidunderliga föreställningar, exploiterades likaledes skickligt för att göra honom till gudsförnekare och revolutionär. Förr än slutkatastrofen likväl inträffade, skulle densamma, enligt baron Korffs berättelse, hafva föregåtts af ett försök att öfvertala Speranski att med andra dela makten och sitt inflytande hos kejsaren. Tvänne personer, hvilka han försiktigt ej namngifver, hade föreslagit Speranski att bilda ett tyst triumvirat, hvilket för sina ändamål skulle såsom värktyg begagna rikskonseljen, senaten och ministrarna. Detta afslogs af Speranski, som tillika begick den oklokheten att antingen af förakt eller någon annan känsla för kejsaren förtiga planen. Detta gaf vapen i händerna på dess upphofsmän, som nu inför denne kunde beskylla Speranski att icke hafva varit uppriktig mot sin välgörare, sägande sig självfva hafva gjort förslaget endast för att fresta honom. Såsom dessa personer utpekades af den allmänna opinionen polisministern Balaschoff och general G. M. Armfelt. Grefve Rostoptschin nämner dem uttryckligen vid namn i sina memoirer; Speranski själf omtalar däremot icke denna tilldragelse i sina efterlämnade papper, ehuru han visserligen en gång i förbigående med förakt häntyder på dessa personer.

Detta Speranskis förtigande af en så viktig sak i förening med Armfelts och Balaschoffs kända inbördes ovänskap, som gör en samvärkan dem emellan föga sannolik, tyckes tala emot ryktets sanning, om icke ett muntligt uttalande i samma sak af Speranski till hans vän, flygeladjutanten Wojeikoff, skulle föreligga, meddeladt af akademikern J. Grot i december-häftet år 1871 af förut-

nämda tidskrift „Russki Archiv“, där händelsen framställes på följande sätt.

Då Speranski år 1816 genom ett kejserligt reskript hade blifvit utnämd till guvernör i Pensa, besöktes han af Wojeikoff, som uttalade sin förvåning öfver att Speranski kunnat emottaga denna befattning, då det i reskriptet hette att man efter granskning af hans handlingar icke funnit giltiga skäl till misstankar, men tillika ville gifva honom tillfälle att genom nitisk tjänst *fullkomligt rentvå sig*. Speranski sade att han värkligen ansåg sig skyldig till en förseelse och berättade åt sin gäst följande.

I oktober 1811 besökte Magnitzki honom flere gånger med enträgen begäran å Balaschoffs och Armfelts vägnar att han måtte emottaga dem fast blott på en timm för något slags förklaring. Ehuru Speranski envist vägrade härtill, yttrande att han ej hade något att skaffa med dem, nödgades han likväl slutligen gifva vika och bevilja dem tillträde. Härvid framstålde de sin önskan att Speranski angående hvarje ärende som föredrogs hos kejsaren först måste öfverlägga med dem. Detta förslag blef af Speranski med indignation afslaget. Han bad dem tillika glömma alt och lofvade å sin sida förtiga deras handling. Härefter icke ellenast emottog kejsaren under några månader Speranski såsom vanligt en gång i veckan, men kvarhöll honom ännu längre än förut efter föredragningen. Vid sista sammanträdet med Speranski, då det redan var bestämdt att förvisa honom, sade kejsaren bland annat: „Du föreslog åt Armfelt och Balaschoff att handla gemensamt med dig“. Speranski svarade att icke han, utan de föreslagit att sammankomma före hvarje föredragning. „Hvarför har du då“, invände Alexander, „förtegat det för mig? Det var ju ett triumvirat“. Med missnöje tillade kejsaren att han redan länge väntat på en bekännelse, att han med sorg insett sitt misstag, att Speranski bedragit hans förtroende och visat brist på öppenhjärtighet.

Efter återkomsten hem berättade Wojeikoff hvad han hört af Speranski åt sin hustru, som senare meddelade det åt de Saint-Glin och Grot. I sin recension af Korffs arbete

anser den af oss nämda professor Pogodin förslaget hafva gjorts för att locka Speranski i fällan och låter tillika förstå att angifvarena sjelfva på förhand voro försäkrade om att ingenting riskera. Ur psykologisk synpunkt och med kännedom af Alexanders misstänksamma karaktär låter möjligheten af Pogodins antagande försvara sig. Alexander var uttröttad af de beständigt mot Speranski inlöpande hemliga angifvelserna. Oförsiktiga yttranden, antingen värkligen fälda af honom eller lagda i hans mun, kolporterades till kejsarens kunskap, — yttranden, hvilka på det djupaste måste såra Alexanders ytterliga känslighet. Bland sådana yttranden af Speranski om Alexander nämnes bland andra: „il est trop faible pour régir et trop fort pour être régi“ [1]), hvilket Balaschoff skulle hafva framburit till kejsaren.

Ehuru Alexander de första åren af sin regering i samråd med sina vänner Novosiltzeff, Stroganoff, Kotschubei och Czartoryski hade utarbetat planen till reorganisation af rikets styrelse, hvilken han senare ytterligare omarbetade tillsammans med Speranski, var han likväl nog inkonsekvent och orättvis att beskylla Speranski för att hafva i sagda plan afvikit från Laharpes, Alexanders uppfostrares, till grund för densamma lagda principer, då man för honom framhöll att Speranski därigenom velat inskränka envåldsmakten. Och ehuru han själf en tid fullkomligt delade Speranskis tänkesätt i afseende å Napoleon, lyssnade han likväl till de falska anklagelser, som beskylde Speranski för hemligt förstånd med denne. I afseende å denna anklagelse innehåller det bref, hvilket Speranski efter sin förvisning tillskref kejsaren ifrån Perm och hvari han försvarar sig mot de mot honom gjorda beskyllningar, följande anmärkningsvärda, ehuru dunkla ställe.

„Endast Eder, Allernådigste Kejsare, endast eder rättvisa tillkommer det att utplåna densamma (beskyllningen). Jag vågar uttryckligen säga att Ni, Eders Majestät, i den eviga sanningens namn, inför Gud ären skyldige att göra detta. I detta afseende kan Ni ej hysa det ringaste tvifvelsmål till mig; jag är bunden icke af min, utan af eder

[1]) Han är altför svag att styra och altför stark att styras.

hemlighet; således tillkommer det Eder att förklara alt. Finanser, pålagor, nya institutioner, alla offentliga ärenden, beträffande hvilka jag haft lyckan att uppfylla eder vilja, alt skall rättfärdigas af tiden; men hvarmed skall jag här rättfärdiga mig, då alt är hemligt och bör hållas hemligt?“

Månne icke dessa ord hänsyfta på att Speranski på befallning af Alexander i sitt namn stått i någon slags underhandling med Napoleon och senare fick bära skulden för denna korrespondans, hvilken ensam kunde vara komprometterande för honom.

Själf tyckes kejsaren hafva varit fullkomligt öfvertygad om Speranskis oskuld; och ehuru han var nog svag att i första uppbrusningen uppoffra honom, nödgade hans samvete honom likvisst att redan andra dagen efter förvisningen åt furst Galitzin, som hade i uppdrag *att genomgå* Speranskis papper, säga: „du skall i dem ej finna någonting — han är ej förrädare“.

Emellertid är det ett faktum att kejsar Alexander efter den minnesvärda aftonen den $\frac{17}{29}$ mars 1812, då Speranski efter ett två timmars samtal tog afsked af honom för att direkte begifva sig i landsflykt först till Nishni och därefter till Perm, icke mera återgaf Speranski sitt förtroende eller försonade sig med honom, ehuru han visserligen några år senare återinträdde i tjänst först såsom guvernör i Perm, generalguvernör i Sibirien och slutligen senator i Petersburg. Ja, det tyckes vara uppenbart att kejsaren icke ens under ofvannämda samtal den $\frac{17}{29}$ mars varit fullkomligt öppen eller uttalat alt hvad som låg honom om hjärtat. Åtminstone betraktade Speranski deras skilsmässa då såsom snart öfvergående, och endast en bitter och förödmjukande erfarenhet blef det förunnadt att öfvertyga honom om motsatsen. Oaktadt de mest bevekande bref till kejsaren, i hvilka hvarje rad andas känslan af liden oförrätt, var det endast anlitandet af Araktschejeffs protektion, som förhjälpte honom att återvända till Petersburg efter nio års frånvara. Men äfven därefter bemöttes han af Alexander med ovanlig köld.

Då han första gången efter så lång skilsmässa sammanträffade med Speranski, talade han endast i förbigå-

ende om den förra tiden och underhöll sig med honom endast om dagens frågor; senare upphörde han nästan helt och hållet att se honom och dog utan att hafva känt behofvet af att försona sig med den, som i tiden stått honom så nära. Ja, när kejsaren en gång från sitt fönster i Zarskoje Selo varseblef att Speranski promenerade i slottsträdgården tillsammans med Capodistria, Jermoloff och Zakrevski, lät han dessa herrar förstå att han ej gärna såg dem i sällskap med Speranski. Fruktade han, att något för honom komprometterande därigenom skulle komma i dagen? Att Alexander 1812 förvisade Speranski låter ännu förklara sig genom opinionens makt och händelsernas påtryckning vid en tidpunkt, då hela det ryska folket i väntan på den blifvande kampen befann sig i feberaktig rörelse, men att han efter krigets slut, då alla passioner lugnats, icke skyndade att göra rättvisa åt det oskyldiga offret för folkhatet och kasthögmodet — detta är något, som förekommer oförklarligt. Tils vidare måste väl alt ännu såsom den förnämsta orsaken till Alexanders vrede anses hans sjukliga retlighet, som sårats af öfver honom fälda oeftertänkta uttryck af Speranski. Det är äfven möjligt att han slutligen ledsnat att vid sin sida hafva en så öfverlägsen personlighet, att han fruktade det äran af alla nya projekt och inrättningar skulle tillskrifvas Speranski och han själf endast anses såsom ett lydigt värktyg i dennes händer. Huru det än må vara, valet af den person, som efterträdde Speranski i Alexanders gunst och som i densamma kvarstod ända till hans död, — den beryktade Araktschejeff, — tyckes åtminstone bevisa att Alexander nu värderade helt andra egenskaper än de, hvilka utmärkte Speranski.

För att återgå till Armfelts delaktighet i denna sak tyckes hans roll hafva varit hvad Pogodin utmärker med namnet agent provocateur. Han handlade med kejsarens vetskap, men tillika såsom amatör. Att hans handlingssätt skulle hafva dikterats af personligt hat har man svårt att föreställa sig, då man tager i betraktande Speranskis tillmötesgående och välvilliga förfarande i alla Finlands angelägenheter, hvilket, som man tycker, snarare bort framkalla känslor af tacksamhet och högaktning, än deras mot-

sats. Och något annat tillfälle till möjliga kollisioner dem emellan än det, som erbjöds af Finlands förvaltning, borde ju ej hafva funnits. Eller kanske låg orsaken i afund öfver det inflytande Speranski fortfarande utöfvade på Finlands angelägenheter eller i ädlingens förakt för plebejen, i anhängarens af Bourbonerne ovilja mot den korsikanske usurpatorns beundrare? I hvarje händelse är det lättsinne, med hvilket han, en främling, efter en kort vistelse i landet och fullkomligt okunnig i dess språk och förhållanden, tilltror sig att döma i Rysslands viktigaste samhällsfrågor, blandar sig i dess inre strider och lånar sig till värktyg åt partihatet — mer än oursäktligt.

Såsom vi redan anmärkt, trodde Speranski i början ej att hans förvisning skulle blifva långvarig. I fast förtröstan på sin oskuld skref han ifrån Nishni, sin första förvisningsort, det ena brefvet efter det andra till kejsaren. De blefvo utan svar. Hvarje hans steg bevakades af polisen; hvarje ord inrapporterades och misstyddes. Då han, som alltid hade varit en vän af folket, gick omkring på handelsplatserna och till och med ibland blickade in i något värdshus, hette det att han sökte att uppvigla bönderna. Då han en gång på en frukost hos ärkebiskopen i förbigående yttrade att Napoleon plägade skona prästerskapet, framstäldes det såsom ville han locka detsamma på hans sida. Han skickades ännu längre — till Perm. Då han där besökte stadens myndigheter, blef han endast af få emottagen. Då han visade sig på gatan, fick han höra ropet: förrädare! I kyrkan visade man med fingrarna på honom. Sålunda förflöto tvänne år: kriget hade gått förbi, lidelserna lugnats och Speranski erhöll ändtligen tillåtelse att med sin dotter flytta till sin egendom i Novgorodska guvernementet. Här sysselsatte han sig med sin dotters undervisning, studerade själf, bland annat hebreiska, och skref mycket i filosofiska, religiösa och juridiska ämnen. Emellertid kan man ur hans bref skönja den förändring han småningom undergått. Den förut stolta tonen i dessa bref till kejsaren blir alt mer och mer bönfallande. Men då brefven fortfarande lämnas utan svar,

förödmjukar han sig slutligen att skrifva till Araktschejeff! Brefvet var kort, klart, öfvertygande, men ödmjukt och ej utan smicker. Araktschejeff svarade honom i en hyckladt undergifven ton, icke utan ironi. Han fröjdade sig synbarligen åt Speranskis moraliska svaghet. Resultatet af denna brefväxling, som man gärna önskade kunna utplåna, var Speranskis utnämning till guvernör i Pensa år 1816. Tre år senare utnämdes han till generalguvernör i Sibirien för att, som det i förordnandet hette, „revidera och i ordning ställa denna landsdel“. Speranski skydde inga mödor, arbetade med sin vanliga energi och inom tvänne år hade han värkstält det honom gifna uppdraget [1]). Den 22 mars 1821 återvände Speranski efter mer än 9 års frånvara till Petersburg. Såsom bekant förefann han då den „utan smicker tillgifne“ Araktschejeff stående vid tronens fot. Ända till Alexanders död var Speranski endast föga använd i statens tjänst. Men under Nikolais regering begynner för honom en ny värksamhetsperiod, som, ehuru mindre lysande än den förra, likväl utmärker sig genom ett monumentalt arbete. Han utnämdes till ordförande i lagberedningskommissionen, som senare erhöll namn af andra afdelningen af H. K. Majestäts eget kansli. I denna egenskap fullbordade han tvänne kolossala värk, hvilka gifva honom obestridlig rätt till en framstående plats i den ryska lagstiftningens historia: Ryska rikets lagsamling utgifven 1830 i 45 band in 4:o och Lagkodex — Svod sakonow — utgifven 1833 i 15 volymer. Alt detta skrefs och trycktes på en tid af 7 år. Enligt baron Korffs sägen „finnes icke en enda rad, som ej blifvit af Speranski granskad, ofta till och med omarbetad“. Företalet och den historiska öfversikten äro äfven af hans hand.

---

[1]) Förvaltningen och “ordnandet“ af Sibirien utgör ett vackert blad i Speranskis lif. Detta landskap befann sig då i det förfärligaste läge. Öfveralt herskade systematisk stöld och plundring, i spetsen för hvilken stod generalguvernören själf, den bekante Pestel. Denne var en värklig asiatisk despot, som hade beröfvat sina underlydande tjänstemän hvarje spår af självständighet. I hans skydd stulo alla och måste stjäla, från guvernören till länsmannen. Speranski införde ordning öfveralt.

Den 19 januari 1833, berättar baron Korff, hade rikskonseljen samlats till extraordinarie sammanträde. På konferenssalens bord lågo sextio digra tomer af den färdiga lagsamlingen. Kejsaren själf öppnade sammanträdet, förklarade orsaken till detsamma och aftog, efter att hafva omfamnat Speranski, sin Andreasórden och satte den på honom.

Detta var Speranskis sista arbete. I början af 1839 upphöjd i grefligt stånd, med den af honom valda devisen „in adversis sperat", afsomnade han den $\frac{11}{23}$ februari 1839 vid sextioåtta års ålder.

Kejsar Nikolai sade om honom: „En annan Speranski skall jag aldrig mera erhålla och med hvem kan jag ens tänka på att ersätta hans förstånd, kunskaper, erfarenhet, nit och snabbhet?"

Må det tillåtas mig att afsluta denna teckning med Pogodins ord: Arme drömmare! Olycklige reformator! Före din hädangång erhöll du Andreasordens band, grefkronans glans omstrålade ditt hufvud, men dessa sentida hedersbevisningar hafva ej kunnat ersätta dig för den bittra stund, hvilken du nödgades upplefva, då kejsar Alexander vid den sista audiensen öppnade dörren till sitt kabinett och med rörd stämma sade: „farväl, Mikael Michailowitsch!" Och de lidanden, hvilka du uthärdade under förvisningen, då du på gatorna nödgades höra ropet — förrädare af det folk, åt hvilket du hälgat ditt lif; nödgades i kyrkan se alla blickar riktade på dig med hat och förakt! Emottag af oss, ehuru först nu efter mer än ett halft sekel, uttrycket af vårt hjärtliga deltagande och vredgas icke på dessa tidningarnas Aristider och Katoner, hvilka icke blygas att smutskasta ditt ärofulla namn för de ögonblick af svaghet, hvilka du, såsom människa, ej kunnat undvika!

Przewaljskis tredje forskningsresa
i
Centralasien och Tibet.

V.

Genom Przewaljskis upptäckt i slutet af 1876 af Altyinn-Tagg och dess samband med Nann-Schanj blef Tibets gräns förflyttad mer än tre breddgrader mot norr. De ryktbara Kuen-Lynjbärgen utgöra numera endast det västra Tibethöglandets gräns, medan Altyinn-Tagg och Nann-Schanj, som i öster går fram ända till Huan-Hä eller Gulafloden, bildar den egentliga gränsmuren mellan ökenhafvet i norr och högslätten i söder. Den jättebärgsrygg, som sålunda på en jordbredd af endast några tiotal verst stryker fram genom Asiens kontinent från Pamir i väster till Kinas gräns, utgör skiljemuren mellan tvänne jordområden, som till geologisk struktur och topografisk relief, till flora och fauna, till klimat och absolut höjd, till historia och etnografi äro hvarandra diametralt motsatta.

Nann-Schanj, hvilken, såsom redan nämdes, sträcker sig ifrån Huan-Hä's floddal uti nordvästlig riktning emot östra utskottet af Altyinn-Tagg till snötoppen Anembar-Ula fördelande sig uti tvänne parallella hufvudkedjor, utsänder i väster tvänne jättebärg, hvilkas enstaka toppar nå långt ofvanom snögränsen. De äro stälda i rät vinkel emot hvarann, och den sydligare af dem skjuter sin kedja långt in i Tsajdam. Emedan de sakna lokala benämningar, begagnade sig Przewaljski af den första forskarens rätt och kallade dem med de stora geograferna Humboldts och Ritters namn, dessa män, som genom sina forskningar spridt så mycket ljus öfver Centralasien. Likasom öfveralt i norra Tibet, så utgöra äfven i Nann-Schanj de vidsträckta bärgsdalarna endast ofantliga högslätter begränsade af de kringliggande bärgen. [1])

---

[1]) Se öfversiktskartan till N. M. Przewaljskis tredje forskningsresa uti Centralasien och Tibet åren 1876—1880. Finsk Tidskrift mars 1889.

Nann-Schanjs både fauna och flora äro högst fattiga. Bärgsdalarna jämte deras sluttningar erbjuda endast uti alpregionen från elfva- till trettontusen fots höjd en större liflighet, men högre upp träffas mellan fläckar af småbladig rhabarber blott sällan Corydalis vackert glänsande gula blommor eller alpastern, Pedicularis, Valeriana och en miniatyrblåklint, hvilka alla med knapp nöd funnit en jordbit under någon större sten, där de kunnat fästa sina rötter. Alpängsregionen däremot erbjuder åtminstone uti juni månad en högst liflig anblick: en brokig blommatta betäcker vidsträckta ytor på sluttningarna och de mera skyddade dalarna, där man ej sällan bland ökenväxterna Lasiagrostis splendens, Kalidium gracile och andra påträffar Potentilla, Tamarix, harmyik (Nitraria Schoberi) och en buskartad pilsort, hvars blad ofta helt och hållet gömmas under skogsrefvans gula blommor. Lägre ned påträffas rhabarbern, omväxlande med potentillan, ranunkeln och den vackra Gentiana barbata. Djurvärlden är företrädd af hulanen, harasuljtan och en stor myckenhet harar och vargar, samt högre upp i alpregionen af de tibetanska däggdjuren: kuku-jamanen, den vilda jaken och en art af maralen (Cervus albirostris). Björnar och deras läckraste föda hillern finnas här talrikt.

Af fågelvärlden, som är mindre rik på arter, påträffas oftast beckasinen och rapphönan, hvilka i likhet med här förekommande kondorer, kajor, falkar och korpar äro synnerligt skygga, troligen en följd däraf, att människor sällan eller aldrig vistats i dessa trakter. Fiskar och kräldjur saknas alldeles.

Klimatets utmärkande egenskap är en otrolig torrhet: icke ens uti alpregionen förspörjes någon större nederbörd.

Sådan är den allmänna karaktären af västra Nann-Schanjbärgen; ett undantag utgjorde dock den „välsignade källan“, vid hvilken Przewaljski med sina kamrater hade lägrat sig; dylika påträffas ej sällan i Asien midt uti den vildaste, ogästvänligaste bärgstrakt. Men snart, efter tvänne veckors vistelse på denna plats, måste Przewaljski byta om bivuak för att begifva sig högre upp i bärgen, där faunan lofvade rikare skördar för de zoologiska kollektionerna. Men trots jägarnas ifriga sökande, oaktadt Przewaljski med

de bästa skyttarna låg dagen i ända i bakhåll för den här mycket eftersökta och för sina horns skull högt värderade maralen eller Cervus albirostris, lyckades det honom endast med stor svårighet att erhålla ett exemplar af densamma. Därvid visade det sig att maralen uti Nann-Schanj utgör en varietet af den uti Högasien så allmänt förekommande Cervus elephas, hvilken i Centralasien ersätter renen. Maralens geografiska utbredning är mycket stor: han påträffas såväl uti Tjann-Schanjs bärgsklyftor som vid Gulaflodens källor, uti Ala-Schanjs skogslunder som vid foten af Nann-Schanjs gletscher, där vi nu, åtföljda af Przewaljski och Råbårowski, vilja göra ett besök. Sedan man hade passerat alpregionen och stigit till en absolut höjd af fjorton- till femtontusen fot, uppnåddes nedra randen af en gletscher, hvilken uti riktning från öster till väster på en sträcka af 2½ verst, betäckande bottnen af en dalsänkning, höjde sig med omkring 2 400 fot. Uti nedra kanten hade gletschern en tjocklek af endast några fot, medan i dess öfra ända islagret räknade i höjd ett par hundra famnar. Underifrån gletschern framsprungo tre eller fyra kristallklara källor. Från klockan 11 f. m. till 5 e. m. hade uppstigningen längs den med nyssfallen snö beklädda gletschern varat, och då barometern visade 17,000 fot öfver hafsytan, hade Przewaljski uppnått ismassans högsta punkt, från hvilken en utsikt så tjusande och vidsträckt öppnade sig för de resandes häpna blickar, att Przewaljski, såsom han härom skrifver, är öfvertygad att denna timmes intryck aldrig skola plånas ut. Bestigningen af gletschern i Nann-Schanj var Przewaljskis sista företag, innan han lämnade hufvudkedjan för att nedstiga uti Syirtyindalens högslätt; ty någon vidare skörd, vare sig för de botaniska samlingarna eller de zoologiska preparaten, väntade han sig icke, och därtill hade gynsamma underrättelser ingått från Tsajdam om invånarnas vänskapliga stämning. Przewaljski hade redan utsatt dagen för sitt uppbrott till Tsajdam och vidare till Tibet, då en händelse inträffade, hvilken hotade att kasta ett dystert moln på expeditionens lyckas himmel. En afton i början af augusti försvann med ens under en jakt i närheten af expeditionens lägerplats en af dess medlemmar, underofficeren Jegoroff. Trots de ifrigaste efterspaningar under loppet af

fem dygn kunde man ej komma den försvunne på spåren. Man ansåg honom förlorad, omkommen af köld och hunger uti någon af Nann-Schanjbärgens ogästvänliga hålvägar, och med tungt sinne gafs order till uppbrott. I dyster stämning rörde sig expeditionen framåt på sin väg genom Syirtyinöknen, då förridaren plötsligt märker att något liknande ett djur, ehuru på flere versts afstånd från karavanen, rör sig nedåt sluttningen af den närliggande bärgskedjan. Snart finner man att det är en människa, och inom kort står den såsom förlorad ansedde Jegoroff midt bland sina kamrater, halft vansinnig af den genomgångna pröfningen, oigenkänlig till följd af svält, köld och utståndna mödor. Tvänne dygn tillbragte man ännu vid en källa på södra sluttningen af Nann-Schanj, upptagen af omsorger om den återfunnes vederfående. Här må vi endast i förbigående nämna det egendomliga medel Jegoroff använde för att, med endast skjorta på kroppen, skydda sig mot nattkylan, som tvänne gånger nedgick till — 10°. Då annat skydd ej fans, gräfde Jegoroff in sig uti den här så allmänt såsom bränsle använda „argall“ eller jakspillningen och tillbragte så nätterna. Rhabarberns syrliga blad utgjorde hans enda föda under dessa dagar.

Sådana äfventyr som dem vi nu berättat, utgjorde enstaka företeelser uti den przewaljskiska expeditionens annars lyckliga histora. Lättare än förut kändes färden, oaktadt expeditionens väg gick öfver norra Tsajdams ogästvänliga ler- och kiseldalar med dess skoglösa uti olika riktningar gående bärgssträckningar.

Tsajdam är benämningen på den uti västlig riktning från Kuku-noor på en sträcka af närmare ettusen verst gående högslätt, som i norr begränsas af Nann-Schanj och dess västliga fortsättning Altyinn-Tagg och Tuguz-Dabann. I söder skiljes Tsajdam från Tibet genom jättekedjan Kuen-Lynnj och dess fortsättningar i öster.

Hela detta vidsträckta område, på en absolut höjd af nio- till elfvatusen fot, erbjuder i sin södra del, som utgör det egentliga Tsajdam och i tiden troligen varit botten för en stor inre sjö, en fullkomligt jämn yta, där otaliga saltkällor uppspringa, då däremot det nordliga området öfverhufvudtaget är bärgigt med ofruktbara ler- och kiseldalar.

Befolkningen utgöres af mongoler af åljuterstammen, hvilka i betydlig mån förlorat grundtypens goda drag, medan de mongolen utmärkande dåliga egenskaperna, såsom lätja, apati, oärlighet och snikenhet, blifvit om möjligt än mera utvecklade, tack vare den lifliga beröringen med tanguter och kineser. Klädedräkten hos Tsajdams bebyggare, hvilka uti andligt hänseende stå långt efter sina stamförvandter i Hallha, är lika för kvinnor och män: en lång halått, som vid högtidliga tillfällen bäres hängande öfver vänstra axeln, byxor och mössa af getskinn och kinesiska skor eller stöflar. Linne begagnas aldrig och seden att tvätta sin kropp synes helt och hållet okänd. Boskapsskötseln är hufvudnäring. Här och hvar har ett primitivt jordbruk blifvit försökt. Utom hästar och hornboskap eger Tsajdam en myckenhet kameler, hvilka dock äro sina hallha'ska kamrater betydligt underlägsna. I administrativt hänseende delas Tsajdams vidsträckta område uti fem kretsar eller håschuner, hvilkas befolkning sammanlagdt uppgår till möjligen femtusen själar. Lifvet i Tsajdam, i och för sig föga tilldragande, göres för befolkningen ännu bedröfligare genom de ständiga nästan hvarje höst regelbundet återkommande årångyineranfallen, då hela horder gå fram, tillintetgörande alt på sin väg, boskapen, tsajdambons rikedom, fråntages och dess egare endera dödas eller bortföres i fångenskap. De fästningslika, fyrkantiga af lervallar omslutna *hyirmà* utgöra det enda skydd emot dessa objudna gäster från Gulaflodens dal. Den omständighet att årångyinerna göra sina ströftåg med *ambanjens* eller guvernörens i Sinin tillåtelse minskar ingalunda det hat befolkningen hyser till dessa invasioners värkställare.

Men det kan väl vara tid att återvända till expeditionen, där den tågar fram på slätterna i Tsajdams nordligaste område Syirtyin, den lyckligast lottade del af hela denna vidsträckta högslätt. Syirtyins jämförelsevis välmående befolkning emottog med vänlighet expeditionens medlemmar, men först efter stora svårigheter lyckades det Przeweljski att erhålla vägvisare. I stället var den mongol, som skulle åtfölja expeditionen, en god fångst för Przewaljski, ty utom en noggrann kännedom af trakten inne-

hade Tann-To många andra ovärderliga egenskaper: han var traktens Don Juan och mycket begifven på alt som på något sätt kunde räknas till toalettens tillhörigheter, för hvilkas erhållande han var beredd till hvilka tjänster som hälst. .Han egde dessutom det företrädet framför sina landsmän, att han brukade — tvätta sig. Men Przewaljskis önskan att i rak sydlig riktning öfver Marco-Polobärgen framtränga till Tibet kunde ej ens Tann-To tillfredsställa. Såväl han som alla hans landsmän förklarade en dylik färd rent af omöjlig för de vattenlösa öknars skull, hvilka på en sträcka af flere hundra verst utbreda sig söderom Ritterbärgens västliga utskott. Przewaljski tvangs sålunda att välja en ostligare omväg förbi de stora saltsjöarna Ihä (stora) och Baga (lilla) Tsajdamin-Noor till Kurlyik-Bejsè's (Kurlyik-fursten) residens; öfver de af harmyik (Nitraria Schoberi) och tamarisk (Tamarix Pallasii) beväxta salthaltiga stepper, som utbreda sig mellan Kuku-Noorbärgen i norr och Bajan-Gålls floddal i söder och sydväst. Naturen här är jämförlig med den i Gobiöknen; ensamt flodernas stränder erbjuda fläckar, där vegetationen några korta sommarmånader lefver upp, då vattensparris och vildnässla, omväxlande med Elymus, sticka fram bland bambusäfven. Faunan representeras af hulanen, hara-suljtan, vargen, räfven och uti Syirtyins ostligaste del den vilda kamelen. Fågelvärlden är däremot ovanligt rik, men påminner mera om Mongoliet än Tibet. Af de 97 arter som här påträffades äro närmare trettio bofasta, bland dem fasanen (Phasianus Vlangalii). Några dagsresor söder om Ritterbärgen antager trakten det ödsligaste utseende: all vegetation försvinner ända till dess åt vänster uti expeditionens väg en väldig bärgsrygg höjer sig, på hvars jättekedja, på det ställe där Kurlyik-Noor vid en absolut höjd af öfver femtontusen fot är belägen, skogar af trädlika ormbunkar med ens begynna visa sig. Detta träslag, af mongolerna arrtsa kallad, är en karaktäristisk växt för de flesta af Centralasiens större bärgsryggar. Przewaljski antager att Kurlyik-Noors meridian utgör den västliga gränsen för skogsregionen. Efter en mer än 300 verst lång mödosam vandring anlände expeditionen ändtligen den 5 september till de vidtberyktade, vid västra stranden af Kurlyik-Noor belägna,

korn- och hveteodlingar, hvilka företrädesvis tillhöra Kurlyikfursten, hvars residens är beläget på sjöns östra strand. På hvilken låg ståndpunkt jordbruket hos mongolen befinner sig bevisas tydligt af de usla, men dock vida kring Tsajdams näjder omtalade plantager, där sädesslagen fått plats endast mellan den vildt och af rensarehänder fullkomligt ostördt växande harmyikbusken, som tillhör hela Högasien ända från Kaspiska hafvet till det Egentliga Kina, men hvars förlofvade land södra Tsajdams salthaltiga stepptrakter äro. Endast uti Tibet, vid Tarimfloden och Loob-Noor, har man icke påträffat denna växt, men den förekommer i stället ymnigt i Ala-Schanj, Ordoss och mellersta Gobi. Uti Huan-Häs floddal uppnår den annars 2—3 fot låga, tätgreniga busken en höjd af 5—7 fot. Dess små, i knippen samlade hvita blommor utspricka i maj, och de röda bären påminna mycket, hvad form och storlek beträffa, om den svarta vinbärsbuskens. Till smaken äro harmyikbären söta med en någongång högst motbjudande sälta samt begagnas af mongolen både till te och såsom tillsats uti dzamban. För kamelen är harmyik detsamma som mossan för renen. För fåglarna, särdeles för åkersparfven, hvars intensiva hvisslande höres öfveralt, där blott någon tillstymmelse till åkerkultur förefinnes, äro harmyikbuskens bär ofta den enda födan. Vargen, räfven och isynnerhet björnen sätter stort värde därpå; den sistnämda gör långa resor från Tibets högslätt till saltöknarna i Tsajdam för att läska sig med de halftfrusna bären. Tamariskbusken, som vanligen växer frodigast på den porösa, salthaltiga ljossleran uti Tsajdam och Tarim, lämnar ett ypperligt bränsle. Tamariskgrenarna förtäras med begärlighet af kamelen, för hvilken barken utgör en ypperlig medicin mot hosta, som ofta besvärar dessa djur.

Vid ankomsten till Kurlyik-Noor fick Przewaljski genast besök af bejsè (fursten) med svit, men hans höghets osnygghet och omedgörlighet att lämna vägvisare åt expeditionen tvungo Przewaljski att bryta emot hofetiketten och „köra ut“ bejsè ur sitt tält samt förelägga honom sina egna vilkor. Han begärde, förutom pålitlig vägvisare, kontrakt om expeditionens vidare utrustning och proviantering för den förestående marschen till Dzun-Zasàck, dit Prze-

waljski beslöt att med det första begifva sig. Ehuru afståndet mellan dessa höfdingeresidens utgjorde endast 120 verst, försvårades marschen betydligt genom den höga temperatur, hvilken ännu i slutet af augusti herskar uti dessa trakter och som beror af å ena sidan landets absoluta höjd och den ringa nederbörden å den andra af närheten af de vidsträckta och kala ler- och kiselslätterna i väster, hvilka under solens inflytande uppvärmas till glödhetta och sedan genom de här förherskande nordvästvindarna sprida sin värma vida kring åt söder och sydost. Hvad klimatet uti Tsajdam angår så kan den anmärkning göras, att detsamma är beroende till hufvudsaklig del däraf, att landet ligger utom såväl den kinesiska som tibetanska moussonens värkningskrets. Regn och åska äro högst sällsynta, men däremot observeras icke sällan hastigt påkommande häftiga stormbyar, hvilka på sin färd öfver de öde saltstepperna uppdrifva sand och grus uti ofta hundratals fot höga fantastiska pelare.

Under dylika ogynsamma naturförhållanden fortsatte expeditionen sin färd uti flere dygn, hvarför det också kändes mer än välkommet, då ändtligen stränderna af floden Bajan-Gåll uppnåddes. Från Bajan-Gåll återstod det endast 23 verst till Dzun-Zasåck's hyirmå eller fästning, hvilken Przewaljski redan tvänne gånger förut, åren 1871 och 1873, på sin resa till Kuku-Noor och Blååflodens källor besökt, dock under väsentligt olika förhållanden. Knapt hade tälten uppslagits, innan redan Przewaljskis gamla vän från Kuku-Noor Kambyi-Lama infann sig med den underrättelse, att Dzun-Zasack omöjligt kunde erbjuda expeditionen någon vägvisare. Efter en half timmes diplomatisk ordväxling fann man dock en kompetent „guide“, som för 50 lan (150 kreditbiljetter) i händelse af framgång, men repet om halsen, såvida han skulle förvilla sig, åtog sig att, följande pilgrimsvägen till Lhassa, blifva expeditionens ledsagare. Sedan ännu en del af lasten samt de botaniska och zoologiska samlingarna jämte en del af expeditionens krigskassa blifvit öfverlemnade uti Tåsålaktschis (t. f. regentens) förvar, uppbröt Przewaljski den 24 september 1879 från Dzun-Zasåck på väg till Tibet genom fullkomligt okända trakter, där dittills endast ett par, tre europèer lyckats

framtränga. Ett nytt skifte uti expeditionens resa hade härigenom begynt. En sträcka af mer än tvåtusen verst genom ökentrakter, ända från Zajsan till Burhan-Budda, hade nu tillryggalagts, och endast en enda gång, vid bivuaken på Tjann-Schanj, hade expeditionen kunnat slå upp sina tält uti skog. Det förefaller således icke häller underligt att expeditionens vetenskapliga skörd icke kunde bli den, som man af en sex månaders resa hade hoppats inhösta. Af däggdjur observerades 43 arter, af fåglar omkring 200, och herbariet riktades med öfver fyrahundra olika växter. Expeditionens etnografiska fynd voro äfvenså högst klena, hvilket är lätt förklarligt, då färden till stördelen gick genom obefolkade, öde trakter.

VI.

Asiens storslagna natur, lika mäktig och öfverraskande på Sibiriens tundror och i dess dystra skogar som på de vattenlösa öknarna i Gobi, har uti kontinentens midt antagit former, hvilka icke annars på vår planet påträffas. De ofantliga jättebärgsryggar som uppfylla Asiens inre och mellan hvilka flere tusental verst långa floder slingra sina bälten, uppsökande hafvet, ha mot söder vid ungefär 35° nordlig bredd öfvergått uti en till sina dimensioner på intet annat ställe förekommande slätt, hvars höjd öfver hafsytan i medeltal utgör tretton- till femtontusen fot. Denna högslätt, i och för sig redan genom sitt luftsträck och sin temperatur för människan svårtillgänglig, blir det än mer genom de nästan oöfverstigliga bärg, hvilka från alla sidor omsluta detta högland, som i geografin burit namnet Tibet och till hvilket bör räknas, hvad natur och klimat beträffa, äfven Tsajdam eller öfverhufvud hela det område, som söderut ifrån Nann-Schanjkedjan sträcker sig till Huan-Hä och omsluter Kuku-Noor.

Hela detta ofantliga högland, upptagande en areal af tjugo ostliga längdgrader och nio nordliga breddgrader, har ända till senaste tider förblifvit en för forskningen fullkomligt sluten bok. Bramaputtra's bassin i söder har på de två sista årtiondena, tack vare den engelska regeringens omsorger, genom så kallade punditer eller braminer, hvilka lärt sig geodetisk och topografisk mätning, blifvit under-

sökt och kartlagd, men för öfrigt har, hvad Tibets geografi beträffar, fransmannen D'Anvilles karta, upprättad med stöd af kinesiska källor, varit den enda hittills brukliga. Ett undantag från denna regel har ostligaste Tibet utgjort. Den väg som af pilgrimer från Peking och hela Mongoliet användes för att komma till Lhassa har någongång befarits äfven af europeiska resande samt af punditer, bland hvilka n:o 9 Nain-Sing [1]) intager ett framstående rum. Här nämna vi endast missionärerna Gruber och Dorville i medlet af 1600-talet, Samuel van de Putte omkring 1730, missionärerna Huc och Gabet mot slutet af 40-talet af vårt sekel, samt från 1855—70 C. Desgodins. Przewaljski hade före denna nu beskrifna resa tvänne gånger åren 1872—73 samt 1876—77 under resan till Loob-Noor besökt norra Tibet.

Innan vi med den ryska forskaren till vägvisare begifva oss på väg till just detta Tibet för att få en inblick uti dess topografi och klimat, dess etnografi och geologi, dess flora och fauna, vilja vi lämna en orienterande öfversikt af vårt förestående reseland.

Redan vid första ögonkastet spåra vi tydligt konturerna till den storartade plan, efter hvilken naturen i dessa trakter är gestaltad. Hela det vidsträckta område, som inneslutes af Kuen-Lynj i norr och nordliga Himalajabärgen i söder, kan genom en linje från Tengri-Noorsjön i väster till Gulaflodens källor i öster delas uti tvänne till topografisk relief skarpt afskilda delar: det egentliga höglandet i väster och sydväst med dess jämna, endast af mindre bärgshöjder genomskurna platå och alplandet i nordost, där de kinesiska och indokinesiska bärgsryggarna tillsammans med Kuen-Lynjutskotten bilda den ännu, beklagligt nog, litet kända alpprovinsen Kam, hvars öga Kuku-Noor utgör.

Det är nu denna förra, västra eller, enligt en annan inledning, mellersta del, ty Indus' och Bramaputtras bassiner har man äfvenså velat räkna till Tibet, som skall blifva föremålet för våra närmaste undersökningar.

---

[1]) För de resande braminernas egen personliga säkerhets skull har man varit nödsakad att hålla deras värkliga namn uti strängaste hemlighet. Uti reseberättelser, lärda afhandlingar o. a. nämnas forskarna vid sina nummernamn.

Den del af Kuen-Lyñj, vid hvars norra fot expeditionen hade gästat några dagar hos Dzun-Zasàck och som på en sträcka af närmare 400 verst hade blifvit af Przewaljski undersökt, utgöres af tvänne parallelt löpande bärgsryggar: den nordligaste Burhan-Budda, Tolaj- och Torajbärgen, den mellersta kedjan eller Schuga-bärgen, som genom Gurbu-Naidsji förenar sig med den sydligaste, af Przewaljski Marco-Polobärgen benämda bärgsträckningen. Alla dessa tre på ett 80--100 kilometer bredt jordbälte löpande höjdsträckningar sammanflyta ungefär vid Lhassas meridian till en enda jättemassa, som under namn af Kuen-Lynj i riktning mot väster styker fram genom Asiens kontinent, upptagande från norr Altyinn-Tagg och dess fortsättning Tuguz-Dabann, hvilka senare jämte Nann-Schanj afdela Tibet från de i norr sig utbredande oöfverskådliga Hami- och Gallbyin-Goliöknarna. Bajan-Hara-Ula samt dess nordvästliga utskott Kuku-Schili räknar baron Richthofen, författaren till det klassiska arbetet „China“ såsom tillhörande Kuen-Lynjkedjan. Söderut ifrån de nyssnämda bärgen — vi tala nu endast om den af expeditionen beträdda vägen — höjer sig marken så småningom tils den uti Tann-La's och Samtyin-Kansyir's med evig snö krönta toppar når sina högsta punkter. Denna sistnämda bärgskedja utgör antagligen östra utskottet af nordliga Himalaja.

Alla ofvanomtalade bärgskedjor ega samma riktning och form; sluttningarna, såväl själfva hufvudkedjans som de kupollikt bildade enskilda topparnas, äro lätt tillgängliga. Graniten har ersatts af lerskiffern, kalk- och sandstenen. Dalbäddarna ha mestadels lerbotten, ur hvilket ej sällan saltkällor välla fram. Vegetationen är fattig. En egenhet erbjuder dock Nordtibets platå genom de här uti de högre bärgsdalarna och på bärgens sluttning ofta förekommande talrika, med tufvor uppfylda morasen. Tibet är öfverhufvud rikt på sjöar, särdeles i den del, som genom sin topografiska relief icke erbjuder något aflopp åt den här om sommaren ganska ymniga nederbörden. Expeditionens väg gick dock mest genom flodområdet, där världsfloderna Huan-Hä och Jan-Tszyi-Tszjann eller Blåafloden taga sin början. Endast den af mongolen såsom helig an-

sedda Tengri-Noor finnes under namnet Mityik-Dsjansu upptagen på Przewaljskis karta.

Till klimatets karaktäristiska kännetecken höra bland annat en vid jämförelse med landets sydliga läge ytterst låg årsmedeltemperatur, ständiga stormar och en ytterlig torrhet i luften vår, höst och vinter samt i stället stor fuktighet om sommaren.

Hvad först beträffar den låga temperaturen, så är detta en följd af Tibets höga absoluta läge, då till exempel floddalarnas botten ligger på samma höjd med toppen af Montblanc. Alla nätter under hela sommaren står termometern under noll. Luftens torrhet höst och vinter når den grad, att växterna vid blotta beröringen med fingret eller ett annat föremål, falla ihop till stoft. Om sommaren däremot herska periodiska regn med syvästliga vindar, som komma från Indien, medan däremot trakterna öster om Kuku-Noor bevattnas af den sydostliga moussonen från Kina. Att Kuku-Noor utgör ostligaste gränsen för den sydvästra indiska moussonen bevisas bland annat däraf, att här ej sällan inträffar vindstilla, medan åt väster och öster olika, ehuru svaga vindar herska. Däruti att nordliga gränsen för dessa moussoner bildas af Kuen-Lynj ligger utan tvifvel en, och kanske den förnämsta, orsaken till Tsajdams ödslighet.

Att under dylika klimatologiska förhållanden floran icke kan vara rik eller omväxlande faller af sig självt, men att faunan, oaktadt den icke bjuder på många arter, dock är kvantitativt rik på de största däggdjur kan säkert förvåna läsaren.

Florans nästan enda representanter utgöras af ett par, tre nödväxta buskarter, såsom Potentilla sp., Reaumuria sp. på flodernas sand- och kiselstränder, en art lök, blåklinten och Astragala samt i de högre dalarna Allium, Thylacospermum och någongång Przewalskia tangutica, en ny art. På femtonhundra fots höjd förekomma nässlan och malörten samt ännu högre vildnässlan, hvars rötter just bilda de tufmoras, om hvilka vi förut talat och som mongolen benämner „moto-schirik“ (af trä), emedan gräset, som här växer, är af en sådan hårdhet, att kamelen på ett par tim-

mar under en färd i dessa trakter kan göras helt och hållet oduglig.

Faunan uti Tibet innehåller icke stort mer än ett tjugutal däggdjur, af hvilka endast fyra arter äro husdjur. Den vilda jaken, som här påträffas uti hjordar af mer än ett par tusen exemplar, är utan tvifvel norra Tibets förnämsta djur.[1]) Dessutom förekomma tvänne antiloparter: *årångå* och *ada*, samt tvänne arter bärgsgetter: den hvitbröstade argali och kuku-jamanen, som hälst vistas uti de klippfylda bärgshålorna. Bland gnagare förekomma murmeldjuret, Lagomys sp., hvilket utgör en omtyckt föda för den björnart, som talrikt påträffas i norra Tibet, haren och Arvicola sp.; någon gång kan man äfven få se den tibetanska vargen, den vanliga räfven och „kjärsan" eller den tatasiska räfven, Canis Ekloni benämd, efter den oss bekanta deltagaren i expeditionen Eklon, hvilken första gången påträffade denna art. Jaken, geten, hästen och hunden äro de hufvudsakligaste husdjur.

Fågelvärlden är däremot med anledning af frånvaran af skogar och högre växande grässlag ytterst fattig.

Men det kan väl vara tid att återvända till expeditionen, där densamma, Dzun-Zasåcks hotelser, varningar och böner till trots, befinner sig morgonen den 24 september 1879 på väg till Tibet längs gångstigen i Nåmåhun-Gålls floddal tvärs öfver de i söder liggande Burhan-Buddabärgen. Przewaljski hade valt denna omväg för att undvika den brantare om ock kortare väg, som leder direkt öfver bärgen, men knapt var expeditionen anländ till de af höga tamariskträd — en stor sällsynthet för öfrigt — omgifna kornplantager, som äro belägna vid själfva ingången till Nåmåhundalen, innan några af Dzun-Zasåcks utskickade voro till mötes, hvilka i sin herskares namn inbjödo Przewaljski att återvända för att deltaga uti ett björnskall, som skulle ega rum uti Bajan-Gålls dal. Przewaljski, som dock genom en lång erfarenhet altför väl kände till den värkliga orsaken till inbjudningen, tackade och — fortsatte sin väg åt söder längs Nåmåhuns af höga, sockertoppslika bärg begränsade floddal.

---

[1]) Om den vilda jakens vanor och yttre kännetecken se Finsk Tidskrift, mars hft. 1881, „Przewaljskis resor i Högasien" s. 23.

Först den 30 september, sedan expeditionen lämnat Burhan-Buddas bärgskedja bakom sig, kunde Przewaljski egentligen säga att han beträdt Tibets område; och detta bevisades äfven tillfullo genom den plötsliga och skarpa förändring hela naturen, såväl markens relief som djurlifvet omkrig dem, ådagalade. En ny värld öppnade sig för de undrande följeslagarnas häpna blickar, vildt lefvande djur, hvilkas ögon aldrig skådat människor, betade orädda på några steg ifrån expeditionens väg. Hulanen gick i bredd med den vilda jaken, och den ståtliga årångå höjde endast på hufvudet, då karavanen passerade, medan däremot dess släkting antilopen-adan, kanske mest af koketteri, gaf till några hopp åt sidan för att visa sina elastiska ben. Kondorer och kråkor kretsade i luften skrikande på rof, och det behöfdes också icke mer än att något villebråd fäldes, så voro hundraden af dessa rofdjur färdiga att i något obevakadt ögonblick komma åt bytet. Men man må icke förtänka dem denna omsorg om sin bärgning, då ej ens människan-infödingen eller den här kringströfvande mongolen nekar att i hyänors och vargars spår göra insamlingar för den kommande vintern. Ett sådant fall egde rum inför Przewaljskis egna ögon med en mongol, som ända från Tsajdam i hemlighet hade åtföljt expeditionen.

Efter en half dagsmarsch begynte man redan uppstiga längs norra sluttningen af de i söder liggande Schugabärgen. Med hvarje verst syntes färden bli alt svårare och mödosammare, ehuru vägen var jämn och föga brant. Nu gaf sig luftens tunnhet tillkänna genom hjärtklappning, trötthet, stundom äfven andnöd och svindel, hvilka småningom försvunno, sedan organismen hunnit vänja sig vid läget. Men däremot inträffade nu samtidigt en förändring i väderleken: stormbyar med sand och snö igensopade ofta på några minuter expeditionens spår. I brist på tält redde man sina sofplatser uti den af Kurlyik-Beisè köpta filtjurtan, där under den ända till — 35° uppgående kölden, förutom Przewaljski och hans närmaste medhjälpare, ännu tvänne af kosackerna i tur fingo hvila öfver natten.

Sedan Schugas högsta punkt på mer än femtontusen fots höjd passerats, nedsteg expeditionen uti Schuga-Gålls leende ängsdal, bevattnad från talrika, på de kringliggande

bärgen upprinnande källådror, hvilkas vatten öfver de grönskande sluttningarna flyter ned till flodens kiselbädd, kantad med blåklint, Astragalus, Elymus, skogsrefva, hvitlök och rhabarber om hvarandra med den förut omtalade „budargana“, Comarum och den här nödväxta vid marken krypande harmyikbusken.

Schuga-Gålls floddal eger i flodens mellersta lopp en bredd af 7—9 kilometer och på vänstra stranden synes i fjärran Marco-Polos med evig snö betäckta hjässa, hvilken bländar ögat, då Asiens middagssol lyser därpå. Schugadalen erbjuder en af de bästa tillflyktsorter i hela Tibet undan klimatets vederstyggligheter; därför förvånar det icke häller den resande att här mer än på något annat ställe finna öfverflöd på djur af olika slag. Det goda betet och den ypperliga jakten förmådde Przewaljski att stanna här öfver en dag, under hvilken han på en knapp halftimme med egen hand nedlade åtta, säger åtta, kuku-jamaner. Efter att hafva hvilat ut och riktat samlingarna med flere värdefulla fynd uppbröt expeditionen för att efter några timmars marsch längs den i rät linje mot väster strykande hålvägen mellan Gurbu-Naidsji och Marco-Polobärgen öfverstiga de senare vid det grönskande passet Tschjumtschjum, som utgör sista trappsteget till högplatån.

Ovänlig var den första hälsning högslätten sände de djärfva resandena. En märg och ben genomträngande storm från väster, som jagade snömolnen i vild fart framför sig, ett halfdunkel ofvanom och den ofruktbara ökensanden under, sådant var inträdet uti det länge efterlängtade Tiqet. Mongolens-vägvisarens frammumlade böner till himlen och Budda, hans råd att vända om kunde ingalunda sprida något hoppets ljus uti det kritiska läget. Przewaljski själf skrifver: „Ho vet“, tänkte jag då, „hvad väntar oss: framgångens lagerkrans, eller döden i striden mot en vild natur och elaka människor“ . . .

Ja, läget var värkligen kritiskt, så mycket mer som vägvisaren bestämdt förklarade att han ej kände vägen; ej ens hotelsen att få en kula i pannan förmådde honom att hitta den. Här visar sig nu Przewaljskis mod och själsstyrka i hela dess vidd; med en sannolik undergång framför sig besluter han att icke vika från sitt mål och följe-

slagarena dela sin anförares mening. På må få fortsätter man färden längs stranden af första i kosans riktning liggande flod och stöter sålunda på en fjolårig lägerplats för en kamelkaravan, hvilken senare omständighet tyder därpå, att expeditionen befinner sig på pilgrimernas väg, ty handelskaravaner färdas uteslutande med jaker såsom lastdjur. Man hade således hittat vägen, men att säkert följa den blef omöjliggjordt därigenom att emot vanligheten samtidigt ymnig snö hade fallit i bärgen. Alla gångstigar voro igenyrda; foder saknades för de redan halfsvultna kamelerna; hästarna fingo blott näftals af det medtagna kornförrådet, argallen eller jakspillningen, som utgör bränslet, kunde blott med stor svårighet fås att brinna. Nätterna tillbragtes därför vid 30 graders köld uti den oeldade eller rökiga jurtan. Då därtill ännu kom att en ögonsjukdom, mycket vanlig i dessa trakter och förorsakad af solens återglans från det hvita snötäcket, begynte besvära expeditionen, djuren icke undantagna, beslöt Przewaljski att tåga vidare — men hvart? I söder låg den hvita, jämna kammen af Kuku-Schilibärgen inför de resande, men dit var minst ett halft hundrade verst öfver Naptschitaj-Ulan-Murenjs vågiga af kiselblandad lera bestående högslätt, där endast på de frodigaste ställena Reaumurias rödaktiga buskar liksom framkrypa under de grågula fläckarna af Thylacospermum. Solen hade emellertid redan hunnit nedsmälta den mesta snön; små bara fläckar syntes redan; man fångade en och annan ödla och på längre håll från expeditionens väg varsnades några björnar. Alt detta tydde på att vintern ej ännu skulle göra sitt inträde, med allvar åtminstone. Przewaljskis mod växte och utsikterna ljusnade, men tyvärr icke för lång tid. Knapt hade man lämnat bakom sig Kuku-Schilis af mörkgrå lerskiffer och finkornig grå gneis bestående, finslipade och glatta bärgsrygg, förrän man ånyo befann sig ansikte mot ansikte med den hemska värkligheten; man hade gått vilse. Vägvisaren hade i grund förvillat sig, och Przewaljski var lika fast besluten att med egen hjälp söka sig fram som han var öfvertygad därom, att han af Dzun-Zasàck blifvit bedragen. En liten tröst uti olyckan var upptäckten och fångandet af ett exemplar af den förut omtalade björnarten Ursus lagomysarius eller lagomys-

ätaren, hvars egentliga uppehållsort synes vara norra Tibet, där den jämte de i hela hopar kringströfvande Canis Ekloni anställer stor förödelse uti de ofta konstrika underjordiska små städer, hvilka byggas af de i stor myckenhet förekommande Lagomys ladacensis. På de 'tufviga vildnässlemorasen „moto-schirik" beta ofantliga hjordar af vilda jaker.

Såsom nämdes, afskedade Przewaljski sin falska, okunniga vägvisare, sedan han först likvisst försett honom med litet proviant för färden, och nu finna vi expeditionen ensam i villande öknen, på hundradetals verst från människoboningar, utan en väg, utan ett spår, som skulle kunnat leda den, och nu, såsom förut, besluter Przewaljski att uppsöka vägen genom beridna kosacker, som utsändas i olika riktningar. En af dem infann sig ock snart med rapport att han upptäckt en gångstig, som leder öfver bärgen till hägslätten i söder, där samma manöver upprepades och ledde till samma resultat, så att expeditionen snart stod i beråd att efter öfvergången af Dumburèkedjan nedstiga i Murr-Usus eller Blåaflodens dal, sedan det åt söder från Dumburè till Murr-Usus vänstra strand löpande, af grå kalkstenslager bestående Tsagan-Obobärget passerats. Öfveralt på sin färd påträffade expeditionen hjordar af vilda jaker. Äfven tvänne björnar fingo sin bane; deras hudar finnas nu uppstoppade uti ryska Vetenskapsakademin i S:t Petersburg; köttet gick till kökets behof, hvilket — köket — togs flitigt i anspråk, emedan en hög diet utgör det säkraste medel att i dessa trakter uppehålla hälsan. Den fastande diet mongolen-pilgrimen under sina resor för är en af hufvudorsakerna till den stora dödligheten som herskar i pilgrimkaravanerna, hvilken nogsamt gaf sig tillkänna uti lämningarna på de lägerplatser, hvilka af resande fordom blifvit begagnade.

Murr-Usu eller Stora floden, hvars stränder Przewaljski redan 1873 under sin färd till Mongoliet och tanguternas land besökt, utgör öfra loppet af den genom Egentliga Kinas bästa och bördigaste provinser flytande Blåafloden eller Jan-Tszyi-Tszian. Jättefloden tar sin början på Tann-La's snötoppar, hvarifrån Murr-Usu till en början stilla och blygsamt i nordlig och nordostlig riktning framflyter längs norra sluttningen af Tann-La högslätt. Längre mot

norr blir loppet hastigare och bredden ökas i ännu större proportion. Nedanom Toktonaj-Ulan-Murenjs inflöde har floden om våren en bredd af närmare halfannan kilometer vid ett djup af 6—7 fot. Floden är strid och på de flesta ställen fiskrik; vattnet har en klar ljusblå färg och är genomskinligt som uti de finska inre sjöarna. Stränderna af Murr-Usu äro öfverhufvud fruktbara och erbjuda goda betesmarker. På dessa betesplatser samlas nästan alla de större djur, som påträffas i Tibet, såsom årångå, ada, hulanen och andra. Den vilda jaken vallfärdar hit i hjordar af ända till flere tusen exemplar och en jakt på dessa djur erbjuder mycket af intresse för en jägare, som mindre söker rof än den spännande känsla, som alltid uppstår, då motståndaren är jämnstark, ja stundom öfverlägsnare, ty den sårade jaken kastar sig ej sällan i raseri öfver jägaren och de honom åtföljande hundarna, hvilka senare endast genom påpasslighet slippa undan, medan kallblodigt lugn och pröfvadt mod är enda räddning för människan. En gång var äfven Przewaljski utsatt för en öfverhängande fara på en dylik jakt: en sårad jak närmar sig honom i fullt raseri på trettio steg och Przewaljski, som hade bortskjutit ända till sista patronen, räddade sig endast genom att oaflåtligt blicka djuret i ögat.

Efter två dagars rast uti Murr-Usus dal uppbröt expeditionen för att, följande karavanvägen från Sinin till Lhassa, fortsätta färden, glad att hafva funnit den rätta stråten. Men glädjen blef kort: ovädret hade igensopat alla spår, man fick ånyo söka sig fram efter kompass, hvilket denna gång lyckades väl, ty redan följande dag finna vi Przewaljski vid norra stranden af den litet mera norrut uti Murr-Usu inflytande Toktonaj-Ulan-Murenj.

Redan länge, alt sedan uppstigningen på Tibetplatån, hade Przewaljski förmärkt en synbar förstämning hos expeditionens medlemmar; krafterna sveko, ej sällan inträdde hufvudvärk, svindel, hjärtklappning och annat; än den ena, än den andra af kosackerna insjuknade, men vann åter krafter genom kininet, som intogs i oerhördt stora doser. Przewaljski själf kände sig icke väl, beröfvad, såsom han i veckotal hade varit, möjligheten att tvätta sig, insvept om nätterna uti de af saltdam genomdränkta filtarna, om

dagarna urståndsatt att ens genom något lifvande medel väcka de domnande lifsandarna, ty de fyra buteljer konjak expeditionen ännu egde måste sparas till utomordentliga tillfällen. Mest af alla hade dock de arma djuren lidit; af dem voro redan flere obrukliga, hvarför man nödgats döda dem. En del af den inhöstade vetenskapliga skörden, såsom djurhudarna och mineralprofven, måste kvarlämnas; dem nedgräfde man uti en klyfta i Tsagan-Obåbärgen, och sålunda lättades packningen — sinnet kunde just icke annat än betungas af de sorgliga taflor, som på hvarje steg mötte expeditionen: här en hufvudskalle, där skelett af några kameler, som störtat; på ett ställe en till hälften af vargar och gamar uppäten mongolpilgrim, som sjuknat på vägen och öfvergifvits af sina kamrater. Man uppbröt ånyo på väg alt längre åt söder, och efter en half dagsmarsch, först öfver Toktonoj-Ulan-Murenj och sedan högslätten i söder, uppnåddes för andra gången Murr-Usu, där kort förut en större handelskaravan hade passerat på väg till Lhassa. Przewaljski beslöt att följa dess upptrampade spår, ett beslut, som tillskyndade expeditionen ovärderliga fördelar och snabt förde den mot dess mål.

Floden Murr-Usu ligger, där expeditionen vadade öfver densamma, på en absolut höjd af fjortontusen fot och mäter i bredd omkring fyratio famnar. Högra flodstranden höjer sig knapt märkbart mot söder och sydost så långt ögat når uti vågformiga terasser, hvilka längst i söder vid synkretsens gräns svälla ut uti Tann-La's, åt den västra horisonten af väldiga snötoppar krönta, långsträckta, jämna bärgskam. Hela detta terrassbälte och dess sydliga gräns Tann-La sträcker sig åt öster flere hundatals kilometer, sannolikt ända till det ställe, där Jan-tzsyi-tszian gör sin jättevändning mot söder. Sålunda skiljes Blåa-flodens vattenområde från Hara-Usus's eller den uti dess nedra lopp under benämningen Saluen kända indokinesiska jätteflodens. Såvida punditen Nain-Sings uppgifter att Mityik-Dsjansu (eller Tengri-Noor) skulle stå uti direkt förbindelse med västligare belägna sjöar äro riktiga, upprinner således Saluen uti samma tibetanska högland, där utom Blåafloden ännu Huan-Hä, afskild från denna sistnämda genom

Bajan-Hara-Ulabärgsryggen, tager sin början. Litet ostligare än Saluen upprinner på samma högslätt Bramaputtra, som till en början flyter nästan parallelt med den föregående, i sitt mellersta lopp afdelad från denna genom nordliga Himalaja. På södra sluttningen af östra Tann-La, ett halftannat hundrade kilometer från Jan-tszyi-tszian ligga Mekongs eller Kambodsjas källor. Däraf se vi hvilka för forskningen intressanta frågor Tibet erbjuder. Att Przewaljski genom sina iakttagelser spridt mera ljus öfver detta land än någon annan före honom skall vetenskapen i en snar framtid erkänna.

Uppstigningen på Tann-La's nordliga isbelagda sluttning räckte i åtta dagar. Om möjligt är klimatet på Tann-La ännu ödsligare än annanstädes: ständiga stormar året om, sträng köld, så att termometern sällan om nätterna visar mindre än — 30 grader. Om sommaren växla regn och snö, men det oaktadt påträffas här de bekanta jaken, hulanen, årångå, ada och Lagomys. Södra sluttningen af Tann-La är fattig på djur, måhända af den orsak, att de till en tanguterstam hörande *Jögraerna* här slagit sig ned för rof och plundring af de till och från Lhassa gående karavanerna. Med sin mörka hy, sitt långa stripiga hår och sina smutsiga kläder, med sabeln vid sidan, geväret öfver axeln, piken i hand, som en stormvind ilande fram på sina småväxta ypperliga hästar äro de ett sannskyldigt gissel för de resande i Tibet, hvilka alla, kejsaren i Kina icke undantagen — ty ej ens hans sändebud kunna oantastade passera — få betala sin tribut åt dessa röfvarhorder, hos hvilka, enligt Przewaljski, en viss krigskonst synes vara utbildad. Nu kom den likväl till korta, då de hade att göra med behjärtade män. Ett anfall som gjordes på expeditionens bivuak och ett annat, då den tågade genom Tann-La's hålväg, misslyckades hvardera. Jögraerna eller för öfrigt alla mongoler ha ett religiöst bruk, som punktligt iakttages af hvarje äfven den fattigaste resande och som består i att vid öfvergången af Tann-Labärgsryggen offra åt den buddaistiska „åbå", hvarmed förstås ett kummel af stenar, på hvilket på stänger och band fästade, olikfärgade bönlappar blifvit upphängda. Vantron tillskrifver dessa bönlappars fladdrande för vinden samma saliggö-

rande värkan som pater noster och ave maria tros hafva för en rättrogen katolik. Äfven Przewaljski lämnade sin tribut åt „åbå“ — en tom butelj, som på återvägen befans bortstulen; säkert tyckte väl någon helig lama det vara olämpligt att dricka nektar ur butelj och befriade guden från flaskan.

En enig salva ur tolf bordangevär och ett trestämmigt „hurra“ var Przewaljskis hälsning åt Tann-La, Tibets högsta punkt på nära adertontusen fots höjd.

Hvem hade väl trott att här på Tann-La's ogästvänliga bärgshöjd midt i hjärtat af Asien skulle finnas en kurort; emellertid var detta fallet för en tjugo år tillbaka. De på södra sluttningen af Tann-La belägna kalklutskällorna lockade en och annan sjukling till dessa trakter. Innan jögraerna genom sina plundringar gjorde ett slut på „badresorna“, kunde man alla vårar och somrarna igenom se Lhassa-lamernas mörka rökiga tält uppslagna på de gröna lindorna vid mineralkällornas fot. Några källors temperatur stiger ända till + 52° C.

Fyra dagsresor från Tibets Baden-Baden ankom expeditionen till Sann-Tschju, en biflod till Hara-Usu. Här låg lägrad i svarta tält, kringströdda här och där mellan de talrika betande jakhjordarna, en nomadiserande hord tibetaner, skattskyldiga under ambanjen af Sinin, ty gränsen mellan Kina och Tibet ligger några och tjugo verst sydligare. Högra Sann-tschjustranden begränsas af en jämförelsevis låg bärgsrygg Dsjugutunn, som tillika utgör norra kanten af en nästan horisontal terrass, som i söder utbreder sig ända till foten af Samtyin-Kansyir.

På andra dagsresan öfver denna nyssnämda, med den kända moto-schirik beväxta jätteterrassen, där på hvarje steg grupper af tibetaner mötte expeditionen, infunno sig hos Przewaljski tvänne lamer, åtföljda af mongolen Dadaj, en bekant från Tsajdam, med den underrättelsen att ryktet om Przewaljskis antågande satt hela Lhassa i rörelse och att lamerna eller prästerna offrade och spådde för att afvända den hotande faran, hvilken skulle bestå däri, att man ärnat bortföra Dalaj-Lama. Regeringen hade gifvit den strängaste befallning att bevaka gränsen, och vid dödsstraff var det förbjudet att sälja något åt de hedniska

fienderna. Men knapt hade Dadaj framfört sin mission, förrän en hel deputation, bestående af tvänne ämbetsmän och en officer, under militärbetäckning anlände för att på särskild befallning visera de resandes pass samt därom anmäla till Lhassa. De förklarade tillika på det bestämdaste att alt vidare framträngande, innan svar anländt från Dalaj-Lama, blifvit omöjliggjordt genom uppbådad militärstyrka. De uppgifter Dadaj dessutom privatim visste att meddela tvungo Przewaljski till beslutet att tålmodigt invänta svar från Lhassa, dit en tibetansk kurir utan dröjsmål afsändes på samma gång Przewaljski på det mest förekommade sätt inbjöds att uppslå sitt tält på en gräsrik äng sydost frå Bumzàbärget, från hvars af mörka gneisklippor krönta topp den härligaste anblick öfver den i söder hvitnande Samtyin-Kansyir erbjöds och vid hvars fot bärgsfloden Nier-tschungù porlande skyndade fram. Icke motvilligt slog sig Przewaljski ned på bärgsängen invid källan, ty såväl folk som djur behöfde hvila och lugn, men svårt hade han att tänka det bivuaken vid Bumzà skulle bli den sydligaste punkt på hans hittills jämförelsevis lyckliga resa till Tibet.

Medan expeditionen sålunda i tvungen overksamhet tillbringar aderton dygn vid Nier-tschungù, ha vi god tid att med läsarens tillåtelse kasta en inblick uti det lif, som lefves i dessa från kulturhärdarna aflägsna trakter, dit sällan någon annan länder än den ångerfulla mongolen och den efter guld törstande kinesen.

Den på sträckan mellan Tann-La och Samtyin-Kansyir nomadiserande tibetanaren är släkt med tanguten, hvarom vi förut uti första resan till Mongoliet redan talat, och utgör en blandning af mongol med tsyigenare. Tibetanaren är af medelväxt, svag till kroppen, med aflångt hufvud, liksom tillplattadt vid tinningen. De stora svarta ögonen, den fina näsan och den spetsiga hakan uti det mörka, kaffebruna ansiktet, omgifvet af ormlika, aldrig af kam eller sax berörda lockar, gifva hela gestalten ett hemskt, oroligt utseende. De glesa, utstående, oftast ytterom tandköttet, mellan tjocka läppar sittande tänderna bidraga ingalunda till att försköna anletet. Kvinnan, om möjligt ännu smutsigare än mannen, ansar dock sitt hår, hvilket utgör hen-

nes förnämsta prydnad, behängdt som det stundom är med koraller, mynt, spännen och annat. Klädseln är nästan densamma för hvartdera könet: en lång fårskinnspels, hos den förmögnare betäckt af en röd dalembå och uppburen af ett band vid midjan, så att den bildar en säck rundtomkring, uti hvilken förvaras tobakspungen, näsduken — ty en sådan begagnar tibetanaren, ehuru han icke består sig någon skjorta — och den med mycken omsorg gjorda matkoppen, ur hvilken såväl téet som *tschurà'n* (te med ystad mjölk) och taryik eller uppvärmd surmjölk förtäras. I stället för byxor användas knälappar af fårskinn. Fötterna instickas uti höga, af groft ull förfärdigade, med lädersulor försedda stöflar. På hufvudet bäres får- eller räfskinn. Männens förnämsta prydnad utgör sabeln, rikt utsirad, en lång pipa och vid vänstra sidan arbetsväska och knif. De två senare ega äfven kvinnorna. Den fromma tibetanaren bär dessutom några öfver högra axeln kastade af prästerna välsignade tyglappar, hvilka spela rollen af talismaner. Bostaden utgöres af ett svart, af jakens hår väfdt, kvadratiskt tält med lerspisel i midten. Kring tältets inre sidor går en låg vall af torr argall eller spillning, som utgör bränslet, hvilket vintertid ständigt förbrukas. Omkring härden finnas utbredda får-, varg- och räffällar, på hvilka familjen, — det vill säga husmodern och männen, ty polyandrin är utbredd här liksom i södra Tibet och Ladack — intager sina måltider. Rått fårkött utgör en stående rätt. För öfrigt tillbringas tiden med politiserande utan svartsjuka, gräl och tvister, hvilka ju också till ingenting ledde, då tibetanskan med den största otvungenhet åt förste bäste säljer sina smekningar. Tibetanernas rättsbegrepp stå i allmänhet på en ytterst låg ståndpunkt: ingenstädes i hela Asien blir främlingen så bedragen och lurad som i Tibet. Den nomaden i allmänhet tillhörande gästfriheten synes här fullkomligt främmande. Uti sitt uppträdande gent emot den högre och rikare är tibetanaren ödmjuk och krypande, emot den ringare grym och omänsklig. Vid besök kvarlämnas på europeiskt vis visitkort i form af siden-, bomulls- eller yllelappar, hvilkas färg och godhet bära vittne om gifvarnas rang och ställning i samhället. Vid möte med bekanta blottas hufvudet med en böjning af

kroppen framåt, alldeles som hos oss, men med en liten olikhet — man räcker ut tungan. Språket har blott en aflägsen likhet med stamförvandternas vid Kuku-Noor. Religionen är buddaisternas röda sekt. De dödas stoft bör enligt lamernas ordination ettdera brännas, slungas i floden, nedgräfvas i jorden eller, hvilket vanligast sker, fördelas till frukost åt de i stor myckenhet vid de svarta tälten ständigt kretsande kondorerna. De under guvernören i Sinin lydande tibetanerna fördelas i 7 distrikt eller *årå* med tillsammans ungefär sjutusen själar.

Aderton dygn fick expeditionen, såsom nämdt, vänta på svaret och då det ändtligen kom, var det bestämdt nekande. Expeditionens framträngande genom norra Tibet utan vägvisare, jögraernes nederlag, berdangevären och — kokarderna uti soldaternas mössor, hvilka på långt håll syntes de uppskrämda fienderna såsom ett tredje öga, hade kommit sådan fasa åstad, att, såsom Dadaj sedermera förtäljde, hela tibetanska härstyrkan, stor tusen man infanteri och rytteri, på det skyndsammaste blifvit uppbådad för att motstå den förskräckliga man (härmed afsågs Przewaljski), hvilken förvandlade järn till silfver — ty man hade för att omöjliggöra expeditionens proviantering utspridt det rykte, att ryssarnas silfver med tiden skulle bli rostigt som järn. Lamerna uti Lhassa hade redan uti offertemplet med sina sablar krossat ett och annat hundhufvud för att förutspå utgången af expeditionens tåg, och det stackars folket hade i stum förtviflan blickat upp till sina gudomliga räddare. Alt detta väsen, all denna oro hade en handfull främlingar framkallat. Dock låg den egentliga orsaken djupare. Nåmun-Han, Tibets världsliga styresman — ty den nuvarande Dalaj-Lama, det andliga öfverhufvudet, inblandar sig aldrig uti regeringsärenden, sedan hans föregångare med lifvet fick plikta för meningsskiljaktighet med Nåmun-Han — inser klart och tydligt att den dag det första fröet till europeisk kultur får rot och fäste uti Lhassa, begynner hans teokratiska välde att vackla. Samma åsikt delar hela denna kompakta massa — ty en oredig stinkande massa är denna här af lamer — af öfver- och undergudar, af kutuhter och gyigener, hvilka kräla omkring sin heliga herskares tron, bygd på ruinerna af ett

helt folks för människoåldrar framåt förstörda andliga och materiella lycka. Får en gång ljuset från den västerländska kulturens fackla tränga in mellan remnorna och upplysa det inre af den österländska sociala byggnaden, så skall man fasa för den afgrund, vid hvilken man står; och får en gång, om och blott en fläkt, af den moderna sanna friheten blåsa in öfver näjderna kring Lhassa, så faller hela den konstiga byggnaden till stoft. Ty konstig är i sanning hela den tibetanska staten; därom kunna vi få några knapphändiga uppgifter af de tvänne mongoler, hvilka Przewaljski på bivuaken vid Bumzà lyckades anställa i sin tjänst såsom vägvisare för återfärden. Han var nämligen numera fast besluten att, såvida han icke mot förmodan erhölle ett gynsamt svar, icke tåga vidare, då han tydligen såg att trots endast skulle gifvit anledning till ledsamma förvecklingar för framtiden.

Lhassa eller Murku-Dzu (den eviga helgedomen) är belägen på högra stranden af floden Uj-Mureng, ungefär en dagsresa från dess inflöde uti Jara-Tsampo eller Bramaputtra. Till staden färdas man med jaker på tjugo dygn, med kameler på endast fjorton. Staden är bygd af sten och lera. Huc berättar att han äfven sett hus uppförda af get och jakhorn fästade med murbruk. Den bofasta befolkningen, som består af tibetaner, kineser, pebu eller inder och katschi eller kaschmirer, uppgår till tjugotusen, till öfvervägande antal lamer eller präster; pilgrimernas antal är minst lika stort. Pebu äro nästan allesamman handtvärkare, smeder företrädesvis, katschi däremot handelsmän. Dyrheten i Lhassa är oerhörd, penningar äro billiga och finnas i öfverflöd, liksom ock lamer, tjufvar och hetärer. Sedeslöshet är ett särskildt för lamerna utmärkande drag, men i den heliga staden förlåtes alt: synd är här icke synd. Så har man också guden alltid till hands; man behöfver endast klappa på portarna till Buddala, som är beläget uti nordvästra delen af Lhassa på en hög klippa, så kan man få se Buddas trettonde uppenbarelse, den nuvarande Dalaj-Lama. Lycklig är man isynnerhet, om man infunnit sig på en „jaur fixe“, då den fromma pilgrimen, sedan han först betalat sin ofta dryga tribut i guld och därpå krupit på de fyra ett par verst, får känna på sin hjässa den heliga vid-

röringen af halfgudens kalla, fuktiga och troligen äfven smutsiga hand. Dalaj-Lama är enligt lamaiska religionens stiftares Dzon-Kabas lära Budda förkroppsligad, medan reformatorn under Bantschinn-Irembutschis namn intager andra och Kutuhten i Urga den tredje platsen uti den lamaiska hierarkin. Vidskepelsen och okunnigheten hos folket äro så stora och oförskämdheten och snikenheten hos lamerna så gränslösa, att den gamla substantiella föda Buddas ställföreträdare på jorden förtär — ty Dalaj-Lama fastar ingalunda — senare i form af små piller af lamerna säljas till de troende, hvilka endast vid de svåraste sjukdomsfall, då ingenting annat hjälper, begagna dem såsom osvikligt hälsobringande medel. Amuletter, ofta i form af en smutsig pappersremsa, betalas dyrt.[1])

Emellertid hade Dalaj-Lamas utomordentliga sändebud anländt och låtit genom en medföljande tjänsteman förklara „att deras herskare, alla lamer och hela folket önska att expeditionen må återvända.“ På Przewaljskis fråga hvarför sändebudet själft icke infunnit sig erhölls svaret: han är sjuk. Då förklarade Przewaljski sin afsikt vara att, såvida han icke inom tre dygn fått svar af sändebudet personligen, fortsätta sin resa till Tibet. Följande dag ankommo några af ambassadens tjänare för att uppställa de tält, i hvilka deras herre skulle göra sin toalett, innan han visade sig för Tsaga-Ham's (hvite tsarens) ambanj (general) Nikolai Schibalisiki och tusulåtschi (medhjälpare) Akälonj (Eklonn) och Schiwijkowsiki (Schwéjkowski), såsom Przewaljskis och hans kamraters namn befunnos tecknade uti det på tibetanskt språk skrifna dokument, hvari tibetanska stepphöfdingen för alla lekmän, underhanbån Tschsjigmed-Tschojtschsjor bekräftade: „att som Tibet är religionens land, så har det händt att de bekanta

---

[1]) De läsare, som önska bilda sig ett fullständigare begrepp om det, som för européer finnes bekant om detta sagoland och dess hufvudstad, hänvisa vi till arbeten af Manning, Moorcroft, Markham: „Journey of Thomas Manning to Lhassa“, franska missionärerna Huc och Gabet's: „Souvenirs d'un voyage dans la Tartarie et le Thibet“ 1844—46, hvilket senaste arbete blifvit öfversatt äfven till ryskan, samt sist och slutligen punditen Nain-Sing's förtjänstfulla värk, hvilket dock knapt torde vara tillgängligt.

från främmande länder, som förut kommit till landet ännu få komma, medan andra, som icke förut varit, nu på furstars, magnaters och folkets enstämmiga redan fordom fattade beslut icke få komma.“ Denna vägran att beträda „religionens land“ är ett intressant dokument, ett intyg bland annat öfver den råa okunnighet, som herskar äfven hos de allra främsta bland den tibetanska nationens män. Sedan dokumentet i solenn audiens blifvit uppläst på tibetanska samt därefter öfversatt till mongoliska och ryska, förklarade Przewaljski med sorg i hjärtat att han skulle återvända och gaf i detsamma order om tältens nedtagning.

Och ännu en lång stund, innan karavanen hade svunnit ur deras åsyn, stodo de tibetanska ämbetsmännen vid lägerplatsen vid Bumzà, nöjda att deras mission hade lyckats så väl, ty en allvarsam fara hade värkligen hotat deras stolta hufvudstad. Men Przewaljski aflade på Tann-La's bärg en ed att aldrig upphöra att sträfva till sitt mål — Tibets hufvudstad.

Georg Fraser.

Blott för en dag.

Nu är det visserligen sant att en del af den till Storsultanens välde hörande kusten af Röda hafvet kallas lyckliga Arabien. Men därför är det ju icke så ställdt, att alla de muselmän, som Allah låtit födas i den landsändan, äro lyckliga människor.

Icke ens den gamla grå sjeriffen Tani ben Esra i staden Zahran var riktigt lycklig, där han låg utsträckt på divanen och nu och då lät handen fara öfver den kala hjässan likasom för att framhålla allvaret af den sak han afhandlade. Och medgifvas måste att omständigheterna voro något brydsamma — hans dotter, den sköna Ildis, hade förklarat att hon själfmant infunnit sig till de högst märkliga sammankomster, om hvilka här nu var fråga. Det skulle taga en ände med dessa möten nu, förklarade den gamla sjeriffen.

— Nej, min dotter skall aldrig blifva din maka, fortsatte han och skakade långsamt på hufvudet. Förstår du mig?

— Hade jag vetat att Ni lät kalla mig hit endast för att säga mig detta, Tani ben Esra, så hade jag icke kommit. Ildis har redan sagt mig hvad Ni tänker om mig.

— Så vet du väl då också, Abdullah, att Ildis redan är bestämd för den turkiska ståthållaren i Sana. Om ett år skall han ega henne.

— Men han eger henne icke ännu, svarade den unga Abdullah.

Den gamla sjeriffen steg upp från divanen.

— Öfvermodet faller för sin egen dolk, unga man. Du har sagt mig att du icke kan lefva utan att ega min Ildis. Akta dig; detta ditt yttrande kunde innebära mera sanning än du kanske tror. De mäktiga får man icke reta.

— Jag fruktar ingen annan än Allah och mig själf; så gjorde Ni också, då Ni var ung, Tani ben Esra.

— Lyd mitt råd: res bort, bort utom Jemens gränser

— och försök blifva lycklig. Jag talar för din egen välfärds skull, unga Abdullah. Farväl!

Ja, den stackars, fattiga Abdullah var nu alls icke någon lycklig människa.

Det såg mörkt ut för hans planer på den vackra Ildis; och sjeriffens varning fick man lof att inte glömma bort. Visserligen förstod han, vapenmästaren Mis son, att föra sitt damascenerstål lika skickligt som storviziren själf; sin perlemorbeslagna bössa hade han ärligt förtjänat sig, och den var säker som döden bland öknens sandstormar. Och döden fruktade han för öfrigt egentligen icke. Men att så låta sin glädje och sin längtan prässas ihop som en ros emellan Koranens pergamentblad och sedan dö; *det* fruktade han mest af alt. —

Ännu samma afton hade han ett möte med sjeriffens dotter, men det anade den gamle icke.

Och sedan reste Abdullah bort utom Jemens gränser, till Mekka, alla muselmäns heliga stad, där det stora väsendets visdomstankar meddelas de troende.

Och när den tiden randades, under hvilka pilgrimsskarorna pläga nalkas den trånga dal, som omsluter profetens födelseort, då satt den unga Abdullah städse vid stadsporten och spanade ängsligt åt söder bort öfver den öde näjden.

* * *

Så kom slutligen den stora månaden Ramadân, fastarnas månad. Och den heliga svarta stenen, som Gud enligt sägnen gaf åt ett af de trognaste bland alla sina barn, Abraham, kystes af hundratusende läppar, och i den annars så tysta staden vimlade det af fromma besökande.

Men de ogifta kvinnorna fingo icke träda inom Mekkas portar. Och fastän otaliga muselmän hafva flere än en hustru, finnas ändå så många, många jungfrur i Storsultanens rike. Och alla äro de uteslutna från den heliga stenens närhet.

Dock, kvinnans list är starkare än profetens lag. Vid Mekkas portar vänta skaror af unga män, när pilgrimståget nalkas; och finnas då några jungfrur i de frommas led, underkasta sig de unga männen gärna äktenskapets

börda för den korta tid, under hvilken besöket i staden varar. Om rättigheter och skyldigheter talas det icke mycket här vid den heliga stadens tröskel, och de, som på detta sätt blifva man och hustru för en dag, tala öfverhufvud ingenting med hvarandra. — Att de unga männen icke kunna förmås att tro på en dags äktenskaplig lycka utan att på förhand erhålla ett metalliskt bevis på densamma, det förstå de unga ogifta kvinnorna och förlåta gärna denna fördomsfullhet. Och så blifva de gifta för en dag — en enda dag af böner och tillbedjan inom Mekkas murar.

På detta sätt kom också den sköna Ildis, sjeriffen Tani ben Esras dotter från Zahran, in i den evigt lyckliga staden. Hennes följeslagarinnor viste icke hvarför hon valde en till det yttre så obetydlig man som den, med hvilken hon löste sig inträde på den förbjudna marken, hon, som hade kunnat få så många andra ståtligare till huru billigt pris som hälst.

Det rörde dem nu egentligen icke. Men den unga mannen var Abdullah, Mekkas nyssblifna medborgare.

Och icke viste de hvart den sköna Ildis förvillade sig i trängseln utanför Kanbos pelarrader.

Men medan de andra pilgrimerna från Zahran under knäfall och kyssande bådo Allah, att han skulle befria dem från all helvetets eld och medan de drucko ur den heliga källan Semsem, satt Ildis hos den unga Abdullah och drack i fulla drag ur lifvets brunn för att svalka den starka glöden i sitt hjärta.

Och de kyssar, som den svarta stenen med silfverringen skulle mottaga — dem fick nu den unga Abdullah alla utan undantag.

Så kom kvällen, den tysta kvällen med sin stjärneglans, och då gjorde sig Ildis och Abdullah redo att uttåga genom den bland Mekkas portar, som öppnar vägen norrut, till frihet och oberoende.

Men då, förrän afresans timme ännu kommit, bultade den unga Abdullah's trogna vän och varnare Selim på dörren och störtade in.

— Fly, oförsiktiga! Ildis' fader har i hemlighet följ

sin dotters spår; han har utforskat alt och han skall döda dig, om du dröjer!

Och se, där borta i palatsens skuggor närmade sig sjeriffen Tani ben Esras lantärnor, många och olycksbådande.

Då skyndade Abdullah sig till altanen, där Ildis vän;ade afresans timme.

— Ildis, vår glädje skulle icke vara längre än en lag. Din fader är här för att döda mig. Och han skall gifva dig åt den turkiska ståthållaren i Sana — —

När den grå sjeriffen Tani ben Esra trädde ut på al;anen, andades den unga Abdullah icke mer.

Och vid hans sida låg Ildis, Jemens skönaste ros, med)ruten stängel.

Den gamla Tani ben Esra grät, bittert, hopplöst öfver sig själf och sin dotters öde. Och hans gästvän, sjerif'en Omar ben Osman, som var en vidtberest och mång-:rfaren man, förstod nu att det gifves tillfällen i lifvet, .å det ej är under en sjeriffs värdighet att fälla tårar.

— Stora Allah, du vet att jag icke kom för att döda Abdullah och göra min Ildis olycklig. Omar ben Osman, ag bad ju dig följa mig för att blifva mitt vittne, då jag kulle gifva de unga hvad som är ungdomens lif: tillfreds:äld kärlek och frihet.

— Ja, Allah förlåte oss alla våra synder, sade den visa mar sakta.

Eliel Vest.

I Bokhandeln.

Carl v. Bonsdorff: Åbo stads historia under sjuttonde seklet, första häftet. (Bidrag till Åbo stads historia, utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum, andra serien I). Helsingfors, J. Simelii arfvingars boktryckeriaktiebolag, 1889; med planscher och plankartor; 140 sid. 8:o.

Sedan förf. på uppdrag af den nitiska bestyrelsen för Åbo stads historiska museum publicerat utdrag ur Åbo stads dombok 1624—1632, har han numera skridit till en omfattande bearbetning af källorna till Åbo stads historia, hvaraf första frukten här föreligger. Äfven nu har han haft samma bestyrelses frikostiga stöd att påräkna. Hans afsikt är att „småningom utarbeta vissa partier och efterhand, som detta skett, meddela allmänheten resultaten af sina undersökningar".

Förf. har med afseende å källornas från början af sjuttonde seklet förändrade beskaffenhet och tilltagande rikedom beslutit att behandla stadens historia under detta sekel såsom ett särskildt ämne för sig, utan att ens inledningsvis teckna dess förhållanden under äldre tider. Det är att förmoda att denna begränsning framdeles skall leda till åtskilliga svårigheter, i det att förf. mera än en gång skall blifva tvungen att afbryta framställnigens tråd och gå tillbaka till den äldre utvecklingen. I första häftet, som omfattar endast stadens topografi, gör sig dock detta mindre gällande, ty det är först från 1600-talet, som man har i någon mån tillfredställande upplysningar om Åbo stads utsträckning, byggnadsplan och yttre utseende.

Det har redan förut varit kändt att Per Brahe, bland andra omsorger för Finlands bästa, såsom generalguvernör egnade äfven Åbo stad en landsfaderlig omvårdnad. Förf. meddelar, med stöd af rådstufvurättsprotokollen och handlingar från svenska riksarkivet, detaljerade upplysningar om denna sida af grefvens värksamhet. Per Brahe förhjälpte staden till en betydlig utvidgning af dess område och genomförde tillika en omfattande reglering af byggnadsplanen. Nya, rymliga tomtplatser erbjödos borgarena: nya stadsdelar utstakades och bebygdes, medan gamla kvarter slopades, om de stridde mot god ordning. Särskildt blef den nyare norra, då mindre, nu vida vägnar större delen af staden ett värk af Per Brahe. Af de kartor författaren meddelar framgår att den plan för reglering af denna stadsdel, kallad Aningaiskvarteret, som då uppkastades, i hufvudsak blifvit bibehållen intill våra dagar.

Oaktadt sådana reformer var stadens yttre ännu länge föga inbjudande: 1638 funnos i staden mera än 400 rökpörten, ett faktum, som ensamt för sig är nog talande. Byggnaderna voro låga, gatorna trånga och renhållningsväsendet var i sin linda.

Sedan författaren gifvit läsaren en bild af stadens allmänna utseende, redogör han i detalj för de skilda kvarteren, Domkyrkokvarteret, Mätäjärvi, Klosterkvarteret samt Aningaiskvarteret, beskrifver de publika byggnaderna, hvarvid slottet och isynnerhet domkyrkan vidlyftigt behandlas, samt meddelar i samband därmed åtskilliga från kulturhistorisk synpunkt intressanta detaljer. Bland annat undersöker han hvad man fordom förstod med den s. k. Gropen, som mången Åbobo hört omtalas, men hvarom ingen numera haft ett klart begrepp. Gropeu var enligt v. Bonsdorff ett till Aura å ledande afloppsdike för det vatten, som samlades i det i sydost belägna Mätäjärvikvartert. Gropen beredde stadsmyndigheterna ständigt bekymmer, ty gårdsegarena försummade, till följd af okunnighet eller vårdslöshet, oaflåtligt att hålla rännan öppen, hvarför vattnet svämmade öfver samt fylde källare och stugor, stadens invånare till ej ringa skada. — På ett påtagligt misstag beror förf:s yttrande (sid. 45), „att man med Klosterbacken har att förstå den bärgshöjd, som i våra dagar bär namn af Sampalinnabärget“. Den ännu i dag s. k. Klosterbacken har utan tvifvel burit detta namn från urgamla tider. Ännu för par tiotal år sedan var den betäckt med byggnader, hvilkas hela yttre vittnade om hög ålder. Sampalinnabärget har däremot intill senaste tider varit så godt som obebodt. Också stöder förf. sin mening endast på en karta af 1828, som i denna fråga knapt kan hafva vitsord.

Det på noggrann undersökning grundade arbetets värde förhöjes genom träsnitt, föreställande bl. a. slottet, domkyrkan och några af domkyrkans monument. Mot framställningens form kunde den anmärkning göras, att detaljer altför rikligt blifvit upptagna i texten. Så hade t. ex. förteckningen öfver grafvar i domskyrkan 1689 och slottsinventariet för 1634 hälst kunnat få plats såsom bilagor.

M. G. S.

J. W. Juvelius: Muistoja Pohjoisen Venäjän Karjalan muinaisuudesta. (Öfvertryck från Finska fornminnesföreningens tidskrift X). Helsingfors 1888.

Detta arbete är resultatet af en forskningsfärd, som förf. i egenskap af Finska fornminnesföreningens stipendiat företog sommaren 1886 bland de finska stammarna i det nordliga ryska Karelen. Planen för arbetet är ungefär densamma som för öfriga häradsbeskrifningar i föreningens tidskrift. Hufvudsakligen har förf. undersökt de arkeologiska föremålen. Alla redskap från stenåldern, dem förf. påträffat, finnas uppräknade och beskrifna. Likaledes en mängd fasta fornminnen från en långt senare tid, me-

stadels minnen efter de ännu på 1600-talet i dessa näjder kringströfvande lapparna: lapprösen, lappgropar och rengrafvar.

Under sina strapatser har förf. dock ej endast sökt efter stenar och stenrösen, utan därjämte gjort åtskilliga anteckningar om folkets näringar, byggnader, seder och bruk. För den icke arkeologiskt skolade läsaren erbjuda dessa uppteckningar det största intresset. De äro dock helt korta och summariska och gifva läsaren allenast i stora hufvuddrag en bild af folkets lefnadssätt samt dess sociala och ekonomiska ståndpunkt. Hvad näringarna angår finner man att de stå tämligen lågt samt att folket merendels befinner sig i fattigdom, för att icke säga elände. Orsaken härtill har man att söka icke blott i naturens beskaffenhet, ntan äfven i folkets ringa håg för strängt jordarbete samt i de agrariska förhållanden, hvilka utbildat sig under trycket af det ryska väldet. Liksom i allmänhet i Ryssland försvåras i dessa näjder jordbrukets framsteg genom jordkommunismen och därigenom att regeringen innehar de vidsträckta skogarna, hvilka endast under vissa ytterst begränsade vilkor kunna af befolkningen förbrukas.

I sista kapitlet har förf. med ledning af Castrén, Sjögren, Aspelin m. fl. sammanstält i kronologisk ordning spridda notiser om ryska väldets utbredning mot Hvita hafvet och om de strider som utkämpats i dessa öde bygder intill Stolbovafreden. Det är ändlösa fäjder som här upprullas: strider mellan finnar, svenskar, norrmän, ryska karelare, novgoroder och moskoviter, plundringståg och barbariska grymheter, isynnerhet från ryssarnas sida.

C. v. B.

L. Mechelin: A. Precis of the public law of Finland, translated by *Charles J. Cooke;* 168 s. 8:o. London 1889, Chapman and Hall.

Då orginalet till detta arbete, hvilket år 1886 utkom på franska språket, anmäldes i denna tidskrift, uttalade anmälaren den förhoppningen att det måtte vinna den spridning, som med afseende å dess ändamål var i så höggrad önskvärd. Det kan endast väcka tillfredställelse att boken, ehuru knapt tre år förflutit sedan dess utgifvande på franska, redan hunnit utkomma ej blott i rysk, utan äfven i engelsk dräkt. Att den ryska upplagan af arbetet ådragit såväl förf. personligen som vårt land öfverhufvud skarpa anfall från en del ryska pressorgans sida, kan enligt vår tanke icke minska den förtjänst förf. genom detsamma inlagt eller det erkännande honom därför rättvisligen tillkommer.

Den engelska öfversättningen är gjord af britiska rikets vicekonsul i Helsingfors, Mr Cooke, hvilken därmed afsett, enligt hvad han själf i företalet säger, att för den engelska allmänheten framställa det egendomliga förhållande, som äger rum mellan Rysland och Finland, samt låta vårt land mindre än förut framstå såsom

„terra incognita“. Men Mr Cooke har icke inskränkt sin uppgift till blott öfversättarens: han har äfven försett arbetet med ett antal upplysande noter och till det fogat ett bihang, innehållande främst de regentförsäkringar, hvilka alla våra kejsare-storfurstar vid sitt uppstigande på tronen afgifvit, vidare en öfversikt af Finlands budget för år 1888 och af statsskulden, äfvensom några kortare notiser om våra järnvägar och kanaler, om telegraf och telefonväsendet, folkmängden samt undervisningsväsendet.

Öfver hufvud äro de uppgifter, som öfvers. sålunda meddelar sina läsare, korrekta och sakenliga. Såsom mindre väsentliga förbiseenden kunde anmärkas att vid diskusionerna i bondeståndet öfversättning säges ske blott från finska till svenska, icke äfven tvärtom (noten sid. 71), äfvensom att propositionen om dissenterlag till 1888 års landtdag påstås hafva varit densamma som den till 1877—78 årens ständermöte (1:sta noten sid. 109). Vid budgeten anmärker öfvers. mycket riktigt att en del af kostnaden för folkskolorna bestrides af kommunerna, men han underlåter att beträffande justitiestaten upplysa om det egendomliga förhållandet att underrätterna både i stad och på landet underhållas utan nämnvärdt direkt bidrag från statsvärkets sida.

Angående öfversättningens beskaffenhet är ref. icke kompetent att yttra sig. Dock må såsom vittnesbörd om Mr Cookes samvetsgranhet påpekas att de statsakter och tal af Alexander I och Alexander II, hvilka äro ordagrant intagna i originalet, af öfvers. anföras med både fransk och engelsk text.

Arbetets yttre utstyrsel är elegant och därtill äkta engelsk, en omständighet, som säkert skall värka förmånligt med afseende å dess spridning.

Man måste vara Mr Cooke tacksam för det arbete han nedlagt på denna öfversättning och hvarigenom, såsom vi hoppas, hans afsikt att göra Finland kändt för hans lansmän skall i icke ringa mån förvärkligas. Ett dylikt företag visar en hos främlingar icke vanlig välvilja för vårt land, och denna välvilja framlyser äfven särdeles klart på åtskilliga ställen såväl i öfversättarens företal som i de notiser han meddelar i noterna och bihanget.

R. A. W.

Excelsior, kalender för 1889, utgifven af Finsk kvinnoförening; XXVI + 102 s. 8. Helsingfors 1889.

Med rätta åberopar Excelsior sin fjärde årgång som ett tecken på det stigande intresset för kvinnofrågan. Och kvinnoföreningen i Finland har uträttat så mycket positivt godt, att dess värksamhet väl förtjänar uppmärksammas. Dess arbetsbyrå har blifvit utvidgad, föredrag ha på dess föranstaltande hållits i olika delar af landet och i tryck utgifvits; diskussioner ha egt rum och petitioner åstadkommits i frågor, som ansetts stå kvin-

nosaken nära. Ur föreningens berättelser inhämtas för öfrigt att filialer i landsorten anslutit sig till den, hvarjämte vissa framsteg för kvinnobildningen och kvinnoarbetet antecknas, hvilka äfven de visa att kvinnosaken ej är en modesak, utan ett allvarligt sträfvande med ett bestående mål i sikte. Vid senaste årsmöte tyckes någon schism ha förefallit inom kvinnoföreningen, eftersom alla bestyrelsens funktionärer undanbedt sig återval. Antagligen var affären dock af mindre betydenhet, då orsakerna ej framgå ur publikationen och en del af bestyrelsen åter inträdt.

Bland uppsatserna i Excelsior nämna vi främst „Kvinnosaken i Amerika" af A. Gripenberg, en väl hållen, orienterande öfverblick af frågans historiska skeden och nuvarande ståndpunkt. Om detta föredrag hade åtföljts af statistiska uppgifter, vore dess värde så mycket högre. Den för vår tidskrift väl bekanta sign. H—a skildrar på grund af autentiska källor, „huru George Eliot blef författarinna till Adam Bede." Sign. B. A. uppställer frågan „om rättslig likställighet för kvinna och man är en berättigad fordran" och lämnar åtminstone från en sida bidrag till dess besvarande. „Den ogifta kvinnan förr och nu, utkast" af G. E. utgör ett godt och läsvärdt uppslag till en från social och literär ståndpunkt lika intressant studie. På gränsen till de belletristiska bidragen står den präktiga biten af Maria om „kvinnans instinkt", där humor och satir förenas med ett sundt och praktiskt åskådningssätt. „Tankar af en kvinnosaksvän" (T. T., som äfven skildrar Anders Svedbergs lif) äro något för allmänt hållna för att värka som sig bort. Besynnerligt förefaller det oss att samskolesträfvandena denna gång så litet framträda i kalendern: samskolan är dock, om vi ej misstaga oss, den påtagligaste pröfvostenen för kvinnosakens berättigade och bestående framsteg i de kretsar, till hvilka Exelsior närmast vänder sig.

Den skönliterära delen är visserligen ej den starkare i kalendern, men dock beaktansvärd. Förutom poesi af Z. T. finna vi några rätt anslående stycken af J. Reuter, Fågel Blå och —a samt fyra skizzer. Ur den vanaste penna har Erik Teräs, „Pastor Heilo" flutit: en egendomlig blandning af djärfhet och trivialitet, af effektfull värklighet och svag motivering. „Mamsell Celestine" af E. V—t hade behöft litet mer realitet, litet mindre patos. Genrebilder äro äfven „Ett par små skor" af Aina och „När mor var borta" af Draba Verna; den förra lider dock af altför stor omständlighet, hvilket, om man vill vara sträng, måhända bör anmärkas också mot början af Draba Vernas gripande skildring af lilla Sandra, som föll i brunnen.

Ref. önskar Exelsior god fortsättning. F. G.

Svensk konstslöjd, organ för den inhemska konstflitens befrämjande, utg. af Hugo Hörlin; 1:a årg., h. 1—4. Sthlm 1888—1889, C. E. Fritzes hofbokhandel; årg. kostar 6 kr.

Utg., hr arkitekt Hörlin, har tagit sig för en sak, som är vanskligare än hvad den kunde tyckas. I föregående likartade företag, som icke häller blifvit särdeles långlifvade, har konstindustrin varit med på ett hörn hos arkitekturen och de tekniska konsterna, eller hos de fria konsterna (Dietrichsons tidskrift), eller äfven hos den konsthistoriska forskningen. Denna gång är det konstindustrin ensam som skall bära upp sitt organ, och därtill behöfvas mångahanda förutsättningar. För uppsatser finnes i Stockholm ett antal dugande krafter, och då sakkunniga, sådana som intendenten Upmark och amanuensen Looström, synas villige att bistå utg., bör företaget i det hänseendet vara tryggadt. Hvad beträffar afbildningar af gamla eller nya konstsaker, saknas icke skickliga teeknare, om utg. får råd att använda dem, och i generalstabens litografiska anstalt har företaget fått en bepröfvad officin. För fyra häften om året med fyra eller fem planscher och lika många sidor text böra krafter och ämnen finnas mer än nog. Men prenumeranter, som betala sex kronor om året för att få meddelanden om stolar, bord, väfnader, kandelabrar, men ingen följetong, inga utnämningar, inteta hvarjehanda, det är frågan! Helt visst har smaken för en mer artistisk rumdekoration vuxit mycket, och dyrbara konstsaker beställas mera än förr, men ett intresse, som skall uppbära ett literärt organ, förutsätter en mycket stor konsumtion. Närmast bero vilkoren för en sådan tidskrift på antalet konstidkare, som öfvergett dussinarbetets breda väg, och om man på expositionen i Köpenhamn kunde konstatera att sådana finnas, högst aktningsvärda, ej blott i Stockholm, utan ock i landsorten, var denna exposition altför sporadiskt ihopkommen, för att tillåta ens en gissning om huruvida de äro tillräckligt många. Ett hos talrika konstidkare förekommande behof att få sina alster väl publicerade och bedömda, är nog förnämsta källådran till styrka och bortbestånd för företaget, men är detta behof icke tillräckligt utbredt och måste utg. gå till väga med altför mycket undseende för att icke stöta bort några af sina kunder, löper företaget fara att förlora anseende och prenumeranter.

Under sådana förhållanden kan det patriotiska intresse, som framkallat Slöjdföreningen, Handarbetets vänner och andra dylika föreningar, hjälpa äfven tidskriftsföretaget öfver till bättre tider. Med synnerligt nöje läser man meddelandena från dessa liffulla föreningars sammanträden. Det var en samvärkan af dem som åstadkom en god del af det bästa, som från Sverige var utställdt i Köpenhamn på konstindustrins område. Diskussionerna, föredragen och förslagen vid deras sammankomster, jämte notiserna om deras lotterier, om de tekniska skolorna, om större dekorativa företag, såsom målningarna i Nationalmuseets vestibyl, ut-

göra en intressant beståndsdel i tidskriften. Det säger sig själft att Köpenhamnsutställningen intar det största utrymmet i den afslutade årgången, men då Sverige bereder sig att om något år i sin tur göra en exposition, bör däri ligga ett nytt uppslag för den årgång vi hoppas redan börjat utkomma. I väsentlig mån kan en tidskrift af denna art värka för saken och bör anses fullkomlig oumbärlig under expositionsåren.

Måhända skall dock med alt detta visa sig att, vid jämförelsevis inskränkta förhållanden, de konstindustriella intressena tillgodoses bäst i ett och samma organ med de fria konsternas. Det var ett tänkvärdt ord intendenten Upmark yttrade i slöjdföreningen på tal om den stora utveckling den danska konstindustrin vunnit. Såsom den första värkande faktorn nämde han det förtrogna samarbetet mellan konstnärer och handtvärkare i Danmark och påpekade därmed en brist, som törhända i Sverige, säkerligen hos oss i Finland är en anledning till stor svaghet. Hvad tidskriften vidkommer, skulle icke blott kretsen af dess kunder och prenumeranter mångdubblas, om redogörelser för och afbildningar af de fria konsternas värk tillkomme, utan ock kvaliteten af illustrationerna höjas, medan en samvärkan därigenom främjades, hvilken skulle vara icke minst välgörande för de fria konsterna, genom att införa bättre smak i akssessoarer och anordning och vänja dem ifrån lika toma som bullersamma anspråk.

C. G. E.

Paul Lindau: Helene Jung, berättelse, öfvers.; 127 s. liten 8. Sthlm 1889, Adolf Bonnier; 1 kr. (Röda biblioteket, 1).

Den literära produktionens flod synes börja få en ny årlig epok: åtminstone har denna vår hämtat oss en nästan oöfverskådlig massa bokalster af alla slag, påminnande om julliteraturen. Att några nya samlingar i och med detsamma anläggas hör i vår tid till ordningen, och att inbindningen icke är en bisak. bevisar namnet „Röda biblioteket“ på den för resväskan likasom gjorda, salongsbordet icke häller vanprydande samling, af hvilken ofvannämda berättelse utgör början. Vill man framför alt ha en spännande, men tillika angenäm sommarlektyr, får man i „Helene Jung“ nog valuta för sin krona.

Paul Lindaus största förtjänst ligger i stilens elegans. Om någon nutida tysk författare i detta afseende kommer fransmänner nära, är det väl han. Utan att egentligen vara naturalist i framställningen — lika litet som i den konstnärliga uppfattningen — förstår Lindau upplösa tyskans blott för sjumilsstöflar möjliga periodbyggnad på ett sådant sätt, att man i hans språk tror sig igenkänna en vanlig människa och icke en tysk celebritet. Öfversättningen har därför haft mindre svårigheter att bekämpa och löper ganska lätt, med undantag af en eller annan germanism. såsom t. ex. „obeställbart bref“.

Men innehållet — ett familjedrama, hemskt med besked, vidare en mystisk dam, högförnäm och inkognito, kärlek m. m., alt detta i skildringen sammanväfdt med den finaste teknik och med den mest konstnärliga färgkomposition. Däremot besitter den, efter hvad man påstår, sanna händelse, som gifvit uppslag till det hela, icke tillräckligt inre värklighet. Denna är det dock som skiljer konsten från naturen, den fulländade dikten från sanningen i det yttre. I många enskilda drag med fin psykologisk teckning förnekar dock Lindau ej sin kända talang.

Att fullständigare analysera novellen vore i detta fall att gå läsaren i förväg och äfventyra intresset vid läsningen.

W—r.

Carl Smith: Vetenskapliga och ovetenskapliga förströelser; 299 s. 8:o. Stockholm 1888, C. E. Fritze; 5 kr.

Då förf. enligt titelbladet samlat denna boks till förströelse ämnade innehåll efter utländska arbeten, torde man icke på den få ställa särdeles höga anspråk beträffande systematisk anläggning och framställning. Däremot har man rätt att fordra korrekta uppgifter, lättfattliga utläggningar och ett tadelfritt språk.

Ehuru man måste skänka förf. alt erkännande för den mängd instruktiva försök och de ofta anslående förklaringar han samlat, kan man icke säga att hans bok uppfyller alla billiga fordringar. Ty oafsedt en mängd sjömansuttryck är hans språk ofta felaktigt och uttryckssättet slarfvigt. Likaså förekomma motsägande och oriktiga uppgifter, af hvilka här bilägges en mindre samling till stöd för det stränga omdömet. Jupiters månar äro än fyra, än fem. Sumpgas uppgifves på ett ställe (sid. 251) vara explosiv, bildande en motsats mot lysgasen, som exploderar blandad med luft. Sand uppgifves vara en oxid af kisel (sid. 213). Kolsyregas säges lösa sig i vatten af 0°, „men höjes temperaturen, afgår genast *all* kolsyra" (s. 224). Sid. 112 omtalas „en växt, hvars art på latin benämnes *characeae* (en planta tillhörande algerna)." Sid. 238 läses „hyposulfit af *soda*", i stället för natrium. Kiselgur utgöres enligt förf. af „fina brända snäckskal" (s. 243). Växternas assimilation af kolsyra kallas andning (s. 224) och denna företeelses beroende af ljuset omtalas alls icke. Sid. 260 läses följande godbit: „så kom kemien och spred sin glans öfver om sin kraft hittills, teoretiskt taget, omedvetna komposterna."

Det är värkligen skada att dylika fel äro särdeles allmänna, ty härigenom har en god bok blifvit bortskämd. Dock kunna vi trösta den kunskapstörstande ungdomen därmed att många, af kompetanta personer gjorda, liknande arbeten finnas på svenska språket, ehuru andra icke haft den lyckliga idén att samla och beskrifva enkla försök. Kanske vore det en möjlighet att få en ny grundligen reviderad och förbättrad upplaga af förevarande bok, som då säkert skulle väl fylla en lucka i den svenska literaturen.

Arthur Bindell.

Camille Flammarion: Atmosferens under, öfversättning i sammandrag af *J. Granlund*, I, II; (Naturvetenskapliga handböcker i populär form). Stockholm 1888, O. Lamm.

Den fräjdade författarens glänsande framställningsförmåga förnekar sig icke i detta nya arbete, hvarmed han velat gifva en framställning af hvad man nu för tiden känner angående atmosfären, „men mindre i form af en meteorologisk lärobok än såsom en beskrifning af de ständigt värksamma lagarna och krafterna i denna naturens storartade värkstad.“

En dylik plan har sina fördelar, men saknar icke häller olägenheter. Till de förra räkna vi de fängslande naturbeskrifningar, i hvilka Flammarions penna har sin styrka; bland de senare framstår svårigheten för en vetgirig läsare att, efter njutningen af alt det erbjudna goda, vinna en klar bild af det framstälda ämnet.

Framställningen lider af en del kemiska fel, af hvilka här må anföras följande. „Kött, trä etc., bestå af molekyler, som ej beröra, utan *hvirfla omkring hvarandra*“, sid. 5. „Eld och vatten hafva samma beståndsdelar“, heter det å sid. 53. Väte „blandadt“ med syre säges utgöra vatten; ett fel, som öfversättaren dock vetat rätta. Lika lycklig har denne dock ej varit vid ett genast härefter förekommande liknande fall, hvarför vi sid. 103 läsa att kolet i luften förekommer „förenadt med den gas somutandas af djuren“, hvilket borde heta: förenadt med syre ibland de gaser, som etc.

I ett afseende kommer boken helt säkert att hos mången framkalla ett intryck af svikna förhoppningar. Meteorologins praktiska användning till väderlekens förutsägande är nämligen ytterst knapphändigt behandlad, en brist som förf. motiverar därmed, att stor osäkerhet ännu skulle vara rådande inom denna del af vetenskapen. Ehuru mycket ännu står outredt, har den praktiska meteorologin dock redan nått den utveckling, att hon förtjänat en större uppmärksamhet och detta desto mera, som just denna sida mest är egnad att värfva meteorologin nya vänner bland allmänheten.

Öfversättaren har i allmänhet lyckats väl och med lycklig hand gjort en del uteslutningar. Utom några på inadvertens beroende grammatikaliska fel hafva vi dock observerat en del orätt öfversatta ställen m. m. Några exempel anföras till bevis. Sid. 33 står: utbyte *mellan* gasmolekyler i stället för *af* gasmolekyler. Sid. 34 angifves ett barometerfall af 10,5 millimeter motsvara en meters stigning, ehuru originalet riktigt upptager för det förra talet $^1/_{10}$ millimeter. En annan vilseledande sifferuppgift finnes s. 73, och här hade öfversättaren bordt rätta författaren: en yta af 10 qvadratmeter säges bära en luftmassa 100 gånger så stor som den öfver 1 qvadratmeters yta. „Azote ammoniacal“ återgifves med „ammoniak*haltigt* kväfve“ i stället för ammoniakkväfve. Varaktigheten af en ljudvibration säges å sid. 127 vara „*längre* än den af ett

ljusintryck"; ordet längre heter i originalet *inferieur*. Sid. 290 är *au dessus* öfversatt med *under*. Vid beskrifningen af luftens rörelse kring barometriska maxima och minima (s. 536) har öfversättaren begått det felet att i st. f. orden „utåt" och „inåt" skrifva utanför och innanför, hvarigenom meningen förlorar alt innehåll. Sid. 542 uppgifves passadvinden å norra halfklotet gå från nordväst till sydost i st. f. nordost till sydväst.

Bokens typografiska utstyrsel är vårdad och typerna ej för små. Egendomligt nog har förläggaren valt ett mindre format än originalets, hvarigenom alla större illustrationer förminskats. För den som önskar en underhållande meteorologisk läsning rekommendera vi arbetet gärna, trots de ofvan gjorda anmärkningarna.

Arthur Rindell.

Fredrik Klaveness: Befrielsen fra den förste ungdomsusaedelighed og deres følger under physisk-etisk kjønsforstaaelse; 58 s. 8:o. Kristiania 1888, Alb. Cammermeyer.

Det ges vissa missförhållanden i lifvet, öfver hvilka af lätt förstådda skäl ett täckelse lägges; men därigenom kunna desamma så fullständigt döljas, att deras tillvara lätt nog helt och hållet förgätes. Däraf uppstår dock den fara att de obemärkt komma att fortbestå och att intet göres för deras aflägsnande. Ett dylikt missförhållande, den första ungdomsosedligheten hos gossar, har af förf. tagits till tals i ett föredrag för studenter, hållet i sedlighetsföreningens akademiska krets i Kristiania och sedan på uppmaning af flere därvid närvarande och något förökadt blifvit utgifvet i tryck.

I sitt föredrag söker förf., som anser att den första ungdomsosedligheten utgör en predisponerande orsak till den följande ålderns osedlighet, lämna en noggrann utredning af den förras förekomst, natur, orsaker och medlen till dess bekämpande. Han vill därigenom rikta ej blott de unges, utan äfven de äldres uppmärksamhet på saken.

I föredragets första afdelning kommer förf. på grund af såväl sina egna som erfarna norska läkares iakttagelser till den slutsats att det ifrågavarande onda är ytterst allmänt utbredt bland den manliga ungdomen af Norges alla samhällsklasser. För att emellertid visa att samma förhållande herskar äfven i andra länder anför förf. att enligt statistiska uppgifter $^3/_4$—$^2/_3$ af Berlins manliga ungdom är hemfallen åt denna last samt att af 400 i Sverige undersökning underkastade blott 78 voro fritagna därifrån. Följande afdelning innehåller en, delvis på utdrag ur medicinska handböcker och tidskrifter baserad, framställning af själfbefläckelsens orsaker, uppkomst och följder, hvilken, såsom förf. själf anger, på flere ställen afsiktligt är hållen i en så opopulär form att densamma ej till alla detaljer kan förstås af de yngre och halfvuxna, för hvilka föredraget lika litet som för

unga flickor är skrifvet. Följer så frågan om „befrielsen fra onanien og deres følger“, hvilken enligt förf:s och af honom citerade läkares uppfattning ingalunda kan vinnas därigenom att en osedlighet utbytes mot en annan, utan, enligt förf., bör framgå ur den religiösa känslan. Detta utlägges närmare i en härpå följande „physisk-etisk belysning af hele kjønsspørgsmaalet“, i hvilken förf. äfven skärskådar betydelsen af förhållandet de olika könen emellan och uttryckligen framhåller nödvändigheten af att de „unges syn paa kvinden“ förädlas och att „det urene kjønssyn maa bort“. Såsom en anslutning till det föregående behandlar förf. frågan om den „kjønslige opdragelse af gutter“ samt framhåller den stora vikt som ligger därpå att föräldrarna redan från barnens allra tidigaste år egnar dem en omsorgsfull vård och uppmärksamhet isynnerhet i detta hänseende. Särskildt bör ett vaksamt öga hållas på barnsköterskorna, så att ej de må blifva i tillfälle att lära barnen några olater. Då gossen blir litet äldre och framför alt då han genom skolgången träder i beröring med mer försigkomna kamrater, bör han af någon af föräldrarna varnas för att missbruka sin egen kropp samt i mån af förstånd och utveckling underrättas om dess funktioner. Genom sådana upplysningar från föräldrarnas sida, säger förf., hafva flere undgått att hemfalla åt den ifrågavarande lasten. Utom dess böra föräldrarna äfven söka bibehålla barnens fulla förtroende för att sålunda blifva i tillfälle att ingripa om barnen råka ut för dåliga exempel. Också lärarne böra hafva sin uppmärksamhet riktad på barnens könslif och ej sky att vid lämpligt tillfälle och då skäl därtill förefinnes uttala några upplysande och varnande ord.

Såsom af ofvanstående korta referat af föredragets innehåll framgår, söker förf. att egna ämnet en möjligast fullständig och allsidig behandling. Om, såsom naturligt är vid en så svår utredningen fråga som denna, ej i alla afseenden lyckats, liksom förf. ej häller öfveralt förmått frigöra sig från en kanske altför subjektiv uppfattning, så tillkommer honom dock förtjänsten af att på ett öfverhufvudtaget lyckligt sätt hafva fäst allmänhetens uppmärksamhet vid det berörda sakförhållandet. Ehuru det visserligen kan synas som om förf., kanske mer än han själf velat, framstält förhållandet i en för mycket pessimistisk belysning, är saken dock af så stor betydelse för det uppväxande släktets välbefinnande, att densamma ej bör gömmas och glömmas, utan vinna ett allmänt beaktande, väl ej offentligt men desto mer inom hemmen och lärarekretsarna. Isynnerhet äro förf:s uttalanden angående den „kjønslige opdragelse af gutter“ förtjänt af all uppmärksamhet; vi kunna därför ej annat än uttala den önskan att föräldrar och barnauppfostrare måtte göra sig bekanta med bokens innehåll.

V. S—ff.

Sverges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719; delarna 8—11 (senare hälften af 1734 års riksdag jämte bilagor; riksdagen 1738—39) samt supplementhäften till de föregående (innehållande bilagor för riksdagarna 1723—31).

Med ofvanstående samling, till hvars utarbetande Sverges adel på ett ståndsmöte 1872 beviljade anslag, är en början gjord till publiceringen af det ofantliga arkivaliska material, som frihetstidens riksdagar lämnat oss i arf. Sedan den första utgifvaren, prof. *E. V. Montan*, för andra göromål afsagt sig sitt uppdrag, har amanuensen vid riksarkivet, kammarherren *C. Silfverstolpe* haft redaktionen sig ombetrodd. Det är de af honom hittils utgifna delarna af arbetet, som här föreligga till anmälan.

Ref. vill först taga en kort öfverblick öfver innehållet, därvid bemödande sig om att ej mer än nödigt upprepa hvad som redan af andra blifvit sagdt.

Utrikespolitiken var utesluten från ståndsprotokollen; den var det sekreta utskottets ensak. Så mycket ifrigare sysselsatte sig ständerna, i enlighet med tidens hela riktning, med ekonomiska frågor. Merkantilsystemets grundsatser, för väl kända för att behöfva anföras, gjorde sig starkare än någonsin gällande i lagstiftningen, och ständerna delade sin värksamhet mellan att införa importförbud och andra inskränkningar i näringslifvets fria utveckling, att medgifva undantag till lindrande af de sålunda uppkomna olägenheterna samt att afdöma de ändlösa tvister mellan olika näringar och näringsidkare, som voro en oundviklig följd af systemet och utgjorde en ypperlig illustration till dess värkningar. I öfriga hänseenden hafva de debatter, som i adeln förekommo rörande dylika frågor, endast ett sekundärt intresse, emedan de blott innehålla en upprepning i fragmentarisk form af de åsikter, som vida utförligare och mer systematiskt blifvit uttalade i utskotten och deputationerna. I följd af den stora enigheten i ekonomiska grundsatser hände det till och med att flere af de viktigaste frågorna alls icke gåfvo anledning till någon i protokollet refererad diskussion.

I sammanhang med den ekonomiska lagstiftningen stå äfven de vid dessa riksdagar behandlade frågorna om klädedräkts- och tjänstehjonsförordningar, de förra åsyftande att till öfverflödets hämmande införa ett oföränderligt mod i dräkten, de senare att förinta lösdrifveriet och fastställa bestämda lönetaxor för den tjänande klassen. Så litet än de fattade besluten, som blott tjänade till att komplettera tidigare stadganden, uppnådde sitt ändamål, så hafva dock de framstälda förslagen och diskussionen därom ett ej ringa intresse för kännedomen af tidens tänkesätt och kultur.

1738—39 års riksdag företer för öfrigt en stor rikedom på juridiska och statsrättsliga frågor, hvilkas refererande dock förbjudes oss af utrymmet. Här må blott påpekas debatterna

om domars öfverklagande enligt 1734 års förordning, om stadgarna för tjänsters besättande, om tillsättandet af ett justitieutskott med mera. Böndernas begäran om tillträde till sekreta utskottet afslogs; dock fingo de del af utskottets instruktion. Äfven fingo de rätt att hafva en fullmäktig i ständernas kontor och en annan i det nyinrättade manufakturkontoret, trots den åsikt landtmarskalken uttalade, att „en bonde som legat fyra år i Stockholm kunde sedan blifva en eftertänkelig ledamot af en riksdag". Trots den häftiga partistriden bära protokollen icke vittne om några så häftiga slitningar mellan stånden, som t. ex. 1734 i fråga om tullarrendet.

Af bilagorna till de föregående delarna äro flere af stort intresse. Bland de till 1723 års riksdag hörande må nämnas finska adelns besvärsskrift, uppfyld af klagomål öfver de missförhållanden som stora ofreden alstrat samt innehållande förslaget att en „tjänlig och drifvande man" skulle tillsättas i hvart härad för att ombesörja ödeshemmanens uppodling och för detta ändamål utöfva polismyndighet öfver den lösa befolkningen. I bilagorna för följande riksdag ingå besvär af adeln i Kymmenegårds, Nylands och Tavastehus län (klagomål öfver att landshöfdingen Stierncrantz omintetgjort ett provinsmöte i Helsingfors: begäran om skatteexemptioner och landtmätarnas ökande). Intressanta upplysningar om tjänstehjonsförhållandena förekomma i adelns i Jönköpings län besvär, som karaktärisera adelns tänkesätt i sådana frågor och bland annat innehålla det märkliga förslaget „att uti hvart härad en viss man blefve förordnad under titel af oeconomus, utan hvilkens disposition och anordning intet tjänstefolk skulle få taga husbonde, icke häller husbonde tjänstefolk". — Adelns allmänna besvär 1731 innehålla många punkter af stort intresse, och än mer är detta fallet med dem för år 1734. Då begärdes bland annat att banken skulle öppnas för utlåning, hvilket ock blef ständernas beslut. Anmärkningsvärd är adelns klagan öfver brist på folk till landtbruket och krigstjänsten, som den ville hafva afhjälpt genom att alla extraordinära ämbeten skulle indragas och alla „oskickliga ämnen till studier" tidigt utmönstras ur skolorna [1]). Af betydande intresse äro de akter, som röra statskyrkans förhållande till några nyuppkomna sekteriska läror och därför innehålla utförliga uttalanden för och mot trosfrihet. — Slutligen innehålla äfven adelsbesvären 1738 flere punkter af vikt, såsom ett förnyande af det nyss anförda skolförslaget, en petition om strängare uppsikt öfver inhysingar, en i protektionistiskt syfte starkt öfverdrifven skildring af nöden i landet, och så vidare.

---

[1]) Detta skulle ske genom en årlig undersökning af biskopen och landshöfdingen jämte två fullmäktiga af adeln och två af prästerskapet i länet.

I enlighet med de grundsatser, som redan den första utgifvaren följde vid redaktionen af arbetet, har hr Silfverstolpe icke låtit den aftryckta urkundtexten åtföljas af några förklaringar rörande innehållet eller upplysningar om originalmanuskriptens beskaffenhet. Frånvaran af de senare tyder säkerligen på att han haft till källa en otvetydig och sammanhängande text, som gjorde sådana angifvanden obehöfliga. Att åter söka förtydliga innehållet på annat sätt än genom sammanställandet af originaldokument måste anses afgjordt olämpligt i en publikation af denna beskaffenhet.

Däremot är det naturligt att adelsprotokollen, för att fullt kunna förstås, måste kompletteras af de öfriga riksdagshandlingarna. Att dessa ännu ej blifvit utgifna i tryck, utgör en svår olägenhet för samlingen. Utgifvaren hade valet mellan att med omåttligt ökande af publikationens omfång intaga aktstycken, som sedermera dock ånyo måst tryckas i annat sammanhang, eller att genom deras utelämnande för en längre tid försvåra arbetets begagnande. Med eller utan förutfattad afsikt hafva de gått en medelväg mellan dessa bägge ytterligheter. I bilagorna hafva upptagits icke blott enskilda adelsmäns memorial till ståndet, instruktioner, kongl. propositioner och dylikt, utan äfven enstaka aktstycken såväl från utskottens som från de öfriga ståndens handlingar. Å andra sidan har dock icke alt blifvit intaget, som skulle erfordras till protokollens kompletterande. Man får blott en bristfällig kännedom om de beslut, som adeln fattade rörande andra stånds besvär, eller vid hvilka eljes (såsom t. ex. fallet var med gästgifvareförordningen vid 1734 års riksdag) ett utförligt förslag förelåg ståndet. Protokollen angifva i dylika fall på sin höjd hvad de särskilda paragraferna i det till grund för omröstningen liggande betänkandet handlade om; någon värklig redogörelse för deras innehåll gifves ej, och då sällan någon i protokollet refererad diskussion förekom, får läsaren alls icke eller blott antydningsvis veta hvad som egentligen utgjorde föremålet för adelns omröstning.

Något register till de utkomna delarna finnes tilsvidare icke. Emellertid hafva utgifvarna för att underlätta arbetets begagnande försett hvarje sida med rubrikförteckning ofvanom texten. Därjämte hafva i delarna 8, 10 och 11 (men eget nog ej i den nionde) öfverst på hvarje sida datum blifvit angifvet för de där upptagna förhandlingarna. Så förträffliga dessa anordningar än äro, skulle läsaren dock gärna önskat erhålla någon ytterligare handledning vid samlingens begagnande. Då en en fråga ofta förekommer diskuterad på vidt skilda ställen i protokollen, hade det varit önskvärdt att på hvarje sådant en hänvisning (t. ex. i kanten af sidan) blifvit gjord till det nästförekommande eller efterföljande, så att läsaren med lätthet och utan att behöfva genombläddra 1—2 band skulle kunna studera frågans hela behandling.

Rubriceringen af texten är utförd med prisvärd omsorg; dock har ref. antecknat ett par förbiseenden. I 8 delen, häftet 1, pag. 365 står som rubrik: „sjö-, militie- och varfskommissariernes rang“ i stället för „domares af borgareståndet rang“. Del 10, h. 2, p. 312—14 står som rubrik: „allmogens besvär“ i stället för: „prästernas vederlag“ eller: „§ 8 i prästeståndets besvär“.

De åtföljande bilagorna äro rubricerade på samma sätt som själfva protokollen, dock med den skilnad att blott ofvanskrifterna för aktstyckena angifvas och någon datering naturligtvis ej kan förekomma. Men därjämte finnes efter hvarje band innehållsförteckning öfver de däri ingående bilagorna. Af dessa äro en del infogade i själfva protokollen, andra åter sammanförda till en skild afdelning för hvarje band. För dessa senare äro originalmanuskripten angifna och hänvisningar gjorda till motsvarande ställen i protokollen. Från och med nionde delen har hr Silfverstolpe vidtagit den förändring, att hvarje del omedelbart åtföljes af de därtill hörande bilagorna, så att den tillsammans med dem bildar ett fullständigt band med särskild innehållsförteckning.

Såsom redan framgår af denna korta redogörelse har hr Silfverstolpe med erkännansvärd omsorg utfört sitt säkerligen rätt tidsödande värf. Trots några mindre väsentliga och delvis oundvikliga brister tillfredsställer samlingen de fordringar, som man har rätt att ställa på en sådan publikation; den är såväl därigenom som genom innehållets värde förtjänt af att få den mest vidsträckta läsarkrets som för en urkundssamling är möjligt. Tyvär finnes intet hopp om dess snara fullbordande, alldenstund ännu tio riksdagar återstå till frihetstidens slut.

T. Dillner.

Tjugundesjätte tomens innehåll.

Uppsatser.

Vitterhet.

I bokhandeln.

Öfversikt.

H. 1 JANUARI 1889 T. XXVI

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

under medvärkan af

C. G. ESTLANDER,
J. AHRENBERG, W. CHYDENIUS, F. ELFVING, B. ESTLANDER,
I. A. HEIKEL, S. LEMSTRÖM, A. RAMSAY, M. W. af SCHULTÉN,
E. SCHYBERGSON, R. TIGERSTEDT, J. J. TIKKANEN,
R. F. v. WILLEBRAND

utgifven af

F. GUSTAFSSON och M. G. SCHYBERGSON.

Innehåll.

HELSINGFORS
J. SIMELII ARFVINGARS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG, 1889.

På *Finsk tidskrift*, som utkommer 1889 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och *8 Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare och i hr O. W. Laurents butik (Wredeska passagen);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarfvode och försändningskostnad, eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln; i Wiborg hos hrr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr E. Wesander; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång:

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen eller hos hr A. Lindeberg, S:t Petersburg, med *7 rubel* för hel och *4 rubel* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, med *12 kronor* för hel och *6 kronor* för half årgång.

Distributionen i Helsingfors värkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6. eller hos redaktionen under adress: Redaktionen af Finsk tidskrift.

☞ Äldre årgångar säljas till nedsatt pris af M. G. Schybergson (Helsingfors, Norra Kajen 4).

Till Redaktionen insända skrifter:

Från **G. W. Edlund**, H:fors. *A. Tolstoj:* Ivan den grymmes död. öfvers. af *C. M. Lindforss.* — Suomi, teckningar af Finland och dess folk. text af *K. Suomalainen*, öfvers. af *Ellen Nervander.* — *C. Wagner-Groben:* Jakob muukalaisena, suom. Siro.

Från **W. Söderström**, Borgå. *H. Meriläinen:* Korpelan Tapani. — *Fritz Reuter:* Matkustus Belgiaan, suom. — *E. Mühle:* Kristuksen tulemisesta, suom. *Aatto S.* — *A. Nissinen:* Pikku palleroisille, illustr. — *Moster Ullas* berättelser för barnen.

Från **K. J. Gummerus**, Jkylä. *R. Hertzberg:* Professorer och studenter.

Från **Adolf Bonnier**, Sthlm. *R. Rodd:* Fredrik III, öfvers. af O. H. D. (Biografier 1). — *Joh. Jolins* Skrifter, 3. Från **Alb. Bonnier**, Sthlm. *Aug. Strindberg:* Blomstermålningar och djurstycken, illustr. — *A. Bondeson:* Nya allmogeberättelser, illustr. — *Lea:* Berättelser, IV Ur Anteckningsboken 1, 2, illustr. — *Tor Hedberg:* På Torpa gård. — *C. Blink:* Sten Sture den äldre och hans samtida h. 10—17, 18—20 (slutet). — *A. Blomberg:* Marskalk Bernadotte, h. 5 (slutet). — *E. Arnold:* Asiens ljus, dikt öfvers. af *V. Pfeiff.* — Tre i Norge, öfvers. af F. Lönnkvist, illustr. — *L. N. Tolstoy:* För barnen, sagor och berättelser. — *B. Norling:* Huru bör mjölk betalas? 2 uppl. Från **Fahlcrantz & C:o**, Sthlm. *E. Jäderin* och *C. V. L. Charlier:* Stjernverlden, illustr., (slutet, komplett). — *A. Körner:* Juridisk rådgifvare, h. 7. (Svenska biblioteket, 102). — Svenska parnassen. h. 2 (Olof Dalin, bl. a. hans skämt med Björners fornforskning och lärdomspedanteriet samt en del dikter, såsom April-verk och Kämpavisa). Från **C. E. Fritze & C:o**, Sthlm. *C. Smith:* Vetenskapliga och ovetenskapliga förströelser, illustr. Från **H. Geber**, Sthlm. *Curt Wallis:* Samskolan. — *C. D. af Wirsén:* I lifvets vår, illustr. af *J. Nyström.* — Illustrerad förlagskatalog. — *C. R. Sundström:* Handbok för hundvänner. h. 5, 6. illustr. — *C. Lundin:* Nya Stockholm, h. 7, illustr. Från **Z. Haeggströms** förlagsexpedition, Sthlm. *Ernst Ahlgren* och *Axel Lundagård:* Mo-

dern, en berättelse. — *Amanda Kerfstedt:* Eva, berättelse. — *P. Wikner:* Tankar och frågor inför Menniskones son, 2 uppl., med porträtt. — *Nornan,* svensk kalender för 1889, redigerad af *G. Nordensvan*, inneh. bl. a. skizzer af Ernst Ahlgren (Ur studieboken), J. Sundblad, A. Wahlenberg, H. Nyblom, G. Nordensvan, Chicot, D. Fallström, A. Fahlstedt, O. Levertin, E. Lundqvist, John Johnsson, poem af K. A. Tavaststjerna (I Kjöbenhavn) och Per Hallström, skildringar af G. Nordensvan (Ernst Ahlgren och Från konstverlden), F. Lindström (Från det nya Stockholm), A. Jonasson (Göteborg), O. Dumrath (Tio svenska läkare), Puck (Två Stockholmsstjernor), E. Svensén (De döde), samt en stor mängd porträtt och teckningar af V. Andrén, G. Pauli, B. Liljefors, C. Hedelin, E. Ljungh, C. Flodman och V. Behm.

Från **O. L. Lamm,** Sthlm. *P. Wikners* Vittra skrifter, i urval af K. Warburg, med porträtt. Från **Looström & C:o,** Sthlm. *G. Björlin:* Carl den tolfte, h. 1—6 (komplett). — *H. de Pène:* Altför vacker, öfvers. Från **P. A Norstedt & Söner,** Sthlm. *Frithiofs saga*, illustrerad af *A. Malmström,* 3 uppl. h. 4 (hvarmed detta praktvärk afslutats). — *H. Tigerschiöld:* Dikter. — *K. Marryat:* Den lille vilden, bearb. af *L. Hubendick.* — *Svensk kalender* 1889, illustr, inneh. bl. a. poem af C. Snoilsky, H. Nyblom, F. Sander, F. Holmberg, C. R., Nyblom (Hogland, 17 juli 1888), H. Säthérberg, H. Tigerschiöld, A. Jensen (Tårekällan i Bachtschisaraj af Puschkin), samt berättelser af H. Nyblom, G. Björlin och M. Lönnberg. — *George Eliot:* Ur landsortslifvet, öfvers. af *A. G. Engberg,* h. 2. — *Helena Nyblom:* Qvinnoöden, noveller. — *C. Lumholtz:* Bland menniskoätare, h. 7—8, illustr. Från **Fr Skoglund,** Sthlm. *Edvard Evers:* Stjernor i djupet, tankar i dikt.

Från **M. W. Wallberg,** Norrköping. *L. Wallace:* Ben-Hur, en berättelse från Kristi tid. — *C. E. Luthardt:* Apologetiska föredrag öfver kristendomens moral, öfvers. af *E. Stave.*

Från **G. W. K. Gleerup,** Lund. *E. Wrangel:* Det carolinska tidehvarfvets komiska diktning.

Från **Alb. Cammermeyer,** Kr:nia. *Olaf Sanning:* Dæmring og dag. — *A. Løchen:* Spørsmaal vedk. de afasiske sygdomme. — *F. Klaveness:* Befrielsen fra den første ungdoms-usædelighed og dens følger. — *P. Voss:* Den pædagogiske utdannelse for lærere ved de høiere skoler i Prøissen og Sachsen. — *O. A. Overland:* Fra en svunden tid, sagn og optegnelser. — *E. Selmer:* Fra Nutiden. — Professor *Bills:* For Privattheatret. — *D. Meidell:* Paa Kryds og paa Tværs. — *J. Vogt:* Til sjøs och i land, 2 uppl. — Lyse Livsbilder i Sort, tegnede af *W. Larsen* (en mängd trefliga silhuetter, som tyvärr kommit altför sent för vår julmarknad).

Enskilda sändningar. *C. H. Rundgren:* Minnen från lärosalen. — Reseanteckningar af *P. J. Bladh* och af *C. J. Hornstedt* (Skrifter utgifna af *Svenska literatursällskapet i Finland* X). — Kalender utgifven af *Svenska folkskolans vänner* 1888. — Industristatistik, 3, 1888. I. (Bidrag till Finlands officiella statistik XVIII). — *Jernvägsstyrelsens i Finland* Berättelse 1887, (Bidrag till Finlands officiella statistik XX, 17). — *Vergilion Æneidi,* suom. *K. Siitonen.* — *G. E. Axelson:* Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid. — Från Fyris strand, dikter och berättelser af Upsalastudenter. — *Oscar Bensow:* Nero, drama. — *J. W. Juvelius:* Muistoja Pohjoisen Venäjän Karjalan muinaisuudesta.

Julrosor, skandinavisk julklapp för 1888, utg. på *E. Bojesens* kunstförlag. L. Budde: Jul. Ernst Ahlgren: Bland stackare. H. Drachmann: Elfkungen. J. Nybom: Till en gammal skaldebroder. Z. Topelius: De gamlas kadrill. Chr. Skredsvig: Eggedal. M. Skeibrok: Då jag for med Jonas. A. Ch. Edgren-Leffler: Lifvets och Dödens källor (från Ischia 1883). J. Paulsen: En julklapp. Th. Lange: Till Furesøen. Kr. Kristofersen: Från julen i Norge. Färgtryck af E. Sparre (En vestal), E. Henningsen (bl. a. Slutadt dagsarbete), O. Engelhardt (Gossen min). Teckningar af H. N. Hansen (Elfkungen), A. Edelfelt (till Topelii dikt), P. Fischer, S. Hansen, V. Jastrau, Th. Niss, H. Tegner, C. Thomsen, C. Hedelin, Chr. Skredsvig, J. Nyström, E. Nielsen, B. Weggmann. Musik: julsång af J. P. E. Hartmann.

Geografiska föreningens tidskrift, 1888 dec. R. Hult: En tvärprofil öfver den tavastländska vattendelaren (illustr.). E. Westermarck: Teorierna

om människorasernas uppkomst. O. Nordqvist: N. M. Przevalskij †. Ett tvåhundraårigt geografiskt problem. En undersökning af Indiska oceanen. Priset på denna nya tidskrift är 5 mk för 6 häften.

Finsk militärtidskrift, 1888 h. 12. K. A. Hyrkstedt: Det religiösa lifvet och tänkesättet i konung Fredrik den stores armé. V. Procopé: Till Jakob Kulneffs biografi. A G.: En taktisk fråga för dagen. Krigsoperationerna i trakten af Plevna (med kartor); bref, literatur m. m. Tidskriften utkommer 1889 i 12 häften och kostar 12 mk.

Meteorologiskt veckoblad, utgifvet (på svenska och finska) af Finska Vetenskapssocietetens meteorologiska centralanstalt, har utsändt ett profnummer med redogörelser för väderleken den 9—15 december 1888, äfvensom en anmälan, undertecknad N. K. Nordenskiöld, hvaraf bl. a. framgår att bladets prenumerationspris för 1889 utgör 10 mk.

Valvoja, red. af E. G. Palmén m. fl 1888 h. 12. Th. Rein: Prostitutioonikysymys. Aarne: Heidän aikansa on mennyt. O. E. Tudeer: Runous ja vapaus, kuvauksia Hellaan kansan sivistyshistoriasta 7—6 vuosisadalla e. Kr. Finska teatern, literatur m. m. Tidskriften utgifves detta år likasom det föregående för ett prenumerationspris af 10 mk.

Nordisk tidskrift, redigerad af Oscar Montelius, 1888 h. 7. J. Lange: Et motivs historie, illustr. A. Wijkander: Högskolefrågor (förf. påyrkar akademisk lärofrihet, särskilda examenskommissioner, docenters deltagande i undervisningen och examinerandet, afgifter för föreläsningar, afskaffandet af privattentamina, mer öfningar, färre examensämnen, en viss likställighet emellan de privata högskolorna och statsuniversiteten, m. m.). C. Holmberg född Bååth: Gustaf Lorenz Sommelius (Beppo). Literatur, m. m.

Framåt, 1888 n. 19 & 20, 21—24 inneh. K. Gloersen: To Romerinder. I. Gerstenberg-Müller: Theorier. L. Hagman: Bref från Helsingfors (om samskolan, specielt den finska). Kurt: Kvinnoarbetet och den tyska socialdemokratien. G. F. Steffen: Kvinnofrågan och sedlighet. Lisa Blad (öfversättning från finskan). A. V—n: Filantropi och uniform; poem m. m. Denna tidskrift utkommer numera, betydligt utvidgad, hvarje vecka, med samma billiga prenumerationspris som hittills eller 3 kr. 50: förutom sina många uppsatser i frisinnad riktning innehåller tidskriften en mängd meddelanden från olika länder, specielt ang. kvinnorörelsen.

Sanningssökaren, utg. af V. Pfeiff och B. Landén, 1888 h. 12. Själfförsakelser. C. G. N.: Katolicismens lära om bönen. De Förnufttroendes trosbekännelse inför Göteborgs domkapitel. I. Fiske: Frågan om ett lif efter detta, m. m. Sanningssökaren utvidgas detta år och utkommer i 24 häften om 16 sidor till oförändradt pris, 4 kr.

Hemvännen, utg. af L. Hökerberg, 1888, julnummer. F. Hedberg: Johans julafton. N. Linder: En afton på Vesuvius. G. Retzius: På jakt efter fornvärldens djur. E. W. Dahlgren: Om Nansen och hans föregångare. E. Beckmann: Välgörenhetens pligter; dikter af P. Wallin, K. A. Melin, Fr—, Bb, Lea, m. m. Teckningar af E. Forsström, Aug. Malmström, C. Larsson, V. Behm, C. Johansson, A. Fransen; musik af A. E. (Rida ranka).

Ny illustrerad tidning, red. af Olof Granberg, 1888, n:ris 45—52: porträtter med text, af Canovas del Castillo den gamle spanske statsmannen, Adelina Patti, Viktor Rydberg, Grönlandsfararn Nansen, Boulangers dotter, från Parnell-rättegången i London, från Prado- rättegången i Paris. Teckningar till julen och nyåret af V. Andrén, till julen af Carl Hedelin. Geijerstoden af Börjeson i Upsala, samt dess aftäckning af Andrén, parti från Vossbanan i Norge, en fnurra på tråden efter tafla af Aug. Hagborg. munkar efter slutad fasta efter tafla af E. Güntzner, minnesfesten vid Aug. Aug. Blanches graf af Andren, Vaktparaden kommer (stor teckn.) af Hedelin från Gustaf Adolfs torg, Östermalms saluhall af Andren & Herm. Feychting, invigningen af Svea gardes kasern af Andren; berättelser af Tor Hedberg, Emil Svensén, Ernst Eckstein, Antonio de Trueba (öfvers.); politiska öfversikter, konst, teater musik m. m.

H. 2 FEBUARI 1889 T. XXVI

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

under medvärkan af

C. G. ESTLANDER,
J. AHRENBERG, W. CHYDENIUS, F. ELFVING, B. ESTLANDER,
I. A. HEIKEL, S. LEMSTRÖM, A. RAMSAY, M. W. af SCHULTÉN
E. SCHYBERGSON, R. TIGERSTEDT, J. J. TIKKANEN,
R. F. v. WILLEBRAND

utgifven af

F. GUSTAFSSON och M. G. SCHYBERGSON.

Innehåll.

HELSINGFORS

J. Simelii arfvingars boktryckeri-aktiebolag, 1889.

På *Finsk tidskrift*, som utkommer 1889 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och *8 Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare och i hr **O. W.** Laurents butik (Wredeska passagen);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarfvode och försändningskostnad, eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln; i **Wiborg** hos hrr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i **Tammerfors** hos hr E. Wesander; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen eller hos hr A. Lindeberg, S:t Petersburg, med *7 rubel* för hel och *4 rubel* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, med *12 kronor* för hel och *6 kronor* för half årgång.

Distributionen i Helsingfors värkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6, eller hos redaktionen under adress: Redaktionen af Finsk tidskrift.

☞ **Äldre årgångar säljas till nedsatt pris af M. G. Schybergson (Helsingfors, Norra Kajen 4).**

Till Redaktionen insända skrifter:

Från **G. W. Edlund**, H:fors *A. Freudenthal:* Svenska rättskrifningsöfningar till skolornas tjänst, *tredje* upplagan (i det förut i tidskriften rekommenderade lilla häftet ha inga väsentliga förändringar behöft företagas).

Från **V. Söderström**, Borgå. *K. Suomalainen:* Laskuopin kertauskirja. — Yleisen ihmiskunnan historian nimi- ja asialuettelo. — Vartijaääniä Suomen Sionista, II h. 3

Från **Alb. Bonnier**, Sthlm, *Konstens mästerverk* I, 3, 4. — *N. Lilja:* Människan, 5 uppl., h. 2, illustr. Från **Fahlcrantz & C:o** Sthlm. *Svenska parnassen*, h. 3 (*O. v. Dalin*, lyriska dikter, och *J. Wallenberg*, Min son på Galejan). — *Cervantes:* Don Ouijote, öfvers. af E. Lidforss, h. 2 (Universal-bibliotek, 1). —*L. Holberg:* Jean de France (Universal-bibliotek, 2). Från **Hj. Linnström**, Sthlm. *J. N. v. Nussbaum:* Nya botemedel för sjuka nerver, öfvers. — Läkaren och allmänheten, öfvers.

Från **A. Cammermeyer**, Kr:nia. *J. Undset:* Fra Akershus till Akropolis, h. 1—2. — *Olaves Pedersen:* 21:s Rapport og Andet, med Tegninger af *W. Larsen.*

Enskilda sändningar. *J. O. I. Rancken:* Sastamala, H. G. Porthans jämte efterföljares misstag därom. — *L. v. Kræmer:* Poesiens vandring. med teckningar af *J. Nyström.*

Tidskrift utgifven af Pedagogiska föreningen i Finland, red. af C. Synnerberg, 1888 h. 6. N. R. af Ursin: Grekiska och fornromerska fornlämningar. E. L. Hedman: De norska anstalterna för andesvaga. K. G. Leinberg: Puhe Jyväskylän seminarin 25-vuotisessa juhlassa. Pedagogiska föreningens förhandlingar (om undervisningen i modersmålet): literatur, notiser samt särskildt register till notisafdelningen 1878—1887. Tidskriftens pris är oförändradt, 6 mk för årgång.

H. 3 MARS 1889 T. XXVI

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

under medvärkan af

C. G. ESTLANDER,
J. AHRENBERG, W. CHYDENIUS, F. ELFVING, B. ESTLANDER,
I. A. HEIKEL, S. LEMSTRÖM, A. RAMSAY, M. W. af SCHULTÉN
E. SCHYBERGSON, R. TIGERSTEDT, J. J. TIKKANEN,
R. F. v. WILLEBRAND

utgifven af

F. GUSTAFSSON och M. G. SCHYBERGSON.

Innehåll.

HELSINGFORS

J. SIMELII ARFVINGARS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG, 1889.

På *Finsk tidskrift*, som utkommer 1889 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och *8 Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare och i hr O. W. Laurents butik (Wredeska passagen);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarfvode och försändningskostnad, eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln; i **Wiborg** hos hrr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i **Tammerfors** hos hr E. Wesander; i **Borgå** hos hr G. L. Söderström; i **Nykarleby** hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i **Ryssland** skriftligen hos Redaktionen eller hos hr A. Lindeberg, S:t Petersburg, med *7 rubel* för hel och *4 rubel* för half årgång;

i **Sverige** å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, med *12 kronor* för hel och *6 kronor* för half årgång.

Distributionen i Helsingfors värkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6, eller hos redaktionen under adress: Redaktionen af Finsk tidskrift.

☞ Äldre årgångar säljas till nedsatt pris af M. G. Schybergson (Helsingfors, Norra Kajen 4).

Till Redaktionen insända skrifter:

Från **G. W. Edlund**, H:fors. *M. G. Schybergson:* Finlands historia, h. 4 (slut). — *Edv. Bergh:* Vår styrelse och våra landtdagar, h. 15 & 16 (slut). — *Wilh. Bolin:* Studier och föredrag, h. 3 & 4 (Voltaire och Rousseau, Den eviga freden, Don Juan på tiljan, Gamla sanningar).

Från **Hj. Hagelberg**, T:fors. Koulun virsikirja.

Från **Adolf Bonnier**, Sthlm. *Carl Michael Bellmans* Samlade skrifter, h. 1 (första häftet af denna illustrerade godtköpsupplaga inneh. biografi och Fredmans epistlar 1—22). Från **Alb. Bonnier**, Sthlm. Konstens mästervärk, I 5, 6. — Tvänne universitets-interiörer från Upsala. Från **E. Blædel & C:o**, Sthlm. *Oscar Bensow:* Dikter, andra tillökade uppl. Från **Fahlcrantz & C:o**, Sthlm. Museum, afbildningar efter berömda taflor, h. 3. — *A. Körner:* Juridisk rådgifvare och formulärbok, h. 8 (detta sluthäfte inneh. bl. a. ett utförligt register; Svenska biblioteket 103). Från **C. E. Fritze**, Sthlm. *E. Evers:* För evighetsvandrare, h. 1. Från **C. L. Lamm**, Sthlm. Svensk läsebok, utg. af *A. Sandahl*, född Huss (jfr. Finsk tidskrifts februari-häfte sid. 155). Från **P. A. Norstedt & söner**, *George Eliot:* Ur landsortslifvet, öfvers. af *A. G. Engberg*, h. 4, 5, 6. — Firmans förlagskatalog 1879—1888, 211 ss. 8. med register.

Från **A. Cammermeyer**, Kr:nia. *F. C. Kiaer*: Norges Læger, h. ✕ (Heiberg—Holst).

Enskilda sändningar, Åbo teater 1839—1889. — *O. Rancken:* Om Goethes Torqvato Tasso i öfversättningar till svenska. — *K. M. Thordén:* Romerskt proselytmakeri inom det protestantiska Schweiz.

H. 4 APRIL 1889 T. XXVI

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

under medvärkan af

C. G. ESTLANDER,
J. AHRENBERG, W. CHYDENIUS, F. ELFVING, B. ESTLANDER,
I. A. HEIKEL, S. LEMSTRÖM, A. RAMSAY, M. W. af SCHULTÉN
E. SCHYBERGSON, R. TIGERSTEDT, J. J. TIKKANEN,
R. F. v. WILLEBRAND

utgifven af

F. GUSTAFSSON och M. G. SCHYBERGSON.

Innehåll.

HELSINGFORS
J. Simelii Arfvingars Boktryckeri-Aktiebolag, 1889.

Till Redaktionen insända skrifter:

Från **W. Söderström**, Borgå. *H. Sienkiewicz:* Triumfatorn Bartek, öfvers. af *Karl A. Tavastsjerna.* — *A. Palmberg:* Allmän hälsovårdslära, h. 6, illustr. — Syvista riveistä, h. 2. — *O. Wetterhoff:* Metsästys- ja pyyntiretkiä Suomessa, suom. h. 2. — *A. Hjelt:* Yleisen valtiotiedon opas, h. 2 (slutet). — *Z. Topelius:* Lukemisia lapsille, h. 11. — Vartijanääniä Suomen Siionista, II 4.

Från **F. & G. Beijer**, Sthlm. *A. G. Nathorst:* Jordens historia, h. 2, illustr. Från **Adolf Bonnier**, Sthlm. *C. M. Bellmans* Samlade skrifter, h. 2, illustr. (Fredmans epistlar 23—50). Från **Kungsholms bkhdl.**, Sthlm. *Tante Malins* Nya berättelser ur bibliska historien, h. 1. — *H. A. Albutt:* Hustruns handbok.

H. 5 MAJ 1889 T. XXVI

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

under medverkan af

C. G. ESTLANDER,

J. AHRENBERG, W. CHYDENIUS, F. ELFVING, B. ESTLANDER,
I. A. HEIKEL, S. LEMSTRÖM, A. RAMSAY, M. W. af SCHULTÉN
E. SCHYBERGSON, R. TIGERSTEDT, J. J. TIKKANEN,
R. F. v. WILLEBRAND

utgifven af

F. GUSTAFSSON och M. G. SCHYBERGSON.

Innehåll.

HELSINGFORS
J. SIMELII ARFVINGARS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG, 1889.

På *Finsk tidskrift,* som utkommer 1889 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och *8 Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare och i hr O. W. Laurents butik (Wredeska passagen);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarfvode och försändningskostnad, eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln; i Wiborg hos hrr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr E. Wesander; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen eller hos hr A. Lindeberg, S:t Petersburg, med *7 rubel* för hel och *4 rubel* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, med *12 kronor* för hel och *6 kronor* för half årgång.

Distributionen i Helsingfors värkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6, eller hos redaktionen under adress: Redaktionen af Finsk tidskrift.

☞ Äldre årgångar säljas till nedsatt pris af M. G. Schybergson (Helsingfors, Norra Kajen 4).

Till Redaktionen insända skrifter:

Från **G. W. Edlund,** H:fors. *Edv. Bergh:* Finlands statsrättsliga utveckling efter 1808. — *Excelsior,* kalender för 1889, red. af Finsk qvinnoförening. — *E. Selander:* Själslifvets grunddrag.

Från **V. Söderström,** Borgå. *A. Palmberg:* Allmän hälsovårdslära, h. 7, illustr. — *P. Päivärinta:* Elämän havannoita, X. — Syvistä riveistä h. 3, (Niemelä, Luisulan lapset). — Vartijaääniä Suomen Siionista, II 5.

Från **Adolf Bonnier,** Sthlm. *C. M. Bellmans* Samlade skrifter, ny illustr. godtköpsupplaga, h. 3 (Fredmans epistlar, 51—80). — *P. Lindau:* Helene Jung, öfvers. (Röda biblioteket n. 1). Från **Alb. Bonnier,** Sthlm. *Ellen Key:* Tvänne föredrag. — *Tor Hedberg:* Noveller och skizzer. — Läsebok i vetenskapliga ämnen, utg. af *J. Almén.* — *N. Lilja:* Människan, 5 uppl. af *K. af Geijerstam,* h. 3, 4, 5 illustr. — *L. Tolstoy:* Mörkrets makt, öfvers. af *W. Hedberg.* — *Georges Ohnet:* Doktor Rameau, bemynd. öfvers. — *Alb. Delpit:* Försvunnen, berättelse, öfvers. — *A. C. Gunter:* Mr Barnes från Newyork, öfvers. — *Ch. de Varigny:* Industrins stormän och penningefurstarne i ångans tidehvarf, öfvers. af *O. W. Ålund.* — *H. M. Stanley:* Huru jag fann Livingstone, svensk bearb. af *C. A. Swahn,* h. 1, 2. — Konstens mästervärk I 7, 8, 9, 10 (da Vinci, Holbein, Rafaël, Reni, van Dyck, Murillo m. fl.). Från **Fahlcrantz & C:o,** Sthlm. *R. Tigerstedt:* Illustrerad hälsovårdslära, h. 11 (Svenska biblioteket 104, slutet) samt hela arbetet. — *W. E. Swedelius:* Representationsreformens historia, h. 1. — Svenska parnassen, red. af *E. Meyer,* h. 4, 5 (Wallenberg, Nordenflycht). — *J. Stinde:* Fru Buchholz i Orienten, bemynd. öfvers. af *E. Lundqvist.* — Museum, h. 4 (Reni, Tizian, Murillo m. fl.). — Universalbiblioteket n. 3, 7—14 (Holbergs Jeppe paa Bierget; Chamisso: Peter Schlemihls underliga historia, öfvers. af A. Victorin; Byron: Ung Haralds pilmgrimsfärd, öfvers. af A. M. Malmstedt; Luther: Om kyrkans reformation, öfvers. af G. Bergström; San-

H. 6 JUNI 1889 T. XXVI

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

under medvärkan af

C. G. ESTLANDER,

J. AHRENBERG, W. CHYDENIUS, F. ELFVING, B. ESTLANDER,
I. A. HEIKEL, S. LEMSTRÖM, A. RAMSAY, M. W. af SCHULTÉN
E. SCHYBERGSON, R. TIGERSTEDT, J. J. TIKKANEN,
R. F. v. WILLEBRAND

utgifven af

F. GUSTAFSSON och M. G. SCHYBERGSON.

Innehåll.

HELSINGFORS,

J. Simelii arfvingars boktryckeri-aktiebolag, 1889.

På *Finsk tidskrift*, som utkommer 1889 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och *8 Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare och i hr O. W. Laurents butik (Wredeska passagen);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarfvode och försändningskostnad, eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln; i Wiborg hos hrr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr E. Wesander; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen eller hos hr A. Lindeberg, S:t Petersburg, med *7 rubel* för hel och *4 rubel* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, med *12 kronor* för hel och *6 kronor* för half årgång.

Distributionen i Helsingfors värkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6, eller hos redaktionen under adress: Redaktionen af Finsk tidskrift.

Äldre årgångar säljas till nedsatt pris af M. G. Schybergson (Helsingfors, Norra Kajen 4).

Till Redaktionen insända skrifter:

Från **K. E. Holm,** H:fors. *R. Hertzberg*: Helsingfors, h. 2, 3, illustr. Från **P. H. Beijer,** H:fors. Subskriptionsanmälan å Äfventyrens värld, redigerad af A. Berglund, illustr. bl. a. af J. Nyström-Stoopendahl, 10 häften à 60 öre.

Från **F. & G. Beijer,** Sthlm. *H. G. Trolle-Wachtmeister:* Anteckningar och minnen, utg. af *Elof Tegnér*. Från **Adolf Bonnier,** Sthlm. *C. M. Bellmans* Samlade skrifter, h. 4 (Fredmans sånger, n. 1—42. Från **Alb. Bonnier,** Sthlm. *V. v. Heidenstam:* Endymion. — *A. Wahlenberg:* I hvardagslag, skisser. — *L. Tolstoy:* Furst Neljudoff, öfvers. af *W. Hedberg*. — Konstens mästerverk I 11 (afbildningar efter Rafael, Holbein d. y., van Dyck, Murillo m. fl.) — *N. Lilja:* Människan, 5 uppl. af *K. af Geijerstam.* h. 6, illustr. — *H. Carnot:* Franska revolutionen, bearb. af *O. W. Ålund*, h. 1, illustr. — *H. M. Stanley*: Huru jag fann Livingstone, bearb. af *C. A. Swahn*, h. 3, 4, 5, illustr. — Verdandis småskrifter, 11, 12, 13, 14. — *H. Wranér:* Hvardagsmat och gilleskakor, med silhouetter af *E. Ljungh*. — *J. Bäckman:* Geografiska bilder för hemmet och skolan. II. Europa (jfr. F. Tidskr. tom. XXIII sid. 317. — *W. Heimburg:* Under lind och syrén, noveller. Från **Fahlcrantz & C:o,** Sthlm. Svenska parnassen, utg. af *E. Meyer*, h. 6 (Nordenflycht, Creutz, Gyllenborg). — Museum, h. 5 (Rafael, P. Veronese, Dürer m. fl.) — *W. E. Svedelius:* Representationsreformens historia, h. 2, 3. — *André Laurie:* Kapten Trafalgar, bemynd. öfvers. af *P. E. M. Fischier.* — *Cl. Lundin:* Nya Stockholm, h. 8, illustr. Från **H. Geber,** Sthlm. *John Law:* Utan arbete, öfvers. af *K. af Geijerstam.* — *P. Mantegazza:* Hyckleriets århundrade, bemynd. öfvers.

af *E. Thyselius.* — *Max O'Rell* och *Jack. Allyn:* Jonathan och hans fastland. — *H. Schobert:* Furstligt blod, öfvers. — *O. Levertin:* Teater och drama under Gustaf III — *A. Andersson:* Dikter. — *C. R. Sundström:* Handbok för hundvänner, h. 9, illustr. Från **O. L. Lamm,** Sthlm. *A. Ohorn:* Varde ljus! historisk berättelse, öfvers. — *Fr. Jaennicke:* Handbok i akvarellmålning, öfvers. med förord af *J. W. Wallander.* — *Marcellus:* Ur nyare tidens politiska skiften. — *F. Hedberg:* Från gator och skär, nya berättelser, h. 1. — *A. Ahnfelt:* Europas konstnärer, supplementhäfte. Från **P. A. Norstedt & söner,** Sthlm. P. O. Bäckström: Öfversikt af de europeiska staternas politiska historia 1881 - 1887. Från **Samson & Wallin,** Sthlm. *R. Tigerstedt:* Hjärnan såsom organ för tanken (Ur vår tids forskning, 37) illustr. Från **Fr. Skoglund,** Sthlm. *Marie Corelli:* Thelma, roman, bemynd. öfvers. af *E. Kullman.*

Från **Alb. Cammermeyer,** Kr:nia. *I. Belsheim:* Oversigt over Kirkens Salmesang, 2 uppl.

Från **Gyldendalske boghandel,** K:hvn. Nordisk Retsencyklopedi, h. 10.

Enskilda sändningar. Herbarium Musei fennici I ed. II:a, Plantae vasculares, cur. *Th. Sælan, A. O. Kihlman, Hj. Hjelt,* med 2 kartor. — *Juhani Aho:* Kuvauksia. — *Finsk kvinnoförenings* årsberättelse 1888. — Teollisuus tilastoa 4, B. — Granskning af den s. k. grammatikkomiténs betänkande och grammatikaliska utkast, utg. af *Nyfilologiska klubben i Helsingfors,* med en bilaga af *F. Gustafsson.* — *J. Engelmann:* Das Statsrecht des Kaiserthums Russland. *L. Mechelin:* Das Statsrecht des Grossfürstenthums Finland (Aus *Marqvardsens* Handbuch des öffentlichen Rechts. Freiburg i B. 1889. J. C. B. Mohr). — Berättelse öfver Privata svenskspråkiga lärovärkets i Kuopio värksamhet 1887—89 (med några erfarenhetsrön, som tala för samundervisning). — *K E Palmgren:* Praktiska arbetsskolan, Högre reallärovärk för flickor och gossar med dimissionsrätt till universitet, redogörelse 1889. — *L. T. Renvall:* Vergilius-studier, I.

Verdandis småskrifter, 11, 12, 13, 14. G. F. Steffen: Den industriella arbetarfrågan. J. F. Hallenborg: Husdjurens skötsel. O. v. Zweigbergk: Tillståndet i Frankrike före revolutionen 1789. Hellen Lindgren: Voltaire och hans strid mot fördomarna i religion och samhälle. Dessa skrifter om 3 till 4 ark säljas för det billiga priset af 20 à 25 öre.

Tidskrift utgifven af Pedagogiska föreningen i Finland, 1889 h. 3. N. R. af Ursin: Latinska etymologier. W. Wegelius: Religionsundervisningen vid några seminarier och borgareskolor i Tyskland. Pedagogiska föreningens förhandlingar (årsmöte, teckningsundervisningen); literatur och notiser.

Tidskrift utgifven af Juridiska föreningen i Finland, 1889 h. 1. J. Forsman: En ny internationel kriminalistisk förening (med syfte att betrakta brott och straff lika mycket från sociologisk som juridisk synpunkt), Kr. Sohlberg: Arbetares rätt till ersättning för liden kroppsskada. R. A. W.: Nyare utländsk lagstiftning. Rättsfall 1—7 och föreningens förhandlingar öfver 5 öfverläggningsämnen, m. m.

Valvoja, 1889 h. 5. M. Johnsson: Alkoholikysymys. V. Vasenius: Karl A. Tavaststjerna. E. G. Palmén: Suomi suurpolitiikin hampaissa. R. L.: Sananen suomalaisista vekseleistä; poem, teater, literatur.

Koti ja yhteiskunta, 1889 h. 2. Eräs naisille sopiva työ (trädgårdsskötsel). L. Lilius: Kreta Haapasalon elämäkerta, samt smärre uppsatser och notiser från eget och andra land, m. m. Priset på denna nya tidskrift, som redigeras af Alexandra Gripenberg, är 1 mk. 75 p. till årets slut.

Pedagogisk tidskrift, 1889 h. 4, 5. P. G. Boethius: Iakttagelser vid begagnandet af Törnebladh-Lindroths latinska språklära. B.: Finskt betänkande ang. likformig uppställning af grammatiska läroböcker (hvars behandling af satsläran icke anses tillfredsställande); literatur, notiser, m. m

Vor Ungdom, 1889 h. 1, 2, 3. Fra den tid Selskabet for Efterslægten stiftede sin Skole. O. Hansen: Nogle Bemærkninger om sammenlignende Religionsvidenskab. A. Western: Om en forandring i vor høiere

skolcordning (påyrkar gemensamhet i undervisningen ända till det högsta stadiet, där en tudelning skulle ske i en borgarskoleafdelning och gymnasium; i det senare skulle inträde bero på särskild pröfning och undervisningen upptaga bl. a. en mindre latinkurs och en kurs i klassisk kulturhistoria i st. f. grekiska). J. Bergmann: Gymnastikkommissionens Indberetning. S. Bagger: Om den nyere Udvikling af Frankrigs høiere Skolvæsen. L. Schulerud: Skolens Stilling till afstemningstheorien. J. Ottosen: Opdragelsen ofred for Examen. B. T. Dahl: Den antikke Opfattelse af Veltalenhedskunstens Forhold till Livet og Skolen. K. Bjørset: Om undervisningen i modersmålets grammatik. H. Nissen: Om undervisning i Naturhistorie. M. K. Håkanson — Hansen: Gymnastikens indførelse i trondhjemske skolor; literatur, m. m.

Ny illustrerad Tidning, 1889 n. 13—22, innehåller bl. a. *Porträtt* med lefnadsteckning af konung Wilhelm af Nederländerna, John Bright, prof. Mesterton, S. A. Hedin, prinsessan Eugenie, biskop Strömberg, Eiffel, konung Umbert och Johan Nybom; *teckningar* och beskrifningar af nya uppfartsvägen vid Skrimaviksbärgen i Sthlm, prinsessan Eugenies och John Ericssons hem, sista stunder och jordfästningar, boulangisterne inför domstol, af världsutställningen, vinterpostföringen mellan Finland och Sverige, från Bogskärs fyr, prins Eugen i sin atelier i Paris, vårbilder från Sthlm: skisser och *berättelser* af G. Nordensvan, Anna Wahlenberg, Edmondo de Amicis, Johan Grönstedt, Ernst Lundqvist, N. Schtchedrin, Tor Hedberg; teater musikrevy m. m.

Nordiskt medicinskt arkiv, red. af A. Key, XX 3, 4. S. Jolin: Bidrag till kännedomen om svingallans syror. A. L. Faye: Om homöopatien. J. Widmark: Ett fall af näthinnegliom. J. Schou: Om Lymfextravasater. S. Jolin och A. Key-Åberg: Om det s. k. järnlungprofvet och dess användning för forensiska ändamål. J. Rissler: Zur Kentniss der Veränderungen des Nervensystems bei Poliomyelitis anterior acuta. L. Ammentorp: Tilfälde af actinomycosis hominis; literatur, comptes rendus, innehållsförteckning.

Svenska trädgårdsföreningens tidskrift, 1889 n. 1, 2. A. P.: Azaleor för kalljord, med färglagd plansch. O. T.: Hvilka löksorter böra vi odla. E. Eriksson: Om förökningen af gummmiträdet. A. V. Lönnegren: Ett sätt att befordra våra svampmarkers återväxt. O. F.: Scorzonera och sockerrötter. Vinterblommande nejlikor. Om förökning af ormbunkar; minneslistor, smärre uppsatser, m. m.

Tilskueren, 1889 h. 3. S. Schandorph: Teaterbrev. V. Møller: Darwins Liv og Breve. H. Bang: Kærlighed. J. Westrup: Preussiske Forhold og preussisk Krigshistorie. J. P. Sundbo: Kvindesagen paa Landet; teater.

Das Magazin für die Litteratur des In- und Auslandes, 1889, n. 20, 21, 22, 23, 24 inneh. bl. a. meddelanden om E. Brandes' Ein Besuch deutsch v. Hoffory.

Revue scientifique, 43, n. 19, 20, 21, 22. Les ondulations électriques; le mécanisme des perceptions inconscientes dans l'hypnotisme; la Tour de 300 mètres; l'enseignement agricole en France; la vitesse des chemins de fer; Albert le Grand; le jeûne chez les animaux; le lait; la vitesse des trains rapides; le nouvean port de Calais; l'influence de l'alimentation des jeunes enfants sur leur mortalité; literatur; revyer, korrespondenser, notiser, m. m.